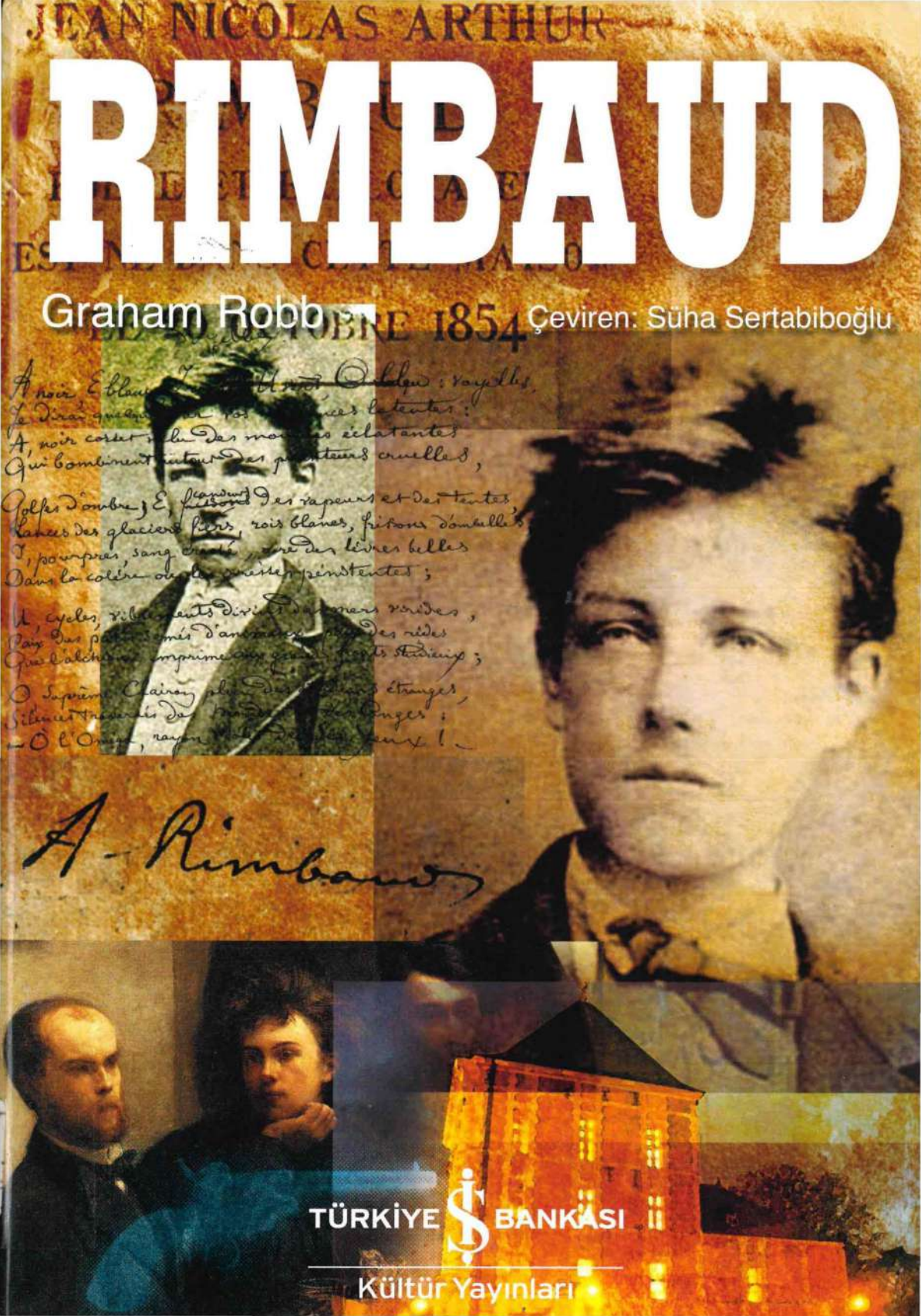
RIMBAUD

Graham Robb

Çeviren: Süha Sertabiboğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Kültür Yayınları

RIMBAUD

Graham Robb

Çeviren: Sütha Serlabıoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Kültür Yayınları

BİYOGRAFİ

Graham Robb
RIMBAUD

ÖZGÜN ADI
RIMBAUD

ÇEVİREN
SÜHA SERTABİBOĞLU

COPYRIGHT © GRAHAM ROBB, 2000

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GÖZDEN GEÇİREN
ÖZDEMİR İNCE

REDAKSİYON/DİZİN
MELDA BAĞDATLI

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MAYIS 2012

ISBN 978-605-360-604-8

BASKI
PASİFİK OFSET
CİHANGİR MAH. GÜVERCİN CAD. NO: 3/1 BAHA İŞ MERKEZİ A. BLOK
HARAMİDERE AVCILAR İSTANBUL
(0212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Graham Robb

Rimbaud

Çeviren: Süha Sertabiboğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Resim ve fotoğraf listesi IX
Giriş XI

KISIM BİR (1854-1871)
1

1. Bölüm
Kötü Kan 3
2. Bölüm
Kir 15
3. Bölüm
"Mükemmel Küçük Canavar" 27
4. Bölüm
"Deli Hırs" 35
5. Bölüm
Mahkûmiyetler 47
6. Bölüm
Tour de France 57
7. Bölüm
Gerekli Yıkım 65
8. Bölüm
Kâhin 81
9. Bölüm
Ayrılış 97

KISIM İKİ (1871-1874)
109

10. Bölüm
"İğrenç Herifler" 111
11. Bölüm
Quartier Latin'in Vahşisi 123

12. Bölüm
"Matmazel Rimbaut" 133
13. Bölüm
Köpekler 147
14. Bölüm
Masumiyet Şarkıları 157
15. Bölüm
"İyi Çömez" 167
16. Bölüm
Kaçaklar 177
17. Bölüm
Yeraltı 189
18. Bölüm
Pagan 201
19. Bölüm
Cehennemde bir Ev 213
20. Bölüm
"Ciddi Bir Neden Yok" mu? 221
21. Bölüm
Ürün 233
22. Bölüm
"Métropolitain" 243

KISIM ÜÇ (1874-1880)
257

23. Bölüm
Güvercinler 259
24. Bölüm
Filomat 269
25. Bölüm
Bay Holmes 283
26. Bölüm
John Arthur Rimbaud 295
27. Bölüm
Patlayıcı 305

KISIM DÖRT (1880-1891) 315

28. Bölüm
İmparatorluklar 317
29. Bölüm
Bilinmeyen 327
30. Bölüm
"Zavallı Arthur" 339
31. Bölüm
Cennet 347
32. Bölüm
Abdo Rinbo 361
33. Bölüm
Afrika'ya Silah 371
34. Bölüm
Dehşet 381
35. Bölüm
Kazanç 393
36. Bölüm
Evde 403
37. Bölüm
"İğrenç Zorbalık" 413
38. Bölüm
Fırsatlar 423
39. Bölüm
"Vahşi Sakat" 435
40. Bölüm
Deniz 445

Sonsöz 451

Ekler
Soy ağacı 458
Rimbaud'un yaşarken basılan şiirleri 461
Tarihi olaylar 463
Haritalar 465
Fransızca metinler 467

Notlar 485
Seçilmiş Kaynakça 517
Dizin 531

Resim ve fotoğraf listesi

MBCM - Musée Bibliothèque de Charleville-Mézières
BNF - Bibliothèque nationale de France

BİRİNCİ KISIM

Charleville'deki Meuse Nehri. *(MBCM)*
Rimbaud'nun ağlayan kadın taslağı.
Roche'daki çiftlik evi. *(MBCM)*
Arthur Rossat Enstitüsü'nde, 1864. *(MBCM)*
Arthur ve Frédéric, İlk Komünyon. *(MBCM)*
5, Quai de la Madeleine. *(MBCM)*
Ernest Delahaye gençliğinde. *(MBCM)*
Georges Izambard. *(MBCM)*
Vitalie Rimbaud. *(MBCM)*
Prusya bombardımanı sonrası Mézières. *(MBCM)*
Carjat'ın objektifinden Rimbaud, Ekim 1871. *(MBCM)*
Carjat'ın objektifinden Rimbaud, Aralık 1871. *(MBCM)*
Paul Verlaine, 1869 civarı.
Stéphane Mallarmé.
Nadar'ın objektifinden Théodore de Banville. *(BNF)*
Nadar'ın objektifinden Charles Cros. *(BNF)*
Manet'nin Ernest Cabaner tablosu. *(Orsay Müzesi)*
Thiriat'ın Edmond Lepelletier portresi, 1880. *(BNF)*
Mathilde Verlaine boşandıktan sonra. *(Doucet Kütüphanesi)*
Fantin-Latour'un "Coin de table" tablosu. *(Orsay Müzesi)*
Régamey'in Rimbaud portresi, Eylül 1872. *(MBCM)*
Rimbaud ve Verlaine Londra'da. Régamey'in çizimi. *(MBCM)*

Régamey'in albümünden Rimbaud'un İmparatorluk Prensi üzerine yazdığı şiir. (Régamey, *Verlaine dessinateur*, Auberge Verte koleksiyonu)

Howland Caddesi, no: 34.

Great College Caddesi, no: 8.

Germain Nouveau. *(MBCM)*

"İçtikten sonra yakın arkadaşı Fransız şair Paul Verlaine tarafından yaralanan Fransız Arthur Rimbaud'nun portresi. Hayatın içinden, Jef Rosman". Brüksel, 1873. *(MBCM)*

İKİNCİ KISIM

Rimbaud'nun 5 Mart 1875'te Stuttgart'tan Delahaye'e yazdığı mektup. *(Jean Hugues koleksiyonu, BNF)*

Rimbaud'nun Java'ya yolculuk ettiği *Prins van Oranje*. *(Hollanda Kraliyet Deniz Kuvvetleri, Tarih Bölümü)*

"Le nouveau Juif errant", Delahaye, 1876. *(MBCM)*

"Les voyages forment la jûnesse", Verlaine, 1876. *(MBCM)*

Alfred Bardey. *(MBCM)*

Aden'deki La Maison Bardey. *(MBCM)*

Rimbaud Harer'de, 1883. *(MBCM)*

Rimbaud Harer'de, 1883. *(MBCM)*

Harer'de kahve satıcısı, Rimbaud'nun çizimi. *(MBCM)*

Harer Valisi Makonnen gençliğinde.

Habeşistan İmparatoru II. Menelik. *(MBCM)*

Danakil savaşçıları. *(César Tian koleksiyonu, MBCM)*

Ottorino Rosa'nın fotoğrafladığı "Donna abissina", Rimbaud'nun 1884'ten 1886'ya kadarki eşlikçisi. (O. Rosa, *L'Impero del Lione di Giuda*, 1913)

Rimbaud'nun Harer'de 1888'den sonra oturduğu ev. Ottorino Rosa'nın objektifinden. (O. Rosa, *L'Impero del Lione di Giuda*, 1913)

Luque'ün "Voyeles" şiiri, 1888. *(BNF)*

Verlaine Café François'te, 1890 civarı. Dornac'ın objektifinden. *(BNF)*

Rimbaud'nun bavulu. *(MBCM)*

Rimbaud'nun kızkardeşi Isabelle, 1890'ların sonu. *(MBCM*

Giriş

"Bana öyle geliyor ki, bütün varlıklara kendi varlığını borçludur
birçok *başka* yaşam."*
("Sayıklamalar II", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Öldüğünde, avangard çevreler dışında tanınmayan Arthur Rimbaud (1854-1891), yirminci yüzyıl kültürü üzerinde hem en yıkıcı hem en özgürleştirici etkisi olan kişilerdendi. Varoluşun doğasını değiştirme konusunda ilk kez bilimsel yönden inandırıcı bir yöntem bulan, bir toplumsal değişim modeli olarak ilk kez homoseksüel bir macera yaşayan ve hakkındaki kötü şöhrete hâlâ kaynaklık eden söylenceleri hiçe sayan ilk şairdi.

Rimbaud'nun yirmili yaşlarının başında şiiri bırakması, Beatles'ın dağılmasından bile daha uzun ve yaygın bir şaşkınlık yaratmıştı. Fransız dekadanlarının** onu bir "mesih" olarak selamladığı 1880'lerin ortalarında bile, kendi başlangıcından itibaren birçok şeyin yeniden beden bulmuş haliydi. On üç ülkeye yolculuk yapmış, fabrika işçisi, öğretmen, dilenci, liman işçisi, ücretli asker, denizci, kâşif, tüccar, silah kaçakçısı, sarraf ve Habeşistan'ın güneyindeki bazı yerlilerin gözünde de Müslüman bir peygamber olarak yaşamıştı.

Bizim bugün asi sanatçılar hakkında düşündüklerimizin birçoğundan Rimbaud sorumludur; "isyanın şairi ve hepsinin en büyüğü" demişti Albert Camus.[1] Onun, istenmeyen bir yük gibi geride bıraktığı şiirler edebi birer saatli bombaya dönüştü: "Sarhoş Gemi" ("Le Bateau ivre"), esrarengiz "Voyelles" [Sesliler] sonesi, *Cehennemde Bir Mevsim* (*Une Saison en Enfer)*, *Illuminations* adlı düzyazı şiiri ve Proustvari "Mémoire" [Hatıra] ile *Album zutique*'te yer alan ve müstehcen, Freud öncesi parodileri gibi tuhaf bir şekilde kabul görmemiş diğer başyapıtları...

Rimbaud, ölümünden sonraki sembolist, sürrealist, Beat şairi, devrimci öğrenci, rock şarkı sözü yazarı, gey öncüsü ve ilham kaynağı

---

* Çev. Özdemir İnce. Arthur Rimbaud, *Ben Bir Başkasıdır*, Kırmızı Yayınları, 2008, s. 109.

** Edebiyat ve sanatta gerileme, yozlaşmayla karakterize bir dönemin sanatçıları-ç.n.

uyuşturucu kullanıcısı kariyerlerinde, dört kuşağın avangard çevreleri tarafından, gelenek evinden acil çıkış olarak görüldü. Paul Valéry'ye göre, "Bilinen edebiyatın tamamı *ortak aklın* diliyle yazılmıştır; Rimbaud'nunkiler hariç."[2]

Rimbaud'nun kendi "sözel simya"sı dediği deneylerin, edebi metinlerin yaşamın profesyonellik dışı keşmekeşinden soyutlanarak incelenmesi gerektiği fikrinin oluşmasına yardım etmiş olması gayet ironiktir. En çarpıcı etkisini, yaşamını yapıtının temel bir parçası sayan yazarlar, müzisyenler ve ressamlarda göstermiştir: Pablo Picasso, André Breton, Jean Cocteau, Allen Ginsberg, Bob Dylan ve zaman zaman onun Paris'teki ölümünü taklit ettiği söylenen ve Rimbaud'nun peşinden Etyopya'ya giden Jim Morrison.

Özel yaşamında saygın birçok anti-kahramanın tersine Rimbaud, ibret olacak bir yaşam sürdü. Bilinen suçlarının listesi, kendisi tarafından yayımlanmış şiirlerinin listesinden kat kat uzundur. Paris'e ilk kaçışıyla (1870) şiir yazmaya ilgisini kaybettiğini gösteren son kayıt (1875) arasında yazdığı en uzun metinler, *Mektuplar*'ındaki (*Correspondance*) "*tüm aklın* uzun, yoğun ve mantıksal bir biçimde *bozulması*"yla bir "kâhin" olma planını kaleme aldığı mektup ve sevgilisi şair Paul Verlaine tarafından vurulduktan sonra Brüksel polisine verdiği ifadedir.

Rimbaud için –methiyelerle dolu okul raporları dışında- ilk biyografik metin de bu vesileyle, bir polis memuru tarafından yazılmıştı:

> Ahlak ve yetenek yönünden, 15-16 yaşındaki bu Raimbaud [sic] bir ucubedir. Kimseninkine benzemeyen şiirler kurar, fakat eserleri tamamen anlaşılmaz ve tiksindiricidir.[3]

O zamandan beri, hakkındaki yorumlar neredeyse birbirinin aynısı ve aşırıydı:

> "Cennetin ışığıyla aydınlanmış, meleksi bir ruh." –Paul Claudel[4]

> "Modern düzyazı ritimlerinin yaratıcısı ve bu türe dair tüm düşüncelerin kaynağı." –Edith Sitwell[5]

> "Ahlaksız ve korkunç bir çocukta vücut bulan en yüksek düzeyde 'maneviyat'." –Jacques Rivière[6]

"Gerçek bir ergenlik tanrısı." –André Breton

"Henüz doğmamış bir uygarlığın ilk şairi." René Char[8]

"Üstün bir ruhsal dejenerasyon ile edebiyat üretimi sırasında oluşan toksik deliriumun birlikteliği." –Dr. E. Jacquemin-Parlier[9]

"Yapısal psikopat." –Dr. J. H. Lacambre[10]

"İlk punk şair." "Büyük bir kadın özgürlüğü bildirisi kaleme alan; kadınların kendilerini erkeklerin köleliğinden kurtarabildikleri takdirde önlerinde gerçekten durulamayacağını söyleyen ilk adam. Yeni ritimler, yeni şiirler, yeni dehşetler, yeni güzellikler." –Patti Smith[11]

Alıntılardan bazılarının gösterdiği gibi, Rimbaud'nun şiiri sadece güçlü bir ruhsal uyaran değildir; fantezi ve hezeyanlar için de bereketli bir ortam sağlar. Söylencelerin içinde boğulan burjuva edebiyatının ve toplumunun gizemini bozan büyük yazar. Bugün bile, internet sohbetlerinin çoğu Rimbaud efsanesini görülmemiş bir hızla yayıyor, onu Bruce Chatwin ve Kurt Cobain gibi yeni nesil serseri ruhlar ve hayalperestlerle ilişkilendiriyor.

Ölümünden hemen sonra Rimbaud'ya karşı saygılı bir yaklaşım benimsendi. Erkek kardeşinin gazetelerde edepsiz bir homoseksüel terörist gibi gösterildiğini görünce dehşete kapılan Isabelle Rimbaud kendini onun adını temize çıkarmaya adadı: "Nasıl olur da" diyordu kadın, "15-16 yaşında bir çocuk, kendisinden on bir yaş büyük Verlaine'in kötülük perisi olabilir?"[12] Kız kardeşinin kocası Paterne Berrichon'un yazdığı ve *La Vie charmante d'Arthur Rimbaud* [Arthur Rimbaud'nun Hoş Yaşamı] adını verdiği methiyeyle sık sık alay edilse de bu metin tuhaf bir şekilde hâlâ etkilidir.

Bu biyografinin başlangıç noktalarından biri, Rimbaud imajının, hâlâ gerçeğin soluk bir yansımasından ibaret olduğunun keşfiydi. Isabelle Rimbaud'nun uydurmalarının ipliği çoktan pazara çıkmıştı ama yeniden yazıldığı ya da sansürden geçirildiği bilinen mektuplarından bile hâlâ iç açıcı alıntılar yapılıyor.

Çoğu biyografi yazarının, Rimbaud'nun ilk yıllarını kaleme alan anı yazarlarının duygusal, çocukça maceralarını şairin kendi sert sinizmine yeğlediği görülüyor. Kolonilerdeki geçmişi bir nostalji malzemesi haline gelmiş, Rimbaud'nun yüzü silinmiş ve hinoğluhin yerlilerin dünyasında sahte bir masumluk gösterisi yapan Hergé'nin Tenten'inin ergenlik öncesi, boş, anlamsız suratına dönüşmüştür.

Rimbaud şiirinin itirafları (bu kitabın okurları da dahil) pek çok okur için, kuşkusuz gençliğe özgü yönleriyle göze çarpıyor. Ama bu tür olguların aksine, masumiyetin yitirilmesine değil, masumiyetin sanıldığından çok daha fazla olasılık içerdiğinin fark edilmesine yol açıyor sanki. Bu tür okurlarda, Rimbaud'yu genç bir insan olarak muhafaza etme eğilimi vardır. Arthur Rimbaud'nun yaşamı belki de, Evelyn Waugh'un *Scoop* (1938) adlı yapıtının giriş cümlelerinde söylemek istediği gibi yetişkinlikle ilgili değildir:

> John Courteney Boot henüz daha gençken, yayıncısının açıkladığına göre, "çağdaş edebiyat konusunda sağlam, imrenilecek bir konum" kazanmıştı. [...] Rimbaud'nun on sekiz yaşının anlatıldığı bir yaşamöyküsüyle başlayıp, Patagonya yerlilerinin arasında geçen, asap bozucu birkaç ayın özenli ve mütevazı bir betimlemesi olan Waste of Time ile biten sekiz kitap yayımlamıştı.[13]

Hiç olmazsa Rimbaud'nun büyümesine izin verdim. İlk başta onun şairlik sonrası yaşamını, metnin saflığını koruma tavrıyla görmezden gelmiştim fakat, Arabistan ve Afrika'daki yıllarını araştırırken aydınlatıcı ve coşkulu bir macera buldum. Yaşamının bu dönemi, Afrika'nın kapışılma tarihinin önemli bir bölümünü oluşturuyor ve Rimbaud'nun yapıtlarına da geçmişe dönük bir ışık tutuyor. Rimbaud, bütün büyük şairler gibi, parlak bir oyunbazdı. İçine bir şeyler doğan bir "kâhin"in mırıltıları gibi, şiirlerini ilk kez okuyanların faydalanabileceği tek bilgi, Victor Hugo hariç, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında yaşamış hiçbir Fransız şairinin emperyal siyaset üzerinde ondan daha büyük bir etkide bulunamadığı ve daha fazla para kazanamadığıdır.

***

Kentsel ve kırsal Doğu Afrika'da kendi yaşadıklarım, bu kitabın yazılması sürecinde kaçınılmaz olan edebiyat araştırmasının "engebeli

gerçekliği" kadar işime yaramadı. İnsanın kafası, yabancı dil kitapları, zaman tabloları, cibinlikler ve su temizleme tabletleriyle meşgulken eski imaj ve düşüncelere sımsıkı bağlı kalmak çok kolay. Doğrulanabilir bilgilerin yarattığı ağır darbenin yerini hiçbir şey tutamaz: Yeniden ortaya çıkan mektuplar, artık varolmayan bir Habeşistan'a dair gezginlerin anlatıları, Rimbaud'nun iş ilişkileriyle ilgili anlatılamaz dehşet öyküleri ve dünyanın en büyük *terrae incognitae*'lerinden [Lat.: Bilinmeyen topraklar-ç.] birinde keşiflerinin izini sürmek gibi...

Rimbaud'yu araştırmak için yollara düşmüş, hatta yaşadığı hayatı yaşamaya çalışmış kişilerin biyografileri, masa başı biyografi yazarlarının romantik yapıtlarıyla büyük ölçüde aynıdır. Rimbaud'nun yol kitabı tamamen ayrı bir alt türe ait. Bu biyografi, diğerlerinin yerini alacak, bilgiçlik taslayan bir yapıt ya da tıbbi yönden denenmiş bir panzehir olmak iddiasında değil. Bu konuda en iyi örnekler, Alain Borer'in büyüleyici meditasyonları ya da Charles Nicholl'ün daha cüretkâr ve lirik saygı gösterisi *Somebody Else: Arthur Rimbaud in Africa, 1880-91* [Başka Biri: Arthur Rimbaud Afrika'da, 1880-91] gibi başlı başına edebiyat yapıtlarıdır.

Söylencelerin içyüzünü açığa çıkarmak ve yanlış anlayışları düzeltmek hoş ama sonuç olarak boş ve hatta kendini kandırmaktan öteye gitmeyen bir çaba. Rimbaud'nun "aynalar galerisinde" en az Rimbaud'nun yapıtlarındaki karakterler kadar Rimbaud vardır. Rimbaud araştırmacılarının, yılda ortalama on kitap ve yetmiş sekiz makaleyle gösterdiği gibi, onun şiiri canlı bir konserin edebi eşdeğeri değil, karmaşık, neredeyse patolojik derecede muğlak bir yapıtlar topluluğudur. Çağdaşlarından çoğunun aksine Rimbaud, genel beğeni mırıltılarına yol açan ahlaki nükteleriyle değil, farklı yorumlara kaynak oluşturan bilmecemsi sloganlarıyla hatırlanır: "Gerçek yaşam yok"; "Ben başka biridir"; "Aşk yeniden icat edilmeli"; Henry Miller'in milenyum kaosu ve nükleer savaşla bağlantılandırdığı[14] "*Haşhaşiler*'in çağı geldi çattı"*; ve sıklıkla "mantıksal" sözcüğü kullanılmadan alıntılanan "*tüm aklın* mantıksal *karışıklığı*".

---

* İsmailiye mezhebinden Hasan Sabbah liderliğinde ayrılan Yeni Dava'nın (Arapça el-dâvâü'l-cedide) bir kolu olarak 11. yüzyılda ortaya çıkan Haşhaşiler, Batı tarih literatüründe Assasins olarak geçer. Batı dillerinde suikastçı (assasin) teriminin kökeni bu kelimedir. Askeri güçten yoksun olan bu tarikat, muhaliflerini ortadan kaldırmak için siyasi suikastlere başvurmuştu-r.n.

***

Rimbaud'nun tüm yaşamını kapsayan son biyografilerden –Pierre Petitfils (1982) ve Jean-Luc Steinmetz (1991)- beri, bir kısmı da Rimbaud'nun okul çağı mektuplarından birinin 3,5 milyon franka satıldığı 1998 Drouot müzayedesinde[15] olmak üzere birçok yeni bilgi gün ışığına çıktı. Fakat en önemli yenilikler Rimbaud'nun yaşamındaki önemli anların yorumu ve kronolojisi üzerineydi: Anarşist etkinlikleri, Verlaine'le ilişkisi, keşif yolculukları, silah kaçakçılığı seferleri ve Afrika Boynuzu'ndaki köle topluluklarıyla parasal, siyasi ve dinsel ilişkilerinde.

Ben, bulmayı umduğum Rimbaud'yu bulamadım. Üstelik bu kitap üzerine çalışırken, onun, her biri modern şiir tarihinin farklı bir evresini simgeleyen dört küçük yapıt topluluğuna harcadığı kadar zaman harcamayı da beklemiyordum. Tek üzüntüm bu süreyi iki katına çıkaramamak oldu. Rimbaud şiir yazmaktan vazgeçti, ama tadını bir kez aldıktan sonra bunları okumaktan vazgeçen pek olmadı.

***

Rimbaud'nun hayatının yeniden oluşturulduğu bu 450 sayfalık kitabın, özellikle tek bir kitap ayracıyla okunmak üzere tasarlandığı halde niçin moloz yığını gibi bir notlar silsilesiyle sonlandığı pekala sorulabilir. Notlar, burada ifade edilenleri desteklemek, yeni araştırmalara kolaylık sağlamak ve yazılmış her biyografinin, aynı zamanda teşekkür edilmesi gereken bir işbirliği demek olduğunu göstermek amacıyla konuldu. Başka bir deyişle notlar ve bibliyografya, kitabın teşekkür kısmının uzantısıdır.

Aşağıdaki kişiler ya bilgileriyle ya da küçük ve can sıkıcı olandan büyük ve yanıtlanamaz olana kadar çeşitlilik gösteren sorularıyla bana yardımcı oldular: Damian Atkinson, Jean-Paul Avice, Michel Brix, Elizabeth Chapman, Mastan Ebtahaj, André Guyaux, James Hiddleston, Steve Murphy, James Patty, Claude ve Vincenette Pichois, Raymond ve Helen Poggenburg, John Wagstaff ve Phil Whitaker. Taylor Enstitüsü Kütüphanesi, Oxford Modern Diller Fakültesi Kütüphanesi, Bodleian Kütüphanesi, Devlet Arşivleri, Bibliothèque Nationale de France ve Charleville'deki Arthur Rimbaud Müzesi personeline müteşekkirim.

Picador'dan Tanya Stobbs ve Peter Straus, Norton'dan Starling Lawrence, Helen Dore ve menajerim Gill Coleridge'in yardımları, Rimbaud'nun yaşamını anlatmayı beklenmedik ölçüde mutlu bir deneyim haline getirdi.

Stephen Roberts güya son hali olduğu iddia edilen metni okudu ve birçok karanlık yeri yeniden aydınlattı.

Bu kitabı bana yazdıran asıl gizli dürtü, Margaret'in çok değerli yorumları oldu.

Graham Robb, Oxford 1999

KISIM BİR
(1854-1871)

1. Bölüm

Kötü Kan

"Bu halktan olmadım hiçbir zaman."
("Kötü Kan", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Romantik şairlerin çoğu, soyağaçlarına cerrahi girişimde bulunarak aristokratları aşılamış, değersiz dalları budamıştır. Rimbaud ise soyağacını kökünden söktü ve çok eski, hiç tanınmamış bunaklardan oluşan bir süprüntü yığınının üzerine fırlattı:

> Fransa tarihinin herhangi bir yerinde geçmişim olsaydı! Ama hayır, hiçbir şeyim yok. Her zaman aşağı bir soydan geldiğim gün gibi ortada. [...] Yağmalamak için ayaklandı benim soyum, yalnızca [...][1*]

Rimbaud kendi adı hakkında kafa yoruyordu. *Ribaud* sözcüğü (*rimbaldus*'tan gelen) çeşitli zamanlarda fahişe, hovarda, zina yapan eşkıya, orduya sadece yağmalamak için katılan asker anlamlarına gelmişti.[2] Çağdaşlarının birçoğu, bunu şairin gayet iyi bir tanımı olarak kabul edecekti: İsmi Rimbaud, doğası *rimbaud*.

Rimbaud'nun doğumundan (20 Ekim 1854) üç yıl önce III. Napolyon bir hükümet darbesiyle İkinci İmparatorluğu kurdu ve bunu, yapısal ve yönetsel açıdan Eski Roma'ya kadar geri götürerek meşrulaştırdı. İmparatorluğun düşüşüne tanık olan ve toplumu ezip geçecek ideolojik silindirler düşleyen Rimbaud bunu biraz daha gerilere götürdü:

> Galyalı atalarımdan kalıttır uçuk mavi gözlerim, kıt aklım ve kavgada sakarlığım. Onlarınki kadar barbarca buluyorum giyimimi. Ama yağlamıyorum saçlarımı.[3**]

---

* Çev. Özdemir İnce. Arthur Rimbaud, *Ben Bir Başkasıdır*, Kırmızı Yayınları, 2008, s. 89.

** A.g.e., s. 85-86.

Bu değersiz kalıtım ayrıca, *Cehennemde Bir Mevsim*'de söylendiği gibi, putperestliği, kâfirliğe yatkınlığı, basit günlük işlerde olağanüstü beceriksizliği, her türlü kötü huyu –"özellikle sahtekârlığı ve tembelliği"- ve bunlara yaraşır bir şekilde, "hiçbir ahlak anlayışına sahip olmamayı" da kapsıyordu.

Yirminci yüzyılın en etkili sanatsal gurularından biri haline gelen şairin otoportresi buydu işte: *comédie humaine*'in alternatifi bir "tek adam". İlerleyen sayfalarda anlatılan hikâye kaçınılmaz bir şekilde, bireyi daha büyük gösterecektir. Öncelikle mitolojik kahramanlar ve din kurucuları için türetilmiş çok eski, iyimser bir hikâyedir bu. Ama kalın halılarla kaplı bu bölümlerin ötesinde Rimbaud'nun yapıtlarının uçsuz bucaksız kırlarının uzandığı ve bu olağandışı bireyin ayrıca, kendisinin de kabul ettiği gibi, tanımsız kalabalıkta bir yüzden ibaret olduğu da söylenmelidir; fabrikalardan ve büro binalarından oluşan bir coğrafyada tek başına bırakılmış bir "köylü", ithal bir dinin tanrısı tarafından lanetlenmiş bir "pagan", tarihsiz bir "zenci".

* * *

Cehennemde Bir Mevsim'deki talihsiz ırgatlar ve akılsız put kırıcılar Rimbaud'nun ruhsal dünyasında da, annesi Vitalie Cuif'in ailesinde de daha belirgin bir şekilde teşhis edilebilir. Cuifler muhtemelen, Rheims'e adını veren Remi kabilesinin torunlarıydı. Yüzyıllar boyunca, Champagne ve Ardennes arasında sınır olan Attigny bölgesinin taşlı tarlalarını sürmüşlerdi. Tarih kayıtlarında on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru belli belirsiz ortaya çıkarlar. 1789'da Devrim, bazı kilise mülklerinin şairin büyük büyük dedesinin eline geçmesine yol açtı. Dede, bu mülkleri birbirine ekleyerek birkaç çiftliği kapsayan küçük bir servet oluşturdu. Rimbaud'nun, burjuvazinin doğuşuyla – on dokuzuncu yüzyılın yarım cümleden ibaret tarihi- ilgili aşağılayıcı yorumu her şeyden önce cetleri hakkındaki bilgisinin gayet kesin olduğunu gösterir: "Benimki gibi, sahip olduğu her şeyi İnsan Hakları Bildirgesi'ne borçlu aileler..."[4*]

Rimbaud'nun annesi Vitalie Cuif, 1825'te doğdu ve uzak ufukların ortasında büyüdü. Dedesi tarafından, coğrafyadaki küçük bir yükseltinin üzerine yapılmış, duygusuz ve gri bir çiftlik evi, Roche mezrasından geçen çamurlu şosenin önünü kesiyordu sanki.[5] Tarlalardan ve iki yanı ağaçlı derelerden oluşan tekdüze bir manzaraya hâkimdi. Almanlar Birinci Dün-

---

* A.g.e., s. 85.

ya Savaşı'nda burayı gözetleme karakolu olarak kullandı. Evin demirli pencereleri ve kale surlarını andıran bahçe duvarları, barış zamanında bile saldırıya karşı sağlamlaştırılmış gibiydi; ama Vitalie'nin ilk yıllarına tarihin girdiği tek vaka, Rheims'tan gelen eski yolu –bir zamanlar Jül Sezar'ın Rimbaud'nun barbar cetlerini sindirmesini sağlayan yol- kesen Ardennes Kanalı'nın yapımıydı.

Annesi öldüğünde Vitalie daha beş yaşındaydı. Neredeyse henüz okuma yazma bile öğrenmeden, iki erkek kardeşinin annesi, evinin hanımı oldu. Mösyö Cuif, kırk bir yaşındaydı ama bir daha hiç evlenmedi. Vitalie güçlü bir destekti ve belki de yıllar boyu aralarında tuhaf bir ilişki gelişti. Bir psikanalist, enseste dair izlere işaret edecekti.[6] Bu durum, kadının "doğal eğilimlere" yatkınlık göstermeme konusundaki hayret verici kapasitesine dehşetli bir uygunluk gösteriyor. Ama nasıl bir hasar olduysa, bunun nedenleri kadının yaşamını sınırlayan mevsimlerle birlikte yok olup gitti. Vitalie'nin ilk yirmi yedi yılı temizlik yaparak, sökük dikerek, harmana yardım ederek, hayvanları ve ailesini doyurarak ve giderek olanaksız hale gelen bir evlilik için para biriktirerek geçti.

1851-52'deki sert kıştan sonra Mösyö Cuif, emekliye ayrılma ve kızını piyasaya çıkarma zamanının geldiğine karar verdi. Kırk kilometre kuzeyde, Meuse nehrinin kıvrımında yer alan zengin Charleville kentine taşındılar. Kent, etkileyici anıtlarıyla –bir şatonun parçasıymış gibi duran Eski Değirmen, tantanalı bir belediye binası ve Paris'teki Place des Vosges'un* bodur ve yayvan bir versiyonu olan, kaldırım taşı döşeli, kocaman Place Ducale- övünürdü. Her şeyden kendine güven ve düzenli kazanç hissi yayılıyordu. Köprünün öteki tarafında Charleville'in yaşlı ablası, Ortaçağ kalesi Mézières yer alırdı. Nehrin karşı yakasında kente tepeden bakan, Olympus Dağı diye bilinen, çalılarla kaplı küçük bir tepe vardı.

Mösyö Cuif'le kızı, Place Ducale'e giden işlek ana caddede, (bugün Rue Thiers olan) Rue Napoléon 12 numarada, (hâlâ var olan) bir kitapçının üzerinde güneye bakan bir daire tuttular. Pazar kurulduğu günlerde ve Pazar sabahları komşular, köylü ellerine ama burjuva tavırlarına sahip, zayıf, ifadesiz yüzlü bir kız görürdü; esrarengiz bir düşman tarafından kuşatılmış bir dürüstlük kalesi...

Erkek kardeşlerden biri, Félix, bilinmeyen bir nedenden ötürü kanunla başı derde girince 1841'de kaçıp Cezayir'de savaşmaya gitti. Küçük er-

* Place des Vosges, Paris'in en eski planlı meydanıdır-r.n.

kek kardeş Charles ise -aile servetinin oluşmasına büyük katkı sağlayanheriflerden birine dönüşüyordu yavaş yavaş. Charles ve Félix yaşamlarını alkol ve askeri disiplin etrafında kurarken, Vitalie kendini dine –Hıristiyanlığın, hiçbir karşılık olmaksızın çok ağır çalışmayı gerektiren, acımasız bir tarikatı olan Cizvitliğe- verdi. Din, onun hayatındaki boşlukları doldurdu ve diğer insanların değeri konusunda kesin ve değişmez ölçütler sağladı. "Pılısını pırtısını ellerine verip defedilecek kişiler, Tanrıya inanmayanlardır" demişti kızına yıllar sonra, "çünkü onların kalbi de ruhu da yoktur, kendilerine denk olan inekler ve domuzlarla yaşamalılar."[7]

Vitalie Cuif'in, ikinci oğlu Arthur tarafından yapılmış bir karakalem resimden başka görüntüsü muhtemelen yoktur. Bu resimde, sert kara hatlı, kederden iki büklüm olmuş ya da migren ıstırabı çeken, düğmeleri boğazına kadar ilikli, saçı bir filenin içine sıkı sıkı toplanmış, gergin, iskelet gibi biri görülür. Kendi kuşağından hiç kimse Vitalie'yi tarif etmemiştir; kadın hep loş ışıkta kalmış gibidir. Tümüyle yanılmış olmayabiliriz: kadının, ailenin yer altı mezar odasına indirilmeye ses çıkarmaması, kendi cesedinin konacağı nişin gereğince yapılmasını sağlamaya çalışan kasvetli ve kuşkucu bir kişiliğe sahip olduğuna değil, Charleville taş ustalarıyla daha önce yaşanmış bir deneyime işaret ediyor olabilir.[8]

Madam Rimbaud'nun imajlarından en dayanıklısı, oğlunun "Mémoire" şiirindeki muğlak empresyonist tablodur; ufku ikiye bölen, güneş şemsiyeli ve yürüyüş botlu bir Azrail:

> Madam dimdik duruyor çayırlıkta
> şurada, zahmet ipliklerinin kar gibi yağdığı, bir şemsiye
> parmaklarının arasında, basıyor tepesine çiçeklerin, çok kibirli;
> çocuklar okuyor çiçekli yeşilde
>
> kırmızı maroken kitaplarını![*]

* * *

Vitalie'nin sosyal yaşamı kilise, alışveriş ve zaman zaman iskambil oynamakla sınırlıysa da, 1852'de bir Fransız subayıyla buluşmayı başardı. Vitalie yirmi yedi, subay otuz sekiz yaşındaydı. Vitalie'yle babası muhte-

---

* Biyografide alıntı yapılan, Rimbaud tarafından yazılmış şiirlerin Fransızca metinlerini bulmak için Ek V'e bakınız.

melen Place de la Musique'de (şimdiki Square de la Gare'da) –Rimbaud'nun "A la musique" şiirindeki, "her şeyin, çiçeklerin, ağaçların terbiyeli" olduğu "küçük çayırlar"da- çalan askeri bandoyu dinlemeye gitmişti:

> Trombonların sesi romantikleştirir askerleri -
> Çok nahifleştirir- en iyi marka sigaralar içer,
> Bebekleri severler tavlamak için hizmetçileri...

Öte yandan, Vitalie'nin erkek kardeşi Félix, Yüzbaşı Rimbaud'yla Cezayir'de bir araya gelmiş ve ablasını pohpohlayan bir tablo çizmiş olabilir: Evi kusursuz bir şekilde çekip çevirmek ve güzel çocuklar dünyaya getirmek için gayet uygun, çalışkan, mavi gözlü bir kız.

Bu potansiyel koca, bir çiftçi kızı ile Jura Dağları'ndaki Dôle'den[9] usta bir terzinin oğlu olan Frédéric Rimbaud'ydu. 1832'de on sekiz yaşındayken orduya gönüllü katılmış, erler arasında yükselmiş ve Kuzey Afrika'nın barbarca fethi sırasında bir chasseur* olarak sivrilmişti. 1847'den beri zamanı, Bedevi kabileleri kesmekten çok kağıt karalamakla geçiyordu. Ona Cezayir'de, Sebdou'daki küçük bir karakolun Arapça bürosunun sorumluluğu verilmişti. Ondan önceki subay kısa bir süre önce, Teğmen Rimbaud'nun satranç partneri olan yerel kabile liderinin yönetimindeki süvariler tarafından katledilmişti. Rimbaud, Sebdou'da vergi topluyor, adalet dağıtıyor ve bir tür askerî antropolog gibi davranıyordu; yerlileri daha iyi bastırabilmek için onların kültürünü öğreniyordu.

1852'de 47. Alay'da yüzbaşı rütbesine yükseltildi ve Sahra Çölü'nden ayrılarak soğuk, nemli ve tehlikesiz Ardennes'e gitti. Bilinen tek görüntüsü, ikinci elden tanımlanan, hayal meyal hatırlanan bir portredir: Sarı saçlı, mavi gözlü, büyük ağızlı, orta boylu. Ama uzun bıyıklarının ve sivri bir sakalının olduğunu biliyoruz, çünkü bunlar chasseur'ler için zorunluydu.[10]

Yüzbaşı Rimbaud'nun ona kur yapmasına izin vermesi, Vitalie için gözükara denilebilecek, romantik bir olaydı. Adamın maaşından, kişisel eşyalarından ve temiz sicilinden başka bir şeyi yoktu. 3 Ocak 1853'te yapılan evlilik akdi, sakin kafayla düşünmenin sonucuydu. Vitalie'nin mal varlığı olan toplam 140.000 frank** tutarındaki arazi ve para, gelinin sa-

---

* Fransız ordusunda hafif piyade ve hafif süvari birliklerine mensup askerlere verilen isim-ç.n.

** Bugünkü değeri sterlin için 3, dolar için 4,8 (lira için 7,2-ç.n.) katı.

dece çeyizi değil, "kişisel serveti" diye de niteleniyordu.[11] Hiçbir erkek onun biriktirdiklerinden otlanmayacaktı. Yüzbaşı evlenmek için izin aldı ve düğün 8 Şubat 1853'te Charleville'de yapıldı.

Yüzbaşı Rimbaud nikâhın gereklerini eksiksiz yerine getirdi, sonra Lyon'daki alayına gitti ve yedi yıl boyunca karısını hemen hemen, bir boğanın ineklerle dolu bir otlak görebildiği sıklıkla gördü. Düğünden tam sekiz ay üç hafta sonra bir oğlan, Frédéric doğdu. Yüzbaşı Rimbaud'nun ertesi yılki izni de aynı şekilde kutlandı. 20 Ekim 1854'te, sabah saat altıda Rue Napoléon'daki kitapçı dükkânının üzerinde bir oğlan daha doğdu.[12] O gün öğleden sonra saat 5'te dedesiyle alt kattaki kitapçı, belediye binasına gittiler ve onu "erkek cinsiyetinden bir çocuk" olarak nüfus kütüğüne kaydettirdiler: Jean-Nicolas-Arthur Rimbaud. Bir ay sonra vaftiz edildi.

Arthur Rimbaud'nun üstün varlıklardan olduğuna inananlar, onun doğduktan birkaç dakika sonra yollara düştüğü yolunda bir hikâye anlatır. Kundak bezleriyle dönen ebenin gözleri, bebeğin odanın kapısına doğru gittiğini, daha da ilginci, kendi kendine kıkırdağını görünce fal taşı gibi açılmış.[13]

Bağımsız davranış konusunda, doğaüstü bir imâda bulunmayan daha makul bir belirti daha var. Arthur için keten çamaşırlar ve bir beşik alınmış ve emzirilmek üzere on bir kilometre ötede, Belçika sınırına yakın Gespunsart'ta yaşayan, çivi yapımıyla uğraşan bir aileye verilmiş. Madam Rimbaud bir gün sürpriz bir denetleme yapmak için oraya gidivermiş ve Arthur için alınan giysilerin içinde o ailenin bebeğini gayet şık biçimde bulunca dehşete kapılmış. Bu sırada, kir-pas içindeki çıplak bir şey, eski bir tuz sandığının içinde mutlu mutlu emeklemekteymiş. Sonunda Madam Rimbaud'ya, kendi çocuğunun böyle istediği kanıtlanmış.[14]

Madam Rimbaud'nun bu olayı hatırlaması, olayın kendisinden daha önemlidir: küçük Arthur'un, yaşamın bu devresinde kendisine sağlanan avantajları reddettiği görüntüsü. Madam Rimbaud'ya göre, her şey bir alametti. Aşağılık dayıların gölgesi çok uzundu. Belki de tıpkı onlar gibi, çocuğu doğuştan burjuva değildi.

***

Arthur'un çocukluğunun çoğunlukla Roche'daki çiftlikte geçmesi dayılarının yüzündendi. Charles Cuif sonunda, bir işi var gibi görünmek zorunda kalmıştı. Şubat 1852'de evlendi. Vitalie, çiftliğin işletilmesini kardeşine bıraktı ve Charles da bağımsızlığını kendini içkiye vererek kutla-

dı. Ne zaman kapıya bir tüccar gelse Charles onu silah zoruyla kendi içki sofrasına katılmaya davet ediyor ve sonunda ikisi de tümüyle sızıp kalıyordu. Daveti reddedenlerse iri saçmaları tadıyordu. Karısı bavulunu toplayıp köyüne döndü. 1855'te bir gün, güneşten kavrulmuş gazi Cezayir'den döndü ve kardeşini sepetledi. Félix dayı, köydeki lakabıyla "Afrikalı", çiftliği Aralık ayına kadar işletti ve sonra bilinmeyen bir nedenden öldü.

Bu kez çiftliği Vitalie eline aldı ve yumruğunu öylesine bir sıktı ki işlerin yürümesi olağanüstü zor hale geldi. Kiracı çiftçiler geliyor, kılı kırk yaran koşullardan, her çit kazığında ve saban izinde kendini hatırlatan çelik mavisi gözlerden yılarak gidiyorlardı. Evde altın paralarla dolu demir bir sandık olduğu söyleniyordu.[15] "Sadaka vermek iyidir" demişti Madam Rimbaud daha sonraları kızına, "fakat akıllıca olan, sadece fazlalığımızın bir kısmını vermemizdir."[16]

Zaman zaman, şaraba batmış Charles dayı sendeleyerek çiftliğe geliyor, iş istiyordu. Vitalie, sanki bir yabancıymış gibi ondan belgelerini istiyor, sonra da geri gönderiyordu. Charles dayı sonraki elli sekiz yılını Ardennes'in tarla çitlerini arşınlayarak, yarı-zamanlı işçi, tam-zamanlı çulsuz bir utanç kaynağı olarak geçirdi. 1924'te bir manastırda, "dinle avunarak" ve ölmeden birkaç dakika önce bir litre kırmızı şarapla daha da büyük teselli bularak öldü.[17]

Yüzbaşı Rimbaud, karısının kim olduğunu –en yakın kafeye beş kilometre mesafedeki- Roche'a geldiğinde gördü: Buz gibi, kulak tırmalayıcı bir ses, bulaşıcı bir kasvet ve herkesin kendisine, onun kendine yaptığı gibi katı davranması gerektiği yolunda ezici bir inanç. Yüzbaşı Rimbaud hiç istemediği yeni bir alaya verilmişti. Fakat izninin bitmesini ve ordu yaşamının nispeten daha şefkatli yaşamını dört gözle beklemeye başladı.

Eylül 1856'da, Kırım'da siper kazmaktan, geçirdiği koleradan ve bir aydır Avrupa'yı asker yürüyüşüyle kat etmekten sağ çıkan Yüzbaşı Rimbaud, Paris yolunda alayından ayrıldı ve bir cesaretle Roche'a gitti. Dokuz ay sonra, Haziran 1857'de üçüncü çocuk doğdu: Vitalie. Kız Temmuz'da öldü ve böylece, annesinin gözde çocuğu olarak özel bir yer kazandı. Madam Rimbaud'nun normal gün ışığında görülmeyen duyarlılığı mezar başında yeşeriyordu. Sonraki mektuplarında geçen en dokunaklı pasajlar, aile kabristanı yeniden düzenlenirken, ikinci kızının mezardan çıkarılmasıyla ilgiliydi: Sevgiyle kollarına aldığı yağlı ceset kalıntılarının ve saçlı kafa derisinin korkunç bir betimlemesi.[18]

İki ay sonra Yüzbaşı Rimbaud, vekaleten bir görev için geri döndü ve sonra yine Grenoble'e şutlandı. Şaşmayan bir dakiklikle, bir sonraki Haziran'da II. Vitalie doğdu. Bu kız ailenin tarihine ilk kez iki yıl sonra, dört yaşındaki Arthur'un alt kattaki kitapçıya, güya, vitrinindeki renkli baskılara karşılık onu vermeyi teklif etmesiyle giriyor.[19] Ailenin bir üyesini birtakım sanat objeleri karşılığı takas etmesi gibi hoş bir fikir, Rimbaud'nun bizzat bir masal kahramanı olduğunu gösterir.

Charleville'in nüfus kütüğü 47. Alay'ın izin çizelgesine ayak uydurarak ilerlemeye devam etti. Madam Rimbaud 1859 yılı mahsulünü denetledikten sonra, Strasbourg yakınlarındaki Sélestat'a gitti (Ardennes'in dışına ilk yolculuğuydu) ve hamile döndüğü Rue Napoléon'daki ev sahibi, bavulunu toplayıp evi terketmesini istedi.

Rimbaud söylencesine katılmış, kuşkulu bir iddiaya göre ev sahibi, Rimbaudlar'ın hiç durmadan çoğalmasından paniğe kapılmıştı; yani sadece yer yetersizliği meselesiydi bu. Peki ama, zaten iki ay sonra, yani yıl sonunda bitecek olan kira kontratının dolmasını neden bekleyemedi? Madam Rimbaud'nun babasının 1858'deki ölümü, bir veya iki odanın boşalmasını sağlamamış mıydı? Hamile bir annenin evden böyle birdenbire çıkarılması daha çok, Vitalie'nin komşularda düşmanlık yaratma konusunda nam salmış yeteneğinden kaynaklanıyordu muhtemelen.

Aile Noel'e kadar, Charleville'in merkezindeki Hôtel du Lion d'Argent'te kaldı. Yeni bir ikametgâh arayışının verdiği sonuç ancak, Rue Bourbon'un –avlularından çürümüş lahana ve lağım kokuları gelen derme-çatma evlerin bulunduğu, sakıncalı kişilerle dolu, kir pas içindeki bir caddenin[20]- kuzey ucundaki daireydi. Madam Rimbaud, proleter bataklığında kendi burjuva ileri karakolunu kurdu. 1 Haziran 1860'ta yine bir kız, Isabelle doğdu.

Rimbaud'nun ilk anısı bu zor döneme, altı yaşına aittir. Bütün ilk anılar gibi, çekici ve üç boyutlu bir niteliği vardır; daha incitici diğer manzaraların ancak örtük bir şekilde girdiği tek bir olay. İşte hikâyenin, Rimbaud'nun okul arkadaşı Ernest Delahaye'e anlattığı şekli:

> Rimbaud, büfenin üzerinde duran gümüş kâseyle ilgili bir karı-koca kavgası hatırlıyordu. Bu kâsenin kullanımı onda silinmez bir iz bırakmıştı. Babası öfkeyle kâseyi kapıp yere fırlatmış ve kâse yere çarpınca müziğe benzer bir ses çıkmış. Sonra babası kâseyi yine büfenin üzerine koymuş. Annesi bu ses çıkaran nesneyi aynı mağrurca

> tavırla almış, aynı dansı yaptırmış, sonra hemen yerden almış ve dikkatli bir şekilde tekrar asıl yerine koymuş. Onlar, söyledikleri şeyleri böyle vurguluyor, bağımsızlıklarını böyle savunuyorlarmış. Rimbaud'nun bu olayı hatırlamasının nedeni bunun çok hoşuna gitmesi ve belki de buna biraz imrenmesiydi: Kendisi de o gümüş kâseyi fırlatıp fırıl fırıl döndürse ne kadar hoşuna giderdi kim bilir![21]

Süzgeçten geçen anılara harika bir örnek oluşturan bu olay, herhalde Rimbaud'nun babasıyla ilgili net olarak hatırladığı tek şeydi. Bu görüntü, bir şiir ya da bir düş kadar zengin ve özlüdür: Annesiyle babası, yerlere fırlatılan ve zıplayarak çocukta bir imrenme duygusu yaratan değerli ve boş bir nesneyle tuhaf, ritüelimsi bir eyleme girişmiştir. Bu sahnenin bir yerinde, çocukluğun geri dönüşsüz felaketi yatıyor. O gümüş kâse bu olaydan sonra kesinkes hep yerinde kalacaktı.

Rimbaud'nun annesiyle babasının arasındaki kavgalar için, çoğu pek inandırıcı olmayan ve hiçbiri kanıtlanamayacak birçok neden bulunmuştu. Yüzbaşı Rimbaud'nun sarhoşluğu, tembelliği ve tanrıtanımazlığı hakkında söylenenlerin, 1936'da Albay Godchot'un değindiği gibi, Fransız subaylarına ilişkin sığ görüşlerden daha sağlam bir temeli yoktu. Ve oğlunda daha sonra "dromomani" ya da "gezme paranoyası"[22] (kronik bir huzursuzluk vakası) olarak teşhis edilmiş ruhsal rahatsızlığı, sırf bir alayda görevliydi diye baba Rimbaud'ya yüklemek biraz haksızlık gibi görünüyor.

Bu kavgaların Yüzbaşı'nın erdemleri yüzünden olması daha muhtemel. Yüzbaşı, boş zamanlarında çok hevesli bir derleyici ve yorumlayıcıydı. Ordu meseleleri hakkında (bugün kayıp olan) muazzam yorumlar yazmıştı ve bunların arasında gerek antik gerek modern askeri söylevlerle ilgili bir çalışma da vardı. Afrika raporları, en alışılmadık ve korkunç olayları kuru, analitik bir yazıyla betimleme konusunda gerçek bir yeteneği gösterir. Çekirgelerin yaptığı tahribat, Arap diplomatların ikiyüzlülüğü, intihar eylemcisi yerliler tarafından ziftle kaplanarak ateşe verilen develerle yapılan saldırılar... Hepsi aynı sakin kalemden çıkmıştır. Ayrıca, Arap şakalarının bir derlemesini ve Kuran'ın paralel metinler halinde bir çevirisini de yapmıştı. Bu çalışmalar yayımlansaydı bir oryantalist olarak ciddi bir ün kazanabilirdi. Yararsız gibi görünen bu karalamalar, onun tarlaya harcayabileceği zamanı tüketmiş olsa gerek. Madam Rimbaud'ya göre, edebiyata yönelik her şey saçmalık ve ikiyüzlülüktü. "Sana iyi bir yıl dilemek için

yazmıyorum," demişti 1906'da kızına. "Bunun bir yararı yok. Önemli olan iştir sadece."[23] Yüzbaşı'nın bir tek efsanevi *Correspondance Militaire*'i ilgi görmüştü: Büyük kâğıtlara yazılmıştı ve sebzeleri sarmak için gayet elverişliydi.[24]

Evlilik daha başından kötü bir sona mahkûmdu: Fikirleri sorgulandığında şiddetle rahatsız olan bir kadın ve boş zamanlarını metinsel analizle doldurmaktan hoşlanan bir koca. Yedi yılda, aralarına beş gebelik ve Kırım Savaşı serpiştirilmiş az sayıda ziyaretin, bu ikili arasındaki farkları gidermesi mümkün değildi.

Eylül 1860'ta bir gün, Yüzbaşı Rimbaud çıkıp Cambrai'deki alayına gitti ve bir daha geri dönmedi. Arthur altıncı doğum gününü kutlamak üzereydi. Annesi otuz beş yaşındaydı. Pejmürde bir mahallede, boyuna bir şeyler isteyen dört çocukla tek başına kalmış olan kadın, her zamankinden daha mutsuzdu ve kişiliği yüzünden işkence çekiyordu; uyuşmazlıkla, diğer insanların neler düşündüğünün şiddetle farkında olmanın bir karışımıydı bu. Hâlâ hayatta olan bir kocayı yitirmek, ağza alınmaz bir rezillikti. O günden sonra, "Dul Bayan Rimbaud" olarak anılmaya karar verdi.

Rimbaud'nun şiirleri sık sık bu terk olayını hissettirir. Tüm kişisel talihsizlikler gibi, bir günlük bir olayın değil, tüm yaşamın atmosferidir bu. Şaşırtıcı olansa, bu kaybın değişmez biçimde hep annenin gözünden betimlenmesi ve cinsel yoksunluktan gelen bir acıyla sunulmasıdır:

> Kalın, genç kolların özlemi [...]
> Nisan'daki ayların altını, kutsal yatağın yüreğinde!
> ("Mémoire")

> Ve kadın istiyor, istiyor yine de, ruhu kederlerde,
> Başı, boğuk çığlıklarla çukurlaşmış yastıkta,
> Sevginin son parıltılarını sürdüren.
> Ve saçmalıyor... –Karanlık dolduruyor evleri, bahçeleri.
> ("Les Premières communions")

Yüzbaşı'dan geriye –çocukları dışında- kalanlar bir tomar el yazması ve İncil ebatında, yorumlarla dolu bir kitaptı: 878 sayfalık bir *Grammaire Nationale* [Milli Gramer]; sanki okuyucusunun kafasına, tek tek

hiçbir insanoğlunun böylesine karmaşık ve dolambaçlı bir dille baş edemeyeceği yolundaki gayet açık gerçeği sokmaya çalışıyormuş gibi gelen devasa bir kurallar derlemesi. Kitap bugüne kadar gelmiş. İlk sayfasına Yüzbaşı Rimbaud, "Gramer, tüm insan bilgisinin kaynağı ve temelidir" diye yazmış; oğlunu sık sık derin derin düşündürmüş olması gereken, kışkırtıcı bir deyiş. Arthur bilinmeyen bir tarihte, babadan kalma bu anıtın içine bir kâğıt koymuş. Kâğıtta ABRACADABRA sözcüğü ve "Hareketi uzak tutmak için" diye açıklayıcı bir not yazıyor. Daha sonra, daha pratik bir slogan yumurtlamış ve babasının deyişinin üzerine dikkatli bir şekilde yazmış:

> Ne düşünürsen düşün
> Ama söylemeden önce dikkatli düşün.[25]

Madam Rimbaud kendi acısının içine, yatağına sığınan yaşlı bir kadın gibi yerleşti. Bundan böyle edebiyat tarihinde Arthur Rimbaud'nun annesi olarak bilinen, ürkütücü gri kuleyi tahkim edecekti. Çağdaşlarından birine göre kadının "gayet dondurucu bir görüntüsü" vardı.[26] Güldüğü, hatta gülümsediği hiç görülmemişti. Onlarca yıl sonra yazılmış betimlemeler hâlâ çocukça bir korku duygusunu yansıtır. Yirminci yüzyıl başlarında, saçları kırlaşmış Roche köylüleri, pancar tarlasına giderken yollarının kesildiğini, onları "kürek mahkûmiyeti"yle tehdit eden suratsız bir kadın tarafından kapıdan kovalandıklarını hatırlıyorlardı. Rimbaud ailesinin çocuklarında, dövülmüş hayvanlardaki gibi, hafif alık bir ifade olduğu söylenirdi. Çekip gitmiş Yüzbaşı'dansa sempatiyle bahsedilirdi.[27]

Frédéric ve Arthur için, babalarının çekip gitmesi, kafalarına daha sık şamar yiyecekleri anlamına geliyordu. Her çocuk gibi onlar da bu konuda suçu kendilerinde arayacak ama Madam Rimbaud bu kuşkuyu gidermek için hiçbir şey yapmayacaktı. Yara izi gibi bir hüküm giymişlerdi. Kadın Yüzbaşı'yla mutluluğunu, çocukları uğruna "feda etmiş"ti ve çocuklar da bu borcu ödemek için gerçekten çok çalışmalıydı.[28]

Bu arada, Arthur'un zihninde kocaman bir boşluk vardı artık; babasının, henüz sorulmamış soruların yanıtlarıyla birlikte kaybolup gittiği bir alemdi burası.

Tedirginlikle kökenlerini arayan Rimbaud'nunki gibi romantik yapıtlar, aslında bir suçu farkına varmadan işlemiş faili tarafından yazılmış de-

dektif romanlarıdır. Rimbaud, fanteziler yahut olgular konusunda hayret verici belleğiyle, hiç yılmayan bir araştırmacıya dönüşecek ve günün birinde gerçeğin resmini yapmayı başaracaktı:

> Zaman zaman babamı düşünürdüm:
> Akşam, iskambil oyunu, terbiyesizleşen konuşmalar,
> Komşuya ve bana gitmemiz söylenirdi, gördüğüm şeyler...
> (Çünkü babalar rahatsız eder!) ve düşündüğüm şeyler!...
> Babamın dizi, bazen okşardı; pantolonu,
> Ve parmağımı sokup açmak istediğim o yarık...[29]

2. Bölüm

Kir

"Çocukluğumun mutsuz olayları."*
("İşçiler", *Illuminations*)

Yüzbaşı tarafından terk edildikten sonra Madam Rimbaud hem analık hem de babalık yapmayı başardı. Frédéric'le Arthur alışılmadık bir düzenle verilen alışılmış cezalardan oluşan bir sisteme maruz kaldılar: aç bırakılma, bir yere kapatılma ve ani fiziksel acı.[1] Ekinleri biçen ve sığırları süt barakalarına güden eller tarafından sık sık ve herkesin içinde tokatlanıyorlardı. Rimbaud, "yedi yaşındaki şair"i "tümseklerle dolu bir alın" sözleriyle betimlediğinde, sadece dehanın frenolojik işaretlerini ya da sivilceleri değil, annesinin sevgisinden kalan izleri de kastetmiş olabilir.

Aynı şiire göre, pazarları kendisi "briyantin sürülmüş halde, maun bir tabureye oturup, lahana yeşili kap geçirilmiş İncil'i" okumaya zorlanırdı. Komünyon resminde Arthur'un saçları, temizliğin belirtisi yağla parlarken görünür. Bu fotoğraf, saçlarının sanki elektrik şoku yemiş sonraki haliyle kıyaslandığında, briyantinin yapıştırıcı gücü hakkında bir fikir verir: kafa derisine baskı yapan daimi, sımsıkı bir el.

Madam Rimbaud, işçi sınıfının yaşadığı Rue Bourbon'da kalmaya devam ederlerse çocuklarının bulaşıcı hastalık tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını hissetti. "Les Poètes de Sept Ans"** sanki bir şantajcı tarafından toplanan aile albümü gibi, ayaktakımıyla birlikte yaşamanın bazı risklerini kaydeder:

> Onun tek oyun arkadaşıydı
> O çelimsiz, çıplak alınlı çocuklar, gözleri
> Yanaklarına kaçmış, ince sarı parmaklarını,
> Kirden kapkara parmaklarını gizleyen,

---

* A.g.e., s. 146.
** Yedi yaşındaki şair-ç.n.

Bok kokan modası geçmiş giysiler içinde,
Ve gerzeklerin hoşluğuyla konuşan çocuklar!
Ve annesi paniklerdi onu yakalarsa böyle
Pislikten hoşnut halde ve şairin şefkati beslenirdi kadının hayretiyle-
Olması gerekli hayretiyle... Bir yalancının mavi gözleri vardı kadında!

Çocuğun meydan okuyuşunun ve annesinin mavi –kendisininkiyle aynı renk- gözlerindeki riyakârlığı fark edişinin tarihi muhakkak ki bu şiirin yazıldığı dönemle aynıdır (yani Arthur on altı yaşındayken); ama görüntüler Rue Bourbon'dan kalmadır. "Hoşlanılan şeylerin" listesiyse Madam Rimbaud'nun oradan taşınmak istemesine yol açan nedenlerle aynıdır: pis kokulu haşarı veletler, "işçi giysileriyle varoşa dönen siyah adamlar" ve yan komşunun sekiz yaşındaki iriyarı kızı; kız hep ona çullanıp üstüne oturur, Arthur da dişlerini kızın kaba etine geçirirdi ("çünkü kız hiç don giymezdi").

Sonra kızın yumruklarıyla ve tekmeleriyle çürümüş
Çocuk onun teninin kokusunu götürür odasına.

Tehlikeli kokuların, hastalığın yanı sıra ahlaksızlığı da bulaştıracağının düşünüldüğü ve saygınlığın kirlenmeye karşı sürekli bir savaşı gerektirdiği bir zamanda, pis koku yasak meyvenin rayihasını taşıyabilir. "Yedi yaşındaki şair"in bu anıları, belki geçmişe dair samimi enstantaneler değildir ama içinde yaşanan dünyanın ve kontrol edilemez duygusal izlenimler yığınının keşfedilmesini hatırlatır. Aklının bir yerinde, kapısında kilit olan özel bir oda –beklenmedik gevşemelerin yeri- vardır:

[...] Yazları
Özellikle, sıkıntılı ve baskılanmış haldeyken, inatla
Kilitlerdi kendini helaların serinliğine.
Ve orada, düşünürdü huzur içinde, açarak burun deliklerini.

* * *

1861 Ekim'inde, Yüzbaşı Rimbaud'nun kesin olarak gidişinden tam bir yıl sonra Arthur'un dünyası birdenbire genişleyiverdi. O ve ağabeyi gündüzlü öğrenciler olarak yakındaki bir okula gönderildiler.

Rossat Enstitüsü'nün[2] görüntüsü sokaktaki diğer binalar gibiydi; Rue de l'Arquebuse'de koyu yeşil bir kapı. İçerideki loş sahanlık, buranın laboratuvar ve atölyeleriyle ülkenin en modern okullarından biri olacağına dair hiçbir his uyandırmıyordu. Okulun kendi buharlı demir tav fırını bulunan bir imalathanesi bile vardı. Dinsel eğitimin yerini bahçıvanlık ve mekanik mühendisliği almıştı.

Sağ tarafta bir an göze çarpan doldurulmuş kuşlar ve bir iskeletten sonra, koridor dar ve dikdörtgen bir avluya çıkıyordu. Avlunun duvarları, eski bir öğrencinin tanımlamasıyla "ceset sarısı"na boyanmıştı. Karşı taraftan üç basamakla sanat odasına iniliyordu. O taraftaki duvar zehirli bir mantarın istilasına uğramış gibiydi: Öğrencilerin, ödül günlerinde mürekkep şişelerini bu duvara fırlatması gelenekti. Futbol oynamak için çok küçük ikinci bir dikdörtgen alanda 300 çocuk, konut olarak kullanılsalar gecekondu denebilecek virane binaların pencereleri altında misket oynardı. Yağmur yağdığında hepsi, tren bekleyen yolcular gibi, açık çamaşırhanenin altına toplanırdı. Sınıflar rutubetli, havasız ve yılların çiziktirmesiyle tırtık tırtık olmuş masif ahşap sıralarla tıkış tıkış doluydu. Ortam, pedagojik amaçları yansıtıyor olsaydı, Rossat Enstitüsü'nün öğrencilerini hapishane hayatına hazırladığı söylenebilirdi. Arthur ilk kez özgürlüğü tadıyordu; kendi yıkımına suç ortaklığı yapan bir pislik cennetiydi burası:

> Geçerdi, duvar kağıtları küflenmiş koridorların kasvetinden,
> Dilini çıkarmış, iki yumruğu da sıkılı bir halde
> Kasıklarının iki yanında ve gözkapaklarının altındaki lekeleri gözleyerek.

Arthur'un –"Les Poètes de Sept Ans"dan alınmış bu satırlarda, imalı bir şekilde mastürbasyon, itaatsizlik ve halüsinasyonlarla özetlenmiş- isyanı, akademik mükemmelliğe dönüştü. Rossat Enstitüsü'nde geçen üç buçuk yılında on üç ödül ve on bir derece kazandı. Onuncu doğum gününden birkaç gün önce Latince gramer ve çeviride, Fransızca gramer ve telaffuzda, tarih ve coğrafyada, klasik ezber ve okumada birinci geldiği için armağan edilen bir yığın kitapla evine gidiyordu. Üstelik aritmetikte de derece kazanmıştı. Bunlar orijinal düşünceye verilmiş ödüller değildi. Küçük Rimbaud'nun o yıl, geçmişten kendisine miras kalan gerçekleri ve öğretileri yutup kusmada diğer herkesten iyi olduğunu gösteriyordu sadece. Onun 1861-64 arasında yaşadıkları hakkında ödülleri dışın-

da bildiklerimiz, kısa boylu olduğu ama kendini kavgada savunabildiği, soluk mavi gözleriyle dikkati çektiği ve bu gözler için oldukça güzel ama bakması tuhaf bir şekilde zor dendiğinden ibarettir. Gözleri sık sık gökyüzüne benzetilmişti, bu basmakalıp bir söz değil gerçek bir izlenim olsa gerek.

Mavi gözler dışında bunların hiçbiri, "Les Poètes de Sept Ans"ın asi çocuğuyla benzerlik göstermiyor. Ama gelişigüzel toplanmış Rossatlı çocukların 1864 sonbaharında çekilmiş fotoğrafındaki küçük ve haşin yüz, Rimbaud'nun dizelerinden fırlamış gibidir:

> Gün boyunca her gözenekten itaat sızmış –çok
> Entelektüel bir çocuk; ama yine de karanlık seğirmeler geçiyordu yüzünden
> Ve içindeki müthiş ikiyüzlülüğü kanıtlıyordu sanki.

Fotoğrafta ağabeyi Frédéric'in solunda oturan Arthur az önce cezalandırılmış bir çocuk gibi duruyor; yumrukları *képi*sinin* ardına gizlenmiş, dik dik bakıyor objektife; canlı bir kınama ya da canlı bir kendi kendini kınama gibi. Kendisinde, annesinin sevgi dediği nesneye benzeyen hiçbir şey bulamayan bir çocuğun resmi bu. Kendisinin ikiyüzlü olduğu duygusu onda, gizli şeyleri açığa vuran bir koku gibi hep kalacaktır; tıpkı Madam Rimbaud'nun engizisyon sorgucusu gibi olan sesinin, Arthur'un daha sonraki şiirlerinin o karakteristik, iddiacı tonunu kazanmasına yardımcı olduğu gibi;

> [...] o beceriksiz çocuk
> O budala küçük yaratık,
> Bir an bile durmamalıydı
> Tezgah kurmadan, yalan söylemeden
>
> Bir Kayalık Dağlar kedisi** gibi,
> Ve her yeri pis kokutmadan![3]

* * *

---

* Fransız askeri şapkası-ç.n.

** "Un chat des Monts-Rocheux": Varolmayan bir hayvan türü. "Rocheux", Roche mezrasına bir göndermedir.

1860'ların başında Charleville'de oturanlar sık sık kentin içinden geçen, tuhaf bir kafile görürdü.[4] En önde, el ele tutuşmuş iki küçük kız vardı; sonra birazcık daha büyük ve yine el ele tutuşmuş iki oğlan çocuğu gelirdi. Büyük ayakkabılar ve eski moda ama çok temiz, düzgün elbiseler giymiş bir halde, lap lup adımlarla ve konuşmadan, yanlarından geçenlerin alaylı sözlerini duymazdan gelmeye çalışarak yürürlerdi. Onların peşinden, asla değişmeyen bir mesafeden, ya kiliseye ya da sebze satın almaya giden "Dul Bayan Rimbaud" gelirdi.

Artık evleri daha parlak ve daha saygın bir bölgede, Cour d'Orléans 13 numaradaydı. Ama doğru yoldan sapmak yoktu. Katı disiplin, toplumdan kopmak anlamına da gelse, onları yararlı birer yurttaşa dönüştürecekti. Frédéric'le Arthur okuldan çıkınca her gün anneleri tarafından karşılanır, eve giderler ve kız kardeşleri onların ev ödevlerini yapıp yapmadığını kontrol etme görevini yerine getirirdi.[5] İzinsiz her aktivite derhal anneye bildirilir; anne de bunun üzerine fazladan ev ödevi verirdi. Oğlanlar akşam yemeğinden önce Latince metinlerini ezberden okurdu. Madam Rimbaud kitaptan takip eder, okuduklarını onların metinden saptığını fark etmeye yetecek kadar anlardı. Bir hata, yemek yemeden yatağa gitmek demekti.

1865 Nisan'ında Arthur'un tatminkâr bir ilerleme göstermesine karşın Madam Rimbaud birden, oğullarını belediyenin Collège de Charleville okuluna nakletmeye karar verdi. Dinsel eğitimin eksikliğinden hoşlanmamış ya da daha muhtemelen, Arthur'un zorlanmadığı yolunda bir kuşkuya kapılmış olsa gerekti. Rossat Enstitüsü hakkında birtakım endişe verici bilgiler de vardı. Mösyö Rossat liberal düşünürleri konuşmalar yapmaları için Charleville'e çağırıyor, hatta işçiler için "halk dersleri" teklif ediyordu. Onun "entelektüel özgürlüğü" teşvik ettiğinden kuşkulanılıyordu. Bu türden "ilerici fikirlerin" sonuçları hemen ortaya çıkacaktı: Enstitü'nün öğrencileri, kafelerde bira ve halka açık gezinti yerlerinde puro içerken tespit edilmişti.[6]

Collège de Charleville ortam olarak Rossat Enstitüsü'ne benziyordu fakat onun kadar sıkışık değildi, çünkü onun kadar rağbet görmüyordu. Meuse nehrindeki tabakhanelerin yanında, Place du Saint-Sépulcre'ün bitişiğindeydi. Annelerin o binayı izlediği ve çocuklarını öyle bir lağım çukuruna asla bırakmayacaklarını söylediği biliniyordu. Bir bakanlık raporuna göre, "tuvaletlerden kaynaklanan korkunç kokular dershanelere do-

luyor"du. Ama iyileştirme vaat edilmişti: Genel bir yenileme, yeni bir müdür ve öğretmen kadrosunda iki rahip.[7]

Küçük Rimbaud, Collège de Charleville'de hemen kendini gösterdi. Frédéric sınıfın en gerilerinde debelenirken, ondan on bir ay küçük olan Arthur, öğrenci arkadaşlarının daha sonraki yıllarda da hatırlayacağı, hayret verici bir ev ödevi sayesinde bir üst sınıfa yükseltildi.

Arthur, "antikçağ tarihi"ini tek bir düzyazı metinde yoğunlaştırmıştı ve bu metin öylesine güzel yazılmıştı ki tüm okula taklit ve takdir edilecek bir örnek olarak gösterildi. Arthur, yedinci sınıftan dosdoğru beşinci sınıfa ve Mösyö Pérette'nin –öğrencilerinin cehaletinden zevk alan türden bir öğretmenin- eline geçti.

Olağanüstü şapkaları ve ay gibi yüzüyle gayet etkileyici ve şık bir adam olan Müdür Desdouest gelecekteki başarıları düşlüyordu. Arthur Rimbaud, Collège de Charleville'in adını duyuracaktı. Ama Mösyö Pérette etkilenmemeye kararlıydı. Arthur Rimbaud bıkıp usanmadan kusursuz ödevler yaparak, normal hata ve düzeltme akışını bozuyordu. Bu çocuk istatistiksel bir ayıptı ve bunun yanı sıra bir de hilekârca bir gülümsemesi vardı. "Ona istediğiniz kadar zeki deyin" dedi Mösyö Pérette, Müdüre, "sonunda boka saplanacak".[8]

Huysuz Mösyö Pérette uzak görüşlülüğünden ötürü sık sık övülmüştü; fakat aynı şey o kadar çok öğrenci için söylenmişti ki öğretmenin öngörüleri sanıldığı kadar güçlü olsaydı, Rimbaud'nun tüm kuşağının boka saplanması gerekirdi. Aslında Rimbaud, kendisi hakkında kehanet edilen nahoş sonu, diğer sınıf arkadaşlarından çok daha seyrek işitmişti. Collège de Charleville'deki ilk yıllarında bildirilen tek kabahati dejenere bir davranış değildi. Poncelet adında bir gözetmen, Arthur'un "Okyanusya'nın vahşi yerlileri arasında geçen" bir macera hikâyesi taslağının bulunduğu "küçük defterine" el koymuştu.[9] Kız kardeşi Isabelle'in hatırladığı, *Robinson Crusoe,* Fennimore Cooper, Jules Verne ve sınıf arkadaşlarından birine göre, Speke ve Grant'ın *Discovery of the Source of the Nile*'ın [Nil'in Kaynağının Keşfi] popüler bir çevirisinden ilham almış hikâyelerden biridir herhalde bu:

> Arthur uzun akşamlarda bizi, bilinmeyen, tuhaf ülkelere yaptığı fantastik yolculukları okuyarak eğlendirirdi [...] Bunlar elbette, bir çocuğun eğlencesinden başka bir şey değildi. Yazılıp bize okunduktan hemen sonra yırtılır ve yok edilirlerdi...

Pasif fiillerin üstü kapalı bir şekilde kullanımı, Madam Rimbaud'nun gözetmeni onayladığını gösteriyor: "Annemin prensiplerinin," diyor Isabelle, "Arthur'un edebiyat çabalarını teşvik etmesi mümkün değildi."[10]

İlk bakışta sıradan bir alıştırma defteri gibi görünen bu şey bugüne kadar gelmiş olmasaydı, yarım yamalak okul kayıtları ve anekdotlar, çocukluğunun son evresindeki Rimbaud hakkında bulanık bir resimden başka bir şey bırakmayacaktı. Daha yakından bakınca küçük bir kâğıt tomarından ibaret bu defterin, Arthur Rimbaud'nun ilk yaratıcılık eylemini gün ışığına çıkarma gibi harika bir işlevi var.

Bu belge, bir toplu iğneyle tutturulmuş, mürekkep lekeli kâğıtlardan ibaret. Bu defter, neredeyse kesinlikle Rimbaud'nun on birinci yaşına tarihlenmiş olmasına karşın, tuhaf bir şekilde, "Cahier des Dix Ans"* diye bilinir: İskender, Darius ve "ahbapları"na, bir de Collège de Charleville'in müfredatındaki "o pis dil"e, yani Yunanca'ya bir göndermedir bu.[11] Kâğıt tomarının çoğu çizimler ve ev ödevleriyle doludur; Cicero'dan bazı metinlerin akıcı bir çevirisi, Adem ve Havva hikâyesinin Latincesi, bilinen gerçeklerle ilgili yüzeysel bilgiler ("Nil, taşkınlarıyla Mısır'ın velinimetidir") ve birtakım aritmetik problemleri ("20 litrenin fiyatı 3,250 ise 7 desilitre ne kadar tutar?"). Aceleyle karalanmış bölümler ve noktalama işaretleri yahut aksanlar belirtilmeden yazma eğilimi, ziyan edecek pek vakti olmayan bir çocuğu gösteriyor. Adını, bölgesel okul yarışmalarının ödül listelerindeki biçimiyle, "Rimbaud Arthur de Charleville" olarak yazıyor. Ama bunların, öğretmenin gözdesi tarafından yazıldığına dair şüpheler, muhtemelen ev ödevini yapıyormuş numarasına yatarak yazdığı 750 kelimelik bir hikâyeyle yok oluyor.

Hikâye, neo-klasik alacakaranlık imgesinin kullanıldığı, geniş bir basmakalıp sözler yolunda yürümeye başlıyor. Güneş batıyor, eğrelti otları yemyeşil alınlarını serin rüzgârın önünde eğiyor ve anlatıcı bir derenin yanı sıra sürükleniyor:

> Rheims'de, 1503 yılında doğduğumu düşledim. [...] Annemle babam pek zengin değildi ama çok saygın kişilerdi. Bütün servetleri, ben doğmadan yirmi yıl öncesinden beri sahibi oldukları küçük bir ev, artı birkaç bin frank ve bunun yanı sıra, annemin biriktirdiklerinden kalan küçük bir paraydı.

---

* On yaş defteri-ç.n.

Anlaşılan, ev ekonomisinin öneminden etkilenmiş bir çocuktu bu.

Hikâyenin iki yüz sözcüğü geride kaldığında anlatıcı üçüncü üslubuna geçiyordu; klasik betimlemeler, tarihi bir roman ve şimdiki zamanda gerçekçi bir aile dramı:

> Babam, Kral'ın ordusunda bir subaydı.* Uzun boylu, ince, siyah saçlı bir adamdı ve sakalı, gözleri ve derisi [*sic*] de aynı renkti. Yaşı yaklaşık 48 yahut 50 olmasına karşın onu kesinlikle 60 yahut 58 yaşında sanırdınız. Ateşli ve sinirli bir adamdı, genellikle huysuz ve hoşlanmadığı şeylere katlanmaktan hazzetmeyen bir mizaca sahipti. Annemse çok farklıydı: Sakin ve nazik bir kadındı, kolayca telaşlanırdı fakat evini yine de mükemmel bir şekilde çekip çevirirdi. Annem o kadar sakindi ki babam onu bir kız çocuğuymuş gibi kızdırırdı hep.** Ben gözdeleriydim. Benden büyük oldukları halde, ağabeylerim benim kadar cesur değildi. Ben çalışmaya –okuma, yazma ve hesap yapmaya- pek meraklı değildim. Ama bir evi dekore etmek, bahçeye bakmak yahut alışverişe gitmek; bunlar güzeldi, bunları yapmak hoşuma giderdi.

Otobiyografilerin çoğu kendi kendini kandırma yeteneğinin kanıtlarıdır, fakat on bir yaşındaki çocuğun numaralarının gayet beceriksizce olduğu görülüyor. Arthur'un, raf ömrünü birazcık doldurmuş ev fantezisi gayet belirgindir. Madam Rimbaud'nun inatçılığı erdeme dönüşürken, kızgın siyahi baba samimi bir eleştiriyi hak ediyor: Onun hikâyedeki varlığı anlamlı bir şekilde, cümlelerin en acemice kuruluşuna denk düşüyor. Bozuk cümlelerden oluşan bir pasajda, babanın oğluna hep almayı vaat ettiği oyuncak ve şekerlerden söz edilir; eğer problemlerini bitirirse. ("Ama hiç bitiremezdim.") Sonra, gelecek hakkında çok erken bir endişeyi dile getiren ve kendi tarzında ancak bir okul çocuğunun sırasına çiziktirdiği bir resim kadar belagatli bir bilinç akışı geliyor:

> Buna karşın, babam on yaşıma gelir gelmez okula gönderdi beni. Yunanca ve Latince öğrenmenin anlamı nedir ki diye soruyordum kendi kendime. Bilmiyorum. Böyle bir şeye gerek yok. Sınıfları geçersem bana ne olacak ki? Sınavlardan geçmenin anlamı nedir? Hiçbir anlamı yok; var mı? Evet, var. İnsanlar, geçmezsen bir meslek

---

* Burada verilen bir dipnotta babasını anakronik bir şekilde, III. Napolyon'un kişisel muhafızı olan Cent-Gardes birliklerine yerleştiriyor.

** Orijinalinde bu kısım pek net değildir; cümlenin yapısı, baba sanki bir kız çocuğuna benzetiliyormuş gibi duruyor.

edinemezsin diyor. Ama ben meslek edinmek istemiyorum. Ben bir rantiye olacağım. Bir meslek sahibi olmak isteseniz bile, niçin Latince öğrenesiniz ki? O dili kimse konuşmuyor. Bazen gazetelerde Latince bir şeyler görüyorum ama ben gazeteci falan olmayacağım, Tanrı'ya şükür.

[...] Ve Latinler'in bir zamanlar varolduğundan emin miyiz? Belki de uydurma bir dildir ve onlar gerçekten var olmuşsa da niçin benim bir rantiye olmama izin verip, kendi dillerini kendilerine saklamıyorlar? [...]

Ah *saperlipotte de saperlipopette! Sapristi!** Ben bir rantiye olacağım. Bütün gün kıçının üstünde bir sırada oturmak pek zevkli bir şey değil. *Saperlipopettouille!*

Ayakkabı boyacılığı gibi bir meslek edinmek için bile sınava girmen lazım, çünkü insanların sana vereceği meslekler ya ayakkabı boyacılığı, ya domuz çobanlığı ya da rençperlik. Tanrı'ya şükür ben bunları yapmak istemiyorum. *Saperlipouille!*

Ve hepsinden öte, karşılığında alacağın, suratına bir tokat. İnsanlar sana, canavar ki bu doğru değil, küçük velet, falan der. *Ah! Saperpouillotte!*

Devamı çok yakında.

Bölümün sonunda, on altıncı yüzyıl Rheims'i tıpkı on dokuzuncu yüzyıl Charleville'i gibi görünür. Rimbaud, yetişkinlerin aşağılamalarının ve saldırganlığının hedefi olan genç kentli proleterlere büyük bir sempati gösterir. Annesi gözü dönmüş bir şekilde her şeyi dezenfekte eden on bir yaşındaki bir okul çocuğuna, yetişkinlerin çizmesindeki çamurları kazımak tüm mesleklerin bir özeti gibi gelmiş olsa gerek. Belki de Madam Rimbaud –yükselmeye pek hevesli görünmeyen- Frédéric'e, domuz çobanlarının bile sınavdan geçmesi gerektiğini söylemiş olabilir. Arthur onun tersine, modern dünyada özgür olabilmenin anahtarını bulmuştur: Babası gibi asker değil, bir kapitalist olmak ve annesi gibi para biriktirmek. Kendini, burada babasının zorbalığının bir uzantısı gibi görünen okul çalışmasına da vermeyecektir. Ama hikâye yine de, entelektüel uğraşların büyük bir cazibeye sahip olduğunu gösteriyor.

Bu defterin diğer mahrem bölümleri, "Gençliğin Zevkleri"ni canlandırmaya çalışan yedi kaba eskizden oluşan küçük bir galeridir.[12] Bunlar, Rimbaud ailesinin günlük kendi kendini yok eden işlerle meşgul olduğunu gösterir. Batan bir kayıkta iki oğlan çocuğu imdat diye bağırmaktadır. "Kuzey Diyarının Kraliçesi" (Arthur'un kız kardeşlerinden biri) kızakla

* Yerel bir söylem; beklenmedik durumlarda kullanılan bir ünlem.

bir kaza geçirmek üzeredir. İki yana sallanan bir kız çocuğunun altındaki sandalye kapı tokmağına asılıdır. Erkek kardeşi "Sakın elini bırakma ha!" diye bağırıyor ona kuzey şivesiyle. "Çiftçilik", çocukları çiçek saksısından uzanan kocaman, et gibi bir şeyin üzerinde şaşkın bir halde kollarını çırparken gösteriliyor. Din, diz çökmüş iki kız kardeşin, rahip gibi giyinmiş ağabeylerine bir oyuncak bebek vermesiyle simgelenmiş. Başlık: "Al bunu vaftiz et". "Kuşatma"da anne, baba ve iki oğlan çocuğu pencerede durmuş, aşağıdaki caddede bulunan kalabalığa bir dizi mızrak atıyor. Silindir şapkalı bir adam "şikâyette bulunmak gerekecek" diyor. Sonunda, bu sürekli bir felaket oldu olacak halinin sanki açıklamasıymış gibi, bir kadın oturmuş ağlarken bir adam –ya da oğlan- hızlı adımlarla, suç mahallinden kaçarcasına çekip gidiyor. Evini terk eden Yüzbaşı Rimbaud mu, yoksa onun örneğini takip eden Arthur mu bu?

"Kuşatma", Rimbaudların Charleville halkıyla ilişkisinin bir alegorisi olarak nitelenebilir. Madam Rimbaud, esrarengiz nedenlerle, belki de şikâyette bulunan silindir şapkalı adamlarla bir ilgisi bulunmaksızın Rue Forest 20 numaraya tekrar taşınmak üzeredir. Ama batan kayık gerçek yaşamdan alınmıştır: Bir debbağın Olympus Dağı'nın karşısındaki nehir kıyısına demirlemiş kayığı. Mézières'de bakkal dükkânı çalıştıran dul kadının oğlu olan Ernest Delahaye, okula giden Arthur'la kardeşini bu kayıkta sakin sakin oynarken görmüştü. Onların denetlenmedikleri tek an buydu. Kayığı, zincir iyice gerilene kadar ayaklarıyla ittiriyorlar, akıntının onları sürüklediğini hissediyorlar, sonra akıp giden nehri seyrediyor, ardından kayığı geri çekip, koşarak okula gidiyorlardı.

Delahaye'e göre, Rimbaud kardeşler küçük işadamlarına benziyordu: Melon şapka ve şemsiye (okullarının uzaklığı 700 metre bile yoktu), beyaz yaka, siyah ceket ve kurşuni-mavi pantolon; Madam Rimbaud tarafından öyle devasa bir kumaş topundan biçilmişti ki Arthur altı yıl sonra Paris'e gittiğinde bacakları hâlâ kurşuni-maviydi. Delahaye, ağabey Rimbaud'yla, Almanca sınıfında ve pedagojik mantığa göre Frédéric'in diğer öğrencilere ayak uyduramadığı için sık sık ayakta durmak üzere gönderildiği koridorda karşılaşıyordu. Arthur'u ilk kez, Frédéric'i dövdükleri sopa olarak tanıdı: Öğretmenler ona, niçin kardeşi gibi zeki ve çalışkan olmadığını soruyordu. "Kim bu Arthur?" diye sordu Delahaye. "Arthur mu?" dedi Frédéric, "O mükemmeldir!"

Genç dâhiyle tanışmak kolay değildi. Arthur, Madam Rimbaud artık onu okuldan alıp eve getirmeyi bıraktıktan sonra bile her gün Frédéric'le birlikte dosdoğru eve koşardı. Ona karşı kabadayılık girişimleri, hafif alaycı gülümsemesi ve aşılmaz mesafeli tavrı karşısında duraksardı. Misketlere, pullara ve eğlence kabilinden şiddete karşı tuhaf bir şekilde kayıtsızdı. Arthur Rimbaud'nun yüzlerce kitabı yuttuğu söyleniyordu. Verlaine'in, Rimbaud'nun on dört yaşındayken tüm Fransız şiirlerini okumuş olduğu iddiası birazcık abartılıdır[14] ama "Cahier des Dix Ans", kurgunun birçok biçimiyle alışılmadık ölçüde bir aşinalığı gösterir. Onun, kendi düşüncelerini çok ciddiye alan bir çocuk olduğu biliniyordu. Bir gün şapele gittiklerinde, daha büyük öğrencilerden bir grup, vaftiz kurnasının etrafında toplandı ve kutsal suyu birbirlerine sıçratmaya başladılar. Rimbaud öfkeden kudurarak vurdu, ısırdı ve nihayet öğretmenler müdahale etti. Bu ona, "*sale petit cagot*"[15] ("pis küçük yobaz") lakabını kazandırdı fakat onun müzmin entelektüel olarak ününü daha fazla artırdı.

Öğretmenleri bile Rimbaud'nun sessizliğini sinir bozucu buluyordu. İçinden bir şeyler çıkmak üzere mi diye görmek için, o her şeyi yutan tünelin ağzını gözlüyorlardı. Lhéritier adında bir öğretmenden, bölgesel sınavlara hazırlanması için Rimbaud'ya ekstra ders vermesi istendi. Mösyö Lhéritier, çocuklarla kurduğu ahbap çavuş ilişkileriyle övünürdü ama her zaman başvurduğu, masasının üzerindeki seramik heykeli maskaraya çevirme numarası da, daha tehlikeli bir tezgâh olan, Orsini, yani yakın bir zamanda, Opera'nın basamaklarında III. Napolyon'u havaya uçurmaya kalkmış bir adam için şiir yazdığını iddia etmesi de buzları eritmeye yetmedi. Rimbaud nazikçe gülümsedi ve sıkılmış göründü.[16] Anlaşılan, yetişkinlerin dünyasında onun için sürpriz bir şey yoktu. O, her patlamadan sonra kendini yeniden kuran insan bombalarla yaşamaya alışıktı.

Sonunda Delahaye, 1866 yılında bir gün Rimbaud'yla konuşabilmeyi başardığında, Rimbaud büyük ününü hak ettiğini gösterdi. Şimdiden entelektüel bir geçmişi vardı. "Sofu" dönemi en fazla birkaç hafta sürmüş olsa gerekti. O günden beri Rimbaud, romantik edebiyatı keşfetmiş ve Victor Hugo'nun oyun ve şiirleri konusunda neredeyse uzman olmuştu. Ama Hugo bile küf kokuyordu. Delahaye, sınıf arkadaşlarından birinin, III. Napolyon'un iktidara geldiği 1851 darbesini "onaylamadığını" duyunca şaşırmıştı. Şok olmak bir yana, Rimbaud'nun bu konuda kendisine has, sağlam bir fikri de vardı: "III. Napolyon kürek cezasına gönderilmeli!"[17]

İnsanları kürek cezasına mahkum etmek, Madam Rimbaud'nun çok tuttuğu fikirlerden biriydi. Kafasında, Charleville halkının büyük bir kısmını göndermişti zaten; ama bu ifadeyi Fransız imparatoruna karşı kullanmayı elbette hiç düşünmemişti. Delahaye bir heyecan dalgasının kabardığını hissetti: "Aman Tanrım! Daha neler göreceğiz!..." Charleville birden bire çok küçük bir yer gibi görünmüştü gözüne.

3. Bölüm

"Mükemmel Küçük Canavar"

"*Vaktiyle,* bir gençlik yaşamadım mı, öyle altın sayfalara yazılacak, hoş, yiğit, masalsı?"
("Sabah", *Cehennemde Bir Mevsim*)*

Yeni bir öğretmenin Arthur Rimbaud hakkında ilk izlenimi:

> Ufak tefek ve çekingen [...], biraz resmi tavırlı ve sevimli. Tırnakları temiz, alıştırma defterleri lekesiz, ev ödevleri hayret verici bir şekilde doğru, notları akademik yönden kusursuzdu. Kısacası, örnek alınacak mükemmel küçük canavarlardan biriydi, *bête à concours*** türünün birinci sınıf bir örneğiydi. Sınıfta hep takındığı yüz buydu. Bunun, ikiyüzlülükten çok, bir alışkanlığın istemsiz sonucu olduğu kuşkusuzdu.[1]

1870'te Rimbaud'nun bir sınıfı betimlerken kullandığı terimler, kayıtsızlığının sadece, sınıftakilerden iki yaş küçük olmasından kaynaklanmadığını gösterecekti. Annesinin kafasında, oğlan çocukları Roche'daki çiftlik hayvanlarından farksız ve büyük ölçüde daha yararsız, pis hayvanlardı. Oğlunun görüşü de böyleydi:

> Öğrenciler, pis ceketlerinin içinde terleyen, hazırlık sınıfının leş gibi kokan astmosferinde,*** havagazı lambalarının ışığında, sobanın kötü kokulu sıcağında pinekleyen şişko koyunlar gibiydi![2]

Bu geviş getirenlerden biri –Jolly adında bir çocuk- 26 Mayıs 1868'de erkek kardeşine yazdığı mektupta, öğretmenin değerlendirmesini doğrulayan bir haber veriyordu. "Mükemmel küçük canavar" şan şöhret yoluna koyulmuştu:

---

* A.g.e., s. 119.
** Sınavları geçmek için şahlanmış "yarış hayvanı".
*** Bazen "atmosfer" olarak düzeltilen ama kesinlikle kasten yapılmış bir yanlış.

> Raimbaultları [*sic*] herhalde tanırsın. Bunlardan biri (şimdi üçte olanı) kısa bir süre önce, küçük Emperyal Prens'e İlk Komünyonu münasebetiyle 60 mısralık Latince bir methiyenin bulunduğu bir mektup göndermiş. Bunu tamamen sır olarak saklamış ve methiyesini öğretmene bile göstermemiş. Bunun sonucunda da bazı gramer hataları yapmış ve mısralardan biri yanlış olmuş. Prens'in hocası hemen yanıt vermiş ve demiş ki, mektup ~~küçük~~ Majestelerini çok duygulandırmıştır ve kendisi de bir öğrenci olduğundan, onun hatalı satırlarını seve seve bağışlamıştır. Bu, bizim Rimbaud'ya, yeteneğini gösterme konusunda küçük bir ders oldu. Müdür onu tebrik etmedi.[3]

Jolly Efendi'nin mektubunun sonundaki küçümseyici ifade Arthur Rimbaud'ya karşı genel bakışı yansıtıyor: Onun entelektüel cesaretine karşı hayranlık ama soğuk bakışlarına ve yüz kaslarına külfet oluyormuş gibi gelen hafif tebessümüne karşı sessiz bir antipati.

Rimbaud'nun, yani avangard kahramanın, III. Napolyon'un oğluna Komünyon methiyesi gönderdiği 1930'da ifşa edilince bazı muhafazakâr eleştirmenler, Rimbaud'nun doğuştan Katolik ve krallık yanlısı olduğunu, sadece küskünlüğü yüzünden anarşist olduğunu ilan etti. Bir kraliyet hocasının yaptığı gramer eleştirisinin onu bir devrimciye dönüştürdüğünü düşünenlerse, bunun Rimbaud'nun entelektüel gelişimine yaptığı etkiden çok, akademik bir kibirden söz eder. Methiye kraliyet arşivlerinde hiç ortaya çıkmamıştır. Tuileries Sarayı 1871'de tümüyle yandığında kaybolmuş olsa gerek ama hocanın methiyede nezaketsiz bir şekilde kusur aramasıyla, Rimbaud'nun Latince'de mükemmel oluşu bir arada düşünülünce, övgülerinin muğlak aşağılamalardan tümüyle yoksun olmadığını gösterir. Rimbaud'nun, hem bir kurumla alay edip hem onun onayını kazanmaya çalışması sadece bu defaya mahsus bir şey değildir.

Rimbaud'nun düşünceleri, 1868'in sonlarına doğru daha net bir şekilde duyulmaya başladı. Latince ödevini çok beğenen sınıf öğretmeni, özellikle çok iyi bir örneği *Moniteur de l'Enseignement Supérieur*'a gönderdi. Yerel eğitim görevlilerinin, kendi yönetimleri altında yapılan en seçkin ev ödevlerini yayımlatarak kendilerini övmelerine olanak veren bir dergiydi bu. "Rimbaud Arthur, Collège de Charleville'de gündüzlü öğrenci"nin okuluna büyük onur kazandırdığı mısraların, Horatius'un "Descende Caelo"sundan bu yana Latince altı ayaklı dizelerde bir gelişme anlamına geldiği savunuluyordu.

Methiye, Rimbaud'nun elinde yeniden biçimlenmeyi bekleyen bir sayfalık hammaddeydi. Onun, öğrencilerini "çarmıha geren" despot öğretmenler hakkındaki giriş sözlerinin asıl metinle bir ilgisi yoktu; Apollon'un, yazarın alnına kutsal alevle "TU VATES ERIS": "Sen şair (ya da kâhin) olacaksın" sözlerini kazımış olduğu iddiasıyla da.[4] Sözcük dağarcığındaki birtakım alışılmadık öğeler, Rimbaud'nun, kasıtlı bir şekilde müfredata konmamış Catullus'un bir nüshasını ele geçirmeyi başardığını gösteriyor.[5] Rimbaud bunları, Tabiat Ana'yı, yani akademik köleliğe karşı Tanrısal panzehirin ilham veren sıcaklığını gayet erotik bir şekilde betimlemek için kullandı.

Bu mükemmel, kusur bulunamaz küstahlık –yani kendi yüzünü Horatius'un portresine yapıştırmak- gizli bir isyandan daha karmaşık bir şeyleri gösterir. Rimbaud, kendine has akademi karşıtı temayı, akademik takdir kazanmak için tasarlanmış bir tarzda geliştirerek bir tür üstün itaat idmanı yapıyordu. Eğitim sisteminin amaç ve yöntemleriyle özdeşleşerek başarı kazanan bir öğrencinin aynı zamanda, eğitim sistemini tümüyle reddedecek bir öğrenci olacağı hiçbir öğretmeninin aklına büyük olasılıkla gelmemişti.

* * *

Moniteur de l'Enseignement Supérieur'deki methiye, Rimbaud'nun okul sürecini, devam ettiği sürece, Fransız edebiyatının en parıltılılarından biri haline getiren zaferler dizisinin ilkiydi. 1869'daki bölgesel sınavda Jugurtha üzerine Latince bir şiirle ilk ödülünü kazandı. Roma'nın düşmanı, Cezayir milliyetçiliğinin kahramanı ve bir zamanlar Fransız ordusunun (ve Yüzbaşı Rimbaud'nun) baş belası Abdülkadir'le karşılaştırılıyordu. Rimbaud'nun yıkıcı davranmış olduğunu düşünmek cazip geliyor; fakat onun, Cezayir'in "Fransız hâkimiyetindeki mutluluğu"ndan söz etmesi, bazılarının savunduğu gibi kinik bir şakaysa da, sınavı yapanların aklına hiç böyle bir şey gelmemişti. Rimbaud'nun şiirinde Abdülkadir'den III. Napolyon'a, yani "yeni Tanrıya boyun eğmesi" istenir: "Napoleo! Proh Napoleo! [...] "Cede novo, tu, nate, Deo!" Her halükârda, Rimbaud'nun şiirini yazdığı tarihte Abdülkadir artık Fransa'nın müttefikiydi. Rimbaud'nun amacı siyasi bir puan ve müstakbel okurlarının hayranlığını kazanmak değil, yarışmayı kazanmaktı.

Ağabeyi Frédéric, okulu onlu yaşlarının sonunda tamamen kurtulacağı berbat bir hastalık olarak görürken, Arthur okula bir meslek gibi yak-

laşıyordu. Catullus gibi yasak yazarlara ulaşmak için faaliyete girişti: Yatılı öğrencilere, küçük bir komisyon karşılığında kitap satın almayı teklif etti. Doğduğu apartmandaki kitapçıya gidecek, istediği kitabı veresiye alıp, yatağında, sayfalarını kesmeden okuyacak, ertesi gün geri götürecek ve güya ilk başta satın aldığı kitapla değiştirecekti. Sonuç: Parası ve gayri meşru edebiyat ona kalıyordu.[6]

Düzenli maaş çekini sanat uğruna hor gören şair efsanesi, Rimbaud'nun marifetine hakarettir. Okulun hapishane ekonomisinde Rimbaud alternatif tedarikçiydi. Ev ödevi konusunda bir karaborsa belirdi ve bir süre için genel akademik standartları yükseltti. Zengin ama tembel ve yeteneksiz öğrenciler, Latince ev ödevlerini yazsın diye Arthur Rimbaud'yu tutuyordu.[7] Matematik sınıfında sessizce, aynı konuda birçok Latince parça üretti. Her bir ev ödevinin, müşteriye göre biçilmiş kendi farklı stili vardı. Sınıfta, hayaletler tarafından yazılmış ev ödevlerini okuyan o zekâsı sönük öğrenciler, kendilerinin gülünç bir şekilde parlak taklitleri gibiydiler sanki.

Arthur Rimbaud'nun sınıfından, normal koşullarda dikkat çekmeyecek bir öğrenci olan Alfred Mabille'in adıyla *Moniteur de l'Enseignement Supérieur*'da çıkmış Latince şiir bir kenara bırakılırsa, bu sahte yapıtların hiçbiri bugüne ulaşamadı. Ama Rimbaud'nun ilk şiirlerinde de benzer bir uygulamaya rastlanabilir: Çağdaş şairlerden yaptığı ustaca taklitler, rahatlıkla on dokuzuncu yüzyıl ortası Fransız şiirinin tek kişilik antolojisi gibi okunabilir.

Eğitim sistemini besleyen bu asalak hizmet endüstrisi, on beş yaşında bir çocuk için harika bir başarıdır. Rimbaud'da piyasanın ihtiyacı konusunda çok keskin bir göz vardı ve kendi reklamını yapma konusunda hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Sınıf arkadaşlarının anıları, onda, teatrallikle kayıtsızlığın efsane yaratmaya hazır bir bileşiminin varolduğunu gösteriyor. Her ay yeni bir Rimbaud hikâyesi çıkıyordu. Bazen, aynı ev ödevini üç ayrı dilde yazıyordu; Fransızca, Latince ve Yunanca, hepsi de dörtlükler halinde. Matematikte, denklemler yerine şiirler verdi. Babasının notlar eklenmiş *Grammaire Nationale* örneğini takip ederek sınıf öğretmenine –genellikle, doğru şiir yazma konusunda söylenecek son söz olarak görünen– Boileau'nun *Şiir Sanatı* (1674)[8] adlı yapıtındaki üslupla ilgili hatalardan oluşan ayrıntılı bir liste verdi. Bu çalışmasıyla, daha sonra *Fransız Şiiri Üzerine Küçük Bir İnceleme* (1872) adlı yapıtıyla sanat için sanat ekolünün

kurallarını bir sisteme bağlayacak ve Boileau'yu beceriksiz bir cahil durumuna düşürecek olan, günün önde gelen usta şairi Théodore de Banville'in üç yıl ilerisindeydi.

Rimbaud'ya göre, Collège de Charleville bir sahneydi. Kazandığı, 1869'un sekiz saat süren bölgesel yarışmasında sabah saat 6'dan 9'a kadar masasında uyumuş, hiçbir şey yazmamıştı. Müdür tarafından yapılan tedirgin bir sorgulama sonucunda, Rimbaud'nun kahvaltıyı kaçırdığı ortaya çıktı. Müstahdem bir sepet yiyecekle gönderildi. Rimbaud yavaş yavaş yedi, sonra masasına kapandı ve şiirini tam öğle vakti, tamamlanmış ve hatasız bir şekilde teslim etti. Müdür kırk yıl sonra bile, bu büyük maharete hâlâ şaşıyordu.[9]

Tuhaf bir şekilde, Rimbaud bu çok etkileyici başarısı hakkında hiçbir şey söylememişti. Şiirlerinden biri "gerçek" bir dergide, kafelerin masalarında bulunan *Revue Pour Tous*'da çıktı. "Les Étrennes des Orphelins" ("Yetimlerin Yılbaşı Hediyesi"), uygun sayıya (2 Ocak 1870) zamanında teslim edildi. Fransız on iki heceli şiiri tarzında çok ustaca yazılmış, insanı gözyaşlarına boğan bir hikâyeydi bu. Çoğu kitapta Rimbaud'nun ilk şiiri diye yer almasına karşın, onun erken dönem üslubunun açık başyapıtı, birçok deneme seferinden geriye kalan tek şiiridir.[10]

> Yüreğiniz anladı; bu çocukların anası yok.
> Yok evde bir anaları!—ve baba çok uzaklarda!...
> [...]
> Bu küçücükler yapayalnız buz gibi soğuk evde—
> Dört yaşında bu yetimler, şimdi yavaş yavaş işte,
> Neşeli bir anı canlanıyor düşüncelerinde...

Noel zamanı terk edilen iki yetim uykularında bir melek tarafından ziyaret edilir. Uyandıklarında, annelerinin cenaze çelengini görüp çok sevinirler. (Belli ki, çelengi Noel hediyesi sanmışlardır fakat ilk, hatta ikinci kez okunduğunda pek net değildir bu.)

"Uzaktan gelen bir sesin işitilir gibi olduğu" bir anahtar deliğine sahip rahim gibi bir dolaba halüsinatif bir dokunuşun dışında, Rimbaud'nun ünlenmiş ilk Fransızca şiiri, onun sevdiği şairlerden mısraların bir araya geldiği bir takımdır: Evcimen ve duygusal Hugo, pitoresk, antolojiye müsait Baudelaire ve kendilerini büyükanneler, çıkrıklar, şömine dipleri ve

hasta çocuklarla ilgili duygusallıklara kaptırmış –şimdi tamamen unutulmuş- bazı popüler şairler. Viktoryen tarzı çikolata kutusunu andıran bu sevimlilik tadı, Rimbaud'nun şiirlerinde şaşırtıcı derecede uzun bir süre kalacaktı. Hatta daha sonraki, merhamet ya da sempati uyandırmayacak kadar alaycı yahut entelektüel görünen şiirlerinde bile böyle bir etki bırakmayı başardığını düşünmüş olabilir.

On beş yaşındaki Rimbaud'nun hayranı, dostundan çoktu ama yazar olarak yeteneği onu düzenin değerli bir üyesi, bir sürü otorite yanlısı korumacının gözbebeği haline getirdi ve bunların hepsi, büyük ödüller kazanan öğrencinin matematiğe boşvermesine, sakıncalı kitaplar okumasına, saçlarını uzatmasına ya da bir seferinde sınıf arkadaşının kafasına sözlük fırlatmasına göz yummaya razıydı. Tarih hocasının, "üzerinde bir asma yaprağı bulunmadan" banyo yapar haldeki resmini çizmekle suçlanan Frédéric, okulda kalmaya devam edebilmesini kardeşine borçluydu. Onun hakkında "tembel ve kötü karakterli" hükmü verilmişti ama başöğretmen, müfettişin raporunda bildirdiği gibi, "hoşgörülü davranmaktan yana"ydı:

> Bu gündüzlü çocuğun kardeşi okulun en iyi öğrencisidir; ödüllü öğrencilerimizden, küçük Raimbaud [*sic*]. Onun okuldan atılması hiç kuşkusuz, kardeşinin de ihracıyla sonuçlanacaktır ki bu da okul için çok üzücü bir kayıp olur.[11]

Rimbaud'nun yapıtlarındaki açık yıkıcılığın ilk belirtileri aslında, okul toplumundaki yerini sağlama alma yolunda bir arzuyu ortaya koyar. Collège de Charleville, İmparatorluk yetkililerini korkusuz muhafazakârlar olduklarına inandırmak –ve belki de öğretmenlerin maaşından biraz tasarruf yapmak için- komşu ilahiyat fakültesiyle bir ittifak oluşturmuştu. Rahip olmak için çalışan daha büyük öğrenciler şimdi kentin "ayaktakımı"yla aynı derslere giriyordu. Her sınıf, Fransız parlamentosunun birer genç örneği haline geldi: Baskıcı din adamları ve reformcu liberallerden oluşan gergin bir aile.[12]

Bu bir arada yaşama deneyimi, o zamana dek önemsiz kalmış farklılıkları belirginleştirdi. İlahiyat öğrencileri daha züppe ve riyakâr hale geldi, enfiye kutusu taşıma alışkanlığı edindi ve hocalarının verdiği dersleri ideolojik yanlışlıklar yönünden analiz etmeye başladılar. Laik öğrenciler daha dinsizleşti, sigara içmeye, ateist ve liberal görüşlerini dile getirmeye başladılar. Rimbaud'nun ilk şiirlerinde, bu "ben senden günahkârım" tav-

rından kaynaklanan bir şeyler vardır: Komünyona katılan gençlerin, bedenleri hâlâ "İsa'nın kokuşmuş öpücüğüyle sürünüyor" diye yakındıkları "Les Premieres Communions" ya da "Le Châtiment de Tartufe"de mastürbasyon yaparken "dişsiz ağzından salyalar akarak dua okuyan" Peder.

Akademik savaşta ilahiyatçıları yenebilen tek çocuk olan Rimbaud, okulun şampiyonu haline geldi. Rimbaud olmasa, ödül törenleri her yıl tekrarlanan bir utanç olacaktı. 1869'da, dini eğitim ödülü de dâhil olmak üzere sekiz birincilik ödülü kazandı. Ayrıca, ilahiyat okulundan gelen bir peder olan tarih öğretmenini sıkıştırarak kazandığı zaferle onurlandı. "Kilise'nin din savaşları, Aziz Bartholomeo Günü Katliamı ve Engizisyon hakkında görüşü nedir?"[13] diye sormuştu. Tarih konusunda kazandığı birincilik ödülünü gayet açık bir şekilde, fazlasıyla hak etmişti. 1870'teki (yedi birincilik bulunan) ödül listesinin, tarih konusundaki mütevazı dördüncülük derecesiyle lekelenmesi şaşırtıcı değildi belki de. Rimbaud hızla, müfredatın ötesine geçiyordu. Denemelerinden birindeki bir cümle yüzünden tüm okula küçük bir şok dalgası yayılmıştı: "Marat ve Robespierre, gençler sizi bekliyor!"[14]

Gençler fazla beklemeyecekti.

4. Bölüm

"Deli Hırs"

"Hissediyorum, içimde bir şey var... çıkmak istiyor..."
(Rimbaud'dan Theodore Banville'e, 24 Mayıs 1870)

Rimbaud'nun şiirinin *Revue Pour Tous*'da çıkmasından iki hafta sonra Collège de Charleville'e yeni bir öğretmen geldi. Georges Izambard henüz yirmi iki yaşındaydı. Paris'te, Victor Hugo'nun eski memleketindeki bir okulda öğretmenlik yapmıştı ve öğretmenlik konusunda tuhaf fikirleri vardı: Çocukların sıkılmadan öğrenebileceklerini düşünüyordu. Okula geldiğinde başöğretmen ona bilgi verdi. Ona Arthur Rimbaud adındaki öğrenci –bir inek fakat okul için değerli bir şey- emanet edilecekti. Özel bir vaka olan Rimbaud'nun, istediği her şeyi okumasına izin verilmeliydi.[1]

Ödüllü öğrenci iki farklı kişiye dönüşmüştü. Sınıfta, ders kitabını hiçbir zaman kirletmeyen, "sımsıkı kapalı ve suskun" bir küçük beydi. Dışarıdaysa "lirik bir tutkuyla titreyen", "gerçek bir entelektüel"di ve birbirini tamamlayan iki hırsı vardı: Şair olmak ve annesinden kurtulmak.[2]

Izambard, Rimbaud'yu okuldan sonra her gün, elinde şiirlerinin temize çekilmiş birer örneğiyle kendisini beklerken buluyordu. İlk şiir "Ofelya" idi. On beş yaşında bir delikanlı için hayret verici bir yapıt olan bu şiir, monotonluktan şaşırtıcı sonuçlar çıkarma ve alışılmış tarzda cümlelere gerçek bir duygusallık katma gibi çok ender bir yeteneği sergiliyordu.

> Yıldızların uyuduğu sakin karanlık sularda
> Beyaz Ofelya yüzüyor muhteşem bir zambak gibi,
> Yüzüyor yatarak upuzun tüllerinde yavaşça...
> -Geliyor uzak ormanlardan avcıların sesleri.

"Ofelya", antolojilerde Rimbaud'nun en güzel üç ya da dört şiirinden biri olarak yer aldı. Eleştirmenler bu şiire tipik bir Rimbaud şiiri olarak değil, dikkatli bir alışveriş seferinin ürünü, zamanının kültürüne büyük

övgüler düzen bir tüketici methiyesi olarak hayran oldu. Bu şiirin "borçları" açıkça bellidir: Banville'in bir şiiri, Millais'in bir tablosu ve gayet açık bir şekilde –*Hamlet*'ten çok- Latince hocasının ev ödevi olarak verdiği bir konu. Son kıtalardaki çekingence edilmiş büyük laflar, gördüğü hayallerin düş gören kişiyi güçsüz hale getireceği yolunda, uğursuz bir düşünceyi nispeten bertaraf ediyor.

> Gökler, aşk, özgürlük! Bu nasıl düş, zavallı deli!
> Ateşe düşen kar gibi birden eriyip gittin;
> Müthiş hayallerin boğdu soluğunu sesini
> -Ve korkunç Sonsuzluktan çıldırdı mavi gözlerin!

Izambard, "birinci sınıf bir beyin"[3] keşfettiği düşüncesiyle heyecanlandı; ama hiçbir zaman, Rimbaud'yu geleceğin şairi olarak görüyormuş gibi davranmadı. Şiir yazmak delikanlılıkta normal bir faaliyetti ve böyle hassas bir mesleğe temel oluşturamazdı. Arthur Rimbaud, akademik başarılar kazanması için beslenmesi gereken bir beyindi. Izambard ona kendi koleksiyonundan kitaplar verdi ve Rimbaud onları neredeyse hemen –okuyup sindirdikten sonra- geri getirdi. Onun bilinen ilk mektubunda Izambard'dan istediği üç kitap vardır: *Curiosités Historiques, Curiosités Bibliographiques* ve *Curiosités de l'Histoire de France* –alternatif müfredat. "Yarın, saat 10 yahut 10.30 civarında gelip onları alacağım. Çok müteşekkir olurum. Onlar bana çok yararlı olacak."

Rimbaud'nun okuduğu bazı kitapların listesi yazdığı ilk metinlerinden çıkarılabilir. Hugo'nun *Notre-Dame'ın Kamburu*'undan, Villon'un şiirlerinden ve Banville'in bir "ortaçağ" piyesinden aldığı yakıtla, darağacında dans eden iskeletler üzerine, yeni moda fakat eski tarz bir balad ("Bal des Pendus") ve eski Fransızca'yı taklit eden uzun bir pasaj ("Lettre de Charles d'Orléans à Louis XI") üretti; bunlar Rimbaud'nun, sanki sadece bir melodi bulmak amacıyla tüm bir dönemin söz dağarcığını yuttuğunu gösterir.

"Ofelya"nın ardından diğer antoloji yapıtı geldi: Yaz gecesi yürüyüşleri üzerine, ilkbahar başında yazılmış bir şiir. Bunun en yakın akrabası, Victor Hugo'nun şafak vakti kızının mezarına yaptığı bir yürüyüş üzerine yazdığı şiiridir. Hugo'dan farklı olarak Rimbaud, aklının kendi bedenine kaymasına izin verir:

Mavi yaz akşamları, patikalarda, dalgın,
Gideceğim sürtüne sürtüne buğdaylara.
Ayaklarımda ıslaklığı küçük otların;
Yıkasın bırakacağım başımı rüzgâra.

Ne bir şey düşünecek, ne bir laf edeceğim;
Ama sonsuz bir sevgi dolduracak içimi.
Göçebeler gibi, uzaklara gideceğim;
Mutlu, sanki yanımda bir kadın varmış gibi.*

Sessizlik denizinde bir serap gibi yayılan bu küçük şiir, on dokuzuncu yüzyıl Fransız şiirinde dikkate değer bir başarı, retorik mekanizmasının gümbürtüsünden alışılmadık tarzda bir kaçıştır. Neşeli bilinçsizlik teması, Izambard'ın, Rimbaud'nun okulun sıkıcı rutinlerinden kurtulmak için şiir yazdığı savını destekliyor sanki[4] ama bu ilk şiirlerin en dikkat çekici yanı bunların otobiyografik *olmama* niteliğidir. Rimbaud, Fransız şiirini kendi özel odası gibi görüyor, farklı tarzları giyiniyor, kendi gelişmesine diğer şairlerin aynalarında bakıyordu.

* * *

Rimbaud'nun ana model kaynağı, *Parnasse Contemporain* [Çağdaş Parnassos] adında, ilk kez 1866'da çıkan saygın bir antolojiydi. Bölümler halinde yayımlanmış ve Rimbaud bunlardan bazılarını tavan arasındaki kendi gizli deposuna kaçırmayı başarmıştı.

Edebiyat tarihinde "Parnassos şairleri"**, birbirinden uzak kuyruklu yıldızları ve göz kamaştırıcı süper novaları olan Hugo, Baudelaire ve Mallarmé'ı birbirine bağlayan daha küçük yıldızların oluşturduğu dağınık bir takımyıldızdır. Romantik sosyalizmin 1848 Haziran'ındaki başarısızlığı ve sonrasında burjuva İkinci İmparatorluğun zaferine karşı bir tepki gibi görülebilir. Sloganları, "ilham"ın zıddı olan "vurdumduymazlık"tı. Katı, biçimsel bir kusursuzluk, estetik mükemmelliğin güvencesi olarak görülüyordu. Temalar egzotik ve vurdumduymaz bir şekilde apolitik olma eğilimindeydi. Bu ekolün lideri kabul edilen Leconte de Lisle'nin güzel bir şekilde tasarlanmış şiirlerinin akılda kalıcı sönüklüğü de, kısmen moder-

---

* Çeviren: Orhan Veli, Arthur Rimbaud, *Sarhoş Gemi*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006

** Akımın adını aldığı Parnassos, Yunan mitolojisinde güzel sanatların ve ozanların tanrısı Apollon'un yaşadığı dağdır-ç.n.

nitenin reddinden kaynaklanıyordu. Ama Rimbaud'nun kurnazca taklitlerinin gösterdiği gibi, Parnassos'un sivri tepeleri, bastırılmış duyguların ilginç bataklığından dimdik yükseliyordu.

Biçimsel doğruluğa bağlılığın hem ekolün deneylerinden hoşlanan öğrenci hem de değişik maskeler denemek isteyen şair için bariz bir cazibesi vardı. Ayrıca, yapıtlarının seçkin edebiyat dergilerinde yayımlanmasını isteyen herkesin, ne kadar Parnassosçu görünürse o kadar iyi edeceği de bir gerçekti. "Les Étrennes des Orphelins"in *Revue Pour Tous* için yem olarak hazırlanması gibi, "Credo in Unam" da, artık son bölümüne yaklaşan *Parnasse Contemporain*'in ikinci cildine kabul edilmesi için tasarlanmıştı.

Daha sonra "Soleil et Chair" adını alacak olan "Credo in Unam", algıları "sınırlanmış mantık"la körelmemiş insanın, mutlu bir şekilde doğanın "kutsal memesinden" emdiği, popüler bir pagan altın çağı teması üzerine, gayet uzun, heyecan verici bir methiyeydi: "Hissediyor insan vadide yatınca / Gelinlik çağında ve kanla dolu dünya." Bu Hıristiyanlık öncesi cennet, doğal olarak, dönemin çelimsiz ve fabrikalar yüzünden beli bükülen köleler çağıyla kontrast halindedir.

Rimbaud, şiirini kibirli Leconte de Lisle'ye değil, genç şairleri seven, liberal gazetelerde eleştiriler yazan ve Baudelaire'in yakın arkadaşı olmuş, Parnassos'un gülümseyen yüzü Théodore de Banville'e gönderdi. Rimbaud'nun mektubu 24 Mayıs 1870 tarihli. Elyazısı düzgün satırlar halinde ama harflerin kuyruklarından ötürü hafif eğik. Rimbaud mektuba Ofelya'yı ve yaz akşamlarından söz eden şiirlerini koydu, on yedi yaşında olduğunu yazdı (on beş buçuk yaşındaydı) ve kendini gençlik heyecanı, gazeteci taklidi ve kinayenin tuhaf karışımından oluşan bir metinle ifade etti:

> Bugünden itibaren iki yıl içinde, belki de bir yıl sonra Paris'te olacağım. -*Anch'io*, basının beyefendisi, bir Parnassosçu olacağım ben![*] - Hissediyorum, içimde bir şey var... çıkmak istiyor... Yemin ederim ki Sayın Üstat, ben daima iki tanrıçaya, İlham Perisi'ne ve özgürlüğe tapacağım.
>
> Lütfen bu dizelere burun kıvırmayın..."Credo in Unam" şiirine Parnassosçuların arasında küçük bir yer *sağlarsanız* Sayın Üstat, beni sevinç ve umuttan deliye döndürür-

---

* Raphael'in "Saint Cecilia"sını gören Correggio'nun söylediği "*Anch'io sono pittore!*" [Ben de ressamım!] deyişine beylik bir gönderme.

sünüz... *Le Parnasse*'ın son bölümünde yer alacağım: Şairin amentüsü olacak bu!... Ah deli Hırs!

Sonra şiirlerini kâğıda geçirdi ve Victor Hugo'nun görkemli tarzına geri dönerek dipnotta son bir yakarışta bulundu:

-Ben tanınmamış biriyim; ama ne fark eder ki? Şairler kardeştir. Bu dizeler inanır, sever, umut eder ve önemli olan da budur.

Sayın Üstat, yardım et bana. Beni biraz yükselt. Ben gencim. Elini uzat bana.

Banville şiirleri sakladı ve muhtemelen, nazik, teşvik edici mektuplarından birini yolladı; ama tanınmamış bir taşralı öğrenciye *Parnasse Contemporain*'de yer yoktu.

Rimbaud yılmamıştı. Her halükârda, kendi şiirinin artık Parnassosçuları aşıyor olduğunu göstermişti. "Analarının vulvasından düşen maymunsu insanlar" gibi dizeler, umut veren genç bir şairden beklenecek şeyler değildi. Izambard, hayranlıkla birlikte biraz endişeliydi. "Parnassos ekolü bir süre hoşuna gitti, fakat –pof!- üç ay sonra onlardan ancak, düş kırıklığına uğramış bir aşığın burukluğuyla söz etmeye başladı."[5]

Parnassosçuları taklit ederek tekniğini geliştiren Rimbaud bu kez, şaşırtıcı keşifler yaratacak bir bilinçli yıkım yoluna koyuldu. Yeni tarzının ilk işareti, 1870 yazının başında, Parnassosçuların ideali pagan güzelliğinin korkunç bir deformasyona uğradığı, kuralsız, aykırı bir soneydi. Dalgalardan çıkan Afrodit'in yerine, yeşil bir teneke banyonun içinden, "Anüsündeki yarayla iğrenç güzel", kocaman, hayvani bir kadın çıkıyordu.

Marcel Duchamp'ın Mona Lisa'ya taktığı bıyık gibi, Rimbaud'nun güzellik tanrıçasındaki yara da klasik geçmişe yabancılaşmayı ve sanki masumiyetin sonunu gösteren bir işarettir.[6] Rimbaud, şiirin ergenlik çağını korkutucu bir hızla geçiyordu. Temmuz'da hocasına, tümüyle farklı bir gelenekten –kitaplarda değil de tuvalet duvarlarında korunmuş bir gelenekten- gelen bir öykü sundu. Izambard bunu "çocukça, budalaca ve çok iğrenç" buldu.[7] Rimbaud'nun yapıtlarının basıldığı birçok kitapta bu hikâye ya tümüyle dışarıda bırakılır yahut eklerden oluşan arka bölüme sürgün edilir.

Un Cœur Sous Une Soutane ("Papaz cüppesinin altında bir kalp yahut –argoda- bir penis"), bir Thimothina'ya –kuşku uyandıracak şekilde, dişilikten uzak, kıllı, tahta göğüslü birine âşık olan genç ve çekingen bir

rahibin hikâyesidir: "Boş yere aradım memelerini; yoktu memelerin" yazar anlatıcı, "Umursamıyorsun bu türden dünya süslerini."*

Un Cœur Sous Une Soutane, Rimbaud'nun satirik yapıtlarının çoğu gibi muğlak bir yerdedir. Bu hikâye, çocukça bir fars ya da siyasi bir taşlama ya da delikanlılık cinselliğine alaycı bir yaklaşım olarak okunabilir: "Bir parçamın, Thimothina'nın muhtemelen kendi yaptığı nakışta iz bırakacağını düşünerek bir koltuğa oturdum." "Bir aydır giydiğim bu çoraplar, dedim kendi kendime, onun sevgisinin armağanıdır." Ayrıca bu hikâye, bir grubun kullandığı dilin –Charleville ilahiyatçılarının ve erken dönem Fransız romantiklerinin, yani Rimbaud'nun görüşüne göre, "gizemli, nahoş kokuları" ve "zarif meltemleri" artık anal bir takıntı denebilecek şeyin belirtisi olan hanım evlatları ve kulamparaların yalancı dinsel jargonunun- Freud öncesi bir analizi olarak da görülebilir.

Rimbaud, Izambard'ın açık fikirliliğinin sınırlarını zorluyordu. Yeni öğretmen o zamana kadar –karşılığında pek fazla bir şey beklemeden eleştirilerde bulunan ve sevgi gösteren- ideal bir ağabey olmuştu. Fakat öğrencisinin kafasının içindekileri fark edince yine de dost kalacak mıydı?

Ama Rimbaud daha önceki kişiliğini, "pis küçük yobaz"ı da düşünüyordu. Yazmak, düşüncelerini kendi başına bırakmasını mümkün kılıyordu. Zaten, ilk şiirlerini yeniden gözden geçiriyor, aynı taklit etme tavrını kendisine de uyguluyordu. *Parnasse Contemporain*'in üzerine notlar düştüğü ve daha sonra bir arkadaşına verdiği[8] nüshası, Rimbaud'nun, çok beğendiği şiirleri taklit etmek yerine, ona alışılmadık derecede beceriksizce yahut anlamsız gelen şiirleri yeniden biçimlendirme eğilimini gösterir. Bugün unutulmuş Madam Blanchecotte tarafından yazılmış bir metindeki, "Son kederim ağır geliyor bana" dizesi "Son *saç topuzum*...." olarak değiştirilmişti. Diğer bir değişikliği de Tanrının "solgun insan foklarına" verdiği armağanlar almıştı ("soy"un yerine "fok").

Bunlar kendi şiirlerine uygulandığı zaman, aynı hüner bir anında özgünlük yaratıyor, en sıradan dizeler bile ani bir aydınlanma duygusu veriyordu. "Hoş yaz akşamları", "*mavi* yaz akşamları" haline gelirken, "Credo in Unam"ın "çiçek açan lotus"u gizemli bir *"çene çalan* lotus"a dönüşmüştü. Bu küçük numaralar, yapıtın son halinin, önceki taslakların bozulmasıyla ortaya çıktığı yeni, aykırı ve sarsıcı bir estetik çağının önemli habercileridir.

---

* A.g.e., s. 200.

Rimbaud okulda da neredeyse tehlikeli bir şekilde ustalaşıyordu. *Moniteur de l'Enseignement Supérieur*'ün 1870 Nisan sayısı neredeyse özel bir Arthur Rimbaud sayısıydı; dört yapıtına yer verilmişti. Bunlardan biri, Lucretius'tan Fransızca'ya cüretkâr bir şiir çevirisiydi; cüretkâr, çünkü Rimbaud, Parnassosçu Sully-Prudhomme'un yeni yaptığı *De Natura Rerum* çevirisini almış, uygun pasajların kopyasını çıkarmış, bunları birkaç zarif değişiklikle geliştirmiş ve kendi yapıtıymış gibi teslim etmiş, bunu yaparak öğretmenleriyle hem alay etmiş hem övgülerini almıştı. Bu hırsızlık 1932 yılına kadar fark edilmedi.

Dikkat çekici diğer bir metinse başka bir anlamda suç unsuru taşıyordu: Babasının çalışmaları arasında bulunan, İsa üzerine Fransızca bir metnin Latince adaptasyonu. Orijinal pasajda, marangozluk yaparken açılan küçük bir yara çekingen bir şekilde İsa'nın çarmıhta dökülen kanına benzetiliyordu. Rimbaud'nun versiyonuysa "dindarca", "kusur bulunamaz" ve "ahlaken iyi bir örnek" olarak nitelenmişti.[9] Aslında, George Tucker'ın gösterdiği gibi bu metin, Latince'nin cinsel imalarının çok iyi kavranmış olduğunu gösterir. İsa büyük bir çaba harcayarak, ağır bir aleti bir ileri bir geri ittiriyor, sonunda üzerine kan sıçrıyor ve annesinden sevgi dolu bir ilgi görüyor.[10]

Burada, *Un Cœur Sous Une Soutane*'deki gibi, taklitle, kendi kendini çözümleme arasında ince bir çizgi var. Rimbaud, Bakire Meryem'le oğlu arasında tutkulu, ensestvari bir ilişki düşleyerek eğlenmiş, aynı zamanda da dilin kaotik gücüyle bir deney yapmıştı: Birkaç muğlaklık katıverince tüm tablo, bulutlanan bir manzara gibi değişebiliyordu. Belki de kendi annesinin demir yumruklu sevgisinin niteliği hakkında kafa yormaya başlamıştı. Ernest Delahaye'in, Rimbaud'nun ona 1870'te gösterdiği bir öykü-şiirin sadece ilk ve son satırlarını hatırlıyor olması şanssızlıktır:

> Esmer bir kadın, on altı yaşındaydı evlendiğinde
>
> .....
>
> Çünkü tutkuyla âşıktı 17 yaşındaki oğluna.[11]

* * *

Bu zaman zarfında Madam Rimbaud ("Les Poètes de sept ans"dan alıntı yapacak olursak) "çocuğunun ruhunun iğrenç şeylere yem" olduğunu fark etmişti. Arthur'un güvenlik önlemleri bir gün başarısız oldu ve rezalet yaratacak bir şey ortaya çıkıverdi. Kadın 4 Mayıs 1870'te Mösyö Izam-

bard'a, alışılmadık derecede sağlam bir kalem ucundan çıktığını düşündüren kılıç hamlesi gibi darbelerle bir mektup yazdı:

> Efendim,
>
> Arthur için yaptığınız her şeyden ötürü size olağanüstü minnettarım. Ona bol bol öğüt ve fazladan ev ödevleri veriyorsunuz. Bunlar bizim hak etmediğimiz ilgilerdir.
>
> Ama benim onaylayamayacağım bir şey var ve bu da, örneğin ona birkaç gün önce verdiğiniz türden bir kitabın (*Sefiller*, V. Hugot [*sic*]) okunmasıdır. Efendim, çocukların eline verilecek kitapların seçiminde çok dikkat etmek gerekir ki siz bunu muhakkak benden daha iyi biliyorsunuz. Bu nedenle, Arthur'un bu kitabı sizin bilginiz olmadan ele geçirmiş olması gerekir diye düşündüm. Onun böyle şeyler okumasına izin vermek kesinlikle tehlikelidir.

Sefiller'in "tehlikeli" olmasının nedeni, Madam Rimbaud'nun Izambard'a, başöğretmenin ayarladığı bir buluşmada hatırlattığı üzere, Victor Hugo'nun, Fransa'dan kovulması çok uygun düşmüş bir kilise ve devlet düşmanı olmasıydı.[12] *Sefiller* yasak kitaplar listesinde olduğundan, kadın onu muhtemelen okumamıştı ama kahramanının, gezgin Charles Dayı'dan farksız bir kaçak mahkûm olduğunu biliyor olmalıydı. Kısa bir süre sonra, çürümeyi durdurmak için artık çok geç olacaktı. Arthur zaten, yolda karşılaştığı tuhaf adamlarla –demiryolu işçileriyle, madencilerle ve serserilerle- konuşma alışkanlığındaydı. Onlar sarhoş olduğunda bile, demişti Arthur, Delahaye'ye, "doğaya daha yakınlar"dı ve onun sınıfındaki eğitimli riyakârlardan daha gerçek birer entelektüeldiler.[13] Bunlar, Yüzbaşı Rimbaud gibi, yola düzülüp de bir daha hiç geri dönmeyecek adamlardı.

Cehennemde Bir Mevsim'in bir pasajı, bu batılı göçebelerin Rimbaud için her yazardan daha çok birer hayali rol modeli ve nesnesi olduğunu gösteriyor. Anlaşılan, annesi endişelenmekte haklıydı:

> Hep zindana kapatılan o yola gelmez kürek mahkûmuna hayrandım daha çocukluğumda; görmeye giderdim konaklayarak kutsallaştırdığı evleri ve hanları; *onun imgesiyle* görürdüm mavi gökyüzünü ve kırların çiçeklenmiş uğraşını; onun alınyazısını duyumsardım kentlerde. Daha güçlüydü bir ermişten, daha sağduyuluydu bir gezginden – ve o, yalnızca o! Başındaki aylanın ve aklının.

Madam Rimbaud, yıkıcı etkilerden korkmakta yalnız değildi. 19 Temmuz 1870'te III. Napolyon hükümeti sudan bir bahane bulup Almanya'ya savaş ilan etti. Zaferin çabuk ve topyekûn olacağı sanılıyordu. Tüm ülke –küskün cumhuriyetçiler dâhil herkes- kendini üstün gören bir savaş ruhuyla birleşecekti. Krallık korunacaktı.

O yaz Charleville sakinleri kapılarında durup, sınırda kesin bir zafer kazanmak üzere yola çıkan yiğit askerlere "Berlin'e!" bağrışlarıyla tezahürat yaptı. Ağabey Fred, gidip düşmanların kesesinden bira içmek için can atıyordu. Hoşça kalın, demeden çekip gitti, yaşının küçük olmasına karşın kendini bir alaya yazdırmayı başardı ve sonraki birkaç ayını Metz'de, Prusya ordusu tarafından kuşatılmış olarak geçirdi.[14]

Arthur militarist ağabeyini hor gördü. Zaten, yeni askeri okul üniformasını giymeyi reddetmişti ve okul arkadaşları, kitap ödülü parasını gururlu bir şekilde savaş harcamaları için bağışlamak istediklerini bildirdikleri zaman işbirliğini reddetti.[15] Ciddi bir darbeydi bu, çünkü o yıl ödül kazanan tek öğrenci Rimbaud'ydu ve kitaplarını en yüksek teklifi verene satmayı kabul etti.

Rimbaud'ya göre, bu farfara şovenizm ulus çapında bir taşra züppeliği salgınıydı. Onun görüşünce, her şair krallığa karşı olmalıydı. Delahaye, Belçika sınırını geçip, bir kafeye girerek son *Lanterne*'den[16] –isyana kışkırttığı ve III. Napolyon'u geri zekâlı bir karikatür tipine dönüştürdüğü için Fransa'da yasaklanan, kapağı kan kırmızı renkteki cep gazetesin- pasajlar ezberlediği için Rimbaud'nun güvenini kazanmıştı. *La Lanterne*, Brüksel'de, Victor Hugo'nun memleketinde yaşayan bir adam tarafından yazılıyordu; romantik edebiyatın hâlâ düzene bomba atabildiğinin kanıtıydı bu.

Charleville'deki kitapçılar yıkıcı edebiyat için yetersiz bir kaynaktı. Rimbaud tüm yeteneğini kullanarak, yiyişen bir delikanlı ve kız üzerine, sulu, şarkımsı bir şiir yazdı ("Trois Baisers") ve sert bir hiciv dergisi olan *La Charge*'a gönderdi. Şiir 13 Ağustos 1870'te basıldı ve ona parasız bir abonelik kazandırdı.[17]

Savaş ilan edilince, edebiyat cephaneliğine pervasız ve argomsu bir cumhuriyetçi propaganda retoriğini de kattı ve iki şiirini ("Le Forgeron" ve "Morts de Quatre-vingt-douze") Fransız Devrimi'nin kahramanlarına, o "nemli ve kara gözlü bir milyon Hıristiyan'a" adadı.[18]

Fransa'nın, düşmanı birkaç haftada ezip İmparatorluğu güçlendireceği kaçınılmaz bir sonuç olarak göründüğünden, bu şiirlerin bir edebiyat kariyeri için en kısa yol olması mümkün değildi; fakat sonunda Paris'e varabilirse –ki yolda "bir kaya yığınının tepesinde gebermeyi" gerektirse de niyetim budur, demişti Izambard'a- "kardeş" şairlerin ideal topluluğu onu muhakkak olduğu gibi kabul edecekti.

1869-70 okul yılı hem şaşaa hem de rezalet içinde bitti. Rimbaud, bölgesel sınavda yine, bu kez, "Ölmüş eşeğinin yasını tutan Sancho Panza" üzerine bir metinle birinci geldi (ama bu metin savaş ve artık bir de yenilgi yüzünden basılamadı). 6 Ağustos'ta yapılan ödül töreni büyük ölçüde, yerel burjuvazinin Arthur Rimbaud'yu alkışlama gösterisiydi. Fakat Izambard orada yoktu ve alkışlara dudak büken öğrencisini göremedi. 24 Temmuz'da, teyzesinin Douai'deki evine gitmek üzere yola çıkmıştı. Rimbaud, uzun ve susuz geçecek bir yaz bekliyordu.

Ne mutlu ki Izambard ev sahibine, dairesinin anahtarının Rimbaud'ya vermesini söylemişti. Rimbaud, susuzluktan kavrulmuş bir sünger gibi her gün gidip, Izambard'ın kitap gölüne daldı. 25 Ağustos'ta hocasına, tüm kütüphaneyi yuttuğunu ve şimdi de, ilk defasında pek ilginç gelmeyen kitapları yeniden okuduğunu yazdı.

Rimbaud'nun işlerinin kısa ve öz oluşu, onu Balzac'ın edebi akrabası kılan ansiklopedik dürtüyü gözden gizler. Buradaki fikir, bilgiyi düzenli bir tempoyla biriktirmek değil, reddetmekten kaynaklanan bir spazmla sonuçlansa da, tüm alanı mümkün olduğunca kısa bir sürede tüketmekti. Birkaç hafta sonra, kendi çalışmasının mükemmel görüntüsünü Montaigne'in bir denemesinde buldu ve dinlemek isteyen herkese okudu.

> İlham perisinin sehpasına oturan şair, ağzına gelen her şeyi, çeşmenin başındaki gargoyle gibi şiddetle boşaltır ve farklı renklerde, özleri birbiriyle çelişen ve düzensiz akışlı şeyler çıkarır içinden.

Izambard'a yazdığı mektup için iyi bir tanımlamaydı bu. Zarfın üzerinde "Çok acil" yazılıydı:

> Efendim,
> Artık Charleville'de yaşamadığınız için şanslısınız! Benim kentim budalalıkta taş-

radaki kasabalardan hiç aşağı kalmaz.* Artık bu konuda hiç yanılmıyorum. [...] Korkunç bir manzara bu; emekli bakkallar üniforma giyiyor. Şaşırtıcı bir şekilde saldırıyorlar, bu dava vekilleri, camcılar, vergi memurları ve mobilyacılar, bütün bu göbekli herifler vatanseverce yuvarlanıyor *["qui font du patrouillotisme"]* Mézières kapılarına doğru. Anavatanım ayağa kalkıyor! Şahsen ben anavatanımın yerine oturduğunu görmeyi yeğlerim. Heyecana kapılma; benim sloganım budur.

Ben kafası karışık, rahatsız, öfkeli, budala ve şaşkın bir haldeyim. Güneş banyosu ve sonsuz yürüyüşler yapmak, biraz dinlenmek, yolculuklara ve maceralara çıkmak –Çingenelik yapmak- istiyordum. Özellikle de bazı gazeteleri ve kitapları bulmak istiyordum. Hiçbir şey yok! Kesinlikle hiçbir şey yok! Postadan kitapçılara hiçbir şey gelmez oldu. Paris bize gerçekten cimri davranıyor; tek bir yeni kitap yok! Ölüm! Gazete bakımından, saygıdeğer *Courrier des Ardennes*'e düştüm. [...] Halkın arzularını, isteklerini ve görüşlerini özetliyor. Bir düşünün! Acayip boktan bir durum!... Kendi ülkemizde sürgün!!!

Düş kırıklığının enerjik bir tablosunu çizdikten sonra Rimbaud, Louisa Siefert'in çocuksuz bir genç kadın üzerine yazdığı yapış yapış duygusal şiirden büyük bir bölüm alıntılamıştı. Takdir edilecek tek bir dize vardı: "Yaşamım on sekiz yılda tüm bir geçmişi kapsıyor." "Sophokles'in *Antigone*'sindeki ağıtları kadar güzel" diyordu Rimbaud şaşırtıcı derecede bilgece bir edayla. (Aslında bu sözü, editörün önsözünde bulmuş ve kelimesi kelimesine kopya etmişti.)

Ayrıca, Paul Verlaine adlı genç Parnassosçunun –Fransız şiirinin çoktandır var olan kurallarını çiğnemekten korkmayan bir şairin- "çok garip ve tuhaf" bir şiir kitabını okumuştu. Verlaine'in *Fêtes Galantes*'ında, duraklama noktasının üzerine bir sözcüğün oturduğu ilk on iki heceli şiir örneği de vardı ve Rimbaud böyle bir örneği hiç görmemişti; zaman ölçü işaretinin birdenbire, akıcı bir şekilde değişmesi gibi bir şeydi bu.** Tuhaf şeyler oluyordu edebiyatın başkentinde...

Au revoir. Bana 25 sayfalık –postrestant- bir mektup gönderin ve çabuk olun!
A. Rimbaud

---

* (Gönderme) Matta 2:6: "Ve sen Bethlehem [...] Yehuda prenslerinden hiç aşağı kalmazsın."

** Kural, altı heceden sonra net bir duraklamayı gerektiriyordu. Verlaine'in kuralı çiğneyen dizesi şöyleydi: "Et la tigresse épou | vantable d'Hyrcanie".

Bilmece gibi notta bir kaçışın iması vardı: "Size çok yakında, bundan sonra... tatiller bittiği zaman sürdüreceğim yaşamım hakkında itiraflar göndereceğim..."

***

Bir ya da iki gün sonra Rimbaud bir sürü kitabını toplayıp ikinci el kitap satan birine götürdü. Bu kez onları yeni kitaplarla değiştirmek yerine nakit para istedi ve tekrar eve döndü kararlı, gizemli bir şekilde.

Bu arada, Charleville'in emekli bakkallarının "vatanseverce yuvarlanma" hevesleri giderek azalıyordu. Fransız yakın tarihinin en beceriksiz askeri seferinden sağ kurtulup geri dönen askerler, darmadağın bir şekilde kente giriyordu. Collège de Charleville hastaneye dönüştürüldü. Hava güzeldi fakat uzaktan gelen gök gürültüsü sesleri vardı. On sekiz kilometre doğudaki Sedan'da, keyfi kaçmış III. Napolyon barut dumanı ve afyondan oluşan bir sisin ardından Prusya toplarını seyrediyordu. Güzelim ordusu yok ediliyordu. Charleville tren istasyonunda yolculara, Prusyalıların güneye giden demiryolunun raylarını söktüğü bildirildi. Paris'e gitmek isteyenlerin tam tersi yöne, Belçika'daki Charleroi'ya giden bir trene binmesi ve sonra Saint-Quentin hattına aktarma yapması gerekecekti.

31 Ağustos'ta Madam Rimbaud penceresinde oturmuş, bastırılmış bir panik içinde gözlerini dikip çamurlu sokaklara bakarken, Charleroi'dan gelen tren kuzey Fransa düzlüklerini geçiyordu. Üçüncü sınıf vagonda bir oğlan çocuğu koltuğun altına gizlenmiş, bilet kontrolörünü gözlüyordu. Elindeki son franklarla Saint-Quentin'e bir bilet almıştı; ama tren Saint-Quentin istasyonunu geçeli saatler olmuştu. Şimdi de yolların, ev eşyaları ve köylerini düşmana bırakıp batıya kaçan ailelerle dolu arabalarla tıklım tıklım olduğu "askeri bölge"ye varmıştı.

Az sonra tren, muazzam kentsel yayılmanın çekim alanına, bitmez tükenmez kitap ve gazete kaynağına, şairlerin yaşadığı kente girecekti.

5. Bölüm

Mahkûmiyetler

"Aklımın tutsağı değilim ben."*
("Kötü Kan", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Rimbaud, Gare du Nord'da vagondan emekleyerek çıktı ve bariyere doğru yürüyen kalabalığa karıştı. Birkaç metre ötede, meydandan geçen Paris trafiğini görüyordu.

Demiryolu üniformalı iki adam ona biletini sordu. Onu bir kenara çekip aradılar: Uzun saçlı, kirli fakat düzgün giysili, kuşku uyandıran bir ufaklık. Yabancı sanılabilecek bir aksanı vardı. Ceplerinde, değişik uzunlukta satırlar halinde yazılmış, anlaşılmaz notlar olduğu görüldü. Casus olduğundan duyulan kuşku pekâlâ doğru olabilirdi. Darbe girişimleri ve geri dönen siyasi kışkırtıcılarla ilgili haberler geliyordu boyuna. Rimbaud'nun tutuklanmasından beş gün sonra Victor Hugo aynı tren istasyonuna, ama birinci sınıf tren biletiyle gelecek ve kalabalıkların tezahüratıyla karşılanacaktı. Hugo ve cumhuriyetçi destekçilerinin Prusyalılarla ittifak kurduğuna inanılıyordu. Artık düşmanın eline geçmiş bir bölgeden gelen bu biletsiz delikanlı, onların öncülerinden biriydi belki de.

Yaşının on yedi buçuk olduğunu söylemek profesyonel yönden iyi bir fikir olabilirdi (Rimbaud, on altıncı doğum günü civarında yazılmış üç ayrı şiirinde on yedi yaşında olduğunu ima etmişti) ama yasalar yönünden intihar gibi bir şeydi. Serserilik suçundan hüküm giyen, on altı yaşından büyük herkes altı ay hapis cezasına çarptırılırdı.[1]

Rimbaud, polis arabasının –*Sefiller*'de okuduğu meşhur "salata sepeti"nin- arkasındaki demir kafesten, hızla geçen apartmanların üst katlarını seyrediyordu. Araba bulvarlardan sallana sallana geçip Paris'in merkezine geldi, Seine nehrini geçti ve polis merkezinin avlusunda durdu. Rimbaud'yu bir büroya soktular, masadaki komiser muavini tarafından sorgulandı, sonra kendisi nezarete gönderilirken dosyası da idari yolculuğuna başladı.

---

* A.g.e., s. 90.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI KUZEY DEMİRYOLU ŞİRKETİ

GÜNLÜK RAPOR

Demiryolu Polisi	31 Ağustos 1870	Paris

Trenlerin varışındaki gecikmeler	*Genel Bilgi*
	Rimbaud adında, 17 yaşında, Charleville doğumlu, Paris'e Charleroi'dan Saint-Quentin'e kesilmiş bir biletle gelmiş, kalacak yeri ya da desteği bulunmayan şahsı Paris Polis Teşkilatı nezarethanesine gönderdim.[2]

İmparatorluğun son günlerinde işler hareketliydi. Rimbaud kendini, zamanı geçmek bilmeyen suçlularla –pezevenkler, yankesiciler ve anarşistlerle- çevrili buldu. Kesinlikle nahoş bir şey olmuştu; belki de sadece, Izambard'ın dediği gibi "ritüelin üstün gelmesi"ydi bu. Fakat Izambard'da, Rimbaud'un delice hayat hikâyelerine inanmak istememek eğilimi vardı. Ama Rimbaud'nun, uygunsuz gelişmelere karşı "ahlakımı korumak zorundaydım" savı tamamen inanılır bir şeydi.

Sonunda sorgu hâkiminin karşısına çıkarıldı ve yanıtladığı sorular (Rimbaud'ya göre)[3] öylesine "ironik bir şekilde hor görülerek" sorulmuştu ki, yüreği hapse tıkılmış gibi geldi. Delikanlı parasız olduğu ve Paris'te bir adres veremediği için, hâkimin onu Mazas'a göndermekten başka seçeneği yoktu.

Rimbaud'nun eziyetli Paris turu şimdi Rue Saint-Antoine yoluyla doğuya, Place de la Bastille ve proletarya varoşlarına doğru devam ediyordu. "Salata sepeti" sonunda, Thomas Cook'un *Paris Rehberi*'nde turistlere "kasvetli ve itici görünümlü" bir anıt[4] diye tanımlanan binaya geldi. Mazas Hapishanesi'nin tuğla duvarları, fabrika ve gecekondulardan oluşan, güneşsiz bir mahallenin üzerinde hayalet gibi yükseliyordu. Fransız ceza sisteminin amiral gemisi Mazas tek tek hücrelere bölünmüştü ve böylece, suçları "esas yönünden farklı ahlaki nitelikler" taşıyan adamlar yan yana gelmiyordu.[5] Anlaşılan, bu fikir Préfecture de Police [Paris polis teşkilatı-ç.n.] tarafından henüz pek tutulmuyordu.

Rimbaud'nun üstü soyuldu, tıraş edildi, boyu ölçüldü (1 metre 63 santim) ve kendisi duşa gönderilip giysileri buharla dezenfekte edildi. Sonra

bir dizi kapıdan geçirildi ve bir hücreye kapatıldı. Hücrede bir havagazı lambası, masa ve sandalye, tenekeden iki yemek tabağı, su şişesi, geceleri bir hamağın asıldığı iki kanca ve zamanın en modern sıhhi tesisatı vardı: "Vantilatör takılmış, kokusuz bir tuvalet"; evindeki pis kokulu tuvaletin tam zıddı yani. Yemekler, küçük bir demiryolunun üzerinde giden metal vagonlar içinde geliyordu.

Günler geçti. Çöküşü çok yaklaşmış bir ülkede genç serserilerin acil bir önceliği yoktu. Rimbaud evine mektup yazdı ama mektup yerine hiç varmadı. Haberleşme birden bire kesilmişti. İmparator, Rimbaud'nun tutuklandığının ertesi günü Sedan'da teslim olmuştu. Prusya ordusu Paris'e yürüyordu.

Dışarıdaki sokaklarda modern Fransa doğuyordu. 4 Eylül'de, Fransa'dan geriye kalanları zafer kazanmış Prusyalılara karşı savunma görevi, ılımlı cumhuriyetçi hükümete emanet edildi. Rimbaud'nun Izambard'a yazdığı mektuptaki "imparatorluk" sözcüğü, bu olanlar hakkında hiçbir şey bilmediğini gösteriyor. Ona dış dünyadan ulaşan tek ses, yakındaki bir demiryolu viyadükünden geçen trenlerin takırtısıydı.

Paris, [Pazartesi] 5 Eylül 1870

Sayın Efendim

Bana yapmamamı tavsiye ettiğiniz şeyi yaptım: Annemin evini terk edip Paris'e gittim! Trenden çıkarken, param olmadığı ve demiryollarına on üç frank borçlu kaldığım için tutuklandım, Préfecture'e götürüldüm ve şimdi Mazas'ta cezamın bitmesini bekliyorum! Ah! -Annem gibi *güveniyorum size.* Siz bana hep bir ağabey oldunuz ve şimdi sizin acilen yardımınızı diliyorum. Anneme, imparatorluk savcısına ve Charleville'deki polis müdürüne mektup yazdım. Çarşamba gününe kadar, yani Douai'den Paris'e giden trenin kalkışından önce benden haber alamazsanız, o *trene binin ve buraya gelip, bir mektupla ya da gidip savcıyla görüşerek bana sahip çıkın ve savcıdan ricada bulunun, bana kefil olun ve borcumu ödeyin! Yapabileceğiniz ne varsa yapın* ve bu mektubu aldığınızda, yazın, *size emrediyorum, evet, zavallı anneme mektup yazıp* (Quai de la Madeleine, 5, Charlev.) onu *teselli edin.* Bana da yazın. Elinizden geleni yapın! Sizi bir ağabey gibi seviyorum ve bundan sonra bir baba gibi seveceğim.

Selamlar.

Zavallı dostunuz
Arthur Rimbaud

Kağıdın en altında mektubun, hatta belki de tüm maceranın asıl amacını içeren küçük bir dipnot vardı. Rimbaud 160 kilometre kuzeyde, Douai'deki bir şapkacı dükkânında üç müşfik kız kardeşin, kendi çocukları gibi yetiştirdikleri bir öksüzle, Georges Izambard'la birlikte yaşadığını biliyordu: "Ve beni kurtarmayı başarabilirseniz beni de sizinle birlikte Douai'ye götürün."

"Zavallı Arthur Rimbaud", acınacak biri olmak için tuhaf bir saldırganca yol izlemişti. Rimbaud'nun Izambard'a yazdığı mektup, içerdiği kaba taleplerle, yardımın nasıl yapılacağı konusunda verdiği detaylarla ve "lütfen" sözcüğünün kullanılmasından sakınılmasıyla, Rimbaud'nun yetiştirilişi hakkında canlı bir görüntü veriyor: Her sevgi, ayrılmaz bir şekilde zorlamayla birlikteydi. Onun kendini analiz edişinin sertliği, şiirinin güzelliklerinden biridir. Yaşamda bu, duygusal şantaj biçimini aldı: Rimbaud bir "baba"ya hitap ediyordu. Madam Rimbaud'nun huysuzluğunu tatmış olan Izambard, Arthur'un annesine mektup yazacak, onu "teselli" edecekti...

Izambard'dan bir para havalesi geldi. Serseriye tren istasyonuna kadar eşlik edildi ve Douai'ye giden trene bindirildi. O gün öğleden sonra, kuzey kasabasının sakin, zengin bir sokağında Izambard'ın "teyzeleri" kapıyı haşin yüzlü, elleri ve ayakları çok büyük bir tipe açtılar: Sessiz, saçı başı darmadağınık, kötü kokan bir çocuk. Daha yeni tıraş edilmiş haldeyken bile kafa derisi, Izambard'ın kendi teyzeleriyle bağlantılandırdığı "Les Chercheuses de Poux" ("Bit Ayıklayan Kadınlar") adlı şiirde betimlenen operasyonu doğrulamaya yetecek kadar büyük bir bit nüfusunu barındırıyordu belki de; ama bu şiir birkaç ay sonra yazılmıştı ve bunu destekleyecek biyografik araçlar aramanın pek bir anlamı yok. Rimbaud'nun, hayatında ilk kez, kendisine dost kadınların ilgisine mazhar olduğunu bilmek yeterli.

Rimbaud mahkûmlar gibi küfrediyor, domuzlar gibi yemek yiyor, tuzu hiçbir zaman başkalarına uzatmıyor ve hiç "teşekkür ederim" demiyordu fakat Izambard üç hafta sonra, sokak kapısının yeşil boyasına kurşun kalemle yazılmış kısa bir şiir bulacaktı; ev sahiplerine değil de eve yazılmış küçük bir veda methiyesi.[6] Anlaşılan, hemen hemen her şeyi şiirle söylemek daha kolay geliyordu Rimbaud'ya.

Charleville'den bir mektup gelince, Rimbaud'nun kaba tavrını anlamak birden kolaylaştı. Bu mektup, Rimbaud'nun artık annesine verdiği adla "Karanlığın Ağzı"ndan gelen bir mesajdı. Tuhaf bir şekilde cinsel ve aşırı olan

bu deyim, Victor Hugo'nun *Les Contemplations* adlı yapıtındaki bir şiirin başlığıdır ve bu şiirde "la Bouche d'Ombre", şairi vahiy belirtilerinin karanlık gelgit dalgasına çekerek yutar. Madam Rimbaud'nun mektubunda Izambard'a, Arthur'un "kaçışındaki" suç ortaklığından ötürü vahşice saldıran sözler ediliyordu. Izambard, çocuğu hemen evine göndermeliydi.

Gerçi, görünüşte mektuplar gidip geliyorsa da Ardennes, ülkenin geri kalan kısmından hâlâ kopuktu ve Rimbaud orada kalmak için ayak diriyordu. İçi kitapla dolu bir dolabı olan, güzel bir odası vardı ve yerel topluma kendini çabucak, genellikle daha sonra Afrika'daki yıllarıyla özdeşleştirileceği şekilde ve neredeyse antropolojik bir ustalıkla kabul ettiriyordu.

Her gün gidip, Izambard'ın editörlük yapmasının istendiği *Le Libéral du Nord* adında yerel bir gazetenin koşuşturmalı, mürekkep kokulu bürolarında oturuyordu. En düzgün el yazısıyla şiirlerinden on beş tanesinin birer kopyasını çıkardı ve Izambard'ın arkadaşı, yirmi altı yaşındaki Paul Demeny'ye verdi; Demeny'nin *Les Glaneuses* (1870) adlı kitabını okumuş olan Rimbaud'ya göre, zayıf bir şairdi ama Paris'te bir kitabevinin ortağı olması gibi paha biçilmez bir meziyeti vardı.[7] Rimbaud akşamları Izambard'a ve yerel savunma gönüllülerine katılıyor, elinde süpürge sopasıyla meydanda yürüyüş yapıyordu. Kendisini vazgeçilmez kılma çabasıyla, gönüllüler adına Douai Belediye Başkanı'na bir mektup yazarak parasal fon talep etti ve tüfeklerin süpürge sopalarından daha etkili olacağını belirtti:

> Biz aşağıda imzası olanlar, Douai sakinlerinden oluşan Ulusal Muhafız üyeleri [...] gelecek Pazar günü belediye seçimlerinde oy vereceğiz ve oylarımızı sadece, gerek sözleri gerek yaptıklarıyla, bizim taleplerimize bağlılığını gösterenlere tevdi edeceğiz. [Vs.][8]

Bu, yan cümleciklere saplanıp kalmış, hiddeti sönük bir burjuva şikâyet mektubunun usta bir taklidiydi.

Rimbaud ne zaman itaat belirtileri gösterse, dramatik bir şeyler olmak üzereydi. Anlaşılan dengeyi düzeltmesi, bu hoşnut Rimbaud'nun bir sahtekâr olduğunu göstermesi gerekmişti. 23 Eylül'de yerel bir seçim mitingine katılıp not tuttu, yazdığı haberi *Le Libéral du Nord*'un matbaasına gönderdi ve bunlar Izambard'dan gelmiş numarası yaptı.

Izambard 25 Eylül'de gazetesini açtığında, Rimbaud'nun o sakin mitingi kırmızı bir devrim boyasına daldırdığını gördü dehşetle. Yazdıklarında uygunsuz, alaycı bir coşku hali vardı. Hepsinden kötüsü de, Mösyö Jeannin adlı yerel bir kodamandan iki kez "Yurttaş Jeannin" diye söz edilmişti... 1789'un renkleriydi bunlar.

Mösyö Jeannin, Izambard'a şikâyette bulundu: Fabrikasındaki işçiler, patronlarının yerel gazetede bir devrimci gibi nitelendiğini görürse ne düşünecekti? Mösyö Izambard onları greve çıkarmaya mı çalışıyordu? Izambard küçük konuğunu ele verdi; tam da Douai burjuvalarının, iktidarı ele geçiren liberallerin gözü dönmüş birer Robespierre ve Marat reenkarnasyonu olmadığı güvencesine gerek duyduğu bir andı. Izambard'ın, anılarında hiç söz etmiyorsa da Rimbaud'ya kızmak için özel bir nedeni vardı: Izambard'ın "liberal" eğilimleri hakkında, Collège de Charleville'de öğretmenliğe niçin bir daha hiç dönmediğini açıklayan, zarar verici bir rapor.[9] Öğrencisi tarafından siyasi korkaklıkla suçlanmak asap bozucuydu. Memleketi, itibarı ve bu kez de işi, on beş yaşında bir anarşist tarafından elinden alınıyordu.

Izambard 24 Eylül 1870'de Madam Rimbaud'dan yeni bir öfkeli mektup aldığında, bu yüzden, kızgınlıkla rahatlama karışımı duygular içindeydi. Polis Arthur'u arıyordu ve bu "küçük namussuz" kendini bir kez daha tutuklattırırsa, diyordu kadın, "artık eve gelmek için zahmet etmesin, çünkü hayatım üzerine yemin ederim ki onu asla bir daha eve sokmam." Sonra da kaba bölüm geliyordu:

> Bu çocuk -normalde çok sakin ve terbiyeliyken- nasıl oldu da böyle serserileşti? Böylesine budalaca bir düşünceyi kafasına sokan nedir? Onu biri mi teşvik etti buna? Hayır, böyle bir şeyi düşünmemem lazım. Mutsuzluk insana haksızlık yaptırır. Bu nedenle, lütfen o perişan olmuş çocuğa on frank borç vermek lütfunda bulunun, sonra onu kovun ve derhal evine gönderin!

Rimbaud 27 Eylül'de, berbat bir tren yolculuğunun ardından Izambard'la birlikte Charleville'e vardı. Madam Rimbaud bir yıl önce, nehir kenarında, Olympus Dağı'na bakan yeni bir apartmanın güzel zemin dairesine taşınmıştı (bugün, Eski Değirmen'deki Rimbaud Müzesi'nin karşısındaki, Quai Arthur Rimbaud 7 numara). Caddeye bakan kapı açıldı, iri bir

el uzanıp Arthur'u yakalarken diğer el suratını bir süre boyunca tokatladı. Sonra "Karanlığın Ağzı" konuştu: Her şeyin sorumlusu Mösyö Izambard'dı.[10]

Izambard, Rimbaud'yu cezasıyla baş başa bıraktı ve Sedan'daki savaş alanını görmeye gitti. Orasının onda, Madam Rimbaud'yla yaptığı görüşme kadar acılı bir etki bırakmadığı anlaşılıyor.

İki gün sonra Rimbaud delikanlılığın sevinçleri üzerine bir şiir yazdı, yahut daha büyük olasılıkla yeniden yazdı; elyazmalarındaki tarihler hemen hemen daima, ilk düzenlemenin değil, kopyasının yazıldığı tarihlerdir; şiirler her yeniden yazılışında yeniden doğmuştur sanki.

> Hiç kimse ciddi değildir on yedisindeyse daha.
> [. . .]
> Genç bir kız geçiyor şirin havası hoş edasıyla,
> Babasının ürküten yakalığının gölgesinde. . .
>
> Ve kız henüz fena halde çocuk bulduğundan seni,
> Sıçraya sıçraya giderken küçük potinleriyle
> Dönüp bakıyor arkasına capcanlı ve neşeli
> [. . .]
> Aşık oldun. Kapatıldın Ağustos ayına kadar.

Bu, genç bir şairin yapıtının satılmasına yardımcı olacak türden bir görüntüydü. Rimbaud, müstakbel okuyucularını deneyimli bir eğlendirici gibi gayet ustaca idare ediyordu. Editörlerin çoğuna göre "romans", "ilk aşk kıpırtıları" için hoş bir tanımdır; "yüreği tutuşmaya hazır bir okul çocuğunun şiiri".[12] Ama başlık da bir uyarıdır: Bu, gerçekçi bir otoportre değil, bir roman, bir romans yahut uzun bir öyküdür. Ayrıca şair, gezinti yerindeki sokak lambaları altında, oğlan çocuklarıyla göz göze gelerek kuşku uyandıracak şekilde dolaşan kızla özdeşleştirilebilir de.[13]

Evden çıkmasına izin verildiğinde Rimbaud, cömert, heyecanlı ve kolay kandırılır, yani mükemmel bir arkadaş olduğu görülen Delahaye'e gidiyordu. Delahaye'in, Rimbaud'nun erken yıllarını anlatan romantik betimlemeleri Rimbaud'nun boş yüz ifadesinin ne kadar etkili olabileceğini gösteriyor. Collège hâlâ kapalıydı ve halk parkının çalılarının ardında pi-

polarını içerlerken Rimbaud Delahaye'e, büyük macerasıyla ilgili her şeyi anlattı: Ödül kitaplarını satıp Paris'e gitmişti. Orada, hükümet aleyhine slogan atmaktan ve ona "sümüklü velet" diyen polise hakaret etmekten ötürü tutuklanmıştı. Saldırgan kulamparaları defetmek zorunda kaldığı Préfecture'de savcı onu, aşırı iğneleyici sözlerinden ötürü hapse göndermişti. Hapishane papazı ve müdürü onun "ateist ilkelerinden" şok olmuştu. İki haftasını bir tecrit hücresinde, nemli bir saman yatağın üzerinde geçirmeseydi, devrimin oluşturulmasına yardımcı olacak ve edebiyat dünyasıyla temasa geçecekti. Ama Douai'de gazeteci olarak çalışmıştı. Bütün bunlardan sonra tabii ki okula geri dönmek diye bir şey söz konusu olamazdı. Başöğretmen kendi "parlak kariyerini" koruyacaktı. "Bazı ciddi gençler" diyor Delahaye, "onun girişimini kınadılar ve onun için 'kötüye doğru gidiyor' dediler. Ne yazık ki ben, onların görüşünü paylaşmadığımı itiraf ediyorum. Bana göre o, gayet açık şekilde bir kahramana dönüşüyordu."

***

1870 Eylül'ünün sonlarına doğru yeni Fransız hükümeti, Fransa'nın bağımsız bir devlet olarak varlığının son bulması olasılığını yok saymaya çalışıyordu. Paris kuşatılmıştı ve Bismarck, Paris'i teslim oluncaya dek topa tutmak niyetindeydi. Nehrin karşı yakasındaki, ortaçağdan kalma Mézières kalesi savaş için hazırlanıyordu. Her sokak köşesinde, varolmayan alayların hayali zaferleriyle övünen ve kentlileri "kaderlerini ve şereflerini" savunmaya teşvik eden gülünç afişler boy gösteriyordu.[14]

Bütün bu propagandaları yutmuş olan ağabeyi Frédéric, kentini ya da kız kardeşlerini Prusya ordusundan korumak için gönüllü olmayı reddeden Arthur'dan nefret ediyordu. Arthur'a göre, her iki taraf da aynı kibri ve hırsı simgeliyordu. III. Napolyon gitmişti, ama burjuvazi yerinde duruyordu. Çok yakında, bir devrim, tüm sosyal ayrımları ve Madam Rimbaud'nunki de dâhil tüm özel serveti kökünden yok edecekti. Mürit Delahaye'e, Luka 3'ten* alınmış bir devrimci sosyalizm dersi verilmişti: "Bütün vadiler doldurulacak ve bütün dağlar ve tepeler alçaltılacak ve eğriler doğrultulacak ve bozuk yollar düzeltilecek."

Rimbaud, çok yakında gelecek özgürlüğünün haberini giderek artan bir sabırsızlıkla bekliyordu. Charleville'e dönmeden önce, Izambard'ın arkadaşı şair Paul Demeny'ye bir mesaj bırakmıştı: "Elini, mümkün olan

---

* Luka İncili'nin, Vaftizci Yahya ile İsa'nın soy kütüğünden söz eden bölümü-ç.n.

en şiddetli şekilde sıkıyorum." "Sana yazacağım. Ve sen de bana yazacaksın. Öyle değil mi?" [15]

Demeny'nin yayımlanmasında yardım edeceğini umduğu şiirler, zamanın en tuhaf seçkilerinden biri olacak ve muhtemelen eleştirmenleri, zarar verici birtakım eleştiriler yazacak kadar tahrik edecekti. Teneke küvetteki yaralar açılmış Venüs gibi müstehcenliklerin yanı sıra, olsa olsa sevimli bir gerçekçilik olarak tanımlanabilecek bir tarzda, zor, monoton vezinlerde yazılmış neşeli küçük şiirler de vardı: "Les Reparties de Nina"daki kur yapan köylü ya da "Les Effarés"teki hamurunu yumruklayan ve fırının "sıcak ağzından" içeri ittiren bir fırıncıyı seyreden veletlerin pantolonlarından dışarıya doğru kabaran küçük, yuvarlak kıçları; hiçbir kokudan söz edilmediği halde, okuyanın burnunda bir ekmek kokusu hissettiren çok ustaca bir metin.

Ayrıca, çok farklı bir kitleye –Rimbaud'nun, cumhuriyetçi basındaki müstehcen karikatürleri inceleyince var olduğuna hükmettiği aydın ve proleter bir okur kitlesine- hitaben yazılmış gibi görünen bir öbek siyasi şiir de vardı. "Rages de Césars"da, "yirmi yıllık bir zevk ve sefa"dan sonra tükenmiş, yenik İmparator'a oh olsun diyordu. "Le Mal" adlı bir sonede anarşistlerin "Tanrı Kötüdür" sloganını betimliyordu:

> Makineli tüfeklerin kırmızı tükürükleri
> Islıklar çalarken gün boyu sonsuz mavi bir gökte [...]
> Korkunç bir delilik bir milyon insanı püskürtürken
> Öfkeden dumanları tüten bir kitlenin içine [...]
>
> Bir Tanrı var [...]
> Uyuklayıp duruyor hamdolsunların ninnisiyle,
>
> Ve hemen uyanıyor, kederden ezilmiş analar,
> Ağlayarak eski kara başlıklarının içinde,
> Mendile sarılmış kuruşlarını verdiklerinde!

Bu dönemden kalan ve bize, Rimbaud'nun bu karışık şiir türlüsüne sunuş olarak ne yazmış olabileceğini gösteren teorik metinler yok. Ama Delahaye, Rimbaud'nun *Madam Bovary* ve *Zor Yıllar* gibi yapıtların "dürüstlüğünü" övdüğünü hatırlıyordu. Rimbaud'nun görüşüne göre, gerçek-

çilik "karamsarlık değil"di, "çünkü karamsarlar yarım akıllı"ydı. Asıl fikir, "her şeyi yakından görmek, modern yaşamı ve onun insanoğlunu nasıl çarpıttığını korkusuzca bir doğrulukla betimlemek", modern toplumun, "çöküşünü hızlandırmak amacıyla"[16] her ayrıntısını incelemekti; büyük bir maske sökme işlemiydi bu ve yüzü de yırtıp koparacaktı.

Rimbaud'nun anarşizminde çok ateşli bir şeyler vardı. Özenle taklit edilmiş aşağılamaları, Latince şiirlerinin öğretmenlerini hayran bırakması gibi, korkusuz devrimcilerden oluşan bir topluluğun hoşuna gidecekti. "Morts de Quatre-vingt-douze"un bir kopyasını çıkardığında yeniden bir tarih vererek 3 Eylül 1870'i –yeni cumhuriyetin kurulmasından bir önceki günü- yazdı ve "Mazas'ta yazılmıştır" ibaresini ekledi. Okuyucular doğal olarak, Arthur Rimbaud'nun siyasi görüşlerinden ötürü hapsedildiğini düşünecekti.

Ama şiirlerinde daha derinlere nüfuz eden bir anarşizm de vardı. Sadece, bariz bir şekilde cumhuriyetçi şiirlerinde değil, yazdığı her şeyde görülüyordu bu: (Gerek kendinin, gerek toplumdaki *sefiller*in) yaşadığı bastırılmış yaşantıları keşfetmek, eski metaforlara yeni amaçlar için el koymak. Onun rustik romansı "Les Reparties de Nina" bile, basit bir öyküde, çayırdaki köstebek tümsekleri gibi yükselen, sorunlu birtakım görüntüler sunar. Çocukların yatma vakti gibi duygusal bir klişeyle –normalde zorbalar için kullanılan- "kana susamış" gibi devrimci bir klişe hiç alışılmadık bir ittifak oluşturur:

> [...] Sıkarım senin
> etini, yatağa konan bir kız bebek gibi,
> Kana susamışçasına
>
> Mor akan senin bembeyaz,
> Gül teninin altında.

Şiirde sözcükler ve gerçeklikler arasındaki kimyasal reaksiyonlar, devasa ve tehlikeli bir deney olasılığını düşündürmeye başlamıştı. Rimbaud şimdilik, flaşları ve efektleri kullanmaktan mutluydu. Yineleyerek taklit eden mekanik bir alet gibiydi, hemen her şeyi baştan çıkarıcı ve gizemli bir şekilde sembolize ediyordu –*"Ve tam orada, gururla pisler bir inek, attığı her adımda"*, alacakaranlıkta düşen inek pisliğinin çıkardığı yumuşak sesi bile.

6. Bölüm

Tour de France

"Ah! şu çocukluk yaşamım, bütün havalarda açık yol, doğal değildi yetingenliğim, daha kayıtsızdım dilencilerin en iyisinden, gurur duyuyordum ülkem ve dostlarım olmadığı için, nasıl da budalalıktı!"*
("Olanaksız", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Rimbaud, Charleville'e döneli bir haftadan fazla geçmişti ama Demeny'den hâlâ bir haber yoktu. Gazetecilik deneyimi ziyan olup gidiyordu. Hava soğuyacaktı ve Prusya savaşı kazanıyor olduğundan, Charleville'in yolları yine her an kesilebilirdi.

Izambard 8 Ekim'de, Sedan'dan dönerken onu görmek için uğradı. Quai de la Madeleine, 5 numaranın üzerine yeni bir bulut çökmüştü. Madam Rimbaud, Izambard'a, Rimbaud'nun yürüyüşe –çok uzun bir yürüyüşe– çıktığını söyledi. Görünüşte, annesiyle babası otuz yedi kilometre kuzeydeki Fumay'da kafe işleten bir okul arkadaşını görmek için Meuse Vadisi'ne gitmiş, ortadan kaybolmuştu. Bir ya da iki gün olmuştu. O günden beri yoktu.[1]

Izambard onu Fumay'da arayıp bulmayı kabul etti. Gerekirse "yerel yetkililere haber" verecek, "onu jandarmayla geri getirtecek"ti.

Bu arada Rimbaud geceyi, Léon Billuart adında, kendisine iyilik borçlu bir arkadaşıyla geçirmişti: Billuart'ın Latince ödevi kısa bir süre önce tanınmayacak kadar düzelmişti. Sabah olunca Rimbaud, cebinde para, çikolatalar ve Billuart'ın, vadinin ötesinde bulunan Givet'deki birlikte çavuş olan yeğenine yazılmış bir referans mektubuyla yola çıktı. Vireux'dan geçti, orada Collège de Charleville'den diğer bir yatılı arkadaşına uğradı ve o gün akşam Givet'deki kışlaya vardı. Çavuş dışarıdaydı fakat odasının kapısı kilitli değildi. Rimbaud yatağa yattı, güneş doğuncaya kadar uyudu ve sonra, çavuş dönmeden yeniden yola çıktı.

Bu kez Belçika sınırına yöneldi. Elli üç kilometre kuzeybatıda, başka bir okul arkadaşının babası Jules des Essarts, *Journal de Charleroi* adın-

---

* A.g.e., s. 113.

da, önemli bir günlük gazeteyi yönetiyordu. Gazete ilerici görüşleriyle biliniyordu ve bu nedenle Rimbaud, her tarzda yazan, mücadeleci bir genç gazeteci olarak orada çalışabileceğini düşünmüştü. Billuart'dan aldığı parayla trene bindi ve Charleroi'ya öğle vakti ve muhtemelen Izambard'ın Charleville'de onun evinin kapısını çaldığı sırada vardı. Gazetenin bürosunu buldu ve kendini Mösyö des Essarts'a tanıttı.

Belçika parlamentosunda senatör olan des Essarts, Fransa'dan gelen sürgünleri pek uygun olmayan koşullarda görmeye alışıktı ve oğlunun arkadaşını, teklifini konuşmak için akşam yemeğine çağırdı. Rimbaud için akşam yemeği, yemek yemeye engel olacak kadar karmaşık, rahatsız edici bir ritüeldi. Birçok ilişkisi akşam yemeği daveti sonucunda bozulmuştu. Onun iyi arkadaşlık anlayışı ev konusunda olumsuz bir imaj içeriyordu ve yeni tanıştığı birinin, sofra görgüsünü arkadaşlığın önüne koyup koymadığını tespit etmesi gerekirdi. Formalite gereği konuşma –hatta bazen her tür konuşma- konusunda yeteneksizliği gayet belirgindi. Eğer onu alkolle gevşetme girişiminde bulunulursa bu durum kendini çok daha feci bir şekilde gösterebilirdi. (Annesinin masasında içtiği en sert içki sulandırılmış Charleville birasıydı ve sulandırılmamış hali bile kesinlikle pek sert değildi.)

Tatlıya kadar her şey iyi gitti. O zaman Rimbaud siyasetten konuşmaya başladı. Yaşayan tüm siyasetçiler hakkında bir fikri vardı sanki: "Birisi beş para etmez bir hödük", öteki "geveze bir pezevenk"ti, vesaire. Senatörün siyasi tartışma anlayışı böyle değildi ve Senatör, Rimbaud'nun anlayışında bir cumhuriyetçi değildi. Des Essarts ona "delikanlı" dediğinde, Rimbaud onun aksanının gırgır bir Belçika şivesi olduğuna karar verdi, fakat öyle olmadığını biliyoruz. (Rimbaud'nun kendi şivesiyse kabaydı ve vurgulu işçi sınıfı seslileriyle dikkati çekiyordu.) Senatör'ün kızı, terbiyesi düzeltilemez şekilde bozulmadan kaçıp yatmaya gitti. "Delikanlı"dan evden gitmesi istendi ve eski arkadaşına bir daha kesinlikle mektup yazmaması emredildi. Rimbaud'nun yazdığı hiçbir şey *Journal de Charleroi*'da basılmadı.

Rimbaud belki de arkadaşına, *kendisinin* babasız da mükemmel bir şekilde yaşayabileceğini kanıtlayarak gösteriş yapmış olabilir. Kendisine potansiyel bir gazeteci muamelesi yapılmamasına sinirlendiği kesin. Son on yıldır, daha yaşlı adamlar onun yapıtlarını minnettarlık ve hayranlıkla kabul etmiş; ama Senatör des Essarts etkilenmemişti. Rimbaud'nun ya-

şamında birçok kez tekrarlanacak bir durumun ilk örneğiydi bu. En önemsiz ve gelip geçici ilişkiler muazzam beklentilerin baskısına maruz kalacaktı. İlişkide (ya da şiirde ya da yazma sürecinin tümünde) küçücük bir kusur ortaya çıksa hemen yanılsamalardan oluşan süprüntü yığınına gönderilecekti.

Rimbaud'nun, kovulduktan sonra bir iki gününü Charleroi'da orada burada geçirdiği anlaşılıyor. "Au Cabaret-Vert" adlı sonesinde, yakınlardaki, her şeyin yeşile boyanmış olduğu ve "kocaman memeli ve gözleri parıltılı", etli butlu kadın garsonların sanki birer anti-Madam Rimbaud gibi olduğu bir arabacılar meyhanesini betimler.

–Öyle bir kız değil o bir öpücükten irkilecek!-
Tereyağlı bir ekmek getirdi bana gülümseyerek,
Ve sıcak iki jambon getirdi boyalı bir tabakta-

Pembe ve beyaz jambon ve geliyor nefis kokusu
Sarımsağın –ve kocaman kulplu kupamı doldurdu,
Akşamın son güneşiyle yaldızlanmış bir köpükle.

İlk araştırmacılardan biri bu cömert kadın garsonun gerçek bir kişi olduğunu teşhis etmiştir ama jambon muhtemelen hayal ürünüdür, çünkü Léon Billuart'a yazdığı bir mektupta Rimbaud, akşam yemeği konusunda, "burjuva" mutfaklarından yayılan kızarmış et kokularını içine çektiğini söylemişti. "Ve sonra ay ışığında bir parça Fumay çikolatasını kemirdim".

Rimbaud, Charleroi'da gazeteci olma şansını tümüyle yok etmişti ama mesela yedek bir çift ayakkabı gibi çeşitli nedenle hep yolculuklara çıktı. Onun (önceleri genç çırakların çıktığı eğitim turları için kullanılmış bir terim olan) *Tour de France* versiyonu buydu. Sanatını uyguluyor, kilometreleri canlı ritimli sonelerle ve akılda kolayca yer eden kafiyelerle betimliyordu. Düzyazı metinleri ve serbest oluşturulmuş şiirleriyse tam tersine, pek evden dışarı çıkmadığı dönemlerde yaratılmıştı. Daha sonraki edebi serseriler kuşağının onu sevmesine ve Fransız şiirinin François Villon'dan beri ilk kez kütüphaneden ve rahat döşenmiş odalardan dışarı çıkmasına yol açan "Bohemya" soneleriydi bunlar:

BOHEMLİĞİM
Yollarda gidiyordum, ellerim yırtık ceplerimde;
Paltomun da bir fikirden ibaret kalması yakın.
Yürüyordum altında göğün ey Müz! Sadık uşağın.
Oh! là là! Ne muhteşem aşklar hayal ediyordum be!

Tek pantolonumun da kocaman bir deliği vardı.
-Düş içinde Parmak Çocuk, kafiyeler saçıyordum
Yollarda. Büyük Ayı'nın altında yatıp uyurdum.
-Yıldızlarım gökte çıkarırken tatlı bir hışırtı.

Ve ben onları dinlerdim oturup yol kenarına,
Yüzümdeki çiğleri güzel Eylül akşamlarında,
Sarhoş edici bir şarapmış gibi duyumsayarak.

Kafiyeler düzüyorken orta yerinde fantastik
Loşluğun, gererdim yaralı potinimin elastik
Bağlarını lir gibi, yüreğime yakın bir ayak!

Rimbaud'nun Belçika seferinden söz eden yol şiirleri basit birer yolculuk metni değildir. Bunlardan biri "Sekiz günde" diye başlar, "Paralamışken ayakkabılarımı / Yolun taşlarında. Girdim Charleroi'ya." (ki Charleville'den ayrıldıktan üç gün sonra trenle girmiştir oraya). Başka bir şiiriyse "En Wagon [Tren Vagonunda] 7 Ekim 1870" tarihlidir: "Kışları, gideceğiz küçük pembe bir vagonda / Mavi minderli" –ilginç bir şekilde, birinci sınıf bir Kuzey Demiryolu Şirketi vagonunun dekorasyonuyla uyuşan bir betimlemedir bu.[2]

Bu şiirlerde, bilinen Ardennes manzarası –ormanlı tepeler, Meuse nehrinin geniş kıvrımları, Fumay'ın taş ocakları, harabeye dönmüş Givet Kalesi- hemen hemen hiç yoktur. Rimbaud, gelecekteki turistlere tanıtmak için doğduğu Ardennes bölgesini övmüyor, kendi kaçışını kutluyordu.

Onlarca yıldır, Arthur Rimbaud'nun beğenilen yüzü olarak antolojilere konmuş bu sonelerin etkileyici yapısı pitoresk manzaralardan değil, büyük ölçüde bilinçaltı önermelerden kaynaklanır. Bunların analizi, Rimba-

ud'nun yemek masasında gerçekleşen dönüşümüne birinci elden tanıklık etmek demektir. Pantolondaki delik, kafiyelerin serpintisi, üzerini örten gökyüzünün iç etekliği, şiirin sonundaki akrobatik operasyon; bileğin hafifçe dönüşüyle Rimbaud'nun çikolata kutusu birden müstehcen hale geliverir. "Bohemliğim"in (Ma Bohème) ilk dizesi, kısa bir süre önce okulda öğrenci olmuş birisine muhakkak ki çift anlamlı gelecektir. Hayali bir kural, cepteki deliklerin gizli mastürbasyonu önlemek için yamandığında diretir. Rimbaud, otuz yıl önceki Baudelaire gibi, okul çocuklarının gizli pis şiir tarzını kullanarak romantizme yeni bir enerji kazandırıyordu. Kendilerini yaratan entelektüel heyecanı sadece kaydeden değil, yeniden yaratan şiirlerdi bunlar.

O sırada, güneydoğuya doğru bir yerde Izambard hedefine yöneliyordu. Fumay'dan Vireux'ya gitti ve Rimbaud'nun Charleroi'ya gittiğini öğrendi; ama Charleroi'ya varıncaya kadar Rimbaud oradan ayrılmıştı. "Çok iyi karşılayan ama galiba biraz resmi davranan" Mösyö des Essarts o talihsiz akşam yemeğini anlattı. Küçük vahşi gitmişti ve uğurlar olsundu. Her yerde olabilirdi. Izambard aramaktan vazgeçti ve yolculuğunu Brüksel'e doğru sürdürdü; arkadaşı Paul Durand'a sürpriz bir ziyarette bulunmak istiyordu.

Tuhaf bir şekilde, Durand onun geleceğini biliyordu. Çamura ve kire batmış "çok nazik ve sevimli" bir küçük herif, iki geceyi onunla ve annesiyle geçirmişti. Rimbaud, Izambard'dan bu ziyarette bulunma niyetini duymuş ve gideceği kişinin adını ve adresini ezberinde tutmuş olsa gerekti. Charleroi'dan oraya kadar (elli beş kilometre) yürümüş gibiydi sanki. Durand ona, kalması için ısrar etmişti fakat "o, eğitimi için Belçika'yı dolaşması gerektiğini ve kendi başının çaresine gayet iyi bakabileceğini söyledi". Çocuk bir miktar parayı gönülsüzce kabul etmiş, yıkanıp paklanmış ve yepyeni giysiler içinde şık bir şekilde yola düzülmüştü.

Bir hafta sonra Izambard Douai'ye dönünce teyzelerini heyecan içinde buldu: Brüksel'den gelen tren hiç beklenmedik bir ziyaretçi getirmişti. Onlar konuşurken, ipek kravatlı genç bir "züppe" belirdi; "göz kamaştırıcı" derecede çekiciydi Izambard'a göre. "Benim" dedi. "Geri döndüm."

Geriye dönüp bakınca, Rimbaud'nun bu geziyi bir kâşif gibi planladığı görülüyor. Rotasını önceden, kendisine dostça davranılacağını düşündüğü konaklama yerlerine göre çizmişti; Fumay, Vireux, Charleroi, Brüksel ve Douai. Sokaklarda yatmış ve ayakkabılarını "eğitim" için ye-

terli olacak kadar eskitmiş, fakat aynı zamanda yatakların ve trenlerin konforunu da yaşamış ve durumdan habersiz bir kurtarıcıya (Izambard'a) kendisini güvenli bir mesafeden takip ettirmeyi becermişti.

***

Şimdi de Douai'nin konforunda yapıtlarını düzenliyordu: İki hafta önce Demeny'ye teslim ettiği şiirlere katılacak yedi sone. Bohemya şiirlerinin dışında, Rimbaud'nun Charleroi'da bir vitrinde gördüğü, zafer kazanan III. Napolyon'u gösteren renklendirilmiş baskı bir resmin betimlemesi de vardı; eski bir imparatorluk propagandasıydı bu ve Rimbaud buna, İmparator'a kaba etini açmış karikatür tipi Boquillon'u da katmıştı. (İma: III. Napolyon Fransız ordusunu düzdü.) Ayrıca, Baudelaire'in *Kötülük Çiçekleri*'ndeki, güzel kokularla ve anılarla dolu gardıropların uzaktan akrabası gibi gelen eski bir dolap üzerine de bir sone vardı. Son olarak, yemyeşil bir vadide huzurlu bir şekilde "uyuyan" genç bir askerin hafiften şok edici kabartması vardı: "İki kırmızı delik var vücudunun sağ tarafında."

Izambard bu soneler hakkında, (rezil edilmiş Napolyon'u görmezden gelerek) "küstahça sevimliydiler" diyor. Rimbaud'nun, annesiyle her tartışmasından sonra daha da bel altı esprilere sardırdığını fark etmişti. Her "*merde*!" [bok-ç.], surata yenen bir tokadı simgeliyordu. 1870 Ekim'inin Bohemya soneleri, "Karanlığın Ağzı" gökyüzünü terk ettiğinde tomurcuklanan mutlu tatil Rimbaud'larıydı; ekspres trenle Douai'ye rüzgâr gibi giren Rimbaud iki dirhem bir çekirdek giyinmişti ve parlak bir kariyer planlıyordu:

> Şiirlerinin kopyasını çıkardı [...] En ufak bir hatada yeniden başlıyor ve büyük okul kâğıtlarından *istiyordu*. Bir top kâğıdı bitirdikten sonra gelip "Kâğıdım bitti" diyordu. Bir gün içinde birkaç kez yaptı bunu. [...] "Arkalarına yaz" dedi teyzelerden biri. Rimbaud, şok olmuş görüntüsüyle, "Matbaacıya verecekseniz asla kâğıdın iki tarafına yazılmaz" diye karşılık verdi sertçe.[3]

Masasından uzaktayken Rimbaud gevşek ve zararsız bir haldeydi. Izambard'ın ona "zavallı" demesine ses çıkarmıyordu ve Rimbaud'nun odasında geçen, gözyaşı dolu ve el tutmalı bir sahnede Izambard onu kalpsizlikle suçlamıştı: Bir anne, ne kadar canavar olsa, yine de bir annedir... Rimbaud, Izambard'ın "kalpsiz" sözünü sanki yararlı bir öğüt gibi hatırlıyordu. Bu söz onu şaşırtmıştı. Son şiirlerinde gizli bir tema vardı ve san-

ki her ne kadar annesinden nefret etse de, bir evlada has duygularla dolu olduğunu kanıtlamaya çalışıyor gibiydi: "Doğa"dan, "hasta bir çocuk gibi gülümseyen" genç askeri "bağrına basması" istenmiştir; masal anlatan dolap "yaşlıların şefkatli tavrını takınmış"tır; salamla biranın önünden iki tane kocaman göğüs gelmektedir ve "Ma Bohème"in kafiyeleri aynı zamanda, çağrışımla, Fransız Parmak Çocuk'un, evini bulmak için yola bıraktığı çakıl taşlarıdır.

Kaçınılmaz mektup çok geçmeden geldi. Madam Rimbaud bu kez, Arthur'un eve, vergi ödeyenlerin hesabından geri getirilmesini talep etmişti. Izambard, meseleyi halletmek için yerel polis merkezine gitti. Madam Rimbaud'nun cırlak mektubundan etkilenen polis şefi ("gerçek bir *mamangâteau*"* demişti kadın için) duygudaşlık gösterdi ve çocuğa şefkatli davranılacağına söz verdi. Rimbaud da "iyi" olacağına söz verdi. "Ve" diyor Izambard, "soğukkanlılığını korudu. Belki de böyle duygular onun çalışma programının bir parçasıydı."

Izambard, Rimbaud'nun isyanının bir entelektüel disiplin biçimi ve hatta dolaylı yoldan, Fransız eğitim sisteminin savunusu olduğunu ilk görenlerden biriydi. Rimbaud, prensiplerine, yani düşüncenin iradi eylemle biçimlenebileceği inancına ve yöntemin gücüne duyduğu güvene sımsıkı sarılmıştı. Kısa bir süre sonra, dehanın mantıksal adımlarla kazanılabileceğine inanan Helvétius gibi hiperrasyonalist düşünürleri okuyarak, o zamanlar şüphe duyduğu düşüncelerini doğrulayacaktı.[4] Izambard, Rimbaud'nun "çalışma programı"nın bir dereceye kadar kendi kendinin yıkımını –kendi kaderinin üzerinde denetim kurmanın en hızlı yolunu- kapsadığını düşünmekte de haklıydı.

Charleville'den bağımsız bir çırak olarak ayrılmış olan Rimbaud, ağlayan bir çocuk gibi, "kolunun altında küçük çıkınıyla" ve üniformalı adamların nezaretinde geri döndü. Izambard onu bir daha hiç görmeyecekti. Rimbaud 2 Kasım 1870'te, yani on altıncı doğum gününden iki hafta sonra mektup yazdığında, acı veren bir karara vardığı görülüyordu: Sonuna kadar Charleville'de kalacak, sıradan bir yaşam tarzından ayrılmayacak, eğitimini tamamlayacaktı.

Rimbaud'nun mektubunda, sınavlar öncesi çok çalışan bir öğrencinin acı ve çileci sevincini hatırlatan bir ton vardır. Ama bu kez kendi müfre-

---

* Aşırı korumacı anne-r.n.

datını takip edecek, (Delahaye'ye söylediğine göre) "her şeyi yıkmak ve beynimi silip temizlemek", okulun, kilisenin ve annesinin onun beynini birtakım önyargılarla doldurmasından önceki o kuramsal, bozulmamış durumu yeniden yaratmak gibi müthiş bir işe girişecekti.

> Ölüyor ve saçmalık, safsata ve sakillik içinde çürüyorum. Buna yapacak hiçbir şey yok; benim özgürce özgürlüğe tapma konusunda korkunç direncim ve daha bir sürü şey yüzünden bu. "Zavallı" değil mi? Bugün yine çekip gidecektim ve yapabilirdim: Yeni giysiler edindim. Saatimi satacaktım ve yaşasın özgürlük! [...] Ama kalacağım, kalacağım. Söz vermedim ama senin sevgini kazanmak için yapacağım bunu. [...]
>
> Dostun, "kalpsiz"
>
> A. Rimbaud

Charleville her zamanki gibiydi. Savaş bile bir fiyaskoydu. Prusyalılar Mézières'i hâlâ kuşatmamıştı.

> İğrenç bir ahmaklık kaşıntısı; halkın ruh hali böyle. Bazı güzel şeyler duyuyorsun, sana anlatabilirim. Moral bozucu.

Son söz –"*dissolvant*"- genellikle, toplumu çökertmek isteyen devrimcilerin yıkıcı bildirileri için kullanılırdı. Ama bu, normallikten hoşlanan ve kendi düşüncelerine ve duygularına hiç kulak vermeyen halkın bakış açısından söylenmiş bir sözdü. Rimbaud'ya göreyse, toplum *onu* çökertiyordu.

7. Bölüm

Gerekli Yıkım

"Beyinin yetersizliğidir aktöre."*
("Sözün Simyası", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Mézières kasabası 1870'in son günü yok oldu.

Rimbaud, yaklaşan soykırımın ilk belirtilerini Kasım'da, Delahaye'le birlikte nehir kıyısındaki çayırlarda yürürken görmüştü. Manzarada kocaman bir boşluk açılmıştı. Bir zamanlar meyve bahçelerinin ve bostanların olduğu yerde şimdi yakılan anızlardan geriye kalan bir açıklık vardı. Garnizon komutanı, savunma kitabını gözden geçirmişti. (Ağaçlar mermilere engel olurdu.)

Harap edilmiş alana yoksullar üşüşmüş, meyveleri sepetlerine dolduruyor, kızgın mal sahiplerine "Biz artık bir cumhuriyetiz" diye hatırlatıyorlardı.[1] Az ilerideki, eli baltalı askerler yaptıkları saçma sapan işe kaptırmış; gezinti yerinin iki yanındaki yüz yıllık ıhlamur ağaçlarını devirmeye başlamışlardı; o gezinti yeri belli ki Charleville'in, Rimbaud'nun en sevdiği bölümüydü:

> Yaz akşamları ne hoş kokar ıhlamur ağaçları!
> Bazen öyle tatlı ki hava gözlerini kaparsın;
> Seslerle dolu rüzgâr –çok değil şehrin uzaklığı-
> Getirir hoş kokusunu şaraplar ve biraların...
> ("Roman")

Rimbaud üzüntüsünü bastırmayı başardı ve düşüncelerini daha uzak bir ufka yoğunlaştırdı. Delahaye yeni bir devrimci siyaset dersine çatmıştı: "Bazı yıkımlar gereklidir." "Devrilecek başka eski ağaçlar da var. [...] Bu toplum. Baltalara, kazmalara ve silindirlere iş düşecek." Her şey parçalanıp eşitlenirse sanat ve güzellik ne olacak, diye sordu Delahaye. Rimbaud bir çiçek kopardı: "Bak. Bundan daha ustaca yapılmış lüks bir eş-

---

* A.g.e., s. 109.

yayı ya da bir sanat objesini nereden alabilirsin ki? Bütün sosyal kurumlarımız yok olsa, doğa yine de milyonlarca mücevher sunabilir bize."[2]

Rimbaud sadece, tarladaki zambakları gösterip kurtuluşu kehanet eden İsa'yı değil, kendi beynini "prensiplerden" ve "kanılardan" temizleme planını da düşünüyordu. Kafasında daha yıkıcı bir kurtuluş vardı: Hıristiyanlıktan ve onun yarattığı toplumdan kurtulmak. Onun şiiri, çıktığı dünyayı tuzla buz edecekti.

Kış yaklaştıkça doğu rüzgârı, Prusya toplarının biteviye gümbürtüsünü getiriyordu. Mézières Kalesi aptallık yaparak teslim olmayı reddetti. Madam Rimbaud yılbaşı arifesinde çocuklarını eve kapattı. Oturup, kar fırtınasının arasından ıslık çalarak gelip Mézières kasabasına düşen top mermilerini ve yangın bombalarının sesini dinlediler. On saatten az bir sürede neredeyse 7 bin mermi fırlatılmıştı. Nehrin karşısındaki kilisenin çanları varolmayan saatleri çalıyordu.

1 Ocak 1871 akşamı Rimbaud bir yolunu bulup evden sıvıştı ve manzarayı gören bir tepe noktaya çıktı. Mézières yanıyordu. Borulardaki sular donmuştu ve seyretmekten başka yapacak bir şey yoktu. Rimbaud'nun gözünde bu çok acıklı ve düş kırıklığı yaratan bir görüntüydü. Ona "petrolün içindeki kaplumbağa"yı hatırlattı;[3] eğer "hatırlattı" sözcüğünü kullanmak doğruysa.

Mézières Prusyalılar tarafından günlerce kordon altında tutuldu. Bir Belçika gazetesi ölenlerin listesini yayımladı. Listelerden birinde Delahaye'in ailesi de vardı. 4 ya da 5 Ocak'ta Rimbaud nehrin karşısına geçti ve ufuktaki kararmış kabuğa doğru yürüdü. Hiç alışılmadık bir koku vardı; yarı hayvansal yarı madeni bir şeydi. Rimbaud müthiş bir merak halindeydi, düşünceleri için mükemmel dekoru bulmuştu sanki. Ernest Delahaye'den geriye çok az şey, bir avuç toz kalacağını düşündü ve bombaların bile burjuvaziden yana olduğunu gösteren kanıtları fark etti: Mahkeme, hapishane ve polis merkezi tümüyle sağlam kalmıştı. Ama serseri bir bombanın Charleville'e düştüğünü ve eski başöğretmenin yaralandığını bilmenin tesellisi de vardı.[4]

Cehennemde Bir Mevsim, Mézières'in (ya da herhangi bir uygar yerleşim yerinin) yerle bir olmuş halinin büyütülmüş bir görüntüsünü sunar: Rimbaud'nun ilham perisiyle flört ettiği düşünülen "zarif" Ardennes'e pek benzemeyen, coşkulu bir çöl. Yıkıntıların arasında gezinen iyimser kişi, uygulamaya konacak reform programının ilk aşamasını görüyordu:

> Kentlerde çamur gözüme birdenbire kırmızı ve siyah gibi göründü, bitişik odanın ışığı sağa sola hareket ettiği zamanki bir ayna gibi, ormandaki bir hazine gibi! İyi şanslar, diye bağırdım ve gökyüzünde alevlerden ve dumandan bir deniz ve solumda ve sağımda tüm servetlerin bir milyar yıldırım gibi tutuştuğunu gördüm.

Bir zamanlar Delahaye'in evi olan moloz yığınında, birkaç yağmacı askerin kilerin girişini ortaya çıkarmasına yardım etti. İnsan cesedi bulunmadı; yanmış kediler vardı sadece. Birden, Delahaye koşarak geldi. Bombardıman sırasında bütün ailesi kaçıp kurtulmuştu. Delahaye Rimbaud'ya, bir elmas yağmuru halinde düşen pencere camlarından, bir kasabın hayvan cesetlerinden sardunya saksılarına damlayan yağlardan söz etti; anlaşılan, Rimbaud ona gülünç ve gerçek ötesi bir bakış, sağ kalma mekanizması kadar mükemmel işleyen bir estetik bakış açısı kazandırmıştı. Ama Rimbaud'nun, Delahaye'in midesinin asla kaldıramayacağı birtakım yönleri vardı. Onun, duygularını umursamamış Rimbaud'nun soğukkanlılığı hakkında otuz altı yıl sonra anlattıkları, Rimbaud'nun yıkım ve yok olmaya yönelik büyük arzusunu da gözler önüne serer.

Rimbaud'ya göre asıl felaket, kısa bir süre önce Bismarck'ın sarhoş olmuş halini hicveden bir metin teslim ettiği, *Progrès des Ardennes* adlı yerel bir gazetenin bürosunun yerle bir olmasıydı. Gazetede bir iş bularak annesini susturmayı ve okuldan kurtulmayı umut etmişti. Rimbaud'nun yapıtı şimdi yeraltında, bir editörün denetimi ya da bir okuyucu kitlesi olmaksızın gelişmek zorundaydı. Birkaç ay sonra yeniden ortaya çıktığında çok tuhaf görünecekti gerçekten.

***

Rimbaud'nun kıt mektuplaşmalarında, Izambard'a "çürüdüğünü" yazdığı 2 Kasım 1870 ile, Demeny'ye, "en başından beri ve sonsuza dek mahkûm" olduğunu (ya da "lanetlendiğini") yazdığı 17 Nisan 1781 arasında bir boşluk var. Charleville'in ıslak cehennemine mahkûmdu ve suçu neydi ki?

Bombardımandan sonra normale dönen bildik sokaklar ve kent, onun şiirinde, kurallı dize biçimiyle aynı rolü oynadı; Rimbaud'nun imgelerinin, taş işçilerinin etrafına bir iskele kurulmuş Mézières'deki kilise kulesinin tepesine bıraktığı ve onun aşağı attığı, ağzına kadar dolu bir lazımlık gibi patlayacağı gri bir fon. Yahut aynı anlamda ama pisliğin yönünü tersine çevirerek, parktaki sıralara tebeşirle yazdığı mesaj: "*Merde à Dieu*"

(bazen, daha saygın ve felsefi bir etki yapan "*Mort à Dieu*" diye bildirilmiştir).[5]

Place Ducale'de bir kafede oturdu ve bir yetişkinin hapse girmesine yol açabilecek düşünceleri dile getirdi: Fransa yenildiği için şanslıydı, çünkü şovenizmi bir daha hiç toparlanamayacak bir darbe yemişti. Almanya ise tam tersine, elli yıl sürecek bir askeri diktatörlüğe çatmıştı. Prusyalı askerlerle gülünç bir Almanca aksanla konuştu. Bir grup subayı bir şeyler içip gevşerken görünce, onlara bakıp bakıp güldü ve sonunda adamların keyfini kaçırdı. O kadar cesaret istemeyen bir iş daha yapıp, yoldan geçen rahiplere hakaret etti. Ama yazdığı duvar yazılarına bile bir karşılık alamadı.

Şairin "akşam duası"nın ayçiçekleri üzerine işemeyi (duaları üzerine bir kelime oyunu yakarış*)[6] içerdiği "Les Assis", "Accroupissements", "Oraison du Soir" adlı yeni şiirlerindeki keskinlik muhtemelen, Charleville sakinlerini şok etmenin zorluğu karşısında duyduğu düş kırıklığını yansıtır. Baudelaire'in açık yeşil saçları ve çocukların beynini hapır hupur yeme hikâyelerinden beri çok şey değişmişti. Baudelaire'in şiiri züppe ve ekonomik yönden canlı İkinci İmparatorluk zamanında çıkmıştı. Rimbaud'nun şiirininse bir soykırımla rekabet etmesi gerekecekti.

Daha tefekküre dönük tarzından ötürü, "Les Poètes de Sept Ans"ın, Rimbaud'nun bir kent serserisi haline gelmesinden önce yazıldığı sanılır, sanki Rimbaud için belli bir zamanda sadece bir tarz varmış gibi. Şiirin teknik karmaşıklığı, tarihinin kesinlikle 1871 olduğunu gösteriyor. Şiir konu olarak da, çocukluk alışkanlık ve düşüncelerinin geri gelip yetişkin bedenini istila ettiği o çileden çıkmışçasına durgunluk dönemine aittir.

Uzanır dibine bir duvarın kireçli yerdeki
Ve seyrederdi çocuk ovuşturarak gözlerini, [...]
-Fikirler kapardı
Resimli sayfalardan ve de yüzü kıpkırmızı bakardı
Gülümseyen Señoritalara ve Signoralara. [...]
Kızgın tarlaları düşlerdi hep, ışık dalgaları,
Dinç kokuları ve bir altın ergenliği derinde
Sakince devindirir ve çıkarırken gökyüzüne!

---

* Buradaki orijinal sözcük "ejaculation" hem "haykırış", Tanrıya "yakarış" hem de "fışkırtma", "cinsel boşalma" anlamına gelir-ç.n.

"Les Poètes de Sept Ans", tensel zekâsı ve kararsız zaman duygusuyla, ergenliğe bir içsel bakış getiren az sayıda şiirden biridir. Şiirin sonunda, sözdiziminde tuhaf bir şeyler olmaya başlar. Çok uzun cümleler açılır gider. Normalde, yaşantının sözdizimsel akrep ve yelkovanı olan ana fiilleri bulmak zor ya da olanaksızdır. İmgelerin birbirine bağlanışı, sanki gelecekte kurulmuş bir otobiyografi gibi, gizli bir hikâyenin varlığını düşündürür:

> Panjurları kapalı, yüksek tavanlı, boş odada,
> Keskin bir nem kokan ve dönerken ışıklar maviye,
> Okurdu yazdığı bir romanı hep hayallerinde,
> Ağır, aşıboya gökler, ormanlar, boğulmuş sele
> Yıldız yıldız ağaçlardan açan ten çiçekleri ve
> Kanyonlar, heyelanlar, yenik ordular ve merhamet!
> -Dışarıdaki sokaktan sesler gelirken nihayet,
> Yalnız, yatarak ağarmaz çarşafların üzerinde
> Ve denizdeki yelkenlerin vahşi hayalleriyle!

Rimbaud, görünüş olarak da farklı yaşların bir karışımıydı. Hâlâ küçük melon şapkasını giyiyordu ve güya Delahaye'i etkilemek için şapkayı bir gün ayağının altında ezinceye kadar da giymeye devam etti. 1870'in sonunda boyu ancak bir metre altmış iki santimdi fakat 1871'in sonlarına doğru yaklaşık on iki santim uzamıştı ve tuhaf bir şekilde, bir omuzunu diğerinden öne çıkararak yürüyordu. Ölümünden sonra –ve beklenmedik şekilde- akromegali (özellikle ellerin ve ayakların aşırı büyümesi) tanısı konduysa da bu tanı metaforik olarak onun beyni için düşünülebilir. Yeni biriyle tanıştığında yüzü kızarır, en ufak bir dokunmada irkilir, günlerce konuşmadan durur ve bazen de gergin çocuklar gibi gülme krizine girerdi.

Delahaye, 1871 yazında Rimbaud'nun yanaklarında sarı tüylerin belirdiğini söylüyor. Rimbaud'nun kızlarla aktif bir şekilde ilgilenmesi konusunda hikâyeler daha da kıt ve azdır. Bunların çoğu, ilk biyografi yazarları tarafından onu ve dolaylı yoldan da kendilerini homoseksüellik "lekesinden" temizlemek için yapıldığı belli olan girişimlerdir. Rimbaud'nun şiirleri kadın vücuduyla, romantik kurguların çok ötesinde bir aşi-

nalığı düşündürür ve hatta kadın vücudunun ötesinde, tıp kitaplarına has bazı yabancı sözcükleri de kapsar. Bekâretinden çok erken bir zamanda –ya bir köylü kızıyla, bir fahişeyle ya da Rimbaud'nun kafe hikâyelerine inanılırsa, bir köpekle- kurtulmuş olabilir. Ama romantik amaçlarla birine kur yaptığı yolunda biraz akla yatan tek işaret, Delahaye'in anlattığı, 1871'in başlarında geçmiş bir olaydır.

Rimbaud genç bir kızla Place de la Gare'da randevulaşmıştı. Kız çok gösterişli bir kıyafetle ve yanında kıs kıs gülen hizmetçiyle geldi. Delahaye'e anlattığına göre, buluşma tam bir rezaletti: "Ben, otuz altı milyon yeni doğmuş fino köpeği kadar ürkektim." Bu, Rimbaud'nun çoklu imgelerinden biri gibi duruyor: 1871 Ağustos'undaki bir mektubunda annesinin "kurşun miğferli yetmiş üç hükümet gibi bükülmez" olduğundan yakınmıştı.

Şaşırtıcı bir şekilde bu fiyasko, Rimbaud'nun homoseksüelliğinin nedeni olarak görülmüştür, sanki 1871'de erkeklerle cinsel ilişkiye girmek toplumsal mahcubiyetten kurtulmak için iyi bir yolmuş gibi. Rimbaud'nun ilk şiirlerini bir günlüğün sayfaları gibi okuyan herkes, tatmin duygusu veren fiziksel yaşantıların betimlenmesinden, onun cinsel ilgisinin bizzat kendisine yönelik olduğu sonucuna varır. 1870'lerde Charleville'deki kızların çok azının, eğitim ve yetişme tarzı yönünden arkadaşlık yapmaya uygun kişiler olduğunu belirtmek yararlı olacaktır. *Cehennemde Bir Mevsim*'deki sosyalist feminizmin etkisini gösteren bir pasaj, "genç bir hanımla" bir ilişki kurmanın bir iş bulma ya da bir arsa satın almaya benzeyen idari işlemlere girmek gibi bir şey olduğunu hatırlatır:

> "Kadınları sevmiyorum" dedi. "Aşk, bildiğimiz gibi, yeniden icat edilmeli. Bugün kadınların tek istediği güvenli bir pozisyon. Bunu bir elde ettiler mi duygular ve güzellik bir kenara bırakılır. Geriye kalan tek şey soğuk bir kibir; evliliğin gıdası budur günümüz dünyasında. Öte yandan, mutluluk belirtileri gösteren iyi bir arkadaşa, yoldaşa dönüştürebileceğim, fakat ancak bir kazık kadar duyarlılığa sahip hayvanlar tarafından ziyan edilmiş kadınlar görüyorum."

Aşkı böyle romantizmden uzak bir şekilde, belli bir toplumun ürünü gibi görebilme, Rimbaud'yu modern edebiyatın en hırslı Kartezyeni kılan, metodik bir yaklaşımı yansıtır: Bir ilişki kurmadan önce tüm ilişkilerin temelini araştırmak; âşık olmadan önce aşkı yeniden icat etmek.

Rimbaud'nun, "üstü başı perişan" genç bir anlatıcının gözünü dikip, Place de la Gare'daki kızlara hiç çekinmeden bakıp da "o korselerin ve zarif fırfırların altındakileri" düşlediği "A la Musique" şiirini okuyan Izambard'ın fark ettiği gibi, bu türden bir yaklaşım okuyucuda rahatsızlığa yol açıyordu. Birçok şiir kitabında, "A la Musique"in son kıtası hâlâ, Izambard'ın (italikle belirtilen) düzeltmesiyle yer alır:

> Çizmeyi ve çorabı bulmam vakit almaz pek öyle...
> Yine yaparım hoş ateşte yanmış gövdelerini.
> Yabancı buluyorlar beni ve fısıldaşıyorlar...
> *Ve hissediyorum dudağıma gelen öpüşleri...* [7]

Bu, Izambard'ın, şiiri kabul edilmiş anlayışa geri çekme girişimidir. Rimbaud'nun orijinal dizesindeyse pasif alıcının yerini aktif bir saldırgan alır. "Ve hayvani arzularım çullanıp kapıyor dudaklarını."

O zamanlar (1870 Temmuz'unda) Rimbaud, Izambard'ın önerdiği sevimlileştirilmiş versiyonu kabul etmişti. 1871 baharındaysa kurallara sadık aşk şiirinin "zarif fırfırlarını" yırttı ve sevimlileştirmenin ötesine geçti. En azından, kâğıt üzerinde bir öç alırcasına serenatlarını yapıyordu:

> Bir akşamüstü şair ilan ettin beni,
> Sarışın çirkinim;
> İn buraya da kırbaçlayayım seni
> Kendi kucağımda.
>
> Kustum çaresiz bandolinini,*
> Kara çirkinim:
> Keseceksin bir gün mandolinimi
> Keskin alnınla.
>
> Pöh! Kurudu artık tükürüklerim,
> Kızıl çirkinim.
> Kirletmekteler hâlâ dilimlerini
> Yuvarlak memelerinin!

* Saça sürülen, briyantine benzeyen bir sıvı.

Oy âşık kızcağızlarım benim,
Nefret ediyorum sizden!
Acıklı bir ben yapıştırın artık
Çirkin memelerinize![*]

Rimbaud'nun anti-aşk şiirleri onun kadınlardan nefret ettiğinin kanıtı olarak görülebilir ama nefretinin birincil hedefi, belli bir şiir biçimi (özellikle de Albert Glatigny'nin ilk aşk üzerine cafcaflı bir şiiri) ve belki de o şiirin bir zamanlar onda uyandırdığı duygulardı.[8] "Mes Petites Amoureuses" gerçekten, Baudelaire'den beri Fransız şiirinde betimlenmiş tüm ilişkilerden daha içten ve şiddetli bir ilişkiyi ima ediyor: kırbaçlama, kusma ve kirletme. Rimbaud elveda diyordu kendisinin bir parçasına ve müstakbel izleyicilerinin bir bölümüne: Sonunda birer kilise müdavimi ve birer ev kadını olacak olan, bedenlerini sunan, beğenilmek için giyinen, onun yapıtlarına iltifat eden fakat onun duygularını "ayaklar altına almaları" söylenmiş olması gereken kadınlara; başka bir deyişle, annesine pek benzemeyen kadınlara.

***

Kayıtlara geçmiş en uzun okul tatili 15 Şubat 1871'de sona erdi. Sınıflar hâlâ kolu bacağı kesilmiş askerlerle dolu olduğundan, Collège de Charleville eğitime kent tiyatrosunda başladı. Madam Rimbaud bir ültimatom daha verdi: Ya okula döner, bir meslek edinirsin yahut evi terk edersin. Rimbaud annesine, kendisinin "sahneye hiç uygun olmadığını" söyledi ve gidip, Charleville'in doğusundaki ormanlarda bulunan metruk taş ocaklarından birinde yaşama tehdidinde bulundu; orası doğanın uygarlıktan kalan izleri yavaş yavaş yok ettiği, Delahaye'le birlikte gidip pipo içtiği ve --doğa bilimlerine merakının ilk belirtisi olarak- baykuş pisliklerinin içeriğini analiz ettiği yerdi. Delahaye ona her gün ekmek ve tütün getirirdi ve bir varoş münzevisi olarak orada yaşardı.[9]

Madam Rimbaud ilginç bir şekilde yumuşadı. Bu, küçük bir değişikliğin ilk belirtisiydi ve ilişkilerinin dışarıya karşı görünüşünde öylesine dramatik bir etki yaptı ki, yüz seksen derece yanlış bir yoruma, yani Rimbaud'nun ister zorbalık yapılarak, ister şımartılarak olsun, kesinlikle ilgisiz bırakılmadığı düşüncesine kolayca yol açabilirdi. Ayrıca annesini tanıyan-

---

* A.g.e., s. 73-74.

lar, Madam Rimbaud'nun tüm kentle zıtlaşan bir oğlu olmasından tümüyle mutsuz olmadığı kanısındaydı.

On gün sonra Rimbaud, ormana taşınmak yerine saatini sattı ve Paris'e üçüncü sınıf bir bilet aldı. Bu kez daha iyi hazırlanmıştı: Cebinde parası ve kentte bir adresi vardı. 25 Şubat'ta Gare de l'Est'e vardı, Seine nehrinin sol yakasındaki Rue Bonaparte'ın yolunu buldu, Librarie Artistique'in kapısından girdi ve kendini kitabevinin ortağı Paul Demeny'nin arkadaşı olarak tanıttı.

Rimbaud, kahramanlarını görmeye gelmişti; İmparatorluğun son günlerinde sivrilmiş ve şimdi de Üçüncü Cumhuriyet'in asabi günlerinde çarpık siyasi görüşlerinin her zamankinden daha realist olduğu fark edilmiş, alaycı bir yazarlar ve sanatçılar grubuydu bu: Eugène Vermersch, Jules Vallès (bunların ikisi de hep sürgün tehdidi altındaydı) ve şair-karikatürist André Gill. Rimbaud'ya göre bunlar, kahraman bir devrimci uçtu; mizah duygularını ya da yıkıcılık sevdalarını yitirmeden yetişkinliğe varmış adamlardı.

Kitapçı dükkânından biri Rimbaud'ya, birkaç sokak ileride, Boulevard d'Enfer'de stüdyosu bulunan André Gill'in adresini verdi. Rimbaud sık sık Gill'in, haftalık hiciv dergileri *La Lune* ve *L'Éclipse*'de çıkan karikatürlerini kopyalardı. Kurşun kalemle çizer, "daha resimsel bir tarz elde etmek için" nemli parmağıyla kâğıdı ovalardı. Bazen arabacılara yol parası yerine bu karikatürleri verirdi, hem sistemi çökertmek hem de bir ticari meta yaratmak amacıyla.[10]

Boulevard d'Enfer'e vardığında Gill'in dışarı çıkmış olduğunu gördü. Şansına, anahtar kapıdaydı. Kapıyı açtı, büyük bir divana yattı ve uykuya daldı.[11]

Gill'e sorarsanız, geri döndüğünde "mahzun katır" suratlı, küçük ama tuhaf bir şekilde ürkütücü bir tiple karşılaştı.[12] Ne yaptığını sorunca Rimbaud "Güzel bir rüya görüyordum" yanıtını verdi ve Gill de, "Ben de güzel rüyalar görürüm, fakat evimde" diyerek sertçe cevabı yapıştırdı. Rimbaud, şair olduğunu ve bu nedenle de bir sanatçı olarak Gill'in görevinin onun Paris'te kalmasına yardım etmek olduğunu söyledi. Gill ona, Paris'in 132 gün boyunca kuşatmaya dayandığını ve şiirden çok yiyecekle ilgilendiğini hatırlattı. Bu cevaptan iğrenmiş olan Rimbaud'nun daha sonra Delahaye'i gördüğünde söylediği gibi, "Paris artık mideden başka bir şey de-

ğil"di. Her halükârda, Gill'e göre edebiyat, fahişelikten ancak birazcık daha makbul ama kazancı çok daha düşük, kirli bir meslekti.

Gill'in *La Muse à Bibi* (1881) adlı yapıtında, Rimbaud'ya vermesi gereken öğüt konusunda bir fikir –taşradaki şairlere hep söylenen beylik laflar- vardır: "Tüket hayatını ve dileklerini / Gündelik bir coşkuyla. / İç son damlasına kadar acı kadehi, / ve seyret saçlarının ağarmasını. [...] Kader, çektiklerin için bir ödül olarak saklıyor sana, / Coşkun ahmaklığının aşağılanmasını." Bu, birçok duruma gayet uygun bir öğüttü: Bizzat Gill de sonraları Rimbaud'ya hakaretler yağdırdı ve diğer arkadaşları gibi, onun şiirinin bazı yönlerini aldı fakat ondan etkilendiğini kabul etmedi.[13]

Rimbaud'nun eline on frank verildi ve annesinin evine dönmesi söylendi. Ama Rimbaud'nun Demeny'ye yazdığı bir sonraki mektup onun 10 Mart'a kadar Paris'te kaldığını gösteriyor. O iki haftada hapisten kaçmış bir mahkûm gibi kente dalıp izini kaybettirdiği anlaşılıyor. Demeny'ye yazdığı mektup onun vaktinin çoğunu kitapçı dükkânlarında ısınarak, yazarları arayarak ve son yayınların peşinden koşarak geçirdiğini düşündürüyor. Aslında Rimbaud'nun mektubu bir bibliyografyadan biraz öte bir şeydir; bulunduğu egzotik manzarayı görmezden gelen ve kendini alışverişe veren bir kâşifin yazdıkları gibidir yani. Gill haklıydı; Paris'in bütün aklı kendi göbeğindeydi. "Her yayıncının kendi *Kuşatma*'sı ya da *Kuşatma Günlüğü* var. Sarcey'in *Kuşatma*'sı 14. baskısında. Kuşatma konusunda bir sürü can sıkıcı fotoğraf ve çizim gördüm; hayal bile edemezsin."

En heyecan verici şeyler, Jules Vallès ve Eugène Vermersch'ün histerik ölçüde yıkıcı gazete *Le Cri du Peuple*'de çıkan "harika *fanteziler*"iydi. "Mide"de devrim gurultuları vardı; on dokuz yıldır İmparatorluğun ve dört aydır kuşatmanın kahrını çekmiş proletarya şimdi de, Kayser Wilhelm'le görüşülen, onur kırıcı barış anlaşması yüzünden ihanete uğradığını hissediyordu. Vermersch ve Vallès, makalelerini yoksul mahallelerin ruh haline tam uyan, acı ve haşin bir tonda yazıyordu. Borsa, Bismarck'ın talep ettiği tazminatları nasıl ödeyecek, diye soruyordu Vermersch. "Halkın kanıyla!"

Rimbaud'nun bu şiddet dolu, histerik yazılardan (kendi şiirleri için de kullandığı bir sözcük olan) "*fanteziler*" diye söz etmesi, onun ulusal felaketin edebiyat ürünleriyle daha çok ilgilendiğini gösterir. Bu da, "L'Orgie parisienne" gibi şiirlerin niçin takvimde belli bir alana sıkıştırılamayacağının kanıtıdır.[14] Rimbaud siyasi sövgüyü şiirsel bir etki yaratmak için

kullanıyor, devrimde devrim yapıyor, kendi havai fişek gösterisine taze cephane yüklüyordu.

"L'Orgie parisienne"de biyografik olarak, Rimbaud'nun gözbebeklerinden giren ve *Kötülük Çiçeği*'nin her şeyi korkunç gösteren donuk camlarından süzülen ilk bulanık Paris enstantanelerini içermeye yönelik müthiş bir istek vardır: "İşte bir zevk gecesi derin spazmlarla / Sokağa kadar inen. Ey kimsesiz içkiciler, / İçin!" "Orospu Paris'in neyine / Sizin bedenleriniz ve ruhlarınız, zehirleriniz ve çaputlarınız?" Orası "kerestelerle" kaplanmış bir "ölü saraylar" kentiydi, doğanın yüzünde "pis kokulu bir yara"ydı.

Çağdaş yazarlar, kuşatma sonrası Paris'in korkunç kasvetli manzarasında birleşiyor: Tüm ağaçlar yakacak odun için kesilmiş, heykellerin üzerine siyah bürümcükten birer çarşaf giydirilmiş, Prusya top mermileri binalarda derin yarıklar açmıştı ve sokaklar dilencilerle ve çöplerle doluydu; ama yine de Rimbaud'nun "Orgie parisienne"inde "Şair der ki sana 'Güzelliğin bir harika!'" Rimbaud'nun çektikleri abartılmamalıydı. Charleville'den tatile çıkmıştı ve düşüncelerini yeni çevrelerde sınıyordu. Kentte sanki dev bir resimli kitapta geziyormuş gibi yürüyor; tiyatro afişleriyle, reklam panolarıyla, el ilanlarıyla ve dükkân tabelalarıyla bayram ediyordu. O günlerde bir *misérable*'ın hayatını yaşayan tek yazardı. Seine'deki kömür mavnalarında yattı, yiyecek artıkları için köpeklerle rekabet etti ve bir şekilde sağ kalmayı başardı.

Sahte bir gurur yüzünden açlıktan ölmesi muhtemel değildi. Delahaye'e söylediğine göre, bir gün yoldan geçerken insanların ona güldüğünü fark etti. Aşağıya bakınca, az önce satın aldığı ringa balığının, pantolonunun cebinden dışarıyı gözetlediğini gördü. Doğru ya da yalan, onun kendine çizdiği, pantolon cebinde balık taşıyan serseri şair portresi, onda, uzun bir yalnızlık sürecine dayanabilmesini mümkün kılan, neşeli bir kopukluk duygusunun varlığını gösteriyor. Annesinin aşağılayıcı bakışı ona sürekli bir yol arkadaşıydı, tıpkı, kadının ona yazdığı mektuplarda ve hatta *Cehennemde Bir Mevsim*'de, gerçeği hatırlatan yararlı uyarılar halinde çıkıveren sert sözleri gibi: "Kurbağalardan bile tembel"; "Sanat deliliktir"; "Ben bir hayvanım".

Diğer ana sermayesi, eşikleri aşma azmi ve özel mülkiyet kavramını tanımamasıydı. Tükenmişlik ve çaresizlik ona, kendisinin fark ettiği ölçüde bir tür manevi dokunulmazlık sağlamıştı:

> Yollarda, kış gecelerinde, başını sokacak bir yer, giyecek ya da yiyecek yokken bir ses kavrardı donmuş yüreğimi: "Ya zayıflık ya güç: İşte görüyorsun, güç budur. Nereye gittiğini de, niçin gittiğini de bilmiyorsun. İstediğin her yere girersin. Her şeye cevap verirsin. Eğer bir cesetsen, zaten daha fazla öldürülemezsin." Sabahları bende öylesine yitik bir yüz ifadesi ve öylesine bir ölü tavrı vardı ki karşılaştığım insanlar *beni görmüyordu belki de.*[15]

Rimbaud 10 Mart'ta mücadeleyi bıraktı, gizlice Prusya hatlarından geçti ve taşra yollarında doğuya doğru yöneldi. Kentte geçirdiği iki haftadan sonra bir dilenci kadar kurnazlaşmıştı. Her kasabada belediye gidiyor, belediye başkanına kendisini yeni terhis edilmiş bir gayrınizami asker olarak tanıtarak aldığı para ve yiyecek yardımıyla yeniden yola düzülüyordu.

Altı gün ve 240 kilometrenin sonunda kötü bir bronşitle Charleville'e vardığında Paris'te ciddi bir şeylerin olduğunu fark etti. Hükümet kuvvetleri protesto gösterisi yapan kadınlara ateş açmayı reddetmiş, işçiler kentte anahtar konumları ele geçirmiş, iki general linç edilmiş ve hükümet Versailles'a kaçmıştı. Paris artık bağımsız bir halk cumhuriyetiydi. 26 Mart'ta Komün için seçim yapılacaktı.

Le Père Fouettard gibi anarşist gazetelerde yer alan ve Rimbaud'nun çok ilham verici bulduğu pandomim sövgüler ("hatip, yazar, şair ve kıç tokatlayıcı") artık resmi yönetimin sesiydi. Paris, sözcükler yerine yasalar ve insanlarla çalışan şairlerin eline geçmişti. Yeni polis şefi yirmi dört yaşında (ve Paul Verlaine'in eski bir arkadaşı) Raoul Rigault'tu. Rigault, Emniyetteki polis muhbirleriyle ilgili gizli dosyayı bir gazetede tam olarak, adresleriyle birlikte yayınlatmış; çocukların ana babalarını suçlayacağı bir mahkeme kurmuş; Paris'teki bütün sokak isimlerindeki "Saint" sözcüğünü kaldırmış; bütün rahipleri yakalayıp içeri tıkmış ve Tanrı'nın tutuklanması için de bir emirname çıkarma sözü vermişti.

Rimbaud'ya göre, aşırı ideolojide somut olgulara doğru birdenbire gerçekleşen bu dönüşüm, onun, sözcüklerin gerçek üzerinde doğrudan ve kontrol edilebilir bir etki yapabileceği yolundaki kuşkulu düşüncesini doğruluyor gibiydi. Charleville sokaklarında "Düzen yıkıldı!" diye bağırarak, bu haberi alternatif bir şehir tellalı gibi yaydı. Hatta kendi devrimci anayasasını oluşturdu (şimdi kayıptır, yahut belki de hiç yazılmamıştır).[16] Eğer yayımlansaydı, Rimbaud, yapıtları Demir Perde ülkelerinde bulunabilen Batılı yazarlardan biri olarak Balzac, Hugo ve Zola'ya katılabilirdi. Hal-

kın temsilcileri yerine, sürekli bir referandum olacaktı. Aile de, "köle sahipliği" (yani çocuk sahipliği) de kaldırılacaktı. Taş işçileri hatiplerden üstün mevkide yer alacaktı. Herkese eşit eğitim hakkı verilecek, bilimsel ilerleme hızlandırılacak ve insan soyu bitkilerle, hayvanlarla ve başka gezegenlerdeki canlılarla akıllı bir iletişim geliştirecekti. Gerçekten yeni bazı şiir biçimleri çıkacaktı...

Rimbaud yeni çağın şafağına tanıklık etmek için Paris'e dönmeye karar verdi.

***

1871 Paris Komünü Marx, Lenin, Mao ve 1968 Mayısı'nın öğrencileri için ilham kaynağı haline geldiğinden, muhafazakâr araştırmacılar bazen Rimbaud'nun tarihsel bir ayıp olarak gördükleri bu vakayla ilgisini gösteren kanıtları yok saymaya çalıştı ve yanlış bir şekilde, Rimbaud'nun o zamanlarda Paris'te bulunmuş olamayacağını savundular.[17] Sol eleştirmenlerse "Arthur Rimbaud'yu, ona dehşetli gereksinim duyan sol adına kurtararak" (Terry Eagleton),[18] onun bu vakayla ilgisini abarttı ve bu nedenle yine bazı kanıtları yok saydılar.

Daha tarafsız çevrelerde, Rimbaud'nun Komün'ü gördüğü yolundaki kanıtlar oldukça sağlamdır.[19] Hem Verlaine hem Delahaye, Rimbaud'nun Komün sırasında Paris'te bulunduğunu bizzat kendisinden öğrenmiştir. O zamanlar tabelacılık yaparak karnını doyurmaya çalışan ressam Forain, Rimbaud'yla beraber "Komün günlerinde Paris'te aylaklık ettiklerini" iddia ediyor. Afrika'da ismi verilmeyen bir kaynak, Rimbaud'nun hem Komün askerleri hem de doğduğu yerdeki rejim tarafından "hapsedildiğini" söylediğini, onun "eski bir Komüncü" olarak (gerçi bu sözcük yarım yüzyıl sonra yine böyle muğlak bir şekilde, 'Bolşevik' anlamında da kullanılmıştır) ünlendiğini duymuştu. Ayrıca, "Genç Raimbault"dan, 1873 tarihli bir gizli polis raporunda "Komün zamanının Paris çetecilerinden biri" olarak söz edilmiştir. Rimbaud'yu bizzat tanıyanlardan sadece iki kişi –Izambard ve Isabelle- onun o zamanlarda Paris'te bulunduğunu kabul etmez ama bu, sadece kendi tahminleridir.

Rimbaud'nun siyasal eğilimleri konusundaki tartışmanın öylesine uzun bir tarihi vardır ki tartışmanın ilk tezleri çoktan unutulmuştur. Rimbaud'nun asıl amacı, mümkün olduğunca kısa bir sürede Paris'e dönmekti, silah taşımak ya da rejimi desteklemek değildi. En açıkça Komüncü olduğu belli üç şiiri –"L'Orgie Parisienne", "Chant de Guerre Parisienne" ve "Les

Mains de Jeanne-Marie"- birer anma metni ya da manifesto değil, o çağın konularının birer kolajıdır.[20] "Les Mains de Jeanne-Marie"de dişi bir Komüncünün belkemiği kıran, makineli tüfek kullanan ellerine övgü düzülmesi, kişinin tercihinin açıklanması değildir. Rimbaud'nun "Chant de guerre parisienne"inin kenarına karaladığı sözcükler ciddi bir siyasal analizde bulunma girişimi dışında her şeyi düşündürür: "Ne kafiyeler ama! Ah, ne kafiyeler!"

Eğer Fransız tarihi Arthur Rimbaud'nun yapıtlarına bakarak yeniden oluşturulacak olsaydı, kuyruğunu kovalayan köpek gibi dönüp duran, anlaşılmaz bir patlamalar dizisi gibi görünürdü. Onun "Komüncü" şarkıları, geleneksel şiirin şık mobilyalarının günlük dilin ucuz çerçöpünün önüne yığıldığı, güzel bir şekilde kurulmuş barikatlardır. Bu şiirlerden çıkarılacak nihai ders, her şeye her anlamın verilebileceğidir sanki.

Siyasi durum ikincil öneme sahip olarak görüldüğünde, Rimbaud'nun eylemleri aklın kabul edebileceği bir düzene girer. 12 Nisan'da Collège de Charleville asıl binasında ve tam teşekküllü biçimde yeniden faaliyete geçti. Aynı gün –elbette raslantı sonucu değil- yeniden açılan *Progrès des Ardennes* Rimbaud'yu sekreter olarak aldı. Görevi, okuyucu mektuplarını düzenlemek ve belki, ara sıra bir makale yazmaktı. Durumu iyiydi; Collège de Charleville'deki bir öğretmen, Rimbaud'nun gazete editörü olmak üzere yetiştirildiğini duymuştu.[21] Rimbaud, "Karanlığın Ağzı'nı bir süreliğine susturdum" dedi Demeny'ye.

Ama beş gün sonra, genel bir panik hali sonucunda *Progrès des Ardennes* kapanmak zorunda kaldı. Rimbaud'nun okulu terk ettiğinde bıraktığını iddia ettiği "sıradan yaşam" bastırıyordu. Ama Delahaye ona bir fikir vermişti: Ulusal muhafızlara gönüllü yazılırsa, Paris'te muhtemelen biraz daha kalabilirdi.

Rimbaud'nun gazeteden aldığı para, Paris'e kadar tren ücretinin en azından bir kısmını karşılayacaktı. Rimbaud Paris'e, 1871 Nisan'ının sonuna doğru, Komün'ün taşkınlığının zirvesinde varacaktı. Bu olağanüstü karnaval rejimine genellikle en sonundan, Fransız birliklerinin, bir "delilik" haline yakalanmış binlerce barışçı vatandaşa işkence ettiği ve katlettiği "*Semaine Sanglante*"ın [Kanlı Hafta-ç.] (22-28 Mayıs) kanlı perdesinden bakılır. Ama Nisan'da ruh hali de hava gibi parlak ve güneşliydi. Şair Jean Richepin, "Hayatımda hiç o kadar eğlenmedim" demişti: "On sekiz yaşındaydı, üniforması, parası, bir sürü kadın ve bahar vakti Paris'te özgürlük vardı."[22]

Rimbaud'nun Delahaye'e anlattığı ruh hali de böyledir. Paris'in kapılarına vardı ve bir grup Komün gerillasına kendini tanıttı, onu mükemmel bir küçük terörist sandılar ve nehrin sol yakasındaki Caserne de Babylone'a götürdüler. Kışlalar, acil durumlarda çağırılacak her türden asker –firariler, işsiz denizciler, otlakçılar ve Rimbaud gibi kaçkınlar- için depo olarak kullanılıyordu. Askerlerin silahları alınmış ama temel bir eğitim verilmişti. Vakitlerini erkekçe uğraşlarla geçiriyorlardı. Rimbaud, Delahaye'e, "tahtalardaki delikten, alt kattaki saman bir yatakta horlayan adamın suratına işemeye çalışan sarhoş bir Zouave"den [Rimbaud'nun babası gibi, Fransız Cezayir ordusunun bir askerinden] söz etmişti.

Bunların hiçbiri siyasi bir *bağlantı* demek değildir. Bunlar daha çok, Rimbaud'nun, düş gücü için göçebemsi bir temel yerine geçen gevşek yapılar ve geçici bağlantılar arayışının örneklerine benzer:

> Kime kiralayacağım kendimi? Hangi hayvana tapınmam gerek? Hangi kutsal surete saldırmalı? Hangi kalpleri kıracağım? Hangi yalanı desteklemeliyim? – Hangi kanda yürümeli?[23]*

Rimbaud bir anlamda toplumdaki yerini bulmuştu, sadece diğer yazarlara nazaran alışılmadık bir durumdaydı. İstatistik olarak, ulus çapında bir salgının parçasıydı; evinden kaçan ve şimdi ayrı bir sınıf oluşturdukları düşünülen on binlerce çocuktan biriydi; bu sınıf, saygın insanların arasında "vahşi hayvanlar" gibi yaşayan ve "bir puro ya da bir bardak brendi için tüm Paris'i yakabilecek" serserilerden oluşan kocaman bir kabileydi.[24] Komün bu "vahşi hayvanlar"dan iki tabur oluşturmuştu: Yaşları yediyle on altı arasında değişen "Enfants perdus" [Kayıp Çocuklar-ç.] ve "Pupilles de la Commune" [Komün'ün Yetimleri-ç.]. Bunların çoğu sonradan ya hapse atılacak yahut idam edilecekti.[25]

Rimbaud, Versailles'da mevzilenmiş hükümet kuvvetleri kendi başkentlerini bombalamaya başlayınca eve dönmeye karar verdi -ama bunun, ölmekten korktuğu için olması şart değil. "Chant de Guerre Parisien"inde topçu bombardımanı neşeli bir şekilde, bahar zamanı böceklerin istilası diye nitelenir, anlaşılabildiği kadarıyla: Anlam, kent sokaklarına düşen yangın bombaları gibi düz kıtalara serpilen muazzam ve tuhaf kafiyeler ta-

---

* A.g.e., s. 87.

rafından yutulmuştur. Rimbaud, Villers-Cotterêts'ten geçerek Paris'in kuzeydoğusuna doğru gitmiş gibi görünüyor ki bu da, Ardennes Kanalı'na doğru yöneldiğini gösteriyor olabilir (Mallarmé sonraları, Rimbaud'nun bazen mavnacılarla birlikte yolculuk yaptığını duymuştur):[26] Bu kanal Paris'ten yirmi dört kilometre sonra Seine'le birleşiyor ve sonunda Roche'un bir buçuk kilometre kuzeyine geçip, Charleville yakınlarında Meuse nehrine dökülüyordu. Belki de, Paris'e bir sonraki gelişinde birlikte getireceği yeni bir şiir biçimleniyordu:

> Gidiyorken durgun nehrin akıntısından aşağı,
> Birden hissettim, yedekte çekenler bırakmış beni:
> Çığlık çığlığa Kızılderililer vurmuş onları
> Çivilemişler direklere çıplak bedenlerini. [. . .]

Rimbaud'nun Komün'den geri döndüğünde düş kırıklığına uğradığı, depolitize olduğu ve kendini güzel şiirler yazarak teselli etmeye karar verdiği söylenir genellikle. Eski hocasına 13 Mayıs'ta Charleville'den yazdığı mektuba, Izambard'ın o güne dek okuduğu en iğrenç şiiri ("Le Cœur Volé"yi) koydu. Komün ona kendi devrimini gerçekleştirme hevesi vermişti. Muhteşem bir plan oluşmuştu. Rimbaud -"Akademik çukur"a geri dönen- Izambard gibi, kendini "topluma" yararlı kılacaktı mektubunda söylediği gibi:

> Şimdilerde, olabildiğince sefihleşiyorum.* Neden mi? Şair olmak istiyorum ve görülmezi gören *kâhin* olmaya çalışıyorum: Siz hiç anlamayacaksınız bunu ve ben de size anlatmayı aşağı yukarı beceremem. *Bütün duyuların* karıştırılmasıyla, düzenlerinin bozulmasıyla** bilinmeze ulaşmak söz konusu... Acılar çok büyük, ama güçlü olmak, şair doğmak gerek ve kendimi şair olarak görüyorum. Bu hiç de benim suçum değil.***

---

* "*Je m'encrapule*": "*Crapule*" ("pislik", "süprüntü") sözcüğünden türetilmiş bir fiildir; Fransız Devrimi'nin proletaryasına yönelik alaycı bir övgü olan "Le Forgeron"da kullanılmıştır.

** "*Dérèglement*" ("*règle*", "kural" sözcüklerinden türetilmiştir); ayrıca, "ahlaksızlık" anlamına da gelir. "*Dérègler*" (devirmek ya da sarsmak) normalde alışkanlıklar, mekanizmalar ya da mideler için kullanılır.

*** A.g.e., s. 64.

8. Bölüm

Kâhin

"*Stat mater dolorosa, dum pendet filius.*"
(Rimbaud'dan Izambard'a, 13 Mayıs 1871;
Yuhanna, 19:25'ten, Katolik ayinleri)

Rimbaud'nun 13 Mayıs 1871'de Izambard'a gönderdiği anlaşılması zor, tutarsız ve edepsiz mektup modern edebiyatın kutsal metinlerinden biridir. İki gün sonra yazılan daha özlü bir mektupla birlikte, genellikle şiirin $E=mc^2$'si gibi görülen bir denklemi içerir: "*Je est un Autre*" ("Ben Başka Biridir").

Izambard'ın anlayabildiği kadarıyla, Rimbaud'nun yazmaktaki asıl amacı, bağımsızlığını mümkün olduğunca rahatsız edici bir tarzda göstermekti. Izambard, anılarını yazdığı 1927'de hâlâ bu saldırgan mektubun kahrını çekiyordu: "İğrenç bir saçmalık", "ailesinden kurtulmuş bir okul çocuğunun yeminli *edebiyat katletme* zanaatı"; "ağzımın açık kaldığını itiraf ediyorum". Rimbaud, eski hocasına, sanki görülecek eski bir hesabı varmış gibi yazmıştı:

> İşte yine öğretmensiniz. Kendimizi topluma feda etmeliyiz, demiştiniz bana; öğretim kurulunda yer alıyorsunuz: Herkesin gittiği yoldan gidiyorsunuz. – Ben de kendi ilkemi izliyorum: Hayasızca kendime *baktırıyorum*; okulun eski budalalarını bulup ortaya çıkartıyorum: Hareket olarak, söz olarak, kafadan uydurabileceğim ne kadar aptalca, pis ve kötü şey varsa hepsini kendilerine sunuyorum: Bunun karşılığını bira ve şarap* olarak ödüyorlar bana.**

Rimbaud, Izambard'a pisliği tattırmak için mektubuna "Le Cœur Supplicié"*** adlı kısa bir şiirini koydu. Bu şiir, *triolet* tarzında –normalde

---

* "*En bocks et en filles*". "*Filles*" (kızlar yahut orospular) sözcüğü, Rimbaud'nun bakirliğine laf gelmesin diye Fransa'nın bazı bölgelerinde kulanıldığı şekliyle, yarım şişe şarap anlamına gelen "*fillettes*" sözcüğünün eşanlamlısı olarak yorumlanmıştır ama bu sözcüğün herhangi bir yerde bu anlamda kullanıldığını gösteren hiçbir kanıt yoktur.

** A.g.e., s. 63.

*** "İşkence edilmiş kalp". Daha sonra "Le Cœur Volé" ("Çalınmış Kalp") ya da "Le Cœur du Pitre" ("Bir Soytarının Kalbi").

esprili şarkı sözlerinde kullanılan, yoğun ve disiplinli bir biçimde- yazılmış, gösterişli bir parçaydı:

> Kederli yüreğim salya sümük güvertede.
> Yüreğim asker sigarasıyla izmarit dolu:
> Çorba artıklarını fırlatırlar oraya bile.
> Kederli yüreğim salya sümük güvertede:
> Bir küfür tufanı eratın ağzında bilmece
> [...]
> Bir meydan savaşı başlayacak zavallı midemde
> Yüreğim örselenmiş dalım kırılmışsa benim.
> Küfürleri bitip tütünleri de tükenince
> Ne yapacağım ben, ey çalınmış yüreğim?*

"Le Cœur Volé" (alışılmış başlık), kelime oyunlarından ve –deniz tutması, tütün çiğneme, kulamparalık ve Kutsal Yürek gibi- çeşitli konulardan oluşan öylesine bir keşmekeşti ki Rimbaud açıklayıcı bir imada bulunma gereğini duydu: "Bu şiir hiçbir anlama gelmez."

Izambard'a göre, ana motif gayet açıktı: "*Cœur*" (kalp) aynı zamanda penisti ve bu şiir, alaycı bir asker grubunun şairin ırzına geçişini betimliyordu. "Kalpsiz" demişti Izambard ona. İşte bu da Rimbaud'nun yüreğine neler olduğunun açıklamasıydı: Aşağılanarak kirletilmiş ve "hakaretler"le "yoldan çıkarılmış"tı. Bir kafede oturmuş, kendini "akşamdankalmalarken" aslında sadece olan bitenleri dışa vuruyor, onun homoseksüel seks âlemleri hakkındaki masallarını yalamadan yutan ve Charleville'deki her başıboş köpeği yatak odasına aldığını ve "onları en çirkin muameleye maruz bıraktığını" söylediği zaman inanan "gerzekler" için alaycı bir fahişe gibi rol yapıyordu.**

Rimbaud'nun müstehcenlikleriyle kirlenen Izambard'ın o mektubun entelektüel içeriğini kaçırması şaşılacak bir şey değildi. "Le Cœur volé" basit bir otobiyografik kesit değildi. Kafede yaptığı "itiraflar" gibi, bir tür

---

* A.g.e., s. 65-66.

** Delahaye'in ilk anlattıklarında maskülen veya belirsiz bir çoğul olan "*chiens*" sözcüğü vardır. Bkz. Enid Starkie'nin zararı sınırlama versiyonu: "*Kancıkları* [hem dişi köpek, hem orospu-ç.] kandırıp evine çekmekten zevk alırdı.

temizlenme operasyonuydu; Rimbaud'nun sonradan açıkladığı gibi "Cupid'lerin oynadığı ve kanatlı kalplerin havada süzüldüğü" bazı dinsel süslemelerin "antitezi"ydi.[4] Romantik şiirin kendini zavallı hisseden, kanayan kalbini, bir yalan –kendini kutsal bir duygusallık kılığına sokan ve kendi yalanlarına inanan, fahişelik yapan bir libido- olarak teşhir ediyordu. Charleville'deki bazı tanıdıklarına, "Ben üstünlüğümü kalbimin olmamasına borçluyum" dediğinde kastettiği şey buydu.[5] Müstehcenlik bu bencilce gösterişleri kazıyıp atacak ve bir tür saflık getirecekti.

Mektubunun teorik yönü bakımından Rimbaud'nun hedefi romantik şiir değil, Batı düşüncesinin ve eğitiminin ana payandalarından biriydi. Görüşüne göre, Descartes ciddi bir şekilde yanılmıştı. Onun "*Cogito ergo sum*"u, daha "*ergo*"suna varmadan bile yanlıştı:

> "Düşünüyorum" demek yanlıştır. "Düşünülüyorum" denmesi gerekir. [...] Ben başka biridir.[6]

"*Je est un autre*" belki de Fransız edebiyatının en çok yanlış anlaşılmış cümlesidir. Yorumlar, sıradan olandan fantastiğe kadar uzanır: Bölünmüş kişilikle ilgili romantik basmakalıp sözün bir tekrarı; "Ben bir şairim ve bunu bilmiyorum" demenin gereksiz yere karışık bir şekilde söylenişi;[7] Rimbaud'nun şizofren olduğunun kanıtı; insan anlayışını aşan, gizemli bir formül.

Ama bunun anlamı mektubun bağlamında hemen hemen nettir. Rimbaud, bilimsel bir gözlem yapıyordu. Kolay bir şekilde, "ben" diye etiketlenmiş kimlik –üzerine Hıristiyanlığın ve Batı felsefesinin kurulduğu, bölünmez, ahlaken sorumlu benlik- bir kurguydu; insan aklını tek bir bilinç kütlesi halinde sunan, kaba bir etiketti.

Bu sezginin kaynağı, nispeten daha basit bir kendini gözlemleme fenomeniydi; kendini çalışırken gözleyen akıldı. İki gün sonra Demeny'ye yazan Rimbaud bu süreci harika bir imgeyle tanımladı: Şair, kendi orkestrasının hem dinleyicisi hem de şefiydi.

> Gayet apaçık geliyor bana: Düşüncemin kuluçkadan çıkışı sırasında hazır bulunuyorum. Gözlüyor ve dinliyorum. Batonun hafifçe bir hareketiyle senfoni derinlerde canlanıyor ya da sahnede sıçrıyor.

Rimbaud'nun sezgisinde yeni bir şey yoktu. Baudelaire'in ya da Hippolyte Taine'in yapıtlarında buna benzer fikirler bulmuş olabilirdi. Fakat onun bu sezgiyi kullanma tarzı farklıydı. Komüncülere ilham veren, gizemden arındırma yolundaki bir eğilimle, eğitimin ve ahlakın sınırlamalarını kaldırmaya ve entelektüel üretim araçlarının denetimini ele geçirmeye karar vermişti. Heyecanının nedeni buydu. Newton için hareket, Einstein için zaman, Lorenz için hava gibi, elle tutulamaz olan şey, analiz edilebilecek kadar yakına gelmişti sanki. 1871'de henüz bilmediği terimlerle, sansürcü süperegoyu sonsuz düş gücüne sahip benlikten ayırabilmenin olanağını düşünüyordu.

Bu soyut senaryo, Rimbaud'nun ilk on altı yılının hikâyesi olarak daha tanıdık gelir. Onun, aklını çalışırken tanımladığı yerlerin –tavanarası, kiler, yatak odası ve tuvalet- hepsi annesinden, yani beden bulmuş süperegodan kaçıp sığındığı yerlerdir. "*Je est un autre*", her seferinde dürüstlüğünü sorgulamayı öğrenmiş bir çocuğun sloganıdır. Madam Rimbaud'nun zorbaca müdahalesi onu, aklının gittikçe daha derin bölümlerine, direnişin örgütlenebileceği yeraltı pasajlarına kadar inmeye zorlamıştır.

Ama çok önemli sorular yanıtlanmadan kalmıştı: Süperegonun yerini hangi yapı alacaktı? Kişilik, ahlaki bir kural olmadan varlığını sürdürebilir mi? Yetişme tarzından ve kazanılmış görgüden vazgeçip, yine de gerçek entelektüelliği korumak mümkün mü?

Rimbaud'nun bunlara geçici yanıtı önce bir raslantı şeklinde görünüyor: Izambard ve Demeny'ye mektupları (13 ve 15 Mayıs 1871), kız kardeşi Isabelle'in (14 Mayıs'taki) ilk komünyonundan hemen önce ve hemen sonra yazılmıştır.

Rimbaud için bu seremoninin önemi, onun genellikle en saldırgan şiiri olarak bilinen yapıtında kaydedilmiştir. Bu şiir hâlâ, sosyal antropolojiyle pornografik din adamı düşmanlığının tuhaf bir karışımı gibi duruyor. "Les Premières communions", Katolik Kilisesi'nin, genç kızları evlilik ve itaat tuzağına çekmek için onların cinsel içgüdülerini kullandığını ima eder. Komünyon, Tanrı'nın papaza benzer pezevenginin, kutsal sübyancının etini bakirenin ağzına soktuğu bir erginleme ritüelidir. Rimbaud komünyona katılan gencin masumiyetini savunmak yerine, genci İsa'nın, yani kendini kilise duvarlarında sergileyen, ufacık bir peştamal örtünmüş o çarmıha gerilmiş teşhircinin cazibesine kapılmakla suçlar. Çarmıhta dökülen kan aynı zamanda menstrüasyon kanıdır: "Kız kutsal gecesini tuvaletlerde geçirdi."

Merakın ilginç ve biraz edepsizce biçimleri,
Musallat olmuş iffetli maviliklerin düşüne,
Kutsal entarinin çevresinde bulmuş da kendini
Gözü hep İsa'nın çıplaklığını gizleyen bezde.

Komünyonun gizemine böyle şiddetle kafayı takmış olmak nispeten önemsiz nedenlere bağlanabilir: Buluğ çağında cinsel gerçeklerden irkilme; Frédéric'i hor görüp, parlak Arthur'a hayranlık duyan kız kardeşlerini koruyucu bir tavır; sosyalist basında rahiplere sille tokat girişen kendi kahramanlarına benzeme arzusu. Rimbaud'nun ilk yapıtlarının cazibesi kısmen, orijinalitesinden değil, buluğ çağının herkes için ortak yönlerine abartılı derecede denk düşmesinden kaynaklanır.

Rimbaud'nun olağanüstü başarısı, duygularını pratik kullanıma sokmasıydı. Kendini kuzeydoğu Fransa'nın akademik yönden en başarılı ve ahlaken en çok suçlanan öğrencisine dönüştürdükten sonra şimdi de, yeniden beden bulmuş bir on dokuzuncu yüzyıl İsa'sı haline gelme fikriyle oynuyordu.

Kendi "akşamdankalmalamasını" çarmıha gerilmeye benzettiğinde –"*Stat mater dolorosa, dum pendet filius*"*- Izambard bunu çocukça bir şaka gibi gördü: Arthur Rimbaud, kabahatli bir Mesih olarak, annesini kahretmek için kendini çarmıha geriyor. Yine de, çarmıha gerilme tabirlerinin böylesine çarpıtılması, İsa'nın yaşamını bir kariyer planı olarak kullanma kararını yansıtır. Tıpkı diğer şairlerin, şiirleri için ona negatif modeller oluşturması gibi, kurallarından ve batıl inançlarından arınmış Hıristiyanlık da onun entelektüel arayışına bir iskelet oluşturacaktı.

***

Isabelle'in komünyonundan sonraki gün Rimbaud, Paul Demeny'ye uzun bir mektup gönderdi. Mektup bir kilise ayini gibi, iki "mezmur" ve bir "dinsel ilahi"yle (yani onun "Chant de guerre parisien", "Mes Petites Amoureuses" ve "Accroupissements" adlı şiirleriyle) kesintiye uğrayan, didaktik bir düzyazı biçimindeydi.

Rimbaud'nun 15 Mayıs 1871 tarihli vaazından genellikle *Lettre du Voyant* ("Kâhinin Mektubu") diye söz edilir. İlk okuyuşta, böylesine görkemli bir ismi pek hak ediyormuş gibi gelmez. "Heyecanlı Okul Çocuğunun

* "Acılı ana durur, oğul asılırken [çarmıha]."

Mektubu" başlığı, sel gibi gelen eleştirilerin ve yarı sindirilmiş okumaların –simyacıların, sosyalistlerin, psikologların ve mekanik felsefecilerininizlenimini daha doğru bir şekilde dile getiriyordu.

Ana noktaların şunlar olduğu görülüyor:

1- Gerçek şair bir "kâhin"dir ama yeni gerçeklikler yaratan ve yeni bir soyun öncüsü haline gelen bir kâhin. Bunun için özel bir eğitim programı gerekir:

> Şair olmak isteyen insanın yapacağı ilk özel çalışma, kendi varlığını bütünüyle tanımaktır; kendi ruhunu arar, onu dikkatle inceler, onu sınar, onu öğrenir. Kendi ruhunu tanıdığı andan itibaren onu geliştirmek zorundadır.*

"Yetiştirme", aklın Tanrı'nın yarattığı haldeki kusurlarını düzeltmek, "ruhu canavarlaştırmak" olacaktı: "Yüzüne siğiller eken ve yetiştiren bir adamı düşün." Rimbaud, "tüm aklın bozulması" düşüncesine şimdi de çok önemli bir sıfat ekliyordu: "*raisonné*" ("mantıklı" ya da "rasyonel"). Bu, halüsinasyon yaratan basit bir kendinden geçme halinden ibaret olmayacaktı. Bilimsel bir deneydi bu. Uyuşturucular elbette duyuların raydan çıkma sürecinde rol oynayacaktı ama henüz değil. Charleville'de afyon batakhaneleri yoktu ve esrar, yasal olmasına karşın çok ender bulunan bir maldı.

2- Şair-kâhin yeni bir "evrensel dil" yaratacaktı:

> Ruha ruh olacaktır bu dil, her şeyi. kokuları, sesleri, renkleri, düşünceyi bulup çıkaran düşünceyi özetleyen bir dil.**

Gerçi bir estetik-kurgu gibi geliyorsa da, Rimbaud'nun geliştirdiği kavram –yani farklı bilinçlerin imgelerden, denetleyen bir "ben"e dönmesi yerine, spiraller halinde yayılan diğer imgelerin birbiriyle kaynaşması- için gerçekten işe yarar bir tanım olarak şu söylenebilir: Kopernik devriminin şiirsel bir eşdeğeri.

3- Yeni çağ, sosyalist bir ütopyayı hatırlatan, gem vurulmamış aklın çağı olacaktı:[8]

---

* A.g.e., s. 71.
** A.g.e., s. 75.

> Bu tür şairler var olacaktır! Kadının sonsuz köleliği sona erince, kadın kendi varlığıyla, kendisi için yaşamaya başlayınca, şimdiye kadar iğrenç olan erkek ona özgürlüğünü geri verince, kadın da şair olacaktır. Kadın da bilinmezi bulgulayacaktır! Kadının düşünce evrenleri bizimkilerden farklı mı olacaktır? – Tuhaf, akıl ermez, yeniden sürgün veren, nefis şeyler bulacaktır; biz bunları alacağız ve anlayacağız.*

4- Rimbaud projesinin yeniliğini vurgulamak için, mektubunu şiirin antikçağdan o güne dek uzanan, 600 kelimelik çok hızlı bir tarihiyle bitirdi. Bir budalalık, tembellik ve tesadüfen gelen sezgiler masalıydı bu. Altın Çağ'ın bitiminden beri şiir, "kafiyeli nesirden, bir oyundan, sayısız gerzek kuşağın irilik ve ihtişamından" başka bir şey olmamıştı. Emeklerin tam anlamıyla boşa harcanmasıydı.

İlk romantikler hoşaftan anlamayan eşeklerdi: "Aslında hiçbir şeyi fark edemeyen *kâhinler*"di. Parnassosçular Yunan şiirinin antik cesedini diriltmeye çalışırken, Victor Hugo, "keçinin biri"yse de, düşsel şiirlerinde ve *Sefiller*'de bir an için "bilinmeyeni" görür gibi olmuştu.

> Ama görülmezi araştırmak, duyulmazı işitmek ölü şeylerin ruhunu tekrar yakalamaktan başka bir şey olduğu için, şairlerin kralı Baudelaire ilk kâhindir, *gerçek bir Tanrı*dır. Bununla birlikte, çok sanatçı bir ortamda yaşadı; ve onda bunca övülen biçim önemsizdir: Bilinmezlik keşifleri yeni biçimler gerektirir.**

Hikâye, ikinci sınıf şairlerin hurda parçalama yeriyle bitiyordu. Rimbaud tüm Parnassosçuları birtakım alaycı kategorilere ayırdı: "Masumlar", "okul çocukları", "ölüler ve bönler", "gazeteciler", "bohemler", vs. Sadece ikisi "kâhin" olarak ayrıldı; Albert Mérat[9] adında unutulmuş bir Parnassosçu ve "gerçek bir şair" Paul Verlaine.

Lettre du Voyant, tüm aşağılamalarına karşın ilgi çekici bir edebiyat eleştirisi metnidir; on dokuzuncu yüzyıl şiirinin birbirine zıt iki eğilimini, sonsuz teknolojik gelişime yönelik "burjuva" inancıyla, romantiklerin manevi emellerini uzlaştırma yolunda, tuhaf bir şekilde makul gelen bir girişimdir. Baudelaire için şiir teselli veren hayallerin kaynağıydı. Rimbaud içinse, ışıkları göz kırpan bu hayaller bir gün katılaşıp toplumsal gerçeğe dönüşecekti. Şiir artık gerçeğe sadece ayak uydurmayacak, "onun *önünden gidecek*"ti.

---

* A.g.e., s. 76.
** A.g.e., s. 78.

Bunların çoğu Demeny üzerinde bir etki bırakmadı. Rimbaud'nun hiç olmayacak şeyleri harekete geçirme yeteneğinde bir eşek şakası kokusu vardı. Her ciddiyet dalgasının peşi sıra, bir de onun vaaz kürsüsünde bile ne kadar cana yakın olduğunu gösteren neşeli bir ironi geliyordu. Rolü, insanı Tanrı'dan kurtarmak olan Prometheusvari bir şeytan, romantik bir Lusifer olan şairin görkemli gotik hayalleri, kesinliğin altın külçelerini yutuyordu: "Büyük malûl, büyük suçlu, büyük lanetli... ve yüce Bilge!"

> Çünkü *bilinmez*'e ulaşmaktadır şair! Çünkü, daha önce herkesinkinden daha zengin olan ruhunu işleyip geliştirmiştir! Bilinmeze ulaşmıştır, ama çılgına dönüp isterse gizli görülerini (visions) sonunda algılayamaz duruma gelsin, bir kere onları gördü ya, ona yeter! Duyulmamış ve adlandırılamaz şeyler karşısında yapmış olduğu sıçramada isterse gebersin: Ardından başka korkunç emekçiler gelecektir; ötekinin silinip gittiği ufuklardan başlayacaklardır işe!*

Rimbaud'nun, kendi düşüncesini ciddiye alma hevesi küçümsenmemeliydi. O hâlâ, Ofelya şiirinde ortaya koyduğu ikilemi çözmeye çalışıyordu: Şair, "bilinmeyen"e girmek için kendini kişisel kimliğinden yoksun bırakmalıydı; ama o kimlik olmadan hayaller nasıl kavranabilirdi? "Dengesizlik" "mantık"la nasıl uzlaştırılabilirdi?

Mektupta bir samimiyetsizlik varsa, can sıkıcı detaylardaydı. Rimbaud sözlerini, gidip Paris'teki anarşist kardeşlerine katılacağı yolunda bir imayla bitirmişti. Ama savunma hatları kin dolu hükümet ordusu tarafından yarıldığı ve Komün'ün sonunun geldiği belli olduğundan, bu, Demeny'den çabucak yanıt almak için bir numaradan başka bir şey olmayabilir.[10]

***

Rimbaud Paris'e gitmedi. Mektubunu yazdıktan birkaç gün sonra Komün, hükümet birlikleri tarafından yok edildi. Fransız tarihinin en kanlı haftasıydı bu; proletaryanın burnunun vahşice sürtülmesiydi. Binlercesi kurşuna dizildi, vahşi işkenceler gördü ya da doğru dürüst yargılanmadan gemilere doldurulup sömürge hapishanelerine gönderildi. Sokakta şişe taşıyan kadınlar, yangın [petrol-r.] bombası atan "*pétroleuses*" efsanesini duymuş askerler tarafından süngülendi. Kanlı Hafta süresince, terör döneminden ya da Fransa-Prusya savaşından daha çok insan öldü.[11]

Rimbaud'nun, Fransız sosyalizminin yenilgisinden özellikle şok olduğunu gösteren bir kanıt yoktur. Izambard'a yazdığı mektupta kendisinin

---

* A.g.e., s. 72.

Paris'te ölen "işçiler"den farkını göstermişti: "Şimdi çalışmak mı? Asla, asla. Ben grevdeyim." Komün sadece bir örnekti. En olağandışı düşüncelerin gerçeğe dönüşebileceğini kanıtlamıştı. Günlük yaşamda hiçbir şey değişmemişti. Hiçbir halk cumhuriyeti, Charleville'i sarsıp uyuşukluktan kurtaramamıştı. Madam Rimbaud'nun "kurşun miğferli yönetimi" halen iktidardaydı.

Artık, (üç ay sonra söyleyeceği gibi) "sorgulamaları ve kaba, kötü niyetli sözleri sessizce yanıtlayıp, kendi yasadışı konumumda saygın bir şekilde davranmaya yönelik tiksindirici, beceriksiz, inatçı ve gizemli çabama" geri döndü.

Rimbaud'nun, "iş" diye tanımlanabilecek bir şeye giriştiğini gösteren, dışarıdan görülebilecek hiçbir belirti yoktu. Hafta arası günlerde okul yemekhanesinin pencerelerinden bakan çocuklar ve hocalar, Collège'in eski şöhretinin meydanda koşup durduğunu, pişmiş toprak piposundan kara bulutlar çıkararak devlet kütüphanesinin açılmasını beklediğini görüyordu. Saçları yakasının üzerine dökülüyordu. Uzun saç sanatçılık iddiasının simgesiydi. Rimbaud'ya göre "şehadetinin" önemli bir parçasıydı bu. Kentte kendisiyle alay edilmiş, Delahaye'in şimdi yaşadığı köyde köylüler tarafından taşlanmış ama farklı bir yola girmeyi reddetmişti. Akşamları, kafedeki "gerzekleri" eğlendiriyordu. Bir devlet memuru yıllar sonra, "*gêneurs*" yani hayatta asıl fonksiyonları, daha yetenekli birinin işlerini ellerinden almasını önlemek olan kişilere yapılacaklar konusundaki teorisiyle Rimbaud'nun kendisini nasıl esir aldığını hâlâ hatırlıyordu. Çözüm, işkenceyle yavaş yavaş öldürmekti.

Rimbaud hâlâ Paris'te bir arpalık bulmak umudundaydı fakat Izambard'la ters düşmüş, Demeny de yararsız –ya da hemen hemen yararsız– çıkmıştı. Rimbaud 10 Haziran'da Demeny'ye yazdığında onun *Les Glaneuses* adlı kitabından bir kopya istedi; "onu tekrar okumak istiyorum ama para verip almam olanaksız, çünkü annem bana son altı aydır tek bir kuruş bile vermedi". Oysa bir yıl önce Izambard'a, kitap konusunda öylesine çaresizim ki Demeny'nin *Les Glaneuses*'ünü bile tekrar okudum demişti... Fazladan bir kitabın hedefi belli ki sahaf dükkânıydı.

Rimbaud'nun Izambard'a yazdığı 12 Temmuz tarihinde Fransız şiiri, ticari gezginin envanter listesi haline gelmişti. Kâhinlere bile para lazımdı. Rimbaud kitapçıya 33,25 frank borçluydu; "muazzam bir borç bu".*

* Bugünün parasıyla yaklaşık 106 (287 TL) ya da 169 (450 TL) sterlin; 1871'de beş şiir kitabının, üç Charleville-Paris tren biletinin ya da 140 bardak biranın fiyatı.

Annesi bunu ona karşı kullanmaya kalkıp, onu Charleville'de bir iş bulmaya zorlamış olabilirdi. "*Les Glaneuses*'e mi takılmak istiyorsun? Ardennes'in okul çocukları onun mavi göklerinde oyalanmak için 3 frank uçlanabilir."

> Açgözlü riyakârı [kitapçıyı] böyle bir koleksiyonu satın almanın hayret verici kazançlar getireceğine nasıl ikna edeceğimi bilmek isterdim [...] Bu ikinci el işini başarmak için onursuzca bir yüzsüzlük etmem gerektiğini göreceğimden eminim. [...]
>
> Öğretmenlerin kitap rafında durması yakışık almayan yayınların varsa ve bunun farkına varırsan tereddüde kapılma. Ama lütfen çabuk ol!

Diğer şairlerin yapıtlarını böyle "onursuzca" satmaya çalışmak, Rimbaud'nun kâğıt üzerinde yaptığı şeyin tam anlamıyla ticari bir eşdeğeridir. Kötü şiirden böylesine bol kazanç sağlamış şair çok azdır.

Rimbaud'nun, kendi şiirlerini yazarken karşısında gördüğü yavanlığın tipik bir örneği gayet uygun bir şekilde, Demeny'nin *Les Glaneuses*'inde bulunabilir. Bu kitabın etkisi hayli belirgindir ve modası otuz yıl önce geçmiştir. Demeny'nin dünyasında hâlâ, kolonilerde sinekkuşları ve "gümüş göller" biçiminde şiire mâl edilen muğlak, sıcak bir hoşluk vardır ama bu hoşluk o günün Douai'sinde "buhar"la "öldürülmüş", fakat Sanayi Devrimi de hiç olmazsa bazı "gerçekçi" detaylar sağlamıştır: Kapkara fabrikalar ve "perişan paryalar" (kent yoksulları). Tüm dünya, şairi saflığından yoksun bırakmak için seferber olmuştur ve sonunda ya bir fahişe ya da çoluklu çocuklu bir ev kadını olan "lekesiz bakireler"in kaderine sık sık ah edilir. Ama düşünceyi sürdürme konusunda çaba harcanmadığı gibi, hükümleri sorgulamaya da kalkışılmaz, çünkü bu şiirle bir çelişki yaratabilir.

Demeny'nin en gözde konularından biri, Notre-Dame de Paris'nin "gem vurulmamış ihtişamı"na karşılık köy kilisesinin huzurlu basitliğidir. Rimbaud'nun "Premières Communions"unun başlangıcı, Demeny'nin tatlı tatlı gülümseyen suratına fırlatılmış kremalı bir pastadır.

> Ahmaklara has yerlerdir; şu köy kiliselerinde
> Beş on pis velet sürer direklere sümüklerini,
> Peltek peltek söylüyor kutsal zırvalıkları, dinle
> Kokmuş ayaklarıyla kara bir soytarıyı şimdi.
> Ama güneş uyandırıyor yapraklardan geçince,
> Karmakarışık vitrayların o köhne renklerini.

Rimbaud'nun dizelerinde, Courbet'yi hatırlatan didaktik bir enerji vardır. Rimbaud'ya göre, kişisel zenginliğin ortadan kaldırılması gerektiği gibi, "şiir" de az sayıda, seçilmiş gerçekliğin özel mülkiyeti değildi. Şiir, gerçekliklerin düzenlenmesini ve rahiplerin ayakkabılarını çürüten, kilisenin pencerelerini çarpıtan doğal süreçlere benzer bir dönüşüm sürecini içerirdi.

Demeny, Rimbaud'ya basım konusunda hiçbir yardımda bulunmadı ama çok şükür ki Rimbaud'nun ona gönderdiği bütün şiirleri sakladı. On yedi yıl sonra, kendini beğenmişçesine hatırladı "o tuhaf yaratığı": "İlk çabalarının sonuçları, biriktirmeye değecek kadar tuhaf görünüyordu".[12]

Rimbaud, Demeny'nin bir rakibine yardım etmek istemeyebileceğini hiç düşünmemişti sanki. Büyük hayal gücü için, küçük düşüncelere sığmak bazen zor gelir. Zaten artık çok geçti. Rimbaud'nun, 10 Haziran'da Demeny'ye söylediği gibi, yeni bir fikri vardı:

> Yak –*benim isteğim budur* ve sanırım benim kararıma, ölmüş birinin kararı gibi saygı göstereceksin- yak onları, Douai'de kaldığım sürede sana verecek kadar *aptallık ettiğim tüm o şiirleri.*

Elbette, "*sana* verecek kadar aptallık ettiğim şiirleri" demek istemiş olabilirdi. Demeny'den yok etmesi istenen şiirlerin en azından biri sonradan Verlaine'e gönderildi. Ama bu "ateşle arınma" aynı zamanda sembolik bir eylemdi: O, kendi eski "bohem" benliğini, vitrin soneleri ve kitlesel üretimle yaratılmış imgeleriyle o neşeli parmak çocuğu öldürüyordu.

Rimbaud'nun Paris öncesi şiirleri, genç ressamların, embriyonun gelişimine benzer şekilde, sanatlarının daha önceki tüm aşamalarından geçmesini gerektiren rekapitülasyon* yasasını doğruluyor gibidir. "Kâhin" mektubundaki dünya şiir tarihi aynı zamanda Rimbaud'nun kendi çıraklığının da tarihidir: Yunanca ve Latince, "oyunlar ve dinlenmeler", ortaçağ Fransızcası ve klasik Fransızca, (Rimbaud tarafından "ilahiyatçılar", "bakkal çırağı çocuklar" ve muhtemelen, kendisinin daha önceki "sofu" benliğiyle bağlantılandırılan) *à la* Musset yalancı dinsel ağlayışlar; sonra Victor Hugo, Parnassosçular ve Baudelaire.

---

* Biyolog Ernst Haeckel'in 19. yüzyıl sonlarında ortaya attığı; embriyoların gelişim süreçlerinde, atalarının geçirmiş oldukları evrimsel süreci tekrarladıklarına ilişkin, geçerliliği 1920'lerde çürütülen teori-r.n.

Şimdi bir sonraki aşamaya varmıştı. Demeny'ye 10 Haziran'da gönderdiği şiir –"Les Pauvres à L'église" ("Kilisedeki Yoksullar")- 1871 yazının birkaç haftası için Rimbaud'nun yeni tarzının en güzel örneğidir: Balzac gerçekçiliğiyle sosyalist polemiğin bir karışımı.

Meşe sıraların arasına kısılıp kalmışlar
Leş kokan nefeslerinin ısıttığı kilisede,
Gözleri çevrili yaldız kaplı bölmeye ve dindar
İlahiler böğüren korodaki yirmi kişiye;

Mum kokusunu pişmiş ekmek gibi kokluyorlar ve,
Mutlu ve burunları sürtük, dövülmüş itler gibi
Sunuyor garibanlar efendilerine, sahibe,
Tanrıya, hep tekrarlayan hazin ibadetlerini.

Kadınlar sıralar aşınana dek oturmak ister
Altı kara günden sonra, Tanrının cefa verdiği!
Sarmışlar tuhaf örtülere, tirbuşonla çekmişler,
Bebeğe benzer şeyler, ölene dek ağlarlar sanki.

Lapa yulaf yiyenler, dışarda kirli memeleri,
Gözlerinde dualar var ama yok dudaklarında,
Seyrediyorlar bir grup veledin, hergele gibi
Geçişini sakarca, yamru yumru şapkalarıyla.

Dışarda soğuk, açlık, bütün erkekler meyhanede.
Bir saat daha geçsin, gör ne kepazelikler sonra!
Burundan ağlamalar ve fısıltılar her köşede-
Hindi gerdanlı cadaloz karılar toplanıyor da:

Korkulu suratlar ve saralılar da var orada
Geçen gün yolun karşı tarafına geçirdikleri,
Ve burunlarını kitaplarda sallaya sallaya
Körler girer avluya, tutarak itlerin ipini.

Dilencilerin acizlerin çığrılan duaları,
Hiç bitmeyen iniltileri, tekrar tekrar İsa'ya
Yukarıda rüya gören, parlak camlardan sapsarı,
Kadit sefillerden göbekli hırsızlardan uzakta,

Bütün et ve küflü giysi kokularından uzakta,
Hastalıklı bir güldürüsü çirkin hareketlerin,
-Ve çiçek açıyor dualar hoş dışavurumlara
Ve mistik sözlerin büründüğü ses tonu çok evgin,

Dolduruyorlar güneşin can çekiştiği sahını,
Kibarca semtlerden kadınlar kat kat rüküş ipekli
Sırıtarak yeşil yeşil, karaciğer hastaları
Tanrım! Öptürüyorlar uzun, sararmış ellerini.

O yaz Rimbaud birçok farklı şiir biçimini denedi ve sonra bunlardan vazgeçti, sanki büyük bir icada doğru giden yolda tesadüfen yaptığı keşifleri bir kenara atarmış gibi. 15 Mayıs tarihli mektupta söz edilen iki uzun metin –"Les Amants de Paris" ve "La Mort de Paris"- pul yokluğundan ötürü kaybolmuşa benziyor. Diğerleri, şiirlerinin bugün sık sık nitelendiği biçimde başlayıp bitiyordu: *graffiti.*

Rimbaud'nun 1870 Ocak ve 1871 Eylül arasında yazdığı ve yanlış bir şekilde, hepsi birden *Poésies* başlığı altına yığılan, bugüne kadar gelmiş kırk şiirinin ideal olarak, her biri ayrı bir dönemi simgeleyen üç ya da dört kitap halinde yayımlanması gerekirdi. Örneğin "Les Pauvres à L'église", "Les Assis"in –yani Charleville kentindeki kütüphaneciden esinlenildiği söylenen, ama hizmet sektöründe çalışan her gönülsüz görevliye uygulanabilecek, yarı insan, yarı sandalyede "oturanlar"ın- yanında yer almalıydı; ve de Fransız şiirindeki, defi hacet eyleminin en güzel betimlemelerinden "Accroupissements"ın... Bir Fransız rahip sıcak bir yaz gecesi, beyaz bir lazımlığı kavramış halde merdivenlerden çıkarken "kuş gibi bir şey yavaşça deviniyor bağırsaklarında". Çevresindeki mobilyalar, rahibin hastalanmış aklının uzlaştırıcı nesnel karşılıklarına dönüşüyor: "Büfelerde korocu çocukların ağızları, / Çatlayıp açılmışlar uyurken iğrenç açlıklarla dolu."

Bu şiirler Rimbaud'nun Charleville'ini, Balzac'ın Paris'i, Proust'un Combray'ı ve Sartre'ın Bouville'inin dâhil olduğu kurgusal diyarın en seçkin bölgelerinden biri kılar.[13] Rimbaudville'deki her şeyde, gereğinden fazla

aşina, halüsinasyonumsu bir nitelik vardır: Eski bir güvercinliğin gübremsi sıcaklığı, ovalanıp temizlenmiş bir kazan gibi parlayan güneş, pencereleri kapatan kâğıtlardaki "Paskalya çöreği sarısı", çamaşır ipindeki gömleğin "beyaz hayaleti". Rimbaud nefret duygularını görüntüler yaratan bir uyuşturucu gibi kullanmıştır: Yağmur bir "gözyaşı damıtması"dır; karanlık, "ormanlara salyalarını bulaştırır", menekşeler "kara perilerin şeker gibi tükürükleri"dir.

Victor Hugo'nun, kendi dil devrimi hakkında yaptığı ünlü "Ben bütün sözcükleri özgür, eşit ve reşit ilan ettim" tanımlaması, kendininkinden ziyade Rimbaud'nun şiirine daha uygundur. Rimbaud muhakkak ki bunun farkındaydı ve en iyi hicivsel şiirinin Victor Hugo'ya saldırması gayet anlamlıdır.[14] "L'Homme Juste", Hugo'nun "Ce que dit la Bouche d'Ombre"unun alaycı bir şekilde tersine çevrilmesidir: Karanlığın Ağzı'nın Hugo'ya görünmesi yerine Hugo, Arthur Rimbaud'ya görünür. Anarşist basına göre, Komün'ü yüzüstü bırakmış, ahkâm kesen soytarı Hugo'dur bu:

[. . .]
Dimdik ayakta duruyordu Bilge, güçlüydü beli,
Altın bir ışık vuruyordu sırtına. Terlemeye
Başladım. "Görmek ister misin muhteşem gökcismini?"
Dedim, "Ve duymak yıldız çiçeklerin, dururken böyle,
Regl olup vınlamasını ve yıldız sürülerini?"

"Gece vakti dönen dolaplar gözetliyor kelleni
Bilge! Dışarı çıkma. Duanı söyle ve kefaret
Yorganının altında tut ağzını sen en iyisi;
Ve kaybolmuş biri gelip çalarsa kapını şayet
Seslen, 'Birader yollan hemen! Bastonsuz kalkamam ki!' "

Ve Bilge dimdik duruyordu hâlâ çimenlerdeki
Mavimsi tonlu dehşette, güneşin ölme zamanı:
"Evet, satılığa çıkarır mısın dizliklerini
Sen ey ihtiyar? Ey Kutsal Hacı! Sen ey Kelt Ozanı!
Zeytindağın ağıtçısı! Bir el, insaf eldivenli!"
[. . .]

Rimbaud'nun neyi taşladığı belli olsaydı bu şiir on dokuzuncu yüzyıl sonlarının en büyük hicivlerinden biri sayılırdı kesinlikle. Tekrar tekrar okuduktan sonra –"insaf eldivenli el" gibi- bazı deyimlerde, hayırseverliği kendi vicdanını ve görünümünü temiz tutmak için kullanan, ahlaki yönden çok önemli kişiler için kullanılabilecek sert ve kırıcı bir incelik olduğu görülür; yine de, belli ki güçlü bir kanıdan öte bir şeydir bu. Rimbaud kesinlikle bir krallık karşıtı olarak nitelenebilir ama şiirleri kronolojik bir düzene göre okunursa tuhaf bir olgu çıkar ortaya: III. Napolyon'a yönelik hemen hemen tüm saldırıları, İmparator'un Fransız siyasetinden çekilmesinden *sonra* yazılmıştır. Polemik öncelikle, geniş bir kelime dağarcığını ve şiddet içeren imgeleri kullanmanın bir bahanesidir.

Rimbaud'nun eğitim programının bir parçası olarak girişilmiş "çalışmalar" olsalar da, bu şiirlerde "Kâhin" mektuplarındaki gibi bir 'kutsallığa saygısızlık' havası vardır. Şair, söz dağarcığının Dr. Frankenstein'ı gibi, bilimsel rasyonalizme yönelik alaylarını dikerek birbirine tutturur. Rimbaud'nun insanı, canlanmış iğrenç bir tümördür, femurların, kafatası kemiklerinin, skapulaların [kürek kemiği-ç.] ve hipogastriumun [mide altı bölgesi-ç.] uyduruk bir bileşimidir; sefalaljiye [baş ağrısı-ç.], pıhtılaşmalara, akıntılara, raşitizme, bitlere ve sümüklere yakalanmıştır; felsefi bir soru işareti biçiminde bir canavardır: Eğer insan Tanrı'nın suretinde yapılmışsa, o zaman Tanrı'nın neye benzemesi gerekir?

Rimbaud'nun yeni tarzı, türetilmiş sözcükleri ve barbarlığıyla, oturma odasına has cümle kuruluşları ve tam zıtı argo söylemleriyle, yeni Fransa'daki toplumsal ayrımların eskisi kadar öldürücü olduğunu gösteren dramatik bir kanıttı. Ayrıca, Rimbaud'nun melez kökenlerinin dışavurumuydu: Kentli ve kırsal, burjuva ve köylü. Bu yıkıcı şiirlerde var olan bir şeyler, Charleville'de "boğulmaktan" tümüyle mutsuz olmayan bir insanı, mirasına sahip çıkan bir şairi düşündürür.

9. Bölüm

Ayrılış

"İnsan asla bırakamaz."
("Kötü Kan", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Yaz sonu yaklaşırken Madam Rimbaud, Arthur'un aylaklıkla geçen yaşamını çekilmez hale getirmek için elinden geleni yaptı. Normal varsayım, Rimbaud'nun Paris'e gitmek için deliye döndüğüydü; ama 28 Ağustos 1871'de Demeny'ye gönderdiği sinirli mektup, kariyerine başlamasını büyük ölçüde Madam Rimbaud tarafından kovulmasına borçlu olduğumuzu kabul etmek gerektiğini gösteriyor.

Demeny'ye dediğine göre,[1] şimdiye kadar onu "Charleville'de yaşamak için çok çalışma"ya mahkûm etme girişimlerinin hepsi başarısız olmuştu.

> Ya falanca tarihe kadar, dedi annem, bir iş bulursun ya da gidersin!
>
> Ben hiçbir neden öne sürmeden, o şekilde yaşamayı reddettim. Çok acınası bir şey olurdu bu. [...]
>
> Fakat şimdi öyle bir raddeye vardı ki, sürekli olarak benim yeterince düşünmeden çekip gitmemi umut ediyor; yani kaçmamı! Bu züğürt ve deneyimsiz halimle ben ıslahaneyi boylarım ve kimse benden bir daha bir haber alamaz!
>
> Ağzıma tıkılan iğrenç tıkaç budur işte.

Madam Rimbaud her şeye rağmen Arthur'un, en azından büyüyünceye kadar, ekmeğini kalemiyle kazanabileceği kararına varmıştı. Bir işinin olması hiç olmamasından iyiydi.

Hapishane kapısı şimdi açık duruyordu.

Rimbaud iki hafta önce, yani 15 Ağustos'ta Paris'in edebiyat dünyasıyla yeniden temas kurmuş ama pek dost kazanacak şekilde yapmamıştı bunu. 1870 Mayıs'ında Théodore de Banville'e Parnassosçu bir şiir göndermiş olan "gerzek" bu kez "Üstad"a, "Ce qu'on dit au poète à propos de fleurs" ("Şaire çiçekler konusunda ne denir") adlı, uzun bir parça gönderiyordu. Altına da, yavan bir harika çocuğu düşündüren "Alcide Bava"

("Boşboğaz Herkül") imzasını atmıştı.[2] "Geçen yıl yaşım henüz 17'ydi!" diye yalan söyledi. "İlerlemiş miyim?"

Retorik bir soruydu bu. Asıl soru şuydu: Bu şiirin anlamı neydi? Daha ilk kıtası bir dizi çirkin şakaydı sanki:

> Yani göklere doğru, kapkara,
> Safir denizin parıldadığı,
> Hep iş görecek akşamınızda
> Zambaklar, esrime lavmanları.

Rimbaud'nun niyetini gösteren bir ipucu, onun çok kısa bir süre önce *Le Nord-Est* adlı yerel bir cumhuriyetçi gazeteye teslim ettiği tiksindirici şiirde bulunabilir. Şiir güya, liberallerden yakınan huysuz bir eski monarşi yanlısı tarafından yazılmıştı fakat alaycılık fırçası öylesine genişti ki gazetenin editörünü de katrana buluyordu: "Okuyucularını gördüm, seni soytarı, elleriyle senin pis organını kurcalarlarken..." Abartılı bir onaylamayla hakaretin güzel bir örneğiydi bu. Editör bunu kabul etmeyecek kadar akıllıydı.[3]

Rimbaud'nun Banville'e gönderdiği methiyenin de buna benzer şekilde iki yüzü vardı. İlk başta "ben" sözcüğü hayal gücünden yoksun bir zevksizlik gibi gelir: "Zambaklar! Zambaklar! Asla görmezsin onları! Şiirinde bile [...] hep ışıldayan o beyaz çiçekleri!" Şairler bunun yerine, patates küfü ve guano* gibi önemli şeyler hakkında yazmalıydı. Aslında tarımsal konular şiirde sık sık işlenmişti. Pancar kökü için yazılmış epik şiirler vardı. Ama Rimbaud'nun düşündüğü şeyin tarım olmadığı belliydi:

> Bir çiçek, biberiye mesela
> Ya da zambak, ölü ya da diri;
> Bir martının pisliği yahut da
> Bir mum damlası kadar eder mi?

Burada maske sıyrılmaya başlıyor: Psikotik bir burjuva kılığına girmiş, çok farklı türde bir ilerlemeyi –kâhinlerin doğaüstü evrenini- düşleyen Arthur Rimbaud'dur bu: "Altın rengi pomattan salyalar akan / Hayvan ağız-

---

* Su kuşlarının dışkısı-ç.n.

ları gibi çiçekler bul". "Yağlarında pişen /Ateş Yumurtalarıyla dolu çiçek çanakları bul!" "Oturulacak çiçekler bul!"

Eğer Rimbaud hâlâ Parnassosçulardan yardım görmek umudundaysa, Viktoryen şiirin salonlarından hışımla çıkan ve onların tozlu buketlerini yakan şair benzerlerinden, özel bir rol istemeliydi: "Boşboğaz Herkül", aspidistranın* intikamı. Şiire 14 Temmuz 1871, yani Bastille Günü'nün tarihi verilmişti. Komün devrilmiş ama devrim yaşamaya devam ediyordu. Banville, adını korumaya çalışsa daha iyi ederdi.

İki hafta sonra, evden kovulmakla tehdit edilen Rimbaud yapacaklarını gözden geçirdi. İki olasılık geldi aklına. Ya Demeny ona, "insanı fazla meşgul etmeyen bir iş –çünkü düşünmek geniş zaman dilimleri gerektirir-" bulmada yardım edebilir ya da –kendisinin tercihi buydu- biri onu Paris'e yerleştirebilir ve hayali projesine parasal destek verebilirdi.

Rimbaud'nun Café Dutherme'de geçen aylak saatleri bir mükâfat kapmak içindi. Kafenin en dikkat çekici demirbaşlarından biri, arkadaşları arasında "yüce rahip" olarak bilinen, yerel bir şeker fabrikasının otuz dört yaşındaki "dolaylı vergi memuru"ydu. Holbein'in VIII. Henry'sine benzeyen, çok heybetli ve soğukkanlı bir adam olan Charles Bretagne'ın okyanus gibi bilgi birikimi kitaplara nadiren sızardı. Özellikle rahipleri, doktorları ve üniversite profesörlerini rahatsız edecek her şeyle –akademinin Hadrianus Duvarı'nın gerisindeki barbarca konularla- yani büyüyle, simyayla, homeopati ve telepatiyle ilgilenirdi. Son tutkusu da Arthur Rimbaud'ydu.[4]

Ağzı bozuk küçük dahi genellikle masasında piposunu tüttürüp kaşlarını çatarak, tam bir sessizlik içinde otururdu. Bretagne ve arkadaşı –Charleville'in diğer okulunda felsefe okumuş, coşkulu bir cumhuriyetçi olan- Léon Deverrière, bu sihirli şişenin mantarını çıkarmaya çalışıyordu. Onu Bretagne'ın evindeki müzik gecelerine çağırıyorlar ve bu davetler bazen genelevde bitiyordu. Ona boyuna bira, tütün, kitap ve haber getiriyorlar ve mektuplaşmalar için kendi adreslerini kullanmasına izin veriyorlardı. Bunun karşılığında Rimbaud da onlara şiirlerini gösteriyor ve hatta sesli okumayı kabul ediyordu.

Rimbaud'nun yakın çevresine karşı verimli duyarlılığı, normalde sadece 1872'deki "Verlaine" dönemiyle bağlantılandırılır ama Café Duther-

* Zambak familyasından çok güzel bir salon çiçeği-ç.n.

me'deki değerbilir ve daha yaşlı dinleyiciler onun komik ve rahiplere düşman eğilimlerini güçlendirmesine kesinlikle yardımcı olmuştur. Charleville'de yazdığı son şiirler hâlâ, onlardan ilk hoşlanan o kıkırdayan yüzlerin belli belirsiz izlerini taşır.

Bretagne, huysuz Izambard ve yardım etmeyen Demeny'nin tersine, Rimbaud'ya daha büyük okuyucu kitleleri bulmayı çok istiyordu. Rimbaud'nun içinde bulunduğu kötü durumu öğrenince, Arras yakınlarındaki Fampoux'da, bir şeker üreticisinin evinde tanıştığı Parisli bir şaire Rimbaud'dan söz etti. Adamın adı Paul Verlaine'di.

Çok heyecan verici bir haberdi bu. Rimbaud'nun yeteneksizler katalogunda, yaşayan tek "kâhin" Verlaine'di. Bretagne, Rimbaud Verlaine'e yazmaya karar verirse, kendi kişisel tavsiye mektubunu da eklemesini teklif etti. Birkaç dakika sonra Delahaye Café Dutherme'in en büyük masasında bir bardak birayla oturmuş, Rimbaud'nun en iyi şiirlerinden bazılarını yuvarlak harfli yazıyla kâğıda geçiriyordu ("çünkü", dedi Rimbaud, "bu yazı daha çabuk okunur ve basılı metne daha çok benziyor").

Sonra Rimbaud bir mektup yazdı (daha sonra Verlaine'in karısı tarafından yok edilmiştir) ama bu, Banville'e karşı kullandığı esrarengiz alaycı tarzda değil, samimi ve otobiyografikti: Verlaine'in şiirlerinin sadık bir hayranıydı, Charleville'den müthiş bıkmıştı ve taştan cephesine kendini tam üç kez fırlattığı ama her seferinde tekrar karanlıklar denizine geri düştüğü Paris'e gelmek istiyordu. Mektuba beş şiirini kattı -"Les Effarés", "Accroupissements", "Les Douaniers", "Le Cœur Volé" ve "Les Assis"- ve yanıt beklemeye başladı.[5]

Deneyimli ve daha yaşlı şaire yüzü kızararak dilenci kâsesini uzatan çömez, bir masal imgesidir. Rimbaud 1871 Eylül'ünün başında Verlaine'e mektup yazdığında, yazdığı kişi hakkında net bir resim vardı kafasında. Arabulucu Bretagne, genellikle "homoseksüel"in kibarca söylenişi olarak kullanılan "şüpheli" bir karakter olarak tanımlanmıştır.[6] Rimbaud ona, "Verlaine, şiirinin adamı mıdır?" diye sorup da Bretagne buna "Evet, belki de fazlasıyla" yanıtını verdiğinde neyin kastedildiğini tahmin etmek zor değildir.[7] Verlaine'in son şiirlerinden oluşan *Fêtes Galantes*'ta, bugün bayağı diye nitelenebilecek, amaçlı bir şekilde çok aşırı nazik bir nitelik vardı. Rimbaud onları "tuhaf", "acayip" ve "çok sevimli" bulmuştu. Daha önceki *Poèmes Saturniens* küçük imalarla doluydu: Bir travesti hakkında yazılmış ve "*hommes*" ile "*Sodomes*" arasında kurulmuş kafiyeyle baş-

layan bir şiir ya da bol kafiyenin cinsel tercihin bir göstergesi olduğunu ima eden, tuhaf, "ters çevrilmiş" (yani üç dizeli kıtaların dört dizelilerin üzerinde yer aldığı) bir sone; "Hâlâ nefret ediyorum güzel kadınlardan, / Yarım [yani kötü] kafiyelerden ve saygın [erkek] arkadaşlardan."[8]

Sansür yüzünden, okuyucuların çoğunun yasak imalara karşı hassas hale geldiği bir dönemde, anlamlı bir kafiye gizli bir haberleşme gibiydi. Rimbaud'nun Verlaine'e yazdığı mektup, onun buna dikkat ettiğini gösteriyordu. Ona göndermek üzere seçtiği beş şiir onun yapıtlarını temsil eden beş örnek değildi sadece. Hepsinde ortak bir şey vardı: kıçlar ve homoseksüellik eylemleri. Sözde masum, genç şair son derece müstehcen imalı bir antolojiyi bir araya getirmişti potansiyel hamisi için.

Üç gün sonra, hâlâ bir yanıt beklerken yine mektup yazıp başka şiirler ("Mes Petites Amoureuses", "Les Premières Communions" ve "L'Orgie parisienne") ve geçmişi hakkında birtakım ayrıntılar koydu. "Uzun bir şiir yazmayı planlıyorum," diyordu, "ama Charleville'de çalışamıyorum". "Annem dul bir kadındır ve aşırı dindar. Bana verdiği bütün para, pazarları kilisede oturacağım sıra için 10 kuruş." Bunun ardından, daha sonra Verlaine'in "tuhaf bir bilgi" dediği başka bir şey geliyordu: Eğer Verlaine onu kollarsa Rimbaud [ona] "Zanetto kadar sıkıntı" vermeyecekti. Zanetto, Paris sahnesinde homoseksüel karaktere çok yakın bir şeydi: Güzel bir androjen olan Sarah Bernhardt'ın yanında çalan, on altı yaşındaki gezgin çalgıcı. Oyunda, Zanetto'nun "sıkıntı" vermeyeceğine söz vermesinin ("Bir parça meyveyle karnımı doyurur, bir sandalyede uyurum") nedeni, ev sahibini ayartmayı umut etmesiydi.[9]

Rimbaud, Verlaine'e açıkça kur yapıyordu; ama kendi kişiliğinin bu şekilde ifade edilmesi Verlaine'in alaycı bir taklidi miydi, yoksa sadece kendini cazip kılmaya mı çalışıyordu? Delahaye ile Rimbaud'nun homoseksüelliği tecrübe ettikleri konusundaki belirtiler çok muğlaktır:[10] Kelimesi kelimesine alınırsa, zamanın erkek esprisi, heteroseksüellerin küçük bir azınlık olduğu yolundadır. Öte yandan, bu konuyu fiilen yaşamış bir adam olan Bretagne, Rimbaud'ya, artık yapıtlarının ana temalarından biri haline gelmiş bir yönünü keşfetmede yardım etmiş olabilir.

Rimbaud bir yıldan fazla bir süredir, otoriter kulampara ve sübyancı tipleri betimliyordu. "Les Assis"in üzerinde pis bir esrimeyle kıvrandığı sandalyeler, esir alınmış küçük çocuklara benziyor gibidir; "dizgine vurulmuş gerçek küçük sevgililer". *Un Cœur Sous Une Soutane*'de genç

bir ilahiyatçı, mastürbasyon yapan üstünün, net bir şekilde belirtilmemiş tarzıyla "kirletilir". Bu, standart bir sosyalist sövgüydü ama konu sert sözler olmaksızın işleniyordu. Izambard, Delahaye ve daha sonra Verlaine, üçü de Rimbaud'nun askerler ve polisler tarafından ellenmeyi hoş bir şekilde hatırladığına tanık olmuştu. "Les Douaniers" sonesinde –Delahaye'le tütün almak için Belçika sınırından öteye yaptıkları yolculuklarla ilgili bir anıda- şair, ormandaki gümrükçülerin onun üstünü araması düşüncesinin heyecanıyla titrer: "Kahrolsun onun elinin okşadığı suçlular!"[11] Kafedeki bazı hikâyelerinde de aynı izlenimin verilmesi amaçlanmıştı: Homoseksüel erkeklerin genellikle hayvanlara aşırı düşkün olduğuna inanılırdı.[12]

Rimbaud'nun, kendi cinselliğinin keşfiyle "derinden rahatsız olduğunu" gösteren bir kanıt yoktur. Aslında bu aşamada onun homoseksüel olduğunun da kanıtı yoktur. Rimbaud'yla ilgili eleştirilerin çelişkili dünyasında, hem onun muazzam düş gücü karşısında huşuya kapılmak hem de cinsel duygularının bir anketteki doğrulama işaretine indirgenebileceğini düşünmek gayet kabul edilebilir bir şeydir. Kabahatin renkli biçimlerini ima etmek onun "akşamdankalmalama"sının bir parçasıydı. Hatta araştırmaya karar vermesinin kesinlikle, homoseksüel ilişki düşüncesini çok ilginç bulacağına güvenmesi yüzünden olduğu bile söylenebilir. Bu ruhsal deneyler, kişiliği raydan çıkarmak, yanılsamaları bozmak, evlilik ve çocuk yapmak üzerine kurulu toplumun kırılganlığını gösteren güdüleri yüceltmek amaçlı girişimlerden biriydi.

Yasak düşüncelerin bir delikanlının aklını sürekli meşgul etmesinde hiçbir anormallik yok. Rimbaud'daki tek anormallik kendi direncini teşhis etme ve yenme kararlılığıdır. "Kâhin" mektubu bile bu fantezilerden bazılarının onun eğitim programının bir bölümünü oluşturabileceğini düşündürür: "*Her biçimini aşkın,* acının ve çılgınlığın; kendi başına araştırır, her zehiri kendinde dener..."

***

Rimbaud, Verlaine'den gelmiş bir mektup bulmak umuduyla her gün Bretagne'a gidiyordu. Eylül ortasında bir gün Bretagne ona Paris damgalı bir zarf verdi.

Verlaine tatildeydi ve Montmartre'daki evine döner dönmez, "dehşet verici güzellikte dizeler" ve yazarı hakkında "gayet muğlak" birtakım ayrıntılar buldu. Kendi şiirine karşı daha sonraları yapılacak eleştirileri tah-

min ederek Mösyö Rimbaud'ya, kusursuz şiirlerini yeni türetilmiş sözcüklerle, teknik terimlerle ve küfürlü bir dille bozmaması tavsiyesinde bulundu; onun şiiri zaten yeteri kadar "enerjik"ti.[13] Rimbaud kabul etti: Bu toy yenilikler çocukça bir güvensizliği gösterirdi. Şimdi gerçek bir şair olduğunun onayını almıştı. "Siz savaş için müthiş surette iyi donanımlısınız," dedi Verlaine ona, tarifi mümkün olmayan o *louche* [imalı, dolaylı-ç.] tarzıyla. "Sizin likantropinizin kokusunu duyuyorum sanki."* Mösyö Rimbaud, ondan çok kısa zaman sonra gelecek yeni haberleri beklemeliydi.

Verlaine hiç zaman kaybetmeden yaydı bu haberi: Doğuda yeni bir yıldız doğmuştu. Paris'teki kafe ve stüdyolarda zaten "Les Premières communions"un yazarı hakkında konuşuluyordu. Charleville dâhisinin en kısa zamanda başkente getirilmesi ve parasal destek verilmesi gerektiği konusunda genel bir mutabakat vardı.

Sonra da, her şeyi değiştiren mektup –limanın bayraklarını savuran rüzgâr- geldi. Özel bir fon oluşturulmuştu ve Verlainelerin hizmetçisi misafir odasını hazırlıyordu. Charleville'li Mösyö Rimbaud'nun önüne kırmızı bir halı serilmişti: "Gel, değerli büyük ruh. Seni bekliyoruz; seni arzuluyoruz."[14] Zarfta Paris'e gidiş bileti için para havalesi vardı. Rimbaud ertesi pazar günü Charleville istasyonundan hareket edecekti.[15]

Büyük ayrılışından bir gün önce Delahaye'le yürüyüşe çıktılar. Güneşli bir sonbahar ikindisiydi. Bir tahtanın kenarına oturdular ve Rimbaud cebinden birtakım kâğıtlar çıkardı. "Paris'tekilere göstermek için" 100 dizelik bir şiir yazmıştı. Şiir, oldukça kurallı fakat içeriği olağandışıydı. Birden bire, hiçbir retorik giriş olmaksızın, bir gemi mürettebatının katledilmesinden beri yaşadığı maceraları –hayret verici hayallerini ve yavaş yavaş parçalanışını- anlatıyordu:

> Çocukların bayıldığı mayhoş elmalardan
> Tatlıydı çam tekneme işleyen yeşil sular;
> Ne şarap lekesi kaldı, ne kusmuk, yıkanan
> Güvertemde; demir, dümen, ne varsa tarümar.

---

* Likantrop kurtadam demektir. Bu sözcük, romantizmin içine kapanık gotik biçimleri ve özellikle de Fransız şiirinin kurt postuna bürünmüş kuzusu, "Likantrop" Petrus Borel (1809-59) için kullanılmıştır.

O zaman gömüldüm artık denizin şiirine,
İçim dışım süt beyaz köpükten, yıldızlardan;
Yardığım yeşil maviliğin derinlerine
Bazen bir ölü süzülürdü, dalgın ve hayran.*

Düşünsel zamanda "Sarhoş Gemi" (Eylül), "Kâhin" mektubunun (Mayıs) hemen ardından gelir: Eriyerek saflaşma, kişiliği bağlayan perçinlerin ve halatların gevşemesi, anlaşılmazlığın sınırında duran hayaller ve gizemli bir "*Vigueur*"ün [enerji-ç.] "yıldızlı takımadalarda" uyur halde durduğu bir geleceğe duyulan tuhaf bir nostalji. Bir önceki yazın Bohemya şiirlerindeki aynı alaycılık vardı yine; yalnız bu kez sadece şairin pantolonu değil, tüm gemi su sızdırmaya başlamıştı.[16]

"Sarhoş Gemi" kontrollü bir çağrışım yöntemiyle yazılmıştı ve "Kâhin" mektubundaki bir cümleyi hatırlatıyordu: "Düşünceyi kapıp kendine çeken düşünce". Duyguların, birbiriyle uyuşan seslerin ve başka metinlerle ilgili anıların oluşturduğu sinapsların ötesine sıçrayıp gitmesine olanak sağlanıyor ve böylece şiir devam ettikçe kendi kendini yazıyordu sanki:

Güneşi gördüm, alçakta, kanlı bir âyinde;
Sermiş parıltısını uzun, mor pıhtılara.
Eski bir dram oynuyor gibiydi, enginde,
Ürperip uzaklaşan dalgalar, sıra sıra.

Yeşil geceyi gördüm, ışıl ışıl karları;
Denizin beyaz öpüşler çıkar gözlerine;
Uyanır, çın çın öter fosforlar, mavi, sarı;
Görülmedik özsular akar döne döne.**

Rimbaud çabucak ve sarsıntılı bir şekilde okuyordu; "acıklı bir masal anlatan bir çocuk gibi" ve sesi bir oğlan çocuğunun ciyaklamasından, bir yetişkinin bas sesine geçiyordu.[17] Şiirin sonuna doğru Delahaye heyecandan kendinden geçmişti. Arkadaşının Paris'te yapacağı etkiyi gözünün önü-

---

* Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, Arthur Rimbaud, *Sarhoş Gemi*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006

** A.g.e.

ne getiriyordu: "Edebiyat dünyasına bir mermi gibi gireceksin." Delahaye onun "Victor Hugo'nun tahtını devraldığını" görmeyi kesinlikle bekliyordu.

Ama Rimbaud tuhaf bir şekilde kederli görünüyordu; bunun nedeni sadece Delahaye'in iddia ettiği gibi Paris'in şık salonlarında görgüsüz bir taşralı gibi görünmekten korkması değildi tabii ki. Rimbaud az önce, muhteşem etkisini kaçınılmaz yenilgi duygusuna borçlu olan bir şiiri yeniden yaşamıştı.

"Sarhoş Gemi" parlak bir kariyerin eşiğindeki genç bir şairin yapıtı değil, nihai bitişi ile geçmişin küçük, alacakaranlık dünyası arasında muallâkta duran tüm bir yaşamın düşüdür. Rimbaud, ona kimliğini ve temalarının çoğunu veren yerden ayrılmak üzereydi. Paris'e vardığında bu kez kimsenin onu tekrar evine göndermesi gerekmeyecekti. Polisler ve demiryolu kontrolörleri onu rahatsız etmeden geçmesine izin verecekti. Bu sessiz gerilim –ve bunun sözü edilmeyen nedeni- bu şiirin gücünün gizli kaynağıdır.

Çok sık değinilmiş ve bu yüzden de edebiyat eleştirisinin *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*'nde [*Le Dictionnaire des Idées Reçues*] yer almayı hak etmiş bir konu da Rimbaud'nun "Sarhoş Gemi"yi denizi görmeden yazmış olduğudur. Onun bu şiiri sarhoş bir gemiyle karşılaşmadan yazabilmiş olmasına da pekâlâ şaşılabilirdi. Rimbaud'nun fırtına görüntüleriyle karşılaşan eleştiri, kolektif görevini aldatıcı bir kararlılıkla yerine getirmişti. Eğer şiirler uyandırdıkları yorumların çeşitliliğiyle değerlendirilecek olursa "Sarhoş Gemi" bugüne dek yazılmış en büyük şiirlerden biridir:

- sürüklenen gemi metaforuna dayalı çeşitli Parnassosçu şiirlerin bir taklidi
- şairin ahlaktan "palamar çözüşü"nün kaydı
- bir kafa çekme âleminin ve akşamdan kalmalık halinin alegorisi, muhtemelen 23. kıtada: "Şafaklar kalp kırıcı. / Her ay acımasız ve her güneş zalim [...] Ah patlayıp yarılsın bordam, bırakın denize gideyim!"
- rahimden dünyaya yapılan doğum öncesi "yolculuk" hikâyesi
- Rimbaud'nun yaşamı ve ölümüyle ilgili detaylı bir önsezi
- insan yaşamının alegorisi
- kendi yaratılışını anlatan, kendisiyle sınırlı bir şiir
- bir Paris Komünü hikâyesi

- Éliphas Lévi'nin büyüye dayalı sosyalizminin bir canlandırması
- on dokuzuncu yüzyılın dini bırakıp Darwinci relativizme yönelişini canlandıran bir "Beagle Yolculuğu"
- pazar kapitalizminden dünya sistemine geçişin izini süren tarihsel bir hikâye.[18]

Eleştirilerin çoğu, bütün bu yazılanların –akla yakın olmasına karşın- çözülmemiş bir anlaşılmazlık duygusu bıraktığında birleşiyordu. Normal olarak bu, Rimbaud'nun yeteneksizliğine bağlandı. Örneğin, sarhoş gemi niçin boyuna çocukları ima ediyor? Bu hayaller niçin –"Kâhin" mektubunun tersine- geçmiş zamanda anlatılmış? Ve niçin şiirin sonunda hayalin birdenbire sönüvermesiyle gemi, yalnız bir çocuğun hüzünlü ve saçma dünyasına benzer bir şey için nostalji acısı çekiyor?

> Özlüyorsam Avrupa sularını, kederle dolu
> Çömelmiş bir çocuğun Mayıs kelebekleri gibi
> Narin gemisini suya bıraktığı, hoş kokulu
> Bir alacakaranlıkta soğuk bir göldür nedeni.

Eğer Rimbaud'nun tutarlı bir şiir yazdığı düşünülürse farklı bir bakış açısı belirir. "Sarhoş Gemi" öncelikle daima, bir çocuk şairin kahramanca macerası olarak görülmüştür. Ama Rimbaud'nun ilk akademik okurlarını uyardığı gibi, "Ben başka biridir". Rimbaud son on bir yıldır, uçsuz bucaksız bir ötede kaybolmuş bir baba, kendini aile bağlarından ve dört çocuğunun "patırtı"sından kurtarmış bir adam düşüncesiyle yaşamaktadır. Rimbaud, baba figürlerinden –öğretmenler, rahipler, kütüphaneciler, siyasetçiler ve Tanrı'dan- oluşan kocaman bir atış galerisi kurmuşsa da, gerçek babası bir tür saflığını korumuştur. "Dul Rimbaud"nun kocası her şeyden önce, resmi olarak ölüydü. (Aslında, Dijon'da emekliliğin tadını çıkarıyordu.)

Sarhoş geminin mucizevi düşleri beklenen bir maceradır ama bunlar aynı zamanda, yok olmuş babanın düşlenen hikâyeleridir –"Göstermek isterdim çocuklara mavi dalgalardaki / Şu yunusları, şu kırmızı balıkları, şarkı söyleyen şu balıkları..."- hiçbir zaman anlatılmayacak ve Rimbaud'nun yerlerine, izleri "Sarhoş Gemi"de yarı eritilmiş halde bulunan *Robinson Crusoe* ve Kaptan Cook'un maceralarını, Jules Verne'in, Edgar Allan

Poe'nun, Victor Hugo'nun romanlarını ve aylık *Magasin Pittoresque*'deki kâşiflerin masallarını koyduğu hikâyelerdir.

O, görünüşte çarpık son, şimdi mükemmel bir bitiş olarak görünebilir. Bu kederli ve kendine yer edinmeye çalışan, üçüncü şahısla belirlenen çocuk dayanılmaz bir otoportredir. Gemi, Avrupa'ya ve berbat bir çocukluğa geri dönmek *istediğini* hiç söylemez. *Sarhoş Gemi*'nin hep eve dönmek istemesinin tek nedeni, çürük bir kahraman gemi modeliyle bu melankolik çocuktur.

***

Rimbaud 24 Eylül 1871 pazar günü, yani on yedinci doğum gününden bir ay önce, Charleville istasyonuna çok erkenden geldi.

Raslantı sonucu bu gün, Victor Hugo ve ailesinin Lüksemburg'daki "dördüncü sürgün"ünden birinci sınıf trenle döndüğü tarihe rastlar.[19] Hugolar yemek yemek için Charleville'de trenden, ama ne yazık ki öğle vakti, Rimbaud'nun ayrılmasından kısa bir süre sonra indiler.

Delahaye, arkadaşını neşeli ve gözünü saate dikmiş halde buldu. Saçlarında acele tarafından kırpılmanın izleri vardı. Hiç bitmeyecekmiş gibi gelen kurşuni kumaş topu nihayet bitmiş olsa gerekti: Pantolonunun paçaları ayak bileklerinde kalıyor ve mavi örgü çorapları görünüyordu. Bretagne ve Deverrière ona acil durumlar için bir altın yirmi frank vermişti fakat onun tek eşyası, Fransız edebiyatında bir eşinin bulunmadığını bildiği bu şiirin de bulunduğu elyazması şiirleri içeren kağıt destesiydi. Gidişine gereken melodramatik havayı vermek için Delahaye'e tebdili kıyafet yolculuk yaptığını, annesineyse "mahallede bir gezintiye çıktığını" söylemişti.

O sabah Paris'in birçok saygın şairi büyük bir Balzacvari temayı; soneleri, hayalleri ve gülünç derecede hırslı kariyer planlarıyla şeytani metropole gelen pembe yanaklı dâhiyi düşünüyordu. Ama Charleville'li Arthur Rimbaud o temanın son bölümlerden birine varmıştı bile. "Kâhin", büyülerini icra ediyordu. Paris edebiyatının küçük bir köyden ibaret dünyasının delice düşkün olduğu hayaller, onarılamayacak şekilde kırılmak üzereydi.

KISIM İKİ
(1871-1874)

10. Bölüm

"İğrenç Herifler"

"Ve dinleyen herkes onun anlayışına ve cevaplarına şaştı."
(Luka 2:47)

Charleville'den gelen sabah treni kuzey Fransa'yı geçerken, kirli bir pelerin giymiş, uzun boylu dazlak bir tip, kayınpederinin Rue Nicolet'deki evinden çıkıp Montmartre'ın yokuşlarından inmeye başlamıştı.

Paul-Marie Verlaine[1] yirmi yedi yaşındaydı ve nihayet, saygınlık platformuna varmış gibiydi. Mesleğini bırakmış, içkiye başlamıştı ve Komün'de oynadığı rol yüzünden hapse girme, sürgüne gönderilme, hatta idam edilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı; ama havada değişim vardı. Yılın, onun en sevdiği zamanıydı; Eylül, "keskin, soluk sabahların o nefis ayı".[2] Genç karısı Mathilde'in ilk çocuğuna gebeliği çok ilerlemişti ve Verlaine ona bir daha hiç vurmamaya karar vermişti.

Kalabalık Magenta Bulvarı'na ve iki büyük tren istasyonunun çevresindeki baştan çıkarıcı kafelere vardığında kafasının içinde koşturan "gerçekten dehşet verici güzellikte dizeler", kendilerini bir yüzle bağlantılandırmaya çalışıyordu.

Rimbaud'nun hamisi yedi yaşından, yani babasının ordudan emekli olduğu günden beri Paris'te yaşıyordu. Yüzbaşı Verlaine, tepesi attığı zamanlarda birazcık ilginçliğin eşiğine varan, sıkıcı bir Lüksemburgluydu; oğlunun kaydettiği tek öfke gösterisi, tatmin etmekten uzak bir omletin yemek odasının penceresinden aşağı fırlatılmasıydı. Madam Verlaine iki çocuğuyla beraber olmayı tercih ederdi; ikisi de ölü doğmuş, turşu kavanozlarında kıvrılmış halde, kadının yatak odasında dururlardı. 1844'te Paul-Marie doğduğu zaman yine bu türden aşırı düşkünce bir hassasiyetle davranıldı ve nasıl olduysa hoş –cömert, kibirsiz ve sevimli yaramaz- bir kişilik kazanarak büyüdü.

Okulda daima kötü yola sevk edilmeye hazır, konuşması sevimli ve görüntüsü korkunçtu. En iyi arkadaşının annesi onu "hayvanat bahçesinden

kaçmış bir orangutan" sandığını söylüyor, bir öğretmen onu "Lycée Bonaparte'ın hem vücut hem giysi yönünden en pis öğrencisi" ilan ediyordu;[3] ama Verlaine'in kendisi de dâhil, herkes onun "esasen iyi ve masum" olduğunu kabul ediyordu.[4]

İstikrarlı biçimde hep aşağı doğru bir ilerlemeden sonra, 1862'de mezuniyet sınavından mucize bir şekilde kolayca geçti ve bir yılı boş geçirmenin herkesçe bilinen kibarca söylenişi olan "hukuk okuma"ya girdi.

Uzun saatlerini kafelerde geçiren Verlaine, çoğu Paris'in avangardlarından ve kısa süre sonra Komün'ü yönetecek cumhuriyetçilerden arkadaşlar edindi. *Parnasse Contemporain*'de çıkan, teknik yönden parlak şiirler ve Baudelaire'in sevecen bir analizi sayesinde sivrildi; onu şeytani bir sahtekâr değil de, birinci sınıf bir edebi kişilik olarak gören ilk incelemelerden biriydi bu yazı ve "keskinleşmiş, titreyen aklıyla, büyük bir zahmetle rafine hale gelmiş ruhuyla, tütüne doymuş beyniyle, alkolle yanmış kanıyla modern insan"ın şairi diyordu.

Yüzbaşı Verlaine başarısız oğlunu ıslah etmeye çalıştı: Altı ay ev hapsi, sonra Eagle and Sun sigorta şirketinde bir iş. Sonunda, 1864'te Hôtel de Ville'de [Belediye] bir kâtiplik işine tıkıldı. Şapkası her gün dakik bir şekilde gelir ve askılıkta dururken, sahibi Café du Gaz'a gidiyordu.

İlk şiir kitabı *Poèmes Saturniens*'nin (1866) ardından, takma isimle çıkan bir seçkiden –lezbiyen aşk üzerine, yatılı okuldan başlayıp Sappho'ya dek uzanan altı pornografik sone- sonra 1869'da, birbiriyle kasten tutarsız, teknik ve duygusal yönden Debussy'nin ünlü dekorları kadar usta bir yapıt olan *Fêtes Galantes* geldi. Bu seçki, Verlaine'in yapıtları hakkında hâlâ süregelen izlenimin yerleşmesini sağladı: oyuncak bir Paris kentinin pastel rengi göğünde kafayı bulmuş halde dolaşıp duran sıradan bir kelebek. Verlaine'de genellikle, karşısına çıkan her şeyi –bir tabloyu, müzik dizilimini, kent sokaklarının alkolle ve annesinin onun kulaklarına tıkmakta hep ısrar ettiği hidrofil pamuklarla kısılmış takırtısını ve çamurunu- derhal emen, sünger gibi bir beyin olduğu düşünülürdü. Gustave Kahn herkesin görüşünü şöyle dile getiriyordu: "Mallarmé ve Rimbaud düşünürdü. Ama Verlaine asla." [5]

Düşünce daima teorik bir biçim almaz. Verlaine'in vezinli mekanizmaları entelektüel yönden, felsefi önermeler kadar doyurucudur. Verlaine kesinlikle kötü bir dize yazmadı. Onun "Chanson d'automne" gibi sözde yatıştırıcı küçük melodilerinde, çok azgın çocuklarla dolu bir sınıfı sakin-

leştirecek tuhaf bir güç vardı ama bunun yazılanların güzel olduğunu göstermesi gerekmezdi. Verlaine'in en büyük hayranlarından biri olan Pol Pot pek de nazik mizacıyla tanınmış biri değildi. Dilin ahenkli bir şekilde bozulması, altüst olmuş kafiyelerin ve vezin ölçüsünün yarattığı küçük şoklar, aynı zamanda tıpkı Rimbaud'da uyandırdığı gibi bir vahşet duygusu uyandırıyor olabilir.

Verlaine, kâğıdın dışında pek o kadar sağlam biri değildi. Onun nazik kişiliği edebiyat başarısını atlattı ama kayıpları atlatamadı. 1865'te babasını, sonra da sevdiği kuzeni Élisa'yı kaybetti. Élisa'nın Douai'daki cenazesinin ardından üç gün durmadan içti. Rimbaud'nun arkadaşı Bretagne, Ardennes'deki hendeklerde çaresizce, ağzından salyalar akan yarı çıplak şairle ilgili hikâyeler duymuştu. Onun ikinci eğitimi, yani alkoliklerin müfredatı başlamıştı; bira, takviyeli kahve, Hollanda cini, Amerikan romu, curaçao ve sonunda, "yeşil saat"in karmaşık ritüeli (kokteyl saatinin öncüsü): Bir topak şeker delikli bir kaşığa konup, kırılmış buz ve apsentin üzerinde tutulurdu. Kaşığın üzerine hafifçe dökülen su, alkolü zümrüt yeşiline döndürürdü. Bu yavaşça yudumlanır ve sonunda insanın vücudu masanın üzerinde yüzüyormuş gibi gelirdi. Apsent Fransa'da, yalnızca onu içmekten hoşlanan kişiler tarafından tehlikeli bir uyuşturucu olarak kabul edilmişti.[6]

Verlaine, Rimbaud'nun Paris'e gelmesinden iki yıl önce kendini kurtarmaya karar vermişti. Arras'ın barlarında ve genelevlerinde geçen enerjik bir gecenin ardından, arkadaşı Charles de Sivry'nin on altı yaşındaki yarı kız kardeşinden karısı olmasını istedi.[7]

Mathilde Mauté'nin kişiliği, Verlaine'in aklını kızdaki "esrarengiz açık kalpliliğin pembe halesi"nden ve saçındaki kurdeleleri çıkarmak için ayaklarını kullanma gibi hayret verici huyundan başka yöne çekemeyecek kadar silikti. Kızda bir peri masalı prensesinin aklı vardı: Öpüşmeyle gebe kalmaktan korkuyor ve annesiyle babasının harika mobilyalarının kendisinin sosyal üstünlüğünün kanıtı olduğuna inanıyordu. (Anılarını yazdığı 1907'de hâlâ böyle düşünüyordu.)

Verlaine, Mathilde'e apsent denizinde bir *planche de salut** gibi tutundu. Dördüncü şiir kitabı *La Bonne Chanson* (1870), iyi niyetli yalanların ve flört olarak bilinen en iyi davranışların egemen olduğu bir dönemin kay-

* Hayat kurtaran tahta-ç.n.

dıdır. "Arkada bıraktım artık / Lanetlenmiş biralarda aranan ilgisizliği" diye yazıyordu, alkolün artık işinin araçlarından biri haline geldiğini bilmezden gelerek. Unutmak için içiyordu fakat aynı zamanda da hatırlamak, mutluluğunu şiir yazmada verimli olan o siste boğmak için içiyordu.

Mathilde'in aynı zamanda, başka bir şeyden –Verlaine'in geçmişinin, şimdi Charleville'den gelen sabah treniyle geri dönen bir parçasından- bir kaçış yolu olacağının da düşünüldüğü anlaşılıyor. Verlaine'in, Lucien Viotti adında "mükemmel düzgün vücutlu" genç bir demiryolu çalışanıyla tutkulu dostluğu Mathilde'le evlenince bitmişti. Viotti bir gün birden orduya katıldı ve birkaç ay sonra öldü. Nikâhtan üç gün önce başka bir genç, elinde vasiyetnamesi ve dolu bir revolverle Verlaine'in işyerine geldi. Ertesi gün bir telgrafla arkadaşının evine çağırılan Verlaine, onu düğün hediyesi olarak beynini dağıtmış halde buldu. Bazı nedenlerden ötürü Verlaine'e normalde böyle şiddetli tutkular uyandırma yeteneği yakıştırılmaz ama Rimbaud'yla geçen yılların da böyle bir şey olmadan anlaşılması mümkün değildir.

Verlaine'in hayatı bundan sonra, cinayetten mahkûmiyet gibi kalıcı ve dehşetli bir öneme sahip olduğu görünen ama yeşil parazitle paylaşılan diğer yaşamların da simgesi haline gelen, hatırlardan çıkmayacak kadar nahoş eylemlerle kirlenecekti.

Verlaine bir taraftan oldukça kahramanca davranıyordu. Paris kuşatması sırasında tüfeği ve romatizmasıyla Paris istihkâmlarında yer aldı. Komün sırasında Hôtel de Ville'de kaldı ve karşı devrimci gazetelerin baş sansürcüsü olarak çalıştı. Fakat apsent –ve çocukça bir panikle bir şeylere sığınma eğilimi- o candan soytarıyı habis bir korkağa dönüştürdü. Başkalaşım hep aynı yolu takip ederdi: neşe; taş gibi bir suskunluk; öfke; psikotik bir vahşilik. Suda haşlanmış mantar ve yanık at etinden oluşan bir akşam yemeğinden sonra, hamile karısını dövdü. Paris yanarken karısını sokağa attı, tuvalete girip kapıyı kilitledi ve hizmetçi kızla sevişmeye kalktı. Bir gün annesinin evine gittiğinde turşu kavanozlarını kırdı ve korkunç kardeşlerini yerdeki suların içinde yuvarladı.

Son günlerde, Komün sırasında yaptıkları yüzünden tutuklanmaktan korkarak, gidip kayınpederiyle birlikte Montmartre'ın salon çiçeği gibi kibar ortamında yaşama cesareti bulmuştu. Espriden anlamayan, şiirden nefret eden, özel servet sahibi Mösyö Mauté (ya da kendi yeğlediği adıyla Mauté de Fleurville) ona güvenli ama rahatsız edici bir sığınak sağlayacaktı.

Kayınlarında geçirdiği iki üç haftadan sonra Verlaine çatlamaya başladı. Mathilde'in ukala kişiliği, Verlaine'in onu sevmesinin önünde ciddi bir engel olacağını göstermişti. Verlaine, onu kendisinden kurtaracak ve şimdi Mathilde'i suçladığı iki ölümün bir şekilde kefaretini ödeyeceği bir arkadaşa delice ihtiyaç duyuyordu.

***

Kararsızlığın yahut apsentin pençesindeki Verlaine, Gare du Nord'la Gare de l'Est arasında gidip gelmeye başladı. Mösyö Rimbaud kuzeydoğudan geliyordu ve Verlaine'e göre, her iki istasyona da gelebilirdi. Edebiyat tarihinin en büyük buluşmalarından birinin neden kalabalık bir demiryolu terminalinin uygun ortamında gerçekleşmediğinin açıklaması buydu. Az önce, Charleville istasyonunun batıya gidiş peronunda Victor Hugo'yu kaçırmış olan Rimbaud'nun, Verlaine'in yanından fark edilmeden geçip gitmesi de aynı şekilde muhtemel ve hatta daha akla yakın bir şeydir. "L'Orgie Parisienne" gibi derin şiirleri okuduktan sonra Verlaine, seçkin bir tip –cüretli bir kravat ya da kendine has bir saç biçimi ve her halükârda bir bavul- bekliyordu.

Rimbaud, Gare de l'Est'ten çıktı ve Magenta bulvarından, havanın temiz olduğu ve günlerden hep pazarmış gibi gelen, üzüm bağları ve yel değirmenleriyle dolu tepeye doğru yürüdü. Lüks ve modern Rue Nicolet'de taşra villası görünümüne bürünmüş evi buldu, demir bahçe kapısını ittirdi ve zili çaldı.

Tanınmamış, büyük bir şaire ev sahibini oynayacak olmanın heyecanını yaşayan Mathilde ve annesi, karşılarında sazdan dam gibi saçlı, çarpık şerit kravatlı, güçlü kuvvetli bir köylü çocuğu görünce şaşırdılar. Bavulunun olmaması da, genizden gelen kuzey seslileri de kuşku yaratmıştı. "Gözleri maviydi ve gayet güzeldi" diye hatırlıyor Mathilde, "ama hoşgörümüz yüzünden utangaçlık sandığımız hınzırca bir ifade vardı gözlerinde."[8]

Verlaine, sıkıntılı geçen yarım saatin ardından arkadaşı şair Charles Cros'la beraber istasyondan döndü. Evde, kırlardan yeni gelmiş, sorgusuna bir fincan çayla katlanan, leylek gibi bir yeniyetme bulunca şaşırdı. Akşam yemeği başladı. Rimbaud sıkılmış ve rahatsız görünüyordu ama "çorbanın hakkını verdi" Verlaine'e göre: Lokomotif kazanına kömür atan bir demiryolcu gibi yutuyordu. Sonraları, renkli fotoğrafın ve fonografın mucitlerinden biri olarak bilinecek olan Charles Cros, çocuğu "bilimsel"

soru yağmuruna tuttu: Şiirlerini nasıl oluşturmuştu; niçin şu sözcüğü değil de şunu kullanmıştı? Rimbaud inatla, tek heceli yanıtlar vermekte diretti. Kurduğu tek tam cümle, Gastineau adında, kocaman ve yılışık bir köpeğe hitaben söylenmiş, bilmece gibi, "Köpekler liberaldir" oldu.[9]

Ne anlama gelirse gelsin, bu cümle konuşmaları harika bir şekilde durdurdu; Mösyö Rimbaud yoksa Mautélerin takındığı liberalliği kastediyor ve onları, masanın artıklarıyla beslenen şişman, tembel otlakçılara mı benzetiyordu? Akşam başlarken, havayı endüstriyel bir pipo dumanıyla doldurduktan sonra yorgun olduğunu söyledi ve yukarıya çıkıp yattı.

Daha önce geldiğinde keşfettiği vahşi ve tehlikeli kent değildi bu. Yatak yumuşaktı ve gece, penceresinin dışındaki dünya Charleville'deki gibi sessizdi.

***

Mathilde sonraki birkaç günde kocasını pek az gördü. Gördüğünde de genellikle geceydi ve kocası hep sarhoştu. Daha sonra, her şeyin suçunu misafir yatak odasındaki vahşide, evdeki mutluluğun o "bebek yüzlü" katilinde buldu;[10] fakat ilk önceleri gayet dost gibi görünüyorlardı. Kadın on sekiz, Rimbaud on yedi yaşındaydı ve her ikisi de, yirmi yedi yaşındaki bir dipsomanla başa çıkmaya çalışıyordu. Rimbaud, kadının ona bir gün, kocasının "içmediği zaman çok iyi" olduğunu söylediğini hatırlıyordu.[11]

Ama Rimbaud kısa süre sonra konukseverliği sıkıcı buldu ve bir "kâhin" arkadaş olan Verlaine'in ev sahibi hapisliğinden kurtulması gerektiğine karar verdi. O zamana kadar Rimbaud'nun planları gayet muğlaktı. Ama Verlaine ona bir misyon vermişti. Evliliği, Rimbaud'nun katalizör rolü oynayacağı bir dramdı. Geldikten birkaç gün sonra, Verlaine'in konukseverliğini tüketmeye başladı. Yatak odasında asılı duran eski bir akrabanın resmindeki yüz, rutubet lekeleri yüzünden bozulmuştu. Rimbaud bunun ona dayanılmaz uğursuz geldiğini söyledi ve resmin kaldırılmasını istedi. Bir gün, araba giriş yolunun zemininde kollarını bacaklarını açmış ve soluk Ekim güneşinde komşular tarafından mahcubiyet yaratacak bir şekilde görünür halde yatarak güneşlendiği görüldü. Neredeyse bilinçli bir şekilde, hiç aldırmaz görünüyordu. Mathilde'in çok sevdiği bazı biblolar kırıldı. Bazı şeyler, bir çakı ve kadının büyükannesinden hatıra kalmış eski bir fildişi İsa kayboldu. İsa, Rimbaud'nun elinde, Mathilde'in deyişiyle "alçakça bir sakatlama"ya maruz kalmıştı.[12]

Masa örtüleri ve süs eşyalarından oluşan bir dünyada kısılıp kalmış Rimbaud, kendi Bohemya'sını kuruyordu. Verlaine'in şaşırtıcı derece büyük paralar ödemesine yardımcı oldu; ama "kâhin" projesini sürdürürken sabun konusunda korkunç derecede tutumluydu: "Yüzüne siğil eken ve büyüten bir adam düşünün..." Çok geçmeden, kâhinin üst kattaki yatak odası bir pislik vahası haline geldi.

Verlaine yeni arkadaşından hoşlanmıştı. Onu rahatlatmak için yerel meyhanelerden oluşan bir tura çıkardı; bu turların yörüngesi giderek genişleyip, Montmartre'ın yokuşlarından inerek, turistlere kaçınmaları yönünde uyarılarda bulunulan havagazı lambalı bulvara ve sonunda Quartier Latin'e vardı. Bu dönemden kalan hiçbir mektup yok ama dostluklarının niçin geliştiğini bulmak zor değil. Verlaine önyargısızdı, karşı çıkılması olanaksızdı ve göklere çıkarırcasına hayranlıkla doluydu. Rimbaud'nun ona verdiği bütün şiirlerin birer kopyasını çıkarmış, böylece onları yazarının horgörüsünden kurtarmıştı; Rimbaud bir kez daha, şimdiye dek yazdığı her şeyin değersiz olduğuna karar vermişti çünkü. Şimdi kafasında bir serbest vezin biçimi vardı.[13] Fransız edebiyatında serbest nazmın resmen ortaya çıkmasından on beş yıl önce, şiirlerin kafiyesiz yahut ölçüsüz yazılabileceği düşüncesi sanatsal bir vahşet gibiydi.

Rimbaud'yu hırslı bir genç yazar gibi davranmaya ikna etmesi, Verlaine'deki tılsımın kanıtıdır. Onu diğer şairlerle tanıştırdı ve çok yakında bir edebiyat yemeğinde huzurlarına çıkaracağını duyurdu. Bu yemeğe çok sayıda Parnassosçu'nun katılması bekleniyordu. O yemekten önce Rimbaud'yu fotoğrafçı Étienne Carjat'ın stüdyosuna götürdü ve hem Delahaye hem Izambard'ın, Rimbaud'nun her döneminin en gerçek görüntüsü dediği bir portre için poz verdirdi. İlginçtir ki, Rimbaud'nun en az bilinen resmi budur. Gerçeğe gereğinden fazla uygundu belki de.

Verlaine, Rimbaud'nun güzelliğinin objektiften kaçtığı kanısındaydı: "O gaddar soluk mavi gözlerde ve haşin kıvrımlarıyla o güçlü, kırmızı dudaklarda bir tatlılık pırıldıyor ve gülümsüyordu."[14] O hafifçe tıknaz yüz, takındığı birçok ifadenin kesişme noktasında bir an durmuştu sanki; rolünü gönülsüzce tasarlayan bir aktörün yüzü gibi. Mathilde buna, onun saçlarının bit kaynadığı gibi, görünmeyen bir ayrıntıyı katacaktı. O küçük yaratıkları Rimbaud'nun yastığında keşfetmiş ("Daha önce hiç bit görmemiştim") ve kocası kendisine, Rimbaud'nun onları oraya buraya taşımaktan ve böylece, rahiplere bulaştırmaktan memnun olduğunu söylemişti.[15] "Hâlâ görebiliyorum kendimi" diye yazdı daha sonra *Cehennemde*

Bir Mevsim'de, "derimi çamurlar ve veba kemirirken, saçlarım ve koltuk altlarım kurtlarla doluyken ve yüreğimde daha da büyük kurtlar varken..."

Heyecanla beklenen akşam yemeği, Rimbaud'nun gelişinden sonraki ilk Cumartesi günü (30 Eylül 1871'de) yapıldı. Verlaine onu, Sol Yaka'daki Place Saint-Sulpice'e götürdü. Meydanın köşesindeki bir şarapçı dükkânına girdiler ve merdivenlerden üst kattaki odaya çıktılar. İyi giyimli bir grup şair, son "Dîner des Villains Bonshommes"larına katılmak için gelmişti ve "Sarhoş Gemi"nin yazarıyla tanışmak için sabırsızlanıyorlardı.

Akşam yemeği, normal bir davet ve şiir okuma gecesiydi, geçmişi 1869'da, François Coppée'nin *Le Passant* oyunun prömiyerinin yapıldığı tarihe dayanıyordu. O tarih, genç Parnassosçuların kamuoyundaki ilk zaferiydi; nispeten saçma fakat onlara kolektif kimlik duygusu kazandıran bir olay olmuştu. Burnu büyük bir eleştirmen, Coppée'yi destekleyenler için "*villains bonshommes*" ("iğrenç herifler") demiş, onlar da bu hakareti slogan olarak benimsemişti.

Onların bir saman çöpüne tutunduğunu söylemek abartmak olur; saman çöpü bile hayaliydi. Fransız edebiyatında önemli değişiklikler artık, Hugo'nun *Hernani*'si ya da Murger'in *Vie de Bohème*'i gibi herkesçe bilinen önemli vakalarla tarihlenmiyordu. Yirmi yıldır süren devlet sansürü dönemi, özgün yazarları avangard gettolara sürmüştü. Dönemin modern kronolojisi zamanın çoğu kişisine gayet anlamsız geliyordu. 1870'lerin en önemli estetik metinlerinden birinin, Charleville'li bir okul çocuğunun öğretmenine gönderdiği birkaç defter kağıdında bulunacağı nereden bilinebilirdi ki

"İğrenç herifler" oldukça hoş bir gençler grubuydu. Yaş ortalamaları otuzdu ve çoğu büroda çalışıyordu. Yarı-zamanlı kariyerlerini geliştiriyor, birbirlerinin başarısını kutluyor, "teorilerini" basın bültenlerine yazıyorlardı. Şiirlerinde, avangardların çoğunda varolan içi boş saygısızlıktan eser yoktu. Onlarda bir masa çekmecesi ve dosya dolabı kokusu vardı.

"Villains bonshommes"ların çoğu için, Arthur Rimbaud'nun onların haftalık yemeğine gelmesi orta yaşın ilk uyarı atışıydı. Vahşi şiirleri ve rahatsız edici mavi gözleriyle, en iyi pazar giysilerini giymiş o küçük köylü, bilimkurgularda, teknik yönden ileri yabancı varlıkların insan soyuna yapacağı varsayılan depresif etkinin aynısını yapıyordu. Rimbaud'nun antisosyal tavrı, bu profesyonel yazarların sonradan onu edebiyat tarihinden silmesini kolaylaştıracaktı.

Bu şairlerden biri, Rimbaud'nun şiirlerini büyük bir hevesle Quartier Latin'e yaymış olan Léon Valade ilk temasın heyecanını kaydetmişti. 5 Ekim 1871'de bir arkadaşına şunları yazdı:

> *Affreux* [berbat-ç.] *Bonshommes*'un son toplantısına katılmamakla gerçekten çok şey kaçırdın. Orada, mucidi Verlaine'in ve onun Sol Yaka'daki Vaftizci Yahyası bendenizin himayeleriyle, Arthur Rimbaud adında, henüz on sekiz yaşına basmamış, *dehşetli* bir şair sergilendi. Kocaman eller, kocaman ayaklar, on üç yaşında bir oğlana has, gerçekten *çocuksu* bir yüz; koyu mavi, mahcup değil, vahşi gözler... hayret verici derecede büyük, ahlaksızca hayal gücüyle tüm arkadaşları büyüleyen yahut ürküten oğlan işte bu. [...] D'Hervilly, "Doktorların arasındaki bir İsa bu" dedi. Maître, "Şeytan bu!" dedi ve bunun üzerine benim aklıma daha iyi bir tanım geldi: "Doktorların arasındaki Şeytan."*
>
> Sana şairimizin hayat hikâyesini anlatamam. Charleville'den, memleketini yahut ailesini bir daha hiç görmemek gibi kesin bir niyetle gelmiş olduğunu söylemek yeterli. Gel, şiirlerini oku ve kendin hüküm ver. Eğer kaderin çirkin hilelerinden biri değilse, bir dâhinin doğuşuna tanıklık ediyoruz.16

Rimbaud, "doktorlar"a bir şiirini okuma lütfunda bulunmuş gibi görünmez ama birkaç bardak içtikten sonra, orada bulunan en kıdemli şaire, elli yaşındaki Théodore de Banville'e, "on iki heceli şiiri (yani üç yüzyıldır Fransız şiirine hükmetmiş klasik ölçüyü) yıkma zamanı geldi"[17] demek cesaretini gösterir. Valade, öfkeden titreyerek şunları hatırlıyordu:

> Arkasından, teorilerini dile getirdiği böyle bir isyankâr çıkış karşısında nasıl şaşırdığımızı tahmin edersin. Yüzünün gençliğiyle fikirlerinin olgunluğu arasındaki tezattan şaşkına dönmüş halde, dikkatle dinledik onu.

Bu teorilerden en azından biri –"yeni biçimler için şimdiye kadar bilinmeyen gereksinimler icat etmek"- pek iyi karşılanmayacaktı. Üstat, yani Banville, şairlere, varolan biçimlerin dışına çıkmamaları talimatını verdiği meşhur *Petit Traité de Poésie Française*'ini yayımlıyordu. Bu tezin en

---

* Kutsal Kitap'ta geçen bir olaya ters gönderme: Hazreti İsa henüz küçükken bir gün kaybolur. Yokluğunu fark ettiklerinde onu arayan anna-babası sonunda Yeruşalim'deki tapınağa gittiklerinde İsa'yı orada din öğretmenlerinin (rabbi) arasına oturmuş, onları dinleyip sorular sorar halde bulurlar. Herkes İsa'nın konuşmalarına hayran kalmıştır. Ana-babasına, "Neden beni aradınız? Babam'ın evinde bulunmam gerektiğini bilmiyor muydunuz" der-e.n.

Bir Mevsim'de, "derimi çamurlar ve veba kemirirken, saçlarım ve koltuk altlarım kurtlarla doluyken ve yüreğimde daha da büyük kurtlar varken..."

Heyecanla beklenen akşam yemeği, Rimbaud'nun gelişinden sonraki ilk Cumartesi günü (30 Eylül 1871'de) yapıldı. Verlaine onu, Sol Yaka'daki Place Saint-Sulpice'e götürdü. Meydanın köşesindeki bir şarapçı dükkânına girdiler ve merdivenlerden üst kattaki odaya çıktılar. İyi giyimli bir grup şair, son "Dîner des Villains Bonshommes"larına katılmak için gelmişti ve "Sarhoş Gemi"nin yazarıyla tanışmak için sabırsızlanıyorlardı.

Akşam yemeği, normal bir davet ve şiir okuma gecesiydi, geçmişi 1869'da, François Coppée'nin *Le Passant* oyunun prömiyerinin yapıldığı tarihe dayanıyordu. O tarih, genç Parnassosçuların kamuoyundaki ilk zaferiydi; nispeten saçma fakat onlara kolektif kimlik duygusu kazandıran bir olay olmuştu. Burnu büyük bir eleştirmen, Coppée'yi destekleyenler için "*villains bonshommes*" ("iğrenç herifler") demiş, onlar da bu hakareti slogan olarak benimsemişti.

Onların bir saman çöpüne tutunduğunu söylemek abartmak olur; saman çöpü bile hayaliydi. Fransız edebiyatında önemli değişiklikler artık, Hugo'nun *Hernani*'si ya da Murger'in *Vie de Bohème*'i gibi herkesçe bilinen önemli vakalarla tarihlenmiyordu. Yirmi yıldır süren devlet sansürü dönemi, özgün yazarları avangard gettolara sürmüştü. Dönemin modern kronolojisi zamanın çoğu kişisine gayet anlamsız geliyordu. 1870'lerin en önemli estetik metinlerinden birinin, Charleville'li bir okul çocuğunun öğretmenine gönderdiği birkaç defter kağıdında bulunacağı nereden bilinebilirdi ki

"İğrenç herifler" oldukça hoş bir gençler grubuydu. Yaş ortalamaları otuzdu ve çoğu büroda çalışıyordu. Yarı-zamanlı kariyerlerini geliştiriyor, birbirlerinin başarısını kutluyor, "teorilerini" basın bültenlerine yazıyorlardı. Şiirlerinde, avangardların çoğunda varolan içi boş saygısızlıktan eser yoktu. Onlarda bir masa çekmecesi ve dosya dolabı kokusu vardı.

"Villains bonshommes"ların çoğu için, Arthur Rimbaud'nun onların haftalık yemeğine gelmesi orta yaşın ilk uyarı atışıydı. Vahşi şiirleri ve rahatsız edici mavi gözleriyle, en iyi pazar giysilerini giymiş o küçük köylü, bilimkurgularda, teknik yönden ileri yabancı varlıkların insan soyuna yapacağı varsayılan depresif etkinin aynısını yapıyordu. Rimbaud'nun antisosyal tavrı, bu profesyonel yazarların sonradan onu edebiyat tarihinden silmesini kolaylaştıracaktı.

Bu şairlerden biri, Rimbaud'nun şiirlerini büyük bir hevesle Quartier Latin'e yaymış olan Léon Valade ilk temasın heyecanını kaydetmişti. 5 Ekim 1871'de bir arkadaşına şunları yazdı:

> *Affreux* [berbat-ç.] *Bonshommes*'un son toplantısına katılmamakla gerçekten çok şey kaçırdın. Orada, mucidi Verlaine'in ve onun Sol Yaka'daki Vaftizci Yahyası bendenizin himayeleriyle, Arthur Rimbaud adında, henüz on sekiz yaşına basmamış, *dehşetli* bir şair sergilendi. Kocaman eller, kocaman ayaklar, on üç yaşında bir oğlana has, gerçekten *çocuksu* bir yüz; koyu mavi, mahcup değil, vahşi gözler... hayret verici derecede büyük, ahlaksızca hayal gücüyle tüm arkadaşları büyüleyen yahut ürküten oğlan işte bu. [...] D'Hervilly, "Doktorların arasındaki bir İsa bu" dedi. Maître, "Şeytan bu!" dedi ve bunun üzerine benim aklıma daha iyi bir tanım geldi: "Doktorların arasındaki Şeytan."*
>
> Sana şairimizin hayat hikâyesini anlatamam. Charleville'den, memleketini yahut ailesini bir daha hiç görmemek gibi kesin bir niyetle gelmiş olduğunu söylemek yeterli. Gel, şiirlerini oku ve kendin hüküm ver. Eğer kaderin çirkin hilelerinden biri değilse, bir dâhinin doğuşuna tanıklık ediyoruz.16

Rimbaud, "doktorlar"a bir şiirini okuma lütfunda bulunmuş gibi görünmez ama birkaç bardak içtikten sonra, orada bulunan en kıdemli şaire, elli yaşındaki Théodore de Banville'e, "on iki heceli şiiri (yani üç yüzyıldır Fransız şiirine hükmetmiş klasik ölçüyü) yıkma zamanı geldi"[17] demek cesaretini gösterir. Valade, öfkeden titreyerek şunları hatırlıyordu:

> Arkasından, teorilerini dile getirdiği böyle bir isyankâr çıkış karşısında nasıl şaşırdığımızı tahmin edersin. Yüzünün gençliğiyle fikirlerinin olgunluğu arasındaki tezattan şaşkına dönmüş halde, dikkatle dinledik onu.

Bu teorilerden en azından biri –"yeni biçimler için şimdiye kadar bilinmeyen gereksinimler icat etmek"- pek iyi karşılanmayacaktı. Üstat, yani Banville, şairlere, varolan biçimlerin dışına çıkmamaları talimatını verdiği meşhur *Petit Traité de Poésie Française*'ini yayımlıyordu. Bu tezin en

---

* Kutsal Kitap'ta geçen bir olaya ters gönderme: Hazreti İsa henüz küçükken bir gün kaybolur. Yokluğunu fark ettiklerinde onu arayan anna-babası sonunda Yeruşalim'deki tapınağa gittiklerinde İsa'yı orada din öğretmenlerinin (rabbi) arasına oturmuş, onları dinleyip sorular sorar halde bulurlar. Herkes İsa'nın konuşmalarına hayran kalmıştır. Ana-babasına, "Neden beni aradınız? Babam'ın evinde bulunmam gerektiğini bilmiyor muydunuz" der-e.n.

kısa bölümü "Şiirsel Ehliyet"e ayrılmıştı: "Böyle bir şey yok." Rimbaud'nun fikirlerinden daha da kabul edilmez olanı, Baudelaire'in içinde yaşadığı "sanatkârane" çevrenin onun kendisinin tüm potansiyelini fark etmesine engel olduğuydu. Bu, şairlerin akşam yemekleri ve şiir okumaları olmadan varolabileceğini iddia etmek gibi bir şeydi.

Banville genç dâhiyle "Sarhoş Gemi" konusunda didişti: Mösyö Rimbaud niçin, şiirin başında "*Ben* sarhoş bir gemi *gibiyim*" diyerek meramını açık etmemişti?[18] "İnerken ben sakin nehirlerden" gibi kestirme bir açılış Banville'de, birdenbire yapılan sahne değişikliğinin ilk sinema seyircilerinde yapacağı etkinin aynısını yapmıştı. Rimbaud'nun bazı yenilikleri, sanki hataymış gibi kuşkulu görünüyordu.

Sekiz ay sonra Banville, *Le National*'deki köşesinin okurlarını hâlâ Rimbaud'nun şamatalı cüretkârlık masallarıyla eğliyordu:

> Güzel yüzü, vahşi ve birbirinden ayrılmaz çalı gibi saçlarının altından bakan, çok genç, küçük biri, [...] Mösyö Arthur Raimbaut [*sic*] bir gün bana, on iki heceli şiirden vazgeçmenin zamanı çok yakında gelmeyecek mi, diye sordu!

Rimbaud'nun Banville'in öğüdüne karşı bilinen tek tepkisi, dışarıda, sokakta yaptığı gayet özlü bir yorumdu: "Sersem bunak!"[19]

Diğer bir "sersem bunak", yani Verlaine'in kayınpederi Mösyö Mauté av tatilinden dönmek üzereydi. Evinde pis bir velet görünce tepesi atıp silahını yeniden doldurmasından korkuluyordu. Banville geçici bir çözüm olarak Rimbaud'ya, Odéon'la Seine arasında, Rue de Buci, 10 numaradaki evinin hizmetçi odasını teklif etti.

Rimbaud 10 Ekim'den hemen önce tavan arasındaki odasına taşınacaktı. Perdeler ve yatak çarşafları, Madam de Banville tarafından sağlandı. Bazı şairler "ilham perilerinin memesindeki çocuğa" küçük bir harçlık sağlamak için biraraya gelmişti; günde üç frank.[20] Bu para yaşamak için yeterliydi ama kötü bir alışkanlığı finanse etmeye yetmezdi. Oda sanki özel bir ev hayvanı içinmiş gibi hazırlanmıştı: Bir masa ve sandalye, bir miktar kâğıt, bir şişe mürekkep ve birkaç dolmakalem vardı. Bebek şairin derhal yoğun bir çalışmaya girişeceği, harika şiirler yazacağı ve tekniğini zarifleştireceği kuşkusuzdu.

Rimbaud hizmetçilerin merdiveninden tavan arasına çıktı. Şairler topluluğuyla ilk karşılaşması düş kırıcı olmuştu. Banville, "Sarhoş Gemi"nin

–özellikle "Paris'tekiler" için yazılmış ve Rimbaud'nun görüşünce çoktan eskimiş o şiirin- orijinalitesini kavrayamamıştı. Anlaşılan, bu edebiyat bürokratlarına göre şiirin işlevi gerçeğin doğasını değiştirmek değil, dedikoduların ve yemek davetlerinin monoton akışını sürdürmekti.

Rimbaud'nun ürkekliği, küçük aşağılamalardan etkilenmesine yol açıyordu. Artık kendisi bizzat buradaydı ve yaşıyla yeteneği arasındaki gülünç çelişkiyi de, kuzeyli şivesini de gizleyemezdi. "Sarhoş Gemi"de her şeyden önce, "çığlık atan Kızılderililer"iyle ve "dev yılanlar"ıyla, gerçekten kolay kolay yok olmayan, çocuğumsu bir hava vardı ve öte yandan, içerdiği tuhaf imgeler kolayca, kaba bir taşralılık olarak yorumlanabilirdi. Özellikle de bedenine tam oturuyor gibi görünen bir kostümü giymeye zorlanmak asap bozucuydu.

O gün akşam Rue de Buci'de, burjuvaların akşam yemeklerinin kokuları iç avlulara yayılırken öfkeli bağırtılar duyuldu. Banville neler olduğunu anlamak için koşarak dışarı çıktı. Yukarıda, saçakların altında bir delikanlı giysilerini çıkarıyor, damdaki kiremitlerin üzerine fırlatıyordu. Rimbaud, Banville'in çok yerinde bir şekilde "mitolojik" diye nitelediği bir kılıkta, Paris'in dik çatılarla çerçevelenmiş kırmızı göğünün altında duruyordu.[21]

11. Bölüm

Quartier Latin'in Vahşisi

"Tıpkı çöllerdeki gibi büyük kentlerin cehenneminde de, insanı [...] yoldan çıkarmadığı ve dermansız bırakmadığında yüreğine güç ve biçim veren bir şey var."
(Baudelaire, *Un mangeur d'opium*)[1]

Her grup kendine dışarıdan birinin gözüyle bakmayı sever. Ama Rimbaud'nun getirdiği imaj pek koltuk kabartıcı değildi. Rimbaud, avangardları ahlak kumkuması gibi gösterdi. "İğrenç Herifler" de buna belli belirsiz bir övgüyle karşılık verdi. Verlaine'in himayesindeki kişi birden bire sabık dâhi haline geliverdi. Bu çocukta birtakım yeteneklerin olduğu ama "kendine çok önem" verdiği "ve herkesi ve her şeyi hor görme tavrı" takındığı bildirildi.[2] André Gill onu bir "*fluxion*" (bir iltihap ya da bir diş apsesi) diye tanımladı.[3]

Rimbaud'nun görkemli kariyeri üç hafta bile sürmemişti. Ekim ayında Verlaine'in kayınbiraderi geleceğin büyük şairiyle tanışmak hevesiyle Paris'e döndüğünde, "herkesin kendinden geçtiği, pespaye, habis, iğrenç, pis bir okul çocuğu"yla karşılaştı.[4] Rimbaud'nun, Banville'in tavan arasından, yerleştikten bir hafta sonra birden bire ayrılması hakkında dedikodular yayılmaya başladı:

> Oradaki ilk gecesinde, üzerinde bütün giysileri ve çamurlu ayaklarıyla yatmış *çarşafların üzerine!* Ertesi gün bütün porselenleri –sürahiyi, leğeni ve lazımlığı- kırarak eğlenmiş. Sonra da parasız kalınca eşyaları satmış.[5]

Oda talanının bu ilk örneğine yıllar boyunca birtakım şeyler katılmıştır ve bugün bile sözel geleneğin ne kadar başarılı olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Bu biyografinin yazılması sırasında duyulan son versiyonsa, Rimbaud'nun, Banville'in yastığına insan dışkısı biçiminde bir kartvizit bıraktığıdır.

Rimbaud kesinlikle, mülk sahipliği prensibini bu şekilde sorgulayabilecek biriydi. Özel mülkiyet hırsızlık olduğuna göre, misafirperverlik bir sahtekârlıktı. Bu nedenle, meteliksiz öğrenci ve kalpsiz rantiye arasındaki geleneksel bohem oyunu oynamayı reddetti. Onun Paris'te kendi cebinden konaklama parası verdiğini gösteren hiçbir işaret yoktur. Daha sonra, Renoir'ın bir arkadaşı ona Montmartre'da bir oda bulup da, ev sahibi "iyi bir insana benziyor" dediğinde Rimbaud dehşete kapıldı: "Ev sahibi mi? Yani ben oda için *para* mı vereceğim demek istiyorsun? Siktir et o zaman".[6]

Aslında, Banville'le ikisi dostane bir anlaşmaya varmış gibiydi. Rimbaud'nun striptiz yapmak için iyi bir mazereti vardı: "Eskimiş, bit dolu, pejmürde kılığımla böylesine temiz ve bakir bir odada kalmam mümkün değildi." Yirmi beş yıl boyunca Baudelaire'in yaptığı eşek şakalarına maruz kalmış olan Banville, kolay gücenecek değildi. Rimbaud'ya yeni bir takım elbise verdi ve onu aile yemeğine davet etti.

Rue de Buci her halükârda geçici bir önlemdi. Verlaine'in arkadaşı Charles Cros, Quartier Latin'in sefil yüreği sayılan Rue Séguier 13 numarada, Seine'e giden dar bir sokağın ortasında, geniş bir laboratuvar-stüdyoda kalıyordu. Stüdyoyu Michel de l'Hay adında, deniz manzaraları yapan bir ressamla paylaşıyor ve gezgin ressamlara bir han olarak kullandırıyordu; Arthur Rimbaud için mükemmel bir yer diye düşünülmüştü. Madam de Banville yatak çarşafları ve katlanabilir bir metal yatak verdi ve Arthur Rimbaud Ekim 1871'in ortalarına doğru taşındı.

Rimbaud'nun yeni ev sahibi Parnassos'un kenarında kalmaya mahkûmdu, çünkü bir ebleh gibi görülüyordu: Cros'un tütsülenmiş bir ringa hakkında yazdığı sürrealist şarkı sözü,* o dilin hâlâ en çok bilinen şiirlerinden biridir. Fakat ona hayran sürrealistler gibi hemen hemen her şeyi korkunç ciddiye alma konusunda hipnotize edici bir yeteneği vardı. 1869'da, Mars ve Venüs'te yaşayanlara lazerin ilkel bir biçimini kullanarak mesaj göndermek için bir program yayımlamıştı.[7] Ölüleri diriltme girişimleri sonuçsuz kalmıştı fakat onun simya deneyleriyle gerçek bir yakut ürettiği söyleniyordu; ancak ürettiği şey ne yazık ki, yeni bir deneyi finanse edebilecek kadar gerçek değildi. Şiir de yazıyordu: Bilgisayar grafikleri gibi kesin kurallara harfiyen uyarak oluşturulmuş, inci gibi küçük manzaralar. Aynı sonuçlar elbette daha az çaba harcayarak da elde edilebilirdi fakat asıl fikir pazarlanacak bir ürün yaratmak değil, yeni prensipleri denemekti.

---

* Orhan Veli tarafından Türkçeye *Çirozname* adıyla çevrildi-g.n.

Cros'un Rimbaud'yu Paris'teki ilk akşamında taciz ettiği sorular onun son takıntısını yansıtıyordu: "Beyinsel mekanik prensipleri". Charleville'den gelen dâhi harika bir denek olacaktı.

Birarada yaşama denemesi, öylesine hızla ve hayret verici bir şekilde kötüye gitti ki Rimbaud'nun laboratuvar-stüdyoda geçirdiği iki haftanın büyük önemi kolayca gözden kaçmıştır. İki şair de algılama süreçleriyle ve kimyasal maddelerin beyindeki etkisiyle ilgileniyordu. Cros, psikotropik etkiler konusunu öylesine iyi biliyordu ki hemen ardından, "normal düşünceyi daha yoğun hale getirmede" yardımcı olacak özel bir uyuşturucu ilaç fikriyle oynamaya başlayacaktı.[8] Rimbaud'nun stüdyodan ayrılmasından birkaç hafta sonra Cros, 1960'ların *psychedelic** şiirler antolojisinde hiç yadırganmayacak ve Rimbaud'nun *Illuminations*'uyla karıştırılabilecek, halüsinasyonumsu düzyazı şiirler yazmaya başladı.

Rimbaud'nun kalıcı bir arkadaşlığa dönüşmesini umduğu bu kısa ilişki ne yazık ki, onun yapıtlarının tarihinde karanlık bir döneme denk düşer. "Sarhoş Gemi" ile 1872 bahar liriklerinin arasında yazıldığı bilinen sadece üç şiir vardır. Delahaye, Fransız tarihinin bir dizi çok renkli *tablo* halinde yoğunlaştırıldığı, *Photographies du Temps Passé* adlı, bitmeden bırakılmış bir projeyi hatırladığını iddia etmiştir ama bunu gösteren hiçbir kanıt yoktur ve Delahaye'in verdiği tarihler kuşku yaratacak kadar değişkendir.[9] Ayrıca, *Les Déserts de l'amour* adlı, düzyazıyla yazılmış iki kısa rüya sahnesi vardır ki bunlar Rimbaud'nun Paris'e gelmesinden önceki bir tarihte yazılmış olabilir de olmayabilir de. Bunlar gerçek rüyaların yazıya dökülmüş hali gibidir ve muhtemelen Rimbaud'nun zor ruhsal konuları "fotoğraflama" girişimlerinden biridir: "Aile evinde" zina yapmanın muğlak heyecanı; dudakların "gözü dönmüş küçük bir dalga gibi" öpülmesi, sonra "yelken bezinin" üzerine sere serpe yatan bedenler ve en önemli anda, arzulanan nesnenin yerini fetişist bir yedeğinin alması. Rüyadaki kadın bile "Karanlığın Ağzı"na dönüşüyordu:

> Kadını karanlık bir köşedeki, yastıklar ve yelken bezi dolu bir sepetin içine ittim. Hatırladığım tek şey onun dantelli beyaz büzgülü donu. Sonra, ah ne yazık, bölme duvarı bulanık bir şekilde ağaçların gölgesine dönüştü ve gecenin şefkatli kederinin altına gömüldüm.

---

* (Genellikle uyuşturucunun yarattığı) güçlü, normal dışı ve rengârenk duygular oluşturan-ç.n.

Ulaşılmaz ya da varolmayan aşk teması, Rimbaud'nun yapıtlarında öylesine yaygındır ki bu pasaj 1870 ile 1873 arasında herhangi bir zamanda yazılmış olabilir.

Ama Rimbaud'nun yapıtlarında, Charles Cros'un bilimsel araştırma çizgisine benzeyen bir eğilimi gösteren yeterli kanıt vardır. Böyle bir eğilim Rimbaud'yla pek ilişkilendirilmez, çünkü edebiyat tarihinin büyük öyküsünün tersine bir seyir izler: On dokuzuncu yüzyıl Fransız şairleri kısmen pedagojik elverişlilik nedeniyle, hep alışıldığı şekilde veznin "kısıtlamalarından kurtulmuş" olarak tanımlanır; 1880'lerin ortasında bir gün, geri kalan son kuralı da teker teker aşarak serbest veznin açık alanına doğru koşturup gitmişlerdir. Bunun Rimbaud için de geçerli olması fazlasıyla beklenir ve Rimbaud için sık sık, kanıt yuvasını çekiçlemek için istatistiğin küt aletinin gerektiği söylenir.

Fakat asıl gerçek, Rimbaud'nun şiirinin "Kâhin" mektuplarından sonra daha az değil daha çok kurallı hale geldiğidir. Kafiyeleri dramatik bir şekilde çoğalmıştır ve raslantı sonucu başarılması muhtemel olmayan bir sonuçtur bu. Bir kâhin olmaya karar vermesinden *sonra* kuralsız soneler yazmayı bırakmış ve daha iddialı, geleneksel bir biçimi benimsemiştir. Kuralların bozulduğu (tekillerle çoğullar arasında kafiye kurulduğu, sözcüklerin es noktasının üzerine oturduğu) nadir örnekler nispeten yüzeyseldir ve kendisinin avangardlardan olduğunu göstermek için tasarlanmış vezin modası aksesuvarlarıdır.

Rimbaud'nun kurallı vezni ve kuralsız davranışı aynı planın birer parçasıydı. Geleneğin hapishane hücresine geri çekilme değildi bu; kişiliğin ayağa zincirle bağlı güllesini koparmak için yaptığı girişimlerden biriydi. Bir cümlenin anlamını bir kafiyenin belirlemesini, bir eylemi mantıkdışı bir güdünün yönlendirmesini ya da bir şiiri, bir rüyanın yazdırmasını kabul etmek anbean farklı bir kişi olmayı kabul etmek demekti. Rimbaud'nun Izambard'a gönderdiği mektupta "nesnel şiir" diye söz ettiği şey budur; bilimsel ilkelere dayandığından, bireyi aşan şiirdir bu.

Yaşama ve sanata karşı bu sistematik yaklaşım, Rimbaud'yu bir oda arkadaşı olarak çekilmez hale getiriyordu. Konuşması seyrek, kesintili ve müstehcendi, görgüsü yoktu. Laboratuvardaki ilk sabah uyandığında, Cros'un temizlikçi kadınının insanüstü bir güç harcayarak onun çizmelerini parlattığını gördü. Rimbaud çizmeleri giyip hemen sokağa çıktı, hendeklerin ve çamurların içinden ayaklarını vura vura geçti, sonra dönüp

yatağına oturdu ve piposunu yakıp, tütünün suyunu kabahatli çizmelere tükürdü ve sonunda çizmeler kabul edilebilir bir iğrençliğe kavuştu yine. Ertesi gün Cros aynada Rimbaud'yu bir an, elinde sivri bir aletle ona doğru gelirken görünce şaşkına döndü.[10]

Bunlar, Delahaye'in Charleville'de tanık olduğu gençlik taşkınlıklarından öte şeylerdi. Cros bir gün, Place Pigalle'deki Rat Mort* denen, gece boyu açık bir kafede tuvaletten döndüğünde içkisinin tuhaf bir şekilde aktif hale geldiğini gördü; Rimbaud laboratuvardan biraz sülfürik asit almıştı.[11] Daha sonra Mathilde'e Rimbaud'nun "deneylerinden" başka birini anlattı:

> Üçümüz Café du Rat Mort'daydık; Verlaine, Rimbaud ve ben. Rimbaud "Ellerinizi açıp masanın üzerine koyun" dedi, "Size bir deney göstermek istiyorum."
>
> Bunun bir şaka olduğunu düşünerek, dediğini yaptık. Bunun üzerine, cebinden açık bir çakı çıkardı ve Verlaine'in bileğine bayağı derin bir kesik attı. Ben ellerimi tam zamanında çekebildim ve yaralanmadım. Verlaine, uğursuz arkadaşıyla birlikte kafeden gitti ve bacağından iki kez daha bıçaklandı.[12]

Rimbaud'nun katilce şakaları da şiirleri gibi değişik yorumlara yol açıyordu. Cros'un arkadaşlığını sınamış, hatta sevgisini, normal fiziksel temastan çekinen çocukların yabancı olmadığı bir şekilde göstermiş olabilirdi. Rimbaud'ya göre, onun sadizmi bir "deney"di. Günlük yaşam çok yavaş ve ilhamdan yoksundu. İnsanlar aşırı durumlarda daha ilginçti ve sadece insanlar için geçerli değildi bu. 18 Ekim'de, bir piyesin ilk gösterimi sırasında Rimbaud, tiyatronun önündeki bulvarda bir fayton atının burun deliklerine pipo dumanı üflerken görülmüşü.[13]

Rimbaud'nun kendi mizah anlayışını gösterdiği düşüncesi pek rağbet görmemişti ama tahminen, kuralları çiğnemede komik olan bir şey varsa, o da homoseksüel tutku imasıyla cinayete kalkışmaktan daha hoş ve eğlendirici başka bir şeyin pek olmadığıydı. Ölü Sıçan adlı kafedeki bıçaklama vakası, edebiyatın büyük tuhaf ikililerinden birinin ilk aleni gösterisiydi.

Kültürel bakış açısından Rimbaud, bugün olsa manifesto denecek bir şey yapıyordu. 1871'de yaratıcı vandalizm eylemleri kaçınılmaz bir şekil-

---

* Ölü Sıçan-ç.n.

de Baudelaire'e, yani bir kedinin bıyıklarını yolduğu, Bois de Bologne'u yakmaya kalktığı ve ölmüş babasının derisinden yapılmış bir binici pantolonu giydiği söylenen,[14] Fransız edebiyatının "korkunç yetişkin"ine bir saygı gösterisi olarak görülüyordu. Bu geleneği sürdüren Rimbaud, Baudelaire'in şiirlerinin yarattığı söylenen yeniyetme canavarlardan biri olarak gösteriyordu kendini. Herkes, *Kötülük Çiçekleri* gibi "ahlak bozucu" yapıtların Paris Komüncülerini doğrudan etkilediği görüşündeydi.

Cros konuğuna iki hafta dayandı. Mathilde'in doğumu çok yakın olduğundan Verlaine evde daha çok zaman geçiriyordu ve Rimbaud'nun tuhaflıklarını çekmek Cros'a kalmıştı. Bir gün, Cros'un alçı büstlerinden birine sinir olan Rimbaud bir çekiçle büstün burnunu kırdı.[15] Başka bir seferinde Cros *L'Artiste* edebiyat dergisinin, kendi şiirlerinin çıktığı sayılarının dolaptan yok olduğunu fark etti. Cros'un niyeti onları bir araya toplamak ve bir yayıncıya vermekti. Rimbaud sert parşömen kâğıdına basılmış ve klasik gravürlerle süslenmiş dergileri tuvalet kâğıdı olarak kullanmıştı.[16]

Gerçek bir eleştiriyi tümüyle hak eden örnekler oluşturan bu vakalara karşın Rimbaud kapı dışarı edilmedi; kendiliğinden gitti. Cros, şiirlerini lağıma kaptırdıktan sonra bile Rimbaud'nun harçlığı için para toplamaya devam etti.[17] Ne kadar tehlikeli yahut asap bozucuysa da, Rimbaud'nun arkadaşlığının getirdiği, hiçbiri anekdot biçiminde kolayca ifade edilememiş ve bu nedenle de sonraları hiç varolmadığı sanılan muazzam ödüller vardı.

Onu "enfes bir yaratık" bulan sadece Verlaine değildi.[18] Onun tavırlarının çekiciliği hakkında yorum yapan birçok kişi vardı. Yeni birisiyle her karşılaştığında mahmur bir çocuk gibi elleriyle gözlerini ovuşturur ve yüzü kızarırdı.[19] Herkese –ona bir garabet gibi bakmayıp iyi davranan gazeteci Jules Claretie gibi ("iyi bir herif" demişti Rimbaud)[20]- çabucak ısınırdı; Rimbaud'nun konuşması, kabul edilmiş fikirlerden neşeli bir şekilde uzaktı ve utangaçlığına karşın, sarsılmaz inançlara sahip olduğunu gösteren bir havası vardı. Rimbaud'nun entelektüel atmosferinde her şey daha da ilginç hale geliyordu. Ressam Forain bu çok ender etkiyi Rimbaud'nun yakınından, gündelik bilgilerden çıkardığı mükemmel bir imgeyle tanımlamıştı: "Onda dehanın pis kokusu vardı."[21]

Rimbaud'nun çekiciliğini dile getiren en anlamlı ifade onun, muhtemelen Paris'teki bu ilk günlerine tarihlenen "Les Chercheuses de Poux" şiiridir. İki "bit ayıklayıcı kadın", Izambard'ın teyzeleri olarak, Madam de

Banville olarak ve inanılmaz bir şekilde, Victor Hugo'nun karısı olarak teşhis edilmiştir ki kadında pembe ciklet çiğneme alışkanlığı olmadığı gibi, öleli de üç yıl olmuştu. Rimbaud bir çocuğun, kendini beğenmiş Parnassosçu üstat Catulle Mendès tarafından baştan çıkarılmasını hicveden bir parodi şiir yazdığına göre, "Les Chercheuses de Poux"nun da bir bit ayıklama seansının hatırası olması gerekmez.[22] Kızartı, salya damlaması ve bitlerin ezilmesi temalarında Manet ve Degas'nın o çağda yapılmış tablolarını hatırlatan, kışkırtıcı bir sıradanlık vardır. Ama haşarat dolu kafa, romantik klişenin yastığına konmuş iğrenç bir realist nesne değildir sadece. "Kâhin" edebiyatında olduğu gibi, şairin beyni çalınmayı bekleyen bir müzik aletidir.

Çocuğun alnı sarılmış kırmızı fırtınalarla
Çağrıştırırken muğlak düşlerden beyaz bir sürüyü,
Boylu, güzel iki hoş abla geliyor başucuna,
Parmakları narin incecik, tırnakları gümüşsü.

Oturtuyorlar çocuğu bir pencerenin önüne
Çiçek esintileriyle yıkanmış mavi bir hava,
Ve narin parmaklar geziyor dehşetli bir sihirle
Çocuğun çiğ damlaları düşmüş o gür saçlarında

Dinliyor çocuk nefeslerin şarkısını derinden,
Bal iplikçikleri gibi kokan, ot gibi ve pembe,
Ve zaman zaman bir ıslıkla kesiliyor: Biriken
Tükürük, dudaklarda ya da boğuk öpücüklerde.

Kızların kara kirpiklerinin çırpınışları var
Hoş sessizlikte, ve parmaklar yumuşak, elektrikli
Tembellik sislerinde dolaşan muhteşem tırnaklar
Öldürüveriyor çıt diye küçücük böcekleri.

Kabarıyor aylaklık şarabı çocuğun içinde,
Cinnet geçiren bir armonikanın* hıçkırıkları,

---

* Buradaki "armonika" ağızla çalınan bir çalgı değil, ıslak parmakla çalınan, çeşitli boylardaki bardaklardır-ç.n.

Her hafif okşayışla hissediyor çocuk belki de
Sonsuz bir ağlamak isteğinin dalgacıklarını.

Acımasız bir akılla fiziksel sevgiye duyulan bir özlemin bu bileşimi hızla, Verlaine için karşı konulmaz hale geliyordu. Rimbaud ona, tüm peşin hükümlerinin yok olup gitmesinden kaynaklanan hoş bir duygu vermişti. Rimbaud'yla sarhoşluk entelektüel bir maceraydı.

Verlaine'in Carjat'ın çektiği ikinci fotoğrafı betimlemesi, Rimbaud'nun çekiciliğinin yarattığı, gayet yerinde bir sarhoş olmuşluk izlenimi veriyor. Üstelik bunun Verlaine'in, ilişkilerinde bir uygunsuzluk olduğunu reddetmekte çok kararlı olduğu bir dönemde yazılmış olması çok dikkat çekicidir:

> Bir çocuk Casanova [...] o cüretkâr burun delikleriyle sanki güler gibiyken, yakışıklı sert çenesi geri dönülmez bir irade eyleminin sonucu olmayan her türlü yalana "Siktir git" diyor sanki. Muhteşem, karmakarışık saçlar bana öyle geliyor ki ancak, ustaca konmuş ve saf, sultanvari bir kaprisin dirseğiyle çukurlaşmış yastıklarla dağılmıştır. Ve bu gerçekten şeytani güzellik için gayet gereksiz olan giysilerin o çok erkeksi tarzda küçümsenmesi![23]

* * *

Rimbaud laboratuvarda geçen iki haftadan sonra birdenbire, hoşça kal demeden gitti. Ortadan kaybolması ilk bakışta esrarengiz görünüyor ama kronolojiye bakınca gayet açık bir neden ortaya çıkıyor.

"Çocuk Casanova", şimdiye dek Verlaine'in evinde ciddi bir anlaşmazlık nedeniydi. Anılarında Mathilde, Rimbaud'nun başka bir yazar üzerindeki etkisinin bilinen ilk örneğini veriyor:

> Rimbaud geldiğinden beri Verlaine çok rahat bir tarzda giyiniyordu. Korkunç eşarplarını ve pörsük şapkalarını yeniden takmaya başlamıştı. Bazen tüm bir hafta boyu giysilerini değiştirmiyor yahut ayakkabılarını temizletmiyordu.

İlk çocuğunun doğumundan bir hafta önce Verlaine'in sevgisini başka tarafa kaydırdığı gayet açık hale geldi. Annesinin evinde yediği bir akşam yemeğinden sonra Mathilde'e, yakın zamanda Rimbaud'yla yaptıkları bir konuşmadan söz etti:

VERLAINE: Paran olmadığı halde Charleville'de benim kitaplarımı nasıl edindin?
RIMBAUD: O kitapları bir kitabevi sergisinden alıyor, okuduktan sonra yerine koyuyordum. Ama sonra yakalanacağımdan korktum ve o kitapları aldım, okudum ve sattım.

Mathilde, "Ama bu, senin arkadaşının pek dürüst olmadığını gösteriyor" deyince Verlaine onu yataktan itip yere fırlattı.

Verlaine bir hafta sonra bir gün eve geceyarısı geldi ve bir oğlunun olduğunu gördü. İlk başta sevinmiş göründü. Mathilde, küçük Georges'un evliliği kurtaracağını umut ediyordu.

Rimbaud tam o zaman ortadan kayboldu.

Zamanlaması felaket yaratacak kadar doğruydu. En kritik anda kaybolmakla, Verlaine'in evliliğinde çoktan belirmiş çatlağın içine giriyordu. Aslında bu bir ültimatomdu: Verlaine saygınlıkla, sanatçı özgürlüğü arasında bir seçim yapmalıydı. Rimbaud, Baudelaire'in gelişmesine ket vurmuş olan "sanatkârane" çevreden kurtuluşu sunuyordu Verlaine'e.

Verlaine'in evdeki rahatından vazgeçmeye niyeti yoktu ama himayesindeki kişiyi büyük kentte yitirmiş olmaktan ötürü kendini suçlu gördü ve aramaya koyuldu. Havalar soğuyordu ve Rimbaud'nun parası yoktu. Baron Haussmann'ın yaptığı yıkımlara karşın Quartier Latin'in çoğu kısmı hâlâ ortaçağdan kalma dar sokaklardan oluşan bir labirentti. Orada kaybolmak isteyen biri çok rahatlıkla yapabilirdi bunu.

Verlaine birkaç gün sonra Place Maubert'in çevresindeki mezbelelik sokaklarda turlarken vahşi suratlı bir velede rastladı. Çocuğun yanakları çökmüş, giysileri paçavraya dönmüştü ve vücudu haşarat kaynıyordu. Rimbaud'ydu bu; Verlaine'e göre "açlıktan ve soğuktan ölmek üzere"ydi. "Yürüyerek annesinin evine dönmeye niyetliydi."[24]

Anlaşılan, Rimbaud ayakta kalmaya çalışmıştı. Rue de Rivoli'nin bir yerinde anahtar halkası satarken görülmüştü. Ayrıca bazı makaleler yazmış, *Figaro*'ya vermişti. Reddedilen bu makaleler sadece başlıklarıyla bilinir: "Les Nuits Blanches", "Le Bureau des Cocardiers" ve "Les Réveilleurs de La Nuit".[25]

Bunların ilk ikisi Rimbaud'nun yoksulluk döneminin anlık görüntüleridir belki de: "Uykusuz Geceler" ve ne olduğu açıklanmamış "*Cocardiers* ("savaş meraklısı askerler") Bürosu"; belki de askere alınma işlemiyle ilk karşılaşması. Son başlık –"Les Réveilleurs de La Nuit"- anahtar halkası satmak gibi, o zamanlar yok olmanın eşiğinde bir işten söz ediyor san-

Her hafif okşayışla hissediyor çocuk belki de
Sonsuz bir ağlamak isteğinin dalgacıklarını.

Acımasız bir akılla fiziksel sevgiye duyulan bir özlemin bu bileşimi hızla, Verlaine için karşı konulmaz hale geliyordu. Rimbaud ona, tüm peşin hükümlerinin yok olup gitmesinden kaynaklanan hoş bir duygu vermişti. Rimbaud'yla sarhoşluk entelektüel bir maceraydı.

Verlaine'in Carjat'ın çektiği ikinci fotoğrafı betimlemesi, Rimbaud'nun çekiciliğinin yarattığı, gayet yerinde bir sarhoş olmuşluk izlenimi veriyor. Üstelik bunun Verlaine'in, ilişkilerinde bir uygunsuzluk olduğunu reddetmekte çok kararlı olduğu bir dönemde yazılmış olması çok dikkat çekicidir:

> Bir çocuk Casanova [...] o cüretkâr burun delikleriyle sanki güler gibiyken, yakışıklı sert çenesi geri dönülmez bir irade eyleminin sonucu olmayan her türlü yalana "Siktir git" diyor sanki. Muhteşem, karmakarışık saçlar bana öyle geliyor ki ancak, ustaca konmuş ve saf, sultanvari bir kaprisin dirseğiyle çukurlaşmış yastıklarla dağılmıştır. Ve bu gerçekten şeytani güzellik için gayet gereksiz olan giysilerin o çok erkeksi tarzda küçümsenmesi![23]

* * *

Rimbaud laboratuvarda geçen iki haftadan sonra birdenbire, hoşça kal demeden gitti. Ortadan kaybolması ilk bakışta esrarengiz görünüyor ama kronolojiye bakınca gayet açık bir neden ortaya çıkıyor.

"Çocuk Casanova", şimdiye dek Verlaine'in evinde ciddi bir anlaşmazlık nedeniydi. Anılarında Mathilde, Rimbaud'nun başka bir yazar üzerindeki etkisinin bilinen ilk örneğini veriyor:

> Rimbaud geldiğinden beri Verlaine çok rahat bir tarzda giyiniyordu. Korkunç eşarplarını ve pörsük şapkalarını yeniden takmaya başlamıştı. Bazen tüm bir hafta boyu giysilerini değiştirmiyor yahut ayakkabılarını temizletmiyordu.

İlk çocuğunun doğumundan bir hafta önce Verlaine'in sevgisini başka tarafa kaydırdığı gayet açık hale geldi. Annesinin evinde yediği bir akşam yemeğinden sonra Mathilde'e, yakın zamanda Rimbaud'yla yaptıkları bir konuşmadan söz etti:

VERLAINE: Paran olmadığı halde Charleville'de benim kitaplarımı nasıl edindin?
RIMBAUD: O kitapları bir kitabevi sergisinden alıyor, okuduktan sonra yerine koyuyordum. Ama sonra yakalanacağımdan korktum ve o kitapları aldım, okudum ve sattım.

Mathilde, "Ama bu, senin arkadaşının pek dürüst olmadığını gösteriyor" deyince Verlaine onu yataktan itip yere fırlattı.

Verlaine bir hafta sonra bir gün eve geceyarısı geldi ve bir oğlunun olduğunu gördü. İlk başta sevinmiş göründü. Mathilde, küçük Georges'un evliliği kurtaracağını umut ediyordu.

Rimbaud tam o zaman ortadan kayboldu.

Zamanlaması felaket yaratacak kadar doğruydu. En kritik anda kaybolmakla, Verlaine'in evliliğinde çoktan belirmiş çatlağın içine giriyordu. Aslında bu bir ültimatomdu: Verlaine saygınlıkla, sanatçı özgürlüğü arasında bir seçim yapmalıydı. Rimbaud, Baudelaire'in gelişmesine ket vurmuş olan "sanatkârane" çevreden kurtuluşu sunuyordu Verlaine'e.

Verlaine'in evdeki rahatından vazgeçmeye niyeti yoktu ama himayesindeki kişiyi büyük kentte yitirmiş olmaktan ötürü kendini suçlu gördü ve aramaya koyuldu. Havalar soğuyordu ve Rimbaud'nun parası yoktu. Baron Haussmann'ın yaptığı yıkımlara karşın Quartier Latin'in çoğu kısmı hâlâ ortaçağdan kalma dar sokaklardan oluşan bir labirentti. Orada kaybolmak isteyen biri çok rahatlıkla yapabilirdi bunu.

Verlaine birkaç gün sonra Place Maubert'in çevresindeki mezbelelik sokaklarda turlarken vahşi suratlı bir velede rastladı. Çocuğun yanakları çökmüş, giysileri paçavraya dönmüştü ve vücudu haşarat kaynıyordu. Rimbaud'ydu bu; Verlaine'e göre "açlıktan ve soğuktan ölmek üzere"ydi. "Yürüyerek annesinin evine dönmeye niyetliydi."[24]

Anlaşılan, Rimbaud ayakta kalmaya çalışmıştı. Rue de Rivoli'nin bir yerinde anahtar halkası satarken görülmüştü. Ayrıca bazı makaleler yazmış, *Figaro*'ya vermişti. Reddedilen bu makaleler sadece başlıklarıyla bilinir: "Les Nuits Blanches", "Le Bureau des Cocardiers" ve "Les Réveilleurs de La Nuit".[25]

Bunların ilk ikisi Rimbaud'nun yoksulluk döneminin anlık görüntüleridir belki de: "Uykusuz Geceler" ve ne olduğu açıklanmamış "*Cocardiers* ("savaş meraklısı askerler") Bürosu"; belki de askere alınma işlemiyle ilk karşılaşması. Son başlık –"Les Réveilleurs de La Nuit"- anahtar halkası satmak gibi, o zamanlar yok olmanın eşiğinde bir işten söz ediyor san-

ki. Yoksul bölgelerde "insan çalar saatler", sabah erken vakitte koşarak dolaşır, fabrika işçilerini küçük bir para karşılığında uyandırırdı.[26] Rimbaud hiçbir zaman bırakmadığı tek edebi janrını, haritada yer almayan bölgeleri birinci elden anlatmayı uyguluyordu.

Rimbaud, Verlaine tarafından tekrar bulunduktan sonra da bohem yeraltı dünyasına dalmaya devam etti. Şimdi daha da kılıksız çevrelerde yer edinmişti. Hôtel des Étrangers, Rue Racine'le Saint-Michel bulvarının köşesinde yer alırdı. *Entresol*'daki* kocaman oda, çoğu tanınmamış bir grup ressam, yazar ve müzisyen tarafından kiralanmıştı. En önemli donanım olan piyanoda, esrar dumanlarından oluşan bir anaforun içinde kadavra gibi bir adam oturur, tarif edilemez melodiler çalardı.

"İğrenç Herifler" Parnassos'un kıyısındaydı. Hôtel des Étrangers sakinleriyse kendilerini bu kıyıdan koparmış, yıkıcı bir hizip grubuydu. Rimbaud onlara "Parnassos tortuları" diyordu.[27] Onlara kültür tarihinde bir yer kazandıran isim –"Les Zutistes"- bizzat kültür tarihi kavramına yönelik bir hakaretti.** Avangardlıklarının içine öylesine gömülmüşlerdi ki, bazılarının yayınlanabilir bir yapıt üretmesi bile muhtemel görünmüyordu.

Hôtel des Étrangers'in ortak odası, bir önceki baharda kente hükmetmiş anarşist ruhun son karakoluydu. Paris'in korkunç "temizlenişi"nden altı ay sonra –İğrenç Herifler de dâhil- herkes ulusal bir "rejenerasyon"dan söz ediyordu. Kendisini liberal sayan sanatçılar rutin bir şekilde, güya katliama ve yıkıma yol açmış olan sosyalist ideallere veryansın ediyordu. İğrenç Herifler'e göre Komün kısa sürmüş bir kâbustu. Zutistlerse ikinci perdenin başlamasını bekliyordu.

Rimbaud dört haftalık bir düş kırıklığından sonra nihayet, besleyici bir ortama düşmüş gibiydi. Hôtel des Étrangers, onun Paris'teki dördüncü adresiydi ve şimdiye kadarkilerin en sağlıksızıydı. Ama Delahaye o Kasım'da kısa bir ziyarette bulunmak için gelir gelmez, arkadaşının yeni bir yuva bulduğunu gördü. Rimbaud gayet belirgin bir şekilde "oralı olmuş"tu.

---

* Zemin katla birinci kat arasındaki kat, asma kat-ç.n.

** "*Merde*!" sözcüğünün hemen hemen eşdeğeri olan "*zut*!"tan kaynaklanır. Littré tarafından 1875'te, "bir hedefe varma çabalarının zaman kaybından başka bir şey olmadığı, iddia ve vaatlerin boş çıktığı ve özellikle de, buna boş verilemeyeceği kanısını ifade eden, çok bilinen bir ünlem" olarak tanımlanmıştır.

12. Bölüm

"Matmazel Rimbaut"

"Dünyanın en az entelektüel yeri"
(Rimbaud'dan Delahaye'ye, Kasım 1872)[1]

Verlaine'in evine haber vermeden gelen Delahaye, ünlü şairi dost ve mütevazı biri olarak görünce rahatladı. Kısa bir konuşma hazırlamıştı ve bunda amacı Rimbaud'nun nerede yaşadığını bulmaktı.

Anlaşılan, bir hayvanın adresini sormak gibi bir şeydi bu. Ama Verlaine o gün "kaplanın ini"nin yerini bildiği kanısındaydı. Delahaye'in önüne düştü, tepeden indiler, Café du Delta'ya girip çıktılar ve Pigalle'de bir otobüse atladılar.[2]

Verlaine, Delahaye'in arkadaşına övgüler yağdırıyordu. Tek şikâyeti, Rimbaud'nun bir kız arkadaş bulamamasıydı. Onun görüşünce bu, onun "interkostal romatizma"sını tedavi edecekti. Delahaye, "sanatsal" bir konuşma yapıyor olmaktan heyecana kapılarak coşkuyla dinledi.

Nehri geçtikten sonra Saint-Michel Bulvarı'nda otobüsten indiler, Hôtel des Étrangers'e girip *entresol*'a çıktılar. Dumanın içinden çıkan sakallı tipler Verlaine'in elini sıkıyordu. Pis bir tip uykulu bir halde bankın üzerinde doğruldu. Rimbaud'ydu bu. Esrar içtiğini söyledi. "Matinée d'ivresse" adlı düzyazı şiir, Rimbaud'nun daha sonra uyuşturucuyla mutlu bir ilişki geliştirdiğini fakat ilk denemelerin düş kırıcı geçtiğini gösterir; birkaç basit halüsinasyon: "Beyaz aylarla siyah aylar birbirini kovalıyor".

Makul bir taşralı gibi davranan Delahaye, biraz temiz hava almayı önerdi ve arkadaşını gezintiye çıkardı. Rimbaud uyuşukluğundan sıyrılıp ona görülecek yerleri –özellikle de Panthéon'u ve Komüncülerin vurulduğu evlerin delik deşik duvarlarını- gösterdi. Esrar onun konuşmasını belagatlı kılmamıştı. Sıvalardaki küçük kraterlere bakıp gülümsedi ve "Mermiler... mermiler... mermiler!" dedi. Bu ziyaret kısa ve zor geçmişe benziyor. Yaşadığı deneyimlerin hızı Rimbaud'yu beş haftada Charleville'den çok uzaklara götürmüştü. Çöplerden ve alkolden oluşan diyetiyle hızla boy atmıştı ve şimdi Delahaye'den tam bir baş mesafesi kadar uzundu. Neredeyse tanınmaz hale gelmekten ötürü gayet memnun olduğu belliydi:

> Elbette tombul yanakları çoktan gitmişti. Şimdi süzülmüş ve kemikli yüzünde, gök mavisi gözlerinin etrafında korkunç bir kırmızılık vardı. Bir fayton sürücüsünün yüzüydü bu. [...] Koşuşturan –onun görünüşüne karşı son derece hoşgörülü- kent kalabalığı sayesinde Rimbaud artık görünüşüne "hiç aldırmayabiliyor"du. Uzun ve normalin iki katı büyüklükte parlak renkli paltosunun içinde şahane bir şey olduğu kanısındaydı. 48 ya da 72 saat sürekli giyilmekten ötürü her tarafı buruşmuş, kırış kırış olmuş palto acınacak bir haldeydi. Her zaman büyük bir özenle temiz tuttuğu küçük melon şapkanın yerinde, hiçbir dilde bir adı bulunmayan, gevşek keçeden bir nesne vardı.

Sokağın çamuruna bulanmış Usta Hilekâr yitik hayallerini sürdürüyor gibiydi. Delahaye'e, Komün'ün küçük bir intihar manyakları çetesi durumuna düştüğünü ve kendisinin nihai bir kentsel terör eyleminde onlara katılmayı düşündüğünü söyledi. Peki, onun Paris'te bulmayı umduğu "entelektüel cennet" ne olmuştu? Rimbaud'ya göre, "ışıklar kenti" kibirli, bayağı insanlardan oluşan küçük ve kirli bir yerleşimdi: "Dünyanın en az entelektüel yeri".

Kâşifler genellikle, memleketlerinden gelen ziyaretçilere tüm hazinelerini göstermek istemez. Aslında Rimbaud'nun eğlendiği belliydi: 1871-72 kışı, üretim yönünden en verimli dönemlerinden biri olmuş, fakat ürünler ilk editörler tarafından, sanki ödüllü bir fino köpeğinin münasebetsizlikleriymiş gibi bir kenara itilmişti.

Hôtel des Étrangers'deki kadavra piyanist onun yakın arkadaşı olmuştu. Ernest Cabaner[3] yirmi yıl önce, Paris Konservatuvarı'nda okumak için Perpignan'dan gelmiş ve taşraya alerjim var diyerek bir daha hiç ayrılmamıştı. Şimdi otuzlu yaşlarının sonuna gelmiş olan Cabaner hayatını bir bar salonunda, askerler ve fahişelerden oluşan dinleyicilere piyano çalarak kazanıyordu. Boş zamanlarında eski ayakkabıları topluyor, çiçek saksısı olarak kullanıyordu. Uzun, düz saçları vardı ve yüzü, rutubetten lekelenmiş bir duvar gibiydi. Manet 1880'de bu yüzün resmini yaptı: Hazin ve kederli gözleriyle zayıf, Goyavari bir tip. Cabaner hep tüberkülozun son aşamasındaymış gibi görünürdü ama süt, bal, pirinç, çiroz ve alkolden oluşan bir diyetle 1878'e kadar yaşadı. Verlaine onu "İsa'nın on yıl apsentten sonraki hali" diye tanımlamıştı.[4]

Siyasal olaylardan habersizliğiyle bilinen Cabaner yine de, yüzyılın en büyük ve en az güvenilir biyografik sözlüğüne –Paris polis teşkilatı dos-

yalarına- alınacak kadar kuşkulu sayılmıştı: "Eksantrik bir müzisyen, deli bir besteci" diyor rapor; "kastın en hararetli müptelalarından biri (polis jargonunda "çok ateşli bir homoseksüel"). Anlaşılan, Rimbaud'yu yatağını paylaşmaya davet etmişti. Zutistlerin çoğunun, en azından kâğıt üzerinde, homoseksüellikle flört ettiği görülür.[5]

Cabaner'le Rimbaud Zutistlere içki hazırlamak ve alkol sağlamakla yükümlüydü. Bu yasak faaliyet muhtemelen, Cercle Zutique'in varlığının niçin o kadar kısa ve gürültülü olduğunun açıklamasıdır: O kış bir süre kapandığı görünüyor. Şişe dolu sandıkları sürükleyerek Hôtel des Étrangers'e sokan, ödünç giysiler giymiş, üzeri kir bağlamış bir çocukla, kırmızı bir önlük giymiş, iskelet gibi bir alkoliğin[6] görüntüsü Saint-Michel bulvarında bile fark edilmeden geçilecek bir şey değildi. Bardakların yıkanması ve yerlerin silinmesi işinin hijyenden bariz bir şekilde çok uzak Rimbaud'ya emanet edilmesi, barmen olarak görevlendirilmesinin ona gizlice yapılmış bir iyilik olduğunu düşündürüyor.

Rimbaud'nun Zutistlerin ininde yaptığı konuşmaların yankısı Cabaner'in yazdığı küçük bir şarkıyla bugüne kadar gelmiş:

> Ne yaparsın Paris'te sen ey şair,
> Charleville'den gelip de buralara?
> Git evine. Çürüyor burada deha
> Ve geberiyor açlıktan sokaklarda. [...]
>
> Talihini bulmak için yola düştün,
> Kötü kaderinin dürtmesiyle.
> Nankör çocuk, suçluyorsun anneni
> Senin ruhunu beşikte boğdu diye.[7]

Bu tuhaf şarkı, Rimbaud'nun yaşamına has bir çocukluk melodisinin teması gibidir: Geçmişin acı bir şekilde reddi, hain bir "kader", ne olduğu belirsiz bir geleceğe sabitlenmiş gözler ve tabii ki Madam Rimbaud'nun sinsice takip eden gölgesi. Şarkının nakaratıysa Rimbaud'nun kendi planları hakkındaki sorulara verdiği, hep aynı yanıtı yansıtıyor:

> Bekliyorum, bekliyorum, bekliyorum.

Bu dostluk, Rimbaud Paris'ten son kez gidişine dek sürdü. Cabaner, korkmadan kızdırılabilecek ve sevgiden kaynaklanan şiddet eylemlerine maruz bırakılabilecek deli bir amca gibiydi. Konuşmasını birkaç slogandan ve sert ünlemlerden ibaret kalana kadar azaltmayı seven Rimbaud'nun bazen "Cabaner'i gebertmeli!" diye bir sözü şarkı gibi söylediği duyulmuştu.[8] Kendi öğüdünü neredeyse gerçekleştirecekti. Zatürreeli piyanist o kış buz gibi bir kulübeye taşınınca, Rimbaud onun pencere camlarının hepsini bir cam kesiciyle dikkatli bir şekilde, çepeçevre keserek çıkardı.[9]

Bu, yıkıcılık klişesinin Rimbaud'ya has, dikkatli varyasyonlarının tipik özelliğidir; camların tembelce kırılması değildi bu. Başka bir seferinde, Cabaner yokken Rimbaud onun günlük süt şişesini bulup içine bir güzel menisini fışkırttı.[10]

Bu kaba şakaların özü, olayların alışılmış durumunu saptırırken normallik görüntüsünü korumaktı: İlk bakışta şeffaf camlar sanılabilecek pencere boşlukları; sütte hafif bir pıhtılaşma. Bu sonuncu hikâyenin sulandırılmış versiyonları, Rimbaud'nun sütü sidiğiyle kirletmesiyle amacından tümüyle sapar.

Bu esnek ilişkide entelektüel anlar da vardı ve avangard kültürün klasiklerinden birini kazandırdı: Rimbaud'nun sonesi "Voyelles".

Cabaner Rimbaud'ya, pek alışılmamış bir yöntemle piyano öğretiyordu. Oktavdaki her notanın ayrı bir sesli harfe ve renge tekabül ettiği kanısındaydı: "Seslerle renkler arasındaki bu korelasyon keşfedildikten sonra, manzaraları ve madalyonları müziğe çevirmek mümkün olacak."[11]

Evrensel armoni anahtarlarının Fransa'da, koku senfonileri yaratmak için yapılmış makinelerden, Baudelaire'in "çocukların teni gibi serin bir temas duygusu veren parfümler" bulunan "Mektuplar"ına varıncaya dek, uzun bir tarihi vardı. Rimbaud bu konuda çok şey okumuştu ve birçok metni biliyordu. "Kâhin" mektubunda, gelecekte her tür aklın birden anlayacağı "evrensel bir dil" düşlemişti: İnsan bedeninin Esperanto'su. Ama Rimbaud halüsinasyon yaratma sanatında zaten usta olduğundan ve her insanın zihninde, şeyleri sinestetik [eş duyumla-ç.] algılama yeteneği var olduğundan, kendi beynini kanıtlamak için başka birinin teorisini yeğlediğini düşünmenin anlamı yoktur.

Eğer Rimbaud'nun renkli seslileri için teşekkür duyulacak tek bir varlık varsa, ikiyüzlü "Yeşil Peri"dir. 1872 Ocak'ında, Komün gazetelerinden birinde yazan bir doktor "aklını ışıklandırmak" isteyenlere küçük dozda apsent öneriyordu:

> Duyu organındaki bu dönüşümle ilgili en tuhaf şey –en azından, kendimde yaptığım deneylerde beni en çok etkileyen fenomen- tüm duyguların tüm duyularla birden algılanmasıdır. Benim kendi izlenimim, sesleri nefes gibi burnuma çektiğim ve renkleri işittiğim, kokularınsa, sanki ben onlara parmaklarımla dokunuyormuşum gibi, hafiflik yahut ağırlık, pürüzlülük ya da kayganlık duygusu verdiğidir.[12]

Rimbaud'nun sonesi bu fenomenden, fakat aynı zamanda da kışkırtıcı bir şekilde, buna eşlik eden metafizik teorilerden söz ediyor:

SESLİLER
A siyah, E beyaz, I kırmızı, U yeşil, O mavi:
Sesliler, anlatacağım gizli künyelerinizi:
A, göz alıcı sineklerin tüylü siyah korsesi
Yabani kokuların etrafında vızıldar sesi,

Ve loş oyukların. E, buhar ve çadır temizliği,
Mağrur buz mızraklar, ak krallar, çiçek ürperişleri;
I, morlar, kusulan kan, hoş dudakların gülüşleri
Öfke ya da pişmanlıktan esrikliğin getirdiği;

U, çevrimler, yeşil denizlerin kutsal titreşimi,
Hayvan yayılmış otlağın, derin izlerin erinci
Simyanın alınlarda yarattığı derin izlerin;

O, mahşerin tuhaf ve gıcırtılı son boru sesi,
Sessizlik, Dünyaların ve Meleklerin getirdiği:
–Ey Omega, ey o mor ışığı Tanrısal Gözlerin!

Rimbaud'nun sonesini hiç yayınlamamasına karşın, "Sesliler" Quartier Latin'de çabucak yayıldı ve bir tür entelektüel "altına hücum"a yol açtı. Rimbaud'nun kaybolmasından çok sonra, ciddi suratlı bir sürü taklitçi bu mistik klavyeyi geliştirmeye çalıştı. Bilim özentisinin ilk günleriydi bu. Rimbaud'nun güzel sonesi bunun yaratılması için gereken basit sırrı vermişti sanki ve erişilmez isabetliliğe hâlâ özlem uyandıracak kadar güçlüdür.

Rimbaud'nun yapıtının yüreğindeki muğlaklık şudur: Büyü gibi kullanılabilecek güçlü düşünce sistemlerini bulmak için yapılan, müthiş ironik

bir zekânın –yeniyetmelikten sonra nadiren zarif kalan bir kombinasyonun– yönettiği coşkulu bir arayış. Bu küçük ruhsal olaylar evrensel bir gerçeğe tekabül eder mi, yoksa her zihin karşılıklı habersizlik denizinde birer ada mıdır? Rimbaud, Cabaner küçük renkli kâğıt parçalarını piyano tuşlarına yapıştırdığında, bu sinestetik algılamaların kişiden kişiye değiştiğini ve evrensel taslaklar olarak pek kullanılamayacağını fark etmemiş olamaz.[13]

Onun asıl başarısı, mutlak ve sonsuz bilginin neredeyse elle tutulur olduğu tadını veren bir ruh hali yaratan (anlamlı bir şekilde geleceğe dönük) bir sone yazmış olmaktır. Sonuç olarak, edebiyat araştırmacısı kuşaklar Rimbaud'nun sihirli piramidinin sonsuz labirentlerine tırmanıp anahtarını aramak için çok zamanlarını (birtakım üzücü durumlarda yıllarını) harcamıştır. Kimilerine göre Rimbaud resimli bir alfabe, kimilerine göreyse bir simya reçetesi yazmıştı ve bu da, Rimbaud önceleri sanıldığından ya daha çok, yahut daha az zekiydi anlamına gelir. Önemli bir eleştirmen, Rimbaud'nun seslilerinin orgazm olan bir kadın vücudunun grafik temsili (yeşil saçlı, U şeklinde bir kadın) olduğu görüşündeydi.[14]

Rimbaud'nun imgelerinden bazıları gerçek anılara yahut izlenimlere tekabül ediyor olabilir: Büyük "A", bir sineğin yarı açık kanatlarını düşündürebilir; "I" harfinin sesi Fransız okul çocuklarına, ağzı gülme şekli almaya zorlayan "*rire*" [gülmek-ç.] sözcüğüyle tanıtılırdı.[15] Ama sesliler gökkuşağının en akla yakın yorumu, Tristan Derème'ninkidir: Renkler ve sesliler bal gibi akan, engelsiz bir ses hattı yaratacak şekilde dizilmiştir; "*A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu*" [A siyah, E beyaz, U yeşil, O mavi]. Verlaine'in bildiği gibi, şiirde gırgır geçmekle ifşaatta bulunmak arasında gerçek bir ayrım yoktur: "Teorik yönden kusursuzluk, bence, aşırı derecede zeki Rimbaud için muhtemelen tam anlamıyla kayıtsız kalınacak bir meseleydi."[16] "Rimbaud, A'nın siyah mı beyaz mı olduğuna bundan daha kayıtsız kalamazdı."[17]

Rimbaud'nun bu sonesinin yol açtığı entelektüel hasar, yapıtlarının tümüne verdiğine oranla önemsizdir. "Voyelles", "Sarhoş Gemi"yle beraber onun kariyerinin, eleştirel yorumun o muazzam hac kentinin üzerinde yükselen sivri kuleleri gibi görünürken, onun diğer Zutist ürünleri, eklerden ve "*Oeuvres Diverses*"den oluşan varoşlara sürgün edilmiş ya da tümüyle kovulmuştur.

Zutist komünal albümünün 1936'da yeniden keşfedilmesinin, modern edebiyat tarihinin en mutlu vakalarından biri sayılması gerekir. Bunlar ol-

masaydı Rimbaud, Paris'e geldikten sonra hemen hemen hiçbir şey yazmamış gibi görünürdü.

Zutist etiketi Rimbaud'ya mükemmel yakışmıştı ancak bu etiketin, alaycı ya da müstehcen, tercihen ikisi birden olabilmesi için bazı katkılar gerekiyordu. Normalde kurban, bir saygınlık şafağına ve hükümetin parasal fonlarına doğru yelken açtığı düşünülen şair François Coppée'ydi.[18] Rimbaud'yla Verlaine, Coppée'nin modern yaşamın saçma sapan zevkleri için yazdığı methiyelerin müstehcen yorumlar için gayet uygun olduğunu fark ettiler. Coppée, daha sonraki terimlerle Freudvari dil sürçmelerinin* istemeden oluşmuş üstatlarından biriydi.

Rimbaud'nun parodileri sokak yaşamıyla ilgili, Baudelaire'in ilk şiirlerini hatırlatan muhteşem, abartılı yapılarıyla haklı bir şekilde göz kamaştırıcı küçük mücevherlerdi. Gecenin geç vakti giden otobüste bir araba sürücüsü, yolcuların arkasında sallanıp durarak, çantasının altında mastürbasyon yapıyor. Şair, gece göğündeki beyaz tuvalet klozetinin "süt gibi kenarını" kırlaşmış bir tuvalet fırçasıyla silmeyi düşlüyor. Bir yaz akşamı, daha çok tuvalet olarak kullanılan afiş sütunlarından birinin içinde durmuş,[19] gelecek kışı düşünüyor: "Yaz akşamlarında, vitrinlerin coşkulu gözlerinin altında..."

Rimbaud'nun "Coppée"lerinin en uzunu ve "iğrenç ve çelik gibi müstehcen"liğiyle[20] ünlenmiş olanı, bir Zutist başyapıtıdır; belki de tek Zutist başyapıttır. Kendi anılarındaki bir röntgenci, "hışır bir ihtiyar", çocukluğunun evini düşünerek kendi kendini tahrik ediyor: Kız kardeşinin "alt dudağı"; bir eşeğin hayret verici penisi; babasının pantolonundaki hoş kabartı ve "kombinezonunda keskin bir koku bulunan" annesi, "kadının kabaran apışarası, giysinin / Kırıştığı yer, kimselerin söz etmediği sıcaklıklar kabartır içimde"—"bir şey dememek [...] İncil hakkında, tuvaletler ve kız, /Kutsal Bakire ve haç..."[21]

Bu özlü nevrozlar ansiklopedisi, Rimbaud'nun alternatif aile görüşüydü. Güya Fransa'yı anarşiden ve ahlaki çöküşten kurtaracağı düşünülen yarı askeri birimin, bayatlamış cinsel fantezilerden bunalmış, anlamsız suçların eziyetini çeken, birbiriyle uyumsuz insanların klostrofobik tecrit adasından başka bir şey olmadığı gösteriliyordu.

Bu kokuşmuş ensest kovanının tersine, homoseksüellik özgürdü ve evcilleşmemişti. Toplumsal sözleşmenin imzacılarından biri değildi. Dilde bu-

* Bilinçaltı bir niyeti açığa vuran, istemeden yapılmış hata-ç.n.

nun için tek bir söz bile yoktu.[22] 1871'de, adını söylemeye cesaret edemeyen aşkın söyleyecek bir adı yoktu. Rimbaud için, toplumsal haritanın üzerindeki bu boşluk, güçlü bir çağrıydı. Artık onu keşfetmekten başka seçeneği yoktu belki de.

***

O Kasım'da, modern Paris'in vahşileri üzerine şöhretin küçük spot ışığı düştü. Rimbaud'yla Verlaine 14 Kasım'da, Coppée'nin yeni piyesi *L'Abondonnée*'nin ilk gecesine katıldı. Gösterimden sonra Rimbaud'yla gece yarısı saat üçe kadar süren bir içkinin ardından Verlaine, Rue Nicolet'ye döndü ve Coppée'nin başarısının intikamını dolaylı yoldan almak amacıyla karısını ve çocuğunu öldürmeye kalktı. Bunu Mösyö Mauté'nin cephane dolabını tutuşturarak ve 14 numarayı caddeden silerek başarmak istiyordu. Çocuk bakıcısı ateş maşasını kaparak engelledi onu.

Verlaine ertesi gün üzerinde giysileriyle uyandı, hafif bir vicdan azabı nöbetinden silkinip kurtuldu ve Odéon tiyatrosuna gidip Rimbaud'yla buluştu.

Tiyatronun fuayesinde birbirlerine sevgiyle sarılmış halde dolaşıp duran, dikkati çekecek kadar kılıksız adamların görüntüsü, ılımlı bohem Odéon'da bile bir öfke fırtınasına yol açtı. Bu tür şeyleri bilen az sayıda kişiye göre, "kulamparalık" dış bulvarların ağza alınmayacak bir ayıbıydı. Lezbiyenlik, aktrislerin ve zenginlerle düşüp kalkan kadınların profesyonel bir hastalığı, salon ressamları için iç gıcıklayıcı bir konu gibi görülüyordu. Erkek homoseksüelliğiyse çalılıklarda ve genel tuvaletlerde gizlenen pezevenklere, şantajcılara ve travestilere yakıştırılırdı. İmparatorluğun düşüşünden beri, erkekliğe yakışmayan her türlü davranış tamamen vatanseverlik karşıtı şeyler olarak görülüyordu. Fransa'nın Prusya karşısında, kendini beğenmiş şovenizmi yüzünden değil, erkeklerinin çok feminen olması yüzünden güçsüz kaldığı düşünülüyordu.

Verlaine'in eski dostu Lepelletier, *Le Peuple Souverain* gazetesindeki dedikodu köşesini hafiften bir uyarı yayınlamak için kullanmaya karar verdi. Rimbaud'nun ulusal bir gazetede ilk kez yer almasıydı bu: "Bütün Parnassosçular oradaydı [Odéon'daydı]." "Paul Verlaine çekici bir genç bayanla kol kolaydı; Matmazel Rimbaut'yla."[23]

Birkaç gün sonra Lepelletier, Verlaine ve "kız arkadaşını" derslerini alıp almadıklarından emin olmak için akşam yemeğine davet etti. Verlaine'in şişeleri kullanmasıyla Rimbaud utangaçlığını yendi ve konuşmayı bozmaya girişti. Lepelletier'yi (sonradan sürrealistlerin hoşuna gidecek bir cüm-

le kullanarak)[24] "cesetlerin önünde eğilmek"le suçladı, çünkü onun bir cenaze alayının karşısında şapkasını çıkardığını görmüştü. Yakın zamanda annesini kaybetmiş olan Lepelletier, Rimbaud'ya göre dayanılmaz derecede sofuydu. Lepelletier'ye biftek bıçağıyla saldırmaya kalktı. "Ona vurup yerine oturttum" diye hatırlıyordu Lepelletier, "bunu yaparken de savaştan yeni geldiğimi ve Prusyalılardan bile korkmadığımı, onun gibi küçük bir baş belası karşısında sinmeyeceğimi söyledim." Rimbaud geceyi bir duman bulutunun içinde bitirdi.[25]

Rimbaud'nun Paris'teki sosyal yaşamı hakkında söylenen son söz olmayacaktı bu. Kariyerinde yükselmek için ciddi girişimlerde bulundu. Victor Hugo'nun onun başını okşadığı ve "çocuk Shakespeare" dediği hikâyesi sonradan uydurulmuştur ama Rimbaud'nun terslenmesi pekala gerçek olabilir: "O bunak moruk benim kafamı bozuyor."[26] Verlaine, Hugolarla samimiydi ve Rimbaud'yu Hugo'nun eklektik gece toplantılarından birine kolaylıkla götürebilirdi. Rimbaud, tüm vaktini batakhanelerde içerek ve karnını çöplerden doyurarak geçirmiyordu. Edmond Goncourt'un *Journal*'ı açıkça, onunla kişisel bir tanışıklığı yahut en azından el sıkışmışlığı düşündürüyordu: "O adam [Rimbaud] sapıklığın beden bulmuş haliydi. Bende korkunç bir elin –Dumollard'ın (hizmetçi kızları öldürmesiyle meşhur birinin) elinin- anısını bıraktı."[27]

Rimbaud'nun taşralı şivesini yok etmeyi bile başarması, Verlaine'in canını sıkıyordu çünkü bu, Paris'in prestijine verilmiş ciddi bir ödün demekti. Ayrıca Rimbaud'nun yazdığı iki şiir öylesine itiraz edilemeyecek şeylerdi ki bunlarda yıkıcılığın gizli işaretleri didik didik arandıysa da pek bir şey bulunamadı: "Tête de Faune" –masum bir Parnassosçu pastoral- ve kargalardan oluşan bir "ordu"nun sarı nehirler ve harap mezraların bulunduğu, tekerlek izleriyle dolu bir manzaranın üzerinde dönüp durduğu "Les Corbeaux". "Yeni düşmüş ölülerin uyur gibi yattığı Fransa tarlaları", anavatan için ölmüş askerlerden söz eden vatansever bir ifade gibi duruyor. "Les Corbeaux", Rimbaud'nun haberi olmadan 1872 Eylül'ünde bir Paris edebiyat dergisinde yayımlandı. Rimbaud'nun Fransa'da 1870 ile 1882 arasında yayımlanacak tek şiiri buydu.*

---

* Bu kabahatsiz şiirler antolojilere öylesine sık alınmış ve beğenilmiştir ki insan bunların tamamının Rimbaud'nun yapıtı olmayabileceğini söylemekten çekiniyor. Rimbaud, "Les Corbeaux"yu yazdığını inkâr etmiştir. "Tête de Faune"yi ilk kez Verlaine, kaynağını belirtmeden, *Les Poètes Maudits*'in kendi şiirine ayrılan bölümünde yayımladı. Elyazmaları hiçbir zaman gün ışığına çıkmadı. Şiirlerin birtakım özellikleri Verlaine'in yapıtlarında çok rastlanan ama Rimbaud'nunkilerde tanınmayan şeylerdir.

Rimbaud'nun saygın görünme girişiminin kanıtları Carjat tarafından muhtemelen Aralık ayında çekilmiş ikinci fotoğrafta bulunabilir. Saçları taraktan kurtulmuş, kravatı da bağından kurtulmak üzeredir ama yüzü bir kamerayla nasıl işbirliği yapılacağını öğrenmiştir. Uzaklara dalıp gitmiş bir bakış sağlanmıştır. Izambard'ın da, Delahaye'in de Ekim fotoğrafı kadar aslının aynısı olmadığı kanısını paylaştığı bu aktörce fotoğraf bugün Rimbaud'yla en sık özdeşleştirilen yüzdür.

Rimbaud'nun şairmiş gibi yaptığı resmidir bu. Annelerle babalar gibi, eleştirmenler de sevdiklerinin en gerçekçi görüntüsünü her zaman yeğlemez. Ekim fotoğrafındaki küçük tombul yüz doğrudan objektife bakıyor ve "Sarhoş Gemi" gibi bir başyapıtı yazamayacak kadar küçük görünüyor. Aralık fotoğrafındaki başka yöne kaymış gözler fantezinin onların radarından geçip gitmesine izin veriyor: "Onun gözleri yıldızlar" diye zırvalıyordu Jean Cocteau 1919'da. "Bir meleğe benziyor... bir gerçeğe bürünmeye."[29]

İki fotoğrafın karşılaştırılmasıyla şaşırtıcı bir ayrıntı açığa çıkıyor: Ceket ve (belirsiz bir beyaz gömleği gözden saklayan) yelek aynıdır. Rimbaud en iyi giysilerini nispeten sağlam olarak korumuş olsa gerek. Zutistlerden biri, gazeteci Henri Mercier giysi için para verince Rimbaud, Marché du Temple'a gitti ve kadife yakalı mavi bir takım aldı.[30] Hôtel des Étrangers'de giyilemeyecek bu kostüm, insanları memnun etmek isteyen genç bir şairin kıyafetiydi.

Onu böyle bir yol izlemeye teşvik eden şey, Lepelletier gibi kendini beğenmiş ukalalar değildi. Rimbaud'nun felakete yol açan yemek konuğu namı yayılıyordu. Bizzat görenler onu her tür olumlu meziyetten soyutluyordu: O ne tam bir erkek, ne de tam orta sınıftan biriydi. Lepelletier'e göre, "ıslahhaneden kaçmış bir oğlana benziyordu".[31] Mallarmé'nin onu sadece gördükten sonra hatırladıkları, onda varolduğu düşünülen kusurların, anlaşılmaz sözdiziminin aşırı nezaketiyle yazılmış, güzel ve nevrotik bir özetiydi. Bir Zola romanından kaçmış bir sosyal mutant:

> Onda, cüretkârca ya da huysuzca vurgulanmış bir şeyler vardı ve çalışan bir kızı, özellikle de –sıcaktan soğuğa geçişin sonucu- tahrişten ötürü kıpkırmızı, kocaman elleri nedeniyle bir çamaşırcı kızı hatırlatıyordu ve bu eller, bir oğlan çocuğunda daha korkunç meslekleri düşündürür. Bu ellerin, hiçbiri yayımlanmamış güzel dizelerle kendi hikâyesini yazmış olduğunu öğrendim. Alaycı ve somurtkan ağzı bunların hiçbirini okumadı.[32]

Bu kocaman eller gören herkeste korkunç bir izlenim bırakıyordu. 1873'te Verlaine'i mahkûm eden Belçikalı yargıç, onları deneyimli gözleriyle, "adam boğazlayan birinin elleri" diye tanımlamıştı.[33] Mükemmel mısraların aktığı zarif uzantılar değildi bunlar. Mallarmé'ye göre Rimbaud, Fransız edebiyatına ciddi zararlar verebilecek (ve de vermiş), çekici bir serseriydi.

Rimbaud şimdi namını pekiştirmeye başlamıştı. Çok isabetli bir münasebetsizlikle, 1870'lerin Fransa'sında bilinen en iğrenç iki karakterin bir karışımı şeklinde gösterdi kendini: Homoseksüel ve anarşist. Siyasal yönden artık öylesine sola kaymıştı ki Komün'e bile karşı çıkıyordu. Komüne, suçlanacak suskunluğu yüzünden veryansın ediyordu: Komün aptalca, Bibliothèque Nationale'ı ve Louvre'u yakmamış, Fransız kültürünü yok etmemişti. Onun (fazla titizlikten anlaşılması zor Delahaye tarafından dile getirilen) görüşünce, "gerçekten etkili ve belirleyici bir devrimci eylem, insanlığa, onun en değerli ve zararlı gurur kaynağını oluşturan şeyin -ki Rimbaud bununla penisi kastetmişe benziyor- onarılmayacak şekilde yok edilmesini sunmalı"ydı.[34] Burjuva kapitalizminin tek gerçek tedavisi köklü bir hadım etmeydi.

Rimbaud, sanki insan soyuna ilerlemenin yolunu gösteriyormuş gibi, homoseksüel ilişkileriyle alenen övünüyordu. Bir gün, şair Maurice Rollinat onun bir kafeye girdiğini gördü. Rimbaud başını masanın mermerine küt diye bıraktı ve son yaptıklarını yüksek sesle anlatmaya başladı: "Haşat olmuş haldeyim. X ... beni bütün gece becerdi..."[35]

Romancı Alphonse Daudet de buna benzer itiraflar duymuştu. Rimbaud, Verlaine'den yakınmaktaydı: "Kendini bende canının istediği kadar tatmin edebilir. Ama *benim onu* yapmamı istiyor benden! Dünyada olmaz! O çok pis. Ve çok iğrenç bir teni var!"[36]

Rimbaud ve Verlaine tarafından bir tür ortak açıklama yayımlanmıştı. Bir sone biçimindeydi bu: "Sonnet du Trou du Cul". Verlaine'in dörtlüleri üstte, Rimbaud'nun üçlüleri alttaydı. "Voyelles" gibi, "Kıç Deliği Sonesi" de Quartier Latin'de yayıldı ama "Voyelles"in aksine genel beğeniye sunulması çok daha sonra oldu.[37] Verlaine'in "bütün" şiirlerinin 1962'deki Pléiade baskısına "kasti müstehcenlik" nedeniyle konulmadı. (Diğer müstehcen şiirlerinin çoğu kazara müstehcen sayılmış anlaşılan.)

Karanlık ve buruşuk sanki mor bir karanfil gibi,
Nefes alır, usulca sinmiş yosunların içinde,
Bembeyaz kız yanaklarının yumuşak eğimiyle
Nakışlı kenarlarına kayan aşktan hâlâ nemli.

Sütlü gözyaşlarına benzeyen iplikler damladı
Ve vahşi rüzgâr sürüyor onları katıp önüne
Küçük kırmızı toprak topaklarının üzerine
Eğimle kayarak içinde gözden kayboldukları.

Düşlerim hep onun deliğinden emerek beslendi;
İmrenen ve kıskanan ruhum bedensel çiftleşmeyi
Onu mis kokan damla taşı ve hicran kabı yaptı.

Baygın sesli deniz kabuğu, sevgi gösteren flüt bu,
Ballı cennet cevizli sucuğunun çıktığı boru,
Dişi bir vaadedilmiş toprak, nemlerle sarılı.

Birbirini tamamlayan iki teknik, hoş bir şekilde bir araya getirilmiş: Verlaine kendi görüntü coğrafyasında dolaşırken, Rimbaud bir dizi eş merkezli görüntü arasından hızla geçerek, şiiri farklı bir yörüngeye sokacak küçük tuhaflık sarsıntıları arıyor. Verlaine'in görüntüleri çoğunlukla fiziksel, Rimbaud'nunkiler ruhsal ve sinestetiktir. Her iki vakada yapılansa şiirsel gelenekle alay etmektir. Örneğin, eğer sone gerektiğince güzelse, Rimbaud partnerinin anüsünü "ölümsüzleştirmiş" mi demektir bunun anlamı?

Aslında "*trou du cul*", Rimbaud'nun renkli seslileriyle aynı fonksiyonu yerine getiriyor: yeni ifade biçimleri için bir yol. Sanat ve güzellik temalı bir antoloji bu soneye, Baudelaire'in "Une Charogne" [hayvan leşi-ç.] leşinin ardından önemli bir yer verebilir; uzun, romantik yolculuğun mantıksal sonucu: Sanat, konu meselesinden kurtuldu.

***

Rimbaud ve Verlaine yıl sonuna doğru, giderek kötüye giden şöhretlerinin ölçüsünü aldı.

Ressam Henri Fantin-Latour[38], çiçek düzenlemeleriyle güreşmeyi yeğlese de, grup portreleri konusunda uzmanlaşmıştı. 1872 sergisi için bir "Baudelaire'e Saygı" kompozisyonu oluşturmayı düşünmüştü fakat birinci sı-

nıf şairler ortalıkta yoktu ve Edmond Goncourt'un küçümseyerek yaptığı tanımla "meyhane dâhileri"yle[39] yetinmek zorunda kaldı.

"Coin de Table"de [Masanın Köşesi-ç.] Verlaine ve Rimbaud masanın ucunda, hülyalı bir şekilde ve çoktan yarı dışlanmış halde oturuyordu: Yumurta kabuğu gibi kafasıyla gayet ince Verlaine ve bez bebeklerinkine benzeyen parmaklarıyla fino gibi Rimbaud. Saçları Carjat fotoğrafından beri uzamış. Fantin'in söylediklerine göre hüküm verirsek resim çok idealize edilmiş: "Ellerini yıkatmak zorunda bile kaldım hatta!"[40]

Verlaine poz verme seanslarını evdeki akşam yemeğinden kurtulmak için bahane olarak kullanırken,[41] Rimbaud sadece bir kez poz verdi. Fantin'in bir kibirlilik olarak yorumladığı sessizliğini sadece, "neredeyse terbiyesizliğe dönüşecek bir siyasi tartışmayı" başlatmak için bozdu.[42] Albert Mérat resminin "pezevenkler ve hırsızlar"la birlikte yapılmasını reddetti.[43] Onun yerine, bir modern zamanlar Daphne'si gibi, çiçek dolu bir vazo kondu.

Böyle bir erkek arkadaşlar tertibinin şiddetli bir cinsel gerilimle başa çıkması mümkün değildi. Rimbaud'nun yıkıcı etkisi konusunda en keskin yorum, Fantin'in aynı vesileyle yaptığı guvaş resimdir. Carjat fotoğrafına kıyasla çok açık bir şekilde feminen ve yumuşak hale gelmiş Rimbaud, saçlardan oluşan bir fırtınanın altında, tatlı ve zalim bir şekilde gülümseyerek, biçimsiz bir siyah kumaş kütlesine sarınmış uslu bir halde oturuyor.

1871'de, bu biçimsiz kütlenin uyandırdığı özel bir çağrışım vardı. Anarşistlerin saatli bombalarını gizlediği çok bol proleter iş kıyafetlerine benziyordu.

13. Bölüm

Köpekler

"Gülünç buluyordum çağcıl resmin ve şiirin ünlülerini."*
("Sözün Simyası", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Cercle Zutique kapalıyken ya da kapandığında Rimbaud, Verlaine'in arkadaşı ressam Jean-Louis Forain'in yanına taşındı.[1]

On dokuz yaşındaki Forain'in ardında gayet uzun bir kariyer vardı. École des Beaux-Arts'ı can sıkıntısından bıraktıktan sonra Louvre'da heykeltıraş Carpeaux onu keşfederek iş vermiş, sonra da haksız bir şekilde, bir heykeli kırdı diye kovmuştu. Babasının evlatlıktan reddettiği Forain köprü altlarında yatmış, Komün'ün itfaiye tugayına katılmış ve André Gill'le karikatür çalışmıştı. Açlıktan ölen bir ressam olmayacak kadar becerikli Forain bu kez dükkân tabelalarına, reklamlara, dekoratif yelpazelere ve sonunda da, resimli gazeteler için karikatürlere el atmıştı. Ayrıca, Quartier Latin'in duvarlarında da faaliyette bulunmuştu. Picasso'nun hayran olduğu son karikatürlerinden bazıları, klasik sanatta ve grafitide sağlam bir zemini bulunan, insanlardan hoşlanmayan bir Daumier'i düşündürür. Rimbaud'nun hiciv şiirleri için mükemmel bir resimleyici olurdu.

Dostlukları coşkulu bir zıtlıkla devam etti. Rimbaud, Forain'e "genç köpek" derdi, çünkü Forain hep etek peşinde koşardı. Forain'e göre de Rimbaud "kocaman, sırık gibi vücudu" ve muhtemelen de "sadece kızgın olduğu zaman" konuştuğu için köpeğe benzerdi.[2] Forain'in kafe masası eskizlerindeki kargacık burgacık çizgiler sanki bir gramofon iğnesi gibi, dişe diş konuşmaları kaydeder. Bunlardan birinde Rimbaud, "*Qui s'y frotte s'y pique*" (yaklaşık olarak "Besleme, ısırır") yazılı başlığın üzerinden insan katili bir kanatlı melek gibi aşağıyı gözetler. Başka birinde Rimbaud, yüzgeç gibi elleri ve hep ağır şeyler taşıyan birinin duruşuyla, büyük kentteki taşralı bir hödük gibidir, kocaman, laternacı maymunu gibi iple bağlanmış halde resmedilmiştir.

O kış boyunca Rimbaud, Louvre'a seferler yapan Forain'in peşinden ayrılmadı, çünkü "biz yoksulduk ve Louvre ısıtılıyordu". Forain eski us-

---

* A.g.e., s. 103.

taları kopya ederken, Rimbaud pencerede durur, Rue de Rivoli'den geçen hareketli resimleri seyrederdi.[3]

Bu, romantizmle modernlik arasında kalmış on dokuzuncu yüzyıl sanatının harika bir alegorik tablosu olurdu: Rimbaud, Rembrandtlara arkasını dönmüş, Louvre'un pencerelerinden bakıyor. Onun görüşüne göre, Forain resimle zamanını boşa harcıyordu. Düz tuvaller ve yağlı boyalar gerçekliğin üç boyutlu kaleydoskopuyla yarışamazdı.[4] Rimbaud bir gün Cafe du Rat Mort'da, kendini tuvalete bir ziyarette bulunmaktan kurtarıp da masanın üzerinde, insan dışkısının güçlü impastosuyla* resimler yarattığında vurgulamaya çalıştığı nokta herhalde buydu.[5]

Bunun ardından gelen peygamberce tiradı, Forain –yani Rimbaud'nun aşağılamalarını Cézanne ve Picasso'dan önce, modern sanatın bir manifestosu olarak algılayan ilk sanatçı- tarafından aktarılmıştır:

> Resmi, eski kopya etme huyundan koparmalı ve ona egemenlik vermeliyiz. Maddi dünya estetik izlenimler uyandıracak bir araçtan başka bir şey olmayacak. Ressamlar artık nesneleri kopya etmeyecek. Duygular, fiziksel dünyadan alınıp basitleştirilmiş ve evcilleştirilmiş çizgilerle, renklerle ve biçimlerle yaratılacak.[6]

Bugün artık, Rimbaud'nun tabloları küçümseyerek aylak aylak gezindiği resim galerilerinde buna benzer fikirler ileri sürülüyor. Fakat o zamanlar bu soyut, bağımsız sanat anlayışı Louvre'u havaya uçurma fikrinden pek de daha kabul edilebilir bir şey değildi. Rimbaud, makbul modellerden oluşan küçük dükkânı, kocaman bir açık hava bitpazarına dönüştürmek istiyordu:

> Bütün olası görünümleri nicedir elimde bulundurmakla böbürleniyordum, ve gülünç buluyordum çağcıl resmin ve şiirin ünlülerini.
>
> Seviyordum saçmasapan resimleri, kapı aynalıklarını, sahne dekorlarını, cambaz perdelerini, dükkân tabelalarını, halk bezemelerini [...]**

Cehennemde Bir Mevsim'den alınan bu pasaj, Baudelaire'inkiyle yarışabilecek bir sanat eleştirisi yığınından geriye kalan hemen hemen tek bölümdür. Rimbaud'nun estetik evreni öylesine hızla büyüyordu ki haritasını çıkaracak zaman yoktu. Tutarlı bir sanat yapıtını tamamlayıncaya

---

* Kalın tabakalar halinde boya vurma yöntemi-ç.n.

** A.g.e., s. 103.

kadar aynı fikri koruyamama durumu, normalde yeniyetmeliğin sonunda bir sorun olmaktan çıkar. Ama Rimbaud için bu, yaratıcılık işleminin bir parçasıydı. Kendi düşüncesinin yavaşlayıp geleneğe ayak uydurmasını beklemek yerine sanat yapıtını yeniden belirliyordu. Sanayi Devrimi nihayet edebiyata da ulaşmıştı: "Şiir artık eyleme ayak uydurmayacak. Onun *önünden* gidecek."

Ressamla, resmi hor gören şairin ittifakı, can sıkıcı ikâmetlerinden ve Rimbaud'nun uygunsuz huylarından uzun ömürlü çıktı. 8 Ocak 1872'de, Quartier Latin'in güney sınırındaki sefil bir pansiyona taşındılar. Bina, Rue Campagne-Première ve Boulevard d'Enfer'in (şimdiki Boulevard Raspail'in) köşesinde yer alıyordu. 1930'larda yıkıldı fakat ona benzer ucuz apartmanlar birkaç metre ileride yer alan, taş döşeli Passage d'Enfer'deki demir tırabzanların ardında varlığını sürdürdü. Rimbaud'nun evinin yeri bir teknik lise ve Raspail Métro istasyonuyla belirlenir. Alt katta bir ekmek ve şarap dükkânıyla, binada yaşayan araba sürücüleri için bir garaj vardı. Yolun karşısında, Montparnasse mezarlığının teşhis edilemeyen cesetler için ayrılmış bölümü yer alıyordu. Bulvar üzerindeki at ve köpek pazarları, kafelerin her zaman açık olmasını ve cenaze kafilelerinin yolunun sık sık sarhoşlar tarafından kesilmesini sağlıyordu.[7]

Rimbaud ve Forain, Verlaine'e göre "pis bir gün ışığıyla ve örümcek sesleriyle dolu",[8] eğik tavanlı, geniş bir tavan arası katında kalıyordu. Birkaç parça ev eşyası içerinin çıplaklığını daha da vurguluyordu: Bir yatak iskeleti, at battaniyesiyle kaplanmış bir yatak şiltesi, saman dolu bir sandalye, üzerinde hardal çanağına konmuş bir mum bulunan çıplak bir masa. Dekorasyon, iki lezbiyenin kırmızı kurşun kalemle çizilmiş bir resmini de kapsıyordu.

Forain şiltede yatarken Rimbaud yatak yaylarını seçti. "O yaylar ona tamamen uymuştu. Onlardan gerçekten hoşlandı, böylesine pis biriydi." "Su bardağı büyüklüğünde bir sürahimiz vardı. Rimbaud için o bile çok büyüktü neredeyse."[9]

Rimbaud'yla sık sık özdeşleştirilen kirin, tarihsel bağlama –yani haftada bir yıkanmanın henüz fazla görüldüğü bir çağa- yerleştirilmesi gerekir. "Kir" sözcüğünün bugün çağrıştırdığı donuk patina ve koku değildi bu. Kentte geçirdiği yüz günden sonra Rimbaud, kendi atmosferi ve haşarat popülasyonuyla yarı durağan bir ekosistemdi.

Rimbaud "Rue Campe"daki tavan arasını iki ay istila etti. Verlaine öyle sık geliyordu ki hemen hemen beraber yaşıyorlardı. 1936'da röportaj ya-

pılan oralı bir esnaf, Verlaine'le, çok genç görünen Rimbaud'yu sokakta kol kola yürürken gördüğünü hatırlıyordu. Neredeyse devamlı sarhoştular. Birinde Rimbaud, Forain'i odadan atıp kapıyı kilitledi ve açmadı.[10]

> Rimbaud'yla yaşamak olanaksızdı çünkü çok apsent içiyordu. Verlaine gelip onu getirirdi ve ikisi, onlarla birlikte gitmediğim için benimle alay ederdi.

Sonraki daha saygın günlerde Forain, iki arkadaşının seks yüzünden de sarhoş olduğunu yadsıdıysa da, Madam Forain'in bildirdiği bir söz, ilişkilerinin tümüyle platonik olmadığını düşündürüyor: "Rimbaud, homoseksüellerle takılsa da hiçbir zaman sonuna kadar gitmezdi."[11] Bu kanıt kırıntıları bazen hâlâ Rimbaud'nun "iffetini" savunmak için kullanılıyor ama Verlaine'in Rue Campagne-Première üzerine yazdığı şiirinde zevkle hatırladığı "*nuits d'Hercules*" ve duvardaki şüpheli lekeler açıkça, alışılmamış tarzda ve cüretli cinsel eylemleri ima ediyor.*

***

Dışarıdan bakan bir gözlemciye göre Rimbaud'nun yaptığı, dehasını alkolde boğmaktan başka bir şey değildi. Doğru olabilir; ama Rimbaud aynı zamanda kendisi ve Verlaine için, şiirde ve sonunda da cinsel ahlakta devrime katkıda bulunacak yeni bir yaşam tasarlıyordu.

Bu dönemden kalmış en uzun şiir –"Qu'est-ce pour nous, mon cœur..."- yeni idealleri hazırlamak için eskilerinin silinmesini betimler. Bir zamanlar bunun apsent etkisiyle yazıldığı söylenmiştir. Bu en azından, Rimbaud'nun şiddetle bozulmuş ölçüsünün farkına varıldığını gösteriyor. Eğer hikâye doğruysa "Qu'est-ce pour nous...", apsentin yasallaşması için güçlü bir kozdur. Bu düşünce, on iki heceli şiirin yıkıntılarının üzerinde, kayaların üzerinden akan bir sel gibi dalgalanarak gider.

> Nedir ki bize yüreğim, o kan gölleri ve küller
> Ve binlerce cinayet, ve dinmeyen kin, haykırışlar,
> Çığlıklar, ve feryatlar her düzenin yıkıldığı her
> Cehennemden; ve yıkıntılarda dolaşan o Rüzgâr?

---

* Herkül her zaman bir erkeklik simgesi değildir. Verlaine, Thespius'un elli kızının bekâretinin bozulması gibi kahramanca bir eylemin yanı sıra, Herkül'ün kadın giysileri giydiği esaret dönemini de ima ediyordu.

Bu şiirin yazıldığı tarih konusunda –Rimbaud'nun on iki heceli şiirlerinin harap olan karbon-14'lerinin açıkça çürüttüğü- en yaygın fikir, bunu "Komün sarhoşluğu" dönemine dek geri götürür.[12] Ama Rimbaud Komün'ün en azından iki aşama ötesindeydi. "Qu'est-ce pour nous..."nun şairi, Komün'ün bazı kutsal inekleri, yani "adalet", "tarih", "kolonilerde yaşayanlar" ve "insanlar" ve hatta bizzat Komüncüler de dahil olmak üzere her şeyin küresel bir soykırımla yok olduğunu görmek istiyor. Onun rüyası, kendisinin ve "romantik" (ya da "hayalperest") arkadaşlarının dünyayı yok edecek kıtalararası bir felaketle yok olmasıdır: "Avrupa, Asya, Amerika yok olsun!" Yetmiş yıl sonra olsa, hidrojen bombasına bir methiye olabilirdi bu.

Ne yazık ki bu toptan, geri dönüşsüz anarşi hali hüsnükuruntunun yol açtığı bir hayal olarak görülür. Hiçbir düşleme faaliyeti –ve hiçbir miktarda apsent- bu kadar sağlam bir dünyayı buharlaştıramaz. Son dize farklı bir ölçüyle yazılmıştır ve sanki gerçek dünyadaymış gibi, şiirin dışında durur:

> Bir şey yok. Varım! Varım hâlâ!

Uyuşturucudan kaynaklanan hayallerin şairi Rimbaud, daha çok ertesi sabahın şairidir. Yeni planı -*Cehennemde Bir Mevsim*'den ve Verlaine'in mektup ve şiirlerinden çıkarıldığı kadarıyla- çocukça bir oyunla yeni bir din arasında bir yerdeydi. Verlaine'le Rimbaud yeni bir inancın kutsal ailesi olacaktı. Onların *culte à deux*'sü [iki kişilik din-ç.], insanlığın ve Madam Rimbaud'nun oğlunun çektiği böylesine gereksiz acılara yol açmış ahlaki ayrımları aşacaktı. Rimbaud'nun daha sonra yazdığı düzyazı şiir "Serseriler"de, bu girişimin bir tür metafizik tedavi gibi tanımlandığı görülür: "Gerçekten, ruhumun bütün içtenliğiyle onu asıl biçimi olan Güneş'in oğluna dönüştürmeye adamıştım kendimi."*

Rimbaud, Parnassosçulardan akademik olarak hâlâ ayrıdır; ama yine de, onların yeni paganlığını toplumsal bir gerçekliğe dönüştürmeye çalışan birkaç Fransız şairinden biriydi.[13] Onun büyük arzusu, kendi yapıtı için felsefi bir marka kazanmak değil, şiirini Altın Çağ'ı yeniden yaratmak için kullanmaktı.

Verlaine, o bahar Rimbaud'ya gönderdiği mektuba bakarak bir hüküm verilecek olursa, bu konuyu terminoloji dışında pek kavramış değildi fa-

---

* A.g.e., s. 152.

kat o aşamada kavranacak pek başka bir şey yoktu belki de. Verlaine, Rimbaud'nun "şehadet" ve "haç yolu" dediği şeye girişeceklerini biliyordu ve Rimbaud'nun evrenine girişin ücreti ona ayak uydurmaksa bundan gayet mutluydu.

Verlaine'in ortak bir ideali yerine getirmek için yanıp tutuştuğunu sanan Rimbaud'ya göre, ikisinin aleni ilişkisi sadece züppece bir provokasyon yahut "aklın bozulması"nda kullanılacak yeni bir araç değildi. Homoseksüellik, projenin temel parçalarından biriydi. 1871'de "gey kültürü" diye bir şey ve homoseksüel yaşam tarzı konusunda genel bir kabul edilmişlik yoktu. Bir "yaşam tarzı" düşüncesi, "omniseksüellerin"* normal insanlarda bulunmayan bir sezgi gücüne sahip olduğuna inanan ütopik sosyalist Charles Fourier[14] gibi birkaç eksantrik düşünüre has bir şeydi.

Rimbaud'nun, bir ilişki biçimini sosyal felsefeye bağlaması bunu, kültür tarihinin önemli bir ânı kılar. Onun "şehadet" planları ne kadar düşüncesizce söylenmiş ya da hiç olmayacak şeyler gibi görünse de, Rue Campagne-Première'in sarhoş âşıkları her şeyden önce, modern homoseksüelliğin Adem'le Havva'sı haline geldi.

***

İlk adım nispeten basitti: Havari Verlaine'i karısından ve çocuğundan ayrılmaya ikna etmek.

Mautéler artık savaşa karşılık vermeye başlamıştı. Aralık ayında Verlaine kendisine kalmış küçük bir mirası toplamak için Arras'a gittiğinde Mathilde'le babası hesapları kontrol ediyordu. Para sızdırılmıştı ve paraları yutan delik olarak "o çocuk" belirlendi. Rimbaud'nun defedilmesi gerekiyordu.

İlk girişim, Madam Rimbaud'ya gönderilen anonim bir mektup gibi görünüyor. Madam Rimbaud, onun iyiliğini düşünen bir dost tarafından, oğlunun mahvolmaya doğru gittiğinden haberdar edildi. Oğlu zaten, içki âlemleri yüzünden mahalledekiler tarafından gayet iyi tanınıyordu ve düzeltilmesi mümkün olmayan bir şey yapmadan Charleville'e geri çağırılmalıydı. Madam Rimbaud bu mektubu duymazdan geldi; bunu Arthur'un eve dönüş bileti parasını koparmak için yaptığı, günü kurtarma amaçlı hilelerinden biri sandı.[15]

---

* Kural tanımaksızın tüm cinslerle birlikte olan-r.n.

O sırada, Verlaine'in annesi de oğlunu kurtarma kampanyasına katılmıştı. Kişisel bağlantılarını kullanarak, bir kâtip arayan önemli bir devlet görevlisiyle akşam yemeği ayarladı. Söz konusu akşam Verlaine gelmedi. Akşam yemeği onsuz başladı. Kırk beş dakika sonra bir sarhoş sendeleyerek ve evlilik hayatının dertleri hakkında bir şeyler geveleyerek kapıdan girdi. İş başka birine verildi.

Verlaine artık eve her gece sarhoş geliyordu. Birinde karısının saçlarını yakmaya kalktı. 13 Ocak'ta kahvesinin soğuk olduğundan şikâyet etti ve üç aylık oğlunu kapıp duvara fırlattı. Mösyö ve Madam Mauté üst kattan gelen çığlıkları duyup da yukarıya koştuklarında damatlarının kızlarını boğazlamakta olduğunu gördüler. Canavar kaçtı ve bebek, görünürde yaralanmamış halde kurtarıldı. Bir doktordan, Mathilde'in boğazındaki çürükler hakkında detaylı bir rapor yazması istendi.

Verlaine iki gün gizlendikten sonra Mathilde'e dokunaklı mektuplar göndermeye başladı. Sonunda Mathilde, güney Fransa'da bildirilmeyen bir yerden (Périgueux'den) yolladığı mektupta, "felaketimizin tek nedeni" ebediyen sürgün edilir edilmez eve döneceğini yazdı. Verlaine reddetti: Rimbaud'nun istediği yerde yaşamasını nasıl engelleyebilirdi?

Mathilde'in babası bu kez, yasal bir boşanmanın düzenlenmesi için başvuruda bulundu. Doktorun raporuna dayanıyordu bu. Rimbaud'dan hiç söz edilmemişti. Bu aşamadaki fikir, Verlaine'i korkutup edepli davranmaya zorlamaktan başka bir şey değildi. Ama Verlaine "kulamparalık"la suçlanmaktan korkmuştu: Kişisel şakalar bazen kabul edilebilirdi ama resmi bir suçlama ciddi yasal sonuçlara yol açabilirdi. Paniğe kapılarak, Albert Mérat'ya bir not gönderdi ve kendisinin Rimbaud'yla ilişkisi hakkında dedikodu yapmaya son vermezse "silahşörlere has önlemler almak"la tehdit etti: "Bu tür laflar birtakım aptalların kulağına gidebilir..."[16]

İşte tam o zaman, yani Verlaine tam ağıla dönmek zorunda kalmak üzereyken Rimbaud, Paris'teki kariyerinin en kötü nam salmış eylemini yaptı. "Carjat vakası" genellikle sarhoşluktan kaynaklanan, sersemce bir hareket olarak yorumlanmışsa da olayların sırası bunun önceden tasarlanmış olduğu kuşkusunu uyandırıyor.[17]

2 Mart 1872'de Rimbaud'nun beş ay önce *bonshommes*'ları parlak şiirleri ve teorileriyle şaşkına çevirdiği şarapçı dükkânında bir "Villains Bonshommes" yemeği düzenlenmişti.

Yemek bitti; konyak ve kahve servisi yapıldı. Ardından yemek sonrası eziyetine sıra geldi: Şiir okumaları.

Her zaman olduğu gibi, en sıkıcı şairler en uzun süreleri kullandı. Rimbaud dişini sıktı ve sonuna kadar bekledi. Sonra, Auguste Creissels adında, haklı olarak unutulmuş bir şair kalktı ve kendi "Sonnet du Combat"ını okumaya başladı: Belli ki, yapan kişiye büyük bir tatmin duygusu veren, azametli bir girişimdi bu.

Rimbaud her dizenin sonuna bir hece eklemeye başladı.

> Bu yasaya bağlı kalan tek biçimli şiir- *merde!*
> Ciddi ve katı duruyor tayin edildiği yerde- *merde!*

Bunun ardından olanlar tam anlamıyla net değil fakat anlatılan her hikâyede genel fikir aynı. Şair-fotoğrafçı Étienne Carjat, Rimbaud'ya "bokböceği" dedi. Rimbaud arkadan yaklaşıp Verlaine'in kılıçlı bastonunu kaptı, masanın karşısından Carjat'a hamle yaptı ve kılıç adamın elini sıyırıp geçti. Silah Rimbaud'nun elinden alındı ve fışı göbekli Carjat, Rimbaud'yu yerden kaldırıp dışarıdaki koridora attı. Bazı hikâyelerde de saldırının Rimbaud'nun dışarı atılmasından sonra gerçekleştiği söylenir; Rimbaud, koridorun karanlığında, şiir okumalar bitinceye kadar sabırla pusuda beklemiş, Carjat dışarı çıkınca da fırlayıp onu karnından bıçaklamıştır.

Başarısız katil, Cros'un laboratuvarındaki ressam Michel de l'Hay'a teslim edildi ve o da Rimbaud'nun Rue Campagne-Première'deki inine dönmesine yardım etti.

Anlaşılan, Carjat yaralanmadan kurtulmuş ama kendi çektiği iki Rimbaud fotoğrafının da negatiflerini yok edecek kadar öfkelenmişti.[18] Diğer bir sonuç da Rimbaud'nun gelecekteki tüm "Villains Bonshommes" yemeklerinden dışlanmasıydı.

Rimbaud için bu pek bir felaket değildi ama kendini bu dışlanmanın kıskançlık yüzünden olduğuna inandırmış olan Verlaine için ciddi bir darbeydi ve Rimbaud bunun böyle olacağını biliyordu. Verlaine'in neredeyse bütün arkadaşları "Villains Bonshommes" olduğundan ve Verlaine bu vakada Rimbaud'dan yana çıktığından, artık Verlaine'in Paris'le bağlarının çoğu kopmuş demekti.

Bu noktada Verlaine, "şehadetinde" kısa bir erteleme sağlamış gibiydi. Sarhoşlara has bir iyimserlikle, evliliğini "yamamak" ve hiç olmaya-

cak bir orta yolu bulmak için zaman istedi; Mathilde'i sakinleştirecek *ve* ne demekse, "haç yolu"nda Rimbaud'nun peşinden gidecekti. Rimbaud bir süre Paris'i terk etmeye ikna edildi.

Mathilde'in gördüğü ve sonradan yok edeceği bir yığın mektuba göre, Rimbaud "*bir kapris* yüzünden feda edilmiş olmaya sinirlenmiş"ti.[19] Ama kenti terk etmeye çoktan hazırdı. Beş aydır süren sarhoşluk ve sefaletin ardından Ardennes'in sağlam doğası yeni bir boş sayfa gibi gelecekti.

Rimbaud 1872 Mart'ının başında kendini yine tren istasyonunda buldu. Mautéler'e kalırsa, onu son kez görüyorlardı.

Rimbaud birkaç gününü Arras'ta, Verlaine'in birtakım akrabalarıyla geçirdi. Bu ziyaret hakkında hiçbir şey bilinmiyor. Sonra Charleville'e döndü ve Verlaine'den gelecek bir işareti beklemeye başladı.

Rimbaud 1871 Eylül'ünden beri, Balzac'ın "Paris'teki Taşralı Büyük Adam"ının hayatını yeniden oynamıştı: Kente gitmek üzere yola çıkış, alkışlanma, tutkulu bir aşk, halkın gözünden düşüş, eve dönüş... Balzac'ın karakterinin tersine intihar etmeye niyetlenmemişti. Çoğu kişinin bir yıkım süreci gibi gördüğü şey yeni bir alanın açılmasıydı. Rimbaud, varoluşun doğasını değiştirecek ya da her halükârda, can sıkıntısını birkaç mevsim uzak tutacak büyük bir deney tasarlıyordu.

14. Bölüm

Masumiyet Şarkıları

"Kutsal buldum sonunda aklımın düzensizliğini."*
("Sözün Simyası", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Rimbaud Charleville'e dönünce, annesi onun Paris'te geçirdiği mevsimle ilgili ahlak dersini verdi: "Entelektüel faaliyet insanı hiçbir yere götürmez".[1]

Rimbaud gelecekteki macerasını düşünüyor, kent merkezindeki kafede Delahaye ve Bretagne'la beraber oturuyor ve Paris'teki yaşamıyla ilgili, hayret verici hikâyeler anlatıyordu. Gündüzleri, eski okulunun yukarısındaki kütüphaneye kapanıyor ve bazı yeni şiirler, Verlaine'e tümüyle farklı bir kişi tarafından yazılmış gibi gelecek, tuhaf ve neşeli şarkılar üzerinde çalışıyordu.

Forain eliyle Verlaine'e vaaz gibi mektuplar gönderen Rimbaud, Madam Rimbaud'nun genç versiyonuydu sanki. Verlaine'in verdiği adla bu "*lettres martyriques*" sonradan Mathilde tarafından yok edilmiştir ama bunların içerdiği iğneli laf Verlaine'in yanıtlarından çıkarılabilir: Rimbaud, Verlaine'in yaptıkları "pakt"tan sıyrılmaya çalıştığından kuşkulanıyordu.

Sözel dayağın karşısında mutlu bir şekilde sinen Verlaine 2 Nisan 1872'de yazdığı mektupta, "nazik mektubu" için teşekkür ediyor ona:

> *"Küçük çocuk"* hak ettiği tokadı kabul ediyor, *"bokböceğinin arkadaşı"* söylediklerinin tümünü geri alıyor ve senin şehadetinden asla vazgeçmiş olmayıp, bunu, eğer mümkünse, daha da büyük bir *tutkuyla* ve neşeyle düşünüyor, emin ol Rimbe.
>
> Bunlar doğrudur, beni sev, koru ve güven ver bana. Çok güçsüzüm ve şefkate çok ihtiyacım var. [...] Seni yumuşatmak için o çocukça tuhaflıklara kalkışmayacağım bir daha.

Rimbaud uzaktan, Verlaine'in yine toplumsal saygınlığın kaygan yoluna geri döndüğünü görüyordu. Aptal herif hatta, "Rimbe" Paris'e döndüğü zaman ona bir iş bulmayı düşüneceğini de söylüyordu...

---

* A.g.e., s. 106.

Rimbaud'nun mektuplarından, Mathilde'in anılarında söz edilmeye değer bulunan tek bölümde bu talihsiz teklife yanıt veriliyordu:

> İş benden, tırnağımın gözümden uzak olması kadar uzaktır.
> Becer beni! [sekiz kez tekrarlanmış]
> Bir gün resmen bok yediğimi görünceye kadar, benim karnımı doyurmanın masraflı bir şey olduğunu düşünmekten vazgeçmeyeceksin.[2]

Verlaine için bu mektuplar temiz hava solumak gibiydi. Bohem varlığı, Forain'le her gün içtiği bir aperatife kadar düşmüştü. Mathilde güneyden dönmüş ve paranın akışı Mösyö Mauté tarafından kesilmişti. Lloyd Belge şirketi, riski göz ardı etmeye ve Verlaine'i bir sigortacı kâtibi olarak çalıştırmaya ikna edilmişti. Verlaine neredeyse hep ağırbaşlıydı. Mathilde günlerdir ilk kez diken üstünde değildi.

Rimbaud yolundan çekilince Verlaine daha yumuşak huylu olmuştu. Hatta Mathilde bir gün onun şiddet uygulama tavrı konusundan bile söz açabildi. Verlaine, sanki kadın ondan basit bir makinenin işleyişini açıklamasını istemiş gibi yanıt verdi:

> Ben küçük, kahverengi saçlı [dişi] kedicikle [Forain] takıldığım zaman iyiyim, çünkü küçük, kahverengi saçlı kedicik çok nazik. Ama küçük, sarı saçlı kedicikle [Rimbaud] takıldığım zaman kötüyüm, çünkü küçük, sarı saçlı kedicik vahşi.[3]

Mathilde'e yapılmış tek açıklama, bu kötü niyetli çocuk ninnisiydi. Kadının otuz beş yıl sonraki kendi yorumu, Rimbaud'nun, Charleville'e "sürgününden" ötürü onu suçladığı ve kocasını ayartarak ondan intikam aldığıydı.

Mathilde'in kronolojisi yanlışsa da, Rimbaud'nun onu kıskandığı pekâlâ doğru olabilir ve kesinlikle gerçek bir izlenimi yansıtır. Küçük Georges'un doğumundan sonra Rimbaud evliliği yıkmak için azimle çalışmaya başlamıştı. Babayı kaçırarak, kendi çocukluğunu karartmış olan durumu yeniden yaratacak, karısını ve çocuğunu terk eden bir adamla birlikte kaçacaktı.

"Mémoire" adlı uzun şiir muhtemelen bu dönemden kalmadır. Meuse nehrinin bir kolu Charleville'in yanından geçer ve sadece bu şiir için yaratılmışa benzeyen bir çağrışım tekniğiyle, durgun akıntılı suyun dibi-

ni tarayıp, yarı hatırlanmış sahneler çıkarır. Rimbaud henüz varolmayan okurlar için yazıyordu. Düşüncelerdeki göz, Rimbaud için çok rutin olduğu görülen akrobatik ustalıkları ancak modernist edebiyat ve sinemanın yüzyılından sonra yapabilecekti. Öyle de olsa, "Mémoire" hâlâ güzel bir şekilde zor bir şiirdir.

Berrak su; çocukluk gözyaşlarının tuzu tadında,
kız bedeni beyazlığının güneşine saldırı;
bedendeki sık sancakların ipeği, saf zambaklı
bir bakirenin savunduğu surların ön hattında;

melekler cümbüşü—yok. . . deviniyor altın bir dere,
kımıldıyor ottan kollar, siyah, ağır, hem serin de.
Su karardı, gök bir cibinlik yatağın üzerinde,
çekiyor dağın ve kemerin gölgeleri bir perde. [. . .]

Nehir kıyısında çocuklarıyla yürüyen kadının sık sık, kocasının gitmesinden ötürü perişan Madam Rimbaud olduğu söylenir. Altıncı kıtadaki, başını dağların ötesine çeviren erkekse, her iki tarafın da aynı şekilde güçlü kanısıyla ya Rimbaud ya da babası olarak teşhis edilmiştir.

Eleştirmenlerin onlarca yıldır kuru gürültü şeklinde devam eden bu türden uyuşmazlıkları normal olarak, metindeki direngen muğlaklığı gösterir. Çocuk ve adam ortaçağ tablolarındaki birbirine benzer fakat ayrı, senkronik figürler gibidir. Yetişkin erkek arkasında, "yolda birbirinden ayrılan bin melek gibi" gibi ortalığa saçılmış kimlikler bırakır ama çocuk esrarengiz bir geçmişin içine gömülmüş halde kalır.

Bu kasvetli su gözünün bir oyuncağıymış, neden
ah! uzanamıyor kollarım! kımıldamıyor tekne!
ne bu çiçek, ne diğeri, ne de sarıdır, yok, ne de
külrengi suyun dostu mavi beni rahatsız eden.

Ah! söğütlerin tozları silkelenmiş bir kanatla!
Kamışların gülleri çoktan yenmiş de gitmiş bile!
Teknem hâlâ takılmış; ve zinciri çekilmiş dibe
kıyısız suyun dibine; kim bilir hangi çamura?

"Mémoire" da, "Sarhoş Gemi" gibi, Rimbaud'nun ayrılış öncesi şiirlerindendir; yolcunun bir an oturup eşyası için endişelendiği, geçmişin anı parçalarından, geleceğin akla yakın bir imajını yaratmaya çalıştığı sessiz bir oda. Rimbaud, aslında bir tür evlilik yaşamına benzeyen bir şeye girişmek üzeredir. Bu şiirdeki muğlak çekiciliğin kaynağı, çözümlenmemiş tartışmalardır: Bir taraftan eviyle fakat aynı zamanda evin karşıtıyla –terk, sorumsuzluk ve özgürlükle- ilişkili bir babanın ayak izleri nasıl takip edilecek? Çaresiz kadın, artık yanında bulunmayan erkeğe aşkını korursa nasıl teselli edilecek?

Bu şiire uyan basit bir hikâyenin olmaması sevindirici bir şeydir. Şiirin biyografik önemi, detayları kadar yapısındadır. Birbirine çok uzaktan uyan motifleriyle hatıranın yapısını (her şeyden önce başlık "Mémoire"dır), geçmişle bugünün birbiriyle çatışmasını, birtakım imgelerin anlaşılmaz inatçılığını yeniden oluşturur. Rimbaud bunun gibi bir şiir bir daha hiç yazmadı. Sanki kompozisyon eylemi soruyu yanıtlıyordur, yahut öncelikle bunun sorulmasının boşunalığını gösteriyor gibidir: Akıl, anılarının "çamur"undan kendini nasıl çıkarabilir?

Rimbaud'nun kendi kasabasındaki geçici "sürgün"ünde yazılmış diğer şiirler oldukça farklıdır. Bunlar artık macerasına girişmiş Rimbaud tarafından yazılmıştır ve normal kriterlerle kavranmaz gibi görünüyorlarsa bu, şiirlerin bir günlük değil, bizzat maceranın parçası olmasındandır.

Genellikle editörlerin koyduğu –*Derniers Vers, Vers Nouveaux* ya da *Chansons* gibi- başlıklar altında yayımlanan bu şiirler herhalde Rimbaud'nun Verlaine'e söz ettiği "*Études Néantes*"[4] ("Boş Etütler") olsa gerektir: Müziksel *etütler* gibi, her tür dolaysız mesajdan arındırılmış şiirler yani. Verlaine bunların ilkini postadan aldığında şoke oldu. Önceki Rimbaud'nun yakıcı müstehcenliği havai fişekten kalan bir iz gibi yok olmuştu.

> Mösyö Rimbaud şimdi yolunu değiştirdi ve sadece, yarım kafiyeleri, muğlak terimleri, çocuksu ya da popüler deyimleri kullanarak, çok ve kasten aşırı basit bir nahif (Rimbaud ha!) tarzda çalışıyor. Böyle yaparak, zayıflığın, gerçek bir bulanıklığın ve büyünün neredeyse takdir edilemeyecek kadar ince ve cılız mucizelerini yarattı:
>
> Bulundu yitik!
> -Ne?- Sonsuzluk?
> Denize eklenmiş güneştir
> Sonsuzluk.

[...]

Yarın diye bir şey yok,
Bütün korlar atlastan.
Görevdir şimdi
Sizin coşkunuz.

Umut diye bir şey yok,
Ne de orietur* var.
Bilim ve sabır
Ve işkence, istemediğin kadar.**

Verlaine, Rimbaud'nun ona söylediklerinin pek azını hatırladığından, Delahaye bu anoreksik lirikler konusunda belki de daha iyi bir rehberlik yapabilir. Asıl fikir, ona Rimbaud tarafından açıklandığına göre "aklı açmak" ve sonra, ne kadar akıcı ya da mantıkdışı olursa olsun, izlenimleri "sabitleştirmek" ve yazmaktı.[5] Mutfak lavaboları ve istatistikleri olmayan bir tür fotoğrafik gerçekçilikti bu. Rimbaud şiiri için yeni ve muazzam bir alanı, aklın her tür alternatif gerçeğini sahipleniyordu. Şiirlerin ürkütücü genişliği, düşünceyi istila edebilme yolunda birtakım olanakların varlığı duygusunu verir:

Ey mevsimler, ey şatolar,
Var mı hatasız insanlar?

Ey mevsimler, ey şatolar!

Yaptım o büyülü mutluluk araştırmasını,
Bunu hiç yapmayan insan var mı?***

Rimbaud'nun *Cehennemde Bir Mevsim*'deki bu ilk denemeler hakkında kendi söyledikleri göründüğü kadar gizemli değildir:

---

* Latince: Doğacak. Tanrı'nın Tevrat'taki kurtarıcı gönderme vaadinin gerçekleşmeyeceğini söylüyor-ç.n.

** A.g.e., s. 108-109.

*** A.g.e., s. 110-111.

> Alıştım basit sanrıya: Bir fabrikanın yerine bir cami görüyordum düpedüz, meleklerin oluşturduğu bir davulcu topluluğu, gökyüzünün yollarında faytonlar, bir gölün dibinde bir salon [...]*

Bir şeyin yerine başka bir şey koymanın, en iyi tanımı belki de hayalcilik olan bu basit biçimine bir örnek, psikotropik bulut manzaralarıyla "Larme" şiiridir:

> O zaman fırtına değiştirdi göğü, geceye dek.
> Kapkara topraklar vardı, göller ve havuzlar vardı,
> Sütunlar, mavi göğün altında, tren istasyonları.

Bunun ardından gelen aşama deyimlerin anlamını değiştirmekti: "Sonra sözcüklerin sanrısıyla açıkladım büyülü safsatalarımı!"**

"Sözel sanrı", şeyleri görmenin dilsel eşdeğeriydi: Kulağa sanki müzik cümlesi gibi gelen sesliler ve sessiz harfler, bulutlar gibi konturlarını yitiren sözcükler ve böylece şair "*boudin noir*" (siyah sucuk) yemek yerine kendisini "*bouts d'air noir*"dan (siyah hava parçaları) beslenirken bulur.

Rimbaud'nun kendini realist olarak görmesi onu, Rimbaud eleştirmenlerinin arasında küçük bir azınlığın içine sokar. Ama bunlar keyfî halüsinasyonlar değildi. "Fêtes de la Patience"deki, "bektaşiüzümlerinin arasında" uçup duran "ruhsal şarkılar", yüzergezer ifadelerin oluşturduğu bir yığından ibaret değildi.[6] Post-yapısalcı teoriye has bozgunculuk Rimbaud'ya son derece yabancı bir şeydi. Eğer dil görev için yetersizse yeniden icat edilmeliydi.

Tüm bu sözel deneylerde, bunları profesyonel edebiyat sınırlarının çok ötelerine götüren gizli bir motif vardır. Rimbaud *Cehennemde Bir Mevsim*'deki şarkılarını on dokuzuncu yüzyıl aydınlanmacılarının yapıtlarında büyülendiği bir anlayışa, sahne dekorunu oluşturan duyusal izlenimlerin ardında saf, mutlak bir gerçeğin yattığı düşüncesine bağlar. Astronomik bir önseziyle bu gerçeği uzayın karanlığına benzetir: "En sonunda, ey mutluluk, ey akıl, ayırdım gökyüzünden mavisini"[7]*** Bu nihai gerçek insanın gözüne ancak, duyuların artık algılama nesnelerinden ayrı ol-

---

* A.g.e., s. 105.
** A.g.e., s. 106.
*** A.g.e., s. 108.

madığı, uçup gidiveren anlarda görünebilir; kişilik, "hanın genel işeme yerinde esrimiş küçük sinek, hodanın vurgunu, ve erittiği bir güneş ışınının!"* gibi buharlaştığında.

Soru şudur: Eriyebilen bir kişilik, ifade araçlarının üzerinde denetimi nasıl sağlayabilir? Bunun için, araç fonksiyonunu görebilecek bir biçim bulmak gerekliydi. Rimbaud, bu aracın onu yeni ve mucizevi bir gerçekliğe götüreceğini gerçekten ummuş olsa da olmasa da, bu deney onun şiirsel yeteneğinin merak uyandıran bir sınavı olacaktı: Tanımlamanın olanaksız geldiği yerde, doğru ifade biçimi nasıl bulunacak?

Rimbaud, bu aracın umut verici bazı parçalarına Charleville devlet kütüphanesinde rastlamıştı: On sekizinci yüzyıl hafif opera bestecisi Charles Favart'ın tüm librettolarının bulunduğu, unutulmuş on cilt kitap.

İlk bakışta, Favart'ın lirikleri Rimbaud'nun ilgisini çekmeyecek kadar sudan görünür. Aylak çobanlar ve aşırı duyarlı sütçü kızlar, basit bir armoninin sonsuz akışında yavan üzüntülerini bastırıyor. Rimbaud'nun aradığı nitelik tam da buydu. Favart'ın önemsizlikten ötürü çoktan soluklaşmış bazı bölümleri, Rimbaud'nun şiirlerinde makasla kesilip, anlaşılması güç bir belirsizliğin ortasına yapıştırılmış halde yeniden ortaya çıkar:

> Ama! Daha ne isterim ki ben,
> Aldı hayatın yükünü benden.
>
> Sözlerim nasıl anlaşılacak?
> Kaçırır onları bucak bucak!

Fransız şiirinde böyle bir örnekleme tekniğinin bir önceli yoktur fakat insan aklında birtakım öncellerinin olduğu belli. Rimbaud, edebi kompozisyon işleminin elediği sanılan arka fon mırıltılarını ve izlenimlerini yeniden yaratıyordu.

Rimbaud'nun *chanson*'ları 1872 baharında, şairin silinmiş yüzünü hikâyeye uygun gelecek bir ifadeyle doldurmak için kullanıldı. Bazılarının anlattığına göre Rimbaud deliler gibi mutluydu, bazılarına göreyse deliler gibi perişan. Ama bu tekniğin amacı şiirden şairin kişiliğini silmek ve anonim bir şarkı yaratmaktı; yani amacı dinsel bir tefekkür hali uyandır-

* A.g.e., s. 107.

mak olan, fakat aynı zamanda ruhsal hedefleri gayet açıkça hatırlatan şeyleri de kapsayan, kısa ayin parçaları yaratmak.[8]

Rimbaud'nun Ardennes kırsalında yazdığı hemen hemen her şeyde şu baskın tema görülür: İsa'nın ilk günahı. İnsan yalnız ekmekle (ya da Rimbaud'nun vakasında, apsentle) yaşamayacak:

> Artık canım bir şey çekerse,
> Topraktır ve taştır sadece.
> Dan! Dan! Dan! Dan! Yiyelim hava
> Kömür yiyelim, demir ve kaya.
>
> BEN: Bu kadar manzara yeter
> Sarhoşluk nedir kardeşler?
>
> Keşke hemen, ben aslında,
> Çürüsem gölde yatıp da,
> Korkunç köpüğün altında,
> Suda yüzen ağaçlarla.

Bu şiirlerdeki taş kemiren münzevi ruhani bir alkoliktir; susuzluğunun "ağızsız Hydra"* tarafından "tüketilmiş", midesi tarafından "çekilip götürülen", apsentlerin, şarapların ve frenküzümü likörlerinin dünyasında susuzluk çeken bir alkolik.

Onun yaklaşan "şehadetine" birçok gönderme vardır. L'Éternité'de muğlak bir şekilde, bunun "bilim" ve "sabır"dan (etimolojik olarak "bilgi" ve "acı"dan) oluştuğu söylenmiştir. Ama bu temalar ritim ve kafiyelerin eşit derecede önemli rol oynadığı bir tasarımın öğeleridir. Rimbaud'nun gizli mesajlarının şifresini çözme girişimleri yüzünden onun pratik başarısı gözlerden kaçmıştır. Ama her halükârda, gizli referanslardan bazılarının gayet mütevazı çıktığı görülür: Öten "Gal horozu"** (aynı zamanda, açıkça, muzafferane bir ereksiyona gönderme) ya da menekşe yiyen

---

* Hydra, Yunan mitolojisinde çok başlı -çoğunlukla dokuz başlı olduğu rivayet edilen- canavar-r.n.

** "Gallic cock": "Cock", "horoz" anlamının yanı sıra argoda erkek üreme organı için de kullanılır-r.n.

"çit örümceği", yani "l'araignée *de la haie*" (De-la-haye).[9] Izambard, Rimbaud'nun bazı nakaratlarının, hep söylediği ve gezilerde derlediği halk şarkılarından uyarlandığını fark ettiğinde gerçeğe daha yaklaşmıştı:

Aveine, aveine, aveine,
Güzel havalarla gel. [Geleneksel]

Ah! Gelsin o mevsim
Tutuşturan kalpleri. [Rimbaud][10]

Halüsinasyon gören, anlaşılması zor keşişin şarkıları bugün şiir tarihinde ticari yönden en başarılılar arasındadır. Belki de Verlaine'in *chanson*'larından heveslenen Rimbaud, bedava bir kaynağı, geleneksel şiirin ortak sermayesini yeniden ambalajlamıştı. Edebiyat kurumunu reddeden Rimbaud bu kez, Fransız şiirinin üzerinde, en az ülkenin tarihi kadar kalın tabakalar halinde duran karmaşıklığı kazıyarak çok daha geniş bir toplumla bağlantı kuruyordu.

Ölümünden beri Rimbaud, akademi tarafından yeniden özümsendi. Onun liriklerinin klasiğe aykırı öğeleri –onlardaki "*vers impairs*"* ve yarım kafiyeler- ya sanki mektepli birinin giriştiği deneylermiş gibi nitelendi ya da evrensel olarak, "yıkıcılığın" güzel örnekleri olarak övüldü. Aslında, Rimbaud'nun en aşırı vezinsel düzensizlik gösterisi olduğu düşünülen şiirinde –"Bonne pensée du matin"- heceleri saymak yerine serbestçe okunursa düzgün bir ritim vardır ve onun bazı "biçimsiz" kafiyeleri, Verlaine'in deyişiyle Rimbaud'nun "*parisiano-ardennais*" aksanıyla telaffuz edilirse mükemmel ahenklidir.[11] Bu şarkıların birçoğunu Ardennesli köylüler eğitimli aktörlerden daha güzel okuyabiliyordu.

Rimbaud'nun yıkıcılığı, vezinli şiiri basılı sayfadan kurtarıp kolektif kökenlerine geri döndürmeyi içeriyordu. Verlaine, Rimbaud'nun alaycı müstehcenliğinin ve folklorik "nahifliği"nin aynı sorunun çözümleri olduğunu görseydi, bu şiirsel cephe değiştirmeye bu kadar hayran kalmayabilirdi: "Eğer edebiyat bir burjuva kurumuysa, burjuva karşıtı bir ideolojinin aktarılmasında nasıl kullanılabilir?"[12] Ya da kâhinin bakış açısından ba-

* Tuhaf sayıda dizeler ve hecelerin genelde "norm"dan (sekiz dize ve on iki heceden) sapma olduğu söylenirdi-r.n.

karsak: "Üçüncü Cumhuriyet'in dili mutlak gerçeğin bir görüntüsünü nasıl aktarabilir?"

Mayıs'ın sonuna doğru Verlaine'den bir mektup geldi; Rimbaud gelecek Cumartesi günü Paris trenine binecekti. İstasyonda gizlice karşılanacaktı. Verlaine nihayet büyük maceraya hazır görünüyordu ama kullandığı tarz, bir kâhinin çırağından beklenen tarz değildi:

> Şimdi karşılamalar, yeniden kavuşmalar, sevinç, edebiyatı bekliyor, Seni bekliyor. Dün gece iki kez aynı rüyayı gördüm: *Sen, ey işkenceci çocuk ["martyriseur d'enfant"]. Sen ey tamamen altın.* Tuhaf, değil mi Rimbe?[13]

15. Bölüm

"İyi Çömez"

"[. . .] balayı
Toplayacak gülücüklerini ve bin
Bakır şeritle dolduracak semayı."
("Jeune Ménage")

Rimbe'ye yazdığı son mektupta Verlaine, "senin Ardennes'de geçen üç ayın ve benim bok içinde geçen altı ayım süresince hiç boş durmayan bir beyefendi"ye (kayınpederi Mauté'den söz ediyor) yapmayı düşündüğü bir numaradan söz etmişti. Anlaşılan bu numara Rimbaud'nun nezih bir insan gibi görünmesini gerektiriyordu ve çift taraflı bir hile demekti: Rimbaud, Mautélere karşı makbul biri gibi görünebilirse Verlaine onunla rahat rahat takılabilirdi.

> Eskisi kadar korkutucu görünmemek için mümkün olan ne varsa yap, hiç olmazsa bir süre; *çamaşır temizliği, cila, saç tarama, pişmiş kelle gibi sırıtma*; müthiş planlarda yer alacaksan bunlar gerekli. Ben de; çamaşır temizliği, beden bakımı vesaire (eğer istersen).

Rimbaud Paris'e 25 Mayıs 1872'de,[1] aldatıcı bir şekilde şık bir beyefendi olarak değil, Verlaine'in rüyalarının kıskanç idolu olarak döndü. Verlaine hemen çöktü. Onun o Mayıs'ta Rimbaud için yazdığı "Le Bon Disciple" adlı sonesi "şehadet" fikrinin kök saldığını gösterir. Bu sone kesinlikle yayımlanma niyetiyle yazılmamıştı. Bugüne kadar gelmesinin nedeni sadece, Belçikalı bir polisin onu on dört ay sonra Rimbaud'nun cüzdanından almasıdır.

Seçildim ben, lanetlendim işte!
Bilinmeyen büyük bir nefes kuşatıyor beni.
Ah dehşet! Parce! *Domine*!

Hangi sert melek vuruyor bana böyle
Sırtımın ortasına ben
Uçarken Cennete?

Tapılacak, habis bir ateş bu,
Tatlı delirium, nazik dehşet,
Bir şehidim ben ve bir kral,
Uçarım bir şahin, ölürüm bir kuğu!

Ey beni çağıran kıskanç,
Buradayım —tümüyle buradayım işte!
Değersizim hâlâ! Sürünüyorum sana!
—Tepin haydi, çıkıp kasıklarımın üstüne!

Verlaine'in ters çevrilmiş sonesi, zaman zaman sanıldığı gibi, anal bir ilişki hakkında yazılmış arsız bir methiye değildir. Bu şiir, onun on beş ay sonra Katolikliğe dönüşünü kaydeden, *Sagesse* adlı dindarca ilahilere rahatlıkla katılabilirdi. Verlaine'in şiirinde Tanrıyla Rimbaud arasında güçlü bir ailesel benzerlik vardır: "Tanrım, yaraladın beni aşkla / ve bu yara titriyor hâlâ..." (daha sonra Roche'da, tuvalette bulunmuş bir şiir).[2]

Bundan sonraki iki yıl hakkında eski hikâye, Verlaine'in Rimbaud'yla beraber ahlak bozukluğunun derinliklerine daldığı ve sonra birden ışığı gördüğüdür; ama Verlaine, Tanrı'nın onu "kartalın bir tavşanı yakaladığı gibi"[3] kapmasından çok önce dinsel bir bakış açısına dönmüştü. "Geri döner dönmez kapıp tut beni" diye kışkırtmıştı Rimbaud'yu. Rimbaud onun "büyük parlak günah"ı, Tanrısal cezanın nefis aletiydi.

Ama Rimbaud'nun düşündüğü şehadet bu değildi.

***

Rimbaud sonraki kırk dört gün boyunca kaçak bir suçlu gibi, bir pansiyondan ötekine taşınıp durdu. Son şiirlerinin kopyalarını kalan son arkadaşlarına, yani Verlaine, Forain ve daha sonra Paris'in dilencileriyle ilgili argo şiirleriyle tanınacak Jean Richepin adında genç bir şaire dağıttı.

Richepin ayrıca, Rimbaud'nun eski bir gazete gibi kaldırıp attığı "*cahier d'expressions*" defterini de almış ama sonra kaybetmişti. Anlaşıldığı kadarıyla Rimbaud defterini "alışılmamış sözcükler, fişek gibi parlak kafiyeler ve yeni düşünce taslakları"yla doldurmuştu.[4]

El yazmaları, bunları toplamış kişiler öldükçe ya da büyük vergilerle karşılaştıkça zaman zaman yeniden su yüzüne çıkar; ama Richepin'in bu defterle ilgili tanımı kendi içinde değerlidir ve şiirleri için malzeme biriktiren ve sonra tüm varını harcayan, aykırı bir Rimbaud'nun kanıtıdır.

Rimbaud'nun Paris'teki kırk dört günü, Haziran'da Delahaye'e gönderdiği mektup sayesinde olağanüstü net bir şekilde belgelenmiştir. Rimbaud'nun esas amacı can sıkıntısından kurtulmaktı. Bu konudaki stratejisini Charleville'in boğucu etkisinden muzdarip Delahaye'le paylaşmıştı:

> Sana pekâlâ, bol bol yürümek ve okumak tavsiye edilebilir. Kendini kesinlikle bürolara ve evlere tıkmamalısın. Bu tür yerlerin uzağında serserilik yapılmalı. Teselli dağıtmak hiç benim işim değil ama her şey acınası hale geldiğinde alışkanlıklarda bulunacak bir tesellinin olmadığı kanısındayım.

Rimbaud kendi tavsiyesine uyarak, bir buçuk ay boyunca en azından üç ayrı yatakta yattı ve bu süreler bavulunun üzeri toz tutmayacak kadar kısaydı. Mümkün olduğunda damda yattı.[5] Haziran'da Delahaye'e "Parbok" kentinden yazdığında, Sorbonne'daki caddenin karşısındaki Hôtel de Cluny'de küfleniyordu. "Dipsiz bir avluya" tepeden bakan "hoş" bir odası vardı. "Bütün gece boyu su içiyorum, şafağı görmüyorum, uyumuyorum ve boğuluyorum."

Elektrikli tuvaleti, mavi çiçekli duvar kâğıdını ve tıkalı lavaboyu saymazsanız Rimbaud'nun yaşamının bu dönemi bir edebiyat turisti tarafından kolaylıkla tekrar yaşanabilir. Hôtel de Cluny, bugün iki yıldızlı bir sonradan görmelik anıtıdır ama yenilenme felaketi Sorbonne ile nehir kıyısındaki Saint-Séverin mahallesi arasındaki birçok otantik köhne semti dokunmadan bırakmıştır.

Birkaç gün sonra orada, Charleville'den Jules Mary adında bir genç, Rimbaud'yu büyük bir stüdyoda gördü. Rimbaud'nun kâğıdı, kalemi yoktu ve ne yazdığı sorulduğunda, mürekkebin yeşilimsi bir çamura döndüğü mürekkep hokkasını gösterdi. Jules Mary ona ekmek ve çorbadan olu-

şan bir yemek ısmarladı. Rimbaud buna Place Saint-Michel'den aldığı bir demet suteresiyle karşılık verdi.[6] Daha önce Delahaye'e yazdığı mektup, bunun bile görgü kurallarına verilmiş büyük bir ödün olduğunu düşündürüyor: "Şimdiye kadar, Bokville'den gelen göçmenler belasından uzak durmayı başardım."

Rimbaud, şarkılarındaki münzevi gibi doyumsuzluğu sürdürüyordu. Öfke, can sıkıntısından daha tercih edilir bir şeydi ve tesellinin tersiydi:

> Isı pek sabit değil, fakat iyi havanın herkesin yararına olduğunu ve herkesin bir domuz olduğunu görünce, kendini birazcık gösterse bile benim canıma okuyan yazdan nefret ediyorum. Öylesine susadım ki kangren oldum sanıyorum. Belçika ve Ardennes'in nehirleri ve mağaraları, özlediğim şey bunlar.

İbret alınacak bohem, günlerini ters yaşıyor, geceleri yazıp kahvaltı vakti sarhoş oluyordu. Sevdiği bar (isteksiz garsonlarına karşın), "isimsiz şairlerin, çulsuz âlimlerin ve dolmakalemsiz gazetecilerin" uğrak yeriydi: Richepin'e göre Rue Saint-Jacques'taki "Académie d'Absinthe"; böyle denmesinin nedeni, orasının, kırk 'Akademisyen'iyle değil, kırk fıçı apsentiyle öğünmesiydi.[7] Apsent, Rimbaud'nun son şiirlerinin —çabuk uçan ve beklenmeyecek derecede vahşi- sıvı eşdeğeriydi. Bir punç satırıyla sarhoşluk:

> En nefis ve göz alıcı seri bu —o buzul adaçayıyla,* *absomphe*'un erdemiyle sarhoşluk- yalnız, sonrasında bok içinde uyursun!

Rimbaud, Hôtel de Cluny'ye taşınmadan önce Boulevard de Saint-Michel'in öteki tarafında, Odéon'dan Jardin du Luxembourg'a kadar kıvrıla kıvrıla giden Rue Monsieur-le-Prince'deki bir odada kalmıştı. Delahaye'e yazdığı mektuptaki tanımlamaya, Rimbaud'yla bağlantılandırılan üç adresten -22, 41 ve 55 numaralardan- sadece, (şimdi kasvetli Hôtel Stella olan) 41 numaradaki Hôtel d'Orient uyuyor.[9] Bu mektup, aslında Rimbaud'nun yapıtlarının tüm basımlarına konması gereken, özenli bir yazıdır:

---

* "*Cette sauge de glaciers*", herhalde apsent kırılmış buzun üzerinde yeşil durduğundandır. (Bir yazar ondan "sütlü adaçayı rengi" diye söz eder.)

Geçen ay [Mayıs 1872] Rue Monsieur-le-Prince'deki odam Lycée Saint-Louis'nin bir bahçesine bakıyordu. Küçük penceremin altında muazzam ağaçlar vardı. Sabaha karşı saat üçte mum ışıkları kararır ve ağaçlardaki kuşlar hep birden ötmeye başlar. Bitti. Artık çalışma yok. Sabahın o anlatılmaz ilk saatleriyle donakalmış bir halde gözümü dikip ağaçlara ve gökyüzüne bakmalıydım. Okulun tümüyle sessiz yatakhanelerini görüyordum. Ve bir taraftan da bulvardaki arabaların nefis, çınlayan, takırdayan seslerini duyuyordum.

Çekiç başlı pipomu içtim ve çatı kiremitlerine tükürdüm, çünkü oda tavan arasında. Saat beşte aşağı inip ekmek alırdım. İşçiler kalkmıştır, her yerdedir. Günün o saatidir. Şarap dükkânında kafayı çekme vakti; benim vaktim yani. Geri dönüp karnımı doyurur, sonra sabah saat yedide yatardım güneş tespihböceklerini çatı kiremitlerinin altından çıkarırken.

Yazları sabah erken ve Aralık akşamları; burada daima nefis bulduğum şey bunlar işte.

Bu belki de Rimbaud'nun Paris'teki gazete yazarlığından kalan tek hatıradır; *Figaro* için, sembolik *merde*'lerden arınmış, renkli bir "Scène de la Vie de Bohème". Ayrıca bu, Delahaye'in itiraz edilen, Rimbaud'nun düzyazı şiirler yazdığı yolundaki iddiasını da destekleyebilir.[10] *Illuminations*'daki "Aube"de ("Tan") aynı belirgin basitlik ve benzer bir tema vardır: "Anlatılamaz" anlardan ve şafağın, tespihböcekleri ve büro çalışanları gibi sürünen, iğrenç şeyler ortaya çıkmadan önceki saflığıyla büyülenme.

Baudelaire'in bazı düzyazı şiirlerindeki gibi, paragraflar embriyonik kıtalar gibidir. Baudelaire gibi belki Rimbaud da ilk düzyazı şiirini vezinli bir şiirin müsveddesinde kazara keşfetmiştir.

TAN

Sarıldım yaz şafağına, öptüm onu.

Hiçbir şey kımıldamıyordu daha alnacında sarayların.[11] Ölüydü su. Orman yolundan ayrılmıyordu alacakaranlık ordugâhları. Yürüdüm, diri ve ılık solukları uyandırıp, ve baktı değerli taşlar, ve gürültüsüzce havalandı kanatlar.

Şimdiden yepyeni ve solgun ışıklarla dolu bir patikada, bana adını söyleyen bir çiçekti ilk serüvenim.

Gülümsedim çamların arasında saçını dağıtan sarışın çağlayana: Keşfettim tanrıçayı gümüş rengi dorukta.

O zaman kaldırdım örtüleri birer birer. Ağaçlı yolda, sallayıp kollarımı. Onu horoza gösterdiğim ovada. Çan kuleleri ve kubbeler arasında kaçıyordu büyük kentte, ve tıpkı bir dilenci gibi, koşarak izliyordum onu mermer rıhtımlarda.

Yolun yukarısında, bir defne ormanının kıyısında, sardım onu kat kat örtüleriyle, ve duyumsadım biraz uçsuz bucaksız gövdesini. Ormanın alt yanına birlikte indi tan ve çocuk.

Öğle olmuştu uyandığımda.*

Baudelaire'in "Crépuscule du Matin"inden kalan izler de gerçek bir yolu gösterebilir. Forain, sakin Ile Saint-Louis'deki Hôtel Lauzun'da yeni bir stüdyoya taşınmıştı. Rimbaud onu orada kesinlikle ziyaret etmiştir. Baudelaire genç bir şairken Hôtel Lauzun'da (ya da Pimodan'da) yaşamış ve Rimbaud'nun bildiği gibi, Club des Hachichins [Haşhaşiler Kulübü] toplantılarına katılmıştı.[12] Yağlıboya tablolarla dolu panelleri ve altın kaplı tavanıyla, büyük salonda Balzac, Gautier ve Baudelaire bir doktorun nezaretinde afyon renkli esrarın yapay cennetini keşfetmişti.

Rimbaud'nun, "Bonne pensée du matin" adlı yapıtını Baudelaire'in ilk kent pastorallerini yazdığı pencereden, batıda Paris'in hiç beklenmedik derecede kırsal manzarasına ve alt kattaki aynı zengin salona bakarak yazdığını düşünmek kışkırtıcıdır:

Sabahın dördü, mevsim yaz burada,
Sürmekte hâlâ aşkın derin uykusu.
Buharlaşıyor koruların altında
Kutlanmış akşamın kokusu.

Geniş kocaman işliklerinde, orada,
Batı Kızlarının** güneşi altında
Gömlekli dülgerler var
Çoktan çalışmayı bırakmışlar.

Rahattırlar kendi yosun çöllerinde,
Değerli kaplamalar hazırlıyorlar ki
Çizip betimleyecek kent gene
Onların üzerine yapay göklerini.***

* * *

---

* A.g.e., s. 158.

** Yunan mitolojisinde Hesperidler, Okeanos ırmağının ötesinde, geceyle gündüzün sınırlarında oturan ince sesli perilerdir-ç.n.

*** A.g.e., s. 105.

Rimbaud Haziran'ın sonunda Verlaine'e, bütün iyi kararlarını bertaraf etmede yardım etmişti.

Sigorta kâtibi her sabah işe gitmek için çıkıp gidiyor ve hiçbir zaman varamıyordu. Mathilde öylesine bıktırıcı hale gelmişti, kadının anasıyla babası öylesine kötü sözler ediyordu ki moralini düzeltmesi için çok absent gerekiyordu.

Mathilde evliliğinin yine dağıldığını görüyordu. Kocası çakısını savuruyor, "sabır" ve "anlayış" istiyordu. Kılıçlı bastonuyla Madam Mauté'ye bir delik açmaya bile kalktı. O korkunç, cam gibi bakışı geri gelmişti. Kötü çocuk çok uzak olamazdı. Ailenin bir dostu, Rimbaud'yu birçok kez nehrin kuzeyindeki, küçük bir tiyatronun bulunduğu Jouffroy Pasajı'nda görmüştü. Rimbaud belki de sahne görevlisi ya da kasiyer olarak, geçici bir iş bulmuştu.[13]

7 Temmuz Pazar akşamı Mathilde (Verlaine'e göre) "şüpheli bir soğuk algınlığı geçiriyor"du ya da (Mathilde'e göre) "şiddetli bir baş ağrısı ve yüksek bir ateşe yakalanmış"tı. Verlaine onu dostça öptü ve ilaç almak için dışarı çıktı.

Yolda birkaç metre sonra, Rue Nicolet'ye bir mektup atmak için çıkmış olan Rimbaud'ya rastladı. Mektupta, Paris'i yeterince gördüğü ve derhal ayrılıp Belçika'ya gitmeye karar verdikleri yazıyordu.

Verlaine onun fikrini değiştirmeye çalıştı:

> "Ama karım hasta. Gidip eczaneden bir şeyler..."
> "Hayır, alma. Karın için uğraşmayı bırak. Haydi, söyledim sana, gidiyoruz."
> Ve ben de, doğal olarak onunla gittim.[14]

Verlaine sonraları bu davranışının suçunu Rimbaud'nun hipnotik gücüne yükledi. Bu vakada muhtemelen haklıydı. On bir hafta sonra Edmond Lepelletier'e gönderdiği mektupta "çıplak ve yoksul bir halde, hiçbir kitabım ya da resmim olmadan" diyordu, "her şeyi geride bırakarak, basiretsiz bir güruh gibi kaçtık Rue Nicolet'nin Sodom'undan".[15]

Gece yarısı treniyle Belçika sınırını geçip özgürlüğe kavuşmadan önce, Verlaine'in akrabalarında kalabilecekleri Arras'a gittiler.

Arras'a vardıklarında şafak söküyordu.[16] İstasyondan çıktıklarında Verlaine okul kaçağı bir öğrenci gibi kıkırdıyor, Rimbaud da –"olağandışı, vaktinden önce gelişmiş ciddiyetine karşın"- "hazin bir sevinç" arıyordu. Dük-

Yolun yukarısında, bir defne ormanının kıyısında, sardım onu kat kat örtüleriyle, ve duyumsadım biraz uçsuz bucaksız gövdesini. Ormanın alt yanına birlikte indi tan ve çocuk.

Öğle olmuştu uyandığımda.*

Baudelaire'in "Crépuscule du Matin"inden kalan izler de gerçek bir yolu gösterebilir. Forain, sakin Ile Saint-Louis'deki Hôtel Lauzun'da yeni bir stüdyoya taşınmıştı. Rimbaud onu orada kesinlikle ziyaret etmiştir. Baudelaire genç bir şairken Hôtel Lauzun'da (ya da Pimodan'da) yaşamış ve Rimbaud'nun bildiği gibi, Club des Hachichins [Haşhaşiler Kulübü] toplantılarına katılmıştı.[12] Yağlıboya tablolarla dolu panelleri ve altın kaplı tavanıyla, büyük salonda Balzac, Gautier ve Baudelaire bir doktorun nezaretinde afyon renkli esrarın yapay cennetini keşfetmişti.

Rimbaud'nun, "Bonne pensée du matin" adlı yapıtını Baudelaire'in ilk kent pastorallerini yazdığı pencereden, batıda Paris'in hiç beklenmedik derecede kırsal manzarasına ve alt kattaki aynı zengin salona bakarak yazdığını düşünmek kışkırtıcıdır:

Sabahın dördü, mevsim yaz burada,
Sürmekte hâlâ aşkın derin uykusu.
Buharlaşıyor koruların altında
Kutlanmış akşamın kokusu.

Geniş kocaman işliklerinde, orada,
Batı Kızlarının** güneşi altında
Gömlekli dülgerler var
Çoktan çalışmayı bırakmışlar.

Rahattırlar kendi yosun çöllerinde,
Değerli kaplamalar hazırlıyorlar ki
Çizip betimleyecek kent gene
Onların üzerine yapay göklerini.***

* * *

---

* A.g.e., s. 158.

** Yunan mitolojisinde Hesperidler, Okeanos ırmağının ötesinde, geceyle gündüzün sınırlarında oturan ince sesli perilerdir-ç.n.

*** A.g.e., s. 105.

Rimbaud Haziran'ın sonunda Verlaine'e, bütün iyi kararlarını bertaraf etmede yardım etmişti.

Sigorta kâtibi her sabah işe gitmek için çıkıp gidiyor ve hiçbir zaman varamıyordu. Mathilde öylesine bıktırıcı hale gelmişti, kadının anasıyla babası öylesine kötü sözler ediyordu ki moralini düzeltmesi için çok apsent gerekiyordu.

Mathilde evliliğinin yine dağıldığını görüyordu. Kocası çakısını savuruyor, "sabır" ve "anlayış" istiyordu. Kılıçlı bastonuyla Madam Mauté'ye bir delik açmaya bile kalktı. O korkunç, cam gibi bakışı geri gelmişti. Kötü çocuk çok uzak olamazdı. Ailenin bir dostu, Rimbaud'yu birçok kez nehrin kuzeyindeki, küçük bir tiyatronun bulunduğu Jouffroy Pasajı'nda görmüştü. Rimbaud belki de sahne görevlisi ya da kasiyer olarak, geçici bir iş bulmuştu.[13]

7 Temmuz Pazar akşamı Mathilde (Verlaine'e göre) "şüpheli bir soğuk algınlığı geçiriyor"du ya da (Mathilde'e göre) "şiddetli bir baş ağrısı ve yüksek bir ateşe yakalanmış"tı. Verlaine onu dostça öptü ve ilaç almak için dışarı çıktı.

Yolda birkaç metre sonra, Rue Nicolet'ye bir mektup atmak için çıkmış olan Rimbaud'ya rastladı. Mektupta, Paris'i yeterince gördüğü ve derhal ayrılıp Belçika'ya gitmeye karar verdikleri yazıyordu.

Verlaine onun fikrini değiştirmeye çalıştı:

> "Ama karım hasta. Gidip eczaneden bir şeyler..."
> "Hayır, alma. Karın için uğraşmayı bırak. Haydi, söyledim sana, gidiyoruz."
> Ve ben de, doğal olarak onunla gittim.[14]

Verlaine sonraları bu davranışının suçunu Rimbaud'nun hipnotik gücüne yükledi. Bu vakada muhtemelen haklıydı. On bir hafta sonra Edmond Lepelletier'e gönderdiği mektupta "çıplak ve yoksul bir halde, hiçbir kitabım ya da resmim olmadan" diyordu, "her şeyi geride bırakarak, basiretsiz bir güruh gibi kaçtık Rue Nicolet'nin Sodom'undan".[15]

Gece yarısı treniyle Belçika sınırını geçip özgürlüğe kavuşmadan önce, Verlaine'in akrabalarında kalabilecekleri Arras'a gittiler.

Arras'a vardıklarında şafak söküyordu.[16] İstasyondan çıktıklarında Verlaine okul kaçağı bir öğrenci gibi kıkırdıyor, Rimbaud da –"olağandışı, vaktinden önce gelişmiş ciddiyetine karşın"- "hazin bir sevinç" arıyordu. Dük-

kânlar ve kafeler hâlâ kapalıydı. Kentte çabucak bir tur attıktan sonra istasyonun büfesine dönüp, kutlamak için bir aperatif içtiler.

Yan masadaki hasır şapkalı bir adam onların konuşmasını dinliyordu. "Onu Rimbaud'ya gösterdim ve Rimbaud sessiz, suskun gülüşüyle gülmeye başladı." Konuşma daha ilginç bir hale gelmişti. Ev soygunlarından, hapishane firarlarından ve boğularak öldürülen ihtiyar kadınlardan konuştular. Çok inandırıcı bir performanstı. Bir adam kalktı ve büfeden çıkıp gitti...

İki polis Verlaine'le Rimbaud'yu Arras sokaklarında götürürken, iki meşhur katilin az önce tren istasyonunda tutuklandığı söylentisi yayılıyordu. Rimbaud'nun "haç yolu", bir tren yolculuğu ve istasyon büfesinde kafayı çekmekten ibaret kalabilirdi. Verlaine soruşturma hâkimi tarafından herhalde, geçmişinde birtakım anarşist faaliyetleri bulunan, vahşi bakışlı, reşit olmayan bir arkadaşı olan, lekeli beyaz pantolonlu, adi bir memur olarak görülecekti.

Düzmece katiller ekip olarak gayet iyi çalıştı. Polis merkezinde Rimbaud, Verlaine'e bir göz kırptıktan sonra ağlamaya başladı. Onun sorgusu tek başına yapıldı ve hâkimde yasalara saygılı bir genç izlenimi bıraktı. Bu sırada Verlaine "keyfi" tutuklanmalarını protesto etti ve Metz doğumlu biri olarak, şimdi Alman vatandaşlığını seçme hakkını kullanmaya teşvik edildiğini söyledi. İki polise, bu beyefendileri tekrar istasyona götürmeleri ve Paris ekspresiyle kenti terk etmelerinin sağlanması emredildi.

Rimbaud'yla Verlaine kendilerine eşlik eden polislerle kahvaltılarını ve birkaç içkiyi paylaştıktan sonra ikinci sınıf bir vagona yerleştirildiler ve B planını tartıştılar. Paris'e vardıkları zaman akşam yemeği vaktiydi, sonra Gare de l'Est'e yürüdüler, Charleville'e gidecek akşam treni kalkmak üzereydi.

Bu sırada Mösyö Mauté damadını arıyordu; ilk önce, yarı umutlu bir şekilde morgda, sonra polis merkezinde ve sonunda da, kendini çok iğrenç birtakım şeylerin açığa çıkmasına hazırlayarak, Quartier Latin'in kafelerinde aradı. Orada, Verlaine ve yol arkadaşı hakkında "en tuhaf sözleri" ve "en rezalet söylentileri" duydu.[17] Gerçekten kaçış yoktu: Kızı, alkolik bir homoseksüelle evlenmişti.

İki yüz elli kilometre kuzeydoğuda Verlaine'le Rimbaud, mümkün olduğunca göze çarpmadan Charleville istasyonundan Charles Bretagne'ın

evine doğru yürüyordu. Ertesi günü hep içerek geçirdiler ve geceyi beklediler. Gece yarısından sonra Bretagne, onları bir arabacının evine götürüp iki gezgin rahip olarak tanıttı ve adamdan "Mahşerin atını" koşmasını istedi.[18]

Plan, *douaniers*'in eline düşmeden sınırı geçmekti. Verlaine kendini yine, bir Komüncü olarak tutuklanabileceğine inandırmıştı. Şimdi, reşit olmayan birini kötü yola sürüklemekten suçlanması da aynı şekilde muhtemeldi.

10 Temmuz 1872'de, şafak sökmeden iki saat önce Pussemange köyü yakınlarında at arabasından indiler.

Rimbaud, Delahaye'le yaptıkları tütün seferleri sayesinde, gümrük devriyelerinden nasıl uzak durulacağını biliyordu. Bir ormanın içinden dağlara tırmandılar, işaretle belirlenmemiş sınırı geçtiler ve Gretna Green'e* varan sevgililer gibi, seke seke Belçika'ya girdiler.

---

* Britanya adasında, İngiltere sınırının hemen dışında, İskoçya'ya ait ilk köy. 18. yüzyılda İngiltere'de belli bir yaşın altındakilerin ailelerin izni olmadan evlenmeleri yasaklandı ancak bu yasak İskoçya'da geçerli değildi. Bu durumda ailelerinden izin alamadığı için evlenemeyenler kaçıyor ve İskoçya sınırını geçer geçmez geldikleri bu köyde evlenebiliyorlardı-e.n.

16. Bölüm

Kaçaklar

"tamamen anlaşılmaz ve tiksindirici"
(Polis Lombard, Préfecture de Police'e verilen rapor, 1 Ağustos 1873)

Verlaine, Rimbaud geldikten sonra hemen hemen hiçbir şey yazmamıştı. Şimdi, güney Belçika'da trenle ve yayan olarak zikzaklar çizerlerken içinden şiirler taşıyordu yine. Verlaine'in *Romances Sans Paroles*'indeki "Paysages Belges", Rimbaud'nun edebiyata en büyük dolaylı katkılarından biri sayılmalıdır. Benekler halinde manzaraları ve ışık çizgileriyle, küçük araba penceresi kıtaları bir yeniliktir: Önemsiz her şey –mantık, ahlak ve eşyalar- geride bırakılmıştır.

Nedir bu duygular?
Garda gümbürtü var,
Gözler bir mucize,
Charleroi nerede?

Rimbaud'nun Belçika şiirleri zaman zaman Verlaine'inkilere benzer ve etkiyi eşit olarak ikiye bölme konusunda birçok girişimde bulunulmuştur; ama birinden ötekine geçen biçimler ve deyimler onların ortak malları ve yaşadıkları, zevk alarak edindikleri alışkanlıklar ve mutlu yanlış anlaşılmalar ve hatta bir ilişkinin, ritmini bulmaya başlayan bebek diliydi.[1] Bu dönemden kalan elyazmaları, el yazılarının şaşırtıcı bir şekilde birbirine benzer hale geldiğini gösterir.[2]

-Juliette, Henriette'i getiriyor akla
Bir tren istasyonu ki büyüleyici
Dağın yüreği bahçenin derinliği
Bin mavi şeytan dans ediyor havada!

Bir bank beyaz kızın şarkı söylediği
Gitarla, fırtınaların cennetinden.
Ve Guyana yemek salonundan gelen
Çocuklarla kuşların gevezeliği.

Bir cumba pencereyle dönüyor aklım
Zehirli salyangozlara, şimşirlerin
Arasında bir uyku güneşte. Lakin,
Ah her şey çok, çok güzel! Sessiz olalım.

Rimbaud'nun dili sık sık, bir şiirden öteki şiire değişmiştir. Sınırı geçtikten sonraysa değişikliklerin kıtadan kıtaya ya da dizeden dizeye, hatta bazen cümlenin ortasında gerçekleştiği görülür. Hiçbir imgenin şiirde sabit bir hal ve tavır edinmesine izin verilmemiştir. Tanımdan arındırılmış tüm cümleler mantık ve sözdizimi kurallarının kontrolünden kaçak geçmiştir. Çağrışımın hızı mantıksal bağlantıları silmiştir. Kalan tek belirgin tema, ironik bir şekilde, uygun bir dil bulmanın olanaksızlığıdır.

Ama ben, Tanrım! Benim uçup giden ruhum işte bu,
Gökler kızıl cama kestiği zaman bir demiryolu
Gibi göz alabildiğince giden yüz Sologne'de*
Kaçan uçan kutsal semavi bulutların altında.

Rimbaud'nun Belçika'da yazdığı "Est-elle almée?..." adlı diğer bir şiir, genellikle tamamı sanılan iki dörtlüğüyle biliniyordu ve Rimbaud araştırmacısı Jean-Jacques Lefrère'in 1998'de bir koleksiyoncuda bulunan elyazmasına birkaç saniye bakmasına izin verilinceye kadar böyle sanıldı.[3] Elbette daha başka birçok şiir vardı. Verlaine 1883'te onların kaybolmasından ötürü feryat ediyordu: "O namert Rimbaud'yla ben onları ve daha bir sürü şeyi apsent ve tütün almak için okuttuk!"[4]

Bilinmeyen sayıda gün sonra "baş döndürücü bir şekilde"[5] dolaşıp durarak Brüksel'e vardılar ve Gare du Nord'a yakın Grand Hôtel Liégeois'da bir oda tuttular. Verlaine, Rimbaud'yu Komün'den birkaç eski arkadaşıyla, vasıfsız işlere düşmüş hevesli birtakım entelektüellerle tanıştırdı. Rim-

* Sologne: Loire'da, kum düzlüklerden oluşan bir bölge.

baud'nun başarılı olduğu bir yabancılaşma ve yenilmişlik atmosferiydi bu; her tür isyanı caiz gören bir *tabula rasa*'ydı [boş sayfa-r.]. Olanaksız bir devrim için hâlâ hazır bekleyen sürgündeki Komüncüler, adını büyük bir özlemle *La Bombe* koydukları kendi dergilerini çıkarıyorlardı.

Rimbaud, anlaşılan, yılışık Georges Cavalier'le dost olmuştu ve bu adam boğum boğum suratıyla, tahta pipolar üzerine yontularak yapılmış yüzlere benzediğinden "Pipe-en-Bois" [tahta pipo-ç.] diye bilinirdi. "Pipe-en-Bois" genellikle sevimli bir eksantrik olarak sunulurdu. Komün'ün Anacaddeler Müfettişi diye bilinen bu adamın, Paris lağımlarına mayın döşenmesinde suç ortağı olduğu ve bir park bekçisini "devrimin önünü tıkıyor" diye vurdurtmaya kalktığı söyleniyordu.[6]

Rimbaud'nun, profesyonel teröristleri "hayrete düşürmeyi" başarması çok ilginçtir.[7] Verlaine bunun nasıl olduğunu ne yazık ki kesin bir şekilde söyleyemiyor: Belki de (bir polis muhbirinin bildirdiğine göre) "onların aşk maceralarına alenen karışarak". Yahut belki de Komüncüler bu yeniyetme şairin yanında muhafazakâr kalmıştır. Rimbaud'nun, "Qu'est-ce pour nous..." adlı şirini Brüksel'de, *Bombe* okuyucularına sert bir mesaj olarak yazdığı söylenmiştir:[8] Davaları her halükârda yok olmaya mahkûm olduğuna göre, gerçek anarşistler tüm gezegenin yok olmasını istemeliydi.

Belçika'da geçirdikleri iki ay boyunca Verlaine en azından iki fikir arasında kararsızdı, bazen de hiçbir fikri falan yoktu. Rimbaud'nun yüzünden düştüğü, yoldan çıkmış halinden ötürü büyük bir acı çekiyordu. Sürekli bir tatil durumu ilan edilmişti ve yeni diktatör, bundan geriye her tür dönüşe karşı tetikteydi. Verlaine annesine mektup yazdığında, annesinin ona yazacağı mektupları ikiye ayırmasını istedi: "Birinci kısmı Rimbaud'ya gösterilebilecek olanlar, diğeriyse benim zavallı evimdekilere mahsus".[9] Mathilde'e Brüksel'den gönderdiği mektup elbette Rimbaud'ya gösterilmemişti: "Üzülme ve ağlama. Kötü bir düş görüyorum. Bir gün geri döneceğim."

On dört yıl boyunca anılarıyla kafayı bulunca, Rimbaud'yla yaptığı balayı bir mücevher gibi parlıyordu. 1887'de yazılmış "*Laeti et Errabundi*"de kendisini ve genç "Tanrı"yı, "halkın kınamasıyla" karnını doyururken, sefalete "cesaret, neşe ve patates"le karşı koyarken ve alkolün her biçimini denerken betimler:

Ruh zevklerin yedi kat göğünde
Yerden de hakir bedense yerde.

Ama zamanına daha yakın dönemde kaydedilmiş Brüksel anıları hep acıklıdır: "Ölüme kadar sarhoşluk, / kara çılgınlık."[10] Masada akşam yemeği varken Rimbaud'nun özgürleştirici sanattan konuşmasını dinlemek başka bir şeydi, "delilik" içinde bir yaşam denemesine dönüşecek olansa başka bir şeydi. *Cehennemde Bir Mevsim*'deki, Verlaine'le çok ortak nokta taşıyan, "Deli Bakire"ye ayrılmış bölümler, Belçika tatilinden enstantaneler gibidir:

> Nice geceler, yakalıyordu beni onun iblisi yuvarlanıyorduk yerde, boğuşuyordum onunla! – Geceler, çoğu zaman, sarhoş, sokaklarda ya da evlerde pusu kuruyordu, ölesiye korkutmak için beni.*

Birkaç gün sonra Verlaine, alkol denizinde demir atma çabasıyla Mathilde'e tekrar mektup yazdı. Bu kez ona, Brüksel'e hiç beklenmedik derecede makul bir neden için gittiğini söyledi; Paris Komünü'nün tarihini yazacaktı.[11] Aslında bu bir araştırma gezisiydi.

Verlaine'in mektubu, hem Verlaine hem Fransız edebiyatı için felaket olan iki sonuç verdi.

İlki, Verlaine bazı kâğıtları istediğinden, Mathilde çekmeceyi zorlayıp açma fırsatını buldu ve Rimbaud'nun kocasına yazdığı yeni mektupları buldu: "Mektuplar öylesine tuhaftı ki, bunları bir delinin yazdığını düşündüm."[12] Kadın artık bu kaçışın tamamen önceden planlandığını fark etmişti.

Mösyö Mauté bu mektupları aldı, bunların onun şerefini tehlikeye sokacak niteliğini gördü ve dava vekiline vereceği dosyaya koydu. Geri kalan kâğıtlarsa birtakım anlaşılmaz sayıklamalardan (muhtemelen şiirlerden) ve üzerinde "*La Chasse Spirituelle,* Arthur Rimbaud" yazan, kapalı bir zarftan ibaretti. Bu "Ruhsal Av" hemen hemen kesinlikle, Verlaine'in söz ettiği "Tuhaf mistikliklerle ve çok keskin psikolojik sezgilerle dolu",[13] olağanüstü bir düzyazı metindi.

La Chasse Spirituelle'in, Mautélerin çöp kutusundaki diğer anlaşılmaz sayıklamalara katıldığı anlaşılıyor.

---

* A.g.e., s. 99.

Araştırmacılar o günden beridir bu yüzü bilinmeyen güzeli düşledi. Bazı baskılarda boş sayfada bir başlık olarak ortaya çıkar ve –hiçbir kanıt olmadan- Rimbaud'nun "en büyük yapıtı" olarak nitelenir.[14] 1949'da iki aktörlük öğrencisi *Cehennemde Bir Mevsim*'in cahilce bir adaptasyonunu yapmakla suçlandıktan sonra, *Mercure de France*'da kendi *Chasse Spirituelle*'lerini yayımladılar. Anında *bestseller* oldu ve öğrenciler yaptıklarını itiraf ettikten sonra bile, birçok araştırmacı bu yazıların gerçekliğine yönelik kanıtlar gösterdi.

La Chasse Spirituelle düzyazıyla yazılmış olduğundan, Mösyö Mauté'nin onu Rimbaud'nun mektubu sanıp dava vekiline vermiş olması gibi çok zayıf bir olasılık da var.[15] "La Chasse Spirituelle" başlığını taşıyan "beş bölümlü şiir" 1905 ile 1908 arasında bir koleksiyoncuya satılmış *olabilir*.[16] Bu tarihler, Mathilde'in anılarını yazdığı ve Rimbaud'nun müstehcen mektuplarına baktığı anlaşılan döneme (1907-1908) kabaca denk düşüyor. Bunlar, kadının iddia ettiği gibi "yok edildi" mi, yoksa kazanç sağlamak için satıldı mı?[17] Eğer kayıp elyazmaları gün ışığına çıkacak olursa tüm müzayede rekorlarını kıracak ve muhtemelen de, hayal edilenlere hiç uymayacak.

Şimdilik, Verlaine'in söylediğine göre Rimbaud'nun en iyi şiirlerinin kaybolan şiirler olmasında küçük bir teselli var.[18] Verlaine'in, *La Chasse Spirituelle*'den (başlığı da dâhil olmak üzere) tek bir sözcük bile hatırlamaması, bu tarif olunmaz başyapıtın, Rimbaud'nun diğer tüm yapıtlarının aksine, pekâlâ unutulabilir olduğunu gösteriyor.

Verlaine'in mektubunun diğer sonucu da, Mathilde'in ona mektup yazıp, annesiyle birlikte Brüksel'e geleceğini bildirmesiydi. Çaresizlik kadını yaratıcı yapmıştı: Bebeği kadının annesiyle babasına bırakırlar, gidip dünyanın öteki ucunda, ıssız Yeni Kaledonya adalarında yaşarlardı ve Verlaine orada, sürgün edilmiş Komüncülerle kitabı için görüşmeler yapabilirdi.[19] Orada apsent yoktu ve Verlaine, bir ceza kolonisinde yaşıyor olacağından, sürgüne gönderilme korkusundan kurtulacaktı.

Kurtarma ekibi Brüksel'e 21 Temmuz 1872 şafak vakti vardı.[20] Verlaine sabah saat 8'deki randevusuna sadık kaldı. Mathilde'i hayretler içinde bırakarak, Rimbaud'yla ilişkilerinin iflah olmaz bir şekilde cinsel olduğunu söyledi ya da Nisan 1874 tarihli "Verlaine'e karşı Verlaine" davasının kayıtlarından alıntı yapacak olursak: "Davacıya, en korkunç ahlaksızlığın ayrıntıları ifşa edildi".[21]

Verlaine, kendisinin "kuru bir yaprağın" tüm otoritesine sahip bir adam[22] imajına sadık kalarak, hafiften ikna olmaya karşı koyamadı. Mathilde ve annesiyle bir parkta ve Paris'e giden akşam treninden bir saat önce buluşmayı kabul etti.

Mathilde ve annesi akşamüstü saat 4'te, parkta kendilerine doğru sallana sallana gelen, karanlık bir alkolik gördüler. Verlaine, Rimbaud'yla vedalaşmıştı. Onlarla beraber istasyona geldi, elinde sımsıkı tuttuğu kızarmış bir tavukla, sendeleyerek trene bindi ve koltuğuna yıkıldı. Kötü arkadaşından hiçbir iz yoktu.

Peronun ilerisinde son bir yolcu trene atladı ve tren hareket etti. Verlaine'in kompartımanındaki diğer kişiler, yüzünü bir tavuğun içine sokan ve dişleriyle koparan sarhoş bir adamın görüntüsüne gülüyordu. Verlaine sonra sızdı ve tren Quiévrain'de sınıra varıncaya kadar sürdü bu.[23]

Orada tüm yolcuların trenden inip gümrükten geçmesi gerekiyordu. Verlaine birdenbire kalabalığın arasında kayboldu. İki kadın istasyonda ve gümrük salonunda onu aradılar, sonunda diğer tüm yolcular trene binmişti. Son anda trene çıktılar ve vagonun penceresinden peronu gözlediler.

Kondüktör kapıları gürültüyle kapatırken nihayet onun görüntüsünü yakaladılar. Verlaine, yeni bir azimle kendini toparlamış halde peronda duruyordu. Madam Mauté çabuk ol diye seslendi. "Hayır, ben kalıyorum diye bağırdı Verlaine ve şapkasına bir yumruk vurup gözlerinin önüne indirdi."

Deliye dönmüş Madam Mauté'nin yüzü Fransa yönüne doğru gözden kaybolurken, peronda duran Verlaine'in yanına, tuvalette yaptığı seksen kilometrelik yolculuktan sonra hâlâ bacaklarını gerdiren arkadaşı geldi.

***

Rimbaud'yla Verlaine'in türküsü ilk olarak, Paris Polis Teşkilatı 4. İstihbarat Ekibi'nden Polis Lombard tarafından yazıldı. Adli bir rapor ve cafcaflı bir melodramın o harika karışımıyla Polis Lombard, Rimbaud'nun ilk biyografı olarak tarihteki yerini hak ediyor. Birkaç küçük hata dışında, muhbirler iyi bir iş çıkarmıştı:

> Eylem Brüksel'de gerçekleşir.
> Parnassosçu Robert Verlaine üç ya da dört aylık evlidir. [...]

Çift, epey zamandır aklını oynatmış Verlaine'in kaçıklıklarına rağmen gayet iyi gidiyorken, zalim kader Paris'e bir oğlanı -eserlerini Parnassosçulara takdim etmek için kendi başına gelmiş olan Charleville'li Raimbaud'yu- getirdi.

Yaşı 15'le 16 arasındaki bu Raimbaud ahlak ve yetenek yönünden bir ucubeydi ve ucubedir. Kimseninkine benzemeyen şiirler kurar, fakat eserleri tamamen anlaşılmaz ve tiksindiricidir.

Verlaine, Rimbaud'ya âşık oldu, Rimbaud da onunla aynı heyecanı paylaşıyordu ve mutluluklarının ve bunun ardından geleceklerin tadını çıkarmak için birlikte Brüksel'e gittiler. Verlaine, karısını benzeri görülmemiş bir neşeyle terk etmişti; ama kadının çok hoş ve görgülü biri olduğu söylendi.

İki sevgili Brüksel'de aşk ilişkilerine alenen girişirken görülmüştü. Madam Verlaine kısa bir süre önce, kocasını bulmak ve geri getirmeye çalışmak için gitti. Verlaine ona cevaben, artık çok geç olduğunu, onların bir daha birlikte yaşayamayacağını ve her halükârda, artık kendisinin adamı olmadığını söyledi. "Evlilik hayatı bana ters" diye bağırdı. "Biz birbirimizi kaplanlar gibi seviyoruz!" Ve bunu derken de göğsünü açıp karısına gösterdi. Göğsü, arkadaşı Raimbaud tarafından bıçak yaralarıyla berelenmiş ve dövmelenmişti. Bu iki yaratıkta, vahşi hayvanlar gibi dövüşüp birbirlerini yaralama huyu vardı ve böylece sonrasında tekrar barışmaktan zevk alıyorlardı.

Morali bozulan Madam Verlaine Paris'e döndü.[24]

Polis Lombard'ın, Rimbaud'nun şiiri hakkında yaptığı "anlaşılmaz *ve* tiksindirici" nitelemesi, kamuoyunda ta yirminci yüzyıla kadar kalacak görüşün iyi bir örneğidir: Şairlerin, okuyucularını aydınlatması, onların şaşkınlık ve iğrenmeyle gözlerini kısmasına yol açmaması gerektiği düşünülüyordu. Ama Rimbaud'nun, "Kâhin" mektubunda Demeny'ye, şiirde görmesi gerektiğini söylediği şey hemen hemen tam da buydu: "Tuhaf, anlaşılmaz, tiksindirici ve nefis şeyler".

Bu raslantı çok önemlidir. Rezalet karşısında şaşırmış toplumun sesi, Rimbaud'nun kafasındaki koronun bir parçasıydı. Onun büyük başarısı, *Cehennemde Bir Mevsim*'de tüm bu seslere söyleyeceklerini söyletmek olacaktı. Polis Lombard bu kitabı görseydi "tiksindirici" bulabilir ama tamamen "anlaşılmaz" bulmayabilirdi.

Hacamatlatacağım bütün bedenimi, dövmelerle donatacağım, bir Moğol gibi çirkin olmak istiyorum: Göreceksin, uluyacağım sokaklarda.*

* * *

* A.g.e., s. 98.

Quiévrain bozgunundan üç gün sonra Mathilde yatakta, ateşlenmiş halde yatıyordu.[25] Brüksel'den bir mektup geldi. Verlaine, tren kalkar kalkmaz istasyondan ona yazmıştı. Rimbaud bir fedakârlık istiyordu ve Verlaine birden bire bunu yapmaya mecbur kalmıştı. Karısının sevimli takma adları şiddetli hakaretler olarak kullanıldı:

> Sefil havuç perisi, fare prenses, parmaklar arasında ezilip de lazımlığı boylayacak tahtakurusu, başıma her türlü şeyi getirdin. Arkadaşımın kalbini öldürebilirdin. Ben Rimbaud'ya dönüyorum, sen beni ona ihanet ettirdikten sonra beni hâlâ kabul edecekse tabii.[26]

Mathilde artık mutlu bir son umut etmeyi bırakmıştı ve babasının yeniden mahkeme yoluyla boşanma başvurusunda bulunmasını kabul etti. Verlaine'in miras parası (geriye ne kalmışsa) bir mahkeme kararıyla birdenbire dondurulabilirdi. Bu sırada, evlilik yaşamına kapıyı sonsuza dek kapattığından habersiz Verlaine coşmuştu. Birkaç gün sonra tekrar yazdı: (Bir işçi gibi) "kadifeler giymiş" Rimbaud Brüksel'de "muazzam bir etki yapıyor"du ve Mathilde gelip onlara katılarak bir *ménage à trois* [üç kişilik ilişki-ç.] oluşturursa çok "mutlu olur"du...[27]

Rimbaud bu türden, acıklı bir alkolik iyimserlik örneğini kesinlikle göstermedi. Brüksel'den bıkmaya başlamıştı ve yine polis zoruyla annesine geri gönderilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Kent muhbirlerle doluydu. Kulağı delik adamlar kafelerde gazetelerinin ardında oturup not alıyorlardı. Mösyö Mauté Belçika polisinden, Verlaine'le arkadaşının takip edilmesini talep etmişti.

Ciddi bir gelişmeydi bu. Sınırı gümrükten kaçarak geçtiklerinden, belgeleri düzgün değildi.[28] 3 Ağustos'ta polis merkezinden Belçika Sûreté'sine [güvenlik teşkilatına-ç.] bir not gönderildi. Verlaine, Rimbaud (bu kez doğru yazılmış) ve Jules Macagne ya da Macagno adında, tanınmayan, zimmetine para geçirmiş bir Fransız –herhalde geçici bir arkadaş- hakkında bilgi isteniyordu. Postrestant bürosuna onların adresini bulması emredildi.[29]

Kötülüğü haber verircesine, "suçlular ve kaçmış mahkûmlar" bölümüne konan Verlaine-Rimbaud dosyası günden güne kabarıyor, daha da ilginç hale geliyordu. Madam Rimbaud, Arthur'un Charleville'de bir gece geçirip onu görmeye gelmediğini haber almıştı. Charles Bretagne'a, ada-

mı "şaşkın ve tir tir titrer" halde[30] bırakan bir ziyarette bulunduktan sonra polis merkezine gitti ve Arthur'un kayıp olduğunu bildirdi.

O zamandan beridir, tuhaf adamlar otelde sorular soruyordu. Bir muhbirin 6 Ağustos 1872 tarihli raporu, Rimbaud'nun ya sahte bir isim kullandığını yahut özel bir adreste kaldığını iddia ediyor:

> Verlaine, Saint-Josse-ten-Noode'da [Brüksel'in bir banliyösü], Rue de Brabant üzerindeki Hôtel de la Province de Liège'e yerleşmiş. Ama Rimbaud'nun ikamet yeri, arkadaşıyla birlikte yaşadığı varsayılıyorsa da, henüz doğrulanamadı.[31]

Dosyaya kırmızı mürekkeple yazılmış bir not eklenmiş, Rimbaud'nun Paris Komünü'nde çetecilerle birlikte savaştığı bildirilmişti. Bu da, şimdi onun hemen hemen Verlaine kadar tehlikede olduğu anlamına gelirdi. Rimbaud'dan çok daha küçük yaşta Komüncüler bile hapse gönderiliyor ve sınırdışı ediliyordu.

6 Ağustos'tan kısa bir süre sonra Brüksel'den gizlice çıktılar ve düzensiz turlarına kuzey Belçika'da Mechelen, Antwerp ve Ghent'te devam ettiler. Rimbaud hiçbir zaman bir Baedeker'le* seyahat etmedi ve sanatın ya da mimarinin herhangi bir kategorisine bir ilgi göstermedi. Verlaine'e gelince, "Gecede Kuşlar" adlı şiiri onun herhangi bir şey yapmak için gereken motivasyonu bulabilecek halde olmadığını gösterir: "Ben, direği kırık bir halde fırtınaya yakalanmış Zavallı Gemiyim". "*Le Pauvre Navire*" [Zavallı Gemi] hemen hemen, "Paul Verlaine"in anagramıydı ve Verlaine bunun herhalde farkındaydı.

Rimbaud'nun Brüksel'den ayrılma nedenleri muhtemelen hayatlarına burnunu sokan polislerden çok, kendi "ruhsal av"ıyla ilgiliydi. Onun izlediği yol haritada bir şekil oluşturmaya başlamıştı. *Cehennemde Bir Mevsim*'de bu dönemi Kimmerlerin** "karanlıklar ve girdaplar ülkesi"ne bir yolculuk olarak betimler: "Tehlikelerle dolu bir yolda, Dünyanın sonuna götürdü beni güçsüzlüğüm." Avrupa kıtasının kuzey kıyıları, ruhsal bir uç noktanın coğrafi karşılığıydı. Kutsal Kâse tam bir aydınlanmaydı ve karşılaşılan engeller de genellikle mitolojik maceralardaki kadar çapraşık-

---

* Alman Karl Baedeker firmasının bastığı gezi rehberi-ç.n.

** Homeros'un *Odysseia*'sında, ıssız dünyanın sisli ve karanlık ülkesinde yaşadıkları söylenen kavim. Tarihçi Herodot ise, Kimmerlerin Kuzey Pontus bölgesinden geldiklerini söyler-ç.n.

tı: Gerçeği arama eylemi kendi kendini baltalayıcı bir şeydi. "Eylem, yaşam değil, gücün bir türünü ziyan etmenin yoludur."[32]

Bu belli belirsiz Budist ikilem –aydınlanma, bilinçli bir akıldan kaçarsa nasıl bilinçli bir şekilde takip edilebilir?- Rimbaud'nun enerjik kötümserliğinin, yani bir projeye ancak başlangıç koşulları başarısızlığı kesin kılıyorsa girişme eğiliminin tipik bir örneğidir.

Bu macerayı tutarlı bir felsefenin mantıksal sonucu gibi düşünmeye kalkışılmamalıdır. Rimbaud'nun fikirleri geçiciydi. Sonraları, kendi düşüncelerinden "delilik yanılmacası" –mantıkdışı düşüncenin dogmatik kanıtlanması- diye söz etmişti. *Cehennemde Bir Mevsim*'de, herhalde okuduğu mistik Swedenborg'dan esinlenmiş[33] mükemmel bir örnek vardır:

> Bana öyle geliyor ki, bütün varlıklara kendi varlığını borçludur birçok *başka* yaşam. Ne yaptığını bilmiyor bu bay: Bir melektir o. Bir yuva dolusu ittir şu aile. Birçok insanın önünde, öteki yaşamlarından birinin bir ânıyla konuştum yüksek sesle. – Bir domuz sevdim böylece.*

Muhtemelen, domuzumsu Verlaine'i kasteden bu kinaye, bizi Rimbaud'nun evrenine götürecek en önemli "anahtar"ın, mistik felsefeleri mükemmel bir şekilde bilmek değil, mizah duygusu olduğunu hatırlatır. Verlaine ideal bir kafadardı: Rimbaud'nun gülünç derecede hevesli Hardy'sinin yanında, hep ağlayıp zırlayan bir Laurel. Rimbaud muhtemelen, ruhların bir bedenden ötekine geçtiğine hiçbir zaman inanmamıştı. Bunu sosyal kimliğin bir metaforu olarak kullandı: Benimsenmiş âdetler sonucu tek bir kişiye indirgenmiş insan aklı.

Rimbaud'nun düşüncesinde sürekli var olan öğe, "görev" ("*devoir*") kavramıdır. "İş" olarak da çevrilebilir bu; çok çeşitli kişiliğin bir amaç ve yön bulmasına olanak veren, gönüllü bir boyun eğdirme.

Cehennemde Bir Mevsim'de, histerik Verlaine figürünün, bu "görev"in henüz belli bir amaca bağlanmamış olduğundan kuşkulandığı görülür. Ahlaki temelleri yıkmış olan kâhin henüz binayı yapmak için çalışmaya başlamamıştır. Hatta sonunda bir aciz bile çıkabilir: "Belki de *hayatı değiştirecek* sırları vardır onun ha? Hayır, o sadece sır arıyor dedim kendi kendime."

Madam Rimbaud, "görev" kavramını mutluluğun anahtarı olarak görürdü. Rimbaud'nun düşüncesinin özü, annesine has, Hıristiyanlığın Stoacı biçimini güçlü bir şekilde çağrıştırır: Karşılık umudu olmaksızın inat-

---

* A.g.e., s. 109.

la kendini adamak. "Ben de mutsuz oldum" dedi kadın on ay sonra Verlaine'e.

> Başkalarının üzüntüsünü hissetmeyip kendi üzüntümü hissettim. İşte o zaman dedim ki kendi kendime (ve haklı olduğumu her gün görüyorum), gerçek mutluluk insanın, ne kadar zor olursa olsun, tüm görevlerini yerine getirmesinde yatıyor![34]

Kaçaklar 7 Eylül 1872 Cumartesi günü Ostend'de deniz kıyısına vardı. Verlaine'in Komüncü arkadaşlarından bazıları denizin ötesindeki sisler ülkesinde soylu bir yoksulluk içinde yaşıyordu. Para büyük bir sorun olacaktı ve ikisi de pek İngilizce bilmiyordu. Liman bürosuna gidip iki gidiş bileti aldılar. Feribot o gün akşam kalkıyordu.

Rimbaud açık denizi ilk kez Ostend'de gördü. Taşıma araçları ne kadar sıradan olsa da, açık suların taşıdığı simgesel güçten etkilendi:

> Yolculuk yapmak, beynimde toplanan büyüleri oyalamak zorunda kaldım. Yükseldiğini görüyordum avundurucu haçın beni bir kirden paklayacakmış gibi sevdiğim denizin üzerinde. Lanetlemişti beni gökkuşağı. Alınyazımdı Mutluluk, pişmanlık acılarım, içimdeki kurt: Güce ve güzelliğe adanmayacak kadar uçsuz bucaksız olacaktı hep yaşamım.[35*]

Nuh'un gemisinde gökkuşağı, Tanrı'nın insanla anlaşmasının işaretidir. Manş Denizi'ndeki feribottaysa, Rimbaud'nun çocukluğundaki dinin; kaçışın olmadığı bir şeyden kurtuluşun yerine geçiyordu.

Belçika bir sefahat âlemiyse, İngiltere tıbbi bir şafak olacaktı. *Cehennemde Bir Mevsim*'deki "gökkuşağı" pasajı, sarhoş geminin bordasına sızan suyun "mavi şarap lekelerini ve kusmukları" yıkayıp temizlediği, esrimeli salıverilme anını hatırlatır. O gece Ostend-Dover feribotuna çok uygun bir imgeydi bu. Son iki ayın sarhoşluğu denizle temizlenmişti.

> Sallanan bir ada, üstümde vahşi kuşların
> Bal rengi gözleri, çığlıkları, pislikleri;
> Akşamları çürük iplerimden akın akın
> Ölüler inerdi uykuda gerisin geri. [...][36**]

Şafak vakti, sisin arasında gri kayalıklar belirdi.

---

* A.g.e., s. 110.

** Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, Arthur Rimbaud, *Sarhoş Gemi*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006

17. Bölüm

Yeraltı

"Bu yüzden, –bizim ormanlık gölgemiz, bizim yaz gecemiz!– yoğun ve sonsuz kömür dumanı içinde yuvarlanan yeni hayaletler"*
("Kent", *Illuminations*)

Rimbaud'yla Verlaine feribottan indikten sonra kentin yukarısına çıkıp tepelerde dolaştılar. Güneş pırıl pırıl parlıyordu. Fransa ufukta cılız bir seraptan ibaretti.

Saat sekizde, kahvaltı yapacak bir yer aramak için Dover'a indiler. Meşhur İngiliz pazar gününün şöhreti devam ediyordu. Her yer kapalıydı.

> Ancak, tesadüfen bir Fransız'a, mesleği çevirmen olan bir adama rastlayınca, doğan birtakım gerçek ya da hayali zorlukların ardından kendimizi *bona fide* [Lat. İyi niyetli, hilesiz-ç.] yolcular olarak tanıtarak yumurta ve çay bulabildik.[1]

İki gün dinlenip iklime alıştıktan sonra Londra'ya giden trene bindiler.[2]

"Angleterre" denen ülke hâlâ Napolyon propagandasının ve Sezar'ın *Galya Savaşı*'nın bir uydurmasıydı büyük ölçüde. "Hain İngiltere", yiyecek ya da giyecek konusunda zevksiz ve bir şeyler satma konusunda pazar günleri dışında bir dâhi olan namus kumkuması eksantriklerin yaşadığı, sislerle kaplı bir *Ultima Thule*'ydi [Lat. En uzak kuzey diyarı-ç.]. 1851'deki Büyük Sergi'den ve Gustav Doré'nin (Rimbaud'nun, basit ve yoğun anlatımlarına hayran olduğu)[3] gravürlerinden beri, genel görüntü bir modernlik parıltısı ve şeytani bir sanayileşme rengi kazanmıştı. Britanya, emekten tasarruf eden icatlarda, banyo teçhizatında ve fabrikada çalıştırılan çocuklarda dünyaya öncülük etmişti. Manş'ın ötesine geçmek, geleceğin elli yıl ötesine yolculuk yapmak demekti, Jules Verne'in 1859'da keşfettiği gibi; onun ilk bilimkurgu girişimi, sanayi Britanya'sında bir tren yolculuğunun hikâyesiydi.

Rimbaud'yla Verlaine 10 Eylül 1872'de Charing Cross istasyonundan çıkıp, merkezi Londra'nın hayret verici kargaşasına daldılar. Verlaine ora-

---

* A.g.e., s. 148.

yı, isimler ve sıfatlardan oluşan bir trafik sıkışıklığıyla betimlemeye çalıştı: "Arabalar, faytonlar, (pis) otobüsler, tramvaylar, harika dökme demirden, muhteşem ve gürültülü köprülerin üzerinde sürekli çalışan demiryolları; sokaklarda, inanılmaz derecede kaba, ağzı kalabalık insanlar".[4]

Dünyanın en büyük kenti, düş kırıklıklarıyla etkileyici, köhneliğiyle görkemli, muhteşem, cehennem gibi bir manzaraydı: "Her şey küçük, sıska, bir deri bir kemik" yazmıştı Verlaine, "özellikle de yoksullar." "Londra kara bir böcek gibi yamyassı": sıra sıra berbat gecekondular, "Gotik" ve "Venedik tarzı" okullar, garsonları kara parmaklı, bakımsız kafeler ve hepsinin içinden geçen, "dolup taşmış dev bir tuvalet"; Thames nehri.

Çok şükür, hava "süper"di: "Batan güneşin gri bir ipeğin ardından görünüşünü düşünün."

Londra'ya karşı ilk tepkileri kaçınılmaz bir şekilde savunmaya geçmek oldu. Verlaine, kendisinin de Rimbaud'nun da Londra'yı "saçma" bulduğunu söylüyor: "Namusluluk taslıyor ama *her tür kötülük emrinize hazır,* sarhoşluğa çıkarılan tuhaf *faturalara* karşın, sürekli küfelik." Birkaç gün sonraysa, Woolwich'teki "sonsuz rıhtımlar"ı kendisinin "giderek *modernleşen* şiiri" için yeterli bir ziyafet diyerek övüyordu.

Rimbaud, İngilizce *Illuminations*'u birkaç ay içinde yazmış olamaz ve *Cehennemde Bir Mevsim*'deki şiirsel "revü"sünün hikâyesi Manş ötesine geçmekle bitmişe benziyor. Bu anlaşılmaz kaosu kavramak zaman alacaktı. Kesin olarak bilinen tek şey, Londra'dan "çok hoşlanmış ve büyülenmiş" olduğudur. Bundan sonra gördüğünde Paris ona, "epey bir taşra kenti" gibi gelmişti.[5]

Trafalgar meydanını geçip Regent caddesinde yürümeye başladılar ve siyah insanlardan oluşan sürüleri görüp şaşırdılar ("gökten zenci yağıyordu sanki"). İmparatorluğun muazzam boyutları da vitrinlerde, günün kahramanları olan Stanley ve Livingstone'un çektiği fotoğraflarla sunuluyordu. Tahtını kaybetmiş Fransız İmparatoru'nun portreleriyse tuhaflık duygusunu vurguluyordu sadece.

O Eylül sabahı, Verlaine'in Komüncü bir arkadaşı, ressam Félix Régamey, Langham caddesindeki stüdyosunda otururken kapı çalındı:

> Kapıda, Brüksel'den yeni gelmiş Verlaine [...]. Kendi çapında yakışıklı ve giysiden yana fena halde yoksul olmasına karşın, talihsizliğine yenik düşmüşlüğün hiçbir belirtisini göstermiyor.

Hoş saatler geçiriyoruz birlikte.

Ama yalnız değil. Yanında, sessiz, şıklık konusunda da kesinlikle hiçbir parıltı göstermeyen bir arkadaş var.

Rimbaud bu.[6]

Régamey, konuklarına, Komüncü mülteci –ve Rimbaud'nun çocukluk kahramanlarından- Eugène Vermersch'in, Howland caddesi yakınlarındaki odasını boşaltacağını söyledi. Onlar belki kirayı devralabilirlerdi. Sonra kaybolmuş arkadaşlardan konuştular ve Verlaine'le Rimbaud, Régamey'in albümüne birer Coppée parodisi yazdılar.

Rimbaud'nun İngiltere'deki ilk şiiri –"L'enfant qui ramassa les balles..."[7]- güzel bir şekilde çatılmış pis laflardan oluşan yeni bir yapıt ve Fransızlığın geçici sığınağında Zutist ininin nostaljik bir yeniden yaratımıdır sanki; ama Rimbaud'nun ruh hali konusunda çok önemli bir anahtar vardır içinde. Şiirin konusu, sürgün ana babasıyla birlikte Kent'teki Chislehurst'te pinekleyen İmparatorluk Prensi'dir. Prens Louis, oluşum halinde bir homoseksüel olarak betimlenir: "Nefis büstünde yok artık esini / Gelecekteki diklenmelerin!" "Gözleri çukura kaçmış /Müthiş bir yalnızlıktan. / 'Zavallı delikanlı, bir Alışkanlığa düşmüş muhtemelen!' "

İma edilen şey, Prens'in tüm heteroseksüel zafer umutlarından vazgeçtiği ve şimdi düzenli bir mastürbasyoncu olduğudur (halk arasında ve yasalarda bu, homoseksüelliğin bir belirtisi sayılırdı ama bu konuda tabii ki kişisel bazı kuşkular vardı). Rimbaud, şiirin üst tarafında prensi havada uçan, İngiliz kravatlı ve testi kulpu gibi kulaklı bir gerzek olarak çizmiş. Gözlerinin altındaki torbalar, mastürbasyonun sır veren belirtileridir ve kanatlar onu bir melek gibi gösterir (melek anlamına gelen "*ange*" sözcüğü "homoseksüel" anlamında da kullanılan bir terimdi). Çukur göz üzerinde yapılan müstehcen bir sözcük oyunu, "Sonnet du trou du cul"daki anal "karanfil"e bir göndermedir ("*æil est*", "*æillet*").

Rimbaud'nun Londra'daki yeni yaşamının ilk günü için gayet uğursuz bir şiir gibi görünüyor bu. Homoseksüellik, yalnızlıkla, çocukça bir kabına çekilmeyle ve dejenere bir hanedanla özdeşleştirilmiştir. Rimbaud'nun kaydedilmiş ilk şiiri (1868) İmparatorluk Prensi'ne yazılmış bir Komünyon methiyesiydi. Kurallı vezinle yazdığı, bilinen bu son şiirindeyse, sanki kendi gelişimini Prens'inkiyle kıyaslıyormuş gibi, bu konuya geri dönmüştü. Çocukların ve hatta yetişkinlerin kendilerini kraliyetle özdeşleştir-

mesi seyrek rastlanan bir şey değildir. Rimbaud'nun özdeşleşmesiyse alışılmadık şekilde netti: Homoseksüellik, İngiltere'de sürgün ve saygın bir babayla rekabet etmenin hüzünlü olanaksızlığı.[8]

Londra'ya yeni gelmiş olan Rimbaud, homoseksüelliği bir aydınlanma yolu olarak gören, deneyselci bir benlikti; ama bunu yenilginin kabulü gibi gören başka bir Rimbaud daha vardı. Şimdilik, Rimbaud'ların ikisi de trajik bir bakış edinme eğiliminde değildi. Hayat hâlâ, gidilecek yer konusunda çok seçeneği bulunan, çok uzun bir kalkış saatleri tarifesiydi.

***

Rimbaud ve Verlaine, Howland caddesindeki odanın boşalmasını beklerken yeni dünyalarını keşfe çıktılar. Ortak yemek yapma, kitap, gazete ve sonsuz siyasi tartışma olanağının bulunduğu mülteci hanlarından birini de kullanabilirlerdi. Ama nihayetinde Verlaine Komün tarihini yazmamaya karar verdiğinden, muhtemelen bir otele gittiler.

Verlaine sonraları, "büyük çocuk şair" Arthur Rimbaud'yla Londra macerasının "en azından, biraz önemsiz bir nitelikte" olduğunu savundu.[9] Régamey bu yabancı turistleri çizmişti: Kentte, bir Londra polisinin kuşkulu bakışları altında serseri gibi dolaşan iki pis rezil; Verlaine'in ağzında bir sigara, Rimbaud'nun elinde bir pipo. Çok geçmeden, görülecek yerlerin çoğunu gördüler; Hyde Park, National Gallery, Madame Tussaud ("*anlatılamaz*"); "acınacak derecede zayıf" aktrisleri, gürültücü seyircileri ve "yükselen ayak kokusu"yla tiyatrolar, üzeri yiyecek lekeleriyle dolu fahişeler ve ağzından salyalar akan ayakkabı boyacıları, içleri "nar" gibi publar ve bunların, müşteriler girer ve çıkarken kıçlarına vuran, deriyle kaplı menteşeli kapıları. Belediye Başkanı'nın geçit törenini, Londra Kulesi'ni ve İngiliz korkusuzluğunun korkunç bir anıtını gördüler, yani Tower Subway'i: "Thames'in elli metre dibine daldırılmış bir tüp geçit". "Pis kokuyor, sıcak ve asma bir köprü gibi titrerken, her tarafınızda muazzam hacimde suyun sesini duyuyorsunuz."[10]

Verlaine'in "önemsiz"i aynı zamanda bu tatilin cinsel niteliğine de bir göndermedir. Mautélerin avukatından bir saldırı geleceğini tahmin ederek, "Rimbaud'yla çok gerçek, çok derin ve *çok inatçı* dostluğumun psikolojik bir analizini" yazıyorum dedi Lepelletier'e. "*Çok namuslu* demeyeceğim. Ama bazı sınırlar var!"

Homoseksüellik, kentin herkese duyurulmayan bölümlerinin anahtarıydı. Umumi tuvaletlerin önünde, bedenlerini sımsıkı saran giysiler giy-

miş, "iki *sous** karşılığında sizi tepeden tırnağa temizlemek için" bekleyen oğlanları görünce Verlaine'in ağzının suyu akmıştı: "Biraz daha fazla para vermesini bilenlere başka ne yaparlar bilmiyorum". Benzer bir mizaçla Rimbaud da paltolu ve kırbaçlı zayıf seyislere hayran kalmıştı.[11] Fransızlar genellikle İngiliz seyislerin aristokratların seks oyuncağı olduğunu düşündüğünden, pek masum bir düşünce değildi bu.

Verlaine'in mektuplarının kıs kıs gülen pespayeliği, Rimbaud'nun neredeyse soyut şiirlerinin tam zıttıdır. O zamanlar Londra'ya giden bazı Fransızların anlattıklarının *Illuminations*'u çağrıştırması dikkate değer.[12] *Illuminations*'un delice perspektifleri Fransız edebiyatına yabancıydı fakat on dokuzuncu yüzyılda Paddington, Holborn ve Southwark'ta yaşayanlar için öyle değildi: Metrolar, viyadükler, yükseltilmiş kanallar, caddelerin üzerinden geçen buhar makineleri, bacaların ardında birdenbire görünen gemi direği tepeleri. Londra, kaldırım kafelerinde oturan ressamlara poz veren bir kent değildi. Klasik eğitim almış akıllara meydan okuyan bir yerdi; Rimbaud'nun, betimleme görüntüyle tam uyuşuyorsa gerçeğin kendisinin gerçekötesi olduğu yolundaki sezgisinin doğrulanmasıydı.

Her kentin kendi grameri ve sözdizimi vardır. Rimbaud, Londra'nın ve banliyölerinin cümle yapısını öğreniyordu. Hızla geçen atlı muhafızlar ve umumi tuvaletler gibi pitoresk manzaralara pek uygun bir süreç değildi bu.

***

24 Eylül'den kısa bir süre önce, Vermersch'in Howland caddesi 34 numaradaki eski odasına taşındılar. 34 numara, mobilyalı kiralık odalardan oluşan bir kovana dönüştürülmüş bir on sekizinci yüzyıl sokağının parçasıydı ve mahmur bir ayaktakımı mahallesi olma yolunda gidişatına İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti.[13] Komşularının pencere camının kirine birisi parmağıyla "Çok pis" sözcüklerini yazmıştı. O yazı Noel'de hâlâ duruyordu.

Howland caddesi 34 numara herhalde, Rimbaud'nun "Kent"te ironik bir şekilde, kentsel ormanın dumanlı sisinde yuvalanmış bir "kulübe"[14] diye betimlediği yerdir. Dışarıdaki caddeden geçen figürler yabancı bir göze tuhaf biçimde sembolik gelen küçük dramlar canlandırır:

---

* Eski bir Fransız parası-ç.n.

> [...] ve burada her şey şuna – hamarat ve hizmet eden kızımız kuru gözlü Ölüm'e, bir umutsuz Aşk'a, ve sokağın çamuru içinde uluyan güzel bir Suç'a – benzediği için yurdum ve bütün kalbim olan kulübemin önünde nice yeni Öç Tanrıçaları görüyorum penceremden.*

34 numaranın pul pul dökülen cephesinde Verlaine'in (ama Rimbaud'nun değil) ziyaretinin anısını hatırlatan bir plaket vardı. Sokak 1938'de bir telefon santralına yol yapmak için yıkıldığında plaket yok oldu. Rimbaud'nun ilk Londra ziyaretinde kaldığı yer şimdi Post Office Tower'ın camdan boynuzuyla belirleniyor; avantajı sadece çok uzaklardan görünmesi değil, ayrıca Rimbaud'nun kent hakkındaki görüşüyle de uyum sağlamasıdır: "Abartır çağdaş barbarlık anlayışlarının en büyüklerini resmi Akropol." ("Kentler")

Artık bir adresleri vardı –ve Verlaine'in parası her an kesilebilir olduğundan- iş aramaya başladılar.

Rimbaud bir silindir şapkaya on şilin yatırmıştı. Delahaye, Rimbaud'yu birkaç ay önce Charleville'de bununla görmüştü, Rimbaud şapkanın ipeğini kol yeniyle siliyor, ona "saygıdeğer bir arkadaş" gibi davranıyordu.[15] Régamey'in çizimlerinden biri Rimbaud'yu, yeni şapkasının siyah silindirinin altında, bir sandalyeye yığılmış halde, belli ki biçimsiz yerlerde uyumaya gayet alışık, güçlü kuvvetli bir insan-makineyi dinlenirken gösterir.[16] Şapka, yumru yumru palto ve ucu kıvrık çizmelerle, gayet kuşku uyandıran genel etkiyi tamamlar: Ya bir müteahhidin çırağı ya da son soygunun ganimetiyle caka satan genç bir hırsız.

Londra'ya gelmiş birçok mülteci sayesinde, özel eğitim pazarında bir arz fazlası olmuştu. 1789'un aristokratları gibi, 1872'nin anarşistleri de İngiliz burjuvazisine Fransızcalarını geliştirmede yardım ediyordu. Bunun yerine, Amerikan gazetelerine Fransızca ticari mektup yazma işi buldular.[17] Bunlar muhtemelen *New York Herald*'ın şubeleriydi ve büroları da Langham Meydanı'nda, gelecekteki Radyo Kurumu'nun dibindeydi.

Ekim başında, çiseleyen bir yağmur yerleşti ve sarı sis trafiğin gümbürtüsüne bir de sürekli öksürük sesi kattı. Yabancılığın şoku (ve belki de beraber yaşamanın sevinci) tükenince yeni arkadaşlar aramaya başladılar.

Manş Denizi'nin her iki tarafındaki bakanlara raporlar veren muhbirlere göre, Eugène Vermersch'in eski adresinde kalan Fransızlar uluslarara-

---

* A.g.e., s. 148.

sı sosyalist yeraltı dünyasının üyeleriydi. Akla yakın bir varsayımdı bu. Londra'daki dostlarının hepsi siyasi sürgündü; fakat tek açık siyasal eylemleri, mülteci kulüplerinden biri olan ve dinamitçilerle masa başı entelektüellerini bir araya getirme umuduyla çalışan "Cercle d'Études Sociales"e katılmaktı. Bu kulübün himayesinde Vermersch, Soho'daki Old Compton Caddesi 6-7 numaradaki Hibernia Store Pub'ın üzerindeki salonda bir dizi konferans veriyordu.[18]

Verlaine ve Rimbaud 1 Kasım'da verilen konferansa katıldı. "Çok sayıda İngiliz ve Fransız tarafından çok büyük alkış aldı" dedi Verlaine, Lepelletier'e, "ve katılanlar genellikle saygınlığı çok, *Komüncülüğü kıt* bir karışımdı." Verlaine, konferansa gizli nişanlısı Eleanor Marx'la katılan şık arkadaşı Lissagaray'ı kastetmiş olabilir.[19] Öte yandan, *La Liberté*'nin muhabiri, muhtemelen dinleyiciler arasında Rimbaud'yla Verlaine'i gördüğünden okuyucularına, Soho'daki salonda altı peni karşılığında "dinleyicilerin onda dokuzunu oluşturan ultra-Komüncü tipleri" görerek çok ilginç bir akşam geçirdiklerini söyledi.[20]

Rimbaud, muhakkak birçok siyasi tartışmaya tanık olmuş ve Karl Marx'ı birçok kez görmüştü. *Illuminations*'ların bazıları *Kapital*'in şiirsel sergilenişi gibi yorumlanabilir:[21] Modern metropolün yabancılaşmış tüketicileri, mirastan yoksun kitleler, Komün'ün yeniden dirilme mitolojisi ve global kapitalizmin sihirli değneği. Fakat *Illuminations*'un siyasal ideolojisi kozmopolitan manzaranın, binlerce tezden oluşan bir mırıltının parçasıdır. Toplumsal eleştiri olarak *Illuminations*, George Orwell'den ziyade Aldous Huxley'dir, Dickensvari varoşlardan çok Thatchervari bir doklar bölgesidir. Rimbaud, sürgün arkadaşlarının siyasi heveslerini paylaşmışsa da onların hiçbiri Rimbaud'nun şiirlerinden bir şey anlamazdı.

> Kentin planında olduğu kadar evlerin döşemelerinde ve dış görünüşlerinde de bütün bilinen beğeniler umursanmadığı için çağcıl olduğu sanılan ham bir anakentin geçici ve hoşnutsuzluğu pek aşırı olmayan bir hemşerisiyim. Hiçbir boşinanç anıtının izlerini gösteremezsiniz burada. En basit anlamlarına indirgeniyor sonunda aktöre ve dil! Öylesine aynı ki birbirlerini tanımak gereksinimi duymayan bu milyonlarca insanın eğitimleri, meslekleri ve yaşlılıkları, bir saçma sayımlamanın Avrupa halkları için bulduğu yaştan birkaç kez daha kısa olmalı yaşamlarının süresi.*

* A.g.e., s. 148.

Rimbaud, "Kent"in sakinleri gibi,[22] Viktoryen Londra'da gayet mutluydu. İki yıldan az bir sürede üç kez yeniden gelecekti buraya. Ürkütücü kaba şakalarla ilgili hikâyeler ve en azından bu ilk gelişinde herhangi biriyle zıtlaştığını gösteren bir kanıt yoktur. Belki de Verlaine'le, "Mémoire"ın anlatıcısı gibi, aynı zamanda baba ve oğul olabilmişti. Şimdi Verlaine "her zamaninkinden daha çok çalışıyor"du: "Kendini tümüyle şiire, entelektüel uğraşlara ve salt edebi ve ciddi nitelikli tartışmalara verdi". Verlaine tarafından yapılmış kayıp bir çizim, Rimbaud'yu bir pub'da oturmuş, geleceğin *Cehennemde Bir Mevsim*'ini yazarken gösteriyordu.[23] Howland caddesindeki evleri "neredeyse bir inziva yeri"ydi.

Rimbaud büyük bir topluluğa ilk kez güçlü bir bağlılık gösteriyordu. Onun 1872'de tanıdığı Londra, normalde Soho denen ve yeni gelen ziyaretçilerde "tiyatro diyarı"nın kıyısında, çöp üreten yoğun bir kesim imajını yaratması muhtemel bir bölgeydi. 1872'deki Fransız Soho, 1980'lerin başına kadar dağılmadan kalan uluslararası yabancılar köyünün bir katmanıydı. Kendi gazeteleri ve kurumları, kendine has akışkan bir sınıfsal yapısı vardı. Alanın kültürel bütünlüğü, Rimbaud'yla Verlaine'in İngilizcelerinin ilk başlarda niçin öylesine yavaş ilerlediğini açıklayabilir. "Soho", kuzeyde Regent's Park ve St Pancras'tan, güneyde Leicester meydanına uzanıyor ve British Museum'u, Tottenham Court Road'u ve Oxford Caddesi'nin doğu ucunu kapsıyordu. Fransız otelciler, terziler, çamaşırcı kadınlar, şarapçılar, bir Fransız nalbur, Carnaby caddesinde bir Fransız fırını ve "Dul Bayan Régamay" tarafından işletilen "*crèmerie parisienne*" vardı. Parizyen saç modelleri Mösyö Toupet, Fransız cenazeleri Mösyö Héritage tarafından sağlanıyordu. "The Cambridge" adlı "grand café-restaurant français"de Fransız gazeteleri ve Paris'e uymayan, öğleden sonra 1'le 9 arası saatlerde 2 şilin 6 peniye (yarım şişe şarapla birlikte) "Parizyen akşam yemeği" vardı. Frith caddesinde çalışan uyanık bir Fransız haber ajansı Mösyö Barjau, mültecilere iş ve kalacak yer bulmada yardım ediyor, sonra onların bilgilerini kent polisine veriyordu.

Fransız Soho, Rimbaud'nun sonraları Süveyş'in ötesinde bulacağı, serseriler ve sürgünlerden oluşan perişan topluluğun daha bir oturmuş biçimiydi: Rimbaud'nun şiirleri gibi, yıkıcı dürtülerle bir arada tutulan bir topluluk. Dostları Vermersch'in yazdığı bir manifesto, Scotland Yard'dan çavuş Greenham tarafından Rathbone meydanındaki Fransız kitapçısından

satın alındı: "Zorbaların ve vatan hainlerinin canı, almak isteyenlerindir; bunu hatırlamanın zamanı geldi." Greenham, raporunda manifestonun bu cümlesini, "Leicester meydanı civarında toplanmış tehlikeli kişilerin ruhsal durumları ve niyetleri"ni gösteren bir örnek olarak alıntıladı.[24]

Bu "tehlikeli kişiler"in birçoğu Rimbaud'nun arkadaşıydı fakat yakınlıklarının derecesi bilinmiyor:[25] Vermersch, Paris'teki son barikatı savunmuş olan Lissagaray, Komüncü bir militan olan Albay Matuszewicz, gelecekteki Fransız Büyükelçisi Camille Barrère ve Napolyon emperyalizminin simgesi Vendôme Sütunu'nun yıkılması emrini bizzat imzalamış olan Jules Andrieu. Delahaye'e göre Andrieu, Rimbaud'nun gözde "entelektüel ağabeyi"ydi. Otuz beş yaşında, kısa boylu, kabarık ve taranmamış saçlı bir adam olan Andrieu, cumhuriyetçi Parnassosçular sirkinin sunucusu, teşvik edicisi, yardımcısıydı ve kendi şiirlerinin, himaye ettiği kişilerinkinden çok daha güzel olduğunu çok geç fark etmişti. Rimbaud'yla çok ortak yönleri vardı: Fransız şiirinin züppelerini folklor alanına geri gönderme arzusu, kendilerininkine hiç benzemeyen yapıtlara karşı entelektüel bir ilgi ve yaşam boyu verdikleri yapıtları birkaç sağlam parçaya dek düşüren yakıcı bir özeleştiri yeteneği. Andrieu'yu tanıyanlar onun hakkında gayet vurgulu bir homoseksüellik imasında bulunur ki bu da, Rimbaud'yla dostluğunda sonradan çıkan karışıklıklara bir açıklama getirebilir.

Zorlu bir araştırma, Rimbaud'nun Afrika'daki yılları hakkında şaşırtıcı bilgileri gün ışığına çıkarabilir. Ama Londra'daki ayları giderilemez bir şekilde karanlıktır. İngiltere'de kendisine neredeyse bir edebiyat kariyeri yapabileceğini düşünmek için yeterli kanıt vardır. Andrieu Ekim ayında Verlaine ve Rimbaud'yu, arkadaşı Swinburne ve "hayret verici", "tanınmamış" bir şairle tanıştıracağına söz verdi (ama bir toplantı kaydı yoktur).[26] Bu şair hemen hemen kesinlikle, ressam Ford Madox Brown'ın oğlu ve William Rossetti'nin kayınbiraderi Oliver Madox Brown'dır. Rimbaud'nun birkaç sokak ve sosyal sınıf ötesinde, Fitzroy meydanında, çevresinde bir sıçan ve sürüngen koleksiyonuyla yaşayan "Nolly" Brown'a, Jules Andrieu tarafından Fransızca ve Latince dersleri veriliyordu. Rimbaud'dan bir yaş küçüktü, Fransız edebiyatına tutkuyla düşkündü ve Londra'ya, Balzac'ın Paris'te yaptığını yapmak umudundaydı. Hafif halüsinasyonvari romanı *The Black Swan*'da (sterilize edilmiş biçimde 1873'te yayımlandı)[27] çocuk odası penceresinden, sisli, kuruntulu kenti seyreden nazik, üst sınıftan bir İngiliz Rimbaud düşleniyordu.

Yazılmamış hikâye burada bitiyor. Soluk bir haritanın üzerindeki yer isimleri gibi duran iki küçük şey var sadece. İlki, Rimbaud'nun ilk şiirlerinden "Les Effarés"in 1878 Ocak'ında, sıradan bir dergi olan *Gentleman's Magazine*'de yayımlanması.[28] Şiirin bilinen diğer versiyonlarıyla çelişkileri, kızarmış bir yüz gibi meydana çıkıyor: "Kıçlar", "arkalar" olmuş ve mastürbasyoncu fırıncının eli kaybolmuş. Yeni başlık bayağı ve çok içli: "Petit Pauvres" [Küçük Yoksullar-ç.] Viktoryen okuyucular için –belki de bizzat kendisi tarafından- çeki düzen verilmiş Arthur Rimbaud'dur bu. Editörün dosyasında beş yıl beklemiş olsa gerek ama (nadiren şiir yayımlayan ve bunun dışında tek dilli olan) dergiyle bağlantılı birinin Rimbaud'nun yayımlanmaya değer olduğunu düşündüğünü gösteriyor. Camille Barrère ve Madox Brown'ın çevresindekilerin çoğu *Gentleman's Magazine*'e düzenli bir şekilde katkıda bulunurdu. Baba Brown, Andrieu'nün yazdığı Komün tarihi için yayıncı bulmaya çalışıyordu ve onun genç arkadaşı için de buna benzer bir yardımda bulunmuş olabilir.[29]

Öteki kanıt kırıntısıysa, genç Paul Valéry'nin şair ve eleştirmen W. E. Henley'ye 1896'da yaptığı ziyarettir.[30] Valéry, mükemmel Fransızca müstehcen laflardan oluşan akıcı bir selle karşılanınca şaşırdı. Fransızcasının yarattığı etkiden memnun olan Henley, Londra'da Verlaine ve Rimbaud da dâhil olmak üzere birçok Komüncü mülteciyle tanıştığını söyledi.

Dolayısıyla, Rimbaud'nun İngiliz yazarlarla ilişkisini gösteren somut kanıtlar bu kadar: Kendisinin haberi olmadan yayımlanmış, temizlenmiş bir şiir ve W. E. Henley'in ağzından çıkan, heyecan ifade eden sözlerden bir esinti.

Rimbaud'nun sanatsal çevrelerde belgelenmiş diğer tek tezahürü, New Bond caddesindeki Fransız Ressamlar Derneği sergisindeydi. Verlaine, kendisiyle Rimbaud'yu, Fantin-Latour'un ironik bir şekilde "Birkaç Arkadaş" adı verilmiş "Coin de table"ında mütevazı bir şekilde otururken görünce memnun oldu.[31]

Tablo, İngiltere'nin kuzeyinden "cüzdanı kalın" biri tarafından satın alınmıştı. Arthur Rimbaud'nun yüzü yirmi altı yıl boyunca, Manchester'daki bir galerinin duvarında tanınmadan asılı durdu. Sonunda Louvre tarafından edinildi.

***

Komüncüler muhbirlerle, zulümle ve iftiralarla mücadele halindeyken Verlaine de Mautélerin benzer muamelesinden yakınıyordu. Howland cad-

desinde yaşayan ikili, gerginliğin bastırıldığını farz edersek Londra'daki ilk mevsimlerini oldukça iyi geçirdi sayılır. Verlaine artık her gün, bir koca ve baba olarak uygunsuzluğunun canlı kanıtıyla birlikte mahkemeye sevk edilebilirdi. Her iki anne de, tuhaf ahlaksızlık hikâyelerinden söz eden anonim mektuplar alıyordu.[32] Verlaine kayınlarının güçlü pençesini fark etti:

> Onların [Mautélerin] beni kınamak için rezalet olarak kullandığı bu kulamparalık meselesi tümüyle, daha çok nafaka koparmak amacıyla yapılmış bir gözdağı –yani şantaj- girişiminden başka bir şey değildir.

Rimbaud'nun daha sonra Londra'daki arkadaşlarını yitirme endişesi, onun iyi bir izlenim bırakmak için istekli olduğunu gösteriyor. Eğer kendisi ve Verlaine "homoseksüelik"le resmen suçlanırsa ve bu vaka konuşulmaya değer bulunursa, Manş Denizi'nin iki tarafında da yaşamak olanaksız hale gelirdi. Verlaine'in, hakkında çok şey duyduğu karanlık gücün yardımına başvurmasının zamanıydı.

14 Kasım'da Lepelletier'ye şunları söyledi: "Rimbaud geçen gün annesine mektup yazıp, bizim hakkımızda söylenen ve bize yapılan şeyler için uyardı, şimdi ben annesiyle düzenli haberleşiyorum." Dokuz gün sonra Madam Rimbaud "bu meselenin sorumluluğunu çok şiddetli bir şekilde üstleniyor"du.

Rimbaud'nun daima son derece baskıcı bulduğu annesinin uzlaşmazlığı, Rimbaud'nun savunmasında güçlü bir silah olduğunu göstermişti. 1859'dan beri Ardennes'den ilk kez ayrılan Madam Rimbaud Paris trenine bindi, Rue Nicolet'ye gitti ve Mathilde'e, kocasını eve çağırmasını söyledi: Böylece küçük Georges yeniden babasına kavuşacak, Arthur da herkesin gözünde şerefsizlikten kurtulacaktı.

Mathilde, taşradan gelen "iyi kadın"a "nazikçe" davranma lütfunda bulundu. Ama tabii ki, işbirliği yapmayı reddetti.[33] Madam Rimbaud bu kez beklenmedik durum planına göre hareket ediyordu ve Verlaine'in Lepelletier'ye söylediğine göre,

> Kadın, eğer oğluyla beraber yaşamaya son verirsem onların fikrini çelebileceğimi sanıyor. [...] *Bense* bunun, onların eline *silah* vermekten başka bir işe yaramayacağı kanısındayım –*"Korkup tırstılar, o halde suçlular"*.

Farkında olmadan kâhince bir tavırla sözlerine devam edip, "Rimbaud'yla ben, eğer gerekirse (el değmemiş) kıçlarımızı tüm bu gruptakilere göstermeye hazırız" dedi.

Beklenmedik durum planı başarılı oldu. Aralık ortasında Rimbaud, muhtemelen kendi rızasıyla, kısa bir tatil için Charleville'e gitti. Müzmin gezginlerin çoğu gibi, başlangıç noktasına güçlü bir lastikle bağlıydı. Memleketini Rimbaud kadar sık terk eden biri, ister istemez vaktinin büyük bölümünü orada geçirir. Rimbaud, ilk kaçışı (1870) ile Avrupa'dan son olarak ayrıldığı 1880'e kadar geçen dokuz buçuk yılın neredeyse beş yılını Roche'daki çiftlikte ya da Charleville'deki evde, Noelleri nadiren kaçırarak geçirdi.

Kariyerinin geleceğini kasten yıkan ağzı bozuk serseri imajını çok beğenenler için, Arthur Rimbaud'nun makbul olmayan yüzüdür bu: Annesiyle yaşamaya tekrar tekrar geri dönen ve sık sık annesini hayatına karıştıran hırslı bir genç yazar. Rimbaud *Cehennemde Bir Mevsim*'in ilk taslaklarını Londra'daki bir pub'da yapmış olabilir ama bu yoğun analitik şiiri yazmak daha sağlam bir çalışma zemini gerektiriyordu:

> Her tür ahlaktan bağışık bir kâhin ya da melek olduğunu savunan ben yere kondum yine, arama göreviyle ve kucaklamak için sert gerçeği! –Köylü!

18. Bölüm

Pagan

"...doğanın fahişetefekkürüne fena halde götekapıldım çünkü".
(Rimbaud'dan Delahaye'ye, 1873 Mayıs)[1]

Rimbaud, Charleville'e döndüğünde Londra'yla doluydu. Delahaye, Londra konusunda her şeyi öğrendi: 24 saat "enerji", mucizevi canlılıktaki kaos, varoşların inanılmaz ilerleyişi. Orada yaşam "sert" ama "sağlıklı"ydı. Her şey Fransa'dan daha "zekice" ve "mantıklı"ydı. Parislilere has konuşma tarzının yapmacıklı süslü tavırlarından sonra Rimbaud, İngiliz mizahının kaba çivili çizmesinden hoşlanmıştı ve Fransa'dan oraya yeni giden diğerleri –Monet, Pissarro ve Daubigny- gibi, kenti bir gerçekdışılığa gömen sisi seviyordu. Verlaine'in uyumsuzluğu Rimbaud'yu tahrik etmişti: Hiç bitmeyen, (Verlaine'in yakındığı gibi) "bir sürü önyargıyı ve alışkanlığı yenme" gereksinimi.[2]

Rimbaud geçici bir süre gidince, Verlaine tehlikeli bir şekilde tembelleşti. Noel günü birtakım İngiliz arkadaşlar ona "elma soslu!" kaz sundular. Kaz "enfes"ti ama kendisi "çok üzgün"dü. Noel'in ertesi günü Lepelletier'e şunları yazdı: "Rimbaud (senin tanımadığın, bir tek benim tanıdığım Rimbaud) gitti. Korkunç bir boşluk! Diğer kişiler umurumda değil. Onlar kuru kalabalık."

Rimbaud'nun Noel tatili birden bire bitti. Verlaine kötü bir nezle geçiriyor ve cenazesi için çağrılar gönderiyordu. Madam Rimbaud, Arthur'un dönüş yolculuğunun parasını karşılamayı reddetti fakat oğluna bakmak için Londra'ya gitmiş olan Madam Verlaine ona, Delahaye eliyle elli frank gönderdi.

Ocak ayının ortasında Rimbaud yine Howland caddesinde, hastasını zorla hizaya sokuyor, onu masasına zincirliyordu. Verlaine yeni şiir kitabı *Romances sans paroles*'nin Rimbaud'ya ithaf edilmesine karar verdi. Ufukta bir mahkeme görünürken, arkadaşının basiretli melek portresinden zarar gelmezdi ve zaten Rimbaud olmasa bu şiirler asla yazılamazdı:

> Rimbaud'ya ithaf konusunda kararlıyım; birincisi, *bir protesto olarak* ve sonra, bu şiirler o burada, beni sürekli bunları yazmam için dürterken yazıldığı için ve her şeyden önce de, onun bana her zaman, özellikle de ölümün eşiğindeyken gösterdiği bağlılık ve sevgiye minnettarlığın işareti olarak.

Hastalık hastası iyileşirken, Madam Verlaine onu çekinerek arkadaşıyla –oğlunun 20 bin franktan fazla para harcamasını sağlayan "haşin ve kindar" çocukla- bıraktı.[3] *Romances Sans Paroles*'nin her sözcüğü 22 sterlin değerinde demekti. Edebiyat açısından iyi bir işti bu.

***

Ardından gelen iki ay Rimbaud'nun entelektüel yaşamının en yoğun dönemlerinden biriydi. Şimdiye kadar İngilizce bilgileri, okul kitaplarından ve sokak tabelalarından toplanmış isimler ve deyimlerden oluşan bir keşmekeşti. Rimbaud çok modern bir dil öğrenme programı oluşturdu.[4] Edgar Allan Poe'nun "çocuksu" şiirlerinden geçtiler, Swinburne'ün* şifresini çözdüler, popüler İngiliz şarkılarını çalıştılar[5] ve kendi şiirlerini İngilizce'ye çevirmek gibi hiç olmayacak bir işe giriştiler.

Masa başı çalışmasının ardından saha çalışması geldi. Esnaftan ve barmen kızlardan telaffuzlarını düzeltmelerini istediler. Kilise ayinlerine katıldılar ve sokak vaizlerini dikkatle dinlediler. Kafalarını doldurmak ve bedenlerini çalıştırmak için varoşlara ve ötesindeki kırsal bölgelere gittiler ve kentin etrafında gittikçe daha geniş yörüngeler çizen "muazzam seferlere" çıktılar.

Çok geçmeden, sözlüğün *cordon sanitaire*'inin ötesindeki, dilin daha vahşi bölgelerini keşfediyorlardı. Umumi tuvaletleri parlamento binası kadar ilginç bulan bu şairler için, fahişelerin yorumları çay partilerindeki konuşmalar kadar değerliydi. Verlaine bir sonraki Mayıs'ta Rimbaud'ya yazdığında mektubun sonunu iki dilde bitirdi: "Ben senin *old cunt ever open* veya *opened.*** (Yanımda düzensiz fiilim yok.)"

Rimbaud sanki ıssız bir adaya gitmek üzereymiş gibi, ne bulursa okuyordu. Son şiirlerindeki göndermeler Shakespeare'i, Longfellow'u ve özellikle günlük gazeteleri kapsayan bir okuma listesini düşündürür. Londra'daki dostlarından kitap ödünç almış ama bu kaynak çabucak tükenmişti. 25

---

* 1837-1909 arasında yaşamış İngiliz şairi-ç.n.

** Her zaman açık veya açılan eski *cunt* (İng. argo kadın cinsel organı)-r.n.

Mart'ta on sekiz yaşına gelen Rimbaud "yirmi bir yaşından küçük" olmadığını bildirerek British Museum'dan okuyucu kartı aldı.[6]

Karl Marx ve Swinburne'ün oturduğu sis dolu okuma salonunda saatlerce oturdu ve Fransa'da bulunmayan kitapları okudu; bunların içinde belki de (birçoğu Fransa'da hâlâ bulunmayan) Komüncü yayınları ve *Cehennemde Bir Mevsim*'de söz edilen birtakım edebi ve edebiyat altı yapıtlar vardı: "Latin Kilisesi, imla hataları bulunan erotik kitaplar, büyükannelerimizin okuduğu kitaplar, çocuk kitapları". Ama ne yazık ki, basılı kitaplar sorumlusunun bürosunda kilitli duran Marquis de Sade'a ulaşma olanağından yoksun bırakıldı.

British Museum, Rimbaud'nun Londra'daki ikinci eviydi. Isınma, aydınlanma, kalem, mürekkep bedavaydı; kütüphaneciler Fransızca biliyor ve okuyucular hakkında kesinlikle, giyimlerine göre hüküm vermiyorlardı ve okumanın on saat sürdürülebilmesini mümkün kılan, makul fiyatlı bir restoran da vardı.

British Museum okuyucu taleplerinin kaydını tutmadığından, Rimbaud'nun okuma programı bilinmiyor. Fakat ironik bir şekilde, bu dönemde yazılmış olması muhtemel yapıtlarından birinde, kütüphaneye başvurmasını gerektirmeyen bir kitabın etkisi görülür.

Proses Évangéliques olarak bilinen metinler İsa'nın ilk vaizlik dönemine dayanan üç kısa düzyazı pasajdır.[7]

Din adamlarına düşman inançları nedeniyle Rimbaud'nun, İncil metinlerini çarpıtıp şeytanca bir parodiye dönüştürmesi beklenirdi. Sık sık böyle yaptığı söylenir ama bunun kanıtları sağlam değildir. Rimbaud'nun İsa'sı biraz huysuz ve "feminen" bir gençtir ve mucizelerinden biri de pek mucizevi sayılmayabilir: İyileşen sakatın "tuhaf bir şekilde düzgün bacakları", adamın sakat numarası yaptığını düşündürür. Ama bunlar "İncil karşıtı" bir tavır oluşturuyorsa, Rimbaud'nun ana kaynağı Yahya'nın amacından da kuşkulanılması gerekir.

> Hafif ve hoştur Galile'nin* havası: Tuhaf bir sevinçle karşıladı onu insanlar: Kutsal bir öfkeye kapılıp, tapınakta sarrafları ve güvercin satıcılarını kırbaçlarken görmüşlerdi onu. Solgun ve öfkeli bir gencin mucizeleri diye düşünmüşlerdi.**
>
> [...]

---

* İsa'nın vaazlarını verdiği, Filisin'in kuzeyindeki bölge-ç.n.

** A.g.e., s. 219.

> Mucize göstermemişti henüz İsa. Bir düğünde, yeşil ve pembe bir yemek salonunda, biraz yüksek sesle konuştu Kutsal Meryem'le.*

İncil Rimbaud için öncelikle, kendi tarzını keskinleştireceği bir bileytaşı görevi yapmış gibi görünüyor. Buradaki fikir İncil'le alay etmek değil, hikâyeyi ahlakından arındırarak yeniden anlatmak, metni kendisinin "pagan" üslubuna tercüme ederek Hıristiyanlık hayaletini kovmaktı. Onun yorumlarının, Renan'ın *Vie de Jésus* (1863) ve –beş yıl önce yayımlansaydı, kesinlikle kaynak olarak söz edilebilecek- Flaubert'in *Hérodias* (1877) adlı yapıtlarını bu kadar çok andırması bu yüzdendir.

İsa'nın bu modern biyografı, betimleyici bir romancıdır; zaman zaman alaycıdır ("Kadınlar ve erkekler eskiden peygamberlere inanırdı. Şimdi devlet adamlarına inanıyorlar") ama daha sıklıkla, göllerin "sonsuz soluk yansımaları"na, kaldırım taşlarının arasındaki çiçeklerin "büyülü pırıltısı"na, bir soylunun yüzük dolu ellerine ve dazlak kafasına, özellikle de kendi dilinin ahengine ve gürültüsüne dalıp gider aklı:

> [Beyteşda'daki yunaklığa] Öğle saatinden hemen sonra girdi İsa. Ne yıkanan ne de hayvan sulayan kimse vardı. Son asma yaprakları gibi sarıydı havuzdaki ışık. Bir sütuna dayanmış duruyordu kutsal efendi: Bakıyordu Günah'ın oğullarına; dilini çıkartıyordu şeytan onların dilinde; ve gülüyordu ya da yadsıyordu.**

Yeniden yazılmış bu İncil'in kalıntıları, bundan biraz daha sonra yazılmış ve bazı kısımları bu İncil pasajlarıyla –bir senfoniyle "*étude*"ün ilişkisinde olduğu gibi- ilişkili olarak, *Cehennemde Bir Mevsim*'de de görülür. İsa, tıpkı "haç yolu"nun Rimbaud'nun yaşamına geçici bir yapı kazandırmasındaki gibi, bir vesiledir. Rimbaud kendini, Verlaine'e taze bir güç vermek (yahut onu bir role zorlamak) gibi bir yardım davasına adayarak bir tür entelektüel ağırlık kazanmıştı ve *Proses Évangéliques* tüm bu maceranın bir alegorisi yerine geçebilirdi pekâlâ: "Yahudiye'nin eski yasalara bağlı olmadığı kadar kendi protestan yasasına bağnazca bağlı" "Hain Samiriye", dikkati çekecek bir şekilde hain İngiltere'yi çağrıştırır.[8]

Rimbaud'nun Verlaine'le aşırı dramatik ilişkisi, birçok farklı roman karakteri kullanabilmesini sağladı. Bu durum, İncil projesinin yarım bırakılmasına açıklama getirebilir. Karakter olarak İsa'yı kullanmak yerine niçin kendisini –ya da kendisinin artık edebiyat tarihine girmiş olan kuşku-

---

* A.g.e., s. 220.
** A.g.e., s. 221.

lu imajını- kullanmasındı ki? "Ben", "başka biri" olabiliyorsa niçin, artık bohem Paris'in efsanevi tiplerinden biri –ağzı bozuk köylü şair ya da "doktorların arasındaki küçük Şeytan"- olan Arthur Rimbaud olmasındı? Paris'in ya da Charleville'in kafelerinde onun dehşetli hikâyelerini dinleyen adamlar gibi, okuyucular da güvensizliklerini bir süre ertelemeye çoktan hazır olacaktı.

***

Yeni şiirlerini Rimbaud'nun acımasız denetimi altında tamamlayan Verlaine, Manş Denizi'nin ötesine sıvışıp Mathilde'le Belçika'da bir barış görüşmesi yapmaya karar verdi. Paris'te haklı olarak adının kirlendiğini düşünüyordu ve III. Napolyon'un Ocak ayındaki ölümünden beri, Komüncülerin kökü her zamankinden daha büyük bir şevkle kazınıyordu. Gizliden, Mathilde'i anne babasından koparmayı ve Rimbaud'yla birlikte yeni bir yaşama başlamayı umut ediyordu.

Verlaine birçok gün bavulunu toplayıp Victoria İstasyonu'na gitti ama sonra hiç anlaşılmaz bir şekilde Howland caddesine geri döndü.[9]

3 Nisan'da yine Victoria istasyonuna gitti ama bu kez Newhaven'a giden trene binip ertesi sabah Dieppe feribotuna bir saat erken çıktı. Güvertede beklerken iki kişinin Komüncüler ve hapishane hücreleri hakkında konuştuğunu duydu. Panikle gemiden indi, Dover'a giden trene atladı ve Dover'da, Ostend'e giden *Comtesse de Flandre* gemisine bindi. Birkaç gün sonra, Charleville'in kırk kilometre doğusunda, Belçika Ardennes'indeki Jehonville'de, teyzesinin evindeydi.

Verlaine çok sinirli ve kararsız olabilirdi ama dikkatliydi de. Paris Préfecture'ü Londra'daki muhbirlerinden üst düzeyde haberler alıyordu:

> 4 Nisan 1873: Komün öncesi ve sırasında Hôtel de Ville'de çalışan, Vermesh, Andrieux [*sic*] ve Ort.'nın dostu Verlaine aile meselesi için Paris'e gitmek üzere yola çıktı.
>
> 8 Nisan 1873: Club des Études Sociales üyesi Verlaine [...] art arda birkaç gün, dikkati çeker bir şekilde Victoria İstasyonu'na girip, gidecekmiş gibi yaptıktan sonra Paris'e döndü.

Ayrıntılar –ayrılış vakti ve nedeni- öylesine doğrudur ki, evin yakınında bir muhbirin varlığını düşündürür. Howland caddesi 34 numaranın ev sahibi Fransız'dı. Verlaine'le Rimbaud'nun, ikamet yerlerini değiştirmeye karar vermeleri için bunun dışında bir neden yoktu.

Rimbaud, "*cher petit*"si olmadan kendini yalnız hissediyordu. O da Londra'dan ayrıldı ama gözlenmedi. Bir hafta boyunca neler yaptığı Préfecture de Police [Emniyet Müdürlüğü] tarafından bile bilinmiyor.

***

5 Nisan'da, Rimbaudlardan oluşan küçük bir tabur Charleville istasyonuna yürüdü ve Attigny'ye giden trene bindi. Attigny'de Frédéric, Vitalie, Isabelle ve anneleri bir arabaya binip, kavakların ve yel değirmenlerinin bulunduğu bir bölgenin ötesine –on üç kulübenin bulunduğu, kilisenin olmadığı ve yarı yanmış bir çiftlik evinin yer aldığı- Roche mezrasına gittiler. Bina yıllar önce bir yangından ciddi hasar görmüştü. Duvarcılar ve marangozlar daha yeni gitmişti.

On beş yaşına basan Vitalie günlük tutuyordu:[10]

> Çok uzun zamandır kapalı duran kepenkleri yüzünden incelenmesi zor olan o kocaman, soğuk, rutubetli odayı zar zor tanıdım. [...] Her şey üç yıl önce bıraktığımız gibiydi. Üst kattaki yatak odaları ve büyük tavan arası hâlâ aynıydı. Sessiz, terk edilmiş avluyu ot bürümüştü. [...]
>
> Ertesi gün her şeyimi, sanki hayatımın çoğunu burada geçirecekmişim gibi düzenledim.

Vitalie'nin düzyazı tarzında, manastır okulunda herhalde gizliden okuduğu eski aşk romanlarının etkisine karşın, oturmuş bir varoluşun ağır tiktakları var. Mezrayla ilgili betimlemeleri hiç başlamamış bir dramın arka fonu gibidir:

> Ay bulutların arasında soylu bir şekilde yükseldi ve o saatte, kendi topraklarını inceleyen kocaman devler gibi görünen gölgelerin üzerine gümüşten mantosunu serdi. [...] Bazen kocaman bulutlar aceleci bir koyun sürüsü gibi yığılıyordu göğe. Solgun ve sakin Gece Prensesi gözlerimizden saklanıyordu. [...] Uzakta homurdanan gök gürültüsü duyulmaya başlamıştı.

Nihayet, Paskalya'dan önceki Cuma günü yazacak dramatik bir şey vardı:

> O gün benim hayatımın kilometre taşlarından biri olacaktı, çünkü beni özellikle çok etkileyen bir olay oldu. Mutluluğumuz, önceden hiç haberimiz olmadan ikinci ağabe-

yimin gelişiyle taçlandı. Kendimi hâlâ, her zaman oturduğumuz odada bir şeyleri düzeltirken gözümün önüne getiriyorum. Yanımda annem, ağabeyim ve kız kardeşim varken kapı yavaşça vuruldu. Gidip açtım ve... kendimi Arthur'la yüz yüze bulunca şaşkınlığımı bir düşünün. Şaşkınlığımızdan sıyrılınca, ziyaretçi bu gelişin amacını açıkladı. Çok memnun olduk ve o da bizi mutlu görünce çok sevindi. Günler ailenin sıcak dostluğuyla ve Arthur'un pek bilmediği arazinin gözden geçirilmesiyle geçti.

Ertesi Pazar –Paskalya günü- Méry'deki şapelde yapılan ayine katıldık.

Ziyaretçi, "ailenin sıcak dostluğu"nun içinde pek vakit geçirmedi ve o yıl günlükte bir daha boy göstermedi. Öğle ve akşam yemeği onu odasından çıkaramıyordu. Küçük kız kardeşi kırk yıl sonra, ağabeyinin o gün yatakta, yüksek ateşten ötürü yüzü kurşuni bir renk almış ya da lekelenmiş bir halde, Chatterton* gibi yattığını iddia etti.[11] Evini ziyaret eden delikanlılarda bu tür bir davranış pek bilinmeyen bir şey değildir ama efsane şiddetli birtakım eksantriklikler gerektirdiğinden, düşüş belirtileri teşhis edilmişti.[12] Aşırı uyuşturucu kullanımının yazılı kanıtları *Cehennemde Bir Mevsim*'in (çok düzgün yazılmış bir taslak olan) ilk müsveddelerinden birinde bulunmuştur: "Bağırsaklarım yanıyor, zehrin şiddeti kollarımı bacaklarımı buruyor ve beni çarpıtıyor. Susuzluktan ölüyorum. Boğuluyorum. Bağıramıyorum."

Londra'da apsent bulunmuyordu ve Rimbaud'nun Limehouse'daki Çin afyon batakhanelerine sık sık gittiği hikâyesi de, onun şiirlerinden bazılarını özellikle ayıkken anlamanın niçin çok zor olduğunu açıklama girişimiydi.[13]

Cehennemde Bir Mevsim, belli ki gayet uzun bir irade çabasının sonucuydu ve merkezi sinir sistemindeki geçici kimyasal değişiklikler bunu dramatik bir şekilde değiştiremezdi. Rimbaud, Delahaye'e Roche'dan üç küçük mavi kâğıda yazılmış mektupları gönderdiğinde tanımladığı semptomlar daha çok beyinsel nitelikteydi. Vitalie'nin aksine, meyve çiçeklerinden oluşan "mis kokulu karlar" ya da mezranın içinden süzülen "serin ve berrak" dere hakkında bir şey söylemiyordu. O kendisini, yanında şarkı söyleyen bir cüce ve konuşan bir kazla, "Ey tabiat, anam benim!" diye bağırarak kürek sallayan bir köylü gibi resmetmişti. Dul Rimbaud'nun oğlu büyük kentten dönmüştü:

---

* 1752-1770 yıllarında yaşamış İngiliz şair. Yazarak geçimini sağlayamadığı için 18 yaşında intihar etmiş, yapıtları ve yaşamıyla birçok romantik şairi etkilemiştir-ç.n.

> Ne boktan bir sıkıntı! Bu köylüler ne kadar da korkunç aptallar. *Anne* [İngilizce] gitti ve tam bir bok çukuruna düştüm. Buradan nasıl kurtulacağım bilmiyorum ama kurtulacağım. O berbat Charlestown'ı, evreni, Kütüp'ü vs.* özledim...

Vouziers'e, yani (kışlaya yerleştirilmiş 8 bin Prusya askeri de dâhil) "10 bin can"ın yaşadığı küçük kasabaya yürüyüş yaparak "kendini neşelendirdi", havaya lanet okudu ("güneş tepemizde kaynıyor ama sabahları hava buz gibi") ve kendini harika bir nefret sarhoşluğuna soktu:

> Berbat bir şekilde rahatsızım. Tek bir kitap yok, gözle görünür mesafede tek bir bar yok, sokakta hiçbir şey olmuyor. Bu Fransa kırsalı bir rezalet.

Rimbaud taşlı toprakta çalışıyordu. Tabiat Ana hitabı, gerçek bir duygusallığın parodisi gibidir sanki. Rimbaud'nun şiiri, kendini doğal çevrede eritebilme konusunda mutlu bir yeteneği gösterir; ama yüz yıldır, elleri hiç yabadan su toplamamış ya da sığır yoluna hiç ayak basmamış adamlar tarafından yazılagelmiş doğa şiirlerinden sonra panteist bir tutkuyu dile getirmek zordu:

> Söyleyeceğim başka hiçbir şey yok, doğanın fahişetefekkürüne fena halde götekapıldım çünkü. Ben seninim Ey Tabiat, Ey anam benim!

Rimbaud'nun köylümsü, ilkokul öğrencilerini hatırlatan üslubu "çocuksu" diye nitelendirilmiştir ama cinsellikle Tabiat Ana kavramının arasında hiç alışılmadık derecede doğru bir bağlantı kurmuştur bu sayede.

Ayrıca, Delahaye'e verilecek birtakım normal haberleri de vardı:

> Ama gayet düzenli bir şekilde çalışıyor, düzyazı hikâyeler yazıyorum; ayrıntılı başlıkları var: *Livre païen ya da Livre nègre* ["Pagan" ya da "Zenci Kitabı"]. Budalaca ve safça. Ey saflık! Saflık, saflık, saf..., lanet olsun!
>
> [...] Kaderim, iğrenç altı hikâye daha uydurmam gereken bu kitaba bağlı. Fakat insan burada nasıl iğrençlik uydurabilir ki? Elimde üç tane var olmasına karşın sana hiç hikâye göndermiyorum; *çok pahalı!*** Haydi bakalım!

---

* Yani Charleville, Café de l'Univers [evren kafe] ve argo bir şekilde kısaltılmış "Bibliothè" [kütüphane].

** "*Ça coûte tant*!: Madam Rimbaud'nun gözde bir deyişi.

Hemen hemen kesinlikle, gelecekteki bir kitabın tanımlanmasıdır bu. Son biçimiyle *Cehennemde Bir Mevsim* dokuz bölümlüdür; bunların üçü yazılmış, "altı tanesi" henüz çıkmamış.

Üç bölümün müsveddesi bugüne kadar gelmiştir ve bunların ikisi --çiftlik evinde kâğıt kıt olduğundan- Rimbaud'nun İncil adaptasyonlarının sonuna yamanmıştır: "Fausse conversion" (daha sonra "Cehennemin Gecesi") ve "Kötü Kan" ile "Sözün Simyası"nın başlıksız iki taslağı.

Müsveddeler Rimbaud'nun ölümünden sonra yayımlandığında, onu gözlerinde bir insan-volkan gibi canlandırmış okurlar *Cehennemde Bir Mevsim*'in ne kadar zor bir ekleme ve cilalama süreciyle yaratıldığını fark edince şaşırdı.[14] Kitabın bitmiş halinde, tekrar tekrar şiddetli bir özeleştiriden geçirilmiş metnin şüphe götürmez yoğunluğu vardır. Zamanının hemen hemen diğer tüm düzyazı metinlerinden daha yavaş bir okuma hızı gerektirir. Fikirler, dizi dizi mücevherler gibi loşluğun içine işlenmiştir. Hiçbir sözcük boşa harcanmaz. Uzun yolculuklarda nasıl denk hazırlanacağını bilen birinin tarzıdır bu. Çoğu basımlarda yer alan bu müsveddeler bir çöp kutusunun düzeltilmiş içeriğidir. Aşağıdaki pasaj, sonunda, "Sözün Simyası"nın bitimindeki tek bir satıra indirgendi:

Öylesine bir zayıflık ki, artık toplumda, nezaketen gösterilen tavrın dışında bana tahammül edilmeyeceğini düşündüm.

Ne kadar büyülü [bir hapishanesi?] Ne kadar makul bir manastırı var bu kibar nefretin?

~~Ki bunlar g~~ Ki bunların hepsi geçip gitti yavaş yavaş.

Şimdi nefret ediyorum fantezi ve biçemsel tuhaflıkların mistik uçuşlarından

Şimdi ~~var mı~~ sanat deliliktir diyebilirim. Büyük şairlerimiz~~in sanatı~~ [?] kolay olduğundan sanat deliliktir.

Selam güzellik[15]

Rimbaud'nun ünlü sloganı –"*L'art est une sottise*" ("*faire une sottise*", "budalaca bir şey yapmak" anlamında)- alay ettiği yöntem tarafından yok edilmişti. Son versiyon, talim edilmiş bir çıkış, kapının birdenbire çarpılmasıyla konuşmanın kesilmesi gibidir:

Geçip gitti. Güzelliği nasıl karşılayacağımı biliyorum artık.

Rimbaud'nun, üzerinde aylarca çalışmaya devam edeceği "Pagan Kitabı", Roche'un rustik azaphanesinden daha uygun bir doğum yeri bulamazdı. Kitabın anlatıcısı ilk başta, kendisinin yabancı bir din tarafından "lanet"lendiğine inanan, felsefeyle meşgul, kafası karışık bir köylü gibi görünür. Apsent yuvarlayan şair değil, Madam Rimbaud'nun, Paskalya günü Méry'deki küçük kilisede sığır gibi hemşerilerinin ağır kokulu havasında oturan oğluydu bu ve tüm biçemlerinin gözünün önünden geçişini seyrediyordu; romanların, felsefelerin, sloganların, boş konuşmaların ve tabii ki, İncil'in:

> Bu inanç niçin sokuldu benim kafama? Annemle babam yol açtı benim talihsizliğime ve kendi talihsizliklerine ki pek ilgilendirmiyor bu beni! Her şeyden habersizliğim kötüye kullanıldı. [...] Vaftizimin ve zayıflığımın kölesiyim ben.
>
> [..] Cehennemde olduğumu düşünüyorum, o halde cehennemdeyim.

Rimbaud, Delahaye'e dediği gibi, "kader"inin bu kitaba bağlı olduğunu düşünmüş olabilir, çünkü yazarak kendini bir ikilemden kurtarmayı umut ediyordu: Baskıcıları tarafından koşullandırılmış bir akıl özgürlüğe nasıl ulaşabilir? Ama Delahaye'e yazılan mektupta "kader"in daha mütevazı bir anlamı da var gibi görünüyor.

Bölümlerden biri Rimbaud'nun şarkılarından yedisinin bir antolojisi olacak, aralarına da Izambard ve Demeny'ye daha önce yazdığı mektupların tarzında düzyazılar serpiştirilecekti. Kitabın bitmiş halinde bu bölüm, Rimbaud'nun son yapıtlarının analitik bir katalogla tamamlanmış sergisi gibi bir işlev görür.

Cehennemde Bir Mevsim, Rimbaud'ya saygınlık getirecek kitap olacaktı. Eleştirmenler hiç kuşkusuz, bu "pagan"ı Paris'te berbat bir rezalete yol açmış o şairle özdeşleştirmekten memnun olacaktı:

> Güzellik'i dizlerime oturttum bir akşam. – Ve acı buldum onu. – Ve sövdüm ona.
>
> Önlem aldım toplumsal düzene karşı.
>
> Uzaklaştım. Ey büyücü kadınlar, ey yoksulluk, ey kin, hazinem sizlere emanet edildi!
>
> Başardım aklımın arınmasını bütün insancıl umutlardan. Bir yırtıcı hayvanın sessiz sıçrayışıyla üzerine çullandım her kıvancın; boğazlamak için onları.*

---

* A.g.e., s. 83.

Çağlarının en yeteneksiz hayvan yüzücüleriydi Galyalılar, ot yakıcılarıydılar.
Onlardan kalıt bana: Putataparlık ve günah sevdası; – ah! bütün kötülükler, öfke, kösnücülük. –görkemli kösnücülük– özellikle de yalan ve tembellik.*

Yasaları hiç anlamıyorum; hiçbir ahlak anlayışım yok; bir hayvanım ben.

Cehennemde Bir Mevsim –yazarının ölümünden sonra- nihayet eleştirildiğinde, "hayvan"ın genellikle Arthur Rimbaud olduğu varsayıldı. Kendini zavallı hisseden bu intiharcı hayvan için modeli başka nerede bulabilirdi ki?

* * *

18 Mayıs'ta, kendini Rimbaud'nun "yaşlı domuzu" diye nitelendiren Verlaine, "kardeşi"ne Belçika sınırının hemen ötesindeki Bouillon'daki bir kafeden mektup yazdı. Elinde olmayan nedenlerle, Mathilde'i yumuşatma girişimi tümüyle başarısız olmuştu. Canı sıkılıyordu, kafası karışmıştı ve kızgındı; özellikle de canı sıkılıyordu. Hiçbir şey işe yaramayacaktı sanki: "Bu sersem, pis mektubu bağışla. Biraz sarhoşum, ucu küt bir dolmakalemle yazıyorum, içtiğim pipo tıkalı."

Rimbaud ve Delahaye birçok kez arabayla Bouillon'a gittiler. Son buluşmaları 24 Mayıs'taydı. III. Napolyon'un Sedan'dan sonra pinekleidiği tarihi otelde oturup içki içerlerken Verlaine, birkaç yıl önce gelen ani bir hevesle günah çıkarmaya ve komünyona karar verdiğini itiraf etti. Bunun ardından "kısa bir ahlak dönemi" gelmiş, ama dine dönüş devam etmemişti.[16]

Bu, tuhaf bir şekilde, Rimbaud'nun o sıralar oluşturduğu "hikâyeler"den birini hatırlatır: "Sahte dine dönüş". "Ne kadar aptallaşıyorum! Ey Meryem, Kutsal Bakire. Sahte duygular, sahte dualar." Birkaç hafta sonra "sahte duygularında direttiği" için Verlaine'i kınayacaktı.

Anlaşılan, Verlaine'in kendini fantezileriyle kandırma konusundaki rahatsız edici eğilimi, Rimbaud'nun kafasını bir önceki yazdan beri meşgul etmişti. Kafiyelerin yarısının, (özel şifrelerinin bir bölümü olan) "Paul-Marie Verlaine" sözcüklerinin harf sırası değiştirilerek oluşturulduğu "Chanson de la plus haute tour"da da buna benzer bir vaaz vermişti:

Ah! Bin kez dulluğu var ya
Yoksul, yoksul insanların
Bir tek resmi var onlarda

* A.g.e., s. 85.

Meryem Ana'nın, ne sandın!
Hiç acaba duyan var mı
Meryem'e dualarını?

Delahaye o gün akşam Charleville'e Rimbaud'suz döndü. İki şair çalışmak için İngiltere'ye dönecekti. 26 Mayıs 1873 günü öğleden sonra Antwerp'e vardılar ve gece feribotuna bindiler.

"İnanılmaz güzel" bir deniz yolculuğunun ardından Harwich'te gemiden indiler ve Great Eastern demiryoluyla sabah 6.40'ta Londra'ya vardılar.

Birlikte Belçika'ya kaçışlarının üzerinden neredeyse bir yıl geçmişti. İlişki şaşırtıcı bir şekilde başarılı olmuştu. Daha "altı tane iğrenç hikâye uydurma"sı gereken Rimbaud için, ilişkinin olanakları bitecek gibi değildi. "Zavallı Verlaine" sadece bir para ve sevgi kaynağı değildi. Verlaine beş ay sonra hapishanede *Cehennemde Bir Mevsim*'i okuduğunda, başından beri, bir romancıyla beraber yaşayan yarı biçimlenmiş bir karakter olarak yaşadığının farkına varmış olsa gerek. Gerçeğin bu kadar kaygan hale gelmesinde şaşacak bir şey yok.

"Dulum ben... [...] – Ah, evet, çok ciddi biriydim bir zamanlar, ve bir iskelet olmak için gelmedim dünyaya!.. Neredeyse bir çocuktu o... Gizemli incelikleri baştan çıkartmıştı beni. Unuttum bütün toplumsal görevlerimi, ardından gitmek için. Ne yaşam! Gerçek yaşam yok. Dünyada değiliz biz. Gidiyorum, böyle gerekiyor, onun gittiği yere. Ve çoğu zaman kızıyor bana, *ben zavallı insana*. İblis! – Bir iblistir o, biliyorsunuz, *bir insan değildir*."[17*]

A.g.e., s. 98.

19. Bölüm

Cehennemde Bir Ev

"Parisli iki centilmenden FRANSIZCA DERSLERİ
–kusursuzluk, incelikler."
(*The Daily Telegraph,* 21 Haziran 1873)

O sabah Bishopsgate istasyonundaki stantta satılan gazetelerde Rimbaud ve Verlaine'i çok ilgilendiren ya da pek yakında çok ilgilendirecek birçok haber vardı.

Paris'te Cumhurbaşkanı Thiers istifa etmek zorunda kalmış ve yerine, Komüncülerin kökünü kazıyan Mareşal MacMahon geçmişti. "Ahlaki düzen" denen şey yeniden kurulacaktı.

İspanya'da, isyancı ordularına Avrupa'nın her tarafından ücretli asker toplayan Karlistler yeni bir "rezalet"e yol açmıştı.

St Petersburg'u ziyaret eden İran Şahı 18 Haziran'da Londra'ya gelecekti.

Ülkede, South Kensington'daki fuara bir Hindistan kanadı eklenmiş ve büyük masraflara girilerek parlamento binasının saat kulesine elektrikli ışık sistemi kurulmuştu.

Son günlerdeki gece yarısı donlarının ardından daha güneşli bir dönem bekleniyordu.

Rimbaud'yla Verlaine şimdilik öncelikle, gazetelerin arka sayfalarındaki çok çeşitli telgraf mesajlarıyla ilgileniyorlardı. Yaz koşturmacası bir ay daha başlamayacaktı ve konaklama konusunda hâlâ bol miktarda seçenek vardı. Bir iki gün sonra Mrs Alexander Smith'in koşullarını kabul ettiler ve Camden Town'daki Great College (1940'dan sonra Royal College) caddesi 8 numaraya taşındılar.[1]

Oda üst kattaydı. Evin arka tarafında, barakalardan, sebze bahçelerinden ve isten kararmış duvarlardan oluşan bir alan doğuya, Islington yönüne doğru yayılıyor, Agar Town'ın tarafsız bölgesiyle kesiliyordu. Sık kullanılan adıyla "Ague Town", son zamanlarda hem bakımsızlıktan hem de Midland ve Great Northern demiryollarının demirden mengenesiyle yok

olmanın eşiğine gelmişti. St Pancras köyünün bu pitoresk parçası eski bir apartman gibi direniyordu. Yan tarafta, Kraliyet Veteriner Koleji seyrek rastlanan yeşil çim parçasını koruyordu.

Howland caddesi ressamlardan ve serserilerden nasibini almıştı. Camden Town'daysa yabancı şairlerin nahoş sözlerle karşılaşması daha muhtemeldi. Orası özür dilemeye gönülsüz seyyar satıcıların, eskicilerin, kuşçuların ve rehincilerin bölgesiydi. Verlaine mektuplarında durumdan memnun görünüyordu fakat orada mümkün olduğunca az vakit geçirdiği belliydi: "Çok neşeli bir mahalle. Kendini Brüksel'de sanırsın."

> King's Cross'un arkasında ve Highgate köyüne pek uzak değil. Kuzeybatıdaki [Hampstead Heath] kırsal bölümü harika. British Museum'un okuma salonuna gitmediğim zamanlar sık sık oraya gidiyorum.[2]

Akıllıca davranarak, İngilizcelerinin akıcı hale geleceği daha sonraki günleri beklememeye karar verdiler ve hizmetlerinin ilanını Fransızca verdiler. Verlaine üç gazeteye toplam on beş ilan verdiklerini iddia ediyor ama Enid Starkie, V. P. Underwood ve bu satırların yazarı tarafından yapılan birçok aramada sadece iki ilan çıktı:

> "Parisli iki centilmenden Fransızca, Latince, Edebiyat dersleri; makul fiyatlar. –Verlaine, 8, Great College-st., Camdentown."
> (The *Echo*, 11, 12 ve 13 Haziran 1873)

Muhtemelen, Fransızlarda Latince dersine karşı pek talep olmadığından, ilanı "makul fiyat" lafını bir kenara bırakarak yeniden düzenlediler ve bu kez anlayışlı *Telegraph* okurlarına hitap ettiler:

> "Parisli iki centilmenden FRANSIZCA DERSLERİ –kusursuzluk, incelikler. –Verlaine, 8, Great College-st., Camdentown."
> (*The Daily Telegraph*, 21 Haziran 1873)

Kısa süre sonra, adı bilinmeyen bir Fransızca edebiyat öğrencisi her gün Great College caddesinin yolunu tutuyor, seyyar sebze tezgâhlarının, eşeklerin, köpeklerin ve veletlerin yanından geçip 8 numaraya geliyordu. Burada –ikisinden biri Charleville'li- gayet kılıksız iki "Parisli beyefen-

di" onu Fransız şiirinin gizemleriyle tanıştırmak için bekliyordu. Dersler Rimbaud ve Verlaine tarafından birlikte veriliyordu. İkincisinin itimatnamesi, şiir kitaplarından biri olarak gösterilmişti. Verlaine aynı gün ilerleyen saatlerde Lepelletier'den, o kitaplardan birini Paris'ten göndermesini istemişti:

> Bir *poët* tarafından verilecek edebiyat dersi için. Şiir yazma ve şiirsel "incelikler" konusunda bir ders için yarım pound (12 fr. 50) verecek manyaklara gösterebileceğiniz en iyi referans budur.

Zamanda yolculuk fantezileri, bir tarihçinin güvenilmezliğini gösteren kesin işaretlerdendir ama elinde on şilinlik banknot ve bir teyp bandıyla 1873 Haziranı'ndaki Camden Town'a gönderilmeyi dilememek zordur. Rimbaud, vezinli şiiri tümüyle bıraktığı bir zamanda Fransız şiiri dersi veriyordu. Devam eden yapıtı *Cehennemde Bir Mevsim*, İşaya'nın Eski Ahit'inden, Viktoryen ucuz cinayet romanlarına varıncaya kadar tüm edebi deyimlerden oluşan bir havai fişek gösterisi gibi çatırdayan bir tarzda yazılmıştı ve içerdiği yedi şiir öylesine berbat şekilde şiirleştirilmişti –ya da şiirsizleştirilmişti- ki, adı bilinmeyen öğrencinin kasti hataları bulacağı bir alıştırma metninden başka işe yaramazdı.

Rimbaud'nun, öğretme işinin gerektirdiği kusursuz basitleştirmelerden –düşlemsel etkinlikleri nesnel bileşenlerine indirgemekten- hoşlandığı bellidir. Yetenek bir kez kazanıldı mı bunun gizemi cin çıkarır gibi defedilir, sonra ya terk edilir ya da kullanılırdı. Bir bakış açısından da, şiirin kesin olarak terk edilmesi sağduyunun hüsnükuruntuya karşı mantıksal zaferidir.

Derslerin birincil amacı kesinlikle pratikti: Tütün ve kira parasını çıkarmak, "can sıkıntısını yok etmek" ve Rimbaud için, Verlaine'i İngiltere'ye daha sıkı bağlayacak sorumluluklar yaratmak. Rimbaud "tembelliğe" savaş ilan etmişti. Ara sıra bazı kaçamaklar –İran Şahı'nın resmi ziyareti, West End'deki Fransız piyesleri- oluyordu yine ama Verlaine yazdığı mektuplarda, sürekli hapis yaşayan bir okul çocuğu gibi şikâyete başlamıştı: "Son iki aydır İngilizceden (*gramer ve konuşma*) başka bir şey yapmadım. Sinirlerimi bozmaya başladı bu durum."

Rimbaud bir ay sonra Belçika polisi tarafından sorguya çekildiğinde, Verlaine'in "beraber yaşanmaz" hale gelmesinden yakınmıştı. Verlaine sa-

dece çok tembelleşmekle kalmamış, üstelik "tanıdığımız insanlara karşı" görülmemiş tarzda kötü davranıyordu. Bu muhtemelen onun içki içmesine bir göndermeydi. Verlaine cine ve ılık *ale* birasına hemen adapte olmuştu ve ayık gezdiği gayet enderdi. Londra'daki bütün arkadaşları "cebi delik" olduğundan, onunla pub'da değil, genellikle evlerde bir araya geliyorlardı ve oralarda da mahcubiyet olasılıkları sonsuzdu.

Ama Rimbaud polise, Londra'dan apar topar ayrılmalarının muhtemelen "arkadaşlarımız üzerinde talihsiz bir izlenim" bıraktığını söylerken, sarhoşluktan daha öte bir rezilliği kastetmişti. Fransız mahallesinde çirkin bir söylenti yayılıyordu. Bir gün Camille Barrère, gözleri yaşlı Verlaine tarafından ziyaret edildi: "İnsanlar benim için homoseksüel diyor ama değilim! Değilim!"[3] Bu söylenti kaçınılmaz bir şekilde uluslararası muhbirlerin kulağına ulaştı ve Paris'e, her zamanki gibi skandal çeşnisi ve yazım hatalarıyla dolu yüzeysel bilgilerle aktarıldı:

> Mösyö Verlaine'le, sık sık ailesinin bulunduğu Charleville'e giden ve Komün döneminde Paris çetecilerinden olan genç Raimbault [...] arasında tuhaf türden bir ilişki var.[4]

Muhbirler, alışılmadık ya da yasadışı bir şeyin aynı zamanda zararlı olduğunu varsaymada yalnız olmadıklarından, 8 numaradaki homoseksüel maskaralık yaklaşan bir felaketin birincil nedeni olarak teşhis edildi. O zamanlar Mrs Smith'le bir röportaj yapılsaydı, kadın üst kattan gelen itişme seslerini ve boğuk çığlıklar duyduğunu hatırlayabilirdi. Ve anahtar deliğinden bakmışsa iki Parisli beyefendinin birbirlerine, kıvrılmış havluya benzeyen şeylerle vurmaya çalıştıklarını görürdü. Havlular uzun bıçakların etrafına sarılmış, sadece bıçakların uçları dışarıda bırakılmıştı ve böylece, öldürücü yahut aşırı bir yaralanmanın önüne geçilmişti. Küçük bir yaralanma sağlanır sağlanmaz bıçakları bırakıp dışarıya, pub'a gidiyorlardı.[5]

Bir anahtar deliğinden görülen hemen hemen her şeyde kirli, esrarengiz bir hava vardır. Saplamalar bir tür boşalma supabı fonksiyonu görüyordu ve muhtemelen, cinai bir şiddetten ziyade spor olarak düşünülebilir. Ama her halükârda, ev sahibi kadından gizlenemeyecek, acıklı bir ilişkidir.

Rimbaud'nun sürekli kriz durumunu sürdürme yeteneği ciddi zarar vermişti. 1938'de yapılan bir röportajda Camille Barrère, Rimbaud'yla Ver-

laine'in "daima tartıştığı"nı hatırlıyordu. Rimbaud'nun, sonradan Verlaine'in kendisini teşhis ettiği "Serseriler" adlı düzyazı şiirinde,[6] kiralık bir odada geçen yaşamın çok zevkli ve sadistçe bir tablosu çizilir. Altüst olmuş sözdizimi hamleleri ve hiç tahmin edilmeyecek yerlerden gelen sözcükler, Rimbaud'nun bıçak kullanmadaki ustalığını gösteren canlı bir imajdır.

> Zavallı kardeş! nice acımasız geceleri kendisine borçlu olduğum! "Tutkuyla ve coşkuyla sarılmıyordum bu girişime. Alay etmiştim güçsüzlüğüyle. Sürgüne, köleliğe geri dönecektik, benim hatam yüzünden." Çok tuhaf bir talihsizlik ve çok garip bir saflık olduğunu sanıyordu bende, ve kaygı verici kanıtlar ekliyordu.
>
> Bıyık altından gülerek yanıtlıyordum bu şeytansı yüce bilgini ve pencerenin yanına gidiyordum sonunda. Eşsiz müzik topluluklarının dolaştığı kırların ötesinde, hayaletlerini yaratıyordum geleceğin sefâhat gecelerinin.
>
> Bu birazcık sağlıkla ilgili eğlenceden sonra, uzanıyordum bir ot mindere. Ve, hemen hemen her gece, daha koyar koymaz yastığa başını, kalkıyordu zavallı kardeş, ağzı kokuşmuş, gözler yerinden uğramış, –tıpkı kendini düşlediği gibi! ve o budalaca üzüntülü düşünü uluyarak sürüklüyordu salona beni.
>
> Gerçekten, ruhumun bütün içtenliğiyle onu asıl biçimi olan Güneş'in oğluna dönüştürmeye adamıştım kendimi, – ve ben, yeri ve yöntemi bulmak zorunda, pınarların şarabı ve yolun peksimetiyle beslenerek dolaşıp duruyorduk böyle.*

Verlaine'le yaşamak Rimbaud'ya şiiri için harika malzemeler sağlıyordu. Hayatının çoğunu yalnız geçirmiş biri olarak, insan ilişkilerinin amatör dramatik olaylarıyla, duygusal sömürüler ve kendi kendini kandırma numaralarıyla, minnettarlıkla kabul edilen ve dindarca yöneltilen hakaretlerle neşesini bulduğu belliydi.

Cehennemde Bir Mevsim'in, Verlainevari bir "Deli Bakire"nin cehennemde "Çekilmez Güvey"le yaşadığı hayatı anlattığı "Sayıklamalar I" adlı bölümü, duvardaki sineğin gözünden çekilmiş bir belgesel değildir ama Rimbaud Verlaine'le hiç yaşamasaydı bu bölüm o zalim ayrıntılarla bezenmiş olma durumundan kesinlikle yoksun kalırdı. Verlaine'in şiirlerinin, konuşmalarının ve başından geçenlerin yansımaları, yayımlanmış metni fena halde onur kırıcı bir belge haline getirmeye yetecek kadar tanınır durumdadır.

---

* A.g.e., s. 152.

"Ruhundaydım onun, tıpkı insanın kendisi kadar aşağılık birini görmemek için boşalttığı bir saraydaymışım gibi"*

"Anlıyorum seni diyordum bazen ona, kızgın ve kederli. Omuz silkiyordu."**

"Uyuyan sevgili gövdesinin yanında, nice uyanık saatler geçirdim geceleri, gerçeklikten neden bunca kaçmak istediğini düşünerek."***

"Öpüşleriyle ve dost kucaklamalarıyla, gerçek bir Cennetti, içine girdiğim ve yoksul, sağır, dilsiz ve kör bırakılmak isteyeceğim bir karanlık cennet. Çoktan alışıyorum buna."****

Cehennemde Bir Mevsim'deki "Cehennem Güveyi", cesaretsiz, mazoşist "Bakire"sinin tam tersine, gerçek dünyadaki tek tutunma noktası, kendi "görev"i diye söz ettiği tatsız bir faaliyet olan, havai bir insanseverdir:

"Kafa çekip sarhoş olduğumuz batakhanelerde, çevremizdeki insanlara bakarak ağlardı, yoksullar sürüsüne. Karanlık sokaklarda ayağa kaldırırdı yere yığılmış ayyaşları. Kötü bir anne sevecenliği vardı küçük çocuklara karşı yüreğinde. Alır başını giderdi, sevimliliğiyle din dersine giden küçük bir kızın. , Her konuda bilgiliymiş havası atardı, tecim işlerinde, sanatta, tıp konusunda. – Peşinden giderdim, böylesi gerekirdi!"*****

Cehennemde Bir Mevsim, basit bir otobiyografi gibi okunmamalıdır; ama her özenli yazınsal parça gibi, bir kendi kendini analiz faaliyetidir. Rimbaud kendini Verlaine'in gözüyle, oyununu, çömezinin saflığı izin verdiği sürece oynayacak o şarlatan Mesih'in gözüyle gözlemleyebiliyordu.

"Alabildiğine heyecanlı, çalışıyorduk birlikte. Ama içe işleyen bir okşamadan sonra şöyle diyordu: 'Artık ben burada olmadığım zaman, ne kadar tuhaf gelecek her şey sana, şimdiye kadar yaşadıkların. Kolum başının altında olmadığı zaman, ne üzerinde dinleneceğin yüreğim, ne de bu ağız gözlerinin üzerinde. Gitmem gerekecek çünkü bir gün uzaklara. Başkalarına da yardım etmeliyim artık: Benim görevim bu. Hiç hoş olmasa da... sevgili ruh..' "******

---

* A.g.e., s. 100.
** A.g.e., s. 100.
*** A.g.e., s. 99.
**** A.g.e., s. 100.
***** A.g.e., s. 99.
****** A.g.e., s. 100.

Tıpkı annesi gibi, Rimbaud'ya göre de "sevgi", iyilik etme fikrinden ayrılamazdı. Her okşama ve bıçak saplama ahlaki birer dersti. Fakat annesinin tersine onun, kendi davranışlarını yorumladığı katı bir inanç sistemi yoktu.

***

Haziran sonunda, zayıf çömez ağır çabalardan ötürü bel veriyordu. Son saman çöpü, genellikle bütün son saman çöpleri gibi gayet önemsiz bir şeydi. 3 Temmuz Perşembe günü dışarıdan alışveriş yapma sırası Verlaine'deydi. Gitti ve bir balık ve bir şişe yağla döndü.

> Eve yaklaşırken, Rimbaud'nun açık pencereden beni gözlediğini gördüm. Hiçbir neden yokken alaycı bir şekilde gülmeye başladı. Ben yine de merdivenleri çıkıp içeri girdim. "Bir elinde yağ şişen, bir elinde balığınla ne kadar gülünç göründüğünü biliyor musun?" dedi Rimbaud. Ben de misillemede bulundum, çünkü sizi temin ederim ki kesinlikle hiç gülünç göründüğüm falan yoktu.[8]

Balık Rimbaud'nun suratına çarptı ve Verlaine merdivenlere yöneldi.

Verlaine bu hikâyeyi birazcık değişik ayrıntılarla birden çok kez anlattığından, balığın kimliği konusunda tartışma yaşanmıştı: Ringa mı, uskumru mu? Büyük olasılıkla kırmızı bir ringaydı bu. Daha sonraki mektuplaşmalar Verlaine'in, genellikle korkakça bir çözüm diye söz edilen şeyi yapacak cesareti topladığını gösteriyor. Kafasının hiç olmayacak bir şekilde karıştığını fark edecek kadar anlayışı kalmıştı.

Rimbaud ona, gitme yahut en azından biraz para bırak diye yalvardı.

Verlaine reddetti ve bavulunu toplamadan çekip gitti.

***

St Katharine limanından Antwerp'e giden öğlen gemisi kalkmak üzereydi.[9] Rimbaud rıhtımda durmuş, arkadaşına gemiden inmesini işaret ediyordu.

Öğle vakti gemi, Verlaine hâlâ güvertesindeyken demir aldı ve sarı sisin içinde bir hayalet gibi gözden kayboldu.

20. Bölüm

"Ciddi Bir Neden Yok mu?"

"Biçimi yuvarlak, kenarları ezik ve yırtık, çapı yaklaşık 5 milimetredir."
(Dr. C. Semal, Hôpital Saint-Jean, Brüksel, 14 Temmuz 1873)

Rimbaud bitkin bir halde yürüyerek Great College Caddesi'ne caddesine tek başına döndü. Verlaine'in giysileri hemen rehinciye götürülecek, Rimbaud'nun orada birkaç gün daha kalmasını sağlayacaktı; ama ya sonra? Cuma günü öğleden sonra bomboş odada oturup bir mektup yazdı.

Rimbaud'nun o güne dek ürettiği en eski tarzda yazı metniydi bu. Alelacele yazılmış bu yazı, geleneksel olarak "şiirsel" diye nitelenen tarzda nasıl rahatça yazabildiğini gösteren, hızlı bir doğaçlamayı düşündürüyor. Argo bir sözcük yahut ünlem yok. Ahenkli sesliler, Verlaine'in kulağa hoş gelen ağıtlarının yatıştırıcı bir taklididir.

Londra, Cuma öğleden sonra

Geri dön, geri dön sevgili dostum, tek arkadaşım, geri dön. Yemin ederim iyi davranacağım sana. Huysuzluğum çok ileri götürdüğüm bir şakaydı ve anlatılamayacak kadar üzgünüm şimdi. [...] İki gündür sabahtan akşama kadar hiç durmadan ağladım. Geri dön. Korkma sevgili dostum. Yiten hiçbir şey yok. Yapman gereken sadece bir dönüş yolculuğu. Cesurca ve sabırla yaşayacağız burada. Ah! Yalvarıyorum sana. Bu senin iyiliğin için gerekli zaten. [...]

Müşfik yüreğinden başka bir şeyi dinleme.
Ben senin yanına geleceksem hemen söyle.
Yaşam boyu senin.
Rimbaud.

[...] Seni bir daha hiç görmeyeceksem donanmaya yahut orduya katılacağım.
Ah, geri dön! Gözyaşlarım her saat geri geliyor.

Ertesi sabah (5 Temmuz 1873, Cumartesi) Rimbaud kendini daha iyi hissediyordu. Verlaine'in, gözyaşlarıyla ya da köpükle lekelenmiş veda notu gelmişti. Başlığı, gayet uygun bir şekilde "Denizde" idi.

> Dostum,
>
> Bu mektup sana vardığında hâlâ Londra'da olacak mısın bilmiyorum ama benim kesinlikle gitmem gerektiğini, bu şiddet dolu yaşamın ve tek amacı senin kaprislerinin tatmin edilmesi olan *sahnelerin* benim iflahımın içine ederek devam edemeyeceğini *nihayet* ve *gerçekten* anlaman gerektiğini söylemek istiyorum sana!
>
> Yalnız, seni korkunç derecede sevdiğimden *(Honni soit qui mal y pense)**, üç gün içinde, mükemmel koşullar altında, tekrar karımla beraber olmazsam beynimi dağıtacağımı doğrulamak istiyorum. Üç gün otelde kalmak ve bir *rivolvita* pek ucuza gelmeyecek, şimdiki "*cimriliğim*" bu yüzden. Beni bağışlamalısın.
>
> Eğer bu son ahmaklık perdesini yaşarsam ki *muhtemelen* gerçekleşecek, hiç olmazsa cesur bir ahmak gibi yapacağım bunu. Son düşüncem, dostum, sen olacaksın. [...]
>
> Nalları dikerken sana sarılmamı ister misin?
>
> Zavallın
>
> P. Verlaine

İlişki hâlâ eski denklemlerini yerine getiriyordu. Histerik Verlaine, pratik davranan, daha yaşlı bir Rimbaud yaratmıştı. Bir dozluk sağduyu vermeye kararlı Rimbaud, hemen cevap yazıp Brüksel postrestant bürosuna gönderdi. Ekstra teşvik olarak da bir tehdit ekledi:

> Sevgili dostum, "Denizde" tarihli mektubunu aldım. Bu kez sen yanılıyorsun; çok yanılıyorsun. Birincisi, mektubunda kesin hiçbir şey yok: Karın ya gelecek ya da gelmeyecek; üç ayda, üç yılda –kim bilebilir? Nalları dikmeye gelince, ben seni bilirim. Karını ve ölümünü beklerken de çabalayıp durmaya, bir sürü kişiyi taciz etmeye devam ediyorsun. Hâlâ farkına varamadın sen –herkes içinde bir tek sen- öfke nöbetleri her iki taraf için de aynı şekilde düzmeceydi! Ama sonunda yanlış yapan sen olacaksın, çünkü ben sana geri dön dedikten sonra bile sahte duygularında diretiyorsun. Başka biriyle hayat daha mı hoş olacak sanıyorsun? *Düşün bakalım!* Olmayacak elbette!

---

* "Kötü düşünene karşı kötü ol"; mektubun polisin eline düşmesi halinde ki düştü.

Sen ancak benimle özgür olabilirsin ve ben sana gelecekte çok iyi davranacağıma ve kendi payıma düşen hatalardan derin bir pişmanlık duyacağıma söz verdiğimden ve sonunda her şeyden ve sevgiden emin olduğumdan, eğer geri dönmez ya da benim sana gelmemi istemezsen bir suç işlemiş olacaksın ve *tüm özgürlüğünü yitirerek* ve belki de şimdiye kadar gördüklerinden *daha zalim sorunlar yaşayarak*, bundan ötürü YILLARCA *pişmanlık duyacaksın*. Ve bu konuyu düşünürken de, benimle tanışmadan önce nasıl olduğunu bir hatırla.

Verlaine bu belli belirsiz tehdidi fark etti ama bir yöne sevk edilebilecek durumda değildi. Mathilde'e mektup yazmış, Rimbaud'yu ebediyen terk ettiğini ve Brüksel'e gelmezse kendini öldüreceğini söylemişti.[1] Ertesi gün, kadının asla gelmeyeceğinden emin olunca, her şeye rağmen kendini öldürmemeye karar verdi. Bir arkadaşla, Auguste Mourot adında bir ressamla tanışmıştı ve adam ona İspanyol büyükelçiliğine gidip orduya gönüllü yazılmasını öğütledi. Makul bir çözüm gibi geldi Verlaine'e bu.*

Öte yandan da, Rimbaud'yu zor bir durumda bırakıp gitmekten ötürü suçluluk duyuyordu ve dostları Albay Matuszewicz'e yazarak, gidip Rimbaud'nun durumunu düzeltmesini istedi. Sonra –biri Lepelletier'e, diğeri Rimbaud'nun annesine- iki intihar mektubu daha yazdı ve ev sahibi Mrs Smith'e, Londra'ya dönmek üzere olduğunu ima eden bir mektup gönderdi.

Madam Rimbaud'ya gönderdiği intihar mektubu, çok etkileyici bir karşılığa yol açtı. Kadın, oğlu yüzünden perişan edilmiş bir adama karşı bariz bir empatiyle fakat aynı zamanda da bir Hıristiyan olarak yazmıştı yanıtını. Antik dönemde geçen olaylar, *Cehennemde Bir Mevsim*'in bazı bölümleriyle benzerlik oluşturan, aksiyomatik bir biçimde tasvir edilmişti. Verlaine, koruyacak bir karısı, bir çocuğu ve "kutsal" bir annesi varken kendini öldürmeyi nasıl düşünebilirdi?

Böyle bir durumda kendini öldürmek *rezalet* bir davranıştır. Toplum bu şekilde ölen bir adamı ayıplar ve Tanrı da böyle büyük bir suçu bağışlamaz ve bunu yapanı sinesinden atar.

---

* Verlaine'in hep, Rimbaud'nun 1875'te yaptığı gibi, İspanya'daki Karlist isyancılara gönüllü katıldığı söylenir. Bu, 1970'lerde Nikaragua büyükelçiliğine gidip Sandinistlere gönüllü katılmak gibi, düşünülemeyecek ölçüde saçma bir şey olurdu.

> Monsenyör, Arthur'la kendinizi ne şekilde lekelediğinizi bilmiyorum fakat önceden, ilişkinizin mutlu bir şekilde bitmeyeceğini hep biliyordum. Niçin, diyeceksiniz. Çünkü iyi ve nezih ana babaların tasvip etmediği ve doğru bulmadığı bir şey, çocukları için iyi olamaz. Siz gençler, siz her şeye güler, alay edersiniz ama bizim tecrübemiz olduğu gerçeği değişmeden duruyor ve bizim öğütlerimizi dinlemediğiniz her seferinde mutsuz olacaksınız. Gördüğünüz gibi, sizi pohpohlamaya kalkmıyorum. Değer verdiklerimi hiçbir zaman pohpohlamadım.

Rimbaud da annesi de, korkakça bir davranışa karşı muamelelerinde gayet formundaydı. Ama güçlü iradeler başarılı olacağı durumlar yaratır. Verlaine'in yeniden şiir yazması Rimbaud sayesindeydi ve bir dine dönüş olayı yaşayacak olmasıysa kısmen kendisi yüzündendi; fakat onu bu duruma düşüren de Rimbaud'ydu.

Dramın son perdesi pazar sabahı, ev sahibi kadın Rimbaud'ya, kendisine Verlaine'den gelen mektubu gösterince başladı: Anlaşılan, Verlaine Londra'ya geri dönecekti. Rimbaud'nun yanıtı –muhtemelen, söylentilerdeki çelişkiler yüzünden- pek bilinmiyor. Anlaşılan, toplumsal mahcubiyet korkusu Rimbaud için bile neredeyse sevgi kadar güçlüymüş.

> Madam Smith'e gönderdiğin mektubu gördüm.
>
> Londra'ya dönmek istiyorsun! Herkesin seni nasıl karşılayacağını bilmiyorsun! Ve beni yine seninle görürlerse Andrieu'nün ve başkalarının bana nasıl bakacağını. Neyse, çok cesur olacağım. [...]
>
> Geleceksin, değil mi? Gerçeği söyle bana. Cesaretinin bir işareti olacak bu. Dilerim doğrudur. Bana güvenebilirsin. Çok uslu davranacağım.

Rimbaud bu gergin mektubu öğle vakti yazdı ve gidip postaya verdi. Geri döndüğünde, Verlaine'den gelmiş bir telgraf buldu (7 Temmuz 1873).[2] Madam Rimbaud'nun kehanet ettiği mutsuz sonu getiren de bu on kelimelik mesajdı:

> İspanya gönüllü buraya gel Otel liegeois çamaşırhane elyazmaları eğer mümkünse

Rimbaud bu telgrafı alır almaz Londra'dan yola çıktı. Victoria İstasyonu'ndan trene bindi ve gece Manş Denizi'ni geçti.

8 Temmuz Salı sabahı Brüksel'e vardı.

***

Genellikle "Brüksel olayı" denen "trajedi"de kaçınılmaz hiçbir şey yoktu.[3] Asıl kahraman Verlaine fırıl fırıl dönen bir rüzgârgülüydü. Aynı anda hem İspanya'ya gitmeye, hem Londra'ya dönmeye, hem Brüksel'de beklemeye, karısının tarafıyla kavgasını sonuçlandırmaya, Mathilde'e dönmeye, hem de sarhoş olmaya ve beynini dağıtmaya kararlıydı. Ayrıca, Rimbaud'nun akıllı davranıp Vermersch'e emanet ettiği kitaplarını ve elyazmalarını kurtarmayı da çok istiyordu.

Salı sabahı Verlaine, arkadaşı Mourot'yla beraber İspanya büyükelçiliğine gitmiş ve İspanyol hükümet ordusunun yabancıları askere almadığını öğrenmişti. Sonra otele döndüklerinde Verlaine'in annesi bekliyordu.

Bu sırada Rimbaud gelmişti. Bu noktada Mourot ortadan kayboldu. Rimbaud'yla hiç tanışmamıştı, böyle söyledi daha sonra polise, fakat "o bende bir tiksinti yaratıyordu" dedi. Diğer herkes gibi Mourot da Rimbaud'nun Verlaine'i kendi sağmal ineğine dönüştürdüğünden emindi. "Bunların yanı sıra, Verlaine boşanma davasında onunla ahlakdışı bir ilişkiye girmekle suçlandığından beri, onları bir arada görmeyi hiç istemiyordum."

Burada, Belçika polisine verilen ifadeler biraz karışık hale geliyor. Sonunda edebiyat tarihine geçen melodrama göre, Verlaine Rimbaud'nun kalmasını delice istiyordu ama Rimbaud, zalimce gitmeye kararlıydı. Ama son mektuplaşmaların açığa çıkardığı durum bunun tam tersidir.

Çarşamba akşamı Verlaine içki içmeye başladı ve bütün gece devam etmiş olsa gerek, çünkü otelden ertesi sabah (10 Temmuz Perşembe) saat altıda çıktı. Bunu takip eden on üç saat boyunca, mantıklı düşünme kapasitesi ciddi bir şekilde düşmüştü; ama sanki farklı türde bir mantık egemen olmuş gibi, yaptıklarında hırslı bir tutarlılık vardı.

Sabah saat 9

Verlaine, Saint-Hubert pasajında bir silah dükkânına giriyor ve 7 mm'lik bir altıpatlar, rugan deriden tabanca kılıfı ve elli mermilik bir kutu satın alıyor. Silah satıcısı, revolveri nasıl dolduracağını gösteriyor ona: "Müşteri, niçin kullanmak istediği konusunda bir şey söylemeden alıp gitti."

Verlaine Rue des Chartreux'daki bir barda silaha üç mermi sürüyor ve içmeye devam ediyor.

Öğle

Verlaine, annesi ve Rimbaud, Rue des Brasseurs'deki Hôtel de la Ville de Courtrai'ye gelmiştir.[4] Rimbaud ve Verlaine bir odayı paylaşıyor; kapılardan biri merdiven sahanlığına, diğeri Madam Verlaine'in odasına açılıyor.

Rimbaud Paris'e dönmek istediğini bildiriyor. Öğleden sonra saat 3.40'da Gare du Midi'den bir posta treni kalkacaktır. Rimbaud, Verlaine'in annesinden ona bilet için yirmi frank vermesini talep ediyor. Verlaine bu talebi durduruyor.

Öğleden sonra saat 2

Rimbaud, silahı soruyor. Verlaine kesin bir şey söylemiyor ve Rimbaud'ya göre "aşırı heyecanlı" davranıyor: "Senin için, benim için, herkes için."

Otelden çıkıp, Grand-Place'daki bir kafeye gidiyorlar. Rimbaud'nun üçüncü ifadesi, ne konuştukları hakkında bir fikir veriyor:

> Bir an [Verlaine'in], Paris'e gidip karısıyla barışma girişiminde bulunma niyetini dile getirdiği doğrudur. Benim onunla birlikte gitmemi engellemek istediği de doğru; ama boyuna, an be an fikir değiştirip duruyordu ve hiçbir plan üzerinde karar kılamıyordu.

Çelişki bulutu tanınabilir bir biçim almaya başlıyor. Genel olarak benimsenmiş versiyonun gösterdiği gibi, Verlaine'in, Rimbaud'nun Paris'e dönmesini engellemek istediğinden pek kuşku yok. Ama niçin? Bunun önceki mektuplara uyması için bir ayrıntı daha gerekiyordu.

Rimbaud'nun dolambaçlı ifadesi, hâkimin eksik parçaya yaklaştığını gösteriyor. Adamın kafası, Rimbaud'nun mektubundaki altı çizili bölümden ötürü karışmıştı belli ki: "Eğer geri dönmez ya da benim sana gelmemi istemezsen bir suç işlemiş olacaksın ve *tüm özgürlüğünü yitirerek ve* belki de şimdiye kadar gördüklerinden *daha zalim sorunlar yaşayarak,* bundan ötürü YILLARCA *pişmanlık duyacaksın...*"

Rimbaud'ya göre, şantaj çok kesin bir çözümdü. Verlaine geri dönüp Rimbaud'yla yaşamak zorunda kalsaydı bu durumda evliliği kesinlikle bitecekti yahut Rimbaud'nun onu homoseksüel olduğunu ifşa etmekle tehdit ettiğinden şikayet etseydi bu durumda da evliliği bitecek, çünkü Mathilde aradığı kanıtı bulmuş olacaktı.

Rimbaud, geleneksel ahlakın yürüyen bir düzeni yıkmasına kesinlikle izin vermemişti. Kendi görüşünce, yaptığı şey sadece Verlaine'i "kendisi için iyi" olanı yapmaya teşvik etmekti.

***

Tartışma otel odasında devam etti. Verlaine merdiven sahanlığına açılan kapıyı kilitleyip kapının önüne oturdu. Bundan sonra neler olduğu konusunda Rimbaud'nun anlattıkları diğer ifadelerle doğrulanmıştır:

> Hâlâ benim Paris'e dönme planımı engellemeye çalışıyordu. Ben kararlılığımı bozmadım. [...] Odanın öteki tarafında, sırtım duvara dönük halde duruyordum. Bu sırada, "Madem gidiyorsun, al sana!" ya da bunun gibi bir şey söyledi. Bana tabanca doğrulttu.[5]

Rimbaud'nun sol kolunda, bileğinin hemen yukarısında küçük bir delik açıldı. Neredeyse hemen ardından bir daha ateş edildi. Verlaine –Rimbaud'ya göre- kolunu aşağı indirmişti ve ikinci kurşun duvara saplandı. Aslında, odanın (üç metre) genişliği, Rimbaud'nun (yaklaşık bir metre yetmiş yedi santim) boyu, ilk merminin hemen hemen yatay yolu ve yerden otuz santim yukarıda bir kurşun deliği bulunduğu düşünülürse, Verlaine kolunu ancak ikinci atıştan *sonra* tamamen indirmiş olsa gerekir.

Verlaine elinde tabancayla koşup annesinin odasına girdi, kendini kadının yatağına attı, sonra tabancayı Rimbaud'nun eline verdi ve tetiği çekmesi için ısrar etti.

Verlaine pişmanlıkla sızıldanıp dururken, Madam Verlaine, Rimbaud'nun bileğini sardı. Tuhaf bir şekilde, kimse gelip gürültüyle ilgili bir şey sormadı. Yaklaşık öğleden sonra saat 5'te otelden çıkıp, Rimbaud'yu kentin diğer tarafındaki Hôpital Saint-Jean'a götürdüler. Yaraya pansuman yapıldıktan sonra otele döndüler ve Rimbaud çantalarını topladı.

Madam Verlaine Rimbaud'ya yirmi frank verdi ve akşam saat 8'den az bir süre önce, istasyona gitmek üzere yola çıktılar. Verlaine hâlâ heyecanla tartışıyor, Rimbaud'ya Paris'e gitmesin diye yalvarıyordu.

Birlikte yürürlerken Rimbaud, Verlaine'in elini paltosunun içinde tuttuğunu fark etti. Anlaşılan, kimse onun silahını elinden almayı düşünmemişti. Place Rouppe'a geldiler, Verlaine önden koştu, sonra döndü ve elini tabancasına attığı görüldü.

Daha sonra, içinde kırk yedi mermi bulunan bir kutu bulundu. Otelde iki el ateş edildiğine göre, silahta hemen hemen kesinlikle hâlâ bir kurşun vardı.[6]

Rimbaud döndü ve bir polis bulana dek koştu. Olanları polise anlattı ve alıp meydana getirdi. Polis Auguste Michel revolveri aldı ve Verlaine'i cinayete teşebbüs şüphesiyle tutukladı.

***

Polis kayıtları bir kez daha olayların bilinen versiyonunu çürütüyor. (Hikâyeye göre Rimbaud, arkadaşının hücreye konduğunu görünce şok oldu. Onu kurtarmayı başaramadıktan sonra Roche'a dönüp "Verlaine! Verlaine!" diye ağladı ve *Cehennemde Bir Mevsim*'i bir pişmanlık eylemi olarak yazdı.[7] Yıllar sonra, tanınmış bir fabrikatöre göre, Rimbaud'nun yazı masasına derin bir şekilde kazınmış, "ışık çizgileriyle çevrili" bir çarmıha gerilmiş İsa resmi bulundu.)[8]

Rimbaud'nun ifadesini hiç gülümsemeyen bir şef aldı. Rimbaud'nun, kendisini öldürmeye yeltenen bir katili tutuklattırmış biri gibi konuşması şaşırtıcı değil:

> Bir yıldır Mösyö Verlaine'le beraber yaşıyordum. Gazeteler için mektuplar yazıyor ve Fransızca dersleri veriyorduk. Verlaine beraber yaşanmaz hale gelmişti, ben de Paris'e dönme isteğimi dile getirdim.
>
> Dört gün önce beni bırakıp Brüksel'e geldi ve bir telgraf çekip yanına gelmemi istedi.

Hikâyede öyle çok boşluk var ki ancak zorlukla doğru diye nitelenebilir. Rimbaud şimdi olayda kasıt yaratmaya çalışıyordu. Kendisi Brüksel'e gelir gelmez Verlaine onu tehdit etmiş ve "Haydi o zaman" demişti, "bir git de gör neler olacak!" İki el ateş etmeden önce de tehdidini tekrarlamıştı: "Gitmeye kalkmak neymiş göstereceğim sana!"

Rimbaud, Verlaine'in sarhoş olduğu hakkında bir şey söylemedi. Aslında, küçük Georges Verlaine'in babasını hapse gönderiyordu.

Bundan sonra Madam Verlaine ifade verdi ve hasarı düzeltmeye çalıştı: "Mösyö Rimbaud yaklaşık iki yıldır benim oğlumun parasıyla yaşıyordu ve oğlumun onun haşin ve kindar tabiatından şikâyet etmesi için haklı nedenleri vardı." Verlaine bunu "bir cinnet anında" yapmıştı ve revolveri sadece "yolculuk yapmak istediği için" almıştı.

Verlaine ifade verdiğinde kendini temize çıkarmaya çalışmadı ama Place Rouppe'da silahına uzandığında niyetinin Rimbaud'yu değil kendini

vurmak olduğunda diretti. Kaygı verici bir şekilde, "ahlaksız ilişki" hakkında sorular soruldu.

Verlaine, sarhoşlardan oluşan, uluyan bir hayvanlar güruhunun yanına kapatıldı. Uykusuz bir gecenin ve patates püresiyle ne olduğu belirsiz bir etten oluşan yemeğin ardından, duruşmasını beklemek üzere –eskiden bir Carmelite manastırı olan- Prison des Petits Carmes hapishanesine götürüldü.

***

Rimbaud ertesi sabah Madam Verlaine'le beraber otelden çıkıp yine hastaneye gitti. Eli şişmiş ve geceyi ateşler içinde geçirmişti.

Bu kez, otel sahibi Mösyö Verplaes masasındaydı. Beş gün sonra polis tarafından sorguya çekildi.

Rimbaud'nun yaşamı hakkında son hikâyelerden birinde otelci, Rimbaud'ya "Yaralandınız mı?" diye soruyor ve Rimbaud soylu bir şekilde "Bir şey yok" yanıtını veriyor.[9] Fakat ifadenin orijinali, Rimbaud'nun ketumluğu konusunda farklı bir fikir veriyor:

> Rimbaud merdivenden inerken kolu askıdaydı. Ne oldu diye sordum. Arkadaşının onu tabancayla vurarak yaraladığı cevabını verdi. Sonra Madam Verlaine araya girdi ve konuşmamız kesildi.

Rimbaud bu kez muhtemelen uğradığı şoktan ve yetersiz beslenmeden ötürü fena halde hastaydı. Dokuz gününü hastanede geçirecekti.

Bir polis doktoru Rimbaud'nun yarası hakkında küçük bir makale yazdı (Verlaine'in 1883 tarihli *Poètes maudits*'ine kadar, Rimbaud'ya dair yazılmış en uzun yazıydı bu). Yaranın biçimi kusursuz bir şekilde "yuvarlak" ve dikey, yönü de "dıştan içeriye, yani dış kısımdan iç tarafa" şeklinde gözlemlenmişti. "Şişliğin varlığı ve yabancı bir cismin yol açtığı bir çıkıntının olmaması, merminin varlığı konusunda bir değerlendirmeyi şüpheli kılıyor." (Doktor merminin içeride kalıp kalmadığını söyleyemiyor.) Sonunda, 17 Temmuz'da küçük bir mermi çıkarıldı ve mahkemede gösterilmek üzere saklandı. O mermi bir gün polis emanetinden çıkarsa belki de modern edebiyatın en kutsal emanetlerinden biri haline gelecek.

12 Temmuz'da Yargıç Théodore t'Serstevens'in kelebek gözlüğü Hôpital Saint-Jean'ın 11. koğuşunun 19 numaralı yatağının önünde belirdi. Daha detaylı bir ifade alındı. Rimbaud bu kez Verlaine'in geçici çılgınlı-

ğını ve pişmanlığını vurguladı. İfade tümüyle daha az kesin ve karmakarışık gerçeğe daha sadıktı, bunun nedeni de Rimbaud'nun eşyalarının araştırılıp bazı mektuplarına ve Verlaine'in "Le Bon Disciple" sonesinin bir nüshasına el konmuş olmasıydı. Bunların okunması çok ilginç oldu. Sanık, anlaşılan davacıdan "Belinin üstüne çıkıp çiğnemesini" istemişti...

Daha rahatsız edici husussa, yargıcın belli ki Verlaine'in diğer dosyalarını da görmüş olmasıydı:

> YARGIÇ T'SERSTEVENS: O [Mathilde] sizin Verlaine'le yakınlığınızdan ötürü de bir şikâyette bulunmadı mı?
>
> RIMBAUD: Evet. Hatta bizi ahlakdışı bir ilişkiyle suçluyor; ama ben böyle bir iftirayı yalanlamak zahmetine bile katlanmam.

Doğrusunu söylemek gerekirse, "ahlakdışı ilişki"nin davayla bir ilgisi yoktu. Ama yargıcın merakı uyanmıştı. 16 Temmuz'da, hücresinde Dr. Semal ve Dr. Vleminckx tarafından ziyaret edilen Verlaine aşağılayıcı bir muayeneye tabi tutuldu. Doktorların raporu mahkemeye cezayı ağırlaştırıcı bir kanıt olarak sunuldu. Sosyal tarihin bir parçası olarak alıntılanmayı hak ediyor.

> ❧ Penis kısadır ve pek geniş değildir. Penis başı özellikle küçük, koni biçimindedir ve dış ucuna doğru giderek inceliyor [...]
>
> ❧ Anüs, kaba etlerin hafifçe birbirinden ayrılmasıyla gayet bariz bir şekilde, yaklaşık iki buçuk santim derinliğe kadar açılıyor. Bu hareket, afeksi konkav bir kesik koniye benzeyen, genişlemiş bir infundibulumu açığa çıkarıyor. Sfinkter katlarında yara ve herhangi bir iz yok... Kasılabilme: Hemen hemen normalliğini koruyor.
>
> ❧ Bu muayeneden çıkarılacak sonuç, P. Verlaine'in hem aktif hem de pasif homoseksüellik izlerini taşıdığıdır. Bu izlerden hiçbirinin tipi, müzmin ve uzun süredir var olan bir alışkanlıktan şüphelenmeye yetecek kadar belirgin değildir; daha ziyade, nispeten yakın zamana has bir alışkanlığı gösterir...[10]

"Brüksel olayı"nda simgesel bir şey varsa, şair hakkındaki bu adli tıp analizidir. Doktorların düzyazı metnini okuduktan sonra "Sonnet du Trou du Cul"u müstehcen bulmak zordur: "Karanlık ve buruşuk sanki mor bir karanfil gibi, / Nefes alır, usulca sinmiş yosunların içinde, / Bembeyaz kız yanaklarının yumuşak eğimiyle / Nakışlı kenarlarına kayan aşktan hâlâ nemli."

Penis anatomisinin yorumlanması tam bir fantezidir. Semal ve Vleminckx'in tanımladığı diğer belirtiler anal ilişkiye tekabül eder ama son

zamanlardaki çocuk istismarı vakalarının gösterdiği gibi kesin değildir. Bu rapor, kendi koşullarında bile hatalıdır. Bir yaranın olmaması, "nispeten yakın zamana has"tan ziyade, "uzun zamandır var olan" bir alışkanlığı düşündürür aslında.

Bu genital muayene Rimbaud için endişe verici bir gelişmeydi. Artık onu "doğal olmayan alışkanlıklar"dan ötürü mahkûm etmeye yeterli uydurma kanıt vardı. 18 Temmuz'da üçüncü ifadesini verdi. Bu kez, ilişkilerinin tutkulu niteliğine gönderme yapmaktan sakındı. Verlaine'in saldırısında "hiçbir ciddi neden" bulamamıştı. Yargıca, Verlaine'in "aslında kendi başına bırakıldığında hep yaptığı gibi", sabah boyunca hep içtiğini hatırlattı.

Ertesi gün, "19 yaşında, normalde Charleville'de ikamet eden, edebiyatçı Arthur Rimbaud" şikâyetini geri aldı.

Rimbaud'nun hoşgörüsü Verlaine için çok geç kalmıştı. 8 Ağustos'ta iki yıl hapis ve 200 frank para cezasına çarptırıldı. Verilecek en ağır cezaydı bu. Genişlemiş infundibulum jüriyi etkilemişti.[11]

***

Rimbaud 19 Temmuz'da hastaneden çıktı. Madam Verlaine ona daha fazla para vermiş olsa gerek, çünkü Rimbaud birkaç gün Rue des Bouchers'deki tütüncü dükkânının üzerinde, Anne Pincemaille adında bir tezgâhtarın kısmen kiraladığı dairesinde kaldı.[12] Şans eseri, Jef Rosman adında genç bir ressam –belki de diğer bir kiracı- Rimbaud'nun kederli görüntüsünü maun bir panelin üzerinde sabitledi: "İçtikten sonra yakın arkadaşı Fransız şair Paul Verlaine tarafından yaralanan Fransız Arthur Rimbaud'nun portresi. Hayatın içinden, Jef Rosman."

Kırmızı bir yorganla örtülmüş ve dantelli çarşaflara sarılmış (Madam Pincemalle aynı zamanda nakışçıydı) Rimbaud, yatağa düşmüş bir sporcu, pis bir pansiyon macerasının perişan kurbanı gibi duruyor.

Bunun hemen ardından, Roche'a gitmek üzere yola çıktı. Belçika'dan, 1871'de Victor Hugo gibi sınırdışı edildiği hikâyesi yanlıştır.[13] Orayı kendi özgür iradesiyle terk etti.

Yolda bir yerden bir miktar kâğıt satın aldı; *Cehennemde Bir Mevsim*'in "iğrenç hikâyeleri" bitirilmeyi bekliyordu ve Roche'da hiç kağıt yoktu.

Yaranın izi çabucak oluşuyordu. Kitabın son bölümleri, ölümünden sonra kendini mutlu hisseden biri –iki el silahtan ve belki de yetişme tarzından kurtulmuş bir şair- tarafından yazılmıştı:

Hastane yatağımda, tütsü kokusu nasıl da sert geliyor bana;
kutsal kokuları tutan, günah çıkartan, şehit...
Pis çocukluk eğitimimdir bu konuşan. Ve ne fark eder ki!...
Yirmi yılı yaşarım ben de diğer herkes yaşıyorsa.
Hayır! Hayır! Şimdilik ölüme kafa tutuyorum ben!

Verlaine, Belçika'da bir hapishane hücresinde, peynir sarmak için kullanılan bir kâğıda, kendisinin güzel mahvedicisi hakkındaki şiirin taslağını yazıyordu: "*Crimen amoris*". Şiir, on bir heceli dizenin dokunaklı aksaklığıyla yazılmıştı.[14] Yedi günah bayramında "yeniyetme şeytanlar"ın en güzeli uçup bir kulenin tepesine konar, iyilik ve kötülük diye bir şeyin varolmadığını ilan eder ve bir yıldırımla çarpılır.[15]

Rimbaud parlak göğün altında Ardennes'e doğru yollandı. "Matinée d'ivresse"de bu konuyu yazış tarzı tipik bir şekilde muğlâktır: İyilik ve Kötülük Ağacı –*Cehennemde Bir Mevsim*'in "korkunç çalı"sı- yok edilmemiş, yerinden sökülme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır sadece. Bu şiirin kendisi "sarhoşluk"tan başka bir şey değildir. Ama tam bir aydınlanma, gerçeğin doğasında bir devrim beklerken –şiirin son sözcüğünde etimolojik olarak değinilen- esrar, tütsünün ya da mürrüsafinin* yerine geçecek çok daha makbul bir şeydir.

Bütün damarlarımızda kalacak bu zehir, mızıka gidip eski uyumsuzluğumuz geri dönse bile. Ey şimdi, bu işkencelere bunca layık biz! birleştirelim tutkuyla, yaratılmış bedenimize ve ruhumuza yapılan bir üstinsan vaadini: Bu vaadi, bu çılgınlığı. İncelik, bilim, şiddet! Yaratalım diye o alabildiğine katıksız aşkımızı, iyilik ve kötülük ağacını karanlığa gömmek, zorba dürüstlükleri sürgüne göndermek sözü verilmişti bize. Birtakım tiksintilerle başladı bu ve bitiyor, –bu sonsuzluğu hemen ele geçiremediğimiz için,– bitiyor işte bir kokular bozgununda.

[...]

Kısacık esrime uyanıklığı, kutsal uyanıklık! ama keşke ödül olarak verdiğin o maske için olmuş olsaydı yalnızca. Seni doğruluyoruz, yöntem! ömürlerimizi yücelttiğini unutmuyoruz dün hepimizin. İnancımız var zehire. Her gün nasıl vereceğimizi biliyoruz, yaşamımızı tümüyle.

İşte *Haşhaşiler* çağı.**

---

* Lavanta yapımında kullanılan kokulu bir sakız-ç.n.
** A.g.e., s. 142-143.

21. Bölüm

Ürün

"–Ama görüyorum uyuduğunu bilincimin."*
("Olanaksız", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Brüksel'deki Altıncı Ceza Mahkemesi'ne göre Verlaine, Rimbaud'yu "çalışamaz hale" getiren bir yaraya –sol bilekte bir kurşun deliğine- sebebiyet vermişti. Allahtan, Rimbaud sağ elini kullanıyordu. Roche'a döner dönmez üst kata, "iğrenç hikâyeler"ini bitirmeye çıktı. Bir ay boyunca hep ayıkladı, budadı, tırpanladı ve sonunda taslaklar oldukça değişti ve bir günah çıkarma otobiyografisi yanılsaması yaratıldı.

Yeni başlıkta çok inceden alaycı bir iyimserlik vardı: *Cehennem'de Bir Mevsim*; yani cehennem ama sadece bir mevsim. Anlaşılan, ebedi cezadan sonra da hayat vardı. Verlaine'in perişan olmasının nedenini duyunca dehşetle başlarını sallayan Paris'teki yazarlara göre, Rimbaud'nun içsel yaşamından bir kesiti gösteriyordu bu.

Rimbaud, kitabının korkunç bir itiraf gibi görüleceğini ve yaptığı kötü şeyler hakkında söylediği sözlerin hırsla araştırılacağını kesinlikle biliyordu.[1] Giriş bölümünde, tabancayla vurulma vakasına gönderme yaptığı görülür ("Çok yakınlarda, kendimi kesin geberme noktasında bulduğumda...") ve zaman zaman yaptığı birtakım imaların "İğrenç Herifler"in arasındaki bazı gizli homoseksüellerde birtakım endişelere yol açmış olması muhtemeldir: "Ölümün dostları, her türden gecikmişler. Hepsi lanetlenecek, bir intikam alırsam!"[2]

Fakat *Cehennemde Bir Mevsim*'in, kapaktaki Rimbaud'yu metindeki "Ben"den ayıran tırnak işaretleriyle (« ») başladığını fark eden pek az kişi olacaktı. Deneysel *Déserts de l'amour*'dan sonraki ilk aşamaydı bu. *Les Déserts de l'amour*'da, romantik gelenek –Chateaubriand'ın *René*'sini ya da Musset'nin *Confession d'un enfant du siècle*'ini- takip edilmiş ve önsözde, kafası karışık fakat ibret alınacak bir yeniyetmenin düşleri şeklinde sunulmuştu:[3] "Annesiz yahut ülkesiz [...], genç, çok genç bir *erkeğin* yazdıkları", "önündeki, acınacak haldeki birçok genç erkek gibi, her tür

ahlaki güçten kaçarak". "Onun ruhu, kalbi vardı ve tüm dayanıklılığı tuhaf, acıklı hatalarda meydana çıktı."

Konu için yeni seçilen dekor da romantik bir klişeydi. On dokuzuncu yüzyıl başından beri, cehenneme giden yol öbek öbek şairle doluydu. "Cehennem" genellikle büyük kent için, kentin kalpsiz işadamlarından, fahişelerden ve kitap eleştirmenlerinden oluşan halkı için kullanılan bir metafordu. Tarifin değiştiği nadirdi. Şair, geçirdiği mutlu orta sınıf çocukluğunu hatırlayan ve başına gelen talihsizlik ve dertleri toplumun ezici bir mahkûmiyeti gibi gören, çok duyarlı bir yaşlı gençti. Dante'nin Cehennem'inin girişindeki yazı "*Lasciate ogni speranza...*", [Lat: Bırakın tüm umutları-r.] değişmez bir şekilde ya başlık yahut epigraf olarak kullanılırdı. Eğer şair sosyalistse umut, insanseverlik ve güvenilir istatistikler halinde belirirdi; eğer Katolikse bakireler, anneler ya da hendekteki suda gökyüzünün yansıması gibi muhtelif simgesel verilerle.[4]

Bir zamanlar şiirlerini *Les Limbes* ("Limbo") başlığı altında yayımlamayı düşünmüş olan Baudelaire gibi, Rimbaud da cehennemin ikili kimliğini kullandı; yani Hıristiyan ve klasik kimliklerini. Kullandığı başlık, Aeneas'ın yeraltındaki maceralarını ya da Parnassosçuların gözde mitolojik figürlerinden birini, yani yaz günlerini kocası Hades'le gelecek yılın ürününün tohumları gibi karanlığa gömülmüş geçiren Persephone'yi de çağrıştırır. Persephone'nin yeryüzüne dönüşü sonbahardaki tohum ekimiydi.

Cehennemde Bir Mevsim'in kurgusal zaman aralığı da mite uygun şekilde, ilkbahardan ("Ve bahar gerzeklerin iğrenç gülüşlerini getirdi bana") sonbahara ("Sonbahar artık! –Ama ama niçin hayıflanıyoruz ebedi güneş için, kutsal ışığı bulmaya soyunmuşsak eğer") kadardır. Sondaki tarihler –"Nisan-Ağustos 1873"- tarihselden çok simgesel olabilir.

Vitalie bu kez ağabeyinin Roche'a yeniden gelişini kaydetmemiş fakat onun tarlaya gelmediğini yazmış:

> Ağabeyim Arthur bizim çiftlik işlerimize yardım etmiyordu. Kalem ona, bizim el işlerimize katılmasını önleyecek kadar ciddi nitelikte bir uğraş sağlamıştı.[5]

Rimbaud kitabını, çalışılan bir çiftliğin –çizmelerin takırtısının, tavukların gıdaklamasının, Madam Rimbaud'nun cık cıklamalarının- eşliğinde yazdı. Cümleleri, hiç kesilmemiş bir konuşmanın sakin önermeleri değil, fiziksel bir etkinlikte bulunan birinin bağırtı ve homurtularıdır. ("Manevi savaş erkeklerin savaşı kadar vahşidir.")

İğreniyorum bütün mesleklerden. Usta ve işçi, hepsi andavallı, hepsi iğrenç. Eşdeğerde kalem tutan el ile saban tutan el. –Ey eller çağı!– Ellerimle çalışmayacağım hiçbir zaman [...]*

İki kız kardeş bir ay sonra meyve bahçesine gidiyor, elma gibi yanaklarla geri dönüyor, ağabeyleri Arthur'u hâlâ masasına kapanmış halde buluyorlardı: "Meyve hasadı geldi" diye yazıyordu Vitalie. "Hepimiz az ya da çok yardım ettik."[6]

Ama! Yapan kim dilimi bu denli dalavereci, yol göstersin ve korusun diye şimdiye kadar tembelliğimi? Yaşamak için bile kullanmadan bedenimi, ve karakurbağasından daha aylak, her yerde yaşadım. Bir tek Avrupalı aile yok tanımadığım. –Benim ailem gibi her şeyi İnsan Hakları Bildirgesi'ne borçlu aileleri demek istiyorum.**

Cehennemde Bir Mevsim'den yapılacak her özet, metinden alınan alıntılarla kolayca yanlış gibi gösterilebilir. Düşüncelerin hiçbiri, onları üreten kafadan ayrı değildir. Rimbaud'nun referans aralığında geleneğin ağırlığı, düşüncenin hızlı hareketleriyle sürekli buharlaşıp gider. Bunlar, "temalar" denen prefabrike yaşantı kümeleri değil, gerçekleştiği sırada betimlenmiş düşünsel olaylardır belli ki.

Bu da metne, Montaigne'i hatırlatan, zindelik verici bir entelektüel sertlik kazandırır. Diğer şairlerse tam tersine, kendi kendileriyle konuşarak iç seslerini bastırıyor gibidir sanki. Verlaine'in, bedelini ödeyerek fark ettiği gibi Rimbaud'da, içsel çelişkileri yapıyı bozmadan sürdürebilme konusunda çok geniş kapsamlı bir yetenek vardı. *Cehennemde Bir Mevsim*, gösterişli bir başarıyla değil, hüsranlarla, çıkmazlarla ve hatta kendi "budalalığıyla" teşvik bulan, girişimci bir aklın ürünüydü:

–Fakat aklımın uyuyakaldığını yeni fark ettim daha.

Eğer bundan sonra uyanık kalmayı becerebilseydi, belki de bizi ağlayan meleklerle kuşatan gerçeğe varabilirdik çok yakında! [...] Başından beri hep tam uyanık olsaydı şimdi gemim hikmetin açık denizinde seyrediyor olurdu!...

Cehennemde Bir Mevsim her şeyden önce, (bu da dâhil olmak üzere) bu gibi betimlemelerin kuşkulu yardımı olmaksızın okunmalıdır. İdeal bir

* A.g.e., s. 85.
** A.g.e., s. 85.

cep baskısı belki de, sadece dokuz sözcükten oluşan bir sunuş yazısını içermelidir; annesi bütün bunların ne demek olduğunu sorduğunda Rimbaud'nun verdiği ters yanıtı yani: "Ne diyorsa o demektir, kelimesi kelimesine ve her anlamda."[7] *Cehennemde Bir Mevsim*'in muğlaklığı denen şey kısmen, buna yöneltilmiş eleştirel araçların bir sonucudur.[8] Oysa başından beri alınan izlenim, psikolojik karışıklıklarda bile mutlak bir berraklıktır:

> Eskiden, iyi anımsıyorsam eğer, bir şölendi yaşamım, bütün yüreklerin açıldığı, bütün şarapların aktığı.
>
> Güzellik'i dizlerime oturttum bir akşam. – Ve acı buldum onu. – Ve sövdüm ona.
>
> Önlem aldım toplumsal düzene karşı.
>
> [...] Çamurun içinde yattım. Suçun havasında kuruttum kendimi. Ve delilik üzerine güzel numaralar yaptım.
>
> Ve bahar gerzeklerin iğrenç gülüşünü getirdi bana.*

İlk başlıklı bölüm, "Kötü Kan", ikilemlerin ortaya çıkıp acı verdiği ve geçip gitmelerinin istendiği bir uvertürdür. Geçmişi tarayan trol ağından köksüzlüğe bir çare çıkmaz. Anlatıcının başı bir "kurtarıcı" düşüncesiyle beladadır fakat onun "pagan" ruhu lanetlenmenin kaçınılmazlığından bile yoksundur:

> Rahipler, öğretmenler, efendiler, yanılıyorsunuz beni adalete teslim ederken. Bu halktan olmadım hiçbir zaman [...] anlamam yasalardan; yoktur bende törel anlayış [...] Bir hayvanım ben, bir Zenci.**

Benzer şekilde, gelecekte de pek umut yoktur. Rimbaud'nun gelecekteki kendi yaşamını yeniden anlatıyor gibi göründüğü pasajlar kinik fanteziler biçimine bürünür:

> Tamam oldu günüm; ayrılıyorum Avrupa'dan. Yakacak ciğerlerimi deniz havası; yağızlaştıracak derimi yitik mevsimler [...]
>
> Geri döneceğim, demirden kollar ve bacaklarla, kararmış derimle, öfkeli gözlerle: Güçlü soydan olduğumu düşünecekler, maskeme bakarak. Altınım olacak: Aylak ve kaba olacağım. Sıcak ülkelerden dönen kıyıcı sakatlara bakar kadınlar. Siyasal olaylara karışacağım. Kurtulacağım.

---

* A.g.e., s. 83.
** A.g.e., s. 89.

Şimdi lanetliyim ben, tiksiniyorum vatandan. En iyisi, şöyle esaslı bir sarhoş uyku çekmek, kumsalda.*

Sonraki bölümler ikilemlerden ve muhtemel çözümlerden, değişik derecelerde bir üzüntü ya da küstahlıkla söz eder: Aşk, kendine acıma bataklığında debelenip duran Aptal Bakire'yle simgelenir; mantık, kendi kendini yansıtan işe yaramaz bir aynadır; bilimsel ilerleme "çok yavaş"tır; hayırseverlik gururla kirlenmiştir. Anlatıcıya mesihvari fantezilerinin esinini veren o "şakacı", yani "Şeytan"dır: "Gelin, hepiniz gelin –küçük çocuklar bile- teselli verebilirim ben size."

Kitabın kalbini oluşturan, harika "Sözün Simyası"nda Rimbaud, 1872'deki şiirsel deneyimlerini betimler. Rimbaud bu girişimi başlangıcından beri "benim deliliklerimden biri" diye tanımlar ve anılarını aktarıyor gibi göründüğü şiirler tuhaf bir şekilde topallaştırılmıştır:[9] Heceler, eski bir duvardan dökülen taşlar gibi düşmüştür.

Şairin "sözel simyası", kendi kendini kandırmanın başka bir biçimi çıkmıştır: "Delilik –içeriye kapatılan türden delilik- yanılmacalarının hiçbiri benim tarafımdan bir tarafa bırakılmış değildir. Onların hepsini tekrarlayabilirim: Sistemi biliyorum."

Çözümsüz görünen bu tür ikilemlerden sonra, kitabın sonu –"Elveda"- şaşırtıcı ve neredeyse kuşkulu bir şekilde iyimserdir:

–Kıvançlı beyaz uluslarla kaplı sonsuz kumsallar görürüm gökyüzünde, kimi zaman. Sabah melteminde çok renkli bayraklarını dalgalandırır, başımın üzerinde, bir büyük tekne, altından. Yarattım bütün şenlikleri, bütün utkuları, bütün yıkımları yarattım. Denedim, yeni çiçekler, yeni yıldızlar, yeni bedenler, yeni diller bulmayı. Doğaüstü güçler edindiğimi sandım. İşte! gömmeliyim imgelemimi ve anılarımı! Kazanılmış değerli bir sanatçı ve öykücü ünü.**

Bunu Rimbaud'nun şiire vedası olarak görmek için harika bir ironi yoksunluğu gerekir. Anlatıcının hemen kendi kendinden kuşkuya düşmeyeceğini kanıtlayan hiçbir şey yoktur. Kitap en başından beri, belleğine güvenilmez bir şairin anıları, bir üçkâğıtçının itirafları, kendi kendini kandıran birinin özeleştirisi olarak sunulmuştur. Neron'un son sözlerinin –"Na-

* A.g.e., s. 87.
** A.g.e., s. 121.

sıl da bir sanatçı ölüyor benimle birlikte!"- yankıları, "bilgeliğin açık denizi"ne varıldığını pek söylemiyor.

Ama kapanışın yine de, Rimbaud'nun yeni şiirlerinde girişeceği maceraya tam tekabül ettiği görünüyor. Eğer gerçek elde edilemezse, gerçekdışının net bir şekilde algılanması hiç olmazsa bir avantajdır. Bu arada, pagan ruhun Hıristiyanlıkla giriştiği sonuçsuz, boşuna mücadele bırakılmıştır: "Kesinlikle modern olunmalı." Bir kararsızlık ve kayıp kimlik kriziyle başlayan kitap, kasten kör bir niyetin din ötesi doğrulanışıyla bitiyor: "Köleler, hayatı lanetlemeyelim."

Cehennemde Bir Mevsim'in, hayırseverce bir "oh olsun" dercesine Rimbaud'nun "Kâhin" projesinin başarısızlığını simgelediği --daha yüksek eğitimin yararlarını bir tekmeyle defedenlere bir uyarı olduğu- söylenmiştir hep: "Artık o, yaşadığı hayatın delice ve yanlış, kötü alışkanlığın ve sefahatin budalalık olduğunu, ona utançtan, pişmanlıktan ve hastalıktan başka bir şey getirmediğini biliyor."[10]

Cehennemde Bir Mevsim aslında, "Ben başka biridir" kavrayışının parlak bir gösterisidir ve dille yapılan deneylerin aynı zamanda benliğe yönelik araştırmalar olduğunu gösteren ilk modern edebiyat yapıtlarından biridir. Parçacık hızlandırıcısı gibi, "Kâhin" mektubuna heyecan verici inanılmazlığını kazandıran –mekanik ve dinsel olmak üzere- birbiriyle bağdaşmayan iki düşünce biçimini biraraya getirir. Rimbaud'nun vardığı özeleştirel sonuçların projenin mesihvari bölümünü çürüttüğü bile kesin değildir, çünkü bu "İncilimsi kitap"[11] birçok gerçek din değiştirme vakasından sorumlu tutulmuştur.

Biyografisi ne düşündürürse düşündürsün, Rimbaud'nun devam eden özgünlüğü, toplumsal yönden uygunsuz davranışından ibaret değildir. Bir babanın yokluğunu hisseden ve annelerinin sevgisinin niteliğinden kuşkuya düşen diğer çocuklar da aynı şekilde renkli davranışlar sergilemiştir. Öte yandan, *Cehennemde Bir Mevsim*'in önceli yoktur. *Ardılını* bile bulmak zordur. *Ulysses*'ten ve *Çorak Ülke*'den* elli yıl önce Rimbaud, henüz on sekiz yaşındayken, bir uygarlığın hurda parçalama yeri gibi, ne mutlu ki yıllarca keşfedilmeye devam edilecek dilsel bir dünya yaratmıştı.

Muhtemel etkilenmelerin listesi neredeyse metnin kendisi kadar yer tutabilir: İşaya, Eyüp, Süleyman'ın Özdeyişleri, Mezmurlar, İnciller, Vahiy-

---

* T. S. Eliot'ın 1922 tarihli şiiri-ç.n.

ler; Goethe'nin *Faust*'u ve Rimbaud'nun Delahaye'den onun için ucuz bir baskısını bulmasını istediği Shakespeare; Michelet'nin hayali hikâyeleri, Taine'in ikonoklastik determinizmi, mistik sosyalistlerin alternatif dünyaları, peri masalları ve melodramlar; siyasi ve estetik sloganlar; Verlaine'in şiirleri, kafe konuşmaları ve Madam Rimbaud'nun acı gerçekleri. *Cehennemde Bir Mevsim*, iyilik ve kötülüğün kuzeyi ve güneyinin bulunmadığı bir *Kötülük Çiçekleri,* bir kalemde yazılmış felsefenin bulunmadığı bir *Contemplations* ve aynı zamanda batı düşüncesinin de tarihi olan bir otobiyografiydi.[12]

Böylesine zorlu bir ürünün üstesinden gelen şair çok azdır.

***

"Kaderim bu kitaba bağlı" demişti Rimbaud, Delahaye'e. Diplomanın yokluğunda, *Cehennemde Bir Mevsim* onun tek profesyonel liyakat belgesi yerine geçecekti. Verlaine'in dediği gibi, basılmış bir kitap potansiyel öğrencileri etkileyecek en iyi şeydi.

Madam Rimbaud ikna olmuş görünüyordu. Onun, dünya edebiyatının başyapıtlarından birini, basılması için para vererek unutulmaktan kurtardığı söylenir. Rimbaud, elyazmalarını Jacques Poot adında Brükselli bir matbaacıya gönderdi. Poot & Co. önemli bir hukuk dergisini yayımladığından, Rimbaud Brüksel'deki yargıçtan bir basımevi tavsiye etmesini istemiş olabilir.

Rimbaud'nun on dokuzuncu doğum gününden (20 Ekim 1873) kısa bir süre önce ya da sonra, Mösyö Poot bir mektup yazarak kitabın hazır olduğunu bildirdi. Rimbaud Brüksel'e gitti ve kadere meydan okuyarak, Verlaine'in onu vurduğu otelde bir oda tuttu. Sonra, kendisine verilecek yazar nüshalarını almak için Rue aux Choux'ya gitti.

Rimbaud, alışılmadık ölçüde yüksek bir baskı sayısı talep etmişti: 500 kitap. Verlaine olsa bunun çok iyimser bir rakam olduğunu söylerdi. Çok iyi üne sahip, gazetelerde dostları, büyük bir bulvar üzerinde vitrini olan bir yayıncıya ve popüler bir konu ve stile sahip şairler bile 300 sattı mı şanslı sayılırdı.

Rimbaud, kalan borcu birkaç günde ödeyeceğine söz verdi ve yaklaşık on kopyayla yürüyüp gitti.

İddiasız görünümlü bir kitaptı. Başlık sayfası, önde ve arkada boş sayfaları ve yayınevinin amblemi yoktu. Elli dört sayfasının hemen hemen üçte biri boştu ve bu da, dokuz "öykü"nün birbirinden ayrı niteliğini vurgu-

luyordu ya da ilk bölümde denildiği gibi, "bu birkaç çirkin yaprak, benim lanetli adamımın defterinden koparıldı".

Kitabın başlığı kırmızı, yazarın adı –"A. RIMBAUD"- siyah yazılmıştı ve bu da Baudelaire'in *Kötülük Çiçekleri*'yle yüzeysel bir benzerlik oluşturuyordu. Ama kapağın ortasında, neredeyse isim kadar göze batan "PRIX: UN FRANC" sözcükleri vardı. Rimbaud'nun ilk ve tek kitabı: Brüksel'in "Lahana" caddesindeki Poot & Co. tarafından basıldı.

Yayımlanmış bir kitapta daima yazarını gülünç kılıyormuş gibi gelen şeyler vardır. Poot'a ödenen paranın içinde belli ki deneme baskısı yoktu. Orijinal baskıda, temize çekilmiş nüshalarda çok dikkatli olan Rimbaud'nun muhakkak görmüş olması gereken on beş civarında hata var: Kelimelerde yanlış cins kullanımı, yanlış noktalama işaretleri ve dizgi hataları ve *–personnne, bouilllon, puisser* gibi- bazı yanlış imlaların yanı sıra, kitap basılıncaya kadar hep gizli kalan, yanlışlıkla denk düşmüş baskı hataları: "*La dernière innocence*" ("Son iç saçmalık"*).[13]

Çocuk neredeyse, basımevinden çıkar çıkmaz öksüz kalmıştı. Rimbaud hiçbir zaman dönüp borcunun kalanını ödemedi. 1901'de, Mösyö Poot'un halefinin deposunda hiç açılmamış bir kitap destesi bulununcaya kadar, dış dünyaya kaçabilen kitap sayısı Rimbaud'nun Ekim 1873'te koltuğunun altında götürdüklerinden ibaret kaldı. Rimbaud bunlardan birini hapishaneye teslim etti (soğukluğuyla meşhur "à P. Verlaine / A. Rimbaud" ithaf yazısı uydurmadır)[14] ve sonra Paris'e doğru yola çıktı.

Her şeyden haberdar muhbirler, on dokuz yaşındaki Arthur Rimbaud'nun (birkaç gün önceki doğum günü unutulmamıştı), "gizlice" gittiğini" bildirdi.[15]

***

Normalde, bir kitabın basımından sonraki günler haber yönünden zengindir: editörlere yapılan ziyaretler, kitap imzalamalar, eleştiri yazıları, kutlama yemekleri. Ama Rimbaud'nun kitabının ilk günleriyle ilgili bilinen tek şey, Rimbaud'nun 1 Kasım'da Paris'te olduğudur; Poot için ayrılmış para sayesinde trene binebilmişti.[16] Üç tane kitap dağıttı: Birini Forain'e, birini –içki şarkıları yazan ve sandıklardan yapılmış bir "oda"da kalan genç Zutist- Raoul Ponchon'a, birini de henüz şair olarak isim yapmamış Jean Richepin'e. Diğer iki kitapsa Delahaye'e ve eski bir okul arkadaşı Ernest Millot'ya gitti.

---

* Aslında "innocence" yani "masumiyet" olmalıydı-ç.n.

1998'de, üzerinde Régamey'in adresi yazılı küçük bir kâğıt şerit bulunan bir kitap gün ışığına çıktı. Rimbaud bizim bildiğimizden daha fazla kitap dağıtmış olabilir; ama homoseksüel bir şairin arkadaşı olduğunu açığa vurmaya gönüllü kişi çok azdı. Raoul Ponchon o kitaplardan birini aldığını hep inkâr etmiştir.[17]

Cehennemde Bir Mevsim'i aldığı bilinen yedi kişiden sadece biri bunu herkese açıklayabilirdi, o da hapisteydi. Verlaine'in 1883'te *Les Poètes Maudits*'de çıkan makalesine kadar, bu kitap konusunda kaydedilmiş hiçbir tepki yoktur. Rimbaud'nun arkadaşlarına verdiği nüshalardaki hatalar düzeltilmemiş olduğundan, bunları bizzat okumamış olabilir.

Cehennemde Bir Mevsim kutsal bir nesne gibi karanlığa gömülüp gitti. Daha sonra bulunan bedeli ödenmemiş kopyalar, Isabelle'in, ağabeyinin basılan tüm kitapları arınma hareketi olarak çiftliğin bacasından yukarı gönderdiği hikâyesini çürütüyor;[18] fakat öyle bir düşüncenin var olduğu bellidir.

Rimbaud'nun çekingenliği kesinlikle küçümsenmemelidir. Diğer birçok yapıt, yazarlarının mütevazılığı yüzünden yok edilmiştir. Ama doğruluğu en muhtemel açıklama, bitmiş kitabın Rimbaud için önemli olmadığıdır. Rimbaud bu kitabı ne edebiyat editörlerine sokuşturmaya çalıştı, ne de tümüyle gömdü. Delahaye ve Millot'ya verdiği kitapları sonradan geri aldı ve hediye olarak kullandı.

Millot onu Charleville'deki Café Dutherme'de, bir bardak biranın başında sessizce otururken bulup da Brüksel olayını sorunca Rimbaud homurdanarak "O boku kurcalama" dedi. "Çok iğrenç bir şey."[19] Geçmişe karşı bu tür alerjik reaksiyonlar sık sık, Rimbaud'nun artık homoseksüel ilişkiden iğrendiğini gösteren bir işaret olarak yorumlanmıştır; fakat onun nefreti kısmi değildi. Geçmiş bir mozoleydi. Bir düşünceyi kaydetmek, onun beyinden silinmesini sağlıyorsa, o zaman yayımlamak kesin bir yıkayıp temizlemeydi.

> Kesinlikle çağcıl olmak gerek.
> Hayır ilahilere: Elden bırakmamak kazanımları.*

Bir zamanlar, Rimbaud'nun edebi yaşamının bu noktada, kitaplarının yakılmasıyla ve ödenmemiş bir faturayla bittiği sanılıyordu. *Cehennemde Bir Mevsim*'in bitimindeki "Elveda", Rimbaud'nun şiire, "kâhinliğe"

* A.g.e., s. 122.

ve diğer çocukça şeylere bir vedası gibi görülmüştü. Bu senaryo, biyografilere tam uygun oluşu yüzünden son derece kuşkuludur. Edebiyat yapıtları sabırla kuyruğa girip de, kronolojiye göre yazılmayı beklemez. *Illuminations*'un düzyazı şiirleri *Cehennemde Bir Mevsim*'in başlangıcının da bitişinin de ötesine taşar. Aslında, "cehennemdeki mevsim" yeni bir dünyaya gereken uvertürdü. Tanrı ve Verlaine geride kalmıştı ve bunların odak oluşturduğu büyük acı da sanki bir süre kaybolmuş gibi geldi. On dokuz yaşındaki Rimbaud henüz geleceğinin mahkûmu değildi.

> Güz. Yoksulluğun limanına, gökleri kanla ve çamurla lekeli büyük kente yöneliyor devinimsiz siste yükselen teknemiz. [...]*

> Yine de uyanıklıktır bu. İyi karşılayalım öyleyse içimize dolan gücü ve gerçek sevecenliği. Ve, şafak vakti, ateşli sabırla donanmış durumda, gireceğiz görkemli kentlere.**

* A.g.e., s. 121.
** A.g.e., s. 122.

22. Bölüm

"Métropolitain"

"Yolcular hızla hazırlanır"
(*The Times,* 25 Mayıs 1874)

Café Tabourey, Odéon tiyatrosunun bitişiğinde bulunan ve yazarların, eskiden ünlü yazarlar orada oturduğu için gidip oturduğu, kendi kendini sürdüren kurumlardan biriydi. Müşteriler, yaşa ve üne göre, konuşmacılar ve dinleyiciler olarak ayrılırdı ve masaların dizilişinde kolay algılanmayan bir hiyerarşi vardı. Müdavimler arasında, Rimbaud'nun yirmi ay önce saldırdığı Étienne Carjat'la, bir zamanlar Rimbaud'nun "Sol Yaka'daki Vaftizci Yahya'sı" ve 1871 Ekim'inde "dâhi"nin gelişini duyurduktan sonra onun hakkında başka tek bir kelime bile yazmayan Léon Valade de vardı.

1 Kasım 1873'te, "tuğla kırmızısı suratı"yla "köylü bir sporcu"ya[1] benzeyen kılıksız bir genç ağır ağır yürüyerek kafeye girip boş bir masaya oturdu. Konuşmalar fısıltıya dönüştü. Verlaine'i "mahveden" şeytandı bu. Tabourey'deki varlığı bile edebiyata hakaretti.

Sadece iki kişi onunla konuşmaya kalktı. Bunlardan biri, Alfred Poussin adında, kendisine kalan mirasla Paris'e gelmiş ve edebiyat dünyasına sokulmak isteyen zayıf bir şairdi. Rimbaud, Poussin'i hayatı boyunca hiç unutmayacağı "haşin erkeksi" bir yüz ifadesi takınarak ürkütüp kaçırttı.[2]

Konuşma başlatmaya çalışan diğer kişiyse hemen dostlukla karşılandı.[3] Şair Germain Nouveau, ilginç bir açı yakalamak umuduyla söylenmiş her şeye kibarca karşı çıkmak gibi makbul bir alışkanlığı bulunan, kısa boylu, tıknaz, yakışıklı yüzlü bir Provanslıydı. Rimbaud'dan üç yaş büyüktü. Küçük mirasını tüketmişti olmasına rağmen kariyer yapmaya çalışıyormuş gibi bir belirti göstermiyordu.

Nouveau, ikisi de *Cehennemde Bir Mevsim*'in birer nüshasını almış olan Raoul Ponchon ve Jean Richepin'le birlikte kendilerine, mumyalaşmış Parnassosçuların ya da Rimbaud'nun *Cehennemde Bir Mevsim*'de "ölümün dostları" dediği kişilerin tersine, "Les Vivants" ("Yaşayanlar") diyen kü-

çük bir gruptandı.[4] Nouveau, Quartier Latin'de dolaşan şaşırtıcı şiirleri ("Ofelya", "Les Chercheuses de Poux" ve belki de "Voyelles"i) okumuştu ve Rimbaud'nun tarzını taklit eden ilk kişilerden biriydi ki bu da Rimbaud'nun, Avrupa'dan gideli çok olduğu halde, kendi yapıtlarının müritleri olduğunu bildiğinin kanıtıdır.[5]

Rimbaud, on altı yaşındayken yazdığı şiirleri tartışmayı reddetti. Bunun yerine, suyun öte tarafındaki, insanların daha "zeki" olduğu ve can sıkıntısının hemen hemen mümkün olmadığı, büyülü sisler diyarından söz etti. Nouveau'yu Verlaine'in yerine geçecek biri gibi görerek ona İngiltere'de bir mevsim fikrini sattı ve Nouveau da bir sonraki seferinde Rimbaud'ya katılmayı kabul etti.

Nouveau'nun *homme fatal* ile tanıştığını duyan Jean Richepin endişelendi:

> Bir zamanlar yapıtlarından çok, Verlaine'le yaşadığı macerayla tanınan enerjik, cesur ve parlak Rimbaud, Nouveau'nun üzerinde hemen, belirgin bir hâkimiyet kurmuş. Zayıf ve tahrik edilmesi kolay bir kişilik olan Nouveau'da gücü karşı konulmaz bulan, duygusal bir kadının heyecanlı mizacı vardı.[6]

Böylece, bir sonraki macerasını hazırlamış olan "karşı konulmaz" Rimbaud Charleville'e dönerek kışın geçmesini bekledi.

Bundan sonraki beş ay belirsizdir. Rimbaud muhtemelen, *Illuminations*'daki düzyazı şiirler üzerinde çalıştı. Bir zamanlar sanki basit kanıtlar taşımış gibi gelen gramer yapılarını kullanarak kendi imajlarını bilinen manzaraların üzerine resmetti:

> Şato satılık; sökülmüş panjurlar. – Kilisenin anahtarını götürmüş olmalı rahip. – Parkın çevresinde, oturan kimseler yok bekçi kulübelerinde. Öylesine yüksek ki çitler, ağaçların hışırtılı tepeleri görünüyor yalnızca. Zaten, görülecek hiçbir şey yok içeride, aslında.
>
> ("Çocukluk II")*

> Yerinmiyorum olağanüstü şenlikteki eski payıma: Alabildiğine besliyor kuşkuculuğumu, bu katı kırın havası. Ama artık kullanılamayacağı için bu kuşkuculuk, ve zaten ben de yeni bir kargaşaya adadığım için kendimi, – Deli olmayı bekliyorum, çok korkunç.
>
> ("Yaşamlar II")**

---

* A.g.e., s. 128.
** A.g.e., s. 138.

Felsefelerin arasındaki tarafsız bölgeydi bu. Kilise kapalı, dinsel bayram bitmiş ve "Şeytan" kendine yeni bir iş arıyor. Her iki pasajda da, Rimbaud'nun imgelerine tuhaf bir her an bir şeyler olabilir havası veren, belirgin bir "sabır" ve bekleme tonu var. Rimbaud, *Cehennemde Bir Mevsim*'in müsveddelerinde yaptığı ve bazı şeyler ifşa eden düzeltmede, "hayatın açgözlülüğünü yok etmek" yerine "bir tür gücü yok etmek" sözlerini koymuştur, sanki "açgözlülük"le "güç" aynı şeymiş ya da salt iştah yeterli bir besinmiş gibi.

Madam Rimbaud, Verlaine'e mektubunda, "tüm isteklerinin kabul edildiğini ve tüm arzularının tatmin olduğunu gören bir insan kesinlikle mutlu olamaz" demişti. Çocuklukta alınan dersler ne kadar acımasız olursa olsun, daima bir tesellidir. Rimbaud, annesinin kuralını öylesine azimle takip etti ki yaşamının büyük bölümü bir mutsuzluk ve hüsran arayışı gibidir. Bundan sonraki beş yılda her kış ya Charleville'e ya da Roche'a döndü. "Kıştan korkarım, çünkü rahatlık mevsimidir" diye yazmıştı *Cehennemde Bir Mevsim*'de. Fakat annesinin evinde rahatlığa kapılma ya da tüm arzularının tatmin olduğunu görme tehlikesi pek yoktu.

***

Bu noktada Rimbaud'nun yaşamı gidilebilecek iki yola ayrılır ve bunların kavşak noktasında bir soru işareti vardır: Başka şeyler yazmaya devam mı edecek, yoksa *Cehennemde Bir Mevsim* onun son yapıtı mı olacak?

Cehennemde Bir Mevsim ve *Illuminations*'un yazılma sırası, Fransız edebiyatı araştırmalarında en uzun süredir devam eden tartışmalardan birinin konusudur[7] ve bu konuda sadece, Rimbaud araştırmacıları arasında, (şiirlerindeki "Ben"in değil de) Rimbaud'nun yazmayı 1873 Ağustos'unda bıraktığına halen inananların çok az olduğunu söylemek doğru olur.* *Cehennemde Bir Mevsim*'i sessizliğe doğru çevik bir sıçrayış gibi okuyup da Rimbaud'nun şiirlerini zamanındaki düşüncelerinin dakikası dakikasına tutulmuş bir günlüğü gibi yorumlarsanız, uzun vadede daha ilginç olsa bile, böyle yavaş ve cefalı bir düşüşün insanın aklına yatması zordur.

Ama şimdi bakınca, sonunda, 1886'da *Illuminations* başlığı altında ve Rimbaud'nun haberi olmadan basılan düzyazı şiirlerin birçoğunun (belki de çoğunluğunun) *Cehennemde Bir Mevsim*'den sonra yazıldığı gayet

* Bu tartışmaların kısa bir özeti için bkz. Dipnot 7/ Bölüm 22.

açık görünüyor. Grafolojinin sarsak eli, *Illuminations*'un bugüne kadar gelen elyazmalarına çok çeşitli tarihler vermiştir ama araştırmacıların çoğu bunların iki bölümünün, 1874'e kadar Rimbaud'yla hiç yaşamamış Germain Nouveau'nun elyazısıyla yazılmış olduğunda birleşir.

Şiirlerin bizzat kendileri de güçlü ama kesin bir kanıt haline sokulması mümkün olmayan verilerdir. İleri bir İngilizce'nin izleri 1874'ü düşündürebilir. Kafasının matematiksel sanatlarla meşguliyeti ve Katolik terminolojinin birdenbire yok olması yeni, Hıristiyanlık sonrası bir Rimbaud'ya gayet uygun düşüyor.[8]

Rimbaud'nun düzyazı şiirle ilgili ilk denemeleri 1871 ya da 1872 yılına kadar gittiğinden, *Illuminations*'un öncülerinin ve hatta tamamlanmış bazı şiirlerin *Cehennemde Bir Mevsim*'den önce geldiğini varsaymak mantıklıdır ama Rimbaud'yu, şiiri tümüyle bırakmaya sevk eden süreç yıllar sürmüştür. Roma bir günde yıkılmadı. *Cehennemde Bir Mevsim*'in yanı sıra, şiire veda diye yorumlanabilecek başka metinler de vardır: *Illuminations*'daki "Yola Çıkış" ve "Ucuzluk" ya da hatta "Sarhoş Gemi". Rimbaud, yazmaya başladığı ilk günden beri bir sürü yazı türünden vazgeçmiştir.

Bir an düşününce, Rimbaud'nun şiirden vazgeçmeye karar verip sonra da, vazgeçeceğini dile getirdiği metni (yani *Cehennemde Bir Mevsim*'i) mükemmelleştirmek için aylarını harcadığı yolundaki eski görüşün inanılmazlığı gayet açık hale geliyor. Rimbaud'nun vedalarının uzun olmadığı bilinir.

Hatta kısa vedalar bile pek alışılmış değildir onun için. Mart 1874'ün sonuna doğru, küçük "Vivants" grubundakiler içlerinden birinin eksik olduğunu fark etti. Rimbaud Paris'te görülmüş ama hemen tekrar gözden kaybolmuştu. Bu arada Germain Nouveau da hiçbir yerde bulunamamıştı ki bu tuhaftı çünkü belgeleri hâlâ odasındaydı ve anahtarı yetkiliye teslim edilmemişti. Richepin en kötüsünden korkuyordu:

> Değerli belgeler bir otel odasında bırakılarak böylesine alelacele gidiş bir kaçırılmaya çok benziyordu. Ardından, kötü bir şeyler geleceğini hissettik. Yabancı bir ülkede Rimbaud'nun doğrudan etkisine maruz kaldıysa, bu etkiye karşı koyacak hiçbir şeyi olmadığından, Nouveau'nun işinin bitik olduğunu düşündük.[9]

27 Mart'a kadar bir haber gelmedi. Sonra Londra damgalı bir mektup geldi. Nouveau gizlice Manş ötesine götürülmüştü:

> Sevgili Richepin,
>
> Paris'i hiç beklenmedik bir zamanda terk ettim ve şimdi, gördüğünüz gibi, Rimbaud'ylayım. [...] Stampfort [*sic*] caddesinde bir *oda* [İngilizce] tuttuk ve yanlarında kaldığımız ailenin beyefendisi biraz Fransızca biliyor, bizimle her gün bir saat konuşuyor ve böylece kendisi Fransızcasını geliştirirken ben de birkaç sözcük öğreniyorum. Rimbaud da kendi İngilizcesi konusunda çalışmaya devam ediyor. Bu dili bizim ortak ihtiyaçlarımız için yetecek kadar konuşabiliyor.[10]

Rimbaud, Londra'nın ikametgâh katmanları arasındaki düşüşüne devam ediyordu; Howland caddesinin pejmürde kibarlığından Stamford caddesinin karanlık patırtısına doğru. Stephens ailesinin evi Waterloo istasyonundan üç dakika mesafede, bir pub'la tiyatro ajansının arasında bir yerdeydi. Stamford caddesi nehre yakındı, bazen de nehrin içindeydi: Rimbaud'yla Nouveau'nun varışından bir iki gün sonra, arka tarafta bulunan Commercial Road'daki evler, kötü kokulu Thames suyunun iki metre altındaydı.[11]

178 numara elli yıl önce tümüyle yok oldu ve küçük dükkânlarla atölyelerden oluşan ansiklopedik şerit çoktan A3200 yolunun kişiliksiz bir bölümü haline geldi; ama karşı taraftaki binalar varlığını koruyor. Rimbaud'nun evden çıkarken gördüğü dükkân bugün bir Fransız lokantasıdır.

Rimbaud'nun Phileas Foggvari* görüşü onu binanın tepesinde, kuzeye bakan bir odaya yerleştirmişti ve böylece Thames panoramasının; güzel köprülerin, yeni Embankment'ın ve East End'de yükselen St Paul Katedrali'nin keyfini sürüyordu.[12] Ama Rimbaud'yla Nouveau üst katta yaşamışsa da, antrepo ve fabrikaların arka taraflarını dumanların arasından görüyor olacaklardı. Bulaşıkhanede çalışan hizmetçilerin ayakkabılar, etekler, köpekler ve araba tekerleklerinden ibaret manzarasına sahip bir bodrum katında yaşamış olmaları da muhtemeldir.

Rimbaud'nun *Illuminations*'larından biri, Stamford caddesi de dahil tüm kentte çok yaygın olarak bulunan yarı gömülü, güneşsiz bir kilerin halüsinasyonumsu hayalidir; bir Londra bodrumunda "dünyanın merkezine yolculuk" yani. Rimbaud'nun bazı şiirlerinde, beklenmedik imgeler yaratmak için İngilizce kafiyeler kullandığı görülür. "Oda"yla "mezar"ın anlamlı benzerliğini fark etmişti belki de:

---

* Phileas Fogg, Jules Verne'in *Seksen Günde Devrialem* romanının başkahramanıdır-ç.n.

Kiralasınlar artık bana şu gömütü, kireç badanalı, kabartma çimento çizgili, –yeraltında, çok uzaklarda.

Masaya dayıyorum dirseklerimi, ben budalanın döne döne okuduğu gazeteleri aydınlatıyor lambanın parlak ışığı, şu yararsız kitapları. –

Kök salıyor evler, sisler toplanıyor, çok yukarlarında yeraltı odamın. Çamur, kırmızı ya da siyah. Kent ürkütücü, gece sonsuz!

Daha yakınlarda ana lağımlar. Yanlarda, yerkürenin derin kalınlığı, yalnızca. Belki de gök uçurumları, ateş kuyuları. Belki de bu düzlemlerde buluşmakta aylar ve kuyrukluyıldızlar, denizler ve masallar.

Üzüntülü dönemlerde, safir ve maden toplar canlandırırım kafamda. Sessizlik ustasıyım ben. Niçin sararıp gitsin şu hava deliğine benzeyen şey, tonozun köşesinde?[13*]

Hayalden gerçeğe geçiş *Illuminations* için tipiktir. *Cehennemde Bir Mevsim*'de vaat edilen yeni pratiktir bu. Tanrısız yaşamın kendiliğinden bir anlamı yahut ahlaki bir temeli yoktur. *Cehennemde Bir Mevsim*'in kutupları eski dünyanın direkleriydi: "Teoloji ciddidir: Cehennem kesinlikle *aşağıda*dır – ve cennet yukarıda." "İyi" ve "kötü"nün teolojik anlamda sadece bir kez belirdiği *Illuminations*'da her tür yönelim mümkündür: Seller yukarıya doğru çekilir, manzaralar iki boyutludur, uzaydaki ve zamandaki mesafeler birbirinin yerine geçebilir.

Rimbaud'dan önce şairlerin normalde, gözlemcinin düzlemi gibi bir dünyada dik olarak ayakta durduğu yahut oturduğu varsayılırdı. *Illuminations*'daki görelilikse bu resmi karmaşıklaştırır. Alışkanlıkları bozan rasgele biçimler kentsel görünümü buharlaştırır:

Billur grisi gökler. Tuhaf bir örgü oluşturan köprüler, kimileri dümdüz, kimileri kemerli, kimileri de birincilerle açı yaparak iniyor ya da yanlamasına geliyor; ve yineleniyor bu biçimler kanalın aydınlanmış, kıvrımlarında, ama öylesine uzun ve narin ki hepsi, alçalıp küçülüyor kubbelerle dolu kıyılar. Hâlâ viranelerin işgali altında kimi köprüler. Direkler, işaretler, dayanıksız korkuluklar var kimilerinde. Kesişip yükseliyor minör akorlar; telli çalgılar yükseliyor yamaçlardan. Kırmızı bir ceket görünüyor, başka giy-

* A.g.e., s. 129-130.

siler ve başka müzik aletleri, belki. Halk havaları mı, derebeylik konserlerinden parçalar mı, halk ezgilerinin kalıntıları mı bunlar? Külrengi ve mavidir su, bir körfez kadar geniş. –Son veriyor bu güldürüye, göğün yücelerinden düşen bir beyaz ışın.[14*]

Germain Nouveau, hiçbir şeyin bir kişiliği yansıtacak kadar uzun sürmediği bu fütürist şans ilişkileri dünyasına girmemişti henüz. O hâlâ Viktoryen Londra'daydı. İlk izlenimleri dehşetliydi: Havada bir misk ve kömür dumanı kokusu, sokaklarda taş suratlı insanlar, sürekli bir güneş tutulması.[15]

Yeni çömezin aydınlatılması gerekiyordu. Rimbaud ona çok az parayla yaşama sanatını öğretti.[16] En büyük "zencefilli biraların" nerede verildiğini ve dört peniye tepeleme bir tabak dolusu kızarmış etin alındığı Fransız *fish-and-chips* dükkânını gösterdi. Onu müzelere, müzik salonuna ve Kristal Saray'ın[**] sanal-gerçek kubbesine götürdü ki Rimbaud'nun burayı *Illuminations* için bir imge deposu gibi kullandığı düşünülür.[17] Saatlerce yürüyüp sonunda kayboldular Nouveau'nun Richepin'e yazdığı mektupta yakındığı gibi: "Bu köprülerin sonu yok." Ayrıca, dünyanın ilk yeraltı demiryolunda yolculuk yaptılar (gerçi henüz çoğu bölümü yer üstündeydi); "Métropolitain"in başlığında ve ıslık çalarcasına geçip giden imgelerinde bunun imaları vardır:

Yaslı Okyanus'un çıkartabildiği en uğursuz dumanla oluşmuş o kıvrılan, gerileyen, alçalan gökyüzünde, korkunç sürüler halinde sıra sıra dizilmiş sis katmanlarıyla birlikte bozguna uğrayıp asfalt çölünden kaçan tolgalar, tekerler, kayıklar, sağrılar.[***]

Verlaine'in aksine, Nouveau bekârdı, neşeliydi ve denetimi kolaydı. Öte yandan, paralı değildi.

Rimbaud'nun, kente varmalarından hemen sonra[18] bir pub'da konuştuğu adam ona, Holborn'daki bir kutu fabrikasının işçi aradığını söyledi. İşverenin tamamen olanaksız adı –L.W.R. Drycup- bu çok önemli vakayı Rimbaud'nun hayatı hakkındaki hurafelerin arasına soktu. Bunun gerçekdışılığı 1956'da, bir eleştirmenin sahte âlimlik gösterisiyle, Holborn'da "pek kutu fabrikası bulunmadığı"nı savunmasıyla, güya doğrulandı.[19]

---

* A.g.e., s. 147.

** 1851'de Londra'da düzenlenen 1. Dünya Sergisi'nin yer aldığı, demir ve cam konstrüksiyondan büyük sergi salonu (The Crystal Palace)-r.n.

*** A.g.e., s. 164.

Aslında, 1870'lerde Holborn'da yaşayanların dört bir yanında kâğıt ve karton vardı; Holborn ayrıca, matbaacılık merkezlerinden biriydi. Bu nedenle hikâye gayet akla yatkındır ve ilk biyografların bu tür ayrıntılar uydurmaya pek ihtiyacı yoktu, çünkü Fransız okurlarına karşı herhangi özel bir ilgileri yoktu. Söz konusu bölgede 1874'te, Rimbaud ve Nouveau'yu çalıştırmış olması muhtemel sekiz firma vardı; şapkadan tek bir isim çekersek: 160 High Holborn'daki "sıradışı kutucu" Charles Sarpy.

Fabrika sahibinin müdür olması şart değildi. "Drycup" muhtemelen, Londra şivesiyle söylenmiş ya da laf oyunuyla bozulmuş Dracup'tır; belki de Bay Dracup ya çay molası düşmanıydı yahut içki düşmanı Temperance hareketinin üyesiydi.*

Acemi kutucular muhakkak ki sabah erkenden Stamford caddesinden doğuya doğru yola çıkıyor ve tütüncü dükkânının, kızlar okulunun, 53 numaradaki kahve salonlarının ve yanında yer alan Unitarian şapelinin önünden geçiyorlardı; sonra da mahallede "Perili Evler"[20] olarak bilinen, sıçanlarla dolu bir dizi penceresiz evin önünden, yeni Blackfriars köprüsü üzerinden, yakın zamanda Holborn viyadükü tarafından kazıklarla delinmiş moloz dolu bölgeye geçiyorlardı.

Yeni işçilere fabrikada bir yığın karton, birer makas ve zamk dolu bir tas verildi. Buradaki fikir, kartonların şapka kutusuna dönüştürülmesiydi. Bir ay bu işe saplanıp kaldıkları görülüyor. Nisan sonunda, ziyan ettikleri malzemelerden ötürü fabrikatöre borçlarını ancak ödeyecek kadar para kazandılar ve fabrikayı geldiklerinden daha zengin olamadan terk ettiler.

Rimbaud'nun fabrika işçiliği hiç olmazsa dilsel bir eğitim oldu. Onun İngilizce sözlüğünde yazılı deyimlerden birçoğu, bilinen hiçbir sözlükte yoktur ve belli ki doğaçlama konuşmanın ürünüdür; eski bir kayıt gibi kirli ve yarı silinmiştir. Bir üretim hattının zorbalığıyla boğuşan eski Komün sempatizanının ağzından duyabileceğimiz sözcüklere gayet yakın şeylerdir bunlar:

> Haftada kaç kez gelirsin
> Ortalama... parça başı
> Fireyi hesaba kattın mı

* "Drycup", "kuru fincan" anlamına gelir-ç.n.

Bakalım ihtiyaç olacak mı
Ne zavallı bir varlık bu
O toplamı bulacaksın... bütün hızınla
Kendini yalnız işine ver hemen
Akıl iki şeyi söyleyemez birden

İstediğin şeyi kendin al
Herif en iyi parçayı kaptı kendine
Her yer evleri gibi heriflere
Açık konuş, imalardan anlamam ben
Dev bir yiyici
Bu peynir tümüyle canlı
Öğrenmelisin bu düşkünlüklerden geri durmasını

Rimbaud en azından iki şeye birden dikkat edecek yeteneğe sahip olduğundan, okuyucu kartını yenilemek için 4 Nisan Cumartesi günü British Museum'a gitti.[21] Nouveau da aynı zamanda başvurdu. Kayıt defterini imzalarken birbirlerine fazladan birer göbek adı verdiler:

Jean Nicolas *Joseph* Arthur Rimbaud
Marie Bernard Germain Nouveau*

Cehennem güveyi yeni bir bakireyle dönmüştü.

British Museum'un kayıt defterindeki bu özel şaka Rimbaud'nun "Hac Yolu"nun son gayri ciddilik anısıdır; eğer Nouveau'nun da Verlaine gibi, Rimbaud'yu terk ettikten hemen sonra bir dindarlık krizine girmesi sayılmazsa. Bunun, her şeyi sanki büyük bir gizemin anahtarıymış gibi gösteren biriyle yaşamanın bir sonucu mu, yoksa Rimbaud'nun arkadaş seçiminin yansıması mı olduğunu söylemek zordur.

***

Bu kez ev, hemen iki ay sonra dağıldı.

Fabrikadan ayrıldıktan sonra, beceriksizlik kanıtlarının berbat edilmiş bir şapka kutusu kadar belirgin olmadığı, daha kolay olan öğretmenlik yoluna başvurdular. Konuşma partnerleri bulmak için *Echo*'nun ucuz piyasasını, öğrenci ilanı vermek için de *The Times*'ı kullandılar.[22]

---

* Yusuf ve nişanlısı (bakire) Meryem'e gönderme-ç.n.

Rimbaud'yla Nouveau'nun öğretmenlik yapmaya çalıştığını gösteren bir kanıt şimdiye dek yoktu. Delahaye yaptıklarını söylüyordu fakat onun sözleri, her ikisiyle de temasını yıllarca sürdürmüş olmasına karşın kuşkuluydu. Ama *The Times*'daki bir ilanın hem tarihi uymakta, hem de Delahaye'in, onların bir ajansa kaydolduğu savıyla uyuşmaktadır:

> Mons. J. Lafont ve diplomalı iki Parisliyle, tüm incelik ve güzelliğiyle Paris Fransızcası. Fransızca konuşma kolaylığını kazanmak için özel eğitim. Yolcular hızla hazırlanır. Brook caddesi 16, Hanover meydanı.
>
> (*The Times*, 25 Mayıs 1874)

Rimbaud'nun "yolcuları hızla hazırlama" becerisi Verlaine, Nouveau ve sonradan da bir Afrika keşif ekibi tarafından gayet iyi bilinir. Ayrıca, kısa süre bir okulda da çalışmış olabilir. Delahaye, Rimbaud'nun öğrencileri çağırmak için kullanılan davulu deldiği için kovulduğunu söylemişti. Fakat böyle bir amaç için genellikle davul kullanılmadığından, bu hikâye de kuşkuluydu.[23] Ama belki de Rimbaud, Jules Andrieu gibi, askeri bir okulda Fransızca öğretmeni olarak iş bulmuş olabilir. *Illuminations*'daki "Bir Usa" bile, oyun alanında görev verilmiş şairin bir yansımasıdır belki de:

> Ateşleyip boşaltıyor bütün sesleri, parmağının bir tek vuruşu davula ve başlıyor yeni uyum.
>
> [...]
>
> "Değiştir yazgımızı, kalburdan geçir belaları, başlayarak zamandan," diye şarkı söylüyor sana bu çocuklar. "Nerede olursa olsun yükselt tözünü dileklerimizin, yazgılarımızın," diye yalvarıyorlar sana.*

Mayıs sonundan sonra, yaratıcı bir birlikte yaşama düşünü sürdüreceği düşünülen arkadaşlıktan hiçbir iz yoktur artık. Germain Nouveau, Rimbaud'yu Haziran'ın başında, görünürde bir tatsızlık olmadan ama bir daha dönmeme niyetiyle terk etti.

Terk etmeden önce Rimbaud'ya *Illuminations*'undan bazı bölümlerin temize çekilmesinde yardım etti ve Fransız şiirinin uzak geleceğini gördü. Ama Rimbaud bir engel haline gelmişti. Nouveau, Paris edebiyat dergilerine şiirler gönderiyordu. Şiirler yayımlandı, fakat ahlak polisi parmağını sallıyordu tehditkâr bir şekilde; Rimbaud bulaşıcı bir hastalık gibi gö-

---

* A.g.e., s. 141.

rülüyordu.[24] Verlaine'in *Romances sans paroles*'i yeni çıkmıştı ve Rimbaud'ya ithafın kaldırılmasına karşın, Fransız şiirinin en verimli alışverişlerinden birinin bu kaydından sadece bir dergide söz edilmişti ve satmıyordu. 1875'te *Parnasse Contemporain* antolojisinin üçüncü cildi hazırlandığında Verlaine bu kerameti kendinden menkul anıttan, "değersiz" olduğu gerekçesiyle dışlandı. Sonraki bir buçuk yıl boyunca, Nouveau'nun özel mektuplarında Rimbaud'dan ihtiyatlı bir şekilde, "Şey" diye söz ediliyordu.

Londra'da bile, Rimbaud'nun yanaştığı marjinal toplulukta, yirmi bir yıl sonra Oscar Wilde'ı perişan edecek agresif ahlak çoktan uyanmıştı. Swinburne'ün arkadaşı ve anlaşılan gayet açıkça efemine olan, Rimbaud'ya bir zamanlar kibar davranmış Andrieu bile "Rimbaud'yu kötü bir alaycılıkla karşıladı ve hatta çok haşin davrandı": Rimbaud'ya bir daha asla gelmemesi söylendi. Böylesine kaba bir şekilde kovulan Rimbaud "şaşkın ve ne yapacağını şaşırmış" halde kalakaldı. "Andrieu ve diğerlerinin bana karşı takındığı tavır"dan[25] kaygılanmakta haklıydı belli ki.

Artık Rimbaud iş bulamıyordu; çok çirkin bir ünü ve kimsenin okumayacağı şiirlerden oluşan bir seçkisi vardı. Gelecek sefer *The Times*'ın arka sayfasındaki umutlular kalabalığının arasında yer aldığında tek başınaydı. Yönünü değiştirmişti: Öğretmenlik artık dostluğun ve kurtuluşun yanında ikinci plandaydı.

> Çok saygın bağlantılara sahip, üstün bir eğitim görmüş, Fransızca diploması bulunan, İngilizceye tam vakıf ve geniş genel kültür sahibi Fransız beyefendi (25) ÖZEL SEKRETER, Seyahat Arkadaşı, yahut Öğretmen olarak İŞ arıyor. Mükemmel referanslar. Adres, A.R., Langham caddesi 25, W.
>
> (*The Times,* 8 Haziran 1874)[26]

"Sanki her şeyi biliyormuş gibi gösterdi kendini" demişti *Cehennemde Bir Mevsim*'in Aptal Bakire'si. Rimbaud kendi niteliklerini süslüyordu. Yaşı, diploması ve İngilizcesi konusunda yalan söylemişti. Langham caddesi 25 numara, Londra'ya hemen hemen iki yıl önce gelen sessiz şairi ilk gören kişi olan Félix Régamey'in[27] birkaç ev ötesinde, Holbein konağı olarak bilinen, şık bir binaydı. Bu tanınmamış arkadaşın yahut acentenin odaları, "çok saygın bağlantılara sahip" olduğunu iddia eden biri için gayet uygun bir dekor olacaktı.

İddia ettiği gibi, "İngilizceye tam vakıf" olabilmek için de *The Echo*'ya ilan verdi:

> *Passablement* [Fr. oldukça, gayet iyi-r.] konuşan genç bir Parisli, İngiliz beyefendilerle konuşmak istiyor; kendi yeri, öğleden sonra tercih edilir. Rimbaud, London cad. 40, Fitzroy meyd., W.
>
> (*The Echo*, 9, 10 ve 11 Haziran 1874)[28]

Rimbaud, Waterloo'daki odasından ayrıldı ve Londra'daki ilk evinin mahallesine döndü. London caddesi 40 numara, Howland caddesindeki evin hemen hemen tam arkasında, Cleveland sokağının diğer ucundaydı. Burası daha pahalı bir semtti ve oda da alışılmışın ötesinde küçük olsa gerektir.[29]

Özel sekreter şöyle dursun, öğretmen ya da yolculuk arkadaşı arayan bir kişi bile gelmedi. Rimbaud Haziran sonunda hastalandı ve bu kez hastalığı bir hastaneye yatırılacak kadar ciddiydi.[30]

Bir kez daha, "Mémoire"da betimlenen atalet noktasına ulaşılmıştı: Tekne hem akıntı hem de çapa zinciriyle sabit tutuluyordu. Temmuz başında Charleville'e çok acıklı bir mektup gönderdi. Annesi lütfen Londra'ya gelebilir miydi?...

Illuminations'un dönüp duran imgeleri hafif ateşi düşündüren bir zihin akışını çağrıştırır. Rimbaud hastalandığı zaman aklı nasıl çalışıyordu? Atıl bir vücutta güçlü bir imgelemin teselli bulması gerekmez. Daha neşeli *Illuminations* bile bazen kıyameti çağrıştıran bir kederin içinde donup kalır:

> Çetindir patikalar. Katırtırnaklarıyla kaplıdır küçük tepeler. Hava durgun. Nasıl da uzaktalar kuşlar ve pınarlar! Dünyanın sonu olabilir bu ancak, gide gide.[31]
>
> (Çocukluk IV)*

Rimbaud'nun düzyazı şiirlerinde beliren dişi figürler sevgiyle, fakat aynı zamanda da korkakça bir kurtuluşla özdeşleştirilmiştir.[32] Rahatlık, utanç verici bir uyuşturucu gibi görülür; fakat ilahi bir ödül umudu yoksa kendine eziyet acı bir seçenektir.

---

* A.g.e., s. 129.

Durmadan yok edilen tutkularımı bağışlatabilir mi bana O, – onarabilir mi yoksul yılları sıkıntısız bir son, –azaltabilir mi yazgısal yeteneksizliğimizin utancını bir başarılı gün?

[...]

Mümkün müdür, bilimsel harikaların olguları ve toplumsal kardeşlik akımları, ilk özgürlüğümüzün aşamalı onarımı olarak kutlu sayılsın?

Ama bize bıraktığı şeyle eğlenmemizi, ya da daha eğlenceli olmamızı buyuruyor, bizi uslandıran Dişi Vampir.

Kıvranmak, bezdirici rüzgârın ve denizin açtığı yaralarımızla: Zalim suların ve havanın sessizliğinin işkencelerinde: Kabaran azgın sessizliklerinde gülen zulümlerde.[33]*

* * *

Birkaç gün sonra Fransa'dan bir mektup geldi. Madam Rimbaud yola çıkmıştı.

Çok yakında her şey normale dönecekti.

---

* A.g.e., s. 163.

KISIM ÜÇ
(1874-1880)

23. Bölüm

Güvercinler

"Arthur olmayınca zaman nasıl da yavaş geçiyor!"
(Vitalie Rimbaud'nun günlüğü, 9 Temmuz 1874)

6 Temmuz 1874 sabahı Rimbaud kendini daha kendisi gibi hissediyordu. Charing Cross istasyonunun kulakları sağır eden katedral gibi salonuna vardığında daha dünya kadar boş vakti vardı. Bir hamal tutup perona gitti ve Dover'dan gelecek 10.10 gemi trenini bekledi.

Hasta yatağından yazdığı (ve kız kardeşinin günlüğünde özetlenmiş) mektubu bir tür yeminnameydi: "Saygın bağlantıları bulunan" genç bir beyefendi olarak yeni bir başlangıç yapmaya hazırdı. Bir iş buluncaya kadar annesi Londra'da yanında kalmalıydı. Arthur'un, annesinin "bir değerlilik bonservisi" gibi fonksiyon görmesine gerek duyması halinde kadın en iyi giysilerini giymeliydi. Kadın gelmeyi kabul eder etmez Arthur hemen ona gayet ayrıntılı bir yolculuk programı göndererek, hangi aşamada neler yapılacağını, dövizin nerede bozdurulacağını, bagajların nerede kontrol edileceğini, yolda nelere dikkat edileceğini net bir şekilde bildirdi.

St Pancras civarındaki mütevazı ve kibar Argyle meydanında, bir kız okulunun yanında temiz, sakin bir pansiyon ev buldu.[1] Geniş ve gayet iyi döşenmiş odalar çimenli bir meydana bakıyordu. Vitalie'yi hayran bıraktıracak şekilde, koridorlar ve merdivenler de dâhil olmak üzere bütün ev halıyla kaplıydı. Rimbaud çoktan yerleşmişti. Hayatında ilk kez ailesinden sorumlu olacaktı. Müthiş bir çevre gezisi programı yapmıştı.

Rimbaud'nun bundan sonraki üç haftalık yaşamı kız kardeşi Vitalie'nin günlüğünde kayıtlıdır.[2] Kızın yazdıklarında zaman zaman ketum olduğu söylenir, çünkü yaptığı sadece, başkalarından duyduklarını kusmaktan ibarettir. Anlattıklarını böylesine değerli kılan da budur zaten. Ayrıca, Rimbaud biyografilerinin tarihinde günlüğün niçin en çok sansürlenen belgelerden biri olduğunun açıklaması da aynı şeydir. Çünkü Rimbaud'ya gençlik isyanının şehidi olarak saygı duyan herkes için, 1874'te ailesiyle yaptığı tatil normalliği, neredeyse iğrenç bir şeydir.

***

Rimbaud saat onu on geçe, annesiyle kız kardeşini yolcu kalabalığından korumak için koştu. Onları gördüğüne belli ki çok memnun olmuştu fakat Isabelle'in manastıra verildiğini duyunca düş kırıklığına uğradı. Vitalie'ye göre Rimbaud "zayıf ve solgun" görünüyordu "ama çok daha iyi"ydi "ve bizi görmesinin verdiği büyük sevinç onun tamamen iyileşmesini hızlandıracak"tı.

Denizi geçmelerinden ötürü hâlâ midelerinin bulanmasına ve gürültüden, dumandan ve her şeyin büyüklüğünden ötürü ("Charing Cross istasyonu Charleville istasyonunun en azından on iki katı büyüklüğünde") sersemlemiş olmalarına karşın, Arthur onları otele yürüyerek götürdü; yolda zaman zaman trafiğin dışına çıkarak ilginç şeyler gösterdi "ve böylece, dedi, bizim Londra'yı çabucak bir görmemizi ve kentle temas kurmamızı sağlayacaktı".

Üç buçuk kilometre yürüdükten sonra sendeleyerek Argyle meydanı 12 numaradaki pansiyona girdiler. Kadınlar evlerinden getirdikleri acil durum tayınıyla yeniden güç kazanırken Arthur bagaja neler olduğuna bakmaya gitti.

> Sandık gelince Arthur onun yukarı çıkarılmasına yardım etti. Sandığı bizim odaya koyduktan sonra gülerek üzerine oturdu. Yıllardır gördüğümden daha mutlu görünüyordu ve sandığın üzerinde otururken, çok rahatlamış bir şekilde "Nihayet buradasınız işte!" dedi, "Dilerim kalırsınız." [...] Annemin yüzünü mutlu, parıldayan gözlerle inceliyordu.
>
> Artık annem sandık konusunda rahatladığından, yorgunluğumuza karşın birkaç cadde daha görmeye karar verdik. Arthur bize bazı harika dükkânları gösterdi. Bunların vitrininin önünde onun hiç hoşuna gitmeyecek kadar uzun zaman oyalandık; sonra bizi muhteşem bir parka götürdü. İki saat sonra bitkin halde otele döndük.

Üç hafta boyunca Madam Rimbaud ve Vitalie birtakım anıtları ve tuhaf yerleri gördüler ve sonunda kelimenin gerçek anlamıyla bıktılar. Rimbaud her şey hakkında anekdotlarla ve istatistiksel bilgilerle doluydu: Tower, St Paul, İngiltere Bankası, Metro, Metropolitan Demiryolu, Albert Anıtı, Horse Guards meydanı, vaazcıları ve koyun sürüleriyle parklar ve 1872 Eylül'ünden beri keşfettiği bütün gizli yerler. Tanımadıkları birtakım İngiliz arkadaşları –muhtemelen birtakım öğrencileri ve konuşma partnerlerini- ziyaret ettiler, bunlar biraz Fransızca biliyorlardı ve Rimbaud'ya "ta-

mamen iyileşmek için taşraya ya da deniz kıyısına gitmesini" tavsiye ettiler. Arthur onları limana bile götürüp Antwerp feribotunu gösterdi ama Verlaine'in onu terk edip Brüksel'e gittiği acıklı sahneden muhtemelen hiç söz etmedi.

Şimdiye kadar, bilinen gerçeklikten çok uzak gibi görünen *Illuminations*'da bilgelik ve kişisel deneyimden oluşan, görünmez bir çekirdek vardır. Rimbaud'nun hızlı Londra turları, British Museum'da geçen uzun ikindileri gibi, şiirin tatmin edemediği şiddetli bir ansiklopedik arzunun belirtileridir. Madam Rimbaud'yla Vitalie, nihai hedefi her şeyi bilmek olan bir tur rehberinin elindeydi.

Fransız edebiyat eleştirisinin son elli yılında nesnel gerçekçilik kötü bir üne sahip olduğundan, Rimbaud'nun kaydetme ve yeniden üretme arzusu kolayca görmezden gelindi.[3] Fakat onun James Joyce'taki gibi güçlü yansımalara sahip bir düş gücü ve her şeyin tam sözel eşdeğerini türetme tutkusu vardı. Bazı cümleleri, usta fotoğraflar gibi gerçeğin kendisinden daha canlıdır: "*Bavardage des enfants et des cages...*"; "*Un cheval détale sur le turf suburbain...*"*

Rimbaud şiirinin, Londra tatiliyle gün ışığına çıkan, modaya ters diğer bir yönü de didaktik hevesiydi. Rimbaud, Vitalie'nin kendini yabancı geleneklere açması ve görmeyi hiç beklemediği yerlerdeki güzellikleri keşfetmesi konusunda kararlıydı: "Bizim İngilizce bir vaaz dinlemeye gitmemizin ne anlamı vardı?" diyordu kız şaşkın bir şekilde. "Düşünceli bir halde döndük odalarımıza: O Protestan ayini beni tedirgin etti." "O Protestanlar nasıl da mütevazı ve dindarca dua ediyor görünüyorlar! Katolik olmamaları büyük bir utanç." Arthur, dikkatli bir öğretmen gibi, Vitalie'nin huysuzluğunu yenmesine yardım etti: "Kendimi bir dondurmayla ödüllendirmeye can atıyordum. Çok müşfik olan Arthur isteğimi tahmin etti."

Ne yazık ki, Arthur "çok hızlı yürüyor" ve hiç "yorulmuyor"du. Farklı bir zaman cetvelinde yaşıyordu sanki. Onları kendi başlarına bırakacağını bildirmesi gayet açıkça bir rahatlama getirdi. Vitalie'ye çok acele bir İngilizce telaffuz kursu ve bir acil sözcük listesi verdi –bektaşiüzümü, çilek ve süt: "Bunları tekrar edişime güldü ve sabırsızlandı." "Arthur yokken zaman nasıl da yavaş geçiyor!" demişti Vitalie, ağabeyi British Museum'a gittiğinde.

---

* "Çocukların ve (kuş) kafeslerin(in) sohbeti"; "Bir at gidiyor varoş çimenlerinde".

Ziyaretin ilk amacı onu bir işe yerleştirmekti. Acente birkaç teklif iletmişti ama hiçbiri kabul edilebilir gibi değildi. Arthur 16 Temmuz'da annesinden gri ipek elbisesini giymesini ve dantel şalını takmasını ve böylece, görüşme sırasında onun saygınlığını doğrulamasını istedi. Bundan hiçbir şey çıkmadı. Vitalie giderek umudunu yitiriyordu: "Ne kadar çabuk iş bulursa biz de o kadar çabuk döneriz Fransa'ya."

18 Temmuz'da "Arthur yine birtakım ilanlar vermek ve başka bir acente bulmak için gitti." Bugüne dek sadece bir ilan bulunabilmiştir: 28 Temmuz tarihli *The Times*'da, bir "Fransız profesör Fransızca, Almanca ve İspanyolca" öğretmek için ilan veriyordu ki bu hiç kuşkusuz, Rimbaud'nun bile blöf yapabilme kapasitesini çok aşan bir şeydi. Daha muhtemel bir ilansa –bilinen tüm ayrıntılara uyan tek ilan- 20 Temmuz 1874'te çıktı.

> Fransızca ders, her gün iki yahut üç saat, kalacak yer ve yiyecek karşılığı verilir. Ücret gerekmez. İngilizce bilir. Büyük kentler tercih edilir ama Londra hariçtir. Fransızca yazınız, Reklam Ajansı Frederick May ve Oğlu eliyle, Picadilly, 160.

Rimbaud'nun ya Londra'dan bıktığını yahut ülkenin diğer kesimlerini merak ettiğini gösteren ilk gerçek işarettir bu. Kafa göz yararcasına yaptığı kent turu, ona Paul Verlaine kadar entelektüel bir idman partneri olmuş kente vedadan başka bir şey değildi.

23 Temmuz'da Madam Rimbaud gitmeye hazırlanıyordu. Arthur ona biraz daha kalsın diye yalvardı. Kadın da bir iş bulması için bir hafta daha süre tanıdı.

Sonunda, 29 Temmuz Çarşamba günü, "somurtkan ve sinirli" Arthur ajanstan döndüğünde, ertesi sabah gideceğini bildirdi. Son dakika alışverişinin telaşı sırasında Vitalie onun ceketine ve pantolonuna birtakım düzeltmeler yapıyordu.

> 30 Perşembe: Arthur bugün gidemiyor, çünkü çamaşırcı kadın onun gömleklerini geri getirmedi.
>
> 31 Cuma, sabah 7.30: Arthur saat dört buçukta gitti. Üzgündü.

Rimbaud'nun Londra macerasının kapanış sahnesiydi bu: Gözü yaşlı bir anne ve şafak vakti sokaklardan, el yazmaları ve yıkanmış gömleklerle dolu bir bavulla yürüyerek geçiş.

***

Rimbaud'nun gittiği yer genellikle, değişik kesinlik dereceleriyle, Londra'nın 480 kilometre kuzeyindeki Scarborough sayfiyesi olarak belirlenmiştir, çünkü Rimbaud "Burun" adlı bir düzyazı şiirinde Scarborough'dan söz eder: "Scarbro ya da Brooklyn 'krallıklarının' ya da 'saltanatlarının' dairesel ön cepheleri".

Bu sonuca, masum insanları ikna etmek için yaygın bir şekilde kullanılan tümdengelim yöntemiyle varılmıştı. Bunun çürütülmesi kitabın sonundaki numaralandırılmış bölümlerden birinde bulunabilir.[5]

Rimbaud'nun Scarborough'ya yahut aynı nedenle Brooklyn'e gittiğini gösteren bir kanıt yoktur. Rehber kitaplar şimdi buna göre düzeltilmelidir. Ama şiirler harita ya da tarifeler olmadan yolculuk ettiğinden ve "Burun" binlerce tatil broşürünün düşsel bir özeti gibi durduğundan, şimdi Scarborough'ya Rimbaudcu bir hac ziyaretinde bulunmak, bu şiiri deniz kıyısındaki yolda yürürken okumak ve Rimbaud'nun hiç görmediği bir manzaraya Rimbaud'nun gözüyle bakmak için her zamankinden daha çok neden olabilir.

Bilinen olgular Rimbaud'nun hareketlerini gayet tatminkâr bir şekilde gösteriyor. *The Times*'da çıkan bir ilan onun üç ay sonra, Londra'nın altmış beş kilometre batısındaki küçük endüstri kasabası Reading'de King's Road 165 numarada yaşadığını gösteriyor. Enid Starkie burayı bir Fransız'ın, "Fransız dili ve edebiyatı profesörü" Camille Le Clair'in adresi olarak belirledi.[6]

Mösyö Le Clair, "artan bağlantıların" bir sonucu olarak 25 Temmuz'da yeni bir dil okulu açmıştı. Mösyö Rimbaud'yu Londra'daki ajans aracılığıyla bulmuş ve yeni sömestri başlatmak için tutmuş olsa gerek. Eğer Rimbaud, Enid Starkie'nin dediği gibi, 30 Temmuz'da Reading'de idiyse ve ertesi sabah Paddington'dan saat altıda kalkan ilk trene yetişmek istediyse evden çok erken vakitte çıkmamıştı.

Mösyö Le Clair öğrencilerini Montpellier Evi denen (şimdi dairelere dönüştürülmüş) üç katlı, alçak gönüllü olmayan bir Georgiyen tarzı konakta kabul ederdi. Bu konak Reading'in daha güzel kısmındaydı ama Reading Hapishanesi'nden uzak değildi. Rimbaud'nun taşra kibarlığı dönemi hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmiyor. Artık Scarborough haritadan kaybolduğuna göre, onun yerine Oxford civarına bir yolculuğun daha makul bir fantezisini koymak daha cazip geliyor. Rimbaud Reading'de Fransızca öğretirken, genç bir İrlandalı da Oxford'da bir öğren-

ci olarak ilk günlerini yaşıyordu. Oscar Wilde edebiyat kariyerinin şafağındayken Rimbaud neredeyse kendi kariyerinin sonuna gelmişti, ama oysa birbirlerinden sadece dört gün aralıkla doğmuşlardı.

Rimbaud Reading'de muhtemelen *Illuminations* üzerinde çalışmaya devam etti, çünkü yedi ay sonra yayımlamaya hazırdı. El yazmalarında yapılan düzeltmeler yabancılığın yavaş yavaş sirayet ettiğini düşündürüyor:[7] İngilizce, kullanılan sözcüklere, cümle kuruluşuna ve hatta kullanılan imgelere bile sızmıştır. Yeni bir dil öğrenmek, sözcüklerin tuhaf, yarı evcil yaratıklar olduğu çocuk odasına geri dönmek gibidir. Rimbaud bu durumun tüm avantajlarını kullandı. İngilizce kar taneleri* sözcüğü kelimesi kelimesine çevrilerek "*éclats de neige*" (kar kıymıkları, kıvılcımları ya da haykırışları) türetildi. "İskambiller" bir "göl"ün dibinde oynanıyordu. Fransızcada kulağa tuhaf gelen deyimler doğrudan İngilizceye çevrildiğinde normal gelir.[8]

Tüm yazı seçkisinin adı, Delahaye ve Verlaine'e göre Manş ötesi bir sözcük oyunudur: sezgi parıltıları yahut ilahi aydınlanma, havai fişeklerin bayram parıltısı, renkli tabaklar yahut aydınlatılmış panolar.[9] Verlaine'in transliterasyonu, bu başlığın aslında bir İngilizce sözcük olarak ama Fransız aksanıyla telaffuz edilmesi gerektiğini düşündürür: "*Illuminécheunes*".[10]

Tuhaftır, bu dilsel ithal-ihraç faaliyetinin bazı kâğıtsal ürünleri bugüne kadar gelmiştir. Rimbaud'nun (Bouillane de Lacoste tarafından, inandırıcılıktan uzak bir şekilde Temmuz-Aralık 1874 tarihi verilmiş)[11] İngilizce sözcük listesi ilanlardan, konuşmalardan ve hatta sözlüklerden toplanmış bir terimler deposudur. Bunun çok konuşulmuş bir bölümü, Rimbaud'nun kendini güvercin yarışı hobisine kaptırdığı yolunda, şaşırtıcı bir iddianın ortaya çıkmasına yol açmıştır:

> Güvercinler: Barındırma – çalışma – tavus kuyruklular
> inci gözlü taklacı –
> kısa yüzlü – gösterici taklacılar
> borazancılar – çığlıkçılar

---

* "Snowflakes": "Flake", "pul" ve ayrıca, "dökülen ince tabakalar" anlamına gelir-ç.n.

mavi, kırmızı kabarık göğüslüler – Jakobenler
dazlaklar – inci gözlüler, – iyi takla atan
yüksek uçan gösterici taklacılar
benekli – paçalı
tavuk ayaklı
kara borazancı
sırtı kara
otuzdan fazla kuyruk tüyü[12]

Eğer Rimbaud bu terimlerden pratik bir yarar sağlamayı düşünmüşse, listenin diğer bölümlerine bakarak onun ayrıca kriket ve rugby oynamaya, terzilik yapmaya ve bir evcil hayvan dükkânı açmaya niyetlendiği de varsayılabilir.

Bunlar alışılmış türden sözcük listeleri değildir. Rimbaud'nun yaşamındaki hiçbir şey onun "yüksek omuzlu kanaryalar" yahut "iç eteklik eklemesi" deme gereği duyacağını göstermez. Eşya taşımaktan nefret eden Rimbaud'nun, bu listeleri İngiltere'den ayrıldıktan sonra bile yanında bulundurması, bunların sözcük anlamlarından öte birtakım amaçlarının olduğunu gösterir.

İki olasılık var. *Illuminations*'da, "Scarbro", "çimen", "haydutlar", "dip" ve "şelale" gibi yabancı sözcükler kısmen, melodili bir cümlenin notaları gibi kullanılmıştır. Rimbaud, bazılarının inandığı gibi, şiiri bıraktıysa bile şiirsel değerlerinden ötürü hâlâ sözcükler toplamaya devam ediyordu.

Diğer olasılık, kendisinin bir Fransızca-İngilizce sözlük derlemeye başlamasıdır. Listelere bakarak yargıya varılırsa, o zamanlar varolan her şey gölgede kalır. Fonksiyonları ne olursa olsun İngilizce sözcükler listesi, tamamlanmış yapıtlarla sessiz çölün arasındaki gizemli bölgeye saçılmış imkânsız heveslerden kalmış anıtlardan biridir.

***

Rimbaud, Reading'de geçen üç aydan sonra göçe hazırlanıyordu. 7 ve 9 Kasım 1874'te *The Times*'a ilan veren "A.R."nin Rimbaud olduğu biliniyor, çünkü bu ilanın iki müsveddesi kâğıtlarının arasında bulundu.[13] İngilizcesi hâlâ, dil öğrenmek için direnen herkesin iyi bildiği, bitmeyecekmiş gibi görünen, deyimlerden yoksun bir doğruluk platosundaydı. Rimbaud'nun kurduğu "mükemmel hoş dilsel yetenek" cümlesi, görünmeyen

bir el –belki de Mösyö Le Clair'in eli- tarafından "sosyal & hoş konuşan" şeklinde düzeltilmişti. Son versiyon onun, Nouveau'nun yerini alacak birini bulma umudu taşıdığını düşündürür:

> Üstün edebi ve dilsel hünerlere sahip, mükemmel konuşan PARİSLİ (20), bir BEYEFENDİYE (sanatçılar tercih edilir) ya da güney yahut doğu ülkelerine yolculuk etmek isteyen bir aileye EŞLİK ETMEK istiyor. İyi referanslar. – A.R., King's-road, No. 165, Reading.

Acaba bu, Reading sonbaharının son yapraklarıyla, Avrupa'nın ötesindeki gökleri görmeye can atan *sarhoş gemi* miydi? Kız kardeşini British Museum'daki, Habeşistan İmparatoru II. Tevodros'un vücut kalıntılarına hayranlık duymaya yönlendirmişti.[14] Ama bu aşamada Rimbaud'nun Afrika'yla ilgilendiğini gösteren başka bir iz yoktur ve "güney ya da doğu ülkeleri" deyişi gayet muğlaktır. "Sanatçılar"dan söz edilmesi belki de onun bir tür gezi kitabı planladığının erken bir işaretidir; hayatının geri kalanında çeşitli şekillerde meydana çıkan ve hatta belki kentsel *Illuminations*'un da kökeninde yer alan bir projedir bu.

İlanla ilgili en çok şey ifşa eden husus, tarihidir: Rimbaud'nun yirminci doğum gününden iki hafta sonrası. Prusya karşısındaki bozgundan sonra, zorunlu askerlik görevi yirmiyle kırk yaş arasındaki tüm Fransız erkek nüfusunu kapsayacak şekilde genişletilmişti. Rimbaud artık askerlik yaşındaydı. Annesi Charleville belediye binasına gitmiş, ağabeyinin beş yıldır nizami orduda görev yapması nedeniyle Arthur'un askerlikten muaf tutulmasını talep etmişti fakat Arthur yine de temel eğitim için çağırılabilirdi.

Hıristiyanlığın cehennem ateşi kaybolduktan sonra Rimbaud'nun ufkuna gelip çöken bulut askerlik korkusudur. "Yapılmamış görev" ve hak edilmemiş ceza duygusunu da beraberinde getirmiştir. Bu korkunun nörotik niteliği Rimbaud'nun, hepsi de Fransız ordusundan epey daha zor olan başka birçok silahlı kuvvete –Komüncüler'e, Karlistler'e, Hollandalı Kolonyalistler'e ve Birleşik Devletler Donanması'na- katılmaya gönüllü olmasında net bir şekilde görünür.

Bu, her an memleketine geri gönderilme korkusu Rimbaud'nun vatanıyla tek resmi bağı olacaktı. Neredeyse bir aşk eylemiydi bu. Bildiği kadarıyla, annesini son kez 1860'ta terk edip birliğine dönen Yüzbaşı Rim-

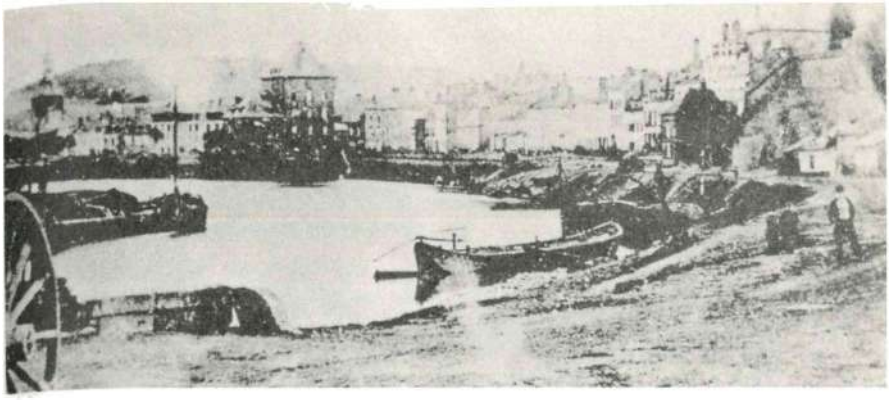
baud'nun anısı kadının peşini hiç bırakmıyordu. İleri yaşlarda bile bir üniforma görmek, kadına "mutluluğu"nun çekip gittiği ânı hatırlatıyordu.[15] Oğlu da, son kez kaçıp gidinceye kadar aynı sahneyi birçok kez tekrar tekrar canlandıracaktı.

Rimbaud babasının hikâyesini yeniden yazmayı hiç bırakmadı. Daha sonraki yıllarda, resmi birtakım bilgiler verirken kimi zaman Yüzbaşı'nın yaşamından bazı bölümleri söyleyecekti: Onun doğum yerini ve alayını, yani kendisinin "firar" ettiğini iddia ettiği 47. Alay'ı. Bu benimsenmiş hikâye, şiirinde yansıyan döngüsel bir yapı kazandırır yaşamına; sözcüklerin önceden belirlenmiş bir önemle yüklü olmadığı ve geleceğin boş bir sayfa olduğu çocukluğa doğru çok dikkatli bir yönelimdir bu.

Derinlerde gömülü bu hikâye, *Illuminations*'un en eklektik bölümüne bile dramatik bir tasarım kazandırır. Ama hikâyenin kendisi hiçbir zaman bu cümlelerden yola çıkarak yeniden oluşturulamaz. Belki de bu yeni dünyevi söylem her şeyden önce, kâhinin yazdığı gibi, "kendisi hakkında tam bir bilgi" sağlamanın aracı değil, dilin kendi kendini keşfetmenin aracı haline gelmesini önleme girişimiydi.

> Bilginim ben, o karanlık koltukta. Ağaç dalları ve yağmur, atarlar kendilerini kitaplığın pencere camlarına.
>
> Yayasıyım ben anayolun, bodur ormanlardan geçen; ayak seslerimi bastırır su bendlerinin uğultusu. Uzun süre görürüm hüzünlü altın arıtmasını günbatımının.
>
> Belki bendim, engine açılan dalgakırandaki terk edilmiş çocuk, ağaçlı yolda yürüyen, alnı gökyüzüne değen o küçük uşak.[16*]

* A.g.e., s. 129.

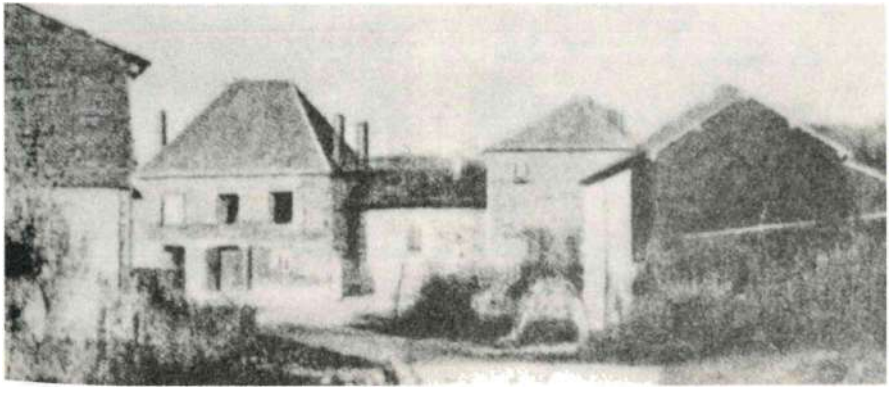

Charleville'deki Meuse nehri (yukarıda).

Rimbaud'nun ağlayan kadın taslağı.

Roche'daki çiftlik evi (altta).

Arthur Rossat Enstitüsü'nde, 1864.

Arthur ve Frédéric, ilk komünyon.

5, Quai de la Madeleine.

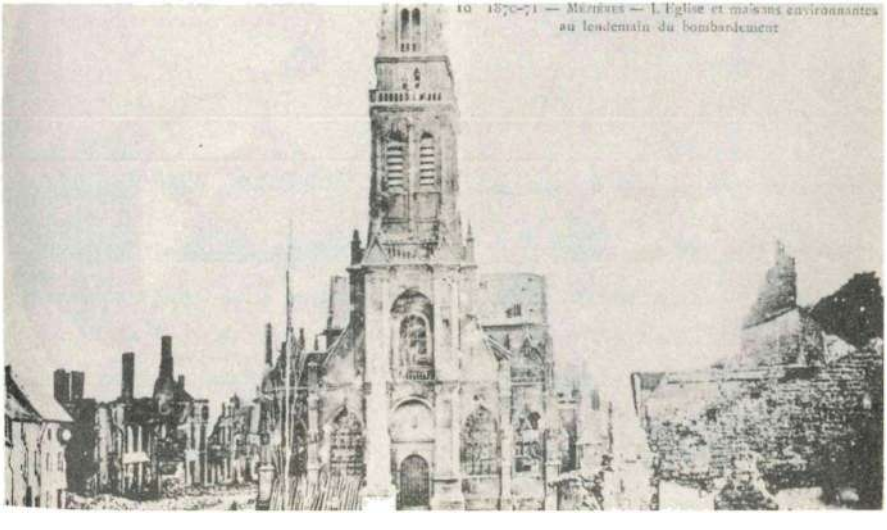

Ernest Delahaye gençliğinde (üstte solda).

Georges Izambard (üstte sağda).

Vitalie Rimbaud (sağda).

Prusya bombardımanı sonrası Mézières (altta).

Carjat'ın objektifinden Rimbaud, Ekim 1871.

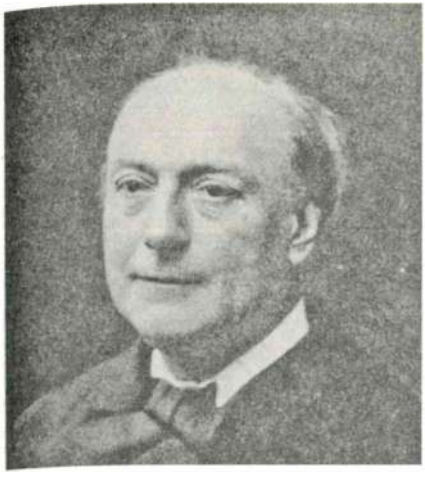
Carjat'ın objektifinden Rimbaud, Aralık 1871.

Paul Verlaine, 1869 civarı.

Stéphane Mallarmé.

Nadar'ın objektifinden Théodore de Banville (üstte solda).

Nadar'ın objektifinden Charles Cros (üstte sağda).

Manet'nin Ernest Cabaner tablosu (sağda).

Thiriat'ın Edmond Lepelletier portresi, 1880.

Mathilde Verlaine boşandıktan sonra.

Fantin-Latour'un "Coin de table" tablosu.

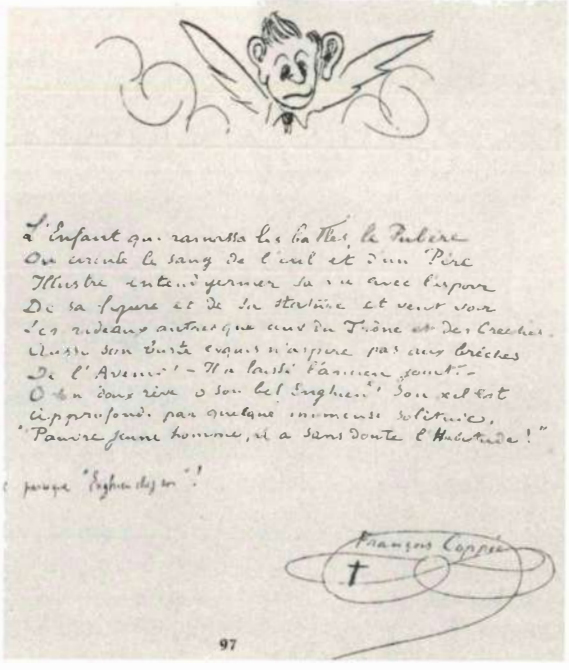

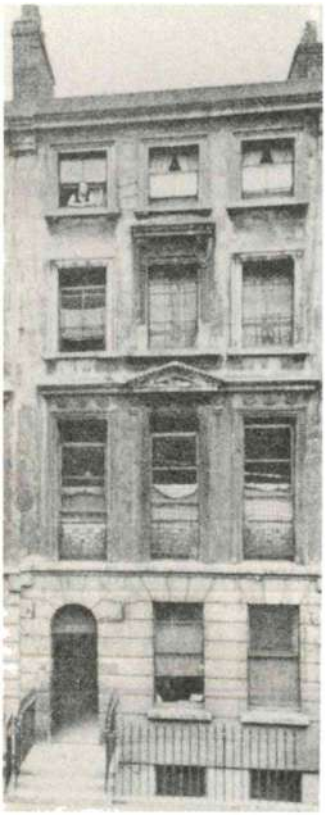
Régamey'in Rimbaud portresi, Eylül 1872.

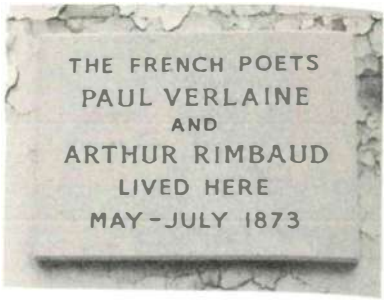

Rimbaud ve Verlaine Londra'da. Régamey'in çizimi.

Régamey'in albümünden Rimbaud'un İmparatorluk Prensi hakkında yazdığı şiir.

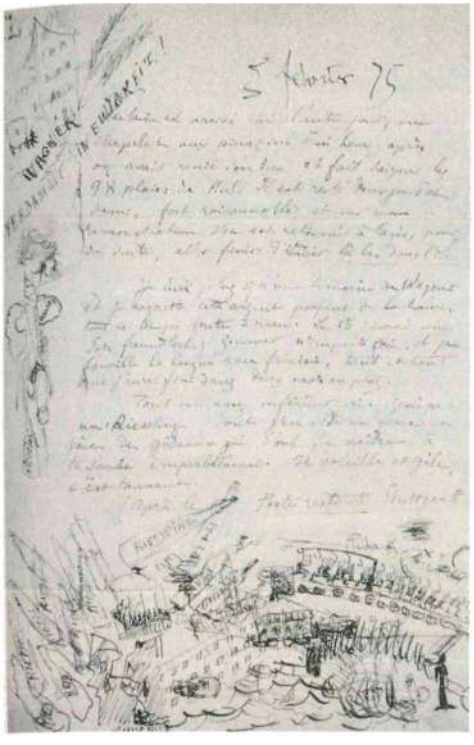
Great College Caddesi, no: 8 (üstte).

Germain Nouveau.

Howland Caddesi, no: 34 (solda).

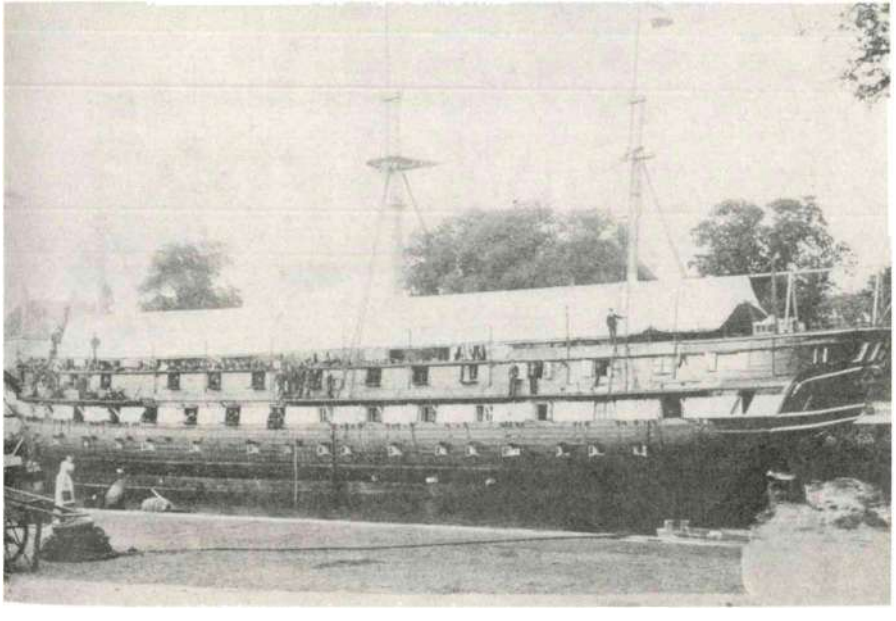
"İçtikten sonra yakın arkadaşı Fransız şair Paul Verlaine tarafından yaralanan Fransız Arthur Rimbaud'nun portresi. Hayatın içinden, Jef Rosman". Brüksel, 1873.

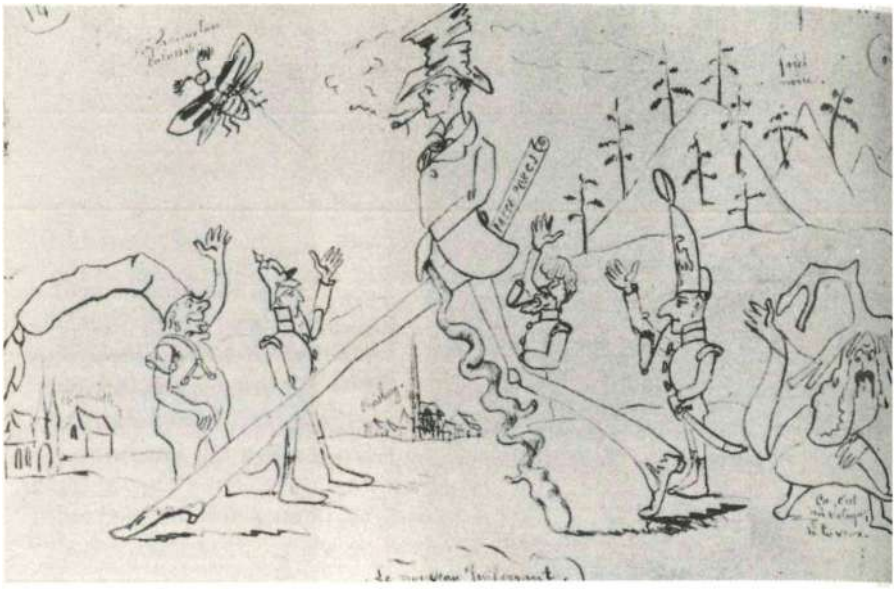

Rimbaud'nun 5 Mart 1875'te Stuttgart'tan Delahaye'e yazdığı mektup (solda).

Rimbaud'nun Java'ya yolculuk ettiği *Prins van Oranje*.

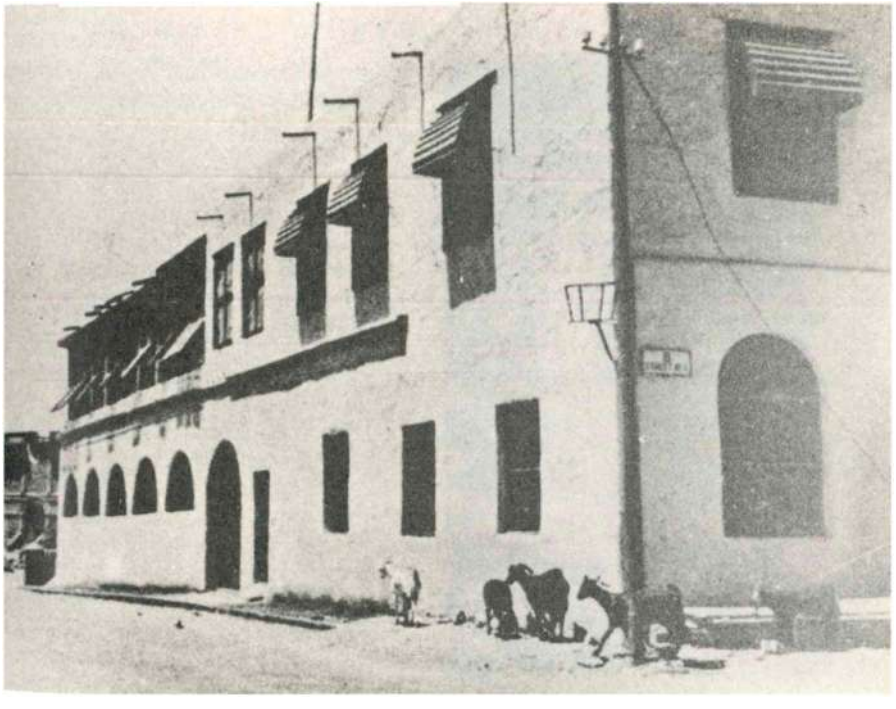
"Le nouveau Juif errant", Delahaye'in çizimi, 1876 (üstte).

"Les voyages forment la jûnesse", Verlaine'in çizimi, 1876.

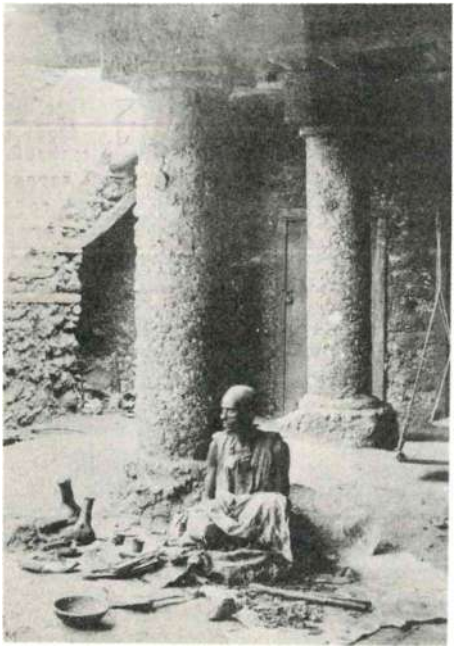
Alfred Bardey.

Aden'deki La Maison Bardey (altta).

Rimbaud Harer'de, 1883
(üstte solda ve sağda).

Rimbaud'nun objektifinden, Harer'de
kahve satıcısı.

Harer Valisi Makonnen gençliğinde.

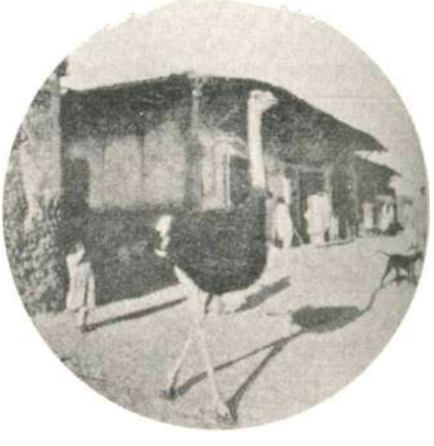
Habeşistan İmparatoru II. Menelik.

Danakil savaşçıları.

Ottorino Rosa'nın fotoğrafladığı "Donna abissina", Rimbaud'un 1884'ten 1886'ya kadarki eşlikçisi.

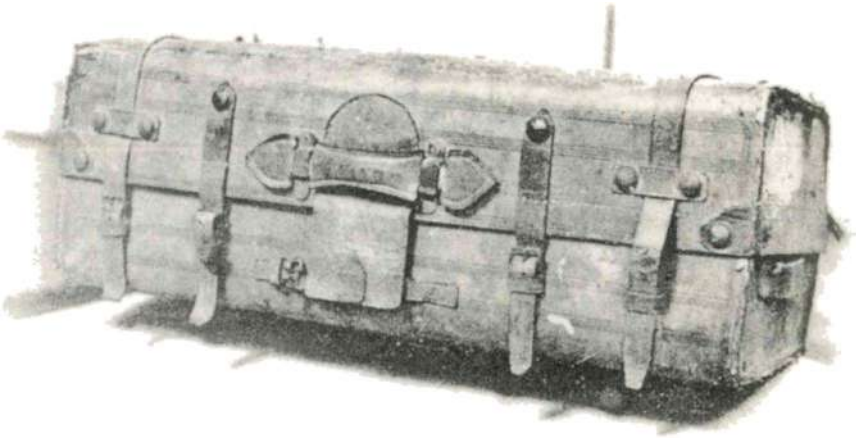
Rimbaud'nun Harer'de 1888'den sonra oturduğu ev. Ottorino Rosa'nın objektifinden.

Luque'ün kaleminden "Sesliler" şairi, 1888 (sağda).

Verlaine Café François'te, 1890 civarı. Dornac'ın objektifinden.

Rimbaud'nun bavulu.

Rimbaud'nun kızkardeşi Isabelle,
1890'ların sonu.

24. Bölüm

Filomat

"Gökyüzünün kaçınılmaz baskını, sökün edişi anıların ve ritimlerin toplantısı, ele geçiriyor insanın barınağını."
("Gençlik I", *Illuminations*)

Rimbaud 29 Aralık 1874'te, kar altında ve her yer donmuşken, hiç beklenmedik bir şekilde memleketine döndü.[1] İlanına cevap veren hiçbir sanatçı ya da seyahat edecek aile çıkmamıştı. Artık onun geleceği annesinin iyi niyetine ya da kadından umduğu, iyi bir yatırım bulma yeteneğine bağlıydı.

Eski yıl bittiğinde Rimbaud'nun yeni bir sayfa açtığı görülüyordu. Şimdi pratik ve kesin bir şey yapmak istiyordu: Ticaret, endüstri ya da mühendislik. Ne kadar çok dil bilirse, geleceği o kadar iyi olacaktı. İngilizceden sonra da, yararlılık nedeniyle Almanca geldi. Almancayı ve Alman geleneklerini öğrenmek için belli ki gidip Almanya'da yaşaması gerekecekti...

Madam Rimbaud ikna olmayı kabul etti. Arthur Londra'da çok etkileyici bir şekilde becerikli davranmış ve hatta makbul bir işi birkaç ayda yürütebilir hale geleceğini göstermişti.

13 Şubat 1875'te Rimbaud, sandığıyla ve gelecekte kazanacağı paralar için aldığı küçük bir "avans"la Stuttgart'a gitti. İzi bu noktada bulanıklaşıyor. Ya Stuttgart'ta bir dil okulunda Almanca öğrendi ya bir doktorun çocuklarına öğretmenlik yaptı ya da bunların ikisini birden yaptı. Önde gelen sanat tarihçisi Wilhelm Lübke'nin evinde de yaşamış olabilir yahut yeni keşfedilmiş birtakım anılara göre, Wagner adında bir polisin Neckarstrasse 137'deki evinde de. Kesin olan tek şey onun, bugün üzerinde anı plaketi bulunan evde yaşamadığıdır.[2]

1909'da yapılan bir röportajda Albrecht Wagner, "seçkin bir Fransızca, ortalama bir İngilizce ve berbat bir Almanca konuşan", güven telkin eden bir genci hatırladığını iddia etti.[3] Stuttgart, Rimbaud için sadece bir

duraklama yeriydi. Oraya varır varmaz, gitmeyi planlamaya başladı. Yeni Alman İmparatorluğu'nda genç Fransızlara pek saygılı davranılmıyordu. 5 Mart'ta Delahaye'e gönderdiği mektubu, iplerle boğuşan bir kurtulma sihirbazını hatırlatan, inişli çıkışlı bir tarzda yazmıştı:

> Wagner'den ayrılmam için sadece bir haftam var ve nefret uğruna verilen bu paraya acıyorum ve tüm bu zaman bir hiç uğruna ziyan olup gitti. Ayın 15'inde bir yerde bir *Ein freundliches Zimmer* edineceğim ve dilde öylesine cansiperane ilerliyorum ki iki ay içinde bitireceğim, belki daha da önce.
>
> Burada her şey çok bayağı, tek bir istisnayla: Riessling [*sic*]; bir bardağı her gün onun doğduğu bayırların karşısında yuvarlıyorum, senin ebedi sağlığına. Hava hem güneşli hem dondurucu. Ne kadar sıkıcı.

Rimbaud'nun mektubundaki Wagner, bir cadde ya da bir hafta süren Wagner müzik festivaline bir gönderme diye belirlenmişti. Fakat orijinal mektup farklı bir şey düşündürüyor. Sol boşluktaki müstehcen bir karalamada bir arabadan çıkıp uzun bir eve giren küçük bir adam görünüyor, üzerinde de "*WAGNER VERDAMMT IN EWIGKEIT*"* yazısı var (Rimbaud'nun bilinen tek Almanca cümlesi). Altında, yine üzerine "Wagner" yazılı ve rektumuna bir Riesling şişesi sokulmuş, bir kementte asılı duran çıplak bir ceset var. Rimbaud ev sahibinden hoşnut değilmiş belli ki.[4]

İmzanın altında Stuttgart kenti, Riesling şişeleri ve havada duran erkek cinsel organlarıyla istila edilmiş halde görünüyor. Bir genel tuvaletin duvarı gibi sanki. *Illuminations*'un esrarlı muğlaklığıyla karşılaştırıldığında, Delahaye'e karşı kullanılan bu "enseye tokat" kabilinden meyhane söylemi, yeniden bir araya gelmiş öğrencilerin takındığı tavra benziyor.

Mektubun asıl amacı Delahaye'e, eski bir mahkûmun son ziyaretinden söz etmekti. Verlaine, "iyi hal"i ve dine dönüşü nedeniyle Ocak ayında hapisten çıkmıştı: Tanrı bütün günahlarını bağışlamıştı. Hâlâ bir tütsü bulutunun içinde yazıp Delahaye'in eliyle Rimbaud'ya gönderdiği mektupta heyecanlı bir teklif vardı: "Birbirimizi İsa'da sevelim."[5]

Rimbaud, Verlaine'in dine dönüşünü onun bir zamanlar kalkıştığı intihar tehditlerinden daha fazla ciddiye almadı. Sadece Verlaine'in yorumuyla bilinen bir mektupta Rimbaud ona, dine dönüşünün doğaüstüyle hiç-

---

* "Wagner ebediyen lanetli."

bir ilgisinin olmadığını söyledi. Bu, "aynı aşırı hassas kişiliğin bir uyarlaması"ndan başka bir şey değildi. Bunun için kullandığı sözcük "*saçmalık*"tı.

Rimbaud meraktan ya da kayıtsızlıktan, Delahaye'in Verlaine'e adresini vermesine izin verdi ve Şubat sonunda, otuzlu yaşlarından çok daha fazla gösteren, sarkık bıyıklı sıska bir adam umutlu bir mesajla Stuttgart'a geldi. Ama ne yazık ki Verlaine, Riesling ve Rimbaud'nun kombine etkisini hesaba katmamıştı:

> Verlaine geçen gün buraya geldi, elinde bir tespihle... Üç saat sonra Tanrı inkâr edilmiş ve Efendimiz'in 98 yarası kanatılmıştı. İki buçuk gün kaldı burada, çok makuldü ve ben kendisine fırça çekince Paris'e döndü.

Bu büyük dramın son perdesi, anlamsız bir nüksetme ve itaatkârca geri dönüştü. Rimbaud ve Verlaine birbirlerini bir daha hiç görmedi.

***

Aşk maceralarının "makul" davranışla biteceği düşünülmez ve bu yumuşak sonun yerini her zamanki gibi, Christopher Hampton'ın *Total Eclipse* adlı oyunundan uyarlanan yeni bir filmdeki gibi, Delahaye'in küçük fantezilerinden biri aldı: Sarhoş şairler Neckar nehrinin kıyısındaki bir tarlada, dolunayın altında melekle şeytan gibi güreştiler ve sonunda Verlaine ölmeye bırakıldı. Hiperaydınlatıcı Albrecht Wagner bunun biraz daha değişik bir versiyonunu sundu: Herr Wagner'in bir arkadaşı Verlaine'i, "Tom Amca'nın Kulübesi" lokantası yakınlarında, kafasından kanlar damlarken bulmuştu.[6]

Bunların hiçbiri gerçeğin yanına bile yaklaşamıyor. Verlaine'e göre, Rimbaud Stuttgart'ta "kütüphanelerin altını üstüne getiren", "sanat müzelerine koşuşturan" ve Almanca fiillerden oluşan listeler yazan gayet "mazbut" biriydi.[7] Hatta çok şık bir kartvizit bile bastırmıştı.

Rimbaud'nun hâlâ Verlaine'in paraları için birtakım planları vardı ve bu yüzden, onu Kara Ormanlar'da kan kaybından ölsün diye bırakmazdı. İlişkileri hiçbir olasılık kalmamak üzere bitmişti. Rimbaud'ya göre Verlaine hâlâ duygularına kapılabilecek bir salaktı. Verlaine'e göreyse, harika çocuk büyüyüp, ateist fikirlerini Flaubert'in Mösyö Homais'i gibi dinsel bir şekilde dile getiren, sıradan bir ikiyüzlü haline geliyordu. Bunun yanlış bir izlenim olduğu kesin değildir. *Illuminations*'da bile, tersine çevrilmiş bir dindarlığın imaları vardır: "Aziz Anthony'nin Zaafı" deyişin-

den "aziz" sözcüğü ve büyük harfler çıkarılmıştı. Verlaine acıklı bir son kehanette bulundu: "Otuz yaşına vardığı zaman iğrenç ve çok bayağı bir burjuva haline gelecek."

Stuttgart'ta dramatik bir şey olmuştu ama Rimbaud'nun yaptığı birçok önemli eylem gibi, bu da pek bir eylem olarak görülmedi. Verlaine'e bir yığın eski kâğıt –çeşitli müsveddeler, sözcük listeleri ve "bir dizi harika pasaj"- verdi;[8] yani *Illuminations* olarak bilinegelen düzyazı şiirleri. Verlaine'e göre, kendisi bu şiirleri Germain Nouveau'ya verecek ve Nouveau da bunları Belçika'da bastıracaktı.

Bir yazar için böyle bir kayıtsızlık, sadık bir hayranından elyazmalarını yakmasını istemesinden daha tuhaf değildir. Belki de, sandığını satmaya kalkışan Rimbaud posta masrafından (Verlaine'in hesabına göre "2 fr. 75!!!")[9] tasarruf etmeye çalışıyordu sadece.

Rimbaud, şiirlerini bastırmak istemiş olsa da olmasa da, onları belli ki bir seri halinde yazmıştı. Birbirinden farklı biçimlere –hayallere, mesellere, bilmecelere, birbirinden kopuk cümlelere, düzyazıyla yazılmış bir "sone"ye ve Fransız edebiyatının ilk serbest vezinli şiirlerine[10]- karşın, *Illuminations*'da tanınabilir bir üslupsal parmak izi vardır: Hemen hemen hiçbir karşılaştırma ve benzetmenin olmamasıdır bu. Her imge kendi başına vardır. Hiçbir şey daha yüksek bir otoriteye göndermede bulunmaz.

Rimbaud, şiirlerinin bir sıra halinde yayımlanmasını da amaçlamış olabilir.[11] İlk baskıda başta yer alan "Tufandan Sonra", *Cehennemde Bir Mevsim*'in teolojik endişesine mükemmel bir devam oluşturur: "Tufan düşüncesi yatışır yatışmaz..." Ama bu sadece bir tahminden ibaret. Kırk bir şiirin işin tamamı olduğu bile kesin değildir. Nihayet 1886'da, Rimbaud'nun haberi olmaksızın yayımlanıncaya dek birçok işgüzar tarafından elenmişti "bu hileli iskambil destesi". 1895 baskısında yeni şiirler ortaya çıktı ve o yıl bir Belçika edebiyat dergisinde, tümüyle kaybolmuş ve sahteleri bile bulunmayan –"Document" ve "Janvier" adlı- iki "güzel" *Illuminations*'dan daha söz ediliyordu.[12]

Rimbaud'nun bir gün uyanıp da, ilham perisini bavullarını toplayıp giderken gördüğü yolunda bir işaret yoktur. Verlaine'in bazı sözleri, Rimbaud'nun Stuttgart'tan sonra da başka şiirler eklemiş olabileceği yolundadır.[13] Birdenbire bırakma fikrini savunan kız kardeşi Isabelle bile, onun belki de yazmaya devam etmiş olabileceğini düşünüyordu.[14]

Illuminations, birdenbire beliren bir uçurumdan ziyade, arazinin yavaş yavaş değiştiğini düşündürür. Aslında böyle mantıksal bir rotayı ta-

kip eden şair azdır. Rimbaud 1872'deki şarkılardan beri, yaşantıyla izlenim arasındaki boşluğu hep daraltmış, eski bozgunları düzenleyen, yorumlayan ve diplerini tarayan belleği sıkıp suyunu çıkarmıştı.

Verlaine'in gizli misyonunun tam bir zaman kaybından ibaret olmasının nedeni de budur. Rimbaud'nun hazır halde sunulmuş bir ahlakı bağrına basmayı reddetmesi, sadece kendini beğenmişçesine bir ahlak karşıtlığı değil, derin duyguların ciddi bir şekilde ortaya dökülüp saçılması, yani normalde iş hayatında sanattan çok daha büyük ödüller getiren türden, etkinleştirici bir pratiklikti.

Saptanmış bir ilkeler sisteminden çok bir sürece dayanan her şiir biçimi kendi dünyasının kenarından aşağı düşmeye mahkûmdu. Rimbaud'nun, eski endişelerin yerini kafa karışıklığının ve kendi kendini kandırmanın ustaca biçimlerinin aldığı, ideolojik olarak düzleştirilmiş dünyası şimdi neredeyse korku verecek kadar tanıdık görünüyor. *Illuminations* ile, romantik şiir uçak bekleme salonlarının, eğlence parklarının dünyasına ve üçüncü dünyanın tatil yerlerine giriyor. Kâhin, gezgine dönüşmüş:

> Bir akşam, örneğin, ekonomik korkularımızdan kurtulduğu zaman safdil gezgin, çayırların klavsenini uyandırır bir ustanın eli [...]
>
> [...] – kurulacak az sonra pek solgun ve yavan küçük bir dünya. Afrika ve Batılar. Sonra, bildik denizler ve geceler balesi, değersiz bir kimya, ve olmayacak ezgiler.
>
> Aynı kentsoylu büyü, postanın bizi bırakacağı her yerde! Saptanması daha şimdiden derin bir üzüntü olan bedensel iç acılarının sisine, bu kişisel ortama boyun eğmenin artık olanaksız olduğunu duyumsar en sıradan fizikçi bile.[15*]

* * *

Verlaine'in ziyaretinden yaklaşık iki hafta sonra Rimbaud, Duderstadt-Reinöhl adındaki bir tüccarla karısının oturduğu Marienstrasse 2 numaranın üçüncü katına taşındı. Rimbaud'nun büyük, iyi döşenmiş bir odası vardı. Penceresinden bakınca yolun karşısındaki yabancılar lejyonunun kışlasını görüyordu. Alt katta bir adam hidrolik cihazlar ve gaz kazanları satıyordu.

17 Mart'ta Rimbaud eve mektup yazarak hayat pahalılığından yakındı. Yemek ve barınmak çok pahalıydı ("bu küçük dümenler kesinlikle sahtekârlıktan ve boyun eğdirmekten başka bir şey değil"). Annesini tutumluluğuyla etkilemeyi umuyordu ve fazla karanlık görünmemeye çalıştı:

---

* A.g.e., s. 177.

> Ya her şeyi yoluna koymak için bir ay daha kalacağım ya da bazı harcamaları (yolculuk, örneğin) gerektirecek işler için ilan vereceğim. Dilerim bu sana normal ve makul gelir. Yerel adetleri mümkün olan her yoldan özümsemeye çalışıyorum. Alabileceğim her bilgiyi edinmeye çalışıyorum, oldukça nahoş bazı tavırlara tahammül etmeyi gerektirse de.

Nisan sonunda Rimbaud, kendisine gereken Almancayı tamamen öğrendiğini düşündü. Evden paranın gıdım gıdım gelmesi, Rimbaud'nun çekip gitmesini önlemek için yapılmış hesaplı bir şeydi. Delahaye'in eliyle Verlaine'e gönderdiği mektupta kirli bir iş teklifinde bulundu: Verlaine ona, Rimbaud'nun kendisine Londra'da verdiği "İngilizce dersleri"ne karşılık 100 frank gönderecek, Rimbaud da Verlaine'in homoseksüelliği konusunda bir şey söylemeyecekti.

Verlaine kendini Lincolnshire taşrasına gömmüştü ve alkolsüz Stickney köyündeki küçük bir okulda ders veriyordu. Delahaye'e, adresini "şımarık çocuğa" vermemesini söyledi. "O gidip altın yumurtlayan kazı kesti." "Ve küserse de, boşver!"[16]

Kaz yeni yumurta yumurtlamayı reddettiğinden, Rimbaud sandığını sattı, İsviçre sınırına giden trene bindi ve Alpleri yürüyerek, muhtemelen Splügen geçidinden geçti.[17] "Eski İtalya"ya giden şairin "ıssız bir ahırda", oranın sakini bir ineğin yanında yattığını iddia ettiği yazışma kırıntıları muhtemelen uydurmadır ama sevimli havası birçok okur tarafından tutulmasına yol açmıştır.

Rimbaud Milano'ya vardığında çok aç ve bitkindi.

Kentin merkezinde, katedralin yanında, çoğunlukla esnafın oturduğu harap bir bina vardı. Adres Rimbaud'nun kartvizitlerinden birinin üzerinde görünüyor: "Piazza del Duomo, numara 39, 3'üncü kat". Rimbaud muhtemelen alt kattaki Caffetaria Messaggi'ye gidip bir oda istemiştir. Üçüncü kattaki daire bir dulun eviydi; muhtemelen de, Delahaye'e göre, Rimbaud'yu evine alıp haftalarca bakan kadındır bu.[18]

Bu merhametli kadın nihayet 1998'de Piero Boragina tarafından, bir şarap tüccarının dul eşi olarak teşhis edildi. Kadın bir önceki yıl oğlunu kaybetmişti. En sevimli hali genellikle hayata yenik düştüğü zamanlar olan Rimbaud geçici bir anaç sığınak bulmuştu yine. Delahaye'e mektup yazarak, imzalayıp kendisine verdiği *Cehennemde Bir Mevsim* kitabını istedi ve bir minnet gösterisi olarak dul kadına verdi.

Rimbaud'nun yaşamının bu hummalı dönemi hakkında pek bir şey bilinmiyor; ama yine de, bilgilerin eksikliği bir şekilde uygun düşüyor. Olaylar parlayıp geride kalır, asla tekrarlanmaz. Rimbaud daima başka bir yere doğru yoldaydı.

Ama bir planı ya da birbirine bağlı bir dizi planı vardı. Henri Mercier'nin, yani bir zamanlar ona Paris'te bir takım elbise satın almış gazetecinin Ege adalarından birinde, bir sabun fabrikasının hissedarı olduğunu duymuştu.[19] İlham perilerinin ülkesinde sabun kalıpları yapan, kirliliğiyle meşhur şair fikri cazip bir ironiydi. Milano'da bir ay geçirdikten sonra Leghorn (Livorno) limanına gidip orada gündelik işçi olarak iş buldu.[20]

Rimbaud seyahat stratejisini hızla geliştiriyordu. Artık bundan sonra, daima bir iş bulunabilen ve uzun, ucuz yolculuklara başlanabilecek işlek uluslararası limanlara yönelecekti. Büyük kentlerin limanları, tek bir milliyetin egemen olmadığı ve uygarlığın denizde erimeye yüz tuttuğu çok özel bölgelerdi. Bu zaten, Rimbaud'nun yazılarında takip ettiği bir biçimdi; şiirin ızgara sokak planlarından, *Illuminations*'un kozmopolit kaosuna.

Onun 1875-76'daki yolculuklarının ana düşüncesi bir espri ya da Rimbaud'nun entelektüel megalomanisini gösteren bir örnek olarak görülmüştü bir zamanlar: Mümkün olduğu kadar kısa sürede bütün büyük Avrupa dilerini öğrenmek. Dil laboratuvarlarının ve ticari dil öğretim sistemlerinin gelişiminden beri, dillerin böylesine çabuk kazanılması pek olağandışı bir şey olarak görülmüyor artık. Tek bir dilin öğrenilme sürecinin altı yedi yıl sürmesi belki de daha tuhaf şimdi. Samimi bir Milanolu dulun evinde birkaç hafta ve Leghorn'da gemileri boşaltarak geçen bir ay Rimbaud'nun –ya da herkesin- temel pratik İtalyanca öğrenmesine rahatlıkla yeterliydi.

Bu pratik bilgi oburluğunda gerçekdışı bir taraf varsa, Rimbaud'nun Verlaine'e "filomatlık" diye tanımladığı şeyde yatıyor: Sırf öğrenmek için öğrenmek. Bu, hangi biçime girerse girsin –yeni bir dil ya da yeni bir ufukamaç daima, yeni verilerin akışını sürdürmekti.

Rimbaud, düşüncelerin nabzı yavaşlayıp görüşler pıhtılaşınca bu "filomatik ateş"in yerini şiirsel düş gücünün alacağını ummuştu belki de.

***

Rimbaud'nun ilk liman işçiliği dönemi 15 Haziran'dan kısa bir süre önce bitti ve Leghorn'dan ayrılıp Siena'ya doğru yola çıktı. Hedefi belli ki, bir geminin onu sabun fabrikasına götürebileceği Brindisi'ydi.[21]

Daha kolay rotalar da vardı ama hiçbiri bu kadar pitoresk ya da sportif yönden bu kadar hoş değildi. Verlaine, Delahaye'e yazdığı mektuplarda Rimbaud için "tabanları rüzgâr adam" demişti; bu oturmayı tercih eden biri için havai bir ifade gibi geliyor. Rimbaud'nun amacı "sert gerçeğin" sürekli gümbürtüsünü hissetmekti: "Çok haylazım [...] yeterince zahmetli değil yaşamım. Eylemin üzerinde uçuyor ve geziniyor uzaklarda..." ("Kötü Kan") "Ma Bohème"de, "yaralı ayakkabılar"ını, bir uzun mesafe yürüyüşçüsünün malzemelerine karşı duyacağı sevecen bağlılıkla yazmıştı. Bunlar, dünyayı hareketli bir manzaraya dönüştürecek basit araçlardı. Üç aydan kısa bir sürede, güney Avrupa'nın en yorucu coğrafyalarından bazılarında neredeyse bin kilometre yolu dümdüz etti.

Gerçi bilinçli bir plan olarak nitelenemezse de, bu maratonların doğal sonucu, kendisini perişan bir yoksulluk durumuna düşürmesiydi. Attığı her adım onu evinden uzaklaştırıyor, bağımlılığa yaklaştırıyordu. Leghorn'la Siena arasında bir yerde, yakıcı bir Haziran güneşi ve "tozdan ayak"larıyla yoldayken güneş çarpmasıyla yıkılıp kaldı.[22]

Bu kez Rimbaud'nun kurtarıcısı Leghorn'daki Fransız konsolosuydu. 15 Haziran 1875'teki konsolosluk kayıtlarına göre "Frédéric ve Catherine Cuif'in oğlu, Charleville doğumlu Raimbaud [*sic*] Arthur" iki günlüğüne Stella Oteli'ne yerleştirildi, kendisine üç frank yirmi santim verildi ve buharlı bir gemiyle Fransa'ya geri gönderildi.[23]

Marsilya'da gemiden inen Rimbaud yeniden hastalandı ve günlerini hastanede geçirmek zorunda kaldı. Yatakta yatarken kuluçkadan başka bir plan çıkardı. İsyancı Karlist ordusu tüm Akdeniz kıyısında asker kayıt büroları kurmuştu. Paralı askerler Fransa'da eğitiliyor, sonra gizlice Pireneler'den İspanya'ya sokuluyordu. Doğuya doğru yolculuk bir daire halinde döndüğünden, yoluna batıya doğru devam etmeye ve İspanyolcayı da dil koleksiyonuna katmaya karar verdi.[24]

Hastaneden çıkınca bir asker kayıt bürosu buldu ve İspanya tahtında hak iddia eden Karlist Don Carlos'un destekçisi olarak yazıldı. Bunun karşılığında, küçük bir miktar para ve alayına nasıl katılacağı hakkında talimatlar aldı.

Rimbaud'nun Delahaye'e yazdığı mektupların çoğu kayıptır ama bunların özü Verlaine'in, sarhoş "filomat"ın yaptıklarını kendi ağzı bozuk diliyle betimlediği küçük iğneleyici şiirlerde korunmuştur. 1872'de karşı tarafa gönüllü yazılmaya kalkmış olan Verlaine, Rimbaud'nun son tezgâhını duyup ilgilenmişti:

Dumanlar yok artık ve *daromphe** soktu başımı boka.
Ne kadar yazık. Ne halt ederim şimdi ben? Oysa çok
Kafa yormuştum buna. Karlistler mi? Yok – değmez o da.
Makineli tüfeklere yem olmanın pek zevki yok.

Bu muhtemelen, Rimbaud'nun İspanya İç Savaşı'na karşı yaklaşımı hakkında doğru bir betimlemedir. Karlistler ağır yenilgilere uğruyordu ve ücretli askerler elbette kanlı savaşlara girecekti.

Rimbaud, İspanya sınırına gitmek yerine parayı cebine koyup istasyona gitti ve Paris trenine bindi.

Asker kaçağı memleketine dönüyordu.

* * *

O yaz bir gün, "deli besteci" Ernest Cabaner odasına döndüğünde her şeyin altüst edilmiş ve küçük apsent stokunun tümüyle bitirilmiş olduğunu gördü. İşaretler gayet açıktı: "O kötü kedi Rimbaud geri dönmüş yine!"[25]

Rimbaud, suçlarının sahnesine, belli ki yenilerini işlemek üzere geri dönmüştü. Birkaç hafta sonra Delahaye'e, "onda gayet şaşırtıcı duran ağzı kalabalık bir tavırla, Paris'teyken *herkesin* kıçına bir tekme vurduğunu" söyleyerek övünüyordu. Tanıdığı toprağa geri dönmüş ve filomatik aklı yeni verilerden yoksun kalmış Rimbaud, belli ki kendisi de dâhil herkesin "pislik" olduğunu hissediyordu.[26] İçki içerek kendini rezil durumlara düşürüyordu. Ona hâlâ katlanabilen az sayıda kişi –Cabaner, Forain, Mercier ve Nouveau- için bile, "deli yolcu"yu uzaktan sevmek en iyisiydi.

Sonradan bulunmuş bir kartvizite kurşun kalemle yazılmış adres, Rimbaud'nun Montrouge bulvarı 18 numarada, yani 1872'de Forain'le paylaştığı çatı katının biraz ötesinde bir oda tuttuğunu düşündürüyor.[27] Garnier adlı bir ressamın "Şair Arthur Raimbaut'nun Portresi" adlı kuşkulu resmi yaptığı yer burası mıdır? Bu resimde, (Rimbaud'nun aksine) saçları sağdan ayrılmış, iyi giyimli bir genç ve farklı iki tarih var: 1872 ve 1873. Ama tuvalin arkasındaki bir not bu resmin "Montparnasse mezarlığı kapısının karşısında" yapıldığını söylüyor.[28] Montrouge bulvarı 18 numara bu mezarlığın ana kapısına bakıyordu.

Rimbaud'nun, tablodaki genç gibi iyi giyinmiş olması da muhtemeldir. Delahaye tarafından yapılmış bir çizimde, varlığını insanın omzunu züp-

* "Daronne" (argoda "anne") sözcüğünün esprili biçimi.

pece dürterek bildiren, çok fiyakalı bir Rimbaud görülür. Başında bir melon şapka, üzerinde yakaları kolalı gömlek, vücudu güzel gösteren bir takım elbise ve ayağında da yürümek için yapılmamış ayakkabılar vardır. Isabelle, ağabeyinin Paris'in güneydoğusundaki Maisons-Alfort'ta öğretmenlik yaptığını iddia ediyor.[29] Rimbaud o yaz, tüberküloz sinoviti* yüzünden eriyip giden Vitalie için bir uzmana danışmak amacıyla Paris'e gelen annesi ve kız kardeşleriyle görüşmüştü. Ama Rimbaud'ya öğretmenlik görevi verildiği yolundaki bilginin ortaya çıktığı dönem, Isabelle'in, ağabeyinin yaşamındaki her nahoş dönem için saygın alternatifler uydurduğu bir tarihe (1896) rastlar.

Rimbaud'nun faaliyetlerini gösteren tek inanılır işaret, Delahaye'in Verlaine'i, "atsineği"nin"[30] yolculuklarına parasal kaynak bulmak için son girişimleri konusunda uyaran mektubudur: "Ona göre, sen cimrinin tekisin [...] Paris'te senin annenin evine gitti. Kapıcı annenin Belçika'ya gittiğini söylemiş."[31]

Rimbaud ilk tavafını Eylül sonuna doğru tamamladı. Düzenli bir kış uykusu haline gelecek bir dönem için Charleville'e döndü. Her perşembe ve pazar günü Delahaye'le beraber uzak kafelere yürüyorlardı. Bira parası kazanmak için, ailenin Rue Saint-Barthélemy, 31 numaradaki yeni ev sahiplerinin oğluna Almanca dersi verdi. Geri kalan vaktini nekahet için dinlenerek ve belleğini Nuh'un gemisi gibi doldurarak geçiriyordu.

Yararlı bilgiye yönelik bu büyük iştah ciddi bir bağımlılık haline gelmeye başlamıştı. Üç farklı tanığın söylediklerine göre, omnilinguist [her dili bilen -ç.] artık Hint-Avrupa dil ağacının uzak dallarında sallanıyordu ve Afro-Asyatik dillere uzanmıştı: "Arapça ve biraz da Rusça";[32] "Hintçe, Amharca [Etiyopya] ve özellikle Arapça".[33] Henri Pauffin adlı eski bir sınıf arkadaşı bir gün Rimbaud'ya Charleville yakınındaki bir ormanda rastladı. Bir Yunanca-Rusça sözlükten Rusça öğreniyordu; ama kitaplar bir engel haline geldiğinden, "sayfaları kesip parçalamış ve kâğıt kırpıntılarını ceplerine doldurmuştu".[34]

Rimbaud, bir olgu grubunu –ya da bir dili- diğerinden ayrı bir şekilde ve merkezi bilgi deposuna sürekli başvurmadan büküp eğirecek, birleştirici türden bir akıl kullanıyormuş gibidir sanki. Bu da *Illuminations*'un, yaratıcısına, bize göründüğüne nazaran birbirleriyle daha tutarlı görüne-

* Sinovit, eklemlerdeki kaydırıcı sıvıyı salgılayan sinovyal membranın iltihabı.

bileceği yolunda şaşırtıcı bir olasılığı düşündürüyor. Neyse ki, salt karmaşık bir düşüncenin izleniminden de estetik zevk alınabiliyor sık sık: Einstein'ın karatahtaları, Wittgenstein'ın önermeleri, Rimbaud'nun düzyazı şiirleri gibi mesela.

Delahaye'in iddia ettiği gibi "ilhamı kurumuş"[35] olsa da, yine aynı Rimbaud'ydu bu. O Charleville kışına tarihlenen, bilinen son sanatsal faaliyeti, bir tür gösteriye uygun düşen entegre bilgi kümelerine yönelik aynı tutkuyu gösterir. Farksa, mahsulleri saklama konusunda –başından beri zaten pek güçlü olmayan- isteğinin onu tümüyle terk etmiş olmasıydı.

Charleville'e dönen Rimbaud, Louis Létrange adında genç bir kilise orgcusundan, kendisine müziğin ilkelerini öğretmesini istedi. İlgisi aslında teorikti. İlk başta, bir masanın üzerine çizilmiş bir klavyenin üzerinde sessizce pratik yaptı. Sonra, annesine haber vermeden eve bir piyano gönderdi. Buradaki düşüncesi, Rimbaudlar'ın dairesine bir piyano çıkarıldığını görünce komşuların, binada piyanonun yasak olduğunu söyleyerek şikâyet edeceklerdi. Bunun üzerine Madam Rimbaud piyanonun eve kurulmasında diretecekti. (Plan yürüdü.)[36]

Verlaine'in yaptığı, Delahaye'in anlatımına dayanan bir çizimde, Lisztvari bir Rimbaud klavyenin tuşlarına piston kollarıyla vururken annesiyle ev sahibinin kulaklarını tıkadığı görülür. Başlık: "*La Musique Adoucit les Mœurs*" ("Müziğin Uygarlaştırıcı Bir Etkisi Var"). Létrange'e göre, Rimbaud ölçülerle ya da güzel melodilerle pek ilgili değildi. "Yeni tınılar" arıyordu.

Bu filomatik projeler hakkında en zengin bilgi kaynağı, kırk kilometre mesafedeki Rethel'de öğretmenlik görevi verilmiş olan Delahaye'e gönderilen olağanüstü bir mektuptur. Mektup 14 Ekim tarihliydi.

Mektubunun ilk bölümünde Rimbaud, askerliği konusunda gereksiz endişelerini dile getiriyordu: "Öyle görünüyor ki, '74üncü sınıf tertibin' 2inci 'bölümü' 3 Kasım'ı 'takiben' ya da sonrasında çağırılacak." "Rêve" ("Rüya") başlıklı, kaba bir şarkı güftesinde kendisini gece vakti, osuran bir grup askerle kışlada betimler. Rimbaud'nun da dâhil olduğu askerler, sohbet eden peynirler olarak simgelenir:

> Sızmalar ve patlamalar.
> [...]
> Dâhi: –"Ben" Rokfor'um ha!

–"Okuyacak canımıza!...."
–Ben Gravyer'im
Ve Brie'yim!.... vesaire.

Rimbaud'nun, ne olduğu belirsiz bu basit ve komik şiiri teknik olarak onun bilinen son şiiri olduğundan, zaman zaman onun edebi kariyerinin "zirvesi", sessizliğinin "manifestosu" olarak yüceltilmiştir. Bu şaşırtıcı görüş, ya alışılmadık çok yönlü bir edebiyat duyarlılığını yansıtıyor ya da başsürrealist André Breton'un prestijini yansıtıyor olabilir. Claudel'in Katolik bir Rimbaud'nun meleksel imajına dudak büken Breton, peynir güftesini kendi *Anthologie de l'humour noir* adlı yapıtında Rimbaud'nun "şiirsel ve ruhsal vasiyetnamesi" olarak nitelendirir.[37]

Rimbaud dehayı daima, kötü kokularla ve sinsi fermantasyonlarla özdeşleştirmiştir ve bir arkadaşa gönderilen böyle bir mektubun düşsel hayale resmi bir veda olduğunu düşündürecek bir şey yoktur. Herkesin dediğine göre, 1875'in sonunda Rimbaud'nun entelektüel yaşamı her zamanki gibi canlıydı. Bu mektubun ikinci kısmı filomatik bir alışveriş listesi gibiydi. Bir anlığına, sanki Rimbaud annesinin düşlerini gerçekleştirecek ve École Polytechnique okuluna başvuracakmış gibi gelir:

> Küçük bir rica: Bugünkü fen bakalorya sınavının nelerden oluştuğunu, klasik ve matematik bölümlerini vesaire kesin ve kısa bir şekilde bildirir misin bana. [...] Kesin ayrıntıları özellikle istiyorum çünkü hemen kitaplarını satın alacağım. Askeri talim ve bakalorya sayesinde, görüyorsun, iki yahut üç mevsim eğlenceli geçecek! Şu "şen meşakkat"e boşver her halükârda. Ama sen bana, bu işe nasıl başlanacağını elinden gelen en iyi şekilde *["le plus mieux possible"]* anlatmak lütfunda bulunur musun. [...]
> "Yetersiz gücümün yettiği kadar" dostun.

Eğer şairlerin "gerçek dünya"da çaresiz olduğu görüşü benimsenirse, bu "*choses précises*" [kesin şeyler-ç.] isteği Rimbaud'nun şiiri bıraktığının kanıtı olarak yorumlanabilir. Rimbaud birkaç gün ya da yaşamının geri kalanı boyunca sürecek bir uyku dönemine girmiş olabilir ama şiiri hiçbir zaman, doğal olarak esinlenmiş aklın istemsiz bir ürünü gibi görmediğinden ve "kâhin"in bir sözel bilimadamı ve "ilerleme hızlandırıcısı" olacağını düşündüğünden, "kesinlik"te şiire karşıt bir şey yoktur. Yıl 1875'ti, romantik çağın şafağı değildi.

Kronoloji bilinmediğinden, çok sağlam sonuçlar çıkarılamaz ama sonradan *Illuminations* olarak ortaya çıkan bazı yapıtların, Rimbaud'nun ilgilendiği yeni konulara denk düşen matematik ve müzik terimleriyle benzerlik göstermesi dikkat çekicidir.[38] "Nocturne vulgaire"de ["Bayağı Gece Müziği"] bir piyano *noktürn*'ünün biçimsel döngüsü bile vardır.

> Şimdi zamanların yazgısal sapmaları ve matematiğin sonsuzluğu önlerine katmış götürüyorlar beni, olağandışı çocukluğun ve olağanüstü sevgilerin saygısını kazanan benim bütün başarılara kavuştuğum bu dünyada. – Bir savaşı düşünüyorum durmadan, bir hak ya da güç savaşı, bir mantık savaşı, hiç hesapta olmayan.
>
> Yalın, bir müzik cümlesi kadar.* ("Savaş II")

Delahaye'e gönderilen mektupta, gelen sessizliğin işaretleri varsa da, yeri değiştirilen virgüllerin çoğalmasındadır bunlar. Büyük sözel yaratıcı, başkalarının dili ardına saklanıyordu. Şiir, utanma ve günahkârlık duygusunun kökünü kazıyamamıştı.[39] Tüm o sarhoşluk deneylerinden ve kasti "delilik"lerden sonra Rimbaud'nun kişiliği sağlamdı. Verlaine şimdi, sevgilisi ve "ilham perisi"ni kıs kıs gülen bir parazit gibi görüyorsa da, yalnız değildi. *Cehennemde Bir Mevsim*'in "şeytan"ı da aynı şekilde aşağılayıcıydı: " 'Sen hep bir sırtlan, vs olacaksın...' diye bağırıyor bana hoş gelinciklerden taç yapmış o şeytan."

---

* A.g.e., s. 170.

25. Bölüm

Bay Holmes

"İnsan kafasının güçleriyle baş edecek bir engel bilmiyorum,
gerçeklik dışında."*
("Lautréamont", *Poésies* II)

Rimbaud yirmi birinci doğum gününden iki ay sonra kız kardeşinin mezarının başında duruyordu ve kızın çektiği uzun azaptan ötürü hâlâ sarsılmış haldeydi. "Rimbaud gibi çok güzel bir genç kız" olduğu söylenen[1] Vitalie nihayet 18 Aralık'ta sinovitten öldü. On yedi yaşındaydı.

Rimbaud, Vitalie'ye daima gözde öğrencisi gibi davranırdı ve onun hayranlığına pek kayıtsız kalamamıştı. Rimbaud'nun bile bir dinleyiciye ihtiyacı vardı.

Çocuk Rimbaud'nun birdenbire yaşlanması, cenazeye katılanlardan bazılarının dikkatini çekmişti. Uzaktan bakınca, sanki bütün saçları dökülmüş gibi görünüyordu: Genç omuzların üzerinde parşömen rengi bir kafa. Rimbaud son günlerde şiddetli baş ağrıları çekiyordu. Tuhaf bir şekilde, bunları çok gür saçlarına yordu ve bir perukçuyu saçlarını tümüyle kazıtmaya ikna etti. Verlaine olsa, Rimbaud'nun kazınmış tepesini dinsel bir tavır; onun günahlarından arınmaya hazır olduğunun işareti olarak yorumlayabilirdi. Verlaine, Rimbaud'nun "orospularla düşüp kalkmak, kafayı çekmek ve piyano dersleri almak" için para vermeyi bir kez daha reddettiği mektubunda şunları yazdı:

> Senin böyle budalaca bir yol izlediğini görmek çok üzüyor beni; sen ki bu kadar entelektüel ve *bu kadar hazırsın* (bunu duymak şaşırtabilir seni!). Bunu kesinlikle senin her şeye ve herkese karşı duyduğun iğrenmeden, her şeye karşı sürekli öfkenden ötürü söylüyorum; temelde haklı ama *nedeninden* habersiz bir öfke bu.

Rimbaud'nun iğrenmeye karşı böylesine basit bir panzehiri yoktu. Fakat onun gelecek dört yılını görünürde bir amaç olmaksızın dünyayı dolaşmakla geçirmesinin ille de bir kafa karışıklığını göstermesi gerekmez.

---

* Comte de Lautréamont, *Maldoror'un Şarkıları*, (Çev. Özdemir İnce), Kırmızı Yayınları, 2007. S. 275.

İnsanın, ne yaptığını bilmeden de bazı şeyler hakkında net bir algıya varması pekâlâ mümkündür.

Geceler ılıklaşırken Rimbaud bavulunu topladı yine. Bu kez dünyanın en büyük kentlerinden birine, Viyana'ya, güya Almancasını geliştirmek için gidiyordu ve sonra da Karadeniz'de Varna'ya gidecekti; Bulgar milliyetçilerinin paralı asker tutacağını umut ediyordu herhalde. Son hedefi de, kendisini belirsiz bir "endüstriyel işbirliği"nin beklediği Rusya'ydı.[2]

Viyana'ya Nisan başında vardı. Doğuya giden yol yine kapanmıştı. Bir araba tuttu, uyuyakaldı ve sürücü tarafından soyuldu. Isabelle sonraları, ağabeyinin bunu fark edemeyecek kadar sarhoş olduğunu kabul etmek istemedi[3] ama Rimbaud'nun Delahaye'e söylediğine göre, kaldırımda ceketsiz, şapkasız ve parasız uyandığına bakılırsa bu alışılmadık ölçüde derin bir uyku olsa gerek. Rimbaud'nun belli ki Viyanalı araba sürücüsünün pek işine yaramayacak Viyana kent haritası bu soygundan kurtuldu. Bu harita şimdi Charleville'deki kütüphanededir.

Rimbaud'nun, tüm parasının çalındığını bildirdiği Viyana polisi çok yönlü düşünme konusunda nahoş bir beceri sergileyerek onu yabancı bir serseri diye kovdu.

Paris'e yaptığı ilk yolculukta keşfettiği gibi, yasal kovulma yolculuk yapmanın ucuz yoluydu. Sokaklarda dilenirdi ve sonunda yerel polis onu tutuklar ve bitişikteki bölgeye gönderirdi. Kendisini tüm güney Almanya boyunca kovdura kovdura Strasbourg'a vardı. Oradan da 290 kilometre yürüyerek Charleville'e geri döndü.

Artık vücudu, her zaman aşamıyorsa da, uzak mesafelere gayet uygun hale gelmişti. Yürümek de şiir ya da müzik gibi ritmik bir beceriydi, transa geçmenin ve üretken faaliyetin bir kombinasyonuydu. Delahaye'in sporcu yaya tanımlaması çok özel bir varoluş halini, sorumluluğun mutlu bir şekilde kana ve kaslara bırakılmasını gösterir:

> Uzun bacakları sakin bir şekilde, müthiş adımlar atardı; sallanan uzun kolları çok düzenli hareketler yapardı; sırtı düz, boynu dikti ve gözleri uzaklara dikiliydi. Yüzünde, korku yahut ürperme olmaksızın her şeyi önceden tahmin eden uysalca bir meydan okuma ifadesi vardı.[4]

Belirli bir kaçış hızına ulaşıncaya kadar, her yol eliptik bir yörünge çizerek Ardennes'e geri dönüyordu sanki. Harita üzerinde takip edildiğin-

de Rimbaud'nun yolculukları, *Illumination*'ların bazıları gibi palindromiktir*; varolmayan bir merkezin etrafında tekrarlamalar.[5]

Rimbaud Charleville'de hızlı bir nekahetten sonra kuzeye yönelmeye karar verdi. Evini 18 Mayıs'tan önce bir gün, muhtemelen, tesadüf eseri Collège de Charleville'in yanıp kül olduğu 6 Mayıs civarında terk ettiği biliniyor.[6]

Her ne kadar önceden plan yapıldığını gösteren bir belirti yoksa da, Rimbaud en büyük macerasına başlamak üzereydi. Yıllarca bunun, safdil okurların hoşuna gitsin diye, Rimbaud'nun ilk biyografları tarafından uydurulduğu sanıldı. Fakat o günden beridir belgesel kanıtlar, safdilliğin en aşırı biçimlerinden başka her şeyi doğruluyor.

Brüksel ya da başka bir "Flaman kenti"nde,[7] Hollanda sömürge ordusu için asker toplayan bir acenteyle tanıştı. Hollanda sömürge ordusu, her şeyi göze almış umarsız Karlistlere kıyasla daha becerikli ve modern bir organizasyondu. Son üç yıldır, Hollanda Doğu Hint Adaları'ndan gelen sömürge ürünlerinin akışını kesme tehlikesi yaratan küçük ayaklanmaları bastırmıştı. Bu kuruluşa büyük paralar yatırılmıştı.

Rasgele bir paralı asker için bu, bir Kaptan Cook gezisinden sonraki en iyi şey gibi görünüyordu. Brüksel'de kendi hesabına çalışan bir acente o yıl yerel basına verdiği ilanlarda, yaşı yirmi birle otuz yedi arasında, "mesleği, ailesi ve parası" olmayan ya da "gezmeyi çok seven ve dünyayı görmeye meraklı" erkekler arıyordu.[8] Bu vakada "dünya", Java adasındaki eski Açe Sultanlığı'nın gerilla kaynayan ormanları demekti.

Rimbaud Brüksel'deki Hollanda Konsolosluğu'nda, minimum süre olan altı yıl için imza attı. Kendisine bir defada toplam olarak 300 florin (bugünün parasıyla yaklaşık 1800 sterlin ya da 2800 dolar) ve Rotterdam'a bir tren biletiyle, garnizon komutanına yazılmış bir emirname verildi.[9]

Rimbaud parayla kaçmayıp Rotterdam'a gitti ve oradan da Harderwijk donanma limanına gönderildi. Oraya trenle 18 Mayıs 1876 ikindi sonunda vardı. Belgeleri düzgün ve vücut yapısı da balta girmemiş orman muharebesine müsait derecede güçlü bulundu.

Fransa'da askerlik yapmaya gönülsüz Arthur Rimbaud şimdi kendini köhne bir kışlada, tüfek kullanmayı ve Hollandaca komutları yerine getirmeyi öğrenirken buldu. Yeni asker, belgelerde silik bir anonimliğe indirgenmişti:

---

* Tersinden okunduğunda da aynı cümleyi veren kelimeler-r.n

Yüz: Oval
Alın: Sıradan
Gözler: Mavi
Ağız ve burun: Sıradan
Çene: Yuvarlak
Saçlar ve kaşlar: Kahverengi
Belirgin bir işareti yok
Boy: 1,77 [5' 10"]

Son asker tertibinin 27 Mayıs'ta gemiyle Malaya Takımadaları'na gönderilmesi planlanmıştı fakat acenteler henüz tam bir tertip asker toplayamamıştı. Asayiş operasyonu 1873'te başladığından, geri dönen askerler mesajı herkese yaymıştı herhalde; Java tropikal bir cehennemdi.

Rimbaud 18 Mayıs'tan 10 Haziran'a kadar Harderwijk'te ağaç oldu. Silah arkadaşlarının çoğu ücretli askerler, eski mahkûmlar ve hayatla güçlü bir bağı kalmamış adamlardı. Ayrıca, memleketlerine geri dönmek isteyen bir İtalyan grubu vardı. Her akşam saat beşten dokuz buçuğa kadar, yerel meyhaneler ve kerhaneler birdenbire harcayacak para bulmuş askerlerle tıklım tıklım doluyordu. Rimbaud'nun, vaktini "Rotte Pietje" denen bir fahişeyle geçirdiği söylenirdi. Onu kadının pezevenginin elinden kurtardığını iddia eden Hollandalıya göre Rimbaud, "cin içer içmez çıldıran şımarık, erken gelişmiş bir çocuk"tu, fakat onun arkadaşlığından hoşlanmış olsa gerek, çünkü gemi kalkıncaya kadar sürdürdü bunu.[10]

İçki, orospularla düşüp kalkma ve temel eğitimle geçen ve bitap düşüren üç haftadan sonra 200 asker bir trampetin ritmiyle Harderwijk istasyonuna yürüdü ve kuzeybatı sahilindeki Den Helder'e giden trene bindirildi.

Artık kaçmak için çok geçti ama Rimbaud belli ki dünyanın öteki tarafını görmeye karar vermişti. Kurgu ya da gerçek, romantik şairlerin çoğu sonunda birer burjuva kapitaliste dönüşmüştür. Ama Rimbaud bu ideallerin çürümesi vakasını gülünç bir aşırılığa götürdü. Eski Komüncü, paradan başka bir varlık nedeni olmaksızın emperyalist bir güce katılmıştı. Hollanda sömürge ordusuna ideolojik nedenlerden ötürü katılan yoktu.

Aktörün sisli ruhu çok iyi tanımlanmış rollerden hoşlanır. Rimbaud kendisine verilen bu rolü bir zamanlar, düzyazı şiiri "Démocratie"de düşlemişti. Delahaye'e göre, Rimbaud'nun otantik konuşma tarzı budur: Alay-

cı bir esinlenme ve kendi sözel selinin nereye giderse gitsin en kuduruk yerlerinden geçme konusunda yaman bir yetenek. "Démocratie", görünüşte Rimbaud'nun macerasını önceden canlandırır ama tarihi kehaneti belki de daha dikkate değer. 1876'nın Hollanda Doğu Hint Adaları ya da yüzyıl sonrasının Vietnamı olabilir bu:

> "Bir berbat manzaraya gidiyor bayrak, ve bastırıyor şivemiz davulun sesini.
> "Kentlerde besleyeceğiz en hayâsız fuhuşu. Kılıçtan geçireceğiz mantıklı başkaldırıları.
> "Biberli ve ıslak ülkelerde! –sınai ya da askeri en canavarca sömürülerin hizmetinde.
> "Elveda buraya, neresi olursa olsun. Biz iyi dileğin acemi erlerinin olacak acımasız felsefe; bilimden habersiz, rahatlık için deliren bizim; canı cehenneme, gidici dünyanın. Gerçek gelişmedir bu. Haydi, ileri."*

10 Haziran'da Rimbaud ve diğer 225 asker *Prins van Orange* adlı üç direkli bir buharlı gemiyle Den Helder'den yola çıktı. Gemi, ertesi gün akşam Southampton limanına yanaştı ve iki gününü ikmal yaparak geçirdi. Askerlere tütün, pipo, birtakım oyunlar ve her birine birer kalıp siyah sabun verildi. Bir kaçak Manş Denizi'nde Solent açıklarında yakalanıp çıkarıldı ve *Prins van Orange* 13 Haziran'da Cebelitarık'a doğru yola çıktı.

22 Haziran'da gemi Napoli körfezine vardı ve burada İtalyanlar özel olarak gözetim altına alındı. Rimbaud için, yolculuğun ilk bölümü gelecek atraksiyonların bir fragmanıydı. Uzaktan Kıbrıs görünüyordu ve Süveyş'ten sonra da, gerisinde misyonerlerin bile varamadığı gizemli imparatorluklarıyla Somali kıyıları. Kaptanlara burada demir atmamaları öğütlenmişti: Yerel kabilelerin küreklerle gelip denizcileri katlettiği biliniyordu.

Son bulutlar kaybolunca tropikal giysiler dağıtıldı: Beyaz keten gömlek, mavi beyaz çizgili pantolon, ekose bere. Subaylar için yolculuğun en yorucu bölümlerinden biriydi bu. 26 Haziran ile 2 Temmuz arasında dokuz kişi Kızıldeniz'e atlayıp sahile doğru yüzdü. İçlerinden en az biri boğuldu.

Aden'den sonra gemi okyanus rutinine girdi. Gün saat 5'te başlıyor, günlük işlerle, oyunlarla ve şezlongların üzerinde geçiyordu. Güverte bo-

---

* A.g.e., s. 185.

yunca uzanan beyaz bir tente vardı. Öğle yemeğinden sonra bir saatlik idman can sıkıntısını hafifletiyordu. Sürekli çay ve tütün, cumartesileri de küçük bir bardak brendi veriliyordu. Pazar günleri taze et ve kekle kutlanıyordu.

İki hafta sonra iskele tarafından Sumatra'nın kuzey ucu göründü. *Prins van Orange* Ekvator'un seksen kilometre güneyinde, Padang açıklarında demirledi. Ertesi gün (20 Temmuz) tekrar istim vererek Krakatoa'nın için için yanan zirvesinin önünden geçip sığ Java Denizi'ne ulaştı ve Hollanda'dan kalktıktan kırk gün sonra Batavia (yani Cakarta) kıyısındaki çamurlu sarı sulara girdi. Termometre 35°C'yi gösteriyordu.

Rimbaud'nun taburu geçici kışlasına –limandan on kilometre mesafede, Meester Cornelis bölgesindeki, çay fabrikasından dönüştürülmüş bir binaya- yürütüldü. Kışlada on gün ter döktükten sonra –birkaç hasta ve kaçaktan geriye kalan- 160 asker atların çektiği tramvaylarla limana döndü ve Samarang'a giden bir yük gemisine bindirildi. 2 Ağustos'ta, Java sahilinin güneşle parlayan sisinin arasında, kan ter içinde gemilerden bir kütle belirdi. Dünyanın her tarafından gemiciler çay, kahve, şeker, baharat ve kinin kargolarını yüklüyor ya da her şeyden habersiz paralı askerlerden oluşan son grubun gelişini seyrediyordu.

Rimbaud yararlı bilgiler topluyordu. Avrupa bayraklı gemiler gördü ve belki de Javalı askerlerden bazı lisan kırıntıları kaptı. Düzyazı şiir "Dévotion"daki, yorumculara büyük eziyet çektiren gizemli sözcüğün –"vızıldayan, kötü kokulu yaz otları" için kullanılan "*Baou*"nun- bir Malaya diyalektinde "kötü koku" anlamına gelen bir sözcüğün transliterasyonu olduğu söylenmiştir kimileri tarafından; "büyük Fransız şairinin Batavia'da kaldığı kısa sürede öğrendiği ilk sözcüklerden biridir belki de".[11] Ama kötü kokunun değilse de, bu şiirin geçmiş bir tarihten kaldığı hemen hemen kesindi.

Samarang'da ilk tabur Tungtang'a giden trene bindi ve oradan da tarlaların ve köylerin arasından geçerek, deniz seviyesinden 600 metre yüksekteki daha serin Salatiga'ya yürüdüler.

Vardıklarının ertesi günü (3 Ağustos) Rimbaud'nun taburundaki Fransızlardan biri öldü. Hemen ardından başka ölümler oldu. Son talim ciddi başladı. Okyanus manzaralarına alışmış gözler kampın ötesindeki, bilinmeyen bitkilerden oluşan karanlıklara yoğunlaşmıştı.

***

Çinli, Arap ve Avrupalı göçmen nüfusuyla Java, flanel yelekli ve beyaz pantolonlu, yüzü güneş yanığı ve "uysalca meydan okuma" ifadesi taşıyan bir adamın kolayca kolonici, tüccar, hatta doğabilimci-kâşif sanılabileceği tropikal bir kavşaktı. Hollanda ordusunun mavi ve portakal rengini giyen bir adama kıyasla kesinlikle daha güvendeydi. Kaçaklar daima takip edilir ve bazen kariyerleri bir atış mangasının önünde biterdi.

Er Rimbaud 15 Ağustos'ta kiliseye gelmedi; belki de ilk kez olmuyordu bu. Fakat akşam yoklamasında hâlâ yoktu. Yatakhanede hemen yapılan bir arama sonucunda, bir çift apoletli nişan kordonu, iki garnizon kepi, bir palto, iki süveter, iki gömlek, üç kravat, iki çift mavi pantolon, bir çift külot, bir havlu ve tahta bir sandık bulundu; ama Rimbaud ve silahı yoktu.[12] Takip için bir müfreze gönderildi.

Rimbaud'nun yokluğu fark edilinceye kadar geçen zaman onun tepeden inip Tungtang tren istasyonuna varmasına yetmişti. Ama trene binmeye kalksaydı hemen yakalanırdı. Bir adamın ulusların birbirine karıştığı potada kendini kolayca kaybettirebileceği Samarang sadece 48 kilometre mesafedeydi ama bir asker kaçağı için, görünür yollardan oraya ulaşılması mümkün değildi.

Rimbaud'nun söylediklerine dayanan rivayetler onun bir ayını Java'yı dolaşıp "kendini yeni duyarlılıklarla tıka basa doldurduğu"nu söylüyor. Bu "bir ay"ın yerine "iki hafta" konsa gayet akla yakın olur. Isabelle Rimbaud'nun kocası Berrichon'un 1897'de yazdığı ve bütün olaya budalaca gölge düşürdüğü biyografisinde söylediğine göre Rimbaud

> mecbur kalmıştı [...] korkunç bakir ormanlarda saklanmaya ve yırtıcı kaplanlar ve sinsi boa yılanları tarafından öldürülmeden yaşamayı orangutanlardan [Java'da hiç bilinmez] öğrenmiş olsa gerek.[13]

Berrichon'un, son derece saygın orangutanların zekâsına güvenmesi şaşılacak bir şey değildir herhalde.

Adada yoğun bir şekilde tarım yapıldığından, yiyecek –özellikle de meyve- bulmak Paris'ten Charleville'e giden yolda hiçbir zaman olmadığı kadar kolaydı. Bunun yanı sıra Rimbaud neredeyse on üç haftadır, özellikle Java'nın iç bölgelerine uygun bir askeri eğitim almıştı.

Ormanlarda ve dağlık arazide saklanarak Samarang'a gitmiş ya da mantıken, doğudaki Surabaya limanına yönelmiş olabilir. Ama Rimbaud Hol-

landa sömürge ordusu yönetim ağının dışına adım attığından beri, Java orangutanı gibi tam anlamıyla yok oluyor.*

***

O yaz Samarang'dan ayrılmayı umut eden Avrupalı denizciler arasında, *Wandering Chief* adlı, 477 tonluk küçük bir yelkenli geminin amiri, Kaptan J. Brown adında bir İskoç vardı.[16]

Kaptan Brown, altı ay önce South Shields'ten kalktığından beri kötü günler geçirmişti. Bir adam gemiden düşmüş ve on hafta sonra, gemi Batavia'ya varınca boğulduğu bildirilmişti. Temmuz'da, *Wandering Chief* Samarang'da şeker kargosu yüklerken aşçı ve bir mürettebat "hastalık" nedeniyle çıkarıldı.

Kaptan Brown'ı şimdi tehlikeli bir dönüş yolculuğu bekliyordu. Cape burnundan dolaşacaktı ve kadrosu ciddi şekilde yetersizdi: İki subay, dört gemici ve on dört yaşında bir miço.

Ağustos'ta şansının değiştiği görülüyor. Samarang'ın ve Java kıyısındaki daha küçük limanların otellerinde ve rıhtımlarında takılan serseriler arasından eleme yaparak üç yedek bulmayı başarmıştı: Hans Hanssen adında Danimarkalı bir aşçı; *Cleveland*'da yüzbaşı olarak görev yapmış, John Hingston adında bir denizci ve bir zamanlar *Oseco*'nun mürettebatında çalıştığını iddia eden, Edwin Holmes adında bir adam.

Wandering Chief'in dönüş yolculuğunun tarihi ve detayları Rimbaud'nun kendi anlattıklarına öylesine uyuyor ki, Rimbaud'nun Java'dan yola çıktığı gemi hemen hemen kesinlikle budur. Fakat Enid Starkie'nin keşfettiği gibi, Rimbaud ne *Wandering Chief*'in mürettebat listesinde, ne de gemi ve denizciler kütüğünün herhangi bir yerinde kayıtlıdır.

Rimbaud'nun kendi adını kullanması kendisine hiç yakışmayacak bir aptallık olurdu. Hollanda askeri inzibatı Java'dan kalkan, özellikle de Fransızların bulunduğu gemilerin listesini kontrol ediyordu. Rimbaud'nun, kendisini Danimarkalı bir aşçı diye yutturacak kadar becerikli olması pek mümkün görünmediğinden ve Yüzbaşı Hingston gerçekten de 6 Temmuz'da

---

* Rimbaud'nun Afrika'daki arkadaşlarından biri, onun Avustralya'yı da gördüğünü iddia ettiğini söylüyor. Böyle bir şeyi ancak 1876 Ağustos'unda yapmış olabilir. Surabaya'dan Palmerston'a (Darwin'e) yolculuk en azından beş gün sürerdi. Bu durumun bilinen kronolojiye uygun olmasına ve Rimbaud'nun listesindeki sözcüklerden birinin ("Wagga Wagga dutu")[14] sadece Avustralya'da bilindiğinin açık olmasına karşın, bu konuda sağlam bir kanıt bulunamamıştır.

Cleveland'dan ayrıldığından, Edwin Holmes oldukça kuşkulu görünmeye başlıyor.

Gemisi *Oseco* kısa süre önce Hint Okyanusu'nda terk edilmişti; o yaz Samarang'da herkesin bildiği bir şeydi bu. Fakat *Oseco* ya da başka bir gemiyle ilgili hiçbir liste, rapor ya da sözleşmede "Edwin Holmes" diye bir ismin bulunmadığını bilecek kaç kişi vardı ki? Esrarengiz Bay Holmes Samarang'ın rutubetli havasında belirdikten dört ay sonra, *Wandering Chief* Le Havre'a varınca kayboldu.

Aynı şekilde tuhaf olan başka bir şey de denizci listesinde diğer mürettebatın ayda seksen yedi frank alacağı görülürken Bay Holmes'a sadece yetmiş beş frank vaat edilmiş olması ve sonunda da miçodan bile daha az para almasıdır.

Rimbaud'nun, sorumluluk taşıma konumundaki kişilerin sempatisini kazanma yeteneği gayet iyi bilinir. Edwin Holmes kimse, Kaptan'la ikisinin özel, yasadışı bir anlaşmaya vardıkları görülüyor: Samarang'da, yeni mürettebatın kaydedildiği 29 Ağustos'ta, *Wandering Chief*'in demir almasından bir gün önce, eski *Oseco*'dan Holmes, Kaptan Brown tarafından 11 Temmuz'da, yani *Oseco*'nun terk edilmesinden üç gün *önce* ve belki daha da dikkat çekici olanı, Er Rimbaud'nun kayıp olarak bildirilmesinden bir aydan daha fazla bir süre önce işe alınmış olarak kaydedilmiş.

***

> 4 Kasım, St. Helena... 30 Eylül'de, 31. Güney enlemi, 31. Doğu boylamında *[Wandering Chief]* çok sert bir havaya, dalgaların güvertede sabit durmayan her şeyi götürdüğü ve teknenin 30 saat alabora derecesinde yana yatık bir konumda kalmasına yol açan ters akıntılı hırçın bir denize rastladı; ambar kapakları ve seren cundaları bu süre zarfında suyun içinde kaldı; tekneyi doğrultmak için her türlü çaba harcandı fakat doğrultulamayacağı görülünce, ambarına bir metre seksen santim su dolmuş durumdayken, mizana direğiyle ön ve ana babafingo direkleri kesilmek zorunda kalındı. İçeriye dolan su nedeniyle bir miktar şeker denize gitti.[17]

Rimbaud'nun şansına, Ümit Burnu adına uygun davrandı. *Wandering Chief*'in iyi havalarda gayet zındık olan mürettebatı diz çöküp dua etti. Rimbaud'nun bütün hikâyeleri, hatta *Illuminations* bile gerçeğe dayanıyordu ve gemi St Helena açığında demirlediğinde (Kaptan'ın kayıtlarıyla doğrulanan bir şeydir bu) Rimbaud'nun, Napolyon'un son yıllarını ya-

şadığı ücra kayalığı görmek için sahile yüzmeye kalktığı yolundaki hikâyeden kuşkulanmak için bir neden yoktur. "Allahtan, gemicilerden biri suya atladı ve çekip onu tekrar gemiye çıkardı."[18]

Teknenin uğradığı hasar ve yolculuğun uzunluğu göz önüne alınınca Rimbaud'nun, Delahaye'e söylediği gibi, Afrika'ya ilk ayak bastığı yerin Atlantik kıyısındaki Dakar olması da gayet mümkündür.[19]

Wandering Chief, Samarang'dan kalktıktan doksan dokuz gün sonra, yani 6 Aralık 1876'da İrlanda'nın güney kıyısındaki Queenstown limanına yanaştı.

Rimbaud'nun yolculuğunun son aşamaları muhtemelen şöyleydi: Queenstown'dan trenle Cork'a, feribotla Liverpool'a, sonra trenle Londra'ya ve Manş Denizi'ni geçerek Dieppe'ye.[20] Oradan Paris'e gitti ve Place de la Bastille'de, Wisseaux adında bir heykeltıraş tarafından "İngiliz gemici" kıyafetiyle görüldü ve böylece, Rimbaud dedikodu şebekesinin kullandığı yeni lakap ortaya çıktı: "*Rimbald le marin*" ("Gemici Rinbad").[21]

9 Aralık'ta, sakallı, iklim koşullarından yıpranmış ve hafif romatizmalı bir halde, annesinin evindeydi.[22] Haftalarca gezgin görüntüsünün ardında saklandı. Delahaye, Rimbaud'nun hâlâ yaşadığını ancak 28 Ocak 1877'de fark edebildi. Arkadaşı Ernest Millot'ya şunları yazdı: "Geri döndü!... küçük bir yolculuktan – hemen hemen hiçbir şey değil": Brüksel'den Cork'a, Java yoluyla; sonra "Liverpool, Le Havre [*sic*], Paris ve –her zamanki gibi- son durak... Charlestown." "Ve henüz bitmiş değil. Daha birçok macera göreceğe benzeriz."[23]

Perdenin indiğini görüp üzülen birkaç eleştirmen *Illuminations*'u elekten geçirerek bu maceralara has imgeler aradı: Varsayımsal Batavia "kötü koku"su, "Gösteri" sirki, "Kentler"de görülmesi muhtemel bir Stockholm manzarası. Ama Rimbaud kaydetmeyi bırakmıştı. Artık tek dinleyicisinin Delahaye ve o sırada tesadüfen kafede bulunanlar olduğu kesin görünüyor.

Eğer bu geç döneme tarihlenebilecek bir şiir varsa, gazetelerin ilan sayfalarından esinlenmiş gibi görünen "Ucuzluk" olabilir ancak. Rimbaud bunun son *Illumination* olmasını amaçlamış olabilir. Bu gerçekten, görkemli bir muğlak son olurdu. İflas etmiş bir kâhinin son tasfiye satışı mıydı bu, yoksa iş hayatına başka bir isimle mi giriyordu?

Satılık, yığınlar için kargaşa; yüksek uzmanlar için önüne geçilmez sevinçler; tüyler ürpertici ölümler, müminler ve âşıklar için!

Satılık evler ve göçler, sporlar, peri oyunları ve kusursuz rahatlıklar ve satılık çıkardıkları gürültü, yaptıkları etkinlik ve yarattıkları gelecek bunların.

Satılık hesap işlemleri ve görülmemiş uyum sıçramaları. Hiç düşlenmemiş buluşlar ve çözüm yolları, hemen kullanıma hazır.

[...]

Satılık Bedenler, sesler, yadsınmaz büyük bolluk, hiçbir zaman satılmayacak şeyler. Ucuzluğu bitirmiyor satıcılar! Yolcuların hemen hesap kapatmaları gerekmiyor nasıl olsa.*

* A.g.e., s. 167-168.

26. Bölüm

John Arthur Rimbaud

"Bir tek bende var bu yabanıl gösterinin anahtarı."
("Göstermelik", *Illuminations*)

1876 Aralık: Rimbaud şiir yazdığı konusunda bir belirti vermeyeli neredeyse tam iki yıl olmuştu.

"Niçin bıraktı?" sorusu sorulmuştu yanıtlamasa da ve birçok kez, çünkü bu sadece varsayımsal bir "edebi intihar" ânı değil, Rimbaud'nun tüm kariyeriyle ilgiliydi.

İki şiir kitabının arasında ya da hatta Baudelaire gibi, bir şiirin çeşitli bölümleri arasında şiiri bırakan birçok şair vardır. Paul Valéry ya da Matthew Arnold gibi bazıları yıllarca sessizliğe gömülür. Öte yandan, alelade şairler yazmadan duramaz genellikle.

Rimbaud için şiir daima, bir amaç için saygınlık kazanmak, öfkeye yol açmak, gerçekliğin doğasını değiştirmek için araç olmuştu. Hedefin her yeniden tanımlanışı eski tekniği işe yaramaz kılıyordu. Rimbaud'nun düzyazısı onun artık vezinli şiire, çoğu matematikçinin kişisel bilgisayarların keşfinden sonra sürgülü cetvellerine duyduklarından daha fazla nostalji duymadığını göstermişti.

Rimbaud hâlâ şiir yazmak istiyorsa bile, bu olanaktan yoksun kalmış olabilir. O hiçbir zaman, Hugo ya da Banville gibi şairlerin düşünsel yanıtların azalmasıyla baş edebilmesini sağlayacak türden bir vezinsel mekanizma geliştirmemişti. Onun son teknikleri daima, düşüncedeki hızlı değişimlerden alınmıştı. Yetişkinliğin göreli çamuru çöktükten sonra *Illuminations* gibi şiirler artık kelimenin tam anlamıyla düşünülemez hale gelmişti belki de.

Rimbaud'nun "sessizliği" gibi saygıdeğer gizemlerin karşısında gereken şey bazen ya bir dereceye kadar bir kayıtsızlık geliştirmek, ya da soruyu yeniden formüle etmektir; "Şiir yazmayı niçin bıraktı?" değil de, "Şiirle niçin uğraştı?" diye sormak yani.

Rimbaud'nun yaşamının hemen hemen her yönüne tek bir amaç musallat olmuştur. Eğer bu gizem tek bir çözüme indirgenebilirse, basit bir raslantıda görülür: Rimbaud şiir yazmayı hemen hemen, diğer insanlarla birlikte yaşamaktan vazgeçtiği zaman bıraktı.

Rimbaud'nun kendi çalışmasına yönelik ilgisi, dünyanın sözel yeniliklerle değiştirilemeyeceğinin farkına varmasıyla bitmemişti. Ama gençlik ilişkilerinin tümüyle başarısız olmasından sonra devam edemedi. Şiirlerini hep, özel bir iletişim biçimi gibi görmüştü. Şarkılarını şarkıcılara, hicivlerini hicivcilere verdi. Kalıcı bir arkadaşı yoksa yazması boşunaydı. "Onun zamanının ilerisinde" olmaktan kastettiği budur. 1876'da Rimbaud'nun hayranlarının çoğu ya beşikteydi ya da henüz ana rahmine düşmemişti.

Rimbaud son *Illumination*'unu yazdığında her halükârda, şiirinin ifade sınırlarını aştığını ve artık enerjiyi boşa harcamaktan başka bir şey olmadığını hissetmiş olsa gerek. Romantizmin mantıksal sonuna varmış ilk Fransız şairlerinden biriydi. Herkesçe kabul edilmiş şeylere değil de bireysel duyarlılıklara dayalı şiirler, klişe ve yaygın anlayışlardan arındığında –en azından kendi okurlarını yaratıncaya dek- çaresizce kişiselleşme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. "Parade"ın sonundaki sözcüklerle bir tahrik değil, yardımseverce bir imada bulunmak amaçlanmıştı belki de: "Bu çılgın gösterinin anahtarı sadece bende."[1]

İronik bir şekilde, Rimbaud'nun yapıtı uzun yolculuğuna ışığa çıkarak başlamıştı bile. 1878'de Verlaine *Illuminations*'a tekrar baktı ve bazı "büyüleyici şeyler" buldu. Bunları Rimbaud'dan habersiz bastırmayı planlıyordu herhalde. Şiirleri kayınbiraderi, besteci Charles de Sivry'ye verdi.[2] Mathilde bu şiirlere ambargo koymasaydı bunlar Sivry tarafından, Benjamin Britten'in *Illuminations*'undan altmış bir yıl önce müziğe dökülebilirdi.

Rimbaud için, ilk baştaki arayış devam ediyordu. Sayfanın ufkunu aşıp kaybolduktan sonra da hâlâ maceraya aç haldeydi.

Cehennemde Bir Mevsim'den on iki yıl sonra, 1885'te Arabistan'dan, hayatta kalmak için hikâyeler anlatan yeni bir Şehrazat gibi yazacaktı:

> Olduğum yerde kalmak ve yaşamak için çalışmak zorunda kalmadan gezme imkânım olsaydı hiçbir yerde iki aydan fazla görünmezdim. Dünya çok büyük ve gezmesi bin yaşamdan daha fazlasını gerektiren muhteşem ülkelerle dolu.[3]

***

Rimbaud 1876-77 yılları arasında öyle bir kış uykusuna yattı ki, yaşadıkları hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmiyor. Bilinen tek şey yeniden Rusça öğrendiği ve ticarete girmeyi düşündüğüdür; muhtemelen bir sigortacı olarak.

Onun pekâlâ becerebileceği bir şeydi bu; ansızın gelebilecek bir zarar korkusu uyandırabilme yeteneği gerektiren, yasal bir dolandırıcılık numarasıydı. Bir misyoner grubuna katılmayı da düşündü.[4] Bu da göründüğü kadar akılsızca bir şey değildi; misyoner toplulukları gazetelere sık sık ilan veriyorlardı ve manevi kanıtlar konusunda da her zaman titiz değillerdi. Ama bahar gelip de gezinti kapısını tekrar açınca başka bir tezgâh buldu. Ne kadar ahlaksızca denk düştüğü gayet açıkça belliydi.

Kuzey Almanya'nın yolunu tutup, bir Hollanda asker kayıt acentesinin adıyla çalışmaya başladı.[5] Yukarı Ren kentlerinin barlarında oturuyor, genç Prusyalılara üzerine para verilen Java yolculuğunu – bedava tütünü, Samarang'ın büyüsünü ve belki de, sonunda kaçış yolunu anlatıyordu.

Tam da Rimbaud'nun anladığı anlamda bir işti bu: İçine muazzam ironi katılmış, kazançlı bir girişim. Java seferi bir çocuğun macera hikâyesiyse, bu da bir kara komediydi: Daha yeni ısırdığı el tarafından beslenerek, Prusyalıları dünyanın öteki ucundaki muhtemel ölümlerine gönderen Fransız.

Birçok Rimbaud hayranının, onu şiir sonrası kariyerinin boktan yerlerinde takip etmeyi ve 1875'ten başlayıp onun, "sürgündeki meleğin" kaçamayacak ya da karşı çıkamayacak engelli bir çocuk gibi yattığı ölüm döşeğine kadar gitmeyi niçin "yakışıksız" bulduğunu anlamak zor değil. "Afrikalı Rimbaud'nun ailesine yazdığı mektupları okumayalım" diyor Yves Bonnefoy ısrarla. "Bir gün 'ateşi çalmak' istemiş şairin şunu mu yoksa bunu mu sattığını bulmaya çalışmayalım."[6]

Ama Rimbaud yazarken sadece Rimbaud muydu? Ve hayranlık gerçek bilgiyle bağdaşamaz mı? Baudelaire'in demek istediği gibi, şiir dolandırıcılıktır. Askerleri Hollanda sömürge ordusuna katılsınlar diye kandıran yirmi iki yaşındaki kişi, gelecek kuşaklara en inanılmaz metafizik fantezileri satan, hem de çok başarılı olduğundan bazı heveslilerin hâlâ, şairin geri dönüp son talimatları vereceğini beklediği on sekiz yaşındaki kişinin pek uzak bir akrabası değildi.

Rimbaud, on iki asker kaydettikten sonra acenteden komisyonlarını topladı ve Hamburg'a gidip hepsini bir kumarhanede kaybetti.

Bu noktada, kâğıt silinip tekrar temizlendiğinde Rimbaud birdenbire birinci tekil şahıs olarak belirir. Yaşamının bu boş bölümünde Rimbaud'nun gerçek bir elyazmasının varlığı olağanüstü bir şans eseri gibi görünüyor, belgedeki bir şey takdirle gülümsemeleri birden dondursa da.

14 Mayıs 1877'de Bremen'deydi –Birleşik Devletler'e giden göçmenlerin ana limanında[7]- ve Amerikan konsolosuna yazıyordu. Bildiği diller birazcık birbirine karışmıştı ama mesaj yeterince netti.

> 14 Mayıs 77, Bremen
>
> Aşağıda imzası bulunan Arthur Rimbaud – Charleville (Fransa) doğumlu – 23 yaşında – 1 m 70. yüksekliğinde [*sic*] – Sağlığı yerinde, – Eski fen ve dil öğretmeni – Halen Fransız ordusunun 47° Alayından kaçak durumda, – Bremen'de gerçekten hiçbir olanağı bulunmuyor, Fransız Konsolosluğu her türlü kurtarmayı reddediyor –
>
> Amerikan deniz kuvvetlerine hemen girmeyi hangi koşullarda başarabileceğini öğrenmek istiyor.
>
> İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca konuşmayı ve yazmayı biliyor.
>
> Bir İskoç yelkenli gemisinde dört ay, Java'dan Queenstown'a, 76 Ağustos'tan Aralık ayına kadar gemicilik yaptı.
>
> Bir yanıt alırsa çok onurlanacak ve müteşekkir olacaktır.
>
> John Arthur Rimbaud[8]

Bu tuhaf iş başvurusu Poe'nun "Zıtlık Şeytanı"nın işine benziyor. Amerikan deniz kuvvetlerine sadece Birleşik Devletler vatandaşları girebilirdi ve başvuru bu yüzden, her halükârda başarısız olacaktı. Ama niçin kendini bir asker kaçağı diye niteleyerek şansını bile bile yok etti?

Bu kendi kendini baltalayıcı başvurunun en tuhaf ayrıntısı, bunun asıl mantığı denebilecek şeye giden ipucudur. Fransız 47'inci Alayı, Rimbaud'nun babasının 1852'den, 1864'de emekli oluncaya kadar ait olduğu alaydı.

"John Arthur Rimbaud" da, sıla hasreti çeken *sarhoş gemi* gibi, hayali bir Yüzbaşı Rimbaud'nun, yani sonunda birliğinden kaçıp evine dönmüş askerin yeniden beden bulmuş, yüzer bir halidir.

Bu konu dışı sahneler sadece, şiirin yumuşak sığınağında gerçekleşmediği için tuhaf görünüyor. Rimbaud sayfayı giysilerini değiştirmeden terk etmişti. *Cehennemde Bir Mevsim*'deki fantastik *curriculum vitae* ve *Illuminations*'daki kişiliklerin kaotik geçit töreni hep aynı hikâyeye aittir: Hiç varolmamış, kayıp bir kişinin aranmasına.

***

Bir ay sonra Hamburg'da, eski "fen ve dil öğretmeni" küçük bir gişede oturmuş, Loisset sirkinin biletlerini satıyordu.[9] Tercüman olarak da çalışmış olabilir. "Parade"ın ["Göstermelik"], Rimbaud'nun sirk çadırında yaşadığı günlere göndermede bulunduğunu iddia edenler, tercümanın özel şakası olan son satırın çekimine kapılmış olabilir –"Bu çılgın gösterinin anahtarı sadece bende"- ama Cirque Loisset, "Parade"ın pis panayır yeri tayfasıyla talaşlarını hiçbir zaman kirletmezdi, "dehşet veren sesler ve birkaç tehlikeli numarayla; onlar kente sert bir iş için gönderilmiş, iğrenç bir şıklıkla süslenmişlerdir". Loissets Avrupa'yı, kuşaklar boyunca seyahat eden bir kral maiyeti gibi dolaşıyordu. Pullarla süslenmiş akrobatlarına prensler kur yapmıştı ve disiplini de Hollanda sömürge ordusundan daha sıkıydı.[10]

Rimbaud birkaç hafta sirkle kaldı, Kopenhag'ı, Stockholm'u gördü ve sonra kaçtı. Adı 1877 Haziran'ında tutulan Stockholm yabancılar kayıt defterinde, "acente" ve "denizci" olarak iki kez görünüyor;[11] ama bunlar muhtemelen işten ziyade birer düşünceydi. Bir kez daha parasızdı.

Şansına, Stockholm'deki Fransız konsolosu Bremen'deki meslektaşından daha sorumlu çıktı. Sirkten kaçmış genç Le Havre'a giden bir gemiye kondu ve sonunda, yürüyerek Charleville'e vardı.[12]

Bundan sonraki üç ay, Drouot müzayedesindeki 1998 tarihli Rimbaud satışına kadar tümüyle karanlıkta kalmıştı. İlk biyografının yeni bulunan röportaj notlarından, Rimbaud'nun 1877 sonbaharında tekrar Marsilya'ya geldiği ortaya çıkıyor. Orada Henri Mercier (sabun fabrikası sahibi olduğu düşünülen kişi) tarafından görülmüştü. Rimbaud, çok berbat bir duruma düşmüşse de morali bunun tersine yüksekti:

> Mercier İtalya'dan dönerken Marsilya'da, son derece parasız bir haldeki A.R.'ya rastladı. Hırsızlık yaparak yaşadığını ve kinik bir Kapüsen rahibiyle daha da kötü bir şey yaptığını söyledi. Bir manastırda kalıyordu. Mercier ona 5 frank verdi. Rimbaud "5 frankın hiç zararı olmaz" dedi, parayı aldı ve kaçıp gitti.[13]

Kuşku yaratacak derecede zengin bir yaşam dilimidir –Arthur Rimbaud'nun dilenci, kulampara, kâfir ve hırsız olarak, her şeyi kapsayan tipik bir portresidir bu; ama Delahaye'in Verlaine'e gönderdiği mektuplardan birindeki bir çizime çok uyuyor – "Le Capucin folâtre" ("Oynak Rahip")[14]- ve yap-bozun diğer bir parçasına da tam uyuyor. Kışın gelmesinden korkan Rimbaud, gözünü Süveyş Kanalı'nın yükselen bir uluslararası iş pazarına dönüştüğü İskenderiye'ye çevirmişti.

Rimbaud'nun vücudu onu yine yatağa düşürdü. Yolculuk sırasında hastalandı. Doktor "aşırı yürüme nedeniyle kaburgaların karın bölgesine sürtünmesi sonucu mide cidarının iltihabı ve yıpranmasıyla seyreden gastrik ateş" teşhisi koydu.[15]

Bu hiç alışılmadık dert Rimbaud tarafından uydurulmuş olabilir. Yürümenin mideyi yıpratıp zayıflatacağı fikri onun *chanson*'larındaki paradokslar arasında hiç de yabancı değil: İç organların düzeni bile kendi kendini baltalıyor. Rimbaud'nun vücudunun dünyası, şefkatli bir Yaradan'ın varlığı konusunda hiçbir kanıt göstermiyordu: Kaburgalar içeriye batıyor, saçlar baş ağrısı yaratıyor, yemek yemek açlığa yol açıyordu.

Ateşlenmiş yolcu İtalya sınırındaki Civitavecchia'da yığılıp kaldı ve dosdoğru hastaneyi boyladı; beş yılda beşinci hastaneydi bu. Midesi toparlanınca Roma'yı gördü ve sonra, 1877'nin sonlarına doğru Nice (belki)[16] ve Marsilya üzerinden Ardennes'e döndü asla ortaya çıkmayacak imgelerle dolu bir halde.

> Sessiz kalacağım; şairler ve hayalperestler kıskanacak. Onlardan bin kez daha zenginim ben. Bunların hepsini kapatıp saklayalım okyanus gibi.[17]

Rimbaud son üç yılda yaklaşık on beş ayı evinde ve yaklaşık yirmi bir ayı da denizde ya da yolda geçirmişti. Gemi güvertesinden gördüğü kıyılar hariç, on üç ülkeye gitmiş, 51 bin kilometreden fazla yolculuk yapmıştı. Anekdot dağarcığında gerekenden daha çok malzemesi vardı. Seyyar satıcı, editör yardımcısı, barmen, tarım işçisi, dil öğretmeni, özel öğretmen, fabrika işçisi, liman işçisi, ücretli asker, gemici, simsar, kasiyer ve tercüman olarak çalışmıştı ve bu listeye birkaç iş daha eklemeye hazırdı. Hemen hemen her fırsatta, önceden vasıf kazanmadığı konularda bir şeyler yapmıştı.

En bilinen vasıftan –diplomadan- yoksun olmasına karşın, fiilen beş dil biliyordu, *Grand Tour** yapmış bir İngiliz lordundan daha çok yer görmüş ve daha ilginç sarhoşluklar yaşamış, bir kitap çıkarmış, üç ülkede tutuklanmış ve diğer üçünden de sınır dışı edilmişti. O güne dek yazdıklarından kazandığı tek şey bir derginin parasız aboneliğiydi fakat arkasın-

---

* 17-19. yüzyıllarda genç Avrupalı soyluların, görgülerini arttırmak için özellikle Fransa ve İtalya'nın belli başlı kentlerine yaptıkları yolculuk-ç.n.

da, bir gün şiir kâşiflerine yeni düşünce diyarları açacak bir yapıtlar bütünlüğü bırakmıştı. Dilenmiş, hapse girmiş, hapis gerektirecek yaklaşık on iki suçu cezasını çekmeden işlemiş ve savaştan, devrimden, hastalıktan, tabanca yarasından, ailesinden ve Ümit Burnu'ndan kurtulmuştu. Çağının en önemli yazar ve siyasi düşünürlerinden bazılarıyla yakın ilişkilerde bulunmuştu.

Sonunda Doğu Afrika kıyılarına vurmuş olan Arthur Rimbaud zavallı bir masum değildi.

***

Bundan sonraki on bir ayda Rimbaud'nun yaşamı yoğun bir bitki örtüsünde geçen havai bir takiptir. Keşif fotoğrafları bazen, birkaç bilgi kırıntısından oluşan, hareket halindeki bir figür görüntüsündedir ama bu görüntülerin bazıları Rimbaud olmayabilir. Paris'te görüldüğü bir zamanda rivayete göre, "İsviçre'nin bir ucundan ötekine"[18] koşturup duruyordu.* Birinde, bir banka memuru olarak çalıştığı söylendi.[20] Bir diğerinde de, "rüzgâr tabanlı adam" ayakkabı bağcığı satıyordu.[21] Aşağıdaki parçacıklar bir kenara bırakılırsa, kronoloji tümüyle "1879 Eylül'ünden öncesi"ne etiketlenmiş dosya notlarından oluşan küçük bir destedir.

1877-78 KIŞI. Madam Rimbaud, Charleville'in üç kilometre doğusundaki Saint-Laurent köyünde bir ev almıştı. Bu "çalışkan inziva" sırasında Rimbaud kendini kitaplara gömdü ve filomatik bir şevkle, cebir ve geometri, mekanik ve mühendislik prensiplerini ezberledi.[22]

1878 NİSAN. Delahaye, Verlaine'e şunları yazdı: "Rimbe'nin Paris'te görüldüğü bir gerçek. Bir arkadaşım onu Paskalya'ya doğru Quartier Latin'de görmüş."[23]

1878 YAZI: Rimbaud annesinin Roche'daki çiftliğinde çalışıyor ve bazı köylüler onu gezici işçi sanıyor. Delahaye "onun gücüne, cesaretine, dayanıklılığına ve keskin görüşlü, çok yönlü zekâsıyla kazandığı anında becerilere" tanıklık etti.[24]

---

* Diğer iki Rimbaud için 19. nota bakınız. Adını Luksor tapınağına kazıyan Rimbaud muhtemelen bir Napolyon askeriydi. Gemi enkazlarını yağmalayan diğer Rimbaud ise J.B. (Jean-Baptiste?) Rimbaud olarak teşhis edilebilir.

1878 SONBAHAR: Delahaye'den Verlaine'e: " 'Rüzgâr tabanlı adam' kesinlikle kayıplara karıştı. Gıkı çıkmıyor."[25]

***

Rimbaud'nun güvenilir bir şekilde tekrar göz önüne çıkmasından hemen önce izler çatallanıyor. Aşağıdaki iki sahne de aynı derecede muhtemeldir:

> A. Hamburg'da, yakın zamana kadar bir çiftlikte çalışmış, girişken Fransız genç, kendisini bazı tüccarlara tanıtıyor ve bir yolculuk görevi üstlenir. Cenova'ya, oradan da İskenderiye'ye gidecek. Bunun kötü bir pazarlık olduğu anlaşılıyor: Mısır'a geçiş (yaklaşık 40 sterlin) bütün kazancı götürüyor.
>
> B. Arthur, Charleville'de annesine, bazı Hamburglu tüccarların onu İskenderiye'ye göndermek istediği yolunda bir hikâye uyduruyor. Cenova'ya vardıktan sonra kadına, "Mısır'a geçiş korkunç para tutuyor ve bu yüzden bu işte kazanç yok" diyor. Başka bir deyişle, kadın onun yine para isteyeceğini bekliyor olsa gerek.[26]

Kesin olan bir şey varsa, Rimbaud'nun Cenova'ya 1878'in sonlarına doğru gittiğidir. Onun tüyler ürpertici yolculuğu, 17 Kasım 1878'de "Sevgili arkadaşlar"ına, (kan bağından çok, tanıdıklar olarak söz ettiği) annesiyle kız kardeşine gönderdiği muhteşem mektuptan biliniyor.

Evden yirmi dördüncü doğum gününde (20 Ekim 1878'de) ayrılıp doğuya yöneldi ve niyeti, korkulu St Gotthard geçidinin (ya da Rimbaud'nun kutsallıktan arındırılmış tarzıyla "Gotthard"ın) üstesinden gelmekti.

Rimbaud'nun Alpleri geçişinin her iki tarafında da gayet ilginç bir olaylar dizisi vardır. Mektubunu yazmadan bir gün önce, babası Dijon'da, altmış iki yaşındayken öldü. Rimbaud'nun, çoğu posta arabası ve trende geçen yirmi dokuz günlük yolculuğu, kolayca güneye sapıp Dijon'a uğramayı da kapsamış olabilir.

Rimbaud, babasını ölmeden önce tekrar görmüş olsa da olmasa da, Aralık ayında annesine mektup yazıp da bir tavsiyename istediğinde, kadın on sekiz yıldır kendine "Dul Bayan Rimbaud" diyor olmasına karşın, evli bir kadın –"Épouse Rimbaud"- olarak imzalamasını istemesi tuhaftır.

Bilinen yolculuk programı şudur: Rimbaud, kardan kapanmış geçidin öncesinde, henüz bitmemiş St Gotthard tünelinin girişine yakın bir yerde arabadan indi ve diğer yolculardan oluşan küçük bir grupla birlikte

dağlarda yaya yolculuğa başladı. Hikâyesinin ilk bölümünde dağa çıkış anlatılıyor. Belli ki bunun, kız kardeşine bir coğrafya dersi olması amaçlanmıştı. Rimbaud apaçık görünen ayrıntılara biraz öğretmence bir gözle bakmış:

> Dağların görünüşüne pek alışık olmayan kişiler dağın zirveleri olabileceğini ama zirvenin bir dağ olmadığını öğreniyor. Yani Gotthard'ın zirvesi kilometrelerce genişlikte bir alanı kaplıyor.

Bu, beklenmedik biçimde hatırlanması gereken gözlem –Alpler küttürkendisinin gizemden arınmış dünyasında keyiflenen filomata bir anlık bakıştır: Fiziksel gerçeğin doyurucu sertliği ve romantik gravürlerin yanlışlığı.

Yavaş yavaş, gerçekler neredeyse intikam alıcı bir ivme kazanıyor:

> Her tarafımızdaki muazzam büyük nesnelere karşın, artık yukarıda, aşağıda yahut iki yanımızda da hiç gölge yok. Artık yol, uçurum, vadi ya da gökyüzü yok; düşlenecek, dokunacak, görülecek ya da görülmeyecek beyazdan başka hiçbir şey yok, çünkü patikanın ortası olduğu varsayılan beyaz dertten başka yere bakmak olanaksız. Böylesine ısıran bir rüzgârda kafanı kaldıramazsın, kirpiklerin ve bıyıkların sarkıtlara dönüşmüşken, kulakların yırtılır ve boynun şişerken. İnsan, kendisi olan gölge ve varsayımsal yolu gösteren telgraf direkleri olmasa fırındaki bir serçe gibi şaşkına döner. [...]
>
> [...] Yoldan sapıyor, kaburgalarına kadar, sonra koltukaltına kadar kara gömülüyorsun... Geçidin ardında soluk bir gölge: Gotthard hanı bu, sivil ve tıbbi bir yapı; çam tahtasından ve taştan yapılmış çirkin bir tekne; küçük bir çan kulesi. Çanın sesiyle, hilekâr görünüşlü genç bir adam geliyor kapıya. Çıktığın kirli, alçak tavanlı odada sana hakkıyla, ekmek ve peynirden, çorba ve içkiden oluşan bir ziyafet veriliyor. Herkesin duyduğu güzel iri sarı köpekleri görüyorsun. Az sonra, geride kalanlar geliyor dağdan, yarı ölü bir halde. Akşam otuz kişiyiz. Yemekten sonra her birimize sert bir şilte ve yetersiz battaniyeler veriliyor. Gece, han sahiplerinin, gecekondularını sübvansiyonla destekleyen hükümetleri soyarak bir günlerini daha geçirmiş olmaktan ötürü hoşnutluğunu kutsal ilahilerle açığa vurduğu duyuluyor.
>
> [...] Bu sabah güneşte dağ harika: Rüzgâr gitmiş ve hep bayır aşağı, kestirmelerden giderek, sıçramalar ve kilometreler tutan yuvarlanmalar seni tünelin diğer ucuna, Airolo'ya götürüyor, yolun tekrar Alpimsi göründüğü, virajlı ve tıkalı, fakat aşağı indiği yere.

Böylesine harika, gümbürdeyen bir çığ gibi mektup, romantik dağcılıkla ilgili her antolojide –tercihan önsöz olarak- yer almayı hak ediyor. Şairin ruhunu cefa yolunun üzerine çıkardığı düşünülen aşkınlık imaları bastırılmış. İnsanlar koltukaltlarından kesilmiş. İlahi yardım bir manastır dalaveresi biçimine bürünüyor. Azizlerin ve meleklerin olmadığı, (genellikle dağ denen) "muazzam nesneler"le tıklım tıklım dolu Doğa'dır bu; sıkıntılarla ve gülünç aşırılıklarla dolu bir dünya.

Rimbaud'nun Alpleri geçişi, edebiyat dışı dinleyiciler için yazılmış bir açık hava *Illumination*'u gibidir. Yazarın kendisinin öldürücü beyazlıkta bir "gölge"den ibaret olduğu, kişilik pahasına bir tür mutlaklığın kazanıldığı aynı tanrısız evrendir bu da.

Mevsimler geçerken, Rimbaud'nun yazdıkları yavaş yavaş çıplaklaşır, alttaki takıntılar ortaya çıkar. Bu dikkatlice yazılmış sayfa son sekiz yılın mevsimsel dramını yeniden canlandırıyor. Birinci perdede, yolcu yoldan ayrılıyor ve çaresizliğe düşüyor. İkinci perdede, "bedava konukseverlik", devlet müdahalesi ve sahte hayırseverliği gelir. Son olarak da, nefret ve sabırsızlıkla dolu bir gecenin ardından, yeni bir varışın neşesi.

Şimdiye dek, dram daima birinci perdeye dönüşle biterdi. Rimbaud 18 Kasım 1878 akşamı,[27] güvertede bir battaniye ve bulutlu bir Akdeniz göğünün altında yatarak Cenova'dan denize açıldığında, yeni kıtanın farklı bir son getireceğini umut etmiştir belki de.

27. Bölüm

Patlayıcı

"İşte [...] gagalarında Venüs'ün Kıbrıs bahçelerinden kopardığı
hoş kokulu çiçeklerden taçlar taşıyan bir beyaz güvercin sürüsü."
(Rimbaud, Latince kompozisyon, bölgesel sınav,
6 Kasım 1868)

On beş gün içinde, İskenderiye'deki konsolosluklarda ve otel barlarında üç olasılık ortaya çıktı: "İskenderiye'ye yaklaşık 40 kilometre mesafede, büyük bir tarım şirketi", "İngiliz-Mısır Gümrüğü" ve Kıbrıs'taki bir Fransız müteahhit şirketi. Her zamanki gibi mevsimleri düşünen Rimbaud "kışı geçirmek için uygun bir iş" bulmak umudundaydı.

1878 Aralık ayında annesinden bonservis istediği mektupta bir korkunun izi vardı. İlk kez maaşlı bir işe başvurmuştu. Bürokratlar onun hayatını matbu formlara teslim ediyordu.

> Benim bir süre Roche'da sadece kaldığımı söyleme sakın, çünkü başka sorular da sorarlar ve asla sonu gelmez. Ayrıca, tarım şirketindeki kişilere benim işleri yönetme kabiliyetine sahip olduğumu düşündürür bu.
>
> [..] Kısa bir süre sonra sana İskenderiye ve Mısır'daki yaşam hakkında birtakım bilgiler ve tasvirler göndereceğim. Bugün vakit yok.

Tarım şirketi, Rimbaud'nun hızlandırılmış zaman skalasında biraz uzak bir beklentiydi: Onlar "birkaç haftalığına" adam tutmazdı. Onun yerine, "yardımsever ve yetenekli" bir Fransız mühendisle çalışma koşullarını konuştu ve gemiye binip, E. Jean & Thial Fils inşaat şirketinde tercüman olarak çalışacağı Kıbrıs'a gitti.

Britanya birkaç ay önce Kıbrıs'ın yönetimini Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralmıştı ve adayı Hindistan yolunda yeni bir kaleye dönüştürüyordu. Büyük işler planlanıyordu Rimbaud'nun annesine söylediği gibi: "Demiryolları, kaleler, kışlalar, hastaneler, limanlar, kanallar vs. yapılacak."

Rimbaud'nun, Londra'dayken "mantığına" ve "enerjisine" hayran kaldığı imparatorluktu bu. Belki de çok yakında bir gün Rimbaud'nun da kendi boş arazisi –Akdeniz güneşinin ısıttığı yeni bir Roche- olacaktı. "1 Mart'ta" dedi annesine, "sadece bir kayıt ücretine mal olacak araziler tahsis edecekler."

Rimbaud Kıbrıs'a 16 Aralık 1878'de vardı ve küçük, sefil Larnaka kasabasında yeni patronlarıyla tanıştı. "Tercümanlık" sözünün durumu yumuşatmak için kullanılmış bir deyim olduğu meydana çıktı. Yirmi beş kilometre doğuda, Potamos denen yerdeki taş ocağının sorumluluğunu yüklenecekti. Yiyecekten, ekipmandan, ücretlerden ve çalışma saatlerinden sorumlu olacak ve şirkete düzenli rapor verecekti.

Hâlâ bir limanın bulunmadığı Larnaka'da modern uygarlıktan pek iz yoktu. Rimbaud Xylophagou köyüne vardığında modern dünya tümüyle yok olmuştu. Çalışma sahasına gitmek için oradan bir saat daha yürümek gerekiyordu.[1]

Rimbaud'nun, annesi ve kız kardeşine gönderdiği mektuplarda çoğunlukla, turizm broşürleri ne kadar şense o kadar kasvetli bir hava vardır. Yazdıkları –ve adanın daha sonra bir tatil yeri olarak yeniden doğmasını bazılarını, Rimbaud'nun zorlukları abarttığı yolunda kuşkuya sevk etmiştir. Fakat onun güneydoğu Kıbrıs'ın 1878'deki halini gösteren tablosu gayet doğruydu. Britanya yönetiminin ilk beş ayında seksen asker sıtmadan ölmüştü. Tifo çok yaygındı. Daha sonra da kuraklıklar ve çekirgeler olacaktı.[2]

> Burada, kayalardan, nehirden ve denizden oluşan bir kaostan başka bir şey yok. Sadece tek bir ev var. Toprak yok, bahçe yok, tek bir ağaç yok. Yazları sıcaklık 80 derece. Şu sıralar sık sık 50 derece. Şimdi kış. Bazen yağmur yağıyor. Kümes hayvanları, tavuk falan yiyoruz. Bütün Avrupalılar hastalandı, ben hariç. [...] Üç ya da dördü öldü.

Rimbaud'nun kıt ve kuru tarzı ümitsizlik ifadesi olarak yorumlanmıştır. Tedirginlik ve çaresizlik hissettiği günler oluyordu kesinlikle. Mektubunun sonunda evdeki haberleri soruyor ve annesine, kendisine ihtiyaç duyulduğunu yahut özlendiğini gösterme fırsatı veriyordu: "Geri dönmemi ister misin?" Ama birkaç ay sonra "çölünde" bir kaktüs gibi çiçek açtı.

Altı yıldır bir sürü dil biriktirdikten sonra, Yunanlılardan, Suriyelilerden, Maltalılardan, Kıbrıslılardan ve yoksul düşmüş bir Ortodoks papazından oluşan karmakarışık işgücüyle gayet güzel iletişim kurabiliyordu. Öğretici elkitaplarında pek söz edilmeyen temel blöf tekniklerinde de çabucak ustalaştı:

> DELAHAYE: İş hakkında hiçbir şey bilmediğin halde bir ustabaşı olmayı nasıl becerdin?
>
> RIMBAUD: Kolay. Yaptıkları şeyi yaparken izliyorum onları ve sonra da yapmaları gereken şeyi söylüyorum. Ve beni çok ciddiye alıyorlar.[3]

Bir gün, bütün çalışanlar sarhoşken, onların ücretini vereceği para kasasının yağmalanmış olduğunu fark etti. Delahaye'e göre,

> Hiç telaşlanmadan en garibanları buldu; her birine teker teker ne kadar düş kırıklığına uğradığını söyledi; bu konuda kendi sorumluluğunu ve arkadaşlarına verdikleri zararı anlattı. Sonunda onları kazandı. Çoğu, ayılır ayılmaz hemen parayı geri verdiler.[4]

Rimbaud'nun Kıbrıs'ta kendisi hakkındaki imajı, kendi içindeki kalıtsal nefretten çok diğer insanların onunla ilgili algılamalarına daha yakındı: Yabancı işçilerden oluşan geçici bir kadrodan sorumlu, yirmi dört yaşında, olağanüstü yetenekli ve cesur biri. Yeni ustabaşında vaktinden erken gelişmiş bir otorite ve inandırıcı bir kayıtsızlık havası vardı. Kıvrak zekâlıydı, cesurdu ve hoş bir şekilde bilgiçlikten uzaktı. Rimbaud'nun yönetimindeki Potamos, Akdeniz'in en gürültülü kıyı şeritlerinden biriydi. İşçileri memnun etmek için, gereksiz yere çok büyük miktarlarda patlayıcı kullanılmasına izin verdi. Yankılanan birkaç barut patlamasının moraller üzerinde harika bir etkisi vardı.[5]

Neredeyse mutlu bir Rimbaud'yu gösteren, ender bir görüntüdür bu: *Illuminations*'un, nehirde balık avlayan, deniz kıyısında yatan ve ortalığı havaya uçuran şairi.

Fakat işçiler gündelik çalıştığından, istikrarlı bir rejimi sürdürmek zordu. Nisan'da, "işçilerle çıkan kavgalar" sonucu şirketten silah istedi. Eve yazdığı bir mektupta, Paris'ten sekiz hafta önce sipariş ettiği "çadıra ve hançere" neler olduğunu merak ettiğini söyledi.[6] En usta yönetici bile ne yapacağını bilmediği durumlarda bulabilirdi kendini.

Şimdiye kadar, pireler ve sivrisinekler iyi çalışmıştı. Kızgın sıcaklık sürekli bir cezaydı. Ateşli bir hastalık yüzünden 1879 Mayıs'ının sonunda adayı terk etmek zorunda kaldı, fakat mümkün olduğu kadar kısa zamanda geri dönmek niyetindeydi. Larnaka'da patronları ona bir bonservis verdi. O yaz Rimbaud bunu Delahaye'e, basılmış yapıtlarından daha büyük gururla gösterdi: "Bizler [Mösyö Arthur Rimbaud'nun] hizmetlerinden daima çok memnun kaldık ve kendisinin şirkete hiçbir borcu yoktur."

Rimbaud'nun elyazmalarının çoğu kaybolmuş ama taş ocağı şirketinden alınan bonservis bugüne kadar gelmiştir.

***

Roche'da Rimbaud'nun ateşine tifo teşhisi kondu. Ciddi bir aksilikti bu. Çiftliğe yardım ettikten sonra tekrar evden ayrılıp Marsilya'ya gitti ama yola devam edemeyecek kadar hastaydı. 15 derece güneyden kapılan bu ateşin, rutubetli kuzey havasının sonucu olduğu gibi tuhaf bir fikri vardı. "Sis yetiştiriyoruz biz! Ateş yiyoruz sulu sebzelerimizle..."[7] Yapısının değişmekte olduğunu söyledi Delahaye'e. Vücudu göç etmişti: "Bana sıcak ülkeler gerek artık, Akdeniz sahilleri lazım en azından..."[8]

Kıbrıs onu Ardennes'e bağlayan lastiği gevşetmişti sanki. Delahaye, çiftliğe uğradığında biraz huşuya kapılmıştı. Rimbaud'nun esmer bir teni, taş gibi yanakları ve "sakin bir enerjiyle dolu, derin, pes bir sesi" vardı. Arkadaşını harman zamanında bulmuştu; Rimbaud buğday demetlerini ritmik bir şekilde başının üzerine kadar kaldırıp annesine veriyor, annesi de tınaz yığınını diziyordu. Isabelle'e göre Rimbaud, anlaşılmaz olmasına karşın "büyüleyici bir şekilde ahenkli" Yunanca ve Arapça şarkılar söylüyordu.[9]

O gün akşam Delahaye, Rimbaud'nun ailesiyle beraber akşam yemeğine kaldı. Madam Rimbaud Arthur'a, arkadaşına hizmet etmesini söyledi; gezginin gözünde tuhaf bir adetti bu. Güldü: "Hizmet etmeyi de, bana hizmet edilmesini de sevmem."[10] Yürüyüşe çıktıklarında, hâlâ şairin laf açan adamını oynayan Delahaye romantik bir şekilde, tarlaların parçalı görüntüsüne hayranlığını dile getirdi. Rimbaud manzaraya baktı ve gereksiz bir israf sahnesi, kurumsallaşmış ahmaklığı gösteren bir ders kitabı imgesi gördü sadece.

Daha az çeşitlilik ve daha çok kontrol olsa daha iyi olurdu. Çok fazla tarla sahibi var. Makine kullanımı, olanaksız değilse bile sınırlı çünkü tarlalar ufak ve dağınık. Çift-

> çiler kendi başlarına toprağı gübreleyerek geliştirmek, ürünlere rotasyon uygulamak gibi olanaklardan yoksun. Büyük ölçekte işler yapamıyorlar. Küçük kazançlar için daha çok çalışmak zorundalar. "1789'daki büyük ilerleme" denen şey –arazilerin bölünmesi- bir felaket.[11]

Delahaye bu sahneyi Charleville'in entelektüel teröristinin kendi Komünist manifestosunu hazırladığı eski günlerle karşılaştırıyor; ama Rimbaud'nun kafasında sosyalist bir kolektifin var olduğunu gösteren hiçbir şey yoktur. Yaptığı yorumlar kolayca, Balzac'ın *Köylüler*'inden bir pasaj sanılabilir. Balzac gibi, Rimbaud'ya göre de taşrayı mahveden şey Devrim'di. Gelecek –Rimbaud'nun geleceği- emperyalist kapitalizmdedir artık.

Belki de bunun son fırsat olduğunu düşünen Delahaye, büyük soruyu sordu sonunda: "Ya! Edebiyat yok artık, öyle mi?"

Rimbaud'nun yüz ifadesi biraz güçlük çıkarmışa benziyor. Delahaye daha sonra, Rimbaud'nun yanıtını anlamadığını kabul etmişti:

> Başını salladı ve biraz güldü –yarı hoşuna gitmiş, yarı kızmış bir şekilde- sanki ben ona "Hâlâ çember oynuyor musun?" diye sormuşum gibi. Sonra sadece *"Je ne m'occupe plus de ça"* ("Artık o şeyle bir ilişkim kalmadı") diye yanıtladı.[12]

Kâhinler genellikle sorgulanmaya karşı gönülsüzdür ve genellikle de sorulardaki isabetsizlikten yararlanırlar. "Edebiyat", "yazmak"la aynı şey değildi. Bu sözcük eskiden "harfler dünyası", "yazarlar topluluğu" anlamında kullanılırdı. Verlaine bu sözcüğe "şiir"in zıttı gibi bakardı. Sonraları, Rimbaud'nun kendi geçmişinden söz ettiği çok ender durumlarda nefreti hemen hemen daima, şiire değil, bir şair olarak yaşadığı sefil yaşama yönelikti. Delahaye'e verdiği yanıt, 1875 Ekim'inde yazdığı mektupta yer alan, kendinin değil Verlaine'in şiirlerini kasteden bir cümleyi hatırlatıyordu ciddi şekilde: "*Je n'ai plus d'activité à me donner de ce côté-là à présent*". –O bölümde göze çarpan bir iş yok.

O yaz Charleville'de bir akşam, sorulmadığı halde buna benzer bir yanıt verdi. Bir takım elbise ısmarlamak için kente gitmişti. Terziye, faturayı annesine göndermesini söyledikten sonra kafeye gitti ve birkaç eski okul arkadaşıyla karşılaştı. Aralarında muazzam bir mesafe vardı: Uzun bacaklarını masanın altına sokan ve enerjisini nasıl koruyacağını bilen bir spor-

cu gibi dinlenen yanık tenli kolonici; süslü bastonları, melon şapkaları ve saygınlıktan gebe küçük göbekleriyle arkadaşları.

Ernest Millot, Louis Pierquin'i, Lemerre tarafından yayımlanmış birtakım kitaplar aldığı için tebrik ediyordu. (Lemerre, Parnassosçuların yayıncısıydı ve Rimbaud Paris'e ikinci yolculuğunda onun vitrinini heyecanla incelemişti.) Bunu duyan Rimbaud sessizliğini bozdu:

> "Kitap –özellikle de böyle kitaplar- almak tam bir aptallık. Her kitabın yerine geçmesi gereken bir kütle var omuzlarınızın üzerinde. Kitapların işe yaradığı tek durum, rafta durmaları ve eskimiş duvardaki dökülmüş sıvaları gizlemeleri!"
>
> Akşamın bundan sonraki bölümünde hiç alışılmadık derecede neşeliydi; coşkunca hem de.
>
> Saat 11'de bizden ayrıldı; ebediyen.[13]

* * *

Rimbaud'nun 1880 baharında güneye dönüşü pek iyi başlamadı. Kuzeyin bataklık ateşinden yakınmasına karşın, çiftliğe çok duygusal bir şekilde bağlanmıştı, her yıl geldiği yuvasına bağlanan –kışları kuzeye uçan bir kuş gibi. İlk mektubunda (1880 Mayıs) "Le père Michel"i (bir uşağı) ve "Cotaîche" adında diğer bir çiftlik demirbaşını (bir atı) sordu. Kitaplar hakkındaki hırçın sözleri şiirsel özgürlük çığlıydı belki; ama belki de kitapları tembellerin bahanesi gibi gören bir çiftçinin yorumuydu.

Rimbaud'nun çiftlikte hiçbir zaman kendi haline bırakılmadığı bugüne dek kesindir. Bir "anadan kıza" geleneği kuran Madam Rimbaud, çiftliği Isabelle'in devralmasına karar vermişti. Arthur Rimbaud'nun annesinin, oğlunun biyografilerini değiştirmesine pek izin verilmedi, en sonu hariç olmak üzere. Ama kaçağın arkasından polis gönderme günleri çoktan gerilerde kalmıştı. Arthur doğduğunda Vitalie yirmi dokuz yaşındaydı. Şimdi elli dört yaşındaydı ve kendisine öngörülebilir bir gelecek sağlamak derdindeydi. Frédéric savurgan bir adam çıkmıştı ve Arthur'un da gidip kendi başına bir şeyler yapmasının zamanıydı. Onun "Geri dönmemi ister misin?" sorusunun olumsuz yanıtlandığı belliydi.

Rimbaud 1881 Mart'ında İskenderiye'ye vardı, bir iş bulamadı ve Nisan sonunda tekrar gemiye binip Kıbrıs'a gitti. İnşaat şirketi topu atmıştı ama Rimbaud'nun referansları o kadar iyiydi ki İngiliz yetkililer ona yeni valinin Trodos dağının zirvesinde yapılan yazlık ikametgâhının (ya da Rimbaud'nun deyişiyle "saray"ının) inşaatını denetleme görevini verdi.[14]

Mayıs ayında çoğunlukla, denizden 1950 metre yüksekteki tahta bir kabinde, çam ormanının ortasında bir İngiliz mühendisle birlikteydi. "Sağlıklı" havaya karşın, çarpıntıdan rahatsızdı. Sıcak artık bir sorun değildi:

> Bir ay daha bu yükseklikte geçiyor ve geçecek; nahoş bir soğuk. Yağmur ve dolu yağıyor ve rüzgâr insanı uçuracak kadar kuvvetli. Bir şilte, battaniye, palto, çizme vs. vs. satın almam lazım.

22 Mayıs'ta ilk elli kişilik işçi grubu gelince başka bir iş aramaya başladı. Annesine mektup yazıp iki kitap istedi: *Le Livre de Poche du Charpentier* (Marangozun Elkitabı) ve hızarlar konusunda ayrıntılı, resimli bir rehber kitap. Delahaye'in karanlık, romantik bir orman göreceği yere Rimbaud baktığında, kereste görüyordu.

Rimbaud'nun özlü cümleleri, listeleri, sözlerin altını çizmesi ve vesaireleri, giderek artan sabırsızlığının işaretiydi. Ne olduğu belirsiz hastalığından yılmıştı, İngiliz arkadaşından memnun değildi ve her şeye –her yere atla gitme zorunluluğuna, yiyeceklerin pahalılığına, kavgacı rüzgâra ve kitapların gelmesi için gereken zamana- kızıyordu. Garip bir şekilde, 23 Mayıs Pazar günü eve yazdığı mektupta korkunç askerlik hayaletini yeniden diriltti. Gidip bu işi (Baudelaire'in gençlik döneminden yakın arkadaşı çıkan) Fransız konsolosuyla halletmeye "ve her şeyi kendi gidişatına bırakmaya" karar vermişti. Neredeyse, memleketine geri gönderilmek istiyordu sanki.

4 Haziran'da tekrar mektup yazıp, havanın düzeldiğini söyledi ve niyetinin birkaç gün içinde ayrılıp bir "Malta taşı ve kireç şirketine geçmek" olduğunu söyledi, "orada biraz para kazanmayı umuyorum".

İşte o zaman, Avrupa ile Afrika arasında tereddütte kaldığı günlerde, belirsiz bir felaket meydana geldi.

***

17 Haziran 1880'den bir iki gün önce, "müdürlük tarafından görevlendirilmiş atölye şefi"[15] ormanın içinde hızlı ve sinsice hareket ederek Trodos dağından iniyordu.

En yakın liman, kırk üç kilometre mesafedeki Limasol'du. Dağın eteğine varırken sıcaklık artıyordu. Körfezde Mısır'a yelken açan bir gemi vardı.

Düzenli sefer yapan buharlı gemiyi beklemek yerine kürek çekerek gemiye çıktı. Gemi, güvertesine çıkan atölye şefiyle –kendini kendine saklayan, gelip geçici Avrupalılardan biriyle- yelken açtı.

Trodos dağının zirvesi, Kıbrıs sahili gözden kaybolduktan sonra da uzun bir süre ufukta kaldı.

***

Sonraki dört ayda Rimbaud, birdenbire çekip gitmesi konusunda iki çelişkili açıklamada bulundu:[16] "Başveznedar ve mühendisle tartışmalar"; "şirket (burada, Britanya İmparatorluğu) operasyonlara son verdi". Yıllar sonra, karanlık geçmişlerin sıradan hale geldiği Afrika'da söylenen şeyse Rimbaud'nun "bir Yunan adasında kabahat" işlediğiydi.

1880'lerin sonunda Rimbaud'yla uzun keşif seferlerine çıkmış İtalyan tüccar Ottorino Rosa, Rimbaud'nun, sorunlu geçmişinin bir parçası olan Kıbrıs'ta geçirdiği dönem hakkında söylediklerini dinlemişti:

> Yaşadığı "bohem" yaşamdan nefret ederek 1880'de kendi kendini sınırdışı etmiş ve sonunda Kıbrıs'ta bir inşaat şirketinde memur olmuştu. Daha gelir gelmez gerçekleşen, oralı bir kişinin hayatına mal olan talihsiz bir iş kazası yüzünden, Mısır'a giden yelkenli bir gemiyle derhal kaçmak zorunda kalmış.

Rosa'nın anlattığı hikâye daha da belirgindir:

> Orada [Kıbrıs'ta] bir felaket yaşamış, attığı bir taş oralı bir işçinin şakağına gelmiş, adam hemen ölmüş. Bunun korkusuyla yelken açmak üzere olan bir gemiye sığınmış.

Bu, Rimbaud'nun şaşkın bir şekilde söylediği yarı gerçeklere nazaran daha akla yakın ve güvenilir bir açıklamadır. Rimbaud'yu –biraz "eksantrik" ama "namuslu" bir adam diyerek- genellikle savunan Rosa, yayımlama amacıyla sansasyonel bir yazı hazırlamıyor, özel anılarını yazıyordu sadece.

Bu kazara cinayet tek vaka değildir. Rimbaud'nun Afrika'daki yılları birçok ani öfke patlamasıyla ve tuhaf bir şiddetle doludur. Sadece bir cinayet suçlamasıyla karşılaşsaydı şanslı olurdu belki de.

Ama tabii ki, bilinmeyen pitoresk manzaralara büyük özlem duyarak 1880'de gemiye binip, bir Mısır *felucca*'sının* çırpınan yelkeni altında ciğerlerini sıcak deniz havasıyla doldurarak Arap çöllerine giden şairi düş-

---

* Kızıldeniz, Doğu Akdeniz ve Nil'de kullanılan iki-üç mürettebatlı, sekiz-on kişi alan yelkenli tekne-r.n

lemek mümkündür. Onun şiirlerini gelecekteki yaşamının rehberi –tatile çıkmadan gönderilen kartpostallar- olarak okumak da mümkündür. Ama bu Rimbaud'lardan hangisi gerçek olarak seçilecek; "çelikten kol ve bacakları, koyu teni ve çılgın gözleri"yle dönen zengin gezgin mi; deniz kıyısında sızan sarhoş mu; yoksa İncili ve silahlarıyla gemiden inecek beyaz adamı bekleyerek dans eden, akılsız Zenci mi?

Eğer –Rimbaud'nun gençliğinin bekleme salonunda yazılmış- "Sarhoş Gemi" dokuz yıl boyunca Rimbaud'nun sık sık aklına geldiyse, ancak alay eden bir ses gibi gelmiştir kulağına. Bazı sesler hiç susmayacak kadar tanıdıktı.

> Yıldız yıldız adalar, kıtalar gördüm; coşkun
> Göklerinde gez gezebildiğin kadar, serbest.
> O sonsuz gecelerde mi saklanmış uyursun
> Milyonlarla altın kuş, sen ey Gelecek Kudret?*

* Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, Arthur Rimbaud, *Sarhoş Gemi*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006

KISIM DÖRT
(1880-1891)

28. Bölüm

İmparatorluklar

"Süveyş'in doğusunda, en iyinin en kötüye benzediği
bir yerlere taşı beni,
On Emir diye bir şeyin olmadığı ve bir insanın
bir susuzluk büyütebildiği"
(Rudyard Kipling, "Mandalay")[1]

İşsiz bir serseri olmak için oradan daha kötü bir yer pek yoktu, bu kadar ümitlerle dolu bir yer de pek yoktu. 1880'de Kızıldeniz iki imparatorluğun boş yüreğiydi: Giriş ve çıkışın –Süveyş ve Aden'in- sahibi olan Britanya'nın ve Babü'l Mendep boğazının karşı tarafındaki Afrika kıyısında küçük bir ayak basma yerinin sahibi olan Fransa'nın. Fransızların Aden'e verdiği karşılık, Tacura körfezinde çıplak bir kıyı şeridiydi: Gözle görünür hemen hemen hiçbir bitkinin olmadığı bir yerde bir öbek kerpiç kulübe ve sıtmalı askerlerin bulunduğu küçük bir garnizon. Obuk kolonisi, hayatta en büyük amaçları birer "kuduz köpek" (yani beyaz adam) öldürmek olan Danakil (yahut Afar) kabilesi tarafından sürekli kuşatılmış durumdaydı.

Rimbaud'nun bölgeye gelişinden altı ay sonra Fransız hükümeti yerleşecek kişilere, herhangi bir teşvik ya da koruma beklememeleri yolunda uyarıda bulundu. Obuk, Hindiçin yolunda bir kömür ikmal istasyonundan başka bir şey değildi. Aynı nedenle, Aden de Britanya Hindistanı sömürgesiydi. Kızıldeniz hak ettiği ilgiyi çekmeye yeni başlamıştı. Böyle bir ilgiyi çekecek nedenlerin ortaya çıkmasından çok önceleri Whitehall*, Fransızların Nil havzasından geçen bir doğu-batı yolu açmaya çalıştığından, sonunda bunun güya, Aden körfezini Fransızların Atlantik'teki topraklarına bağlayacak 5600 kilometrelik yolun ilk basamağı olduğundan kuşkulandı. Bu sırada İngilizler de kuzey-güney ekseninde, Mısır'dan Güney Afrika'ya kadar bir pompa gibi çalışacak kıta aşırı bir yol düşlüyordu.

---

* Londra'da hükümet binalarının bulunduğu cadde-ç.n.

Habeşistan varsayımsal kavşaktı. Bilinen Afrika'nın henüz Avrupa hakimiyetine girmemiş pek az parçasından biriydi. Prester John'un* efsanevi ülkesi Avrupa ekonomileri için çok önemli birçok malın, özellikle de kahvenin kaynağıydı. 6500 kilometre uzaktaki yetkililerin yeni imparatorluklar çizdiği ya da dış siyasette pahalıya patlayacak felaketlerden korktuğu haritada baştan çıkarıcı bir boşluktu. İtalya zaten (bugün Eritre'de bulunan) Assab'da, bir gemi şirketi adına hak iddia etmişti. Daha sonra İspanya ve Rusya da bu konuyla ilgilendiklerini gösterecekti.

Rimbaud'nun neredeyse tüm Avrupalılara göre daha yakından tanımak için geldiği bu kararsız ve cazip bölge, hemen hemen her şeyin –büyük bir nehir hakkındaki masalların, geçen bir geminin sahilde gördüğü bir ambalaj sandığının- birçok ülkenin dışişleri bakanlığında heyecanlı sarsıntılara yol açabildiği gizemli bir boşluktu. Rimbaud'nun ortadan kaybolup, neredeyse tamamen anlamsız bir yalnızlık içine girdiği düşüncesi hemen akıldan çıkarılmalıdır. Tehlikeli bir şekilde, herhangi bir hırsın ya da kişisel şöhretin hiç etkisinde kalmaksızın, birçok imparatorluğun kesiştiği yerde kendi evini kurmak istiyordu.

* * *

Rimbaud iki ay boyunca, giderek artan bir umutsuzlukla "Kızıldeniz'de dolaştı". İlk serpilen Avrupa sermayesiyle, Sudan ve Arap çöllerinin kıyısında birkaç gözüpek tüccar türemişti ama hiçbiri işçi çalıştırmıyordu. Yerleşmemiş ve parazit durumdaki emperyalist kapitalizmdi bu. Tek işlevi, Eski Ahit zamanından beri Doğu Afrika ile Arap yarımadasını bağlayan ticaretten koparılacak küçük payları sifon gibi çekip götürmekti.

Rimbaud Haziran'da Cidde'yi ve oranın Bağdat ve Ortadoğu'ya bağlı panoramik nüfusunu –Afrika'nın hiçbir Avrupalı'nın görmediği yerlerindeki, kayda geçmemiş savaşlarda esir alınmış köleleri- gördü. Kızıldeniz'i geçip Suakin'e, Sudan'ın altınını ve fildişini boşaltan kervan yollarının bitiş yerine, sonra da 480 kilometre güneydeki Massava'ya gitti; bir zamanlar canlı bir liman olan bu yer şimdi sallantıdaki Mısır İmparatorluğu'nun elindeydi ve çökmek üzereydi; arka kısmı Rimbaud'nun, cetlerinin kalıntılarını British Museum'da gördüğü Habeşistan İmparatoru Yohannes'in elindeydi.

---

* Ortaçağda Habeşistan'da hüküm sürdüğüne inanılan Hıristiyan kral-ç.n.

Rimbaud'nun göreceği yerler listesindeki muğlak "vs", geniş kapsamlı bir iş arayışı anlamına geliyor. Kızıldeniz'i tekrar geçip, Osmanlı limanı Hudeyde'ye gitti; bu perişan, ağaçsız yer ticaret yönünden şaşırtıcı derecede canlıydı: inci, baharat, tütün, kahve ve köle.

Rimbaud Hudeyde'de, muhtemelen tifonun geç etkilerinden ötürü hastalandı. Parası kalmamıştı, belirgin hiçbir umudu, hiçbir dostu yoktu ve ölüm oturmuştu yüreğine. Yüzü deriden bir maske gibiydi. O Ekim ayında onu gören biri, saçları hemen hemen ağarmış, "tuhaf bir şekilde yaşlanmış" bir genç hatırlıyordu.[2] Rimbaud'yu Afrika'da gören görgü tanıklarının yaptığı tanımların hiçbirinde onun ünlü mavi gözlerinden söz edilmez.

Sonunda şansı değişti. Hudeyde'de Trébuchet adında bir Fransız onu hastaneye götürdü. Mösyö Trébuchet o bölgede faaliyet gösteren dört Fransız şirketinden birinde çalışıyordu. Rimbaud'ya, iki ay önce kahve ihracatı işi kurmak için Aden'e gitmiş, neredeyse tam Rimbaud'nun yaşında, hırslı bir Lyon'lu gençten söz etti. Alfred Bardey kısa bir süre önce iç kısımlara gitmiş ve sorumluluğu emekli bir albaya bırakmıştı. Bu Albay, Mösyö Trébuchet'nin dostuydu. Rimbaud iyileşince Trébuchet ona bir tavsiye mektubu verdi ve Aden'e giden bir gemiye bindirdi.

Rimbaud 1880 Ağustos'unun ortalarında Babü'l Mendep ("Gözyaşı Kapısı") boğazını hayatında ikinci kez geçiyordu.

***

Steamer Point*, volkanik kayalardan oluşan çıkıntılı bir ufkun altındaki körfezin açık kollarını, zemin katlarında kemerli galerileri, yukarıda verandalarıyla beyaz binalardan oluşan kocaman bir gülümsemeyi meydana çıkardı. Gemiden görünen kocaman bir tabela, bu binalardan birinin "GRAND HÔTEL DE L'UNIVERS" olduğunu duyuruyordu. İlk başta, sahibi Jules Suel'den ötürü "Hôtel Suel" adı verilmiş bu otel şimdi, nispeten mütevazı komşusu Hôtel de l'Europe'a karşı sınırsız üstünlüğünü ilan ediyordu.

Rimbaud'nun kayıkla çıktığı "Bender", uçsuz bucaksız Afrika hinterlandından gelen hatıra eşyalarının gezginlere satıldığı ve kâşiflerin iştahını kabartan bir yerdi; gümüş ve amber gerdanlıklar, mızraklar ve kılıçlar,

---

* Aden'deki Tawahi şehri, sömürge döneminde "Steamer Point" ("buharlı gemi noktası") adıyla anılıyordu-r.n.

devekuşu yumurtaları ve fiyatları büyüklüklerine göre değişen hayvan derileri: Maymun 3 rupi, panter 8, zebra 15 rupi. Bazen, uzak seferlerden insan kafatasları getirilirdi ama resmi Aden elkitabında bunlar için tavsiye edilen bir fiyat yoktu.

"Evren"in sahibi, diğer Avrupalıların kendi terlerinde eriyip gittiği koşullarda refah bulmuşa benzeyen, iriyarı, beyaz pamuklu giysili ve kolonyal şapkalı, canlı bir adamdı. Mösyö Suel'in parmağının olmadığı iş pek yoktu. Oteli, yasalar kolonyal girişimlere ayak uydurabilse yasadışı hale gelecek ticari maceralar için bir bilgi borsası ve sermaye kaynağıydı.

"Evren"de kalan son Fransız, Henri Lucereau adında genç, enerjik bir adamdı. Kısa bir süre önce, masrafları hükümet tarafından karşılanan bir misyonla, Mavi Nil'in önemli bir kolu olduğuna inandığı Sobat'ın kaynağını bulmak için gitmişti. (Sobat, Beyaz Nil'in 560 kilometre batıdaki koludur.) Düşman kabileler tarafından yakalanan, organları korkunç şekilde kesilen ve sırtlanlara yedirilen ya da kaynar su içmeye zorlanan kâşiflerin hikâyelerini duyan Lucereau, yanına bir şişe striknin almıştı. Afrikalı kâşiflerin standart malzemesiydi bu.

Sıcak bir adam olan Mösyö Suel, kahve ihracatçılarının ortağı Albay Dubar'ın kayınbiraderiydi. Rimbaud'yu Steamer Point ile Aden arasındaki sekiz kilometrelik taşlı platoda gidip gelen arabalara yönlendirdi: Eğer arabayı at çekiyorsa bir rupiydi; hız ve konfor azaldıkça fiyat da azalıyordu; develer, eşekler ve son olarak insanlar (elkitabında, "hamallar: 3 anna"* yazıyordu.)

Toprak yol küçük kömür tepelerinin, gemiye yüklenecek yahut Aden'e götürülecek mal sandıklarının, saz kulübelerden oluşan bir Somali köyünün yanından geçiyor ve sonra, kervanlardan oluşan sıkışık bir trafiğin arasında dik bir yokuşu çıkarak Aden'in ana kapısından giriyordu; tozlu ve gürültülü, beyaz bir kentti burası.

İngiliz limanından geçen malların listesi burası hakkında yanıltıcı bir izlenim veriyordu: kahve, baharat, kokulu yağlar ve muazzam çeşitli sakız ve reçineler; Arap ve İran sakızı, çamsakızı ve günlük, mürrüsafi ve aselbent. Ama tüm bunların sonucu, dayanılmaz pis bir koku, canlı ya da pişmiş keçilerin önemli katkıda bulunduğu bir kakofoniydi.

---

* Bir rupinin on altıda biri-ç.n.

Alfred Bardey, Mösyö Suel'in tavsiyesi üzerine kasabanın merkezinde gösterişli bir bina kiralamıştı. Bir minare ile mahkeme binasının karşısındaydı; altı beyaz kemerin üzerinde geniş bir verandası vardı. Büroları ve yaşam bölümleri geniş, dörtköşe storlar koruyordu.

Albay Dubar yeni gelen adamı hemen işe aldı. Rimbaud, seçme ve paketleme işlerini denetleyecek ve "harem"de disiplini sağlayacaktı. Kahve Afrika'dan balyalarla geliyordu. Tartılıyor, parası veriliyor ve çoğu Britanya ordusundaki Hintli askerlerin dul eşleri olan Hindu kadınlar tarafından açılıyordu. Kadınlar serin kemerlerin altındaki taş döşemeye çömelirlerdi. Çekirdekler ayıklanır, kabuklar yerel tüketim için ayrılır, sonra tekrar tartılır ve çift katlı palmiye hasırı ve yerel kaba kumaştan oluşan sağlam balyalar halinde paketlenirdi. Rimbaud'ya günde beş yahut altı frank gibi küçük bir deneme ücreti veriliyordu. Bunun haricinde yemek, barınma, çamaşır ve şirketin atını ve arabasını kullanma hakkı da vardı.

Alfred Bardey keşif misyonundan dönünce yeni ustabaşını yoğun bir çalışma halinde buldu: "Zeki, enerjik bir görünüme sahip, iriyarı bir adam". Mösyö Rimbaud'nun nadiren konuşmasına karşın Bardey onun Dôle'li (Yüzbaşı Rimbaud'nun doğum yerinden) olduğunu ve yakın zamanda Kıbrıs'ta bir taş ocağı yönettiğini keşfetmeyi başardı. "Açıklamalarının yanı sıra, sağ eliyle kısa, sert ve *à contre-temps* ("zamansız") hareketler yapıyor." Rimbaud'nun, ritmi birdenbire bire değiştiren el hareketleri konusundaki bu tuhaf gözlemi, Bardey'nin sonraki gözlemleriyle de uyuşuyor: Vücudu hiçbir zaman aklıyla tam uzlaşmayan, sık sık birçok şeyi söylemeden bırakan ve söylediği şeyi kafasından atan bir adam.

Bardey yeni adamının yeteneğinden hemen etkilendi. Rimbaud Arapça emirler veriyordu ve işçilerinin saygısını kazanmıştı. Ona "hinoğlu hin" anlamına gelen "*Karani*" diyorlardı, ama bu söz kabaca "patron"la eşdeğerdi.

Rimbaud'nun, yeni memleketinden hoşlanması beklenebilirdi. İklim kuzey Fransa'nın tam tersiydi. Rimbaud hep şikâyet etmişti tatsız, sulu güveçlerden ve "Fransız sebzeleri, / Hırlayan, tüketilecek ve saçma, / Bodur tazıların karınları / Uysalca geçer içlerinden alacakaranlıkta."[3] Delahaye'e göre Rimbaud, kavrulmuş bifteğin parlak, direngen özünü, kirazların canlı kırmızısını tercih ederdi.[4] Aden'de, sokakta baharatlı yemekler ve kavrulmuş kahve satılırdı. Pazarlar kavunlarla, muzlarla, limonlar-

la ve Habeşistan'dan gelmiş, bilinmeyen meyvelerle doluydu. En azından duyusal bir tatmin bulmuş olsa gerek. Ama 25 Ağustos 1880'de evine şunları yazdı:

> Aden, tek bir otun ve bir damla temiz suyun bulunmadığı, korkunç bir kayalık. [...] Çok serin ve havadar bir büronun sürekli sıcaklığı gece gündüz 35 derece. Her şey çok pahalı vesaire. Ama yapacak bir şey yok; ben bir mahkûmum burada.

Rimbaud aylar ve yıllardır kendi temaları üzerinde durmadan çalışıyor, yeni birtakım ayrıntılar katıyor, öfkesini mükemmelleştiriyordu ve sonunda melodi bir cehennem *Bolero*'sunun *fortissimo* pasajı gibi geri döndü.

> Buranın nasıl bir yer olduğunu hayatta bilemezsiniz. Tek bir ağaç, hatta kurumuş bir ağaç, tek bir ot, bir toprak parçası ya da bir damla temiz su yok. Aden, sönmüş ve dibi deniz kumuyla dolmuş bir volkanın krateri. Ufacık bir bitki kırıntısını bile üretemeyen lavlardan ve kumdan başka görecek ya da dokunacak kesinlikle hiçbir şey yok. Tüm çevre kupkuru bir kum çölü. Ama burada kraterin duvarları havanın girmesini önlüyor ve sanki bir kireç ocağına düşmüş gibi yanıyoruz bu çukurun dibinde.[5]

Bu kıyameti andıran hava raporu moral bozukluğuyla karıştırılmamalı. Tedirginliği, nihayet ölümün kesinliğinden kaynaklanan bir hastanın sesiydi bu. Rimbaud'ya göre, hiçbir kar yığını yeterince derin, hiçbir çöl yeteri kadar boğucu değildi. Onun tarzı, uzun seferlerde çiğnedikleri kahveye "sertlik" vermek için kül katan Somalili savaşçıları hatırlatıyor. Aden'in siyah lavları Rimbaud'nun keskin mizah tarzı için ideal bir fondu. "Aden" dedi annesine ve kız kardeşine 22 Eylül'de, "herkesin kabul ettiği gibi, dünyanın en sıkıcı yeridir, yaşadığın yerden sonra yani."

Asıl şikâyeti aşağı statüsündendi; onu daha önce hiç bu kadar rahatsız etmiş bir şey değildi bu. Ama şimdi yeteneğinin böyle boşa harcanması başarısızlığının doğrulanması gibi gelmeye başlamıştı. Eylül'de kaçışı planlamaya başlamıştı bile:

> Aden'de, her türlü zekâma karşın sadece bir işçi olduğumdan, ikinci ayımın sonunda, 16 Ekim'de bana ayda iki yüz frank artı masraflarımı vermezlerse gidiyorum. Sömürülmektense çekip gitmeyi yeğlerim. [...] Muhtemelen, çalışılacak işin olduğu Zengibar'a gideceğim.

Fakat Afrika sahilinde yolculuk yapmak yerine Aden'de kaldı. Bardey'in Albay Dubar'la yaptığı tartışmaları dinleyen Rimbaud, ideal yaşam olanağını gördü bir an: Dünyayı gezmek ve bunu yapmak için maaş almak. Ağustos'ta, hiç bitmeyen, anlaşılmaz hikâyelerden bıkan Bardey, kahvenin geldiği yeri kendi başına bulmak için yola çıktı. O güne dek kahvenin kaynağı tam bir sırdı: "Mocha" sadece, kahvenin on yedinci yüzyılda Avrupa'ya ilk kez geldiği Kızıldeniz limanının adıydı. Arap tüccarlar ona Barr-Adjam (*Terra Incognita*) denen bir yerden söz etmişti. Buranın güneybatıda, Somali çölünün öteki tarafında bir yer olduğu söyleniyordu.

Bardey, ölüm haberinin Aden'e varışından kısa bir süre sonra, heyecan verici bir havadisle döndü: 300 kilometre içerideki "Yasak Şehir" Harer'i yeniden keşfetmişti. Mısırlıların 1875'te kenti alması ve hükümdarını öldürmesine karşın, Richard Burton'un 1855'teki cesurca seferinden beri Harer'i sadece bir Avrupalı görmüştü.[6]

Rimbaud çocukken kâşiflerin hikâyelerini okumuştu ve Burton'un Müslüman bir tüccar kılığına bürünerek, "bir zamanların güçlü ırkının antik metropolüne" girişini anlattığı meşhur hikâyeyi muhakkak biliyordu:

> Aden'den ancak beş yüz kilometre mesafedeki Doğu Afrika'da, Uzak Batı'daki kötü nam salmış Timbuktu'nun bir benzerinin var olduğunu birçok kişinin bilmediğinden kuşkum yok. Habeşli birçok maceracı gezgin [...] Harer'e girmeye çalıştı ama boşunaydı. Bağnaz hükümdar ve barbar halk surlardan içeri girecek Kâfirleri hep ölümle tehdit ediyordu.[7]

Rimbaud patronuna, oraya gitmesine izin vermesi için yalvardı. Rimbaud'nun depodaki çalışmasını görmüş olan Bardey kabul etti. Arkadaşı Pinchard, Mısırlı valinin icazetiyle, bir mal değiş-tokuş yeri kurmak için Harer'de kalmıştı. Para, pamuklu kumaş ve diğer birtakım ticari kalemler gerekliydi. Kervanı Rimbaud yönetecekti.

Rimbaud'ya birden, Aden'in metal göğü neredeyse hoş gibi gelmişti. 10 Kasım 1880'de Bardey'le dokuz yıllık bir kontrat imzaladı. Ayda 150 rupi (umduğundan hemen hemen 100 frank fazla) ve –potansiyel bir altın madeni olan- Harer acentesinin kârından yüzde bir pay alacaktı. "Değerli arkadaş"larına mektup yazarak, uygarlıktan tümüyle kopmak üzere olduğunu söyledi: Harer, yolu ya da posta hizmeti bulunmayan bir şe-

hirdi. "Oraya silahsız gidilemeyeceğini ve postunu Galla'lara* kaptırma riskine girileceğini söylemeye gerek yok; ama gerçekten ciddi bir tehlike değil bu." Aden "cehennem"inden sonra bir dinlenme tedavisi olacaktı: "Orası, yüksekliğinden ötürü çok sağlıklı ve serin."

Annesinden, çeşitli konular –marangozluk, metalurji, dericilik, mum yapımı, madencilik, derin deniz dalgıçlığı, telgrafçılık, tarım makineleri, artezyen kuyuları ve buharlı gemiler- hakkında yirmi yedi kitap istedi. Kendi ülkesini kurmayı planlayanların okuma listesiydi bu. Bu kitap siparişi hakkında daha sonraları çok şey konuşulacaktır. Ama şimdilik –bu liste bazen deliliğin bir kanıtı olarak alıntılanmışsa da- mektubundan açıkça belli olduğu üzere, Rimbaud'nun tüm şirket için kitap ısmarladığını belirtmek gerek. Bunun yanı sıra, Doğu Afrika'nın ücra bir yerinde yaşamış hiç kimse, Rimbaud gibi girişimci birinin tarımsal hidrolikle ya da telgrafçılıkla ilgilenmesini tuhaf bulmaz. Ama "Dericinin Elkitabı"na özel bir vurgu yapmıştı. Bu operasyonu büyütmeyi düşünüyormuş gibi görünüyor.

Rimbaud Kasım ortasında, Constantin Righas adlı genç bir Yunanlı işçiyle beraber Aden'den yola çıktı. Gemiyle Somali kıyısındaki Seylac'a gidecekler ve sonra da Bardey'nin, çoğu son çiçek salgınında muhtemelen ölmüş yerli hamallara bıraktığı birkaç uyuz deveyi bulmaya çalışacaklardı.

Ebu Bekir denen uğursuz bir tipin işbirliği, Bardey tarafından üstü örtülü bir şekilde sağlandı. Seylac ve Tacura'nın paşası olan Ebu Bekir sahilden iç kesimlere kadar tüm köle yollarını (ve dolayısıyla tüm ticareti) kontrol ediyordu ve kendisine yardım edecek on bir oğlu vardı. Habeşistan, vicdanını temiz tutmak ve canlı bir şekilde geri dönmek isteyen tüccarlar –ve hatta misyonerler- için pek uygun bir yer değildi.

Rimbaud, bir Arap yelkenlisiyle 260 kilometre yol aldıktan sonra 23 Kasım'da, Seylac'ın canlı yeşil sahilini gördü. Beyaza boyanmış evleri ve minaresi doğrudan, lacivert denizden çıkıyormuş gibi görünüyordu. Rimbaud kervanını çabucak oluşturdu ve at sırtında bilinmeyene doğru yola çıktı.

Bu sırada Alfred Bardey, bulgularını coğrafya derneğine sunmak için Paris'e gitmek üzere yola çıkmıştı. Lyon'da, Aden'den gelen 1 Aralık tarihli bir telgraf aldı: "*Lucereau assasiné Itou.*" Genç kâşif Eylül ayında

---

* Etiyopya'nın en büyük etnik grubu-ç.n.

Itou kabilesinden savaşçılar tarafından katledilmişti. Strikninini içmeyi becerip becermediği bilinmiyordu.

Lucereau, bulmak için yola çıktığı nehre 800 kilometre ama Harer'e sadece 25 kilometre mesafedeki Varabeili denen bir yerde yok olmuştu.

Haber Aden'e vardığında Rimbaud'yu uyarmak için artık çok geçti.

29. Bölüm

Bilinmeyen

"[...] şimdiye dek beyaz adamlar için ulaşılmaz olmuş topraklar."
(Rimbaud'dan annesine ve kız kardeşine, 16 Nisan 1881)

Düşman bir çöldeki gezgin, monotonluğun, kafasındaki temel şeyler dışında her şeyi boşaltmasına izin verir. Rimbaud'nun, Afrika'daki ilk kervan yolculuğu hakkında anlattığı tek şey akbabaların didikleyerek temizlediği bir kemiktir: "Somali çölünde yirmi gün at sırtında". Göçebe kampları, rehberlerin ve hamalların şarkıları, sırtlanların yağmaları ya da vahaların yaşamsal lüksü hakkında hiçbir şey söylememişti. Eksik kalmış ayrıntıların çoğu Alfred Bardey'nin aynı rota hakkında anlattıklarıyla sağlandı.

Seylac'dan yola çıktıktan iki hafta sonra develer uçsuz bucaksız Somali düzlüğünden yukarı çıkıp sisli ormanlara ve kara dağ geçitlerine girdi. 900 metre yüksekte hava neredeyse buz gibiydi. Ufuk çizgisinde bazı figürler beliriyor, sonra kayboluyordu. Doğu Afrika'nın bu bölgesinde Avrupalı gezginler istenmedikleri bir yere asla varamazdı.

Dağlardan sonra, zebu sürülerinin otladığı yeşil bir plato geldi. Chercher yaylası yarı kıraç bir yerdi ama cehennem gibi çölden sonra neredeyse mucizevi bir şekilde sulak gibi geliyordu. Bu sakin bölgeye sık sık "Afrika'nın İsviçre'si" denirdi.[1] Buranın kırmızı toprağı, ürün değişimi yapılmayan rasgele sebze, kahve, muz, tütün, safran, düşük kalite pamuk ve yaprakları hafiften sarhoş edici gat bitkisi yetişen bölgeleri besliyordu. Çoğu kendiliğinden yetişmiş portakal, limon ve badem korulukları vardı. Baş ürün durraydı (bir tür darı). Durradan ürün alınamadığında kıtlık oluyordu.

Issa* rehberler sahile geri döndü ve yerlerini oralı kabile üyeleri aldı. İlk Galla köylerinden geçtiler: Saz damlı konik kulübelerin en tepesinde, kötü ruhları kovmak için bir pişmiş toprak kap ya da devekuşu yumurtası vardı. Kulübelerin önünde oturan kadınlar ya tereyağı yapıyor ya da pamuk

---

* Bir Somali kabilesi-ç.n.

ipliği eğiriyorlardı. Kervanın başında bir beyaz adam görünce gelip inceliyorlar, giysilerini çekiştirip, her tarafı beyaz mı diye bakıyorlardı.

Bir yokuşun tepesinde birden, üç kilometre güneydeki Harer göründü: Uzun bir tepenin üzerinde kırmızımsı bir kütle.

Yasak Şehir uzaktan, iki bodur gri minaresi ve meyilli "bahçe"lerdeki (kabaca işlenmiş tarlalardaki) cılız firavuninciri ağaçlarıyla görünüyordu. Çevresinde, ortaçağdan beri hiç onarım görmemiş gibi duran, kırmızı-aşı boyalı pis surlar vardı. Doğu Afrika kâşiflerinin görmeyi beklediği beyaz badanalı taşlardan oluşan parlak çizgi değildi bu. Rahatlama duygusu bazılarında, sonraları bir peri masalı gravürü şeklinde korunacak güzel bir serap yaratmıştı; ama çoğu ziyaretçinin anlattıkları, bir düş kırıklığını gizlemenin gerginliğini gösteriyordu. Richard Burton ise tipik bir şekilde katıydı: "Çoğu kişi böyle değersiz bir ödül için üç canı feda etmeyi çok görürdü."[2]

Rimbaud Mısırlı muhafızlara belgelerini gösterdi ve kervanıyla Babü'l Fütuh'tan ("Zafer Kapısı"ndan) geçerek kente girdi.

Harer, pazarcılardan, esnaflardan, dilencilerden, cüzamlılardan, tetikte bekleyen Mısır askerlerinden ve gezgin kılığına sokulmuş genç kölelerden (çünkü köle ticareti İngiliz-Mısır anlaşmasıyla yasal olarak ortadan kaldırılmıştı) oluşan bir keşmekeşti. Kölelerin çoğu hadım edildikten sonra hâlâ iyileşmemişti.

Rimbaud meraklı kalabalığın arasından, bilmediği dillerden deyimler kaparak, bir Afrika pazarının kokularıyla –ağız sulandıran kokularla açılan burun deliklerine dolan, şeker kamışının, dışkıların ve kokmuş etlerin bulantı veren pis kokularıyla- serseme dönerek geçti.

Harer'in 30 bin kişilik halkı kerpiç ve taştan yapılmış bodur, düz teraslı evlerde ve bunların arasına serpiştirilmiş, sanki kırlardan yürüyüp gelmiş gibi duran konik kulübelerde yaşıyordu. Sokaklar evlerin arasında, çevre tepelerden inen sellerden oyuk oyuk olmuş boşluklardan ibaretti. Sokakların temizliği sırtlanlara bırakılmıştı.

Arapça öğreten iki okul ve ilkel bir hastane vardı ama Mısır yönetiminin sürekli bir hâkimiyeti yoktu. Dış kapılar her akşam saat altıda kapanıyordu. Harer, geceleri vahşi hayvanlar ve kıtlık zamanlarında da çevre köylerin yağmacıları tarafından kuşatılmış, sessiz, korkulu bir yerdi.

Bardey'in Rimbaud'yu karşılayan arkadaşı, Cezayir savaşında pişmiş bir gazi olan Pinchard, Rimbaud'nun en yakın iş arkadaşı oldu, hatta sıt-

ma yüzünden Mısır'a gitmek zorunda kalmasaydı yazar arkadaşı olacaktı. İlk başta, merkez pazarın yakınında ilkel bir evde kalmış olabilirler fakat uzun zaman önce vali, ana caminin yanındaki Mısır tarzı bir "saray"ı şirkete tahsis etmişti. Birden fazla katlı birkaç binadan biriydi bu.

Bir zamanlar Harer'i fetheden Mısırlı komutanın oturduğu Rauf Paşa Konağı, kentin merkezinde kale gibi bir evdi. Tek kapısı avluya açılırdı. Üst kata çıkan kaba bir taş merdiven vardı. Ötesinde küçük bir ot ve sebze bahçesi, açık bir mutfak ve kırmızı minderli sedirlerle döşenmiş bir kabul odası yer alıyordu. Kepenkler, sökülmüş ambalaj sandıklarından yapılmıştı. Kerpiç ve sazdan damların altında kanat çırpan küçük kırmızı kuşlar vardı. Rimbaud ile Yunanlı arkadaşı birinci kattaki, pencereleri ana meydana bakan odalara yerleşti. Çatı kirişlerinde yassı, gri karıncalar kaynıyordu.[3]

Rimbaud'nun 13 Aralık tarihli mektubunda yer alan Harer hakkındaki ilk tanımlamalar öylesine sadedir ki, yeni kentinden çok kendinden söz eder. Şimdilik, her şeyi sıfırlayan "vs" onun anahtar sözcüklerinden biridir:

> Buranın ticari ürünü kahve, fildişi, deri vs. Burası dağlık bir bölge ama çorak bir yer değil. İklimi soğuk ama sağlıksız değil. Tüm Avrupa malları develerle getiriliyor. Burada yapacak çok şey var.

Aslında başka bir gezegenden eve gönderilmiş ilk mesajdı bu. Modern astronotların yazdıkları buna kıyasla şiirsel gibi durur. İki ay sonra biraz daha özenli yazdı:

> Buranın tamamen uygarlık dışı bir yer olduğunu sanmayın. Ordumuz, topçumuz ve (Mısırlı) süvarilerimiz ve bunların yöneticileri var. Her şey aynen Avrupa'daki gibi, yalnız bunlar it sürüsü ve haydut. [...] Tek büyük ticaret, canlıyken sütü sağılan, sonra derisi yüzülen hayvanların postu. Sonra kahve, fildişi ve altın var; esanslar, tütsüler, misk, vs. Ama ne yazık ki denize 390 [aslında 320] kilometre uzaktayız ve nakliye çok pahalı.

Rimbaud, annesini sevindirmek için yazmıştı. Cümleler bir hesap defterindeki kayıtlar gibi kısa ve tekrarlamalı. Cümle kuruluşu resmen sıkıcı. "Edebiyat"ın en ufak izi yok. Şiir bir sarhoşluk idiyse, bunlar iyileşen bir alkoliğin diyetiydi.

***

Rimbaud Harer'deyken, Aden'e nazaran evine daha yakındı. Her mektup yeni bir bağlantı yarattı. Gerçi Charleville Belediye Başkanı'nın Somali çölüne tutuklamakla görevli bir subay göndermesi gibi bir olasılık yoksa da, Rimbaud annesine hep askerliğini hatırlatıyor, ayrıntılı araştırmalar yapmasını istiyordu. Geçim masrafları şirket tarafından karşılandığından, Fransa'da yatırım yapılması için büyük miktarda paralar –Ocak ortasında 2550 frank- gönderdi. Annesi ona bir ticaret nizamnamesi satın alacak ve "paketin içine yarım libre şeker pancarı tohumu" koyacaktı. Ağabeyi Frédéric, rahmetli Yüzbaşı Rimbaud'dan kalan "Arapça kâğıtları", onun Cezayir'deki yıllarından kalan anıları gözden geçirecekti. Rimbaud, Arapça şarkılardan bir seçki ve "*Şakalar, espriler, vs* başlıklı bir defter" gördüğünü hatırlıyordu; bunun sadece öğrenimsel bir yardımı olacaktı tabii... Onun duygusallaştığını falan düşünmemeliydiler: "Fakat hepsini ambalaj kâğıdı olarak yollayın, çünkü posta parası vermeye değmez."

Şeker pancarı ve babasının kâğıtları Ardennes'den Afrika Boynuzu'na psikolojik bir ticaret yolu oluşturacaktı. Roche'dan gelecek tohumlar Harer'in kırmızı toprağına saçılacak ve babasının dilsel çalışmaları da oğlunun ticari faaliyetleri şeklinde meyve verecekti.

Rimbaud, sahile gidecek bir kervan hazırlamadığı yahut iç bölgelerden gelen tüccarlarla takas yapmadığı çok ender anlarda, masasında oturup ya tereyağlı çay içiyor ya da kahveninkine benzer bir etki yaparak "*Bouche d'Ombre*"un karanlık, güvenli gölgesini yeniden yaratan gat yaprakları çiğniyordu. Kendi kendini kınadı ve kazanç uğruna her şeye nasıl katlanılacağını bildiğini göstermeye çalıştı: "Siz benim prensler gibi yaşadığımı sanıyorsanız da *ben* çok budalaca ve rahatsız edici bir şekilde yaşadığımdan eminim."

> Yine de, bu yaşamda gerçekten huzurlu birkaç yıl geçirebilmeyi dileyelim; yaşamın biricik olması ve böyle olduğunun gayet açık olması güzel bir şey, çünkü bundan daha sıkıcı başka bir yaşamı düşünebilmek olanaksız!

Harer'e diğer Avrupalıların gelişine kadar, Rimbaud'nun kafasındaki yaşam hakkında tek bilgi kaynağımız eve yazılan bu perişan mektuplardır. Aslında bu mektuplar onun karanlık tarafına götürüyor bizi: mutlak karamsarlığın kaya gibi sağlam temeli üzerindeki sabit yörüngeye yerleştiriyor.

Parlak taraftaysa yeni manzaralar doğuyordu. Yapılan iş hareketli ve gayet ilginçti. Öğrenilecek yeni diller, geliştirilecek yeni pazarlar ve güçlü bir rekabetle safdışı bırakılacak birkaç Yunanlı ve Ermeni tüccar vardı. Bardey, Nisan ayında Harer'e Katolik bir piskoposla dönünce, Rimbaud keskin alaylarını yöneltecek bir hedef bulduğuna gayet sevinmişti: "Herif belki de bölgedeki tek Katolik olacak."

Rimbaud, yolculuklarına başladığı 1870'ten beri hiçbir yerde altı yedi aydan fazla kalmamıştı. Harer'de tam bir yıl boyunca kaldı yahut orayı bir üs olarak kullandı. Bir tür düşünsel sigorta siyaseti olarak, sürekli Zengibar'a ya da Büyük Göller bölgesine gitme tehdidinde bulundu. Hatta annesine, Panama Kanalı'nda çalışma başladığı zaman ona bildirmesini söyledi; ama bunlar hayali kaçış yolları olarak kalacaktı. Harer'de, küçük kasaba yaşamının bütün çekicilikleri ve bir de egzotizmin ve rutin canavarlıkların büyüsü vardı: İlkel kabileler, meydandan zıplaya zıplaya geçen devekuşları, cüzamlılar, köleler ve güneş doğarken bir fener ve tüfekle kent dışına kovalanacak vahşi hayvanlar, genellikle leopar ve sırtlanlar.

Rimbaud, mektupları ne düşündürürse düşündürsün bir münzevi gibi yaşamıyordu. Nisan'da Bardey "onun ağzında frenginin su götürmez belirtilerini" fark etti. İlk belirtiler bir ay içinde çıktığından, bu hastalığı Harer'de kapmış olması gerekirdi ki bu da Rimbaud'nun, Harer'in "uygarlığın" temel nimetlerinden yoksun olmadığı yolundaki savını doğruluyor. Bardey'e göre, "hastalığı bize yemek ve içmede kullanılan nesnelerle bulaştırmamak için çok büyük özen gösterdi". Ama bu durum onun daha birçok başka kadınla dostluk kurmasına engel olmadı.

Hüsranlarla ve kendine acıma duygusuyla hırslanan amansız vurguncu, Rimbaud'nun en başarılı kurgularından biridir. Tablonun tümü, geleneksel olarak alışılmış başarısızlık imajından öylesine uzaktır ki biraz açıklama gerektirir. Bunun sorumlusu bazı vakalarda, on dokuzuncu yüzyıl Habeşistan'ı konusundaki bilgisizlikle birlikte, Rimbaud'nun mektuplarının güvenilmez versiyonlarının gelişigüzel kullanımıdır. Ayrıca, keşiflerini yüksek sesle ve gereken yerlerde söyleyerek övünenlerin, sadece keşiflerinden ötürü saygınlık kazanmış kâşifler olduğunu da belirtmekte yarar var. Ama Rimbaud'nun başarılarının görmezden gelinmesinin asıl nedeni belki de, eleştirmenlerinin de ait olduğu mesleği bırakan birine en layık ödülün aşağılık bir bedbahtlık olduğunun düşünülmesidir.

Rimbaud'nun, yeni dünyasına tam anlamıyla bağlandığını gösteren ilk işaret Ocak ayında yazdığı bir mektupta görülüyor. Rimbaud'yla Pinchard, Lyon'dan bir fotoğraf makinesi ve film baskı ekipmanı sipariş etmişti.[4] Bilinmeyen Habeşistan hakkında bir kitap için bölgenin ve halkının fotoğraflarını çekmek istiyorlardı. Ayrıca, bir doğa kiti edinmek için de mektup yazdılar Rimbaud'nun mektubunda değindiği gibi:

> Avrupa'da henüz görülmemiş bazı kuşları ve hayvanları gönderebileceğim size. Elimde birkaç tuhaf şey var ve bunları göndermenin bir fırsatını kolluyorum.

Bunlar niçin bir şairin çocukça fantezileri diye yorumlanır da Rimbaud'nun arkadaşı Pinchard hiçbir zaman böyle bir budalalıkla suçlanmaz, anlamak mümkün değil. Habeşistan bilinmeyen türler yönünden çok zengin bir yerdi. Rimbaud, dağ antilobunun kıvrık boynuzlarını görmüştü muhakkak; bu hayvan 1919'a kadar bilinmiyordu ve zoologlar tarafından isimlendirilen son büyük memeli oldu. Yaylalar ayrıca Habeş çakallarının ve bunların gözde avları dev kuyruksuz sıçanların sağlıklı birer popülasyonunu barındırıyordu ve her ikisi de henüz Avrupa'da bilinmiyordu. Rimbaud'nun kuşlarının arasında belki *Rougetius rougetii*, püsküllü aynak ve beyaz gözlü martı da vardı; ilk kez *Sarhoş Gemi*'de görülmüş bir yaratıktı bu: "Kavgaları ve pislikleri çarpıyor yanlarıma, gevezelik eden sarı gözlü kuşların".

Madam Rimbaud'nun sarkık gerdanlı ibisi ya da tüysüz köstebek faresini ne yapacağını düşünmek zor ama bunlar en azından, Arthur'un ciddi bir şeye kalkıştığını kanıtlayabilir.

Rimbaud'nun istediği kitaplar ve cihazlara yönelik özel bir alay konusu vardı. Harer'e vardıktan bir ay sonra, Paris'teki bir hassas aletler üreticisine, istediği şeyleri içeren sözde delice listelerinden birini daha gönderiyordu. ("Neydi bu şeytan adamın düşündüğü?" diye soruyordu geçenlerde bir Fransız biyograf.)[5]

> Fransa'daki ya da başka yerlerdeki en iyi matematik, optik, astronomik, elektrik, meteorolojik, pnömatik, mekanik, hidrolik ve mineralojik cihaz üreticileriyle ilgili tüm detayları istiyorum. Cerrahi aletlerle ilgilenmiyorum. [...] Ayrıca benden [bir çevirmenin dediği gibi "spor aletleri" değil] mekanik oyuncaklar, havai fişekler, sihirbazlık numaraları, çalışma modelleri, minyatür yapılar vs. hakkında üretici katalogları bulmam istendi.

Bu türden gayet ayrıntılı planları saçma bulan bir Rimbaud biyografının doğru dürüst araştırmaya giriştiğine güvenilemez. Enid Starkie'nin, Rimbaud'nun kabaran girişim hevesi hakkında söylediği böyle bir şeydir:

> Rimbaud, her zamanki düşüncesizce heveskârlığı ve yerindelik kavramından mutat yoksunluğuyla, popüler kitaplar sayesinde tüm zanaatlar konusunda kısa sürede hemen ustalaşabileceğini hayal etti. [...] Okuldayken her şeyi vaktinden önce başarmış ve sonra bir kibir nöbetine kapılarak skolastik öğrenimi küçümsemiş ve kitaplardaki tüm bilgilerin değersiz olduğu kararına varmış yirmi altı yaşında bir adamın kendi kendini yetiştirme konusunda bu çocukça çabalarını görmek acıklıdır. [...] Şimdi geçmişteki inatçılığından ötürü pişman olarak, saf bir reklam okuru gibi, en popüler, en yararsız öğrenim tarzına yönelmişti.[6]

Rimbaud'nun eleştirmenlerinin çoğu, beceri ve bilginin ancak resmen dağıtıldığında kazanılabileceğine inanmakta profesyonel bir çıkar görüyor. Fakat üniversiteler birtakım ambalaj biçimlerinin patentini almışlarsa da, bilginin tekeli onların elinde değildir. Bir zamanlar Enid Starkie'nin yaptığı tetkikler de, kısa süren, yoğun ve kinik bir bilgi tıkınmasının ardından gelen, uzatılmış bir Rimbaldien tembellik stratejisini çürütebilecek şeyler değildir.

Rimbaud'nun, gözü dönmüşçesine bilgi depolaması mantıksız ve çok olağandışı değildir. Afrika'nın bazı bölgelerine giden ziyaretçiler için, insanın aklına muazzam teknik ve yönetimsel gelişim programları yapma fikrinin gelmesi bilinmeyen şeyler değil. Harer'de ciddi bir beceri kıtlığı vardı; marangoz ve duvarcı çok kıttı ve nalbanta gitmek, düşman topraklardan geçerek üç saatlik zahmetli bir yolculuk demekti. Herhangi bir uzmanlık için bir servet ödemek gerekiyordu. Alfred Ilg adlı (sonradan Rimbaud'nun arkadaşı) genç bir İsviçreli mühendis Harer'in 400 kilometre batısındaki Şeva krallığında, Kral Menelik'e 1879'dan beri danışmanlık yapıyor ve modern Etiyopya'nın temellerini atıyordu.[7] 1883'te bir Fransız keşif seferine katılan bir Fransız mühendis, ticari imtiyazlar almak umuduyla, minyatür bir lokomotif ve buharlı gemi vererek kralı hayretler içinde bıraktı.[8] Rimbaud'nun mekanik oyuncakları ticari metalar olarak ya da düşmanlığı meraka çevirmek için kullanılmış olabilir. Örneğin Bardey, kâğıt fişeklerin öfkelenen yerlilere karşı gayet iyi bir ön savunma olduğunu keşfetmişti.

Poètes Maudits'in okurları sıklıkla kendilerini şairlerle özdeşleştirirken, eleştirmenler ve biyograflar kendilerini şairlerin ana babalarıyla özdeşleştirmek eğilimindedir. Rimbaud, annesinin mektuplarını saklamıyordu ama yazdığı yanıtlardan, kadının Enid Starkie'yi duysa hemen onaylayacağı gayet açıkça bellidir. İki yıl sonra Rimbaud hâlâ kendini anlatmaya çabalıyordu:

> Kitaplara gelince, hiçbir haberin bulunmadığı ve okumaya biraz vakit ayırmazsan sonunda bir eşek kadar aptal hale geleceğin bir ülkede kitapların bana yararı çok büyük olacak. Harer'de günler ve özellikle geceler çok uzun. Bu kitaplar zaman geçirmek için güzel bir yol olacak, çünkü Harer'de insanların toplanacağı bir yer olmadığını söylemek gerek. İnsan her zaman dört duvar arasında kalmak zorunda. [...]
>
> Sana yüz franklık bir çek gönderiyorum, bunu çekebilir ve sonra bana aşağıda listesini verdiğim kitapları satın alabilirsin. Kitaba harcanan para ziyan olmaz.

Collège de Charleville'in önceki şaşaası, emperyal eğitim sisteminin neler başarabileceğini gösteren parlak bir örnekti hâlâ.

***

Aynı alçakgönüllülük Rimbaud'yu Avrupa keşif yolculukları haritasından silmişti fakat onun, keşfin teori ve pratiği konusunda bir el kitabı –sonunda bulgularını uygun haritalar ve ölçümlerle yayımlamak isteyen herkese yararlı olacak bir şey- talep ettiği konusunda birçok sahte referans vardır.

Rimbaud'dan aldığı mektupları daha sonra yok etmiş olan Isabelle'e göre, ağabeyi çevre bölgelere ve daha ötelere "on beş günle bir ay arasında değişen" süreler boyunca ticaret ve keşif seferlerine çıkıyordu.[9] Bu, Rimbaud'nun yazışmalarının arasındaki boşluklara uyuyor; ilk yılında Harer'de toplam 263 gün kalmıştı.[10]

Keşif sadece turizmin maceracı bir biçimi değildi. Rimbaud'nun gelişinden kısa süre önce, cesur Pinchard, Harer'in doğusuna kısa bir deve satın alma seferine girişmişti. Düşman Guerri kabilesi tarafından esir edildi ve geri döndüğünde "100 bin frank verseler bile bir daha bunu" yapmayacağını söyledi. Mısırlılar kentten asla 2 binden az askerle çıkmazdı. Bardey kısa bir keşif seferi planladığında Mısırlı vali onun hamallarını "Bu yolculuğu canınızla ödeyeceksiniz" diyerek uyardı.

Rimbaud'nun ilk seferinde yolunun, talihsiz Lucereau'nun izlediği Awash nehri boyunca, Harer'in batısındaki Aroussi ve Itou bölgesine düştüğü anlaşılıyor. Ya hastalık, ya kabile savaşı ya da temkinli rehberler yüzünden geri dönmek zorunda kaldı. Bazen, ulaşım araçları bir gecede yok oluveriyordu: Develer hırsızlar tarafından çalınıyor, atları aslanlar yiyordu.

Bizzat Rimbaud'nun söz ettiği ilk sefer oldukça muğlaktı, "deve satın almak için çölde büyük tur" yapmışlardı. Annesini memnun edecek türden, mantıklı, ticari bir motifti bu. Rimbaud'nun mektuplarının ilk editörü, Isabelle ile ağabeyinin ölümünden sonra evlenmişti ve Rimbaud'yu ciddi bir işadamı olarak görmek istiyordu. Bu nedenle, Rimbaud'nun 4 Mayıs 1881 tarihli mektubundaki çok önemli bazı sözcükleri sildi. Doğru bir metin varsa da, (aşağıda italikle yazılı) sözcükler muhtemelen, "bilinmeyenin içine yolculuk" gibi harika bir deyiş korunarak, hep atlandı. 1998'de günışığına çıkan elyazması, Rimbaud'nun güdüsünün sadece ticari olmadığını gösteriyor:

> Bu kentten hemen ayrılıp, bilinmeyenin içine yolculuk yapmak *ya da kendi hesabıma keşifler yapmak* niyetindeyim. Buradan birkaç günlük mesafede ve fildişi diyarında büyük bir göl var.
>
> [...] Olur da işler kötüye gider ve geri dönemezsem, Aden şubesinde 715 rupi [yaklaşık 1430 frank] param olduğunu lütfen not al. Eğer zahmetine değeceğini düşünüyorsan isteyebilirsin.

Bu "bilinmeyen"e yolculuk muhtemelen Rimbaud'nun, Fransız piskopos yanında beş Fransisken keşişle Harer'e geldiğinde heyecanla kalkıştığı tehlikeli seferdi: "Ben onları, bugüne dek beyaz adamlar için ulaşılmaz olmuş yerlere kadar takip edebilirim" (16 Nisan).

Rimbaud Katolik Kilisesi bayrağı altında yolculuk yapmaya kalkışmış olsa da olmasa da, Afrika keşif tarihinin önemli bir ânıdır bu. Fildişi için avlanma ve dinsel bağlantı Rimbaud'nun batıdaki, filden yana zengin toprakları, yani Harer'den yaklaşık yirmi gün uzakta, fildişinin ev yapımında kullanılacak kadar bol olduğu söylenen yerleri duyduğunu düşündürür. "Büyük göl", Rift vadisinin kuzeyindeki Zivay gölüdür herhalde. Bu gölün beş adasının sakinleri –Kıpti Hıristiyanlar ile İsis ve Osiris'in hâlâ var olan müritleri- kendi dillerini konuşuyor ve ortaçağ kilise kalıntıları-

nın arasında yaşıyordu. Bugüne kadar sağlam kalmış manastırın Ahit Sandığı'nın* konduğu son yer olduğu söyleniyordu.[11]

Rimbaud'nun "sandığı" ise sağlam bir finansal gelecek ve can sıkıntısına karşı güvenli bir panzehirdi. Onun seferlerinin şan-şöhretle bir ilgisi yoktu. "Hiç keşfedilmemiş yerler"in haritasını çıkarmaksa, "Kâhin"in mektubunda dile getirilen, okul çocuğunun şiirsel düşünün pratik bir devamıydı:

> Bilinmeyene varır ve sonunda panikleyerek kendi hayallerini anlayamaz hale düşse de, hiç olmazsa görecektir onları! Adlandırılamaz, hayret verici şeylerin arasından seke seke giderken bir patlamayla yok olabilir; dehşete kapılan diğer işçiler onun ardından gidecektir. Bir diğerinin düştüğü ufuklardan başlayacaklar!

Rimbaud'nun sonunda hiçbir şey olmadığı ortaya çıkabilecek bir şeye yürekten bağlılığı, muğlak ve görkemli "haç yolu"nu hatırlatıyor kuvvetli bir şekilde; yalnız bu kez yapısını oluşturanlar estetik ve Verlaine yerine, post ve fildişiydi.

Ne mutlu ki, Rimbaud'nun ilk seferlerinden birinin ayrıntılı bir hikâyesi var elimizde. Acenteye Mayıs'ta, birkaç gün güneydeki Bubassa denilen bir yere çok sayıda post yığıldığı haberi geldi. 11 Haziran'da Rimbaud yola çıkmaya hazırdı. Develer yüklendi ve arkadaşları onu yolcu etmeye geldi. Bardey bu sahneyi şöyle hatırlıyor:

> Rimbaud, küçük kafilesinin başında yola çıkmak üzereyken bir havluyu başına türban gibi sardı ve her zamanki kıyafetinin üzerine kırmızı bir battaniye sarındı. Kendini bir Müslüman gibi göstermek istiyordu. [...]
>
> Fantezi kıyafetine gülüşmelerimize katılan Rimbaud, Avrupalı giyimini doğululaştıran kırmızı battaniyenin soyguncuları çekebileceğini kabul etti. Ama şirketin prestijini yükseltmek uğruna, zengin bir Müslüman tüccar gibi görünmek istiyordu.

Rimbaud'nun gülümsemesi tam da yeni bir kılığa bürünüp gizlenmeye başladığı bir anda beliriyor, ekose beresini giyen asker yahut on şilinlik silindir şapka giyen İngiliz gibi tıpkı. Rimbaud kendisinden tatile çıkıyordu. Devesini sürerek pis Darüsselam'dan –güneydoğu kapısından- çı-

---

* On Emir'in yazıldığı taş tabletlerin saklandığı sandık-ç.n.

kıp, yerde sürünen cüzamlıların arasından ve uygarlaşmış insanlığın pis kokusundan geçerek, haritası çıkarılmamış coğrafyaya daldı.

Bir daha hiç görülmeyebilirdi.

***

Birkaç gün sonra volkanik arazi geniş bir ormanlık bölgeye dönüştü. Bir düzlüğün sonunda Bubassa'nın ottan kulübeleri göründü. Bir Avrupalının ulaşabildiği en güney noktaydı bu.

Kırmızı pelerinli ve türbanlı yaratık muazzam bir heyecan uyandırdı. *Boko*'nun (yerel şefin) himayesini kazandı ve köyün iki tarafında birer pazar kurdu. Güçlü kuvvetli dört savaşçıya pazarları korusunlar diye para verildi. "Rimbaud birçok kez" diyor Bardey, "kavgaları ayırmak için, kaybedenler olağan sakatlanmaya (kastrasyona) maruz kalmak üzereyken 'jandarmalarıyla' müdahalede bulunmak zorunda kaldı".

Rimbaud yaklaşık bir hafta boyunca, bazıları çok uzak yerlerden gelmiş tüccarlarla iş yaptı. Geceleri terleten post yığınlarının üzerinde yattı. Sonra, köyün ekonomisinde devrim yapmış bir halde ve hâlâ yaşıyor olmasına şaşarak 2 Temmuz'da Harer'e döndü ve sonraki iki haftasını yatakta, ateşler içinde geçirdi.

Rimbaud –Fransa ile Belçika'nın toplamından daha büyük, keşfedilmemiş- esrarengiz Ogaden'in kıyısını görmüştü. Güneyde bir yerde büyük bir nehir vardı. Mektuplarında yeni bir gözde cümle görünüyordu boyuna: "Yapacak çok şey var."

Hâlâ nekahet dönemindeyken 22 Temmuz'da evine tekrar "Avrupalı giyimiyle" mektup yazdı. Artık annesi onun hakkında ne düşünürse düşünsün, en azından kendini eğlediğini söyleyemezdi:

> Seni hiç unutmuyorum. Nasıl unutabilirim ki? [...] Seni ve sadece seni düşünüyorum. Ve sana buradaki, zaten bana bu kadar itici gelen işim ve böylesine hor gördüğüm bu ülke vesaire hakkında ne anlatabilirim ki? Bu kadar olağanüstü çabalarla giriştiğim ama bana ateşli hastalıktan başka bir şey getirmeyen şeyler hakkında ne söyleyebilirim? [...] Ama başka çaresi yok. Her şeye alıştım artık. Hiçbir şeyden korkmuyorum.

30. Bölüm

"Zavallı Arthur"

"Tüm bu düğmelenenler ve düğmeleri çözülenler."
(Anonim bir intihar notu)

Kahve hasadı gelmeye başlayınca Rimbaud kendini daha uzun süreler boyu Harer'e saplanıp kalmış halde buldu. Meteorolojik paranoyası nüksetti. İlk başta havayı "sağlıklı" bulmuştu, sonra da "sağlıksız". Şimdiyse hava "huysuz ve nemli"ydi.

"Yönetimle ve diğerleriyle (iki Yunanlı ve Hacı Afi adında genç bir Hararli ile) nahoş tartışmalar"dan sonra istifasını verdi fakat ayrılıp gitme yolunda bir belirti göstermedi. Seferler, yeni ticaret şirketleri, ani göçler planlıyordu: "Dünyada tek istediğim şey iyi bir iklim ve uygun, ilginç bir iş. Bir gün bulacağım bunu!"

Bu sırada, tifo salgını ve kıtlık her gün kapıya bir dilenciler kalabalığı yığıyordu. Sabahları cesetler toplanıp bir hendeğe atılıyordu. Rimbaud mektuplarında bundan hiç söz etmedi. Mevsimdeki değişimleri ücra bir meteoroloji istasyonundaki biri gibi tanımlıyordu. "Siz şimdi kıştasınız, ben yazdayım. Yağmurlar kesildi. Hava çok güzel ve gayet sıcak. Kahve ağaçları büyüyor."

"Nahoş tartışmalar"a karşın, Bardey onunla devam etmekten memnundu. Rimbaud, ateşlendiği zamanlar "aşırı derecede sinirli" bir hastaydı; "iğneleyici zekâ"sıyla birçok insanı gücendirdi ve genellikle "yanındakilerle arkadaşlıktan sakınıyormuş gibi duran, sessiz ve suratsız" biriydi; fakat ona verilen her iş hemen kâra dönüşüyordu. Arthur "neşelenip de sevimli bir şekilde konuştu mu" dinleyenleri hemen kahkahalar içinde bırakırdı: "Onun hikâyelerini komik bulurduk tabii –hep zekice anlatırdı– gerçi başka kişilerle konuştuğu zaman, bize de aynı şekilde davranılmayacağından hiçbir zaman emin olamazdık."[1]

Alfred Bardey onu, Rimbaud'nun edebi tanıdıklarının aksine, küçük bir toplumun çalışan bir üyesi olarak değerlendirdi ve kaçınılmaz olarak

"gayet tuhaf" buldu; kişiliğinin farklı parçaları birlikte yaşamayı öğrenirse dostluğu zevk veren, şaşırtıcı derecede zeki bir gençti.

> Onun tuhaf davranışlarını, sanırım bazı haklı nedenlerden ötürü söz etmediği ama büyük zekâsının muhakkak maruz kaldığı büyük sıkıntıların yol açtığı, dünyaya karşı hissettiği tiksintiye bağlıyorum.
>
> Onun kişiliğinin görünür tarafıydı bu. Derinlerde, aslında gayet nazik ve müşfikti. Onu tanıyan ve çalıştıran herkes onda büyük bir sadakat ve dürüstlük olduğu kanısındaydı.

> Rimbaud özellikle, çabucak servet kazanmak umuduyla memleketini terk etmiş ve fena halde başarısız olup düş kırıklığına uğramış, istediği tek şey mümkün olduğunca çabucak memleketine dönmek olan o zavallı göçmenlere karşı çok şefkatli ve yardımseverdi. Yaptığı iyilikler konusunda çok ketum ve cömertti; onun belki de alay etmeden yahut iğrendiğini göstermeden yaptığı çok az şeyden biriydi bu.[2]

Bardey'in kardeşi Pierre, Harer'e varınca Rimbaud Aden'e gitmek üzere yola çıktı. *Illuminations*'un neşeli "Yola Çıkış"ı değildi pek bu: "Yeni duygular ve gürültüler içinde bir ayrılış!" "Buraya bir daha geri dönmemin ihtimali yok" dedi annesine.

5 Ocak 1882'de, Doğu Afrika'nın en başarılı ve ümit veren tüccarlarından biri tekrar Aden'in çorak kraterinin dibinde, patronuna lanet okuyarak, iklime homurdanarak ideal işi bekliyordu.

***

Bardey, 1882 Şubat'ında Aden'e döndüğünde Rimbaud'yu acentede oturmuş, nefretle kaynarken buldu. Rimbaud, birinin onun parasını çaldığından gayet emindi. Ocak ayında memleketine gönderdiği 2504 frank (banka harçları ve dalgalanan döviz kurları yüzünden) 2250 franka düşmüştü. Annesine yazdığı mektupta, "o alçakların", yani Bardey kardeşlerin tutarsızlıklarını suçluyordu. "Onlar, hayatta tek amaçları işçilerinin alın terini sömürmek olan cimri ve habis heriflerdir". Fransız konsolosu bunu duyacaktı... "Mektuplarında düzgün konuş" diyerek uyardı annesini, "cimriler"in onun mektuplarını açtığı yolunda nahoş bir kanı geliştirdikten sonra.

Rimbaud'nun ölümünden sonra mektupları yayımlandığında Bardey, arkadaşının ve elemanının ona arkasından iftira ettiğini görünce düş kırıklığı yaşadı:

Bunları yazdığında bize daha yeni katılmıştı. Birbirinin ardına bir sürü hayal kırıklığına uğramış ve muhtemelen, pek övgüye layık olmayan kişilerle birlikte, riskli bir hayat yaşamış. Düzgün yaşam hakkında hiçbir şey bilmediğinden, gayet çirkin bazı kuşkular geliştirmiş.

İnsanlara karşı nefreti ve hayatını ziyan ettiğinden ötürü duyduğu pişmanlık (bunun doğru olduğunu biliyorum) yüzünden böyle davranıyordu. Vaktini hep kaderinden şikâyet ederek geçirmesinin ve çevresindeki her şeyi bayağı ve iğrenç bulmasının nedeni budur.[3]

Rimbaud'nun ille de klinik bir paranoyadan muzdarip olması gerekmez. Kendini hiçbir zaman affetmeyen biri için, diğer insanlara hakaret etmek bir tür eğlenceydi ve annesi kendini kleptomanlar denizinde bir dürüstlük adası gibi gördüğünden, bütün iş arkadaşlarını hırsızlık ve dolandırıcılıkla suçlayan Arthur'un yargısına güvenmesi muhtemeldi.

Sonraki on dört ay boyunca Rimbaud, Aden'deki büronun kızgın gölgesinde oturup titiz bir şekilde hesap tuttu, işçileri yönetti ama bir gözü hep kapıdaydı. Günlük yaşamının ritmi, sahte ayrılmaların ve tekrarlamaların, amansız bir pratikliğin ve bir şeyleri hayata geçirme konusundaki sürekli başarısızlıkların yer aldığı tüm mektuplarının okunmasıyla çok iyi bir şekilde hissedilir. Her mektup, yarım kalmış bir romanla bir sonraki roman arasında yazılmış gibidir sanki. Nakaratı –"Gidiyorum"- hikâyenin geri kalanını bekleyen ya ilk ya da son satırdır. Onun *chanson*'larına o tuhaf ivmeyi veren de aynı acil ataletti: "Sağlıksız bir susuzluk / Karartıyor damarlarımı"; "Bağırarak, altını gördüm –ve ben içemiyordum."

12 Şubat 1882: Aden'de pek uzun süre kalmak niyetinde değilim [...] Ayrılırsam –ki bunu çok kısa bir sürede yapmak niyetindeyim- ya Harer'e dönüş ya da Zengibar'a gidiş olacak bu.

15 Nisan 1882: Bugünden itibaren bir ay sonra ya tekrar Harer'de olacağım ya da Zengibar yolunda.

10 Temmuz 1882: Muhtemelen bir-iki ay içinde Harer'e gideceğim.

28 Eylül 1882: Yıl sonunda buradan ayrılıp Afrika kıtasına gideceğim; ama bu kez Harer'e değil, Şeva'ya.

3 Kasım 1882: 1883 Ocak'ında Harer'e gidiyorum.

6 Ocak 1883: Mart sonunda Harer'e gidiyorum.

Rimbaud kahve balyalarının Afrika'dan gelişine nezaret ediyor ve onları Avrupa'ya gönderiyordu. Planlar –hep aynı planlar- yapıyordu tekrar tekrar. Afrika'nın bilinmeyen bölgeleri hakkında bir kitap yazacaktı. Yapacağı keşif seferlerini Société de Geographie finanse edecekti. Delahaye'e yanlışlıkla 'Alfred' diye hitap ettiği bir mektup yazdı ve birtakım ekipmanlar istedi: Bir yer ölçümü aleti (yahut, eğer çok pahalıysa bir pusula ve bir sekstant), cep barometresi, arazi ölçüm pusulası, geometri kiti, çizim kağıtları, "300 örnekli bir mineraloji koleksiyonu" ve hâlâ gelmemiş "kâşifin rehberi" de dahil olmak üzere, on kitap. En eski arkadaşına yazacağı son mektuptu bu:*

> Bütün bunlara aynı şekilde ihtiyacım var.. Dikkatli sar.
>
> Ayrıntılar, üç gün içinde postaya verilecek bir sonraki mektupta. Bu arada, acele et.
>
> Yürekten selamlar.

Dört gün sonra memleketine yazdığı mektupta listeye bir de teleskop kattı ve Parisli bir tüfekçiye hitaben yazılmış mektubu ekledi:

> Ben Galla bölgesinde (Doğu Afrika) yolculuk yapıyorum ve şu anda bir grup fil avcısına talim yaptırıyorum. [...]
>
> Fil avlamak için özel bir silah var mı? [...]
>
> Cephanenin nasıl olması gerekir; zehirli mi, patlayıcı mı?
>
> Bu türden iki silahı denemek için satın alırım, denemeden sonra belki altı tane alırım.

Rimbaud Bubassa'ya giderken, bugün Babille fil koruma bölgesi olan fundalık bölgede hantal hantal dolaşan tonlarca fildişi görmüş olsa gerek. Tüm tedarik zincirinde bu şekilde bir kontrolün ele geçirilmek istenmesi gayet mantıklıdır; ama filler şimdilik güvencedeydi. Altı hafta sonra Al-

---

* "Delahuppe"ye gönderilen 1885 Mayıs tarihli, anlamsız mesajın sahte olması hiç şaşırtıcı değil: Mesajın yazıldığı kartpostal en erken 1904 tarihlidir.

bay Dubar "dostu ve mesai arkadaşı Rimbaud" için, Zengibar'daki Fransız konsolosuna bir tavsiye mektubu yazıyordu: "Mösyö Rimbaud bizim Harer (Doğu Afrika) şubemizi tam anlamıyla mükemmel bir şekilde yönetti."[5]

Rimbaud Zengibar'a gitmedi. Neredeyse çok acele bir şekilde gözünü yeniden Harer'e ve sonra daha uzaktaki Şeva krallığına dikti: Fotoğraf ekipmanlarını bir deveye yükleyecek, 750 kilometre içlere yolculuk yapacak ve Habeşistan'ın Étienne Carjat'ı olacaktı. Fotoğraf "oralarda hiç bilinmiyor ve bana çok kısa zamanda küçük bir servet getirecek". Daha da ileriye bakarak, demiryolu yapımı hakkında kitaplar ve toprak set ile tünel yapımı konusunda iki elkitabı ısmarladı.

Bu kendini kaybetmişçesine sallantıda kalma dönemi öylesine uzun sürdü ki, Rimbaud'nun Aden'de kalmaktan neredeyse hoşnut olduğu düşünülebilir. "Karanlığın Ağzı"nın ağırlığıyla çarpılmış mektupları yanıltıcıdır. "Dinmez bir dehşet duyduğum bir memlekette eşekler gibi çalışıyorum. [...] Bu yaşamın ben tam bir ahmak haline gelmeden bitmesini diliyorum."

Madam Rimbaud onun sözüne inandı: "Zavallı Arthur"[6] cehennemin dibinde hayatını ziyan ediyordu. Onun pahalı oyuncaklar listesini Delahaye'e vermemeye karar verdi ve Arthur bankaya yatırılsın diye para gönderince de onun adına bir arazi aldı. ("Benim araziyle ne halt etmemi bekliyorsun ki?" diyerek öfkelendi Rimbaud.) Birisi kalkıp ikinci oğlunun ne iş yaptığını sorarsa, Arabistan'da dil öğretmeni olduğunu söylüyordu.[7]

Rimbaud bazen, bu hiç bitmeyen kötü evlat ve kınayan anne masalında bir rol yapma faktörünün var olduğunu ima etmiştir: "Her türlü rahatsızlığa gayet alıştım ve şikâyet etmeye devam ediyorsam bu sırf benim aynı telden çalma (yani "şarkı söyleme") huyum yüzündendir. Henüz yıkılmadım" diye yazıyordu 5000 frankı yüzde beş faizle bankaya yatırdıktan sonra.

Haftanın yedi günü çalışıyor ve sudan –"damıtılmış deniz suyu"ndan yahut ithal edildiği keçi tulumlarının pis kokusunu taşıyan kaynak suyundan- başka bir şey içmiyordu. Tüm bunlar ilerideki düş kırıklıklarına ve kişisel başarısızlıklara karşı bir kenara saklanan kişisel gurur kaynağıydı. Çektiği zorlukların kanıtlarını bir ibadet gibi gösteriyordu.

Şirketin Lyon'daki genel müdürlüğü kanalıyla kolayca ısmarlanabilecek kitaplar ve cihazlar kısmen, annesi ve kız kardeşinin onun ailesi gibi davranmasını sağlama girişiminin bir parçasıydı.

> En üzücü şey, mektubunu artık benim işlerimle hiçbir ilginin kalmadığını söyleyerek bitirmen. Kendini memleketinden binlerce fersah uzakta bulan, kendi ülkesine benzeyen tek bir şey görmeden vahşi kabileler arasında yolculuk yapan bir adama yardımcı olmanın hiç iyi bir yolu değil bu! Yardımseverlikten uzak tavrını değiştireceğini düşünmek istiyorum. Kendi ailemden benim için koşturmasını isteyemezsem başka kimden isteyebilirim ki?

Bardey haklıydı; Rimbaud'nun kafasında son on yıl "dünyayı hiçbir işe yaramadan dolaşarak" ziyan olmuştu. Şimdi, başarısızlık iklimine alışıyordu. Kazanılan imgeler ve içgörüler kazanç getirmiyordu. Şimdi yeni bir hedefi vardı. Gelecekte başarı banka hesaplarıyla ve yasalar dahilinde yapılmış bir kontratla ölçülecekti: "Dört ya da beş yıl içinde çabucak, yaklaşık elli bin frank yapmak istiyorum ve sonra da evlenmek."

***

Eğer Rimbaud'nun mizacı elverseydi planlar yaparak ve para biriktirerek Aden'de yıllarca kalırdı.

Oradan ayrılması, kendisinin yol açtığı küçük bir uluslararası olay yüzünden hızlandı. Rimbaud, 28 Ocak 1883 Pazar günü Aden'deki Fransız konsolos vekiline şunları yazdı:

> Bugün öğleden önce saat 11'de, Ali Çemmak adında bir adam –çalıştığım şirketin depocusu- bana karşı çok terbiyesizce davrandı ve ben de ona hafifçe bir tokat atmak zorunda kaldım.
>
> Orada çalışan hamallar ve olaya tanık olan Araplar o bana serbestçe misillemede bulunsun diye beni tuttular ve yukarıda sözü edilen Ali Çemmak suratıma vurdu, giysilerimi yırttı ve sonra bir sopa kaparak bana vurmaya kalktı.
>
> Seyreden kişiler müdahale edince Ali geri çekildi ve hemen oradan ayrılıp yerel polise şikâyette bulunarak, beni kendisine saldırmak ve bedensel zarar vermekle suçladı. Olayı alevlendirip bana zarar vermek ve yerlilerin bana karşı nefretini kışkırtma amacıyla, ona hançerle saldırmaya kalktığımı, vs. vs. başka birtakım yalanlar söyleyen birçok yalancı şahit gösterdi.
>
> Bu olaydan ötürü Aden yerel polisine ifade vermeye çağırılmam üzerine, Mösyö le Consul de France'ı, yerliler tarafından uğradığım şiddetten ve yıldırma girişimlerinden haberdar etme ve olayın sonucunda kendisine danışılması gereğinin ortaya çıkması halinde himayesini istirham etme hakkımı kullanıyorum.

Rimbaud'nun olağanüstü sıkıcı yazı tarzını –yerlilerin kaba saldırısıyla kontrast oluşturmak amacıyla tasarlanmış bir tür rokoko hukuk dilini- hesaba katsak bile, hikâye net olmaktan uzaktır. Bu terbiyesiz, hilekâr Arap daha sonra Bardey tarafından oldukça farklı terimlerle tanımlanmıştır: "O bizim en eski depocumuz, ustabaşımızdı ve bize çok yararlıydı." Bardey, Rimbaud'yla "dayanışma" gösterip adamı kovdu ama şirket için bir riskti bu: "Bir Arap ülkesinde halkı size düşman etmek iyi bir şey değildir, ticari açıdan tabii."[8]

On bir gün sonra Rimbaud'nun Aden'den gitmesi gerektiğine karar verildi. Yerli halkla işgalci Avrupalılar arasındaki ilişkilerde sık sık gerginlik yaşanıyordu ve Rimbaud da muhtemelen, sokakta saldırıya uğrama tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Somali çölünde Aden'den daha güvende olacak tek Avrupalı olan Rimbaud, Harer acentesini Pierre Bardey'den devralacaktı. 20 Mart 1883'te sözleşmesi yenilendi: Yılda 5000 frank ve bir lojman verilecek, bütün masrafları karşılanacaktı. O yıllarda Charleville'de yaşayan çok az kişi bu kadar para kazanıyordu.

İyi bir evlilik ve sağlıklı bir iklim düşleyen adam, yanında teknik elkitapları, bilimsel cihazları ve fotoğraf makinesinden oluşan yüküyle 22 Mart'ta gemiye binip Afrika'ya doğru yola çıktı. Geleceği konusunda net bir görüşünün olduğunu gösteren hiçbir şey yoktur. Mayıs'ta Harer'den evine gönderdiği üç bulanık fotoğraf, güneşte kavrulup büzülmüş, kurumuş sopa gibi bir adamı gösteriyor; dazlaklaşmış kafasında bir fes var; duruşu hafiften çarpık. Yüzü, koyu bir gölgenin matemli lekesi gibi. Bir tımarhane sakinine benziyor.

Fotoğrafların ikisinde –"kahve bahçesinde" ve aşırı boyutlardaki muz plantasyonunda- giydiği görülen uyduruk kıyafetler Ottorino Rosa tarafından şöyle tanımlanmıştı: "Kendisine beyaz Amerikan pamuklusundan elbiseler yaptı ve basitleştirmek için de düğmelerin sıkıcı kullanımından kurtulmaya yarayan zekice tertibatlar buldu."[9]

Her şeye karşın, yaşam basit yollardan iyileştirilebiliyordu.

31. Bölüm

Cennet

"Ve yeryüzünde aylak aylak dolaşacağım."
(Tekvin 4:14)

Rimbaud, Harer'e vardıktan bir hafta sonra (6 Mayıs 1883'te) eve bir mektup yazdı. En uzun mektuplarından biriydi; kâbus gibi silkinip atılması gereken, kendine dair bir imgelem oluşmasına yetecek kadar uzundu. Mutlu gibi görünmek istemişti –"Buradaki durumum Aden'den daima çok daha iyi; burada daha az iş ve çok daha fazla hava ve yeşillik, vs. var."- ama paragraflar uzadıkça cümleler sıkıcı bir kafa ütüleme haline gelmeye başladı:

> Isabelle'in karşısına ciddi ve eğitimli, geleceği olan bir adam çıktığı halde evlenmemesi son derece yanlış. Hayat böyle işte ve bu dünyada yalnız olmak kötü bir şey. Şahsen ben, evlenmediğim ve bir yuvam olmadığı için üzülüyorum. Ama ben artık uzak bir şirketin emrinde, oradan oraya gezmeye mahkûmum ve her geçen gün Avrupa'nın ikliminden, geleneklerinden ve hatta dilinden soğuyorum. Vah! Neye yarar bütün bu koşturup durmalar, yabancı insanlar arasında bu çabalamalar ve maceralar, insanın kafasını dolduran bu diller ve anlatılmaz cefalar. Eğer bir gün, birkaç yıl sonra, az ya da çok beğendiğim bir yerde kalamayacak ve bir aile kuramayacaksam ve en azından bir oğlum, yaşamımın geri kalanında kendi ideallerime göre yetiştirmeye, geliştirmeye ve zamanımızın sağladığı en mükemmel eğitimle donatacağım ve tanınmış bir mühendis, bilgisi sayesinde güçlü ve zengin bir adam olduğunu göreceğim bir oğlum olmayacaksa? Ama daha ne kadar süre bu dağlarda yaşayacağım kim bilir? Bu kabileler arasında kaybolup gidebilirim ve kaybolduğumun haberi bile dış dünyaya ulaşmayabilir.

Net bir şekilde yazmak Rimbaud'da depresif bir etki yapmıştı. Hayaletleri kâğıt üzerinde geri dönüp onu rahatsız etmeye başladı: Bir serabın anısı gibi silinip gidecek Avrupafobi; Abel Magwitch* gibi kendi başarı-

---

* Charles Dickens'in *Büyük Umutlar*'ındaki yaşlı karakter-ç.n.

sızlığından şeytanca bir zevk almak için geri dönen ak saçlı kolonyalist. Kendi başarısızlığın hayaliydi bu: Babasının öcünü alacak bir oğul, tüm yetersizlikleri ve hataları düzeltecek, ziyan olmuş bir yaşamı kazanca dönüştürecek, süper eğitimle gelen başarı.

Sözcüklerin uzun bellekleri vardı. *Cehennemde Bir Mevsim*'den on yıl sonra Rimbaud hâlâ "lahana yeşili" İncil'in küf kokusunu duyuyordu. Mektupları Eski Ahit'le doluydu: "Bir insanın yalnız kalması doğru değildir"; Adem'in "kendi suretinde bir oğlu oldu"; "Yeryüzünde aylak aylak dolaşacağım". Kaleminin, anılarını sifon gibi çekmesine izin verdiğinde "vaftizinin kölesi"ydi hâlâ.

Aslında Rimbaud Harer'e yeni bir kararlılıkla dönmüştü. Artık acentenin tek sorumlusuydu ve Romalı bir valinin şevkiyle reformlar yapmaya girişti. "Anlatılmaz cefalar" için iştahı her zamankinden daha fazlaydı.

Bu kez, iyi bir ev halkı yaratmaya koyuldu. Djami Wadaï adında, yaklaşık on üç yaşında, zeki bir Harerli çocuk tuttu.[1] Afrika'daki Avrupalıların çoğu gibi, yanına bir de yerli kadın aldı.[2] Anlatılanlara göre bu kadın, Harer'le Bubassa arasındaki bölgede yaşayan ve on altıncı yüzyılda gelmiş Portekizli yerleşimcilerin soyundan olduğu söylenen Argoba kabilesindendi. Güney Habeşistan'da kadın eşlikçiler genellikle bir satıcıdan ya da ailesinden, normalde –yemek yaptırma, ev işleri, bakıcılık ve dil öğrenme gibi- pratik amaçlar için satın alınırdı.

Rimbaud'nun mektubunda çok dışlayıcı bir şekilde, sırf entelektüel bir çöp yığınıymış gibi söz ettiği diller, ticaret imparatorluğunu genişletmek ve hayatta kalmak için yaşamsal gereçlerdi.[3] Rimbaud'nun konuştuğu yahut işe yarayacak derecede bildiği bilinen diller Arapça, (bugün Etiyopya'nın resmi dili olan) Amharca, Adarinya (ya da Hareri), Oromo (ya da Galla) ve Somalice'ydi. Amharcanın yakın akrabası Argoba dilini ve Tigrinya dilini de konuşmuş olabilir; Harer piskoposu, Evelyn Waugh'a Rimbaud'nun bir zamanlar Tigray'lı bir kadınla yaşadığını söylemişti. Rimbaud'nun tanıdıklarıyla 1911 ve 1913'te birçok görüşmeler yapmış, anonim (bugün, Marcel Cohen adında bir Etiyopya dilleri uzmanı olarak teşhis edilebilecek)[4] bir kaynağa göre Rimbaud ayrıca, Kotou denen bir dili de konuşuyordu. Bunu yapabilen ilk ve son Avrupalı olmuştur muhakkak, çünkü artık Etiyopya'nın doksan dokuz dili ve 200 diyalektiği arasında yer almayan bu dil, 1937 yılında yok oldu.

Çoğu durumda, küçük bir söz dağarcığı yeterli geliyordu. 1887'de Rimbaud'yla yolculuk yapmış olan Jules Borelli, çok zorluk çekmeden ama herhalde Rimbaud'nun yardımıyla, üç Etiyopya dilinin yararlı deyimlerinden oluşan bir liste hazırlayabilmişti: "Ona mızraklarını sapladılar, öldü", "Fili görebiliyor musun?" ve --deyimler kitabında kullanılması pek uygun olmayan bir haykırış- "Gergedan geliyor; kaçalım!"[5]

Rimbaud şimdi yaşamının en üretken ve ilginç dönemlerinden birine giriyordu. Yönetimindeki Harer acentesi, Afrika'nın bilinmeyen bir bölümünü tüccarlara, kâşiflere, siyasi casuslara ve misyonerlere açacak bir dizi önemli keşif seferinin üssü haline geldi.

Eğer Rimbaud'nun mektupları tek kaynak olarak alınacak olursa bu durum hiçbir şekilde göz önüne çıkmaz. Örneğin Alfred Bardey olmasaydı Rimbaud'nun Bubassa'ya yaptığı tarihi gezi hakkında hiçbir şey bilinmeyecekti ve İtalyan kâşif Pietro Sacconi olmasaydı Rimbaud'nun Sacconi ve Righas'la birlikte kuzeye, Şeva Kralı Menelik'in Harer'i işgal edeceği yolundaki söylentileri araştırmak için yaptığı üç günlük yolculuğun hiçbir kaydı bulunmayacaktı.

Sacconi'ye göre, 13 Haziran 1883 günü şafak vakti yola çıktılar ve atlarını yer yer zeytin, dut, sütleğen ve mimoza ağaçları bulunan uzun, sığ vadilerden Ahmar dağlarına sürdüler. Bilinmeyen göllerin yanından rahvan yürüyüşle, düşman Itou-Galla köylerinden bir ellerinde dizgin, ötekinde tabanca, dörtnala geçtiler. Sonunda, açlıktan can çekişen mültecilerin Kral Menelik'in soykırımcı güruhlarından saklandığı Varabeili'ye vardılar. *Boko* onlara Lucereau'nun öldürüldüğü ağacı gösterdi. Ağacın bir fotoğrafını çektiler ve bir şey yemek yahut içmeden, hiç durmaksızın Harer'e döndüler Sacconi'nin anlattığı gibi:

> Gallaların arasında yolculuk yapmak için gereken ilk şey hızdır. Meteor gibi geçmek zorundaydık, çünkü onlara düşünecek zaman bırakılırsa bizim işimiz biterdi. Önden birini gönderen yolcunun vay haline![6]

Daha da dikkate değer bir keşif seferi ancak ayrıntılı bir kronolojinin yardımıyla bulunabilir. Rimbaud'nun Harer'e 1883 baharında Seylac'dan değil, Obuk'taki Fransız kömür istasyonundan geldiği görülüyor.[7] Bunun anlamı, Rimbaud'nun vahşi Danakil bölgesini kuzeyden güneye dek, yolculuğu bir ceset olarak tamamlamadan geçen ilk Avrupalı oldu-

ğudur. Avrupa uygarlığını bir yıl önce Şeva krallığına silah ve brendi şeklinde tanıtmış olan, Arnoux adında bir adam Danakil kabilesi tarafından Obuk'ta mızraklanarak öldürülmüştü. Aynı kabile 1881 Mayıs ile 1883 Ekim arasında yirmi kadar Avrupalının ölümünden sorumluydu. Bu bölge 1927'de bile bir Amerikalı kâşif tarafından "*terra incognita*" diye niteleniyordu: Kuzeydoğu bölgesine "çok iyi silahlanmış en az bin askerden oluşan bir kuvvet olmadan herhalde girilemez"di.[8]

Fransız öğrencilerin çoğu sarhoş geminin yolculuklarını bilir ama Rimbaud'nun öncü seferlerinin birçoğu hiç bilinmiyor. Bu kısmen Habeşistan yüzündendir. 1930'ların sonuna dek, güney Etiyopya haritaları daha basılmadan miyadını dolduruyordu çaresiz bir şekilde: Köyler ortadan kayboluyor, nehirler kuruyor, kabileler tümüyle katlediliyor, göçmek zorunda kalıyor ya da komşuları tarafından kölecilere satılıyordu. Rimbaud'nun tanıdığı bazı Galla kabilelerinin torunları bugün kuzey Kenya'da yaşıyor. Avrupalıların ilk haritalarındaki bazı noktalar ve çizgiler devecilerin anlattığı hikâyelerden başka bir şey değildi. Rimbaud'nun Charleville'deki evlerinin sokak isimlerini ve numaralarını ezbere bilen bazı araştırmacıların onun Afrika maceralarını, nerede olduğunu her zaman bilmeden yazmalarının nedeni budur.

Rimbaud da çok ketumdu. Onun bir yerlere bayrak dikmekle ya da coğrafi oluşumları adlandırmakla ilgisi yoktu ve yolculuklarını yayımlamaktan kaçınıyordu. Tüccarlar yerli kölecilerin iyi niyetine ve korumasına bağımlı olduğundan ve Britanya görünüşte köle ticaretinin kökünü kazımaya kararlı olduğundan, gereğinden fazla doğrucu davranmamak önemliydi. Mektuplar sık sık casuslar ya da konsolosluk görevlileri tarafından açılıyordu, özellikle de Rimbaud'nun mektupları, bir siyasi görevli tarafından, Habeşistan'dan gelen "en ayrıntılı ve güvenilir" bilgiler olarak nitelenmişti. Alfred Bardey 1897'de bile Rimbaud'nun bazı belgelerini vermekten, güvenlik riski oluşturur diye kaçınmıştı.[9]

Bu nedenle, Rimbaud'nun Obuk-Harer yoluna ticari ilgisini açıklamak kolaydır. Bu yol Britanya topraklarından geçmiyordu. Köle tüccarlarının himayesini parayla satın alan ve Obuk'tan yola çıkan bir tüccar yine de savaşçıların saldırısına uğrayabilirdi ama Rimbaud İngilizlerin müdahalesiyle rahatsız edilmeyecekti hiç olmazsa.

***

Artık günlük gereksinimleri bir uşak ve bir ev kadını tarafından karşılanan Rimbaud, şirketin etki bölgesini genişletmeye başladı. Yerel kıyafetleri dikkatle inceleyip Aden'e gayet yerinde siparişler verdi: "Gallaların ve Somalililerin dizgin ve eğerlerine kırmızı ya da yeşil örgülü yünden 50 püskül takılsın"; "ince yelken bezi sağlamlığında, 5 cm eninde ve 20 cm aralıklı, uzunlamasına kırmızı ya da mavi çizgili kumaştan" 500 entari yapılsın. "Galla ve Habeş kabilelerinde rağbet görecektir."

Bardey sadece kahveyle ilgiliydi. Rimbaud'nunsa, Kara Kıta'nın ilk süpermarketini açmak niyetinde olduğu görülüyordu. Giysiler ve hoşa giden aksesuvarların yanı sıra, yerli modellere göre yapılacak aletler, silahlar ve mücevherler de sipariş etti.

Ama ne yazık ki (Bardey'e yakındığına göre) geri zekâlılarla çalışmak zorundaydı. Bardey'in arkadaşı ve ortağı Pierre Mazeran'ın Harer'e geleceğini duyunca kendi profesyonel değerlendirmesini sundu:

> İnanıyorum ki [...] yatırımlarımızı çarçur etmek, ayağımıza dolaşmak, bizi gülünç duruma düşürmek ve her şekilde mahvetmekten başka bir işe yaramayacak birini göndermek gibi bir karar verilmeyecektir. Şahsen biz her türlü sıkıntıya hiç korkmadan ve her tür aksiliğe hiç sıkılmadan katlanabiliriz ama bir deliyle beraber çalışmaya dayanamayız.[10]

Rimbaud çok iyi organize olmuştu ve kendisine denk bir iş arkadaşını idare edebilme konusunda uzmanlığına güveniyordu. Verdiği direktifler birinci elden deneyimlere ve dikkatli hesaplara dayalıydı. Mallarının kalitesinden gurur duyuyordu. Üç Yunanlı kardeşten oluşan rakip bir şirketin sahile gönderdiği kahve "Harer evlerinin döşemesinden kazınmış pislik"ti. Rimbaud'nun şiirlerinin diğer şairlerin yapıtlarına zıt bir şekilde yazılması gibi, ticari faaliyetleri de diğer tüccarların beceriksizliklerinin bir eleştirisiydi.

> Aden'den gönderdiğiniz fil avcısı [diyordu Bardey'e] Darimont vadilerinde hiç durmadan kasıla kasıla dolaşıp duruyor ve sizin kilolarca[11] domuz etini ve Guerriler ve Batriler tarafından depolanan sütleri tükettikten sonra buralarda bir yerde meydana çıkacak.

Bardey'nin fil avcısı vadilerde dolanıp dururken, Rimbaud çelik kurt kapanları ısmarlıyor, –"deri yüzmesini öğrettiğimiz"- kaplan, leopar ve

aslan avcılarından oluşan bir grubu yetiştiriyor ve yerel becerilerden yararlanıyordu:

> Harer'den 4 ya da 5 saatlik mesafede, vahşi hayvanların bol olduğu bir orman (Bisédimo) var. Çevre köylerdekilere haber verdik, bizim için avlanıyorlar.

Yan iş olarak da fotoğrafçılık yapıyordu ("Herkes fotoğrafı çekilsin istiyor"). Bardey'e birkaç örnek –iki işçinin portresini, kasvetli ve karanlık bir pazar yerinin resmini ve iki harap sütunun dibinde hayvan derileri üzerine bağdaş kurmuş bir kahve satıcısının dramatik bir çalışmasını- gönderdi. Bardey öylesine bir teşekkür mektubu yazdı:

> Sizin düşünceliliğinize karşılık verebilmek isterdim ama siz oldukça tuhaf birisiniz ve sizin hoşunuza gidecek ne gönderebileceğimi bilmiyorum. Bir yer ölçümü aleti, grafometre vs. türünden aletler göndersem memnun olacaksanız söyleyin.

Buna verilen yanıt herhalde "evet" olmuştur. Rimbaud keşif tekniklerini geliştiriyordu. Kâşiflerin çoğu, belli birtakım amaçlara –bir nehre, bir dağa, kayıp bir uygarlığa yahut şöhret kazanmaya- yönelik özel seferler düzenliyordu. Rimbaud, kısa bir zamanda büyük alanları kapsayan bir tür keşif acentesi kurmuştu. Dinsel misyonun seküler bir versiyonuydu bu. Aslında Rimbaud, misyonerleri yeni pazarları pekiştirmek ve bilgi akışını sürdürmek için kullanıyordu.

"Les Premières Communions"un şairinin, Katolik Kilisesi'nin Güney Etiyopya'daki tarihinde yeni ufuklar açan bir rol oynadığını çok kişi bilmez. O Haziran'da, Rimbaud'nun "makbul ve aslında sıkboğaz eden nasihat"inden etkilenen Piskopos Taurin, Bubassa'ya iki Fransız rahip gönderdi; misyonun ilk ve çok uzun bir zaman boyunca elde edilecek tek başarısı buydu. (Din değiştiren olmadı ama rahipler sağ olarak geri döndü.)[12]

Rimbaud şimdi, kendisinin ilk keşif şaheseri denebilecek bir şey üzerinde çalışmaya hazırdı.

Kuzeyde ve doğuda çöl, batıda da vahşi bir yerliler ordusu bulunduğundan, güneyde bulunan ve "Somali Cenneti" diye bilinen uçsuz bucaksız Ogaden'e yoğunlaşmaya karar verdi, bunun nedeni de muhtemelen Cennet Bahçesi'ni Habeşistan'a koyan efsaneydi. Rimbaud'nun sağ kolu –sadık, korkusuz ve miyop bir genç Yunanlı- Konstantinu Sotiros'un (ya da

Sotiro) Rimbaud'yla birçok ortak yanları vardı: Doğru bilgiye açlığı (kendisine bir kez "coğrafya sözlüğü" denmişti),[13] kişisel şöhrete karşı ilgisizliği ve kendisini bir Arap tüccar gibi gösterebilmesi.

Rimbaud 1883 Haziran'ında arkadaşını çok uzun ve tehlikeli bir göreve gönderdi. Sotiro'nun Harar'ın 225 kilometre güneyinde bir noktaya vardığı görülüyor; 1891'de "Bir Gora Abdallah" denen yeri "keşfeden" iki İtalyan, yıllar önce at sırtında hızla geçen beyaz adamın hikâyesini duyunca şaşırdı.[14]

O sırada daha batıda kendi inisiyatifiyle davranan Pietro Sacconi de Afrika keşfinin henüz talep edilmemiş büyük ödüllerinden biri olan Webi nehrine* (Şebeli nehri-e.) ulaşmak için aşağı yukarı aynı yönde ilerliyordu. (İlk haritalarda görünen bu dalgalı çizgi sadece söylentilere ve tahminlere dayalıydı.) Webi yanlış bir şekilde, Nil sisteminin bir parçası sanıldığından, keşfinin önemli siyasi sonuçları olacaktı.

11 Ağustos'tan kısa bir süre sonra Sotiro, üç Somalili deveci ve bir Hintli aşçının batıdan koştura koştura geldiğini görünce şaşırdı. Sacconi'nin seferi korkunç bir sonla bitmişti; sağ kalanlar sadece onlardı. Rimbaud haberi duyunca Marsilya'daki Bardey'e kısa bir not gönderdi: "Mösyö Sacconi 11 Ağustos'ta Webi yakınlarında öldü, kendi hatası yüzünden ve gereksiz yere katledildi."

Ayrıca, Aden'deki şirket bürosuna daha uzun bir yazı göndererek bu felaketin nedenlerini saydı: Cahil rehberler, tehlikeli bir rota ve bizzat Mösyö Sacconi; dik kafalı, kibirli ve budala bir adam. Ölünün ardından yazılan şu sivri sözler Rimbaud'nun kendi "Kâşifin Elkitabı"ndan bir sayfaydı sanki:

> Mösyö Sacconi yerlilerin davranış kurallarını, dinsel geleneklerini ve haklarını (cahilliğinden ötürü) çiğnedi. [...] Avrupalı kıyafetiyle dolaştı ve hatta devecilerini de *Nasrânî*'ler (Hıristiyanlar) gibi giydirdi. Domuz eti yedi, şeyhlerin toplantılarında alkol içti, ev sahiplerine kendi getirdiği yiyecekleri yedirmeye kalktı ve kuşku veren jeodezi incelemelerini tüm yol boyunca sekstantlarını vs. sallaya sallaya sürdürdü. [...]
>
> Mösyö Sacconi hiçbir şey satın almadı. Tek hedefi Webi'ye varmak, coğrafi bir şöhret kazanmaktı.

---

* Webi Shebele ("Webi", "nehir" demektir) kuzey Rift Vadisi'nden doğar, Ogaden'i bir kavis çizerek geçer ve kaynağından 1600 kilometre ötede, Mogadişu ile Mombasa arasındaki Juba nehriyle birleşip Hint Okyanusu'na dökülür.

Budalalık günahını işleyen akılsız Sacconi sempatiyi hak etmemişti. Rimbaud onu mükemmel Sotiro'yla kıyasladı:

> Mösyö Sotiro, stokunu satabileceğini düşündüğü ilk yerde durdu. [...] Ayrıca, Müslüman giysileriyle, Hacı Abdullah adıyla yolculuk yapar ve yerlilerin tüm siyasi ve dinsel formalitelerini kabul eder. Durduğu yerde bir *wodad* (âlim) ve *şerif* (Peygamber'in soyundan gelen kişi) olarak, hacıların uğrağı haline geldi.

Rimbaud, dramatik bir "akıllı adam ile aptal adam" fablı yazıyordu. Sacconi'yi karalamak ve ahlakın önemini vurgulamak için Sotiro'nun zaferini abarttı. Haziran'da Sacconi'nin izlediği yönden Ogaden'e gitmeye kalkan –sekstantlarını sallamayan yahut alkol içmeyen- iki Katolik rahip ölümden kıl payı kurtulmuştu.[15] Burada –Rimbaud'ya çok yabancı bir kavram olan- şans da rol oynamıştı. Ogaden'deki bazı kabileler beyaz adamları "Tanrının temsilcisi" olarak karşıladı.[16] Diğerleriyse, yabancı bir uygarlıkla karşılaşmanın şokunu daha kaba bir şekilde bastırdı. Daha batıdaki, gökten düşmüş bir demir tanrısına tapan Zenjero kabilesi, görünmeyen sınırlarını geçen her onuncu yabancıyı kurban ediyordu.[17]

Aslında Sotiro esir alınmıştı ve Bardey'e göre, "Kuran hakkında bilgisi sayesinde kurtuldu".[18] Rimbaud, raporunda bu konuda bir şey demiyor olmasına karşın, aslında Sotiro'yu kurtaran Rimbaud'ydu. Kasım'da Société de Géographie'ye yazan Bardey "görevlimiz ancak, Mösyö Rimbaud'nun Harer'den gönderdiği bir Ogas, ya da büyük şefin müdahalesiyle serbest bırakıldı" diyordu.

Bu küçük olayın düşündüreceği şeyler kolayca gözden kaçtı. Rimbaud'nun elçisi Ömer Hüseyin ünlü bir savaşçı ve bir *ughaz*'dı; yani birtakım alametleri yorumlayan ve siyasi olayları yöneten, kabileler arası bir reisti. Ömer Hüseyin yukarı Ogaden'in en güçlü *ughaz*'ıydı. Rimbaud'nun bu büyücü-hükümdardan gidip arkadaşını kurtarmasını isteyebilmesi onun diplomatik yeteneğini gösteren olağanüstü bir kanıttır.

Illuminations'u böylesine heyecan verici bir yabancı yapıt haline getiren, günün önyargılarını benimsemenin reddi, yazarının da hiç alışılmadık ustalıkta bir kâşif olmasını da sağlamıştı. Rimbaud'nun "yerlilerin hakları" sözüne, 1883 yılında yazılmış bir Fransız kolonyal metninde rastlanması şaşırtıcı ve kışkırtıcıdır.

Sotiro'nun kısa süren kutsal kâhinlik dönemi Rimbaud'yu yeni ticaret olanakları üzerinde düşünmeye sevk etti. Daha önce iki kez, misyonerlere katılma fikriyle oyalanmıştı; ama Hıristiyanlığın, ücra Ogaden bir tarafa, Harer'de de pek tutulmadığı görülmüştü. Müslümanlığın kök salmasının nedeni kesinlikle eski tarzlara karşı çıkmamasıydı.[19]

Rimbaud artık eski fikrini değiştirmişti. 7 Ekim 1883'te annesinden onun için, Kuran'ın Hachette paralel metinli çevirisini satın almasını istedi. Rimbaud daha sonra annesine "Kuran'*lar*" için teşekkür ettiğinden, kadın ona muhtemelen Yüzbaşı Rimbaud'nun elyazması çevirisini de göndermiş olabilir.[20] Rimbaud illüzyonu tamamlamak için, üzerine (bilinmeyen bir tarihte) "Tanrının uşağı Rimbaud" anlamına gelen ABDO RINBO (ABDULLAH RIMBAUD) sözleri kazınmış bir mühür edinmişti.[21]

Rimbaud'nun yaşamındaki bu an mutlu bir kavşağı düşündürüyor. Habeşistan keşfi tıpkı *Illuminations* gibi, başarısı eski Hıristiyan benliğinin silinmesine bağlı bir girişimdi. Ama kendisini bir Kuran âlimine dönüştürerek, aynı zamanda da kendi geçmişinin bir bölümünü yeniden ele geçirecekti. Yüzbaşı Rimbaud'nun oğlu, hayalperest şair ve Afrikalı tüccar her şeye rağmen aynı bedende yaşayabiliyordu.

Aralık ayında yazdığı Ogaden raporunda, Avrupa'dan ayrıldığından beri ilk kez "şair" sözcüğünü kullandı: "Her kabilede *wodad*'lar (âlimler) var. Kuran'ı ve Arapça yazıyı biliyorlar ve doğaçlama şairler."

İronik bir şekilde, Rimbaud kendi edebi becerilerinin kazanç getirecek yeni bir kullanımını tasarlarken eski benliği geri dönüş yapıyordu. Altı bin kilometre ötede, Quartier Latin'in kafelerinde şairler ve gazeteciler, belki de Rimbaud'nun deposundan geçmiş kahvelerini yudumlarken, on yıl önce Parnassosçuları hayrete düşürmüş küçük vahşiyi yeniden konuşmaya başlıyorlardı.

"Sarhoş Gemi" ve "Voyelles"in de dahil olduğu dokuz güzel şiir Ekim ayında Verlaine tarafından Quartier Latin'in bir edebiyat dergisinde yayımlanmıştı ve bunların yanında bir de biyografik ayrıntılar ve şairin gizemli sessizliğine birtakım göndermeler vardı:

> Mösyö Arthur Rimbaud, eğer şans eseri bu satırları görecek olursa [...], bu yaptığı hiç kuşkusuz, onun için mantıklı, onurlu ve gerekliyse, kendisinin şiiri bırakmasına bizim tam onay verdiğimizden (fakat aynı zamanda da duyduğumuz koyu bir hüzün duyduğumuzdan) emin olsun.

* * *

Rimbaud'nun *Rapport sur l'Ogadine*'i (Ogaden Raporu), *Cehennemde Bir Mevsim*'den sonra ikinci büyük yayınıdır. Tümüyle, Sotiro'nun sözel haberlerine dayandığı söylenir fakat Avusturyalı kâşif ve coğrafyacı Philipp Paulitschke, bunlar "Sotiro'nun bana şahsen anlattıklarından birçok önemli hususta farklı" demiştir.[22]

Rimbaud raporun tümünde, sanki kendisini hayranlık için ortaya çıkarmamaya kararlıymış gibi, muğlak bir "biz" zamiri kullanır. Fakat iki Ogaden keşif seferinden söz edilmektedir ve Sotiro Ogaden'e sadece bir sefer yaptığını iddia ettiğinden,[23] ikinci sefer hemen hemen kesinlikle bizzat Rimbaud tarafından yapılmıştır.

Rota, geçtiği yerler haritada gayet ayrıntılı bir şekilde gösterilmiş olan Erer nehrini takip ediyor ve "yağmacı Somali-Galla kabileleri" arasından geçerek, nehrin Webi'ye döküldüğü "Nokob ülkesi"ne kadar gidiyor.[24] Bu yolculuk yaklaşık iki hafta tutmuş olabilir ki bu da Rimbaud'nun mektuplarında 7 Ekim ve 10 Aralık 1883 arasındaki boşluğun açıklamasıdır.

Raporun ardından en az bir sefer daha yapıldı. 1931'e kadar yayımlanmadan kalan bölümde Rimbaud kısa süreli bir plan yapıyordu:

> Ömer Hüseyin Harer'de bize yazdı, kendisiyle ve bütün goum'larıyla [askerleriyle] birlikte, ilk duraklama yerimizden sadece birkaç günlük mesafedeki Webi'ye gitmemizi bekliyor.
>
> Hedefimiz budur.

"Fillerin ölmeye gittiği" Webi kıyılarında "bir ton fildişi" ve "yüzlerce dolar" değerinde devekuşu tüyü "birkaç haftada" toplanabilirdi.

> Bu nedenle Webi'de bir ticaret merkezi kurmaya karar verdik ve merkez hemen hemen, Harer'den kervanla yaklaşık sekiz günlük mesafede, nehrin Ogaden yakasındaki büyük ve sabit bir köy olan Eimeh'de [Imi] yerde kurulacak.

Doğu Afrika keşfinin kabul edilmiş kronolojisi gayet spekülatif görünmeye başlıyor. Güçlü bir *ughaz,* küçük ordusuyla Rimbaud'yu Afrika'nın bilinmeyen büyük nehirlerinden birine, James kardeşlerin[25] kuzeydoğudaki Berbera'dan gelip oraya, korku ve açlıktan yarı canlı bir halde varmalarından on dört hafta önce götürmeye hazırmış meğer.

Rimbaud, yirmi dokuz yaşındayken Webi Shebele'yi keşfetmiş olsa da olmasa da, onun Ogaden raporu dünyanın keşfedilmeden kalmış en büyük bölgelerinden biri hakkında yazılmış ilk güvenilir açıklamadır. Bu bir şirket raporu olarak yazılmıştı fakat Alfred Bardey bunun önemini fark ederek Société de Géographie'ye gönderdi ve dernek de bunu yayımladı. Rimbaud Afrika Boynuzu'nda çok meşhur oldu ve daha sonra, kendisinin önceki kariyeri hakkında bir şey bilmeyen birçok kişi tarafından bir yazar-kâşif olarak hatırlandı.

Paulitschke, Harer konusundaki iki çalışmasında (Leipzig, 1884 ve 1888) orayı bir dönüm noktası olarak nitelendirdi: "Rimbaud, kişisel deneyimleriyle Ogaden hakkında rapor veren ilk Avrupalıydı ve gözlemleri çok ilginç"; "kuruluğuna karşın çok değerli bir açıklama".[26]

Rimbaud bunu bir iltifat gibi görürdü. "Kuruluğu" sayesinde, bazı çağdaşlarının bir kitap haline getirmeyi becerdiğinden daha çok bilgiyi 2 binden az sözcüğe sıkıştırdı. Buna ve Paulitschke gibi ciddi bir coğrafyacının görüşüne karşın, bu rapor edebiyatbilimciler tarafından sık sık "amatörce" nitelendirilmiştir. Bu belki de sadece bir düş kırıklığının yansımasıydı. Rimbaud'nun taş gibi sert özeti, kendi şiirlerinin Fransa'da serpilmesine yardım eden süslü ve yozlaşmış tarzın sert bir kontrastıdır. Rimbaud'nun yapıtlarına ilk kez, Fransız şiirinin 1870 ve 1880'lerdeki, kendi içinde kapalı kibarlığıyla yaklaşanlar onun raporunu kaçınılmaz bir şekilde, bir tabak karabuğday kadar iştah açıcı bulacaktı.

Rapport sur l'Ogadine kendi koşullarında bir coğrafya şölenidir: Ogaden'in nehirlerini, kabilelerini, pazarlarını ve ticaret yollarını, flora ve faunasını, genel iklimini ve topografyasını gayet ayrıntılı bir şekilde verir. Raporun yaklaşık üçte ikisi, çoğu tümüyle yeni etnografik bilgilere ayrılmıştır: Rimbaud'nun söz ettiği bazı kabileler, görülmek bir yana henüz hiç duyulmamıştı bile.[27]

Rimbaud bilinmeyen bir soyun Yaradılış'ını yazıyordu ve Tevrat'a yakışır söz dağarcığı rapora hafiften alaycı bir hava vermişti.

> Ogadenlilerin kendi kökenleri konusunda gayet uzun efsaneleri var. Bizim aklımızda kalan sadece, hepsinin ilk olarak Rére Abdullah ve Rére Ishay'ın soyundan geldiği [...] Rére Abdullah'tan Rére Hersi ve Rére Hammadèn kuşakları türemiş; bunlar yukarı Ogaden'in iki büyük ailesidir.
>
> Rére Ishay, Rére Ali ve Rére Aroun'un babasıydı. Bu *réreler* daha sonra sayısız ikincil ailelere bölünmüştür.

Rimbaud'nun Ogaden'i üzerinde dolaşan hafiften alaycı hava, Voltaire, Flaubert yahut Evelyn Waugh'un gizem bozan tarzlarını düşündürür. Kişisel görüşün bir kenara bırakılması metinde bir tür vakum yaratıyor: Meslektaşlarını birbirlerinin kusurlarına histerik bir şekilde güldürebilen, ifadesiz Rimbaud'ydu bu. İnsanoğulları alışkanlıklarından ibaret hale getirilmiştir. Gelenekler tembelliğin bahanesidir. Rimbaud'nun betimlediği Ogadenliler, Ardennesli köylülerin yakın akrabasıdır. Bir mektupta "pastoral meşakkatler"ine değindiği annesi, onların ataerkil toplumunu beğenirdi herhalde:

> Günlük işleri, gidip kampa yakın mesafedeki ağaçların altına gruplar halinde bağdaş kurarak oturmak ve ellerinde silahlarıyla, çeşitli pastoral konularda bitmek bilmez tartışmalar yapmaktır. Bu toplantılar ve hayvanlar sulanırken ya da komşular hırsızlık için akınlar yaparken çıkılan atlı devriye görevleri dışında tümüyle hareketsizdirler. Hayvanlara bakmak, ev gereçlerinin yapımı, kulübelerin inşası ve kervanların gönderilmesi çocuklara ve kadınlara bırakılır. [...]
>
> [...] Bir Ogadenlinin karısı doğurduğu zaman adam, çocuk kendi başına yürüyebilir hale gelene kadar kadınla her tür ilişkiden uzak durur. Doğal olarak, bu sırada bir ya da birkaç başka kadınla evlenir, aynı kısıtlamalar onlar için de daima geçerlidir.

Somali Cenneti'nde varolduğu haliyle bu insanlık tablosunu bitirmek için, gözde konularından birine dönmüştü Rimbaud: Abes felaket. Ogadenlilerin değişmez dünyası, uygarlık, uygarlığın aydınlanmış entelektüelleri ve tabii ki gaf üstüne gaf yapan vahşileri tarafından işgal edilmişti:

> Mösyö Sotiro'yu bu koşullarda gösterdiği dirayet ve diplomasiden ötürü gerçekten kutlamak gerek. Rakiplerimiz av olur, lanetlenir, soyulur, katledilir ve bizzat uğradıkları felaketler yüzünden korkunç kabile savaşlarına neden olurlarken biz kendimizi tüm Oughaz konfederasyonuna kabul ettirdik ve bütün Rére Hersilerin bizi tanımasını sağladık.

* * *

Rimbaud keşiflerinden şimdilik kazanç sağlayamıyordu. Şirket Cezayir ve Yunanistan'da düşüncesizce yatırımlar yapmıştı. Sermaye girişini durduran Bardey, Harer'deki acenteyi kapatmak zorunda kaldı.

Ama her halükârda, kapatmak için iyi bir zamandı. Mehdi dervişleri Mısır ordusunu Sudan'da yenmişti. Britanya 1882'deki İskenderiye bom-

bardımanından beri Mısır'da her şeyi kontrol altına almıştı ve Mısır'ın Kızıldeniz'deki topraklarından çekilmesine karar verdi. Harer boşaltılacaktı. Bu arada İngiliz diplomatları Roma'yla gizli görüşmeler yapıyordu; bölge yeniden istikrarlı hale gelinceye kadar İtalya'nın Habeşistan'da jandarmalık yapmaya ikna edilmesi umut ediliyordu.

Şubat'ta Rimbaud sahile gidecek son bir kervan hazırladı. 1 Mart'ta da, boşaltma işlemini organize etmek için Aden'den gelen Britanya temsilcisi Binbaşı Hunter'la tanıştı.[28] Yaklaşık on gün sonra kentten ayrılıp altı haftalığına "çöllerde" yolculuğa çıktı.

O "korkunç çukur" Aden'e vardığında, Paris'ten gelmiş bir mektup buldu. Société de Géographie Rimbaud'yu ünlü coğrafyacılar ve kâşifler serisine katmak istiyordu. Rimbaud'dan, kısa bir otobiyografi, maceralarının bir özeti ve bir fotoğraf isteniyordu.[29]

Bu mektuba hiç karşılık vermedi.

5 Mayıs 1884'te evine yazdığı mektupta o güne kadarki yaşamını özetledi. Yazmaya niyetlendiği tek özgeçmiş buydu:

> Tüm sorunlarımı anlattığım için bağışlayın. Fakat otuz yaşını (bir ömrün yarısını!) devirmek üzere olduğumu ve dünyayı dolaşarak kendimi tüketmemin hiçbir işe yaramadığını görüyorum.

32. Bölüm

Abdo Rinbo

"Cehennemde bir şair olamazsın sen."
("Cehennemin Gecesi"nin elyazması müsveddesi olan
"Fausse Conversion", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Rimbaud Nisan 1884'te Aden'e varınca Alfred Bardey'i yüzünde bir gülümseme ve nahoş bir haberle buldu. Bardey o Noelde Marsilya'dan kalkan gemide, *Le Temps* için Hindiçin'deki savaşta muhabirlik yapmaya giden bir gazeteciyle tanışmıştı. Sohbet ederlerken Bardey, bir Fransız çalışanından –Rimbaud adında, çok tuhaf olmasına karşın kibar, zeki bir gençten- söz etti.[1]

Adı Paul Bourde olan gazeteci Collège de Charleville'de Rimbaud adında biriyle –on iki yıl önce "edebiyatta çok şaşırtıcı ve çok erken bir çıkış" yapan genç bir şairle- beraber okumuştu. Ama bu şair ortadan kaybolmuştu ve ne olduğunu kimse bilmiyordu...

Bardey, Rimbaud'nun küçük sırrını keşfedince heyecanlanmıştı. Paul Bourde ona, geçenlerde Verlaine tarafından, Rimbaud'nun ikinci Carjat fotoğrafına dayanan bir resmiyle yayımlanan şiirlerden söz etmişti. Antoloji o Nisan'da, *Les Poètes Maudits* adlı bir kitapta, Corbière ve Mallarmé bölümleriyle birlikte yeniden basılmıştı. "Poète Maudit" [Lanetlenmiş şair-ç.] terimi önceleri tüm zavallı, unutulmuş şairler için kullanılmıştı ama şimdi kınayıcı bir yozlaşmışlık çağrışımı kazanıyordu.

Verlaine, Rimbaud'nun "mucizevi yeniyetmeliği"ni, okuyanda bol umutlar yaratıp varsayımlara bol bol yer bırakacak şekilde kısa yazmıştı. "Les Chercheuses de Poux"yu Racine'le, "Les Effarés"i Goya'nın bir tablosuyla karşılaştırmıştı. Verlaine'in görüşüne göre tek leke –ama çok güzel ve parlak bir leke- "iğrenç havasından şiddetli bir esef duyduğumuz" kâfirce "Premières Communions"du. Artık bir Rimbaud kültünün belirtileri vardı. Renkli sesliler üzerine sone, ayın lezzetiydi.

Verlaine son on yıldır alkolizmle, homoseksüellikle ve okul çocuklarıyla boğuşmuştu ve edebiyat kariyerini canlandırmaya çalışıyordu. Rimbaud'nun şiirleri onun eleştirel bir saygınlık kazanmasına yardım edecekti. Akıllıca davranıp, yazara bildirmemişti: "Eğer (her halükârda son derece belirsiz olan adresini bilmediğimiz) Mösyö Rimbaud'ya danışsaydık muhtemelen bize, böyle bir şeye kalkışmamamızı öğütlerdi."

"Öğütlerdi" sözü, durumu olduğundan hafif gösteren, harika bir deyişti. Bardey, Mösyö Bourde'nin "dostça ve anlamlı" notunu verince, Rimbaud "koltukları kabarmak bir yana, sinirlendi ve" gayet açıkça yabandomuzu gibi "homurtular çıkardı."[2] Çoğu kişinin anlattığı şuydu:

> Daha önceki edebiyat yapıtlarından söz etmeme kesinlikle izin vermezdi. Birkaç kez, bu işe niçin yeniden başlamadığını sordum. Aldığım yanıt hep aynıydı: "Saçma, gülünç, iğrenç, vs."[3]

Rimbaud'nun, eski kişiliğinin sadece canlanmakla kalmayıp, kendi kariyerine başladığı haberine tepkisi genellikle histerik bir haykırış olarak aktarılırdı: "Saçma, gülünç, iğrenç!" Bir "vs." ve bir ünlem işaretinin konması önemsiz bir mesele gibi görünebilir ama bu ince değişikliklerin birikerek çoğalan bir etkisi vardır. Rimbaud efsanesinin baş aşağı piramidi böyle küçük şeylerin üzerine kuruludur.

Aslında Rimbaud, açığa çıkma konusunda rahatsız edici bir şekilde muğlaktı. Bir taraftan, yeniyetmeliğinin görgü tanığından korkmak için çoğu kişiden daha çok nedeni vardı. Ahlak bozukluğu söylentileri işi için iyi olmazdı. Aynı şeyi, şimdi Attigny'de bir otobüs sürücüsü olan Frédéric Rimbaud da düşünmüştü belli ki; herhalde, kolonici kardeşinin haberlerde çıktığını fark edince, evliliği için gereken parayı bulmanın bir yolu olarak şantajı düşünmüşe benziyor. Madam Rimbaud, Arthur'u mektup yazarak uyardı. Arthur 7 Ekim'de şu yanıtı verdi:

> Frédéric hakkında söylediklerin çok san sıkıcı şeyler ve hepimize büyük zarar verebilir. Ben örneğin, insanların onun gibi bir hödüğün benim kardeşim olduğunu öğrenmesini çok utandırıcı buluyorum. Ama beni şaşırtmadı yine de; onun tam bir ahmak olduğunu hep biliyorduk ve kafasının kalınlığına hep şaşardık.
>
> [...] Paramı onun gibi bir bedeviye hediye edemeyecek kadar zor kazanıyorum ki onun maddi durumunun benden iyi olduğundan gayet eminim.

Frédéric ne derse desin Rimbaud'nun mükemmel bir ünü vardı. Doğru, geçmişte bazı "talihsiz anlar" olmuştu "ama ben asla başkalarının sırtından yahut onursuz yollardan geçinmeye kalkmadım".

Bu gergin yalan, Bardey'nin, Rimbaud'nun kötü söylentilerden duyduğu endişenin, yazdığı şeylerden duyduğu utançtan daha büyük olduğu savını doğruluyor sanki. Birinde, Londra'da geçirdiği günlerinden, muğlak bir şekilde "sarhoşluk dönemi" diye söz etmişti. Paris'in Quartier Latin'inde yazarlar ve ressamlar tanımış, "ama hiç müzisyen" tanımamıştı (belki "deli besteci" Cabaner'yi kasteden özel bir imaydı bu) fakat "o herifleri yeterince" görmüştü.[4] Bardey yine de Rimbaud'nun, bir zamanlar "yeterince servet topladığı" edebiyata geri dönme niyetinde olduğu yolunda bir izlenim edinmişti.[5] Bardey'nin kâhya kadınına göre Rimbaud "çok şey yazıyordu" ve –resimli kitapları kasteden bir terim olan- bir "*beaux ouvrages*" hazırlıyordu.[6]

Rimbaud'nun tüm yolculuklarında notlar tuttuğunu gösteren sağlam kanıtlar vardır.[7] Gerçi Habeşistan üzerine olan bu kitap hep muallakta kalmışsa da, Piskopos Taurin'in Harer hakkında bir inceleme yazdığını duyduğunda neredeyse bitirmeye karar vermişti: "Monsenyörün ayağını kaydıracağım!"[8]

Rimbaud'nun artık neredeyse tüm mektuplarında Fransa'ya muhtemel bir dönüşten söz etmeye başlaması her halükârda tuhaftır. Bu sonsuza ertelenen eve dönüş, uzak geleceği, yani gereken miktarda paranın biriktirileceği büyülü günü kişileştirme düşlerinden biriydi. Tabii ki bu, iyimserlik bastırdığında doğan boş bir umut olarak sunulacak ve başarısızlığından kendini sorumlu tutacaktı: "Ben Fransa'da bir yabancı olurum ve iş bulamam" (5 Mayıs 1884); "Yaşlı bir adam gibi görüleceğim ve bir tek dullar isteyecek beni!" (29 Mayıs); "Tamamen unutulmuş olacağım ve her şeye yeni baştan başlamam gerekecek!" (10 Eylül)

Rimbaud uzun bir dönem için tekrar Aden'e yerleştiğinde ideal varoluş biçimine benzer bir şeye varmış gibi görünüyordu. Gittikçe gelişen bir geleceği ve kendini bundan koruyacak bir felsefesi vardı; özgürlüğün hasretini çekmek yerine "kölelik" halini amaç edinmişti sanki. Annesinin çiftliğinde çalışan her köylünün dile getirebileceği türden, kendini temize çıkarıcı bir kadercilikti bu: "Ben ekmeğimi burada kazandığımdan ve herkes bu kör olası kaderin kölesi olduğundan, burası ya da başka yer fark etmez". "Müslümanlar gibi ben de, ne olacaksa onun olacağını biliyorum."

Rimbaud'nun Müslümanlığa geçişinin sözde kanıtları onun havlu-türbanı kadar inandırıcıdır: "Müslümanların dediği gibi, Yazılmıştır! Yaşam budur. Gülünecek bir şey değil bu!"

***

Rimbaud'nun mektupları ruhsal halinin bir kaydı olsaydı, Aden'deki bir buçuk yılını (1884 Nisan-1885 Kasım) hiç aralıksız bir ıstırap dönemi saymak gerekirdi. Bardey'nin acentelerinden biri, Charles Cotton, 7 Mayıs'ta "Rimbaud, yapacak hiçbir işi yok diye çok mutsuz görünüyor" diye bildirmişti;[9] ama şirket zararlarını telafi edip, Haziran'da yeniden görevlendirdikten sonra da Rimbaud hâlâ can sıkıntısından kendini yiyordu.

Sabah saat 7'den akşam 5'e kadar "köle" gibi çalışmak zorundaydı. Hava yoktu, bir iklim vardı sadece; düş gücüne hiçbir şey bırakmayan iki mevsim: Yağmursuz bir kış ve "bütün dünyanın en sıcak yazı!" Hayat "yasaklayıcı derecede pahalı" ve "dayanılmaz derecede sıkıcı"ydı. Ona göre, hiçbir kütüphane ve hiçbir gazete yoktu. (Aslında, Aden bürosunda ciddi ve mizahi gazetelerden oluşan küçük bir koleksiyonun yanı sıra Rimbaud'nun hiç okumadığı birtakım kenara atılmış romanlar vardı.)[10] Şirket için seçim basitti: "Ya vahşiler yahut embesiller".

Kraterin sekiz kilometre ötesinde, Steamer Point'teki Avrupalılar "maaşlarını bilardoda harcayan ve gittikten sonra da oraya lanet okuyan gerzek memurlar"dan oluşan küçük bir kabileydi. Rimbaud onlara "*licheurs de petits verres*" ("ayyaşlar") diyordu.[11] Oralı bir Müslüman'ın yapacağı türden bir yorumdu bu. Rimbaud, insanların onun artık oralı hale geldiğini ve Allah'a taptığını düşünmesinden gayet memnundu.

Rimbaud'nun anladığı oryantalizm öteden beri buydu: Batı'ya karşı alerjik bir tepki. Hugo'nun *Orientales*'inden yarım yüzyıl sonra, romantik şiirin egzotik takıları –fildişi, hayvan postları ve tütsüler- Rimbaud'nun hesap defterlerindeki kazançlardı. *Illuminations* o kadar uzak değildi: "Eskiden ilahi mutluluktan aldığım payı hiç özlemiyorum; bu sert taşranın kasvetli havası benim acımasız kuşkuculuğumu güçlü bir şekilde besliyor."

İşin parlak tarafından bakınca, 1885'in sonunda 16 bin franktan fazla parayı "kazıyarak toplamayı" başarmıştı[12] ama kimse paraya güvenemezdi: "İhtiyat paranı yanında taşımak ve gözünün önünden hiç ayırmamak zorundasın." Para kısa bir süre sonra yararsız hale gelecekti zaten. Aden'de bir yıl, başka bir yerdeki "dört yıla" (5 Mayıs 1884) ya da "beş yıla" (14 Nisan 1885) bedeldi. Fransa'ya dönüp lüks bir aylaklık içinde

yaşamasına yetecek zamanı varsa da, geri dönüşsüz bir mutasyon olmuş, çöldeki bir kaktüs gibi kalmıştı: "Burada birkaç yıl yaşayanlar artık kışı Avrupa'da geçiremez; akciğer iltihabından anında düşüp ölür."

1885 Nisan'ında –belki de frengisinin semptomu olan- bir "gastrik ateş" geçirdi. Bir ay sonra bütün Aden şöyle görünüyordu:

> Baharın buhar banyosundayız. Derilerden su damlıyor, mideler ekşiyor, beyinler sersemliyor, işler bozuk, haberler kötü.

Evelyn Waugh 1931'de Aden'e gidip de, Rimbaud'nun mektuplarındaki gibi hayret verici derecede korkunç bir yer bulamayınca neredeyse düş kırıklığına uğramıştı; "her türlü zekâyı ve inisiyatifi aşındırmakla nam salmış bir iklim; büyüyen ya da yaşayan her şeyden yoksun bir toprak; kendini beğenmiş uyuşuklarla dolu bir toplum" demişti Rimbaud.[13] Belçikalıların arasındaki Baudelaire gibi Rimbaud da, korkunç derecede sıkıcı şeyler karşısında yine de lirik olabiliyordu. Aden ve zührevi ilham perisi Rimbaud'ya nefretin yeni zirvelerinin ilhamını vermişti. Onun bahar kederinde hatta, *Cehennemde Bir Mevsim*'in bazı bölümlerindeki, kılıç hamlesi gibi bir ritim vardır:

> Yeter! işte ceza. – *İleri*!
> Ah! yanıyor ciğerlerim, gürlüyor şakaklarım! Gece yuvarlanıyor gözlerimde, bu güneş ışığında! yürek... kollar ve bacaklar...
> ("Kötü Kan")*

Olur da, annesi belki bir kolonyal rahatlık iması hisseder diye, kurumuş krater dibinin onun iç dünyasının da bir parçası olduğunu hatırlattı kadına: "Şimdi rahatım yerinde sanma sakın. Aslında, bundan daha sıkıcı bir şekilde yaşamanın imkânsız olduğunu hep söylemiştim."

Rimbaud en iyi düzyazılarını daima, kendi bedbahtlığını betimlemede kullanmıştı. Onun "hep aynı telden arp çalma"sı** usta bir dilencinin ustaca figanıydı. Dilencinin perdesinin ardında, serin bir odanın gölgesin-

---

* A.g.e., s. 91.

** Tümüyle metaforik bir arptır bu. Steve Murphy'nin dediği gibi, Isabelle'in ünlü, Habeş arpı çalan Rimbaud çizimi gayet ucuz bir kandırmacadır. Bir dergide yer alan Habeş arpçısı resminin şeffaf kağıtla kopyasını çıkarmış, sonra ağabeyinin yüzünü bunun üzerine yapıştırmıştır.

de çok farklı bir dünya vardı: Eski Arap hikâyeleri, dil kitapları ve bir yazı masası; kakule, karanfil ve hindistancevizi yağı kokusu; sakin konuşmalar ve Avrupa sigaraları.

***

10 Ağustos 1884'te, Rimbaud Aden'de muhasebe defterlerinin üzerinde köle gibi çalışırken Habeş bir kadın Seylac'daki Fransız konsolos yardımcısıyla birlikte Harer'den ayrıldı. Piskopos Taurin günlüğüne şu notu düştü: "Mösyö Henri, tercümanı Mösyö Dimitri'yle birlikte yola çıktı. Mösyö Rambaud'nun [*sic*] burada bıraktığı Meryem adında Habeş bir kadın da onlarla beraber Aden'e gidiyor."[15]

Hemen hemen kesinlikle, Rimbaud'nun 1884'ten 1886'ya kadar "epey uzun bir ilişki" yaşadığı Habeş kadındı bu. Bardey'e göre, Rimbaud bu kadına çok düşkündü ve hatta evlilik planları bile vardı; muhtemelen kadına küçük bir miktar paranın verildiği, ama kadının erkeğin servetinde hak iddia edemediği ve erkek tarafından kolayca boşanabildiği, *ba damouss* denen, elverişli bir sisteme göre yapılacaktı bu.[17]

Meryem Aden'e Ağustos'un sonlarına doğru vardı ve bu sırada Rimbaud da büroya yakın bir ev kiralamıştı. Kadının gelişinden önce Rimbaud evine her ay yaklaşık iki mektup yazıyordu. Sonrasındaysa, Aden'den ayrılıncaya dek mektupların arasındaki ortalama süre elli dört güne çıktı.

Olağanüstü büyük bir şansla, İtalyan tüccar Ottorino Rosa 1913'te yayımladığı Habeşistan üzerine kitabına Rimbaud'nun eşlikçisinin bir fotoğrafını koymuştu: Tipik bir "*Habeş Madonnası*" şeklinde poz verdirilmiş genç, sağlam görünüşlü bir kadın. Görünüşe göre kadın genellikle Avrupalılar gibi giyiniyordu; Rosa için bir önemi yoktu bunun: "O günlerde ben de onun kız kardeşini tutmuş olduğumu söyleyebilirim. Birkaç hafta sonra Massava'ya giderek o kadını başımdan attım."[18]

Bardey'nin Fransız kâhya kadını 1897'de yazdığı bir mektupta Rimbaud'nun eşlikçisinden söz etmişti. Mösyö Rimbaud ondan, kadına dikiş dikmesini öğretmesini istemişti:[19]

> Her pazar günü akşam yemeğinden sonra Mösyö Rimbaud'nun evine giderdim. Rimbaud'nun benim gidip kendisini görmeme izin vermesine şaşıyordum. Sanırım Mösyö Rimbaud'nun kabul ettiği tek kişi bendim. Pek konuşmazdı. O kadına çok kibar davrandığı görünüyordu. Onu eğitmek istiyordu ve Peder François ile birlikte, misyondaki rahibelerin yanına göndermek istediğini söyledi bana. [...]

> Kadın çok tatlıydı; ama Fransızcası o kadar yetersizdi ki doğru dürüst sohbet edemiyorduk. Uzun boylu ve çok inceydi, çok güzel bir yüzü ve düzgün yüz hatları vardı; çok siyah değildi. Habeş ırkını tanımıyorum. Bence kadın gayet Avrupalı gibi görünüyordu. Katolikti. Adını hatırlayamıyorum. Bir süre kız kardeşi yanındaydı. Sadece akşamları Mösyö Rimbaud ile dışarı çıkardı. Avrupa tarzı giyinirdi ve evlerinin içi tam bir yerli evi gibiydi. Sigaraya çok düşkündü.[20]

İki kanatlı resmin öteki tarafıydı bu; bir resimde, kırmızı bir göğün altında ter içinde, hazımsızlık çeken bir günahkâr; öteki resimdeyse, yerli giysileri giyen beyaz bir adamla, Avrupalı giysileri giyen Afrikalı bir kadının oturduğu sakin bir Arap evi.

Rimbaud akşamları dil öğrenerek, Arapça kitaplara notlar yazarak, kendi Habeşistan kitabını hazırlayarak ve siyasi durumu inceleyerek geçiriyordu. Öylesine özensiz giyiniyordu ki Seylac'daki Britanya temsilcisi onu ilk başta "duvarcı" sanmıştı.[21] Augustin Bernard adında bir Fransız tüccarın kanısınca "Rimbaud Fransız'dan ziyade, yoksul bir Ermeni ya da Yunanlıya benziyordu".[22] Bu da, Obuk'ta bir otel işleten Fransız kadının ettiği sert sözlerin açıklamasıydı. 1886'da, Rimbaud'yu Şeva'ya doğru yola çıkarken gören kadın, "Habeşistan bununla Fransız ırkının başka bir parlak örneğine kavuşmayacak" yorumunda bulunmuştu.[23]

Rimbaud, kendi görünüşü konusunda yanılgıya düşmüyordu: "Size fotoğrafımı göndermeyeceğim" dedi annesine. "Her türlü gereksiz masraftan kaçınıyorum ve her halükârda daima kötü giyiniyorum." Şaşırtıcı bir şekilde, sık sık şapkasız görünüyordu.[24] İkinci Rimbaud'ya yakıştırılan efsanevi bir hava vardı:

> Rimbaud, ekvatoral bir çöl bölgesini başında festen başka bir şey olmadan aşarak ünlenmişti. Burası Somali yerlilerinin asla girmeye cesaret edemediği bir bölgeydi, çünkü beynin kaynayacağını, kafatasının patlayacağını ve oraya giden birinin asla geri dönmeyeceğini söylüyorlardı.[25]

"Abdo Rinbo" Aden'deki on dokuz ayını her akşam bürodan çıkıp, Verlaine'in aksine öğrenmek isteyen ve annesinin aksine de Rimbaud'nun sessiz kalmasına izin veren bir kadının yanına dönerek geçirdi. Madam Rimbaud'nun 1873 ile 1891 arasında yazdığı mektuplardan sadece biri bugüne dek gelmiştir ve tarihi 10 Ekim 1885'tir. Kadın, yazısının metnini Tekvin 3:16'dan almıştı sanki: "Acıyla doğuracaksın evladını."

Sessizliğin uzun sürdü, niçin bu sessizlik? Mutludur çocukları olmayanlar, ya da mutludur onları sevmeyenler; onların başlarına gelebilecek her şeye karşı kayıtsızdırlar. [...] Eline bir kalem alamayacak kadar hasta mısın? Yoksa artık Aden'de değil misin? Belki de Çin İmparatorluğu'na gittin, öyle mi? [...] Tekrar söylüyorum, Mutludur, Ah mutludur çocukları olmayanlar yahut onları sevmeyenler! Onların hiç olmazsa düş kırıklığına uğrama korkusu yoktur, çünkü kalpleri çevrelerindeki her şeye kapalıdır. Daha fazla bir şey söylemenin ne yararı var? Bu mektubu okuyacak mısın, kim bilir? [...]

Yakında, on üç günlük askerliğin için çağırılacaksın; jandarmalar yine seni götürmek için gelecek. Ne diyebilirim onlara? Eğer daha önce yaptığın gibi bana vekâlet vermiş olsaydın o belgeyi askeri yetkililere gösterirdim; ama sana bunu tam üç kez söylediğim halde hâlâ bir yanıt alamadım. Öyleyse bırakalım her şey Tanrının istediği gibi olsun! *Ben* elimden geleni yaptım.

Annen,

D[ul] Rimbaud

***

Bu ana feryadı yerine vardığında Rimbaud Aden körfezinin öte tarafındaki Tacura köyündeydi: "Birkaç cami ve hurma ağacı" ve "bir çavuşun emri altındaki altı Fransız askerinin uyukladığı" bir Mısır kalesi.

Tektonik tabaka kaymıştı yine. Bardey, Rimbaud'nun mektuplarını basılmış halde okuduğunda, "beni hayat boyu ağır işe mahkûm etmek isteyen o aşağılık köylülerle [Bardey & Co.] şiddetli bir tartışma" olduğunu öğrenince şaşırmıştı. "Ben onlara bir sürü iyilik yaptım, onlarsa beni daima bir şeylerden yoksun bırakmaya çalıştı. Neyse, canları cehenneme. Bana beş yıllık iyi bir bonservis verdiler."*

Geçmişle bağını koparan Rimbaud'nun sesiydi bu. Sözleşmesini bozmadan yeni bir başlangıç yapamayacağı görülüyordu. "O aşağılık köylüler"in ona kötü davranması fanteziden ibaretti. "Şiddetli tartışma" Rimbaud'nun firarının nedeni değil, sonucuydu. Bardey onu sadece, yasal zorunluluğa uymayıp üç ay önceden haber vermediği için kınamıştır. "Ben bunu başka birisinden ve ancak, gitmesine iki gün kala öğrendim." "Ona engel olmak için hiçbir şey yapmadım. Oysa bir kuyrukluyıldızı durdurmaya çalışabilirdim pekâlâ."[27]

---

* Elyazması versiyonundan çevrilmiştir. Tüm baskılardaki hakaretler ilk editör Berrichon tarafından (belki de kayıp bir mektuptan) eklenmiştir: "Sırf onları memnun etmek için hayatımın geri kalan tümünü onlarla geçireceğimi sandılar. [...] Onlara cehenneme kadar yolunuz var dedim; onlara da, verecekleri avantajlara da, ticaretlerine de, iğrenç şirketlerine de, pis kasabalarına da!", vs.

Kaçış yolu, başarılı üçkâğıtçı Fransız tüccarı şeklinde çıkmıştı. Pierre Labatut[28] yaklaşık yedi yıl önce, kısa sürede servet arayışıyla Şeva krallığına gelmişti. Kral Menelik Avrupalı tüccarları –özellikle de silah getirenleri- teşvik etmek istiyordu ve Labatut'a, saz kulübelerden oluşan başkenti Ankober'de bir miktar arazi vermişti.

Labatut o günden beri, Habeş karısı, on kölesi ve beş altı katırıyla, satılmamış mallardan ve boşaltılmış kervanlardan oluşan darmadağınık bir yığının içinde yaşıyordu. Kronik bir iyimserin eviydi bu. Labatut'un planlarının çoğu, kahramanın kendisi olduğu, inanılmaz hikâyelere dönüşmüştü ama silah kaçakçılığı seferleri gerçekten başarılıydı. Labatut'un Remingtonları Menelik'in yürüyen köy dediği ordusunun, koskoca bölgeleri birkaç haftada insandan arındırabilecek kadar güçlü, korkunç bir modern kuvvete dönüştürülmesini sağlamıştı.

Labatut 1881'de Alfred Bardey'i silah işinde kendisine katılmaya davet etmişti. Bardey'se, barut ve mermiler olmadan da hayatın Avrupalılar ve yerliler için zaten yeterince tehlikeli olduğunu söyleyerek reddetmişti. Rimbaud'nun bu hırpani maceracıyla güç birliği yapacağını duyunca da, zamanını ve parasını ziyan etmemesi yolunda uyardı ama Rimbaud, silah kaçakçılığının tembelce dünyayı dolaşmakla geçecek bir yaşamın anahtarı olduğuna karar vermişti. Şeva krallığı gelecekteki hayatın bir tadımlığı olacaktı. Evine mektup yazıp bu güzel haberi verdi:

> Buradan [Tacura'dan] Şeva'ya, fırın gibi çöllerde yaklaşık elli günlük at sırtında yolculukla gidiliyor. Ama Habeşistan'ın iklimi güzel. Ne sıcak ne soğuk, halk Hıristiyan ve konuksever, yaşam kolay ve birkaç yılını Kızıldeniz'in akkor haldeki kıyılarında canını dişine takarak çalışmakla geçirenler için çok hoş bir dinlenme yeri.

Kısa süreli cehennemin ardından haklı bir ödül gelmişti. Her şey planlandığı gibi giderse büyük bir kârla dönecek ve artan parayı da Fransa'dan daha çok silah almak için kullanacaktı. "Ki bu da pekâlâ, 1886 yazının sonuna doğru benim tarafımdan ziyaret edilebilirsiniz demektir."

Beklenen dönüş tarihini 1886 sonbaharına ve sonra da kışına ertelemek zorunda kaldıktan sonra bile, bunun yeni bir yalancı şafak olmadığından emindi. Çok yakında, "berbat talih"ini yenecek kadar para kazanacak ve sonra da zengin ve muzaffer bir şekilde, sonsuza kadar terk edecekti "bu talihsiz ülkeleri".

33. Bölüm

Afrika'ya Silah

"Şair doğulur, tüccar ölünür."
(Romanya atasözü)[1]

Rimbaud, Tacura'nın "lanetli kıyıları"nda, kış ortasında kan ter içinde kervanını hazırlamaya başladı. Labatut, Aden'de kalmıştı, bunun nedeni kısmen, tüfeklerin ve ikmal malzemesinin gemiye yüklenmesini sağlamak ve ayrıca da korkunç bir ölümden kaçmaktı. Eylül ayında kervanlarından birine saldırılmış ve Labatut, bir Issa-Somali savaşçısını öldürmüştü. Labatut şimdi, Belçika kadar bir bölgede mimlenmiş biriydi. Rimbaud bu yolculuğu tek başına yapacaktı.

Ocak 1886'da, 2040 tüfek ve 60.000 Remington mermisiyle dolu sandıklar Tacura'ya indirildi. Ama Nisan'dan önce yola çıkma konusunda pek umut yoktu. Kısa bir süre önce Fransız mandası (hükümetin en ucuz biçimi) haline gelmiş olan Tacura, işleri sürüncemede bırakarak geçimini sağlayan parazit bir toplumdu. "Deli köpek" Avrupalılar *bahşiş*leri tükeninceye kadar oyalanırdı. "Kervanın oluşması sırasında" diye yazmıştı Rimbaud, "tüm nüfus [1300 kişi] kervanların üç, altı ya da hatta on ay kaçınılmaz bir şekilde geciktirilmesi sayesinde geçiniyor".

Bunların hiçbiri Rimbaud'nun güvenini sarsmadı. Hırsızlık ve otlakçılık da olağan sayılmaya başlamıştı ve acele edilmemesi beklenmedik bir şey değildi. Burada da bir kez daha, Rimbaud'nun yaşamındaki her hikâyede karşımıza çıkan trajik masalda yapılacak çok büyük ayarlamalar vardır: Fena halde sinirlenmiş eski şair çölün kıyısında, kuruyan bir ağacın son dalındaki buruşmuş bir meyve gibi otururken "kendini parasal, fiziksel ve psikolojik yönden mahvedecek" bir maceraya girişmek için sabırsızlanarak, paslanan bir yığın tüfek yüzünden hayatıyla ve servetiyle kumar oynuyor.[2]

Rimbaud'nun mektuplarının ilk editörü tarafından yapılan kurnazca değişiklikler olmasaydı bu fantezi kesinlikle tutunamazdı. Örneğin Rimbaud'nun 3 Aralık 1885 tarihli mektubundaki Tacura betimlemesine, (aşa-

ğıda italikle belirtilmiş) kısa bir yan cümlenin atlanıvermesiyle çok farklı bir hava verilmiştir:

> Buranın geçimi köle ticaretinden.
>
> [...] İngiliz amiral Hewett'in, Tigré [Tigray] İmparatoru John'u –yerlilerin, para getireceği söylenebilecek tek işi olan- köle ticaretine son veren bir anlaşma imzalamaya zorlamasından beridir yerliler Avrupalılara düşman oldu. Ama Fransız mandasında bu ticareti önlemek için bir girişimde bulunulmuyor *ve bu da daha iyi.*

Rimbaud'nun çölde işlerini başarmasını sağlayan sert bir pratiklikti bu. Köle tüccarlarıyla işbirliği yapmadan kimse yolculuk yapamazdı.[3] İnsan ticareti ekonominin temeli ve ticaret yollarının varoluş nedeniydi. Avrupalılarınki de dâhil olmak üzere pek çok kervan, gideceği yere, yola çıktığından daha çok insanla varırdı. Rehberler ve deveciler ücretlerini kölelere, genellikle de çocuklara yatırır, bu satın alınanların sayısı neredeyse bine kadar varırdı.[4] Avrupalılar da sık sık, para yerine köleleri kabul etmeye zorlanırlar ve sıklıkla da, iyi iş ilişkilerini korumak için alırlardı.

Rimbaud'nun elyazmaları, develerinden bazılarının Ebu Bekir ailesi tarafından karşılandığını gösteriyor; bunlar "korkunç" bir Habeş mafyasıydı ve Rimbaud Aden'deki Fransız konsolosuna yazdığı resmi mektupta bunları gösterişli bir dille kınamıştı: "Tüm bu koşullarda, Avrupalıların en tehlikeli düşmanı Ebu Bekir'lerdir."[5] Bu sözlerin, Rimbaud'nun ellerini mucizevi bir şekilde temiz tuttuğunu kanıtladığı savunulmuştur, sanki Rimbaud, işbirliği sağlanmadan hiçbir ticaretin yapılamayacağı kişileri "haydutlar" diye niteleyerek, onlarsız iş yapmaya karar vermiş gibi.

O yıl Tacura'dan ayrılmayı bekleyen diğer Avrupalılar köyün dışındaki tek hurma ağacı öbeğinin altında kamp kurmuştu. Develerinin ve mallarının arasında yatıyorlar, revolverleriyle oynayarak soyguncuları, sırtlanları ve bir beyaz adam öldürerek erkekliğini kanıtlamak isteyen genç savaşçıları gözlüyorlardı. Rimbaud Tacura'nın içine yerleşmişti ve bu onun sadece yerli muhafızlarına güvendiğini değil, aynı zamanda da –bölgenin en büyük köle ticareti zenginlerinden biri olan- yerel sultanın güvenini kazanmış olduğunu gösteriyordu.[6]

Ne kadar uzun sürerse sürsün ve hangi tavizleri gerektirirse gerektirsin, yolculuk beklemeye değecekti. Silahlar, Rimbaud'nun annesine dedi-

ğine göre, "kırk yıl önce ordu hizmetine uygun olmadığı bildirilmiş eski, kapsüllü tüfekler"di. Avrupa'da bunların tanesi yedi sekiz frank ediyordu. Şeva'daysa bunları tanesi kırk franktan satmak umudundaydı. Kral Menelik önceden bir avans vermişti ve Rimbaud kullanılabilir bütün servetini bu işe yatırdıysa da, iplerden biri sağlam bağlıydı: "İşleri öyle bir ayarladım ki, sermayemi her an kurtarabilirim." Destek vererek katılanlardan biri de, parasını hiçbir zaman umutsuz maceralarda riske sokmayan Jules Suel, yani Grand Hôtel de l'Univers'in sahibiydi.

Aslında Rimbaud gün geçtikçe daha iyimser hale gelmişti. 1885 Ekim'inde 7000-8000 frank gibi bir kâr bekliyordu. Ocak 1886'daysa 10.000 frank (bugünün parasıyla 30.000 sterlin) tahmin ediyordu. Şeva'dan altın, fildişi ve misk yükleyecekti ki bunlar Aden pazarında "yaklaşık yüzde 50 kârla" satılırdı. Yolculuk mühimmatları arasında bir depo mal da vardı: Aletler, şemsiyeler, bir tür Komünyon şarabı yapmak için kuru üzüm (o Nisan ayında Rimbaud'nun "Premières Communions"unu yayımlamış olan *La Vogue* editörü duysa çok hoşuna gidecek bir ayrıntıydı bu) ve Menelik'in ordusu için "kamp ekipmanı"; karabuğdaydan yapılan gözlemeler için metal tabaklar, Rus bebekleri gibi birbirinin içine giren tencereler ve bardaklar.

Doğal olarak, çölden gelen haberler korkunçtu. Şubat'ta karısıyla birlikte büyük bir kervanla yolculuk yapan Pierre Barral adında bir Fransız, 500 Danakil savaşçısı tarafından pusuya düşürülmüştü. Kaygı verici bir şekilde, haydutların bazılarında tüfek vardı ama ne yazık ki bunlar son öldürme sırasında kullanılmamıştı. Tanınmaz haldeki ceset yığınının arasında güçlükle yürüyen arama ekibini Madam Barral'ın cesedinin parampara kalıntısına yönelten şey, güneşte parlayan tek bir altın dişti.[7]

Rimbaud, kendi sonunun da çölde bir gülümsemeyle gelebileceğini biliyordu ama gözlerini dağların ardındaki uzak Shangri-la'ya* dikmişti. Awash nehrini bir aşsa bütün dertleri bitecekti:

> Birkaç ay sonra Habeşistan'a sığınmak umudundayım; Afrika'nın İsviçre'sine, kışın ve yazın olmadığı, sürekli baharın ve yeşilliğin ve bedelsiz bir özgür yaşamın olduğu yere!

* Hayaller ülkesine-ç.n.

Şeva'da hayat kelimenin iki anlamında da bedavaydı. Rimbaud, bu umutları pek ciddiye alamayacak kadar çok cennetin geldiği gibi gittiğini görmüştü. İşadamının cenneti, neredeyse kendi kendinin neşeli ve gülünç bir taklidi –*Cehennemde Bir Mevsim*'in sonundaki bir başka "Adieu" ["Elveda"]- gibidir sanki.

> Güz geldi bile! –Ama bir ölümsüz güneşe yerinmek neden, adamışsak kutsal ışığı bulgulamaya kendimizi,– mevsimler üzre ölen insanlardan uzak.*

* * *

Nisan'da kervan nihayet yola çıkmaya hazırdı. O zaman, Aden'den bazı kötü haberler geldi: Fransa Britanya ile silah ihracını yasaklayan bir anlaşma imzalamıştı.

Rimbaud ve Labatut, Obuk'taki Fransız temsilcisinin eliyle Fransız Dışişleri Bakanı'na sert bir protesto mektubu gönderdiler. Mektubun Rimbaud tarafından yazıldığı belliydi. Defalarca izin alındığından yakındıktan sonra, anlaşmanın dayandığı tezleri çürüttü. Hiçbir silah yerlilerin eline geçmeyecekti (aslında Rimbaud'nun tüfeklerinden 276 tanesi sonunda Danakil savaşçılarının eline geçti) ve "silah ithalatıyla köle ihracatının arasında bir bağlantı yok"tu: "Hiç kimse Avrupalıların tek bir köleyi sattığını, aldığını, taşıdığını ya da taşınmasına yardım ettiğini iddia edemez." Ancak çok dar bir anlamda doğruydu bu.

Sonra, 258.000 frank (müthiş bir abartı) net kâr tahmininde bulundu ve Fransız hükümetinin kendini "bu yasak yürürlükte kalırsa bize bu tutarda borçlu" sayması gerektiğini söyledi.

Bu sopanın ardından, emperyal bir havuç geldi. Eğer yasaklama yürürlükte kalırsa Fransız kolonisi Obuk'un iç bölgelerle bağlantısı kesilecekti. Obuk yok olup giderken Britanya ve İtalya, Seylac ve Assab'dan başlayan yollarda büyük bir servet kazanacaktı. "Bu bölgelerde onurla ve cesaretle temsil ettiğimiz Fransız ulusunun hükümeti", Rimbaud ve Labatut gibi kolonyal genişleme faktörlerinin önünü tıkayarak bir imparatorluğu ziyan ediyordu.

Rimbaud emperyal hırs üzerine oynuyordu. Çoğu tüccar gibi, işlere müdahale eden, haritalara toplu iğne saplayan ve kolonilerdeki yaşam hakkında bir şey bilmeyen devlet memurlarını küçük görüyordu. "Bence, sömürge siyaseti Fransa'dan daha beceriksiz hiçbir ülke yok" diye yazmış-

* A.g.e., s. 121.

tı 1884'te. "İngiltere'nin [...] en azından ciddi bir ilgisi ve birtakım önemli beklentileri var ama Fransa, parasını hiç olmayacak yerlerde nasıl çarçur edeceğini bilen tek güç."

Bakan'a yazdığı mektubunda Rimbaud sadece Fransız siyasetini eleştiriyordu. Anlaşmanın numaradan ibaret olduğunu ve Britanya ile Fransa'nın yerlilere para verip diğer tarafın asker ve diplomatlarına suikast yaptırdıklarına dair sürekli birbirlerinden kuşkulandıklarını biliyordu. Ayrıca Bakan'ın onun söylediği her şeyi şahsen kabul edeceğini de biliyordu. Fransa her türlü ticarete zımnen göz yumarken insani anlaşmalar imzalıyor ve başından beri Rimbaud gibi adamların, nereden olursa olsun, Kızıldeniz'den Nil havzasına bir yol açılmasına yardım etmesini umut ediyordu.

Obuk'taki temsilci Paris'e telgraflar çekerek, tam da Rimbaud'nun planladığı türden bir sefer için ısrar etmişti: "Mümkünse top, revolver, fişek sandıkları gönderin, Kral Menelik, mükemmel sonuç, özellikle şimdiki durum."[8] Rimbaud'nun yaptığı şey, hükümeti en büyük silahının avantajını kullanmaya teşvik etmekten ibaretti: ikiyüzlülüğünün.

Temsilci, Bakan'ı bunu kabul etmeye zorladı. İzin Haziran'da gizlice verildi. Adamlar Şeva'ya doğru yollarına "sorumluluk kendilerine ait olmak üzere" devam edebilirdi. Tacura'daki "büyük miktarda silah sevkiyatı" konusunda nota veren Britanya'nın gözünde Rimbaud, devletten icazetli bir korsandan başka bir şey değildi.

***

Yol tam açılmışken başka bir engel çıktı. Labatut'a gırtlak kanseri teşhisi kondu ve tedavi için Fransa'ya döndü. Yola çıkma tarihi tekrar ertelendi. Körfezden, yüksek bir sıcak dalgası geliyordu. Rimbaud cıvanın yükselişini haşince bir memnuniyetle gözlüyordu: "Ben iyiyim" dedi annesine 9 Temmuz'da, "burada yaz günü, gölgede 50-55°C'de ne kadar iyi olunabilirse".

Allahtan, Rimbaud'nun Tacura'da beklediği bir yıla dair bakabileceğimiz tek şey onun mektupları değildir. Başkalarının gözüyle bakıldığında Rimbaud çok farklı görünüyor. İtalyan tüccar-gazeteci Augusto Franzoj ile birlikte yolculuk eden Ugo Ferrandi'ye göre Rimbaud, vahanın hayatı ve ruhuydu. "Saçlarının şakaklarından yukarısı kırlaşmış, uzun, kavruk bir adam" tüccar arkadaşlarını cemaatini dolaşan bir kilise papazı gibi ziyaret ediyordu.[9]

Rimbaud artık Afrika Boynuzu'nda Ogaden kâşifi ve "birinci sınıf bir Arap edebiyat âlimi" olarak biliniyordu. Ferrandi'yle coğrafyadan konuştu ve ona, sonrasında Ferrandi'nin kaybettiği, "Tacura hakkında birtakım özlü, net bilgiler" verdi. Franzoj'la aralarında "Romantikler ve Dekadanlar üzerine uzun edebi tartışmalar oldu".[10]

Bu edebi tartışmalardan hiçbir iz kalmamıştır ama Franzoj Avrupa'dan yeni gelmiş olduğundan, bu "Dekadanlar"dan birinin bizzat Rimbaud olması gayet muhtemeldir. "Voyelles" yakın bir zamanda bir İtalyan Pazar gazetesinde yayımlanmıştı[11] ve daha da önemlisi, Mathilde nihayet *Illuminations*'un elyazmalarını ortaya çıkarmıştı. Rimbaud'nun düzyazı şiirleri, bazı vezinli şiirleriyle karışık olarak (13 Mayıs-21 Haziran 1886 arasında) iki haftada bir *La Vogue*'da çıkıyordu "rahmetli Arthur Rimbaud" adıyla.

Rimbaud'nun o günkü durumu hakkında bazı kuşkular vardı: Öldüğü, Fransa'nın kuzeyinde domuz sattığı, Hollanda yabancılar lejyonuna katıldığı yahut Afrika'da bir kabileye reislik ettiği söyleniyordu. O yıl *Illuminations* kitap olarak 200 adet basıldığında Verlaine'in kısa önsözü, "iyi bir burjuva ailede doğmuş olan" Mösyö Rimbaud'nun "sanatsal çalışmalarda bulunduğu Asya'da seyahatte" olduğunu duyurdu.

Kitabı satın alan hemen hemen hiç olmadı ama birtakım eleştiri yazıları çıktı ve bunlardan biri de *Le Symboliste* adlı yeni bir derginin ilk sayısında, Félix Fénéon tarafından yazılmış uzun bir yazıydı: "Rimbaud, sembolistlerin üzerinde mitsel bir gölge gibi süzülüyor" deniyordu. "Sarhoş Gemi", sembolist hareketin ortaya çıkışından on beş yıl önce yazılmış bir sembolizm başyapıtı olarak yorumlanıyordu: Yapıtın imgelerinde, hiç varolmamış bir dinin ikonları gibi, özel olarak herhangi bir şeyi simgeliyor gibi görünmediği halde sembolik bir nitelik vardı. Düzyazı şiirden birçok alıntı –"geçmiş bir destandan yahut endüstriyel bir gelecekten, uzak uygarlıkların imgeleri"- vardı ve *Illuminations*'un modern, Dekadan tarzda, "tüm edebiyatın dışında ve belki de tümünden üstün" bir *œuvre* olduğu ilan ediliyordu.

Illuminations edebiyatın ana mecrasındaki uzun yolculuğuna başlamıştı. Bu arada, "rahmetli Arthur Rimbaud" da farklı türden bir hikmet dağıtıyordu. Ferrandi'ye verecek aydınlatıcı bazı bahşişleri vardı. Sıkı giysilerin yapacağı tahrişi gidermek için bol pantolonlar ve geniş bir haki-gri ceket giyiyordu.

> Çişini yapma ihtiyacı hissettiğinde yerliler gibi çömeliyordu ki bu da onların onu kısmen Müslüman sanmasına yol açıyordu ve benim de Müslüman adetleri hakkında bir şeyler bildiğimi görünce bana da aynısını yapmamı tavsiye etti.[12]

Rimbaud'nun köy toplumunun arasında barınması muhtemelen, kişisel hijyeninden ziyade Arapça bilmesiyle ilgiliydi. Sosyalleşmesi sadece Avrupalılarla sınırlı değildi. "Kulübesinde, yerlilerin ileri gelenlerine Kuran hakkında gerçek konferanslar verirdi."[13]

Rimbaud Aden'deyken vaktini boşa harcamamıştı. Bazı şaşırtıcı ve tehlikeli sonuçlar verecek bir hobinin ilk işaretiydi bu. Kutsal metni okuyup yorumlayabilen, tozla kaplı, çiğ et tenli adam, Tacuralıları, Verlaine'in himayesindeki çocuğun 1871'de Parnassosçuları şaşkına çevirdiği gibi hayran bırakmış olsa gerek. Her iki vakada da, Rimbaud'nun prestiji kritik bir yanlış anlaşılmaya bağlıydı. Rimbaud'ya göre, Kuran yüce gerçeklerin kaynağı değildi. Ferrandi'ye göre "Rimbaud, Kuran'ı kendi amaçlarına yarayacak şekilde yorumlayabiliyordu". İşleri sürüncemede bırakan aylaklardan oluşan bir işgücüyle, kutsal Peygamber, güçlü bir müttefik olabilirdi.

***

Eylül'de Rimbaud'nun ilahi yardıma fena halde gereksinimi vardı. Son planı, deneyimli kâşif ve silah kaçakçısı Paul Soleillet'nin peşi sıra gitmekti. Soleillet 9 Eylül'de Aden'de sokakta yürürken kalp krizi geçirerek düşüp öldü.

Bir hafta sonra Rimbaud Jules Suel'den, etkisi müthiş bir mektup aldı. Ortağı Labatut hâlâ kanserden ölüm döşeğindeydi ama hafiften bir iyileşme vardı. İyi bir haberdi bu: "Onun ölümünü muhtemelen ancak buradan öğrenebilecek varisleri tarafından rahatsız edilmeden, her şeyi tasfiye edecek kadar zamanın olacak." Suel, Labatut'un yerli ailesinden söz ediyordu. Labatut, üreme yeteneğine sahip olduğu yedi yılını Şeva'da geçirdiğinden, sayısız varisi çıkabilirdi. Eğer ölüm haberi bir şekilde geciktirilirse finansal komplikasyonlar önlenebilirdi...

Suel, Labatut'un "eşyalarını" gönderme fırsatını da buldu: "Pek bir şey kalmamış ama yol için bazı giysiler gönderiyorum; bazıları yeni, bazıları eski." Rimbaud için, sözcükler –ve hatta ölü bir adamın giysileri- batıl itikat yönünden gücünü çoktan yitirmişti. Neden-sonuç ilişkisi zincirlerinin kendini vahşice gösterdiği bir dünyada mantıkdışı varsayımlara pek yer yoktu.

Ama bu şiddetli pragmatizm mantıklı bir ateist aklın zaferi miydi sadece? Rimbaud, Tacura'dan ayrılmadan önce, kendine has o tatsız vedalarından birini gerçekleştirdi. Franzoj'un Meryem'in lehine aracılık yaptığı anlaşılıyor. Rimbaud Eylül'de Franzoj'a şunları yazdı:

> Lütfen beni bağışla, ama ben o kadını kesin olarak bıraktım.
> Ona birkaç thaler* vereceğim ve Rasali'deki [Tacura'nın hemen kuzeyindeki burun] yelkenlilere binip Obuk'a, oradan da nereye istiyorsa gidebilir.
> O maskeli baloyu yeterince gördüm.[14]

Bardey, Rimbaud'nun eşlikçisinin (eğer aynı kadınsa) "nazikçe memleketine geri gönderildi"ğini söylüyor,[15] ve Rimbaud belki de ya sadece seyircilerine oynuyor ya da zorlu bir sınavdan önce kendini duygulardan arındırmaya çalışıyor olabilir; ama yola çıkışla dürüstçe reddetmenin çakışması eski bir biçimi hatırlatıyor. *Cehennemde Bir Mevsim* de buna çok benzer bir yol vermeyle sonlanmıştı:

> Ne çok dost elden söz ediyordum! Büyük bir başarıdır eski uyduruk aşklara gülebilmem ve utandırabilmem şu yalancı çiftleri [...]**

Rimbaud'nun mektubundaki anahtar sözcük "maskeli balo"dur: Avrupalılar gibi giyinmiş kadın, aşkın çekilmez görüntülerinden biriydi, başka bir mavi gözlü Madam Rimbaud'ydu. Gerçeğe ulaşılamıyorsa, hiç olmazsa onun tersi reddedilebilir ve yok edilebilirdi.

* * *

1886 Aralık ayının başlarında, Tacura körfezinin karşı tarafındaki Ambado'da dokuz Fransız denizcisinin katledilmesinden üç hafta sonra Rimbaud otuz dört uşak ve yaklaşık elli deveyle siyah volkanik dağlara doğru yola çıktı. Yanı sıra yürüyen bir katırın koşumlarına kayışla bağlanmış çift namlulu bir av tüfeği vardı. Rimbaud yürümeyi, sıcak çölü ayaklarının altında hissetmeyi tercih ediyordu. Bu seferin "en az bir yıl" sürmesini bekliyordu.

---

* Maria Theresa doları ya da thaler, Habeşistan'ın ana parasıydı: Yaklaşık 4-5 frank ya da 2,25 rupi değerinde, büyük bir gümüş paraydı (bugünkü parayla 14 sterlin ya da 22 dolar).

** A.g.e., s. 122.

Ölüm haberleri zamanından ancak biraz daha erken gelmiş olabilirdi. *Illuminations* Temmuz'da birdenbire son bulmuştu. Dergide yer alan bir düzelti, *La Vogue* okurlarına "Devamı var" yerine "Son" sözcüğünü koymalarını söylüyordu:

> Karanlık ve mükemmel rahmetlinin tüm yapıtının yayını burada, gerçekten –ve ne yazık ki- bitiyor.

34. Bölüm

Dehşet

"İnsanlar yaşamlarının son çeyreğinde rahat etmek için ilk üç çeyreğini dert çekerek geçirmeyi diler. Genellikle de, planlarında ne kadar ilerlediklerini bilmeden, yoksulluk çekerek ölürler!"
(Rimbaud'dan annesi ve kız kardeşine, 6 Ocak 1886)

Rimbaud'nun kervanı sahil boyunca giderek Sagallo'ya vardı, sonra iç tarafa dönerek volkanik platoya yöneldi.

Rimbaud Tacura'dan altmış kilometre sonra kendini farklı bir gezegende buldu: Develerin ayağının kaymasına yol açan siyah kayalıklardan oluşan bomboş bir yer. "Kervan, aydaki manzarada var olduğu farz edilen dehşeti hatırlatan korkunç yollardan geçerek tuz gölüne iniyor."[1] Çok aşağıda Asal gölü –Afrika'nın en aşağı noktası- çevresinde göz kamaştırıcı beyaz bir kemer bulunan koyu mavi bir çarşaftı; çok eski zamanlardan beri dağların arasında sıkışıp kalmış eski bir denizin dibiydi bu.

Asal gölüyle, 260 kilometre güneydeki Harer'in yüksek çayırları arasında "Afrika'nın bu tarafının en korkunç coğrafyası" vardı: Bir tuz çölü; kumdan ve deniz kabuklarından bir çöl, sonra uçsuz bucaksız bir demir cevheri fırını.[2] Kervan çok eski zaman sellerinin kurumuş yataklarının arasından yol buldu, tuhaf tümülüslerin ve kireçtaşı kayalıklardaki mezar odalarının yanından geçti. Taş devri çobanları hiçlikten çıkıp beyaz adamları ve katırlarını gözlüyordu. Burası Issa bölgesiydi. Danakil savaşçıları bile buradan uzak dururdu. Ufukta sazdan kulübeler göründüğünde, keşif seferinin gözden çıkarılabilir üyeleri –genellikle kadınlar ve yaşlılar- önden gönderiliyordu.

Rimbaud, gereksiz öfke belirten bir kayıt bırakmamış. Onun kısa ve öz notları direktif verme tarzını yansıtıyor: "Emirleri çabuk ve kesindi. Ses tonu kaba değildi ve tuhaf bir şekilde gayet empatikti."[3] Bu ölümcül yolla ilgili hemen hemen tüm bilgiler sekiz ay önce Sagallo'dan yola çıkmış olan Jules Borelli'nin kahve masasında anlattıklarından geliyor: Toz fırtınaları, hastalanan develer, yağmacı zebralar, geceleri sırtlanların gürül-

tüsü ve devecilerin ağıtları, her gün sinsice yaklaşmaya kalkışan birilerinin öldürülmesi ve yerli rehberleri hiçliğe doğru koşturan kocaman serap göller.

Rimbaud'ya göre, bu dehşet verici yolculuk kendi yaşamının ya da herhangi bir insan yaşamının hikâyesi gibiydi: Maddenin akla karşı zaferi. Düş kırıklıkları gülünecek kadar büyüktü. Asal gölünün değerli tuzunu çıkarmak için çok büyük masraf gerekiyordu ve bunu çıkarmaya niyetlenen Fransız şirketi "bir dolandırıcı"ydı. Bir ay sonra, develerin suların içinde yürüyerek Awash nehrini kolayca geçip Şeva kontrolündeki bölgeye girişini seyrederken, bu nehri bir ticaret arteri olarak kullanma konusundaki büyük planı düşünüyordu:

> Awash'a varırken insan bazı gezginlerin kanal açma planlarını hatırlıyor şaşkınlıkla. Zavallı Soleillet, sırf bu amaç için Nantes'da özel bir tekne yaptırıyordu! Awash, yolu her adımda ağaçlar ve kayalarla tıkanan eğri büğrü bir dere. O dereyi birbirinden yüzlerce kilometre mesafedeki birçok yerinden geçtim ve burada tekneyle gitmek, taşkın zamanlarında bile gayet açıkça olanaksız. Üstelik tüm rotası ticaret merkezlerinin uzağından ve hiçbir yola çıkmayan ormanlardan ve çöllerden geçiyor.

Rimbaud'nun notlarından, Avrupalıların isteklerini böylesine kolayca eziveren doğaya karşı buruk bir hayranlık sızıyor. "Zavallı Soleillet" ve kolonyal yayılmanın diğer kahramanları, sadece kendi kafasında varolan nehirler için gemiler yapan Charleville kâhini gibi, kendi düşleri tarafından aldatılan, acınacak hayalcilerdi.

Günlerce otlaklarda ve hafif engebeli tepelerde gittikten sonra kervan Farré denen bir köyde Şeva krallığına girdi. Onları bekleyen nahoş bir sürpriz daha vardı. Nasıl olduysa, Labatut'un öldüğü haberi dağları ve çölleri aşıp gelmişti. Kral'ın *hazage*si (baş kâhyası) Rimbaud'yu, Labatut'un ona "muazzam" miktarda para borçluyken öldüğü haberiyle karşıladı. "Adam benden tüm kervanı rehin olarak isteyecekti sanki." Ama her şeyi gerçeküstü bir şekilde yan yana getirmenin ustası Rimbaud, adamın eline bir gözlük ve müshil hapları tutuşturdu ve sonra, yirmi kilometre güneybatıdaki dağ kalesi Ankober'e doğru yola çıktı.

Onu müşterilerine sevdirecek en iyi yol değildi bu. Şeva'da yabancı tüccarlara kralın değerli konukları gibi davranılır ve Şeva'da kaldıkları sürece vergiden muaf tutulurlardı. *Hazage* kervana el koymak istiyor gibi

göründüyse bu muhtemelen, ithal edilen malların daima Farré'de el konulup sonra kraliyet memurları tarafından incelenmek üzere Ankober'e gönderiliyor olması gibi, tümüyle masum bir nedenden ötürüydü.[4]

Rimbaud'nun taşrada turneye çıkmış gibi tavrının bir hüsranın sonucu olduğunu varsaymak makul olur: İşleri geciktiren dolandırıcılar yüzünden hayatının tam bir yılını boşa harcamıştı, saçları beyazlaşıyordu ve çölde güneşin batışını altmış kez görmüştü, doğuşunu görüp göremeyeceğini bilmeden. Öte yandan, kavgacılığı belki de kasti bir numaraydı. Kendine güven gösterisi yaparak güçlü konumunu vurguluyordu. Kral Menelik'in silah almak için can attığını ve silah tüccarlarını teşvik etmeyi çok istediğini biliyordu.[5] Ayrıca –katırını dar dağ geçitlerinden, kulübelerle kaplı çıplak Ankober tepesine doğru sürerken- Şeva'ya tarihinin kritik bir anında geldiğini de biliyordu. Rimbaud'nun eskimiş silahları yeni bir ulusun yaşamak için gereken kanıydı.[6]

***

Farré'de, Menelik'in sefere çıkmış olduğunu öğrenmişti. Önemli bir haberdi bu. O zamana dek güç merkezi kuzeydeki, Britanya destekli İmparator IV. Yohannes'deydi. Menelik resmi yönden, İmparator'un emrinde bir derebeyiydi ama bu derebeyinin küstahça bir düşü vardı: Kendisinin doğrudan, MÖ onuncu yüzyılda Habeş ulusunu kuran I. Menelik'in, yani Süleyman ile Saba Melikesi'nin efsanevi oğlunun soyundan geldiğini iddia ediyordu.

Menelik'in son yıkıcı seferi ilk başta, kabile savaşlarının yoğunlaşmasından ibaret gibi görüldü. Fiziksel emek harcamak onursuzluk olarak görüldüğünden, büyük sayıda kölenin düzenli aralıklarla, gittikçe daha uzak bölgelerden devşirilmesi gerekiyordu. Ama bu vahşi yıkım gösterisinin ardında Menelik güney ve doğu yönünde kendi Süleyman imparatorluğunu yaratıyordu.

Rimbaud Habeşistan'da neler olduğunu fark eden ilk Avrupalıydı. Zekice tahrif edilmiş efsanelerden (Afrikalıların yeteneğinin ötesinde olduğu sanılan bir şeydi bu) esinlenen bir Habeş milliyetçiliğinin doğuşuna dikkat çekti. Sonunda Menelik'in zafer kazanacağını tahmin etti ve onun bağımsız bir güç olduğunu gören hemen hemen tek kişiydi. Rimbaud'yla Kral'ın birçok ortak yanları vardı: "Onun [Avrupalı] diplomatların söyleyeceklerini duymaktan hoşnut olmadığını söylemek değildir bu: Onlardan alabileceği her şeyi cebine koyar."

Rimbaud'nun tanımak üzere olduğu adam artık Afrika'nın en güçlü yerli liderlerinden biriydi. Rimbaud çölü geçerken, Menelik Harer kentini ele geçiriyordu; karaya sıkışmış imparatorluğuna bir liman kazandırmanın ilk adımıydı bu. Mısırlıların 1884'te çekilmesiyle Harer bir sürü gaf yapan Müslüman bir despotun eline geçmişti. Emir Abdullahi tüm ticareti felç etmeyi başarmıştı; köle ticareti hariç tabii. Bir İtalyan keşif heyetini İtalyan ordusunun öncü kolu sanarak katletmiş ve Piskopos Taurin'e de casus diye ölüm cezası vermişti. (Adam ancak Emir'in annesi tarafından kurtarıldı.)

Menelik'in meydan okuduğu Emir, budalaca davranarak kent surlarının dışında savaşmayı seçti. Rimbaud'nun günlüğündeki kesin sözcüklerle, Abdullahi'nin "üç bin savaşçısı Şeva Kralı'nın savaşçıları tarafından göz açıp kapayıncaya kadar ezilip parça parça kesildi." Altı bin testis hatıra diye toplandı ve yeni bir rejim kuruldu.

Avrupa silahlarının Kral Menelik'in büyük projesinde taşıdığı önem, Menelik'in katliamdan vakit bulup Rimbaud'ya (3 Şubat 1887 tarihli) kişisel bir mektup göndermesiyle görülüyor:

> Nasılsınız? Ben, Tanrıya şükür iyiyim. [...] Malları görmem için beş gün yetecektir. Ondan sonra gidebilirsiniz.

* * *

Jules Borelli başkentte yabancı bir konuk bekliyordu. Haftalar önce, Ankober'in yüksek yerlerinde, doğudaki Adar yaylasında parıldayan ışıklar görülmüştü. Yerliler asla geceleri ışık yakmadığından, hemen hemen kesinlikle Avrupalıların bir kervanıydı bu. 9 Şubat'ta, kervanın gelişini kaydetti:

> Mösyö Rimbaud adında bir Fransız tüccar kervanıyla [6 Şubat'ta] Tacura'dan geldi. Zor günler geçirmiş. Hep aynı hikâye: Kötü muamele, insanların açgözlülüğü ve dolandırıcılığı; Adalların tacizleri ve sürpriz saldırıları; susuzluk; durumu fırsat bilen deveciler...
>
> Bizim vatandaş vaktiyle Harer'de yaşamış. Arapça biliyor, Amharca ve Oromoca konuşuyor. Yılmaz bir adam. Lisanlara yatkınlığı, güçlü iradesi ve hiç bitmeyen sabrı sayesinde, başarılı gezginler arasında yer alıyor.[7]

Rimbaud'nun, kendi ününü kıskanan bir adam tarafından yazılmış bu saygılı portresi, genel olarak kabul edilen imajın büyük ölçüde tersidir: O "hilekâr şeytan" Şeva Kralı tarafından utanmazca dolandırılan silah kaçakçısı şair eskisi; açgözlü yerlilerin arasında "ne yapacağını bilmez ve şaşkın" biri; insanlara güvenen mizacının kurbanı.

Rimbaud'nun Ankober'deki ilk eylemi bu türden bir şey göstermiyordu. Devecilerin (alışılmış bir sistem olan) ikramiye almak için "arsızca taleplerine sinirlenen" Rimbaud devecilerin sözleşmesini kaptı ve gözlerinin önünde yırtıp attı. İkramiye sonunda, kraliyet *hazage*'si tarafından ödendi ve Rimbaud'nun Aden'deki Fransız konsolosuna verdiği rapora göre köle satın almak için kullanıldı; bu köleler diğer Avrupa kervanlarıyla sahile gönderildi "ve yolda hepsi öldü".

Kazançlar için bu kez daha da büyük bir tehlike baş gösterdi. Labatut'un dul karısı, yıllar önce Şeva'da kızağa çekilmiş, saygınlıktan yoksun Hénon adında bir Fransız süvari subayının yardımıyla[8] Rimbaud'yu, hakkı olduğunu iddia ettiği mirasını almak için dava etti. Şaşırtıcı bir şekilde –ve ikinci elden anlatıların çoğunda söylenenlere karşın- Rimbaud davayı kazandı: "Bazen üstün geldiğim, bazen gelemediğim iğrenç tartışmalardan sonra *hazage* bana rahmetlinin evleri üzerinde haciz emri verdi."

Artık inisiyatif Rimbaud'nun elindeydi. Haciz emriyle donanmış olarak dulun "kulübe"sine gitti ve Labatut'un gerçekten de *hazage*'ye fildişinden ötürü 300 thaler borçlu olduğunu gösteren bir fatura buldu. Ne yazık ki, Labatut'un parası ve mülkleri dul karısı tarafından kaçırılıp bir yerlere saklanmıştı. "Bütün bulabildiğim, dul kadının ateşli gözyaşlarıyla çekip aldığı birtakım eski külotlar, birkaç mermi kalıbı ve bir düzine gebe köleydi, bunları bıraktım." Ama Labatut'un hayvanlarını ve birtakım "eşyaları"nı haczetti ve daha sonra bunları 97 dolara sattı.

Bundan sonra olanlar, edebiyata değer veren herkes için öylesine şok edicidir ki, hemen hemen herkesin anlatımında ya yanlış gösterilir ya da tümüyle yok sayılır. Rimbaud'nun Aden konsolosuna yazdığı kendi raporu gayet nettir:

> Labatut kendi *Anılar*'ını yazmış. Bunları dulun evinden, 34 deftere yazılmış 34 cilt halinde topladım ve kadının okuduğu lanetlere karşın alevlere teslim ettim. Bana açıklandığına göre büyük bir talihsizlikmiş bu, çünkü gelişigüzel bir okumadan sonra bana ciddi bir tetkike değmez gibi görünen bu itirafların arasına bazı tapular da konmuş.

Labatut'un defterlerinin yakılması başka bir yönden de talihsizlikti, çünkü bir Doğu Afrika tarihçisinin dediğine göre, Pierre Labatut'un anıları modern Etiyopya'nın tarihi için eşsiz önemde belgeler olacaktı.[9] Labatut'un kendisini kanser yok etti fakat onun ölümden sonraki varlığı da Arthur Rimbaud tarafından katledildi.

Küçümseyici "itiraflar" sözcüğü, Rimbaud'nun kendi "Kâhin" mektubunda alay ettiği, kendi kendini kandıran türden bir edebiyatı düşündürüyor. Acınacak haldeki diğer bir ego daha boşluğa havale edilmişti. *Cehennemde Bir Mevsim* gibi bir başyapıt yok edilmişse, Labatut gibi bir "ahmağın" zırvaları niçin kalacaktı ki? Bütün duygusallıklar silinecekti. Labatut'un "pis kancığı" (Rimbaud dul için böyle diyordu) Rimbaud'nun anlatılarında sadakatin ve sevginin vahşi bir karikatürü, kocasının donuna sarılan yaslı bir eş olarak görülür.

Artık Labatut'un alacaklıları yoğun ve hızlı bir şekilde geliyordu. Kral'ın generallerinden biri gelip uğradı ve "oturup benim bir *tedj*'imi içti":*

> Otlayan bir katırı görür görmez yükselen feryat "Bu benim Labatut'a verdiğim katır!" oldu. [...] Bu soylu eşkıyayı "Kral'a git!" sözleriyle savuşturup gönderdim ki bu "Cehenneme git!" demek gibi bir şeydi.

Rimbaud bazı gerçek borçları ödemiş gibi görünüyor: "O yoksul insanlar hep iyi niyetli olduğundan yumuşamak zorunda kaldım ve paralarını verdim." Hatta Tacura'dan gelirken ölen uşakların dul karılarına bile para verdi.

> Ama benim erdemli davrandığım haberi hızla yayıldı ve şuradan buradan koca bir sürü, koca bir güruh, Labatut'un alacaklılarından oluşan koca bir ordu, insanın kanını donduran hikâyeleriyle çıkıp geldi. Bu durum benim hayırsever tavrımda bir değişikliğe yol açtı ve hemen Şeva'dan gitmeye karar verdim. Hatırlıyorum, oradan ayrıldığım sabah atla kuzey-kuzeydoğuya doğru tırısla giderken Labatut'un bir arkadaşının karısının gönderdiği birinin birdenbire bir çalının ardından ayağa kalkıp, Bakire Meryem adına benden 19 thaler istediğini gördüm ve daha sonrasında, koyun postundan pelerin giymiş bir yaratık, bir kayanın tepesinden atladı ve kardeşine, Labatut'un borç aldığı 12 thaleri verir miyim diye sordu, vs. bu insanlara, "Çok geç kaldınız!" diye bağırdım.

---

* Genellikle bal, acı otlar ve ağaç kabuğundan yapılan, mayalanmış bir içecek.

Rimbaud dağları hızla geçtikten sonra güneybatıya, bugünün Addis Ababa'sından gelen kuzey yoluna saptı. Şeva topraklarında yolculuk pek o kadar asap bozucu değildi. Bir kraliyet kervanına yiyecek vermeyen herkes hapse atılır ve cezalandırılırdı.

Üç gün sonra, 7 Nisan 1887'de Menelik'in yeni başkentine girdi.

Entoto, bir zamanlar muhteşem bir sedir ormanından kalan çotukların arasına yayılmış yüzlerce kerpiç kulübeyle dolu çıplak bir tepeydi. Tepenin zirvesinde Menelik'in, tek merkezli üç çember oluşturan, sırıktan duvarlarla çevrelenmiş saz damlı sarayı vardı. Entoto'da binlerce Habeş ve bir avuç Avrupalı yaşıyordu; bunların bazıları, Rimbaud'dan bir çift ayakkabı dilenen alkolik Fransız işçi gibi perişan gezginler ve Kral Menelik'in baş yabancı danışmanı, İsviçreli mühendis Alfred Ilg gibi maceracı genç profesyonellerdi.

Rimbaud yerleşip kralı bekledi. Birkaç gün sonra, Menelik'in dönüşü Harer'den çalınmış Mısır borazanlarının kulak yırtan feryatlarıyla duyuruldu ve "peşinden de kralın ordusu ve her biri seksen kişi tarafından çekilen iki Krupp topunun da bulunduğu ganimetleri geldi".

Menelik işlerini, iki yanında birer aslan bulunan dehşetli portresinin önünde yerine getirirdi. Siyah ipekli kumaşla döşeli bir divanda, yastıklarla ve nedimleriyle çevrili halde oturuyordu. Görüşmeler hızlı ve başarılıydı; ama Rimbaud'nun Fransız konsolosuna verdiği rapordan pek öyle bir anlam çıkmıyor:

> Menelik tüm mallara el koydu ve beni malları kendisine düşük bir fiyattan vermeye zorladı, malları perakende satmamı yasakladı ve hepsini tekrar sahile, kendi kesemden geri göndermekle tehdit etti beni! Bana tüm kervan için 14.000 thaler para verdi. [...]
>
> Labatut'un, daima Kral tarafından desteklenen sözde alacaklarından oluşan güruh peşimi bırakmazken [...] tümüyle soyulup çırılçıplak bırakılacağımdan korktum ve Şeva'dan ayrılmaya karar verdim.

Rimbaud'nun asabını bozacak başka borçlar da çıkardı Kral: *Hazage* tarafından ödenmiş ve kalmış 2500 dolar (thaler) deve kirası ücreti ve Labatut'un borçlarının ödenmesi için 3000 dolar (Sonunda bu, Alfred Ilg'in yardımıyla 2100 thalere indirildi.) Rimbaud'ya, geri dönüş yolunda uğramak istediği Harer'de ödenecek yaklaşık 9000 dolar tutarında bir fa-

tura verildi. Rimbaud bu güvenilmez ödeme yönteminden ötürü daha sonra (ama çok farklı çevrelerde) şikâyet ettiyse de,[10] pek büyük bir sürpriz olamazdı bu; Şeva'da nakit para olmadığını biliyordu. Ama her halükârda, kendisinin de kabul ettiği gibi, sonunda parasını pek fazla gecikmeden aldı.

Rimbaud Menelik'te, sıkı pazarlık ve taktik icabı sürüncemede bırakma konusunda kendi dengine çatmıştı; ama Rimbaud ölmüş ortağının kazançtan payını cebine indirmeyi umut etmişse, bu vaka bir felaketten başka şekilde nitelenemezdi. Menelik, bizzat Rimbaud'ya göre bile, satılmasa bir hurda yığını olmaya mahkûm tüfekler için iyi bir para (tanesine yaklaşık otuz iki frank) verdi. Böyle büyük miktarda bir mal için, özellikle de aylar öncesinden avans ödendiğinden ötürü bir ıskonto talep edilmesi gayet normaldi. (Rimbaud daha sonraki raporlarında bu avanstan söz etmeyi nedense unutmuştu ve miktarını hiç belirtmedi.)

Yalnız anlatımı düzgün olan labirent gibi hikâyelerde, düzgün bir yol haritası olmadan da birtakım kuşkular uyandırmaya yetecek kadar anlaşılır bilgi vardır. Eğer Kral Menelik, Rimbaud'nun iddia ettiği gibi, onu "soydu" ise, Rimbaud niçin örneğin Şeva seferinden sonra da onun için sağa sola koşturmayı kabul etti ve onunla iş yapmaya devam etti?

Şeva'daki Avrupalılar her şeyi kapan ellerden rahatsızdı ve yanlarındaki her şeyi satmaları beklenirdi. Jules Borelli "bu doymak bilmez dilenciler" yüzünden ne yapacağını şaşırmıştı ama yerel ekonominin koşullarında, onun tarif ettiği işlerin çoğu dürüst olmaktan uzaktı: Örneğin (yaklaşık 18 dolar eden) bir Remington tüfeğine karşılık (Harer'de 80 dolar eden) dişi bir köle. Rimbaud'nun, Habeşistan'da yedi yıldır ticaret yapmanın deneyimiyle, bu potansiyel zararlı takasa –Menelik'in kraliçesi Taitou'nun sevdiği bir mal olan- güneş şemsiyesi gibi ekstra malları getirerek hazırlandığı bellidir.

Rimbaud'nun anlattıklarındaki çelişkiler kendisinin Labatut'un borçlarından ötürü sorumluluk üstlenmeyi reddetmesinin bir sonucudur. Kendini Kral Menelik'in elinde bir oyuncak gibi göstermesinin nedeni budur. Hakem gibi davranması istenen Fransız konsolosunun, kralın, arkasına hırsızlar ve iğdiş ediciler ordusunu almış bir Habeş Fagin* portresin-

---

* Charles Dickens'ın *Oliver Twist* romanındaki, çocukları hırsız olarak yetiştiren kötü karakter-ç.n.

den etkilenip ikna olacağını biliyordu. Bu ırkçı karikatürün inandırıcılığını yüz yıl koruyacağını pek tahmin etmiş olamazdı.

Rimbaud, Entoto'ya vardıktan üç hafta sonra gitmeye hazırdı. Ama sessiz film senaryolarını hatırlatan bir tarzda anlattığı bir son dakika sorunu çıktı:

> Entoto'dan ayrılmadan bir gün önce [...] arkamdaki dağlarda, gideceğimi duyunca hemen kalkıp Ankober'den Entoto'ya 120 kilometrelik yolu aşarak gelen Mösyö Hénon'un miğferini ve arkasında da, kayalıklarda yılan gibi kıvrılarak gelen kudurmuş dulun abasını gördüm.

Labatut'un dulunun iddiaları sarayın gizli köşelerinde duyulmuştu. Birkaç saat sonra hüküm ilan olundu:

> İmparator, adı geçen Labatut'un dostu olduğunu ve bu dostluğunun onun soyundan gelenleri de kapsamasını istediğini bildirdi. Bunun kanıtı olarak da kendisinin Labatut'a verdiği toprakları birdenbire dulun elinden alıverdi!

Bu durum Rimbaud'nun daha sonraki, kralın daima Labatut'un mirasçılarının tarafını tuttuğu yolundaki savıyla doğrudan çelişiyor. Rimbaud, Menelik'in uydurma olabilecek bir borç için 2100 dolar kesinti yapmasına razı olarak aslında rüşvet vermiş ve bir sürü parasını kurtarmıştı. Konsolosa verdiği raporunda belirttiği gibi, "Kral, kendisine para verildiğinde başkalarını daima susturur"du.

* * *

Rimbaud, silah ticaretinde yaptığı bu güçlü başlangıcın açıkça korunup haklılığının teslim edilmesinden sonra 1 Mayıs 1887'de Jules Borelli'yle birlikte, Doğu Afrika keşfinin tarihi seferlerinden birine başladı. Bu yolculuk Rimbaud'nun fikriyse de, daha sonra bunun itibarını Borelli'nin görmesine ses çıkarmadı. İzlenen yol, Alfred Ilg'in mühendislik başyapıtının, yani ilk başta Cibuti'den başlayıp Beyaz Nil'e kadar uzanması düşünülen, Habeşistan'ın ilk demiryolunun geçeceği güzergâhtı. (Bu hat Addis Ababa'da sonlanır.)

Üç hafta boyunca, Menelik'in daha yeni boyun eğdirdiği topraklardan geçerek doğuya ilerlediler. Güneyde, Menelik'in gelecekteki başkenti Addis Ababa'nın ("Yeni Çiçek") başlangıcını ve bilinmeyen yollarla büyük

Afrika göllerine doğru giden çekici Rift vadisi kanyonunu gördüler. Zengin otlaklardan ve Şeva ordusu tarafından on metre genişliğinde düzlenmiş sütleğen ve mimoza ormanlarından geçtiler. Yerliler tarafından zararsız bir deli gibi görünen Borelli, fil ve timsah vurdu ve "sekstantları salladı". Rimbaud notlar aldı ama kendi yerli deneyimlerine güvendi: "Mindjar ovasının yüksekliği 1800 metre olsa gerek (bu yüksekliği bitki türlerinden çıkarıyorum)."

Kral Menelik sayesinde yol hemen hemen boşaltılmıştı. Tutsak alınmış, dehşet içinde rehberler vardı. Chelenko'da toprak ayakların altında çıtır çıtır ses çıkarıyordu. Abdullahi faciasının olduğu yerdi burası. Her tarafta insan kalıntıları vardı. Borelli, kafatası koleksiyonunu büyüttü.

Mallarının etkisini bu kadar yakından inceleme fırsatı bulmuş silah tüccarı pek yoktur. Ama Rimbaud iskeletlerin ötesine baktı ve parlak bir kolonyal gelecek gördü bir an: "Bu çok sağlıklı ve çok bereketli bölgeler, Doğu Afrika'nın Avrupa kolonizasyonu için uygun tek parçasıdır." Söylediklerinin bir iki cümlesinde şiirsellik var ama bunlar hemen duygusuz notlara dönüşüveriyor: "14. gün. 20 kilometre, Herna. Gölgesinde yürüdüğümüz ormanlarla taçlanmış harika vadiler. Kahve ağaçları."

İroni Rimbaud'yu bırakmayacaktı. Kızıldeniz'den Nil havzasına doğubatı yolunda öncülük yapan Rimbaud, yaralı bir vatanseverlik, koltuk egzotizmi ve beyaz ırkın üstünlüğü gibi, kendisinin tam zıttı türden anlayış ve duygularla hareket eden bir imparatorluğun öncüsü olarak buldu kendini. Bu epik ironinin can alıcı noktası da, Menelik'in silah stokunu (kendi tahminince) on ikide bir oranında arttıran Rimbaud'nun, bir Avrupa ulusunun bir Afrika ordusuna karşı bir meydan savaşında aldığı ilk yenilgiye (Menelik'in 1896'da İtalya'yı Adva'da yenmesine) önemli bir katkıda bulunmuş olmasıdır.

Rimbaud Harer'e 21 Mayıs 1887'de, Borelli'den önce vardı. Hem Rimbaud hem de Borelli şehri bir "çöp çukuru" diye tanımladılar. Yerli halk ya Şeva ordusundan kaçmıştı ya da cesetleri sokaklarda çürüyordu. Bir cami yıkılmış, kahve ağaçları sökülmüştü. Rimbaud, yeni vali, yani Makonnen adında, Menelik'in kuzeni, yakışıklı ve hırslı bir genç tarafından kabul edildi. Valinin oğlu ve geleceğin İmparatoru Haile Selasiye, dört yıl sonra Harer'de doğacaktı.

Labatut'un alacaklılarından bazıları Rimbaud'ya yetişmişti ve para versin diye "taciz" ediyorlardı. Bunların en inatçılarını savuşturmak için Ma-

konnen'e 866 dolar bıraktı ve "ciddi bedeller ve zorluklar"dan sonra, Menelik'in makbuzunun Kızıldeniz'deki tüccarlar tarafından verilmiş sağlam çeklere dönüştürülmesini sağladı.

Uşağı Djami'yi yanına aldıktan sonra,[11] Aden'e gitmek üzere yola çıktı ve 27 Temmuz 1887'de, yani Tacura'ya gitmek üzere yola çıkışından on dokuz ay sonra Aden'e geri döndü.

Rimbaud bu kez hızlı ve becerikli bir düzen operasyonu başlattı. Grand Hôtel de l'Univers'in sahibine 4000 dolar tutarında bir fatura ödedi ve sonra Fransız konsolosuna bir mektup yazdı. Bu çok önemli bir mektuptu, çünkü konsolosun bir anlaşmazlıkta hüküm vermesi talep ediliyordu.

Rimbaud'nun anlatacak acıklı bir hikâyesi vardı. "Bu berbat işi bitirmek için 21 aydır harcadığım korkunç çabalar bir yana, bu işten sermayemin yüzde 60'ını kaybederek çıktım." Eğer bu doğru olsaydı, Rimbaud'nun elinde acınacak kadar az 6000 franktan başka para kalmamış olması gerekirdi.

Madam Rimbaud'ya da farklı bir versiyonu sunulmuştu:

> Ortağımın borcunun iki katını ödemek zorunda bırakıldım [...] Neredeyse iki yıldır kendimi korkunç derecede tükettikten sonra, işe başladığım 15.000 frankla geri döndüm. Çok şanssızım! (23 Ağustos 1887)

Halen ne kadar az parasının kalmış olması şu sonuca bağlanmıştı: "Sevgili Anne"si ona, daha önce eve gönderdiği paralardan 500 frank "borç" vermeliydi.

Üç gün sonra Alfred Bardey'e, işe başladığından *az* parasının kaldığını söyledi ve Ekim ayında da, belli ki daha önceki mektubunu unutarak, annesine tekrar aynı hikâyeyi anlattı: "Önceki halimden daha parasız çıktım bu işten."

Eğer, genellikle düşünüldüğü gibi, bu acıklı başarısızlık gerçek Arthur Rimbaud ise, o yaz Aden'den erkek uşağıyla birlikte Kahire'ye tatile gidip orada Crédit Lyonnais'e yüzde 4 faizle 16.000 frank (bugün yaklaşık 48.000 sterlin) yatıran Rimbaud kimdi? Ve o Ağustos'ta Massava'da, pasaportu olmadan tutuklanıp Konsolos'un önüne çıkarılan ve üzerinden toplam 7500 dolar (bugün yaklaşık 105.000 sterlin) tutarında iki çek çıkan "şüpheli görünümlü" kişi kimdi?[12]

Bu kadar büyük miktarda para Rimbaud'nun çizmeye çalıştığı resmi bozar. Ama bu harikulade başarıyı hiç kimse –konsolos da, Madam Rimbaud da ve özellikle, Labatut'un alacaklıları da- bilmiyordu.

Ağustos'ta annesine mektup yazdığında, sahip olduğunu kabul ettiği nispeten küçük bir miktar da, cehennemdeki bir günahkârın çektiği yük gibi tanımlanmıştı. Rimbaud şiiri bırakmış, ama kurguyu bırakmamıştı:

> Bir düşün: Yaklaşık 16.000 frankı ve birkaç yüz altın frankı sürekli kemerimde taşıyorum. Bunlar sekiz kilo tutuyor ve bu yüzden dizanteri çekiyorum.
>
> Fakat Avrupa'ya gidemem, birçok nedenden ötürü: Birincisi, kışa dayanamayıp ölürüm; ikincisi, hiç para harcamadan gezmekle geçen bir hayata çok alıştım ve son olarak da, bir mesleğim yok.
>
> Yani geri kalan günlerimi büyük yorgunluklar ve zorluklarla dolaşarak ve gelecekten, iş başında ölmek dışında hiçbir şey beklemeden geçireceğim.

Bu gösteriyi alkışlayacak seyircilerin olmaması çok yazıktı.

35. Bölüm

Kazanç

"Para biriktirmenin mümkün olduğu Madagaskar"
(Rimbaud'dan annesi ve kız kardeşine, 25 Ağustos 1887)

Massava'daki Fransız konsolosundan Aden'deki Fransız konsolos yardımcısına, 5 Ağustos 1887:

> Monsieur le Consul,
>
> Harer ve Aden'de tüccar olduğunu iddia eden Raimbeaux [*sic*] adında biri, dün haftalık posta gemisiyle Aden'den Massava'ya geldi.
>
> Uzun boylu ve zayıf, gri gözlü ve hemen hemen sarı ama küçük bıyıklı bu Fransız bana *carabinieri* [gümrük polisi] tarafından getirildi. Mösyö Raimbeaux'nun pasaportu yoktu ve kimliğini kanıtlayabilecek başka bir kanıt gösteremiyordu. [...]
>
> Monsieur le Consul, davranışları biraz şüpheli olan bu kişi hakkında bana bilgi verebilirseniz müteşekkir olurum. Bu Raimbeau'nun [*sic*] üzerinde, ibrazı halinde Mösyö Lucardi tarafından beş gün içinde ödenecek 5000 thaler tutarında bir çek ve Massava'daki Hintli bir tüccar tarafından ödenecek 2500 thaler tutarında başka bir çek daha vardır.[1]

Rimbaud, sanki sınırlar yok olmuş ya da yine bir devlet memuru tarafından ilgilenilmek istiyormuş gibi yolculuk ediyordu. Öte yandan, Labatut'un alacaklılarından biri onun Aden'de peşini bırakmadığından ve konsolosluğa başvuracağı belli olduğundan, pasaportunu güvenli bir mesafede bulundurmaya karar vermiş olabilir.[2]

Massava'daki konsolosun gri gözlü gezgine tepkisi tipikti: Güvensizliğin ardından saygı. Bir hafta sonra konsolos, Kahire Temyiz Mahkemesi'ndeki bir arkadaşına yazdığı mektupta, hararetle tavsiye ettiği "Mösyö Rimbaud Arthur" diyordu,

> çok saygıdeğer bir Fransız, Şeva ve Harer'de bulunmuş bir tüccar-kâşiftir. Bölgeyi mükemmel bir şekilde biliyor ve orada dokuz [yedi yerine *sic*] yıldan fazla yaşamış.

> Mösyö Rimbaud, harcadığı çok uzun çabalardan sonra biraz dinlenmek için Mısır'a gidiyor. Size, Şeva'da tanıştığı, Borelli Bey'in kardeşi hakkında haber verebilir.[3]

Kimliği belirlenince hemen Aden'den bir pasaport sağlanmıştı. Rimbaud, çeklerinden en az birini paraya çevirdi,[4] sonra Kızıldeniz'de canı sıkkın bir halde yoluna devam ederek, yedi yıl önce gittiği yoldan geri döndü.

Süveyş'teki Fransız konsolos da benzer şekilde çok etkilenmişti. Fransız dışişleri bakanına yazdığı raporunda Rimbaud'dan "Fransa'yı Şeva'da temsil eden çok değerli ve saygın kişilerden biri"[5] diye söz etti ki bu da Rimbaud, Britanya'nın yasağına karşın Menelik'e silah satmayı başarmış demekti. Rimbaud Süveyş'ten Kahire'ye gitti ve Hôtel d'Europe'de bir oda tuttu.

22 Ağustos 1887'de, Jules Borelli'nin kardeşi Octave tarafından yönetilen önemli bir Kahire gazetesi *Le Bosphore Égyptien,* "Fransız gezgin ve işadamı Mösyö Raimbaud"un "birkaç gün önce" Şeva'dan geldiğini duyurdu.

Rimbaud, otele varır varmaz yazmaya başlamış olsa gerekti. *Le Bosphore Égyptien* 25 ve 27 Ağustos'ta Rimbaud'nun, son seferini anlattığı gayet uzun bir yazısını yayımladı. Yazıda, umutsuz Asal gölü projesi, düş kırıklığı yaratan Awash nehri, Menelik'in ardında bıraktığı yıkımlar ve Habeşistan'da vatanseverliğin yükselişi hakkında çok önemli bilgiler vardı. Ayrıca, Şeva'dan sahile harika bir yeni yolun varlığını da bildiriyordu.[6]

Rimbaud'nun yazısında yılların diplomatik yazışmalarından daha doğru bilgiler ve analizler vardı. Bunlar Fransız siyasetinin ve dolayısıyla da modern Doğu Afrika tarihinin biçimlenmesine yardımcı oldu. Tacura yolunun boşuna çekilen dehşetini vurgulayan Rimbaud, Cibuti adıyla bilinen, "şimdiye dek tümüyle bomboş" sahil şeridine dikkat çekti. Tacura bir zaman kaybıydı ama Cibuti'de su vardı, Harer'e ve Şeva'ya giden yeni yola çok daha yakındı. Oraya derhal bir antrepo ve bir kışla yapılmalıydı ama tabii ki, tüccarlar kendi haline bırakılmalıydı: "Eğer amaç Seylac'la rekabet etmekse burasının bir serbest liman olarak kalması gerektiğini söylemeye gerek yok."[7]

Bu gayet uyanıkça yazılmış rapor, yıkılmış bir adamın işi değildi. Havadar bir oteldeki yazı masasına oturmuş, ihtiyaçlarını görecek bir erkek uşağı bulunan, yardımına gerek duyabileceği vatandaşlarını büyüleyen, milliyeti belirsiz bu tüccarın birden çok anlamda gizli rezervleri vardı.

Rimbaud'nun üzerinde, "Universe"in sahibine 4000 dolar ve Labatut'un alacaklılarından birine 866 dolar ödedikten sonra kalan, en azından 7500 thaler para vardı. Ayrıca, 600 dolar nakit para ve Labatut'un mülklerinden 5800 dolar hak talebinde bulundu. Bardey'e Şeva'daki ticaret konusunda yazdığı bir mektupta geçen "Fildişini bıraktım" sözü, Rimbaud'nun ilk başta niyetlendiği gibi, misk ve altınla döndüğünü gösterir. Aden'e yaptığı uzun yolculuğu eli boş dönerek boşa harcamış olması muhtemel değil. Kendi hesaplarına göre, misk ve altın Aden'de yüzde elli kâr getirecekti.[8]

Dolayısıyla, Rimbaud'nun Şeva seferinden kazancı 18.766 dolar ya da yaklaşık 84.500 frank tutarındaydı. *Minimum* kazancı 33.750 frank (bugünün parasıyla yaklaşık 100.000 sterlin) olarak tahmin edilebilir. Bu, ilk yatırdığı paranın yüzde 225'i oranında net bir toplam kâr demektir. Gerçek toplam tutar, ithal edilen mallardan gelen kazanç hariç olmak üzere, 62.550 frank olabilir. Aksi takdirde, onun Kızıldeniz'de başıboş gezebilmesini, bir mevduat bankasına 16.000 frank yatırabilmesini, uşağıyla birlikte Kahire'deki bir otelde yedi hafta kalabilmesini ve sonraki elli gününü de hiçbir şey yapmadan geçirebilmesini açıklamak zordur.

Rimbaud'nun o Kasım ayında, kendisinden birtakım açıklamalar isteyen Aden konsolosuna yazdığı şeyler, tek ayak üzerinde kışkırtıcı bir dönüş ve hızlı bir çıkışla sonlanan bir tül dansıdır: "Monsieur le Consul'e, bundan böyle, yukarıda söz edilen olayla ilgili herhangi bir talebe herhangi bir şekilde yanıt vermeyi reddettiğimi bildirmekten onur duyarım."

Rimbaud'nun yaratıcı muhasebesini yakışıksız bir hesap makinesi muamelesine tabi tutmadan da kesin birtakım kuşkular oluşturmak mümkündür. Birincisi, üç yıl boyunca Rimbaud, tekrar tekrar talep edilmesine karşın, Labatut'un mirasçılarının ve alacaklılarının değil, kendisinin zararlı çıktığı iddiasını kanıtlayacak hiçbir belge göstermemişti. İkincisi, muhasebe defterinin karmakarışıklığı kesinlikle kasıtlı bir beceriksizliğin sonucuydu. Rimbaud'yu Aden'den tanıyan ve yirmi beş yıl boyunca "çok sayıda Arap, siyah ve beyaz tüccarlarla" çalışmış bir Fransız işadamı onu, "net ve doğru muhasebe konusunda kat kat farkla hepsinin en iyisi" diye niteliyordu.[9]

Toplamlar nasıl hesaplanırsa hesaplansın, Rimbaud hep kârlı çıkar. Şeva seferi bir başarısızlık olmamakla kalmayıp, onun beklediğinden de kâr-

lıydı.* Labatut'un ölümüyle Rimbaud'nun başına talih kuşu konmuştu. Biyografik efsanelerin Rimbaud'su değil, Borelli'nin iş başında gördüğü Rimbaud'ydu bu; "gücenmiş" bir adamdı ama hayatın kurbanlarından biri değildi:

> Onun, bir pazarlığı sonuçlandırdıktan sonra adamı alaycı bir yüz ifadesiyle gönderip, sonra da bıyık altından gülerek, komik bir şekilde bana göz kırpışını görmek çok ilginçti.[11]

Rimbaud, güneşin sıcaklığını, patronlarının cimriliğini ve kendi beceriksizliğini hep abarttı; karşılaştığı parasal zorlukları niçin abartmadı peki? Tek gerçek gizem şudur: Rimbaud'nun felaket masalı niçin gerçek olarak kabul edildi? Afrika'daki yaşamının tüm biçimi ve anlamı paraya bağlı olduğu halde, niçin parasının biyografisi hiçbir zaman doğru dürüst bir araya getirilmedi?

Mozart'ın mezarının belli olmadığı yolundaki trajik masal gibi,[12] Şeva'daki hayali başarısızlığı da, Rimbaud'nun anlamsız sonunu daha katlanılabilir kılan ibret verici masalın bir parçasıdır. Aniden inen dik bir uçurumu yumuşatıp düzgün bir parabolün kuyruğuna dönüştürür. Kahramanın haddini bilmezlikleri –yeteneğini çarçur etmesi, Sanat dinini inkâr etmesi, gereğinden çok özgün olması vs.- maddi dünyadaki başarısızlıkla cezalandırılmıştır. Onun ölümü yatıştırıcı bir mantıkla sarmalanmış ve hiçbir kanıt olmaksızın, kaderimsi bir etkene, yani genellikle kalıtımsal hastalığa ya da gizemli talihsizliğe yüklenmiştir. Rimbaud'nun, ölüm döşeğinde dine döndüğü yolundaki sahte hikâyelere haklı olarak gülünüp geçilmiş, ama kaçınılmaz düşüş fikri olduğu gibi kabul edilmiştir. Her iki şekilde de Rimbaud'nun yaşamı, kendi felsefesine karşın, insan varoluşunun üstün bir yönetim biçimine tabi olduğunu kanıtlamak için kullanılmıştır.

Ama Rimbaud'nun davranışında da, kaçınılmaz bir talihsizlik izlenimi yaratan bir şeyler var. Aden konsolosuna yazdığı mektuplarda kendi

---

* Aden'in en başarılı Fransız işadamı –ilk işini 1897'de Alfred Bardey'den almış, Antonin Besse adındaki bir multimilyoner- servetini Rimbaud'nun "sezgilerinin" peşinden giderek kazandığını söylüyordu. Mösyö Besse sonradan Oxford Üniversitesi'ne büyük miktarda para bağışlamıştır ki bu da, bu satırların yazarının Oxford, Exeter College'da Besse Fransızca Bursiyeri olarak J.A. Hiddleston'un yanında Rimbaud şiiri üzerine araştırma yapabilmesinin kısmen de Rimbaud sayesinde gerçekleştiği anlamına gelir.

kendini mahveden birinin karakteristik tarzı vardır. Şeva'da yaptığı "bastır ve kap" misyonu masalı, Rimbaud'nun doğru söylediği konusunda pek güven uyandırmayan, mazoşist bir coşkuyla anlatılmıştır; memurlara hakaretler, pervasızca verilen müshiller, donların zorla çekilip alınması ve kitapların yakılması.

Otuz üçüncü doğum gününden birkaç gün önce Rimbaud hâlâ, cezayı davet eden bir suçlu, hapishane günlerini özleyen bir kaçkın gibi davranıyordu. Şeva seferi ancak bu anlamda bir başarısızlık olarak nitelenebilir.

***

Rimbaud Kahire'de yedi hafta kendiyle ilgilendi. Sırtında, sol bacağında ve dizinde ve sağ omzunda romatizma vardı. Bu, Armand Savouré'nin dikkatini çeken, tuhaf hareketinin açıklamasıdır belki de: "Sol omuzu daima sağ omuzundan ilerideydi".[13] Ama romatizması iyileşmişe benziyordu. Sağlığı konusundaki haberler, 1891 Şubat'ına kadar genellikle mutludur.

Rimbaud'nun Kahire'deki yedi haftalık tatili hakkında, orayı rahatsız edici derecede pahalı ve sıkıcı bulması –ya da bulduğunu iddia etmesi- dışında pek bir şey bilinmiyor. Kız kardeşine yazdığı, şimdiye dek bilinmeyen bir mektuptaki pasajda* çizdiği tabloysa daha neşeliydi: Kahire "uygarlaşmış" bir yerdi, "Paris, Nice ve Şark'a benzeyen ve insanların Avrupa tarzı yaşadığı bir kent"ti.[14]

Rimbaud vaktini planlar yaparak geçirdi:[15] Sudan yeniden ticarete açılıyordu; Massava'da bir İtalyan ordusu İmparator Yohannes'e karşı yığınak yapıyordu ve girişimci bir tüccarın yardımına gereksinim duyacaklardı. Yine Zengibar'ı, "Afrika'ya uzun yolculukların yapılabileceği" o büyülü yeri ve "para biriktirmenin mümkün olduğu Madagaskar"ı düşünüyordu. Ayrıca, "Çin ya da Japonya"dan da söz etmişti ama muhtemelen annesine eziyet etmek içindi bu.

---

* Isabelle, ağabeyi eve mektup yazdığında zarfa sık sık, onun için ayrı, kişisel öğütlerin ve ilginç coğrafi olguların bulunduğu ayrı bir mektubu da eklediğini iddia ediyordu. Isabelle'in bu "mahrem" mektupların yayımlanmasına izin vermemesine karşın, bunlardan seçilmiş bazı pasajların Rimbaud'nun mektuplarının ilk baskısına katıldığı görülmüştü. Bu, Berrichon tarafından katıldığı görünen –ama modern baskılarda gayet yerinde bir şekilde çıkarılan- bazı cümlelerin niçin belirgin bir hagiografik önem taşımadığını açıklayabilir. Ayrıca Isabelle'in, yayımlanan mektuplarda hakkında bir kanıt bulunmayan birtakım olayları bildiğini de açıklar. Bu pasajlar çöp kutusundan (yani mektupların 1899 baskısından) kurtarılmış ve geçici bir süre, kaybolmuş bir mektubun parçaları sayılmış olsa gerektir.

Tüm bu planların tek bir ortak yanı vardı: Sabit bir yaşamdan uzak durma ve bunu yaparken de kendisine para verilmesi. Dernekten gelen cevap mektubundan anlaşıldığına göre, 26 Ağustos'ta Société de Géographie'den, "Avrupalılar için çok korkulu" bir bölgeye yapılacak bir seferi finanse etmesini istedi. (Rimbaud'nun bu mektubu kaybolmuştur.) Şeva'dan dönerken gözüne ilişen o bilinmeyen yerleri ve daha güneyde bulunduğu söylenen o çok büyük, dipsiz gölleri düşünmüş olabilir.[16]

Ama ne yazık ki düşündüğü para çok büyük miktardaydı. Dernek üzülerek, onun yolculuğunu finanse etmenin imkânsız olduğunu bildirdi. Ama Rimbaud daha derneğin yanıtını almadan, farklı türde bir sefer planlamaya başlamıştı. Beyrut'taki Fransız konsolosuna mektup yazarak, "kondisyonunun zirvesinde" dört safkan eşek aygırını nereden satın alabileceğini sordu; Kral Menelik'in "üstün bir katır ırkı" yaratmak istediğini söyledi.

Kendisi ve Djami için birer pasaport almıştı ve hatta seyahat için Beyrut ve Şam'a da gitmiş olabilir.[17] Kesin olan tek şey 8 Ekim 1887'de tekrar Aden'de bulunup Alfred Bardey'e yazışmalarında yardım ettiğidir.[18]

Bu sadece geçici bir çözümdü. 22 Kasım'da ve sonra tekrar 15 Aralık'ta evine mektup yazdığında "sağlığı yerinde"ydi ve Suriye eşeklerinden çok daha kârlı ve kolay bir şey tasarlıyordu.

***

Büyük kârların ancak silah ticaretiyle sağlanabileceğini artık biliyordu. Ayrıca Fransız hükümetine, silah ambargosunun etrafından dolaşmak için muazzam teşviklerde bulunulduğunu da biliyordu. Harer Valisi Makonnen, eğer Fransa Remingtonların ithaline izin verirse İngiliz ticaret yollarını kapatma sözü vermişti.[19]

Rimbaud, mükemmel çözüm gibi görünen bir şey buldu. Annesinden, oranın milletvekiline ve sömürgeler bakanına birer mektup iletmesini istedi. Anlaşılan, milletvekilinin bir çelik fabrikası olduğunu hatırlıyordu ve bu gayet iyiydi. Buradaki fikir, silah ve mermi ithal etmek yerine, bunları yapacak makineleri ithal etmekti. Bu, dedi Bakan'a, yeni birtakım işler ve yatırımlar demektir ve bunların hepsinin iyi bir nedeni vardır: Şeva "Hıristiyan bir güçtür ve Avrupa'nın ve özellikle de Fransa'nın dostudur".

Aynı zamanda birçok Fransız gazetesine Habeşistan'daki durumlar hakkında yazılar gönderdi ve Bardey'le gemide tanışmış olan gazeteci Paul Bourde'ye de mektup yazarak yabancı muhabir olarak iş teklif etti.[20]

Bu iki plan birbiriyle ilişkiliydi. Dış politika kararları ticareti etkiliyordu; ama son günlerde Fransız diplomatlarıyla yaptığı konuşmalar ona, Rimbaud gibi kişilerin sızdırdığı bilgilerin –özellikle de bilgiler kamuoyunu şekillendirebilecek bir gazetede çıkarsa- bu kararları derinden etkileyebileceğini hatırlatmıştı.

Üzerinde Rimbaud'nun adı bulunan bir gazete makalesi bulunamamıştır; ama 1887'nin sonlarına doğru, *Le Temps*'da çıkan Habeşistan haberlerinin Rimbaud'nun yazışmalarını yansıtmaya başlaması ilginçtir. *Le Temps* bölge hakkında güvenilir haberlerin ana kaynağı olarak görülüyordu. Kısa süre sonra Chambre des Députés'de, [Millet Meclisi-ç.] Rimbaud'nun ilgilendiği konuları doğrudan desteklediği görülen konuşmalar yapıldı.[21] 1890'da milletvekilleri Harer'in büyük bir Fransız tüccarlar grubunu barındırdığı yolunda bir izlenim edinmişti (bir tek Rimbaud vardı); "o uzak diyarlarda" ticareti koruyan ve "Fransa'nın saygın ününü yücelten" bu cesur insanlara mümkün olan her türlü yardım sağlanmalıydı...[22]

Rimbaud, bakanın ona güney Habeşistan'a bir askeri sanayi sokma izni verip vermeyeceği haberini beklerken, Armand Savouré adındaki Parisli bir silah tüccarı adına gizli bir görev üstlenmeyi kabul etti. İşi, 3000 tüfek ve yarım milyon mermiyi sahilden Harer'e taşıyacak 225 deve bulmaktı. Obuk'taki Fransız vali göz yummayı kabul etmişti.

Savouré 1000 frank teklif etti ama Rimbaud 2000 frank istedi. Savouré belli ki, ortağı konusunda uyarılmıştı. Yerlilerden yahut İngilizlerden çok Rimbaud'dan korkuyordu: "Size tüm parayı verirsem, karşınıza çıkan ilk engelde *durmayacağınızdan* ve 2000 frankımı kaybetmeyeceğimden nasıl emin olabilirim?"

Rimbaud sözünü tutmuşa benziyor. Bakan onun bir silah fabrikası ithal etmesine izin vermemişti ve Rimbaud'nun hâlâ sürekli bir işi yoktu. Ama Savouré her halükârda, yolu hazırlamıştı: İyi bir "köle yolu" bulmuş ve Rimbaud'yu sahilin ıssız bir yerinde bulacak bir *boutre* (Arap yelkenlisi) ayarlamıştı.

Rimbaud, 1 Şubat 1888'de Zürih'teki evinde dinlenen, Menelik'in mühendisi Alfred Ilg'e bir mektup yazdı. Ona, Harer'e gidip sakız ve reçine pazarı hakkında bir araştırma yapacağını söyledi. Ilg'in kuşkulandığı gibi sakız, hikâyenin bir parçasıydı sadece. (İngiliz ve İtalyan casusları tarafından okunacağı hemen hemen kesin bir mektupta kaçakçılık operasyonundan söz etmek Rimbaud'ya hiç yakışmayan bir aptallık olurdu.)

Yaklaşık 14 Şubat'ta Aden'den ayrıldı, körfezi geçti ve rekor denebilecek kadar kısa bir sürede, 25 Şubat'ta Harer'e vardı. 14 Mart'ta tekrar Aden'deydi. Alfred Ilg etkilenmişti: "Sizinle her şey tam gaz ilerliyor; Afrika'nın o bölgesinde çok ender rastlanan bir şeydir bu."

Rimbaud bir nedenle, 225 deveyi sahile teslim edememişti. Aslında 1888 baharı onun Afrika'daki yaşamının en kasvetli dönemlerinden biriydi. Bu belirsizlikte, 1930'larda, tam da Rimbaud'nun homoseksüelliği ve anarşistliği, saygıdeğer bir edebi faaliyetin parçası olarak şöyle böyle kabul görmeye başlamışken, Rimbaud'nun adını –özellikle de sol kimliğini- berbat edecek uzun bir tartışma başladı.

Rimbaud ile 1881'de tanışmış olan, İtalya'nın Aden Konsolosu Antonio Cecchi, 22 Mayıs 1888'de kendi dışişleri bakanına bir rapor gönderdi.[23] Rapor İngiliz istihbaratına dayanıyordu. 10 Mayıs'ta Ambos'ta büyük bir köle ve fildişi kervanı görülmüştü. Kervan, namlı köle tüccarı Ebu Bekir'in bir oğlu tarafından yönetiliyor ve kendisine "Fransız hükümetinin o bölgelerdeki en becerikli ve aktif ajanlarından, Rembau adında bir Fransız tüccar eşlik ediyor"du.

Haziran'da, dosyalarının arasında zaten "Rambon adlı bir Fransız"ın daha önceki silah kaçakçılığı faaliyetleri konusunda bir nota bulunan Britanya Dışişleri Bakanlığı'na da buna benzer bir mesaj gönderildi.[24]

Bu raporu bulmuş olan Enid Starkie 1937'de, Rimbaud'nun bir köle tüccarı olduğu sonucunu çıkardı ve bu iddiasını seçilmiş birtakım alıntılarla destekledi. Ayrıca, Rimbaud'ya görev verecek olan, Aden'deki tüccarlardan César Tian'ı da aynı "ahlaksız yollar"dan iş yapmakla suçladı.

César Tian'ın oğlundan aldığı bilgileri kullanan İtalyan eleştirmen Mario Matucci, 1962'de hem Tian'ı hem de Rimbaud'yu temize çıkardı ve bunu birçok kitap ve makalede tekrarladı. İddiasının dayanağı, 3 ve 15 Mayıs 1888'de Harer'de bulunan Rimbaud'nun[25] 10 Mayıs'ta Ambos'ta bulunmuş olamayacağıydı.

Dosya o zaman kapandı. César Tian her şeye karşın bir *négrier* [siyah köle tüccarı-ç.] değildi. Saygın, haysiyetli bir silah kaçakçısı ve siyasi bir casustu. Rimbaud'nun hayranları rahat bir nefes aldı ve Enid Starkie'ye hakaretler yağdırdılar. Matucci her ne kadar, Avrupalıların köle ticaretine karıştığı yolunda değerli kanıtlar göstermişse de, onun yaptığı bu çürütme hareketinin etkisi, Rimbaud'nun köle ticaretine bulaşıp bulaşmadığı sorununu tümüyle bu nispeten küçük alanda yoğunlaştırmak ve sonra da temizlemek oldu.

Bu dosya şimdi yeniden açılmalı. Rimbaud her ne kadar, hiçbir zaman köle ticaretinden doğrudan para kazanmaya çalışmadıysa da Habeşistan'da hiçbir Avrupalının bunsuz iş yapamayacağı gayet açıktır. Makonnen'in yönetiminde Harer yine Doğu Afrika'nın en işlek köle pazarlarından biri haline gelmişti. Rimbaud'nun, devletin ticarete müdahale etmemesi prensibinin köle ticaretine de uygulanmasını istemesi bu yüzdendir. Obuk'un ikiyüzlü Fransız valisi, Rimbaud'nun ortağı Savouré'ye bizzat, bir köle yolunu kullanması "ama köle kervanlarına eşlik etmemesi ve böylece, İngilizlerin gözünde Fransızların bu işe karışmış gibi görünmemesi" tavsiyesinde bulunmuştu.[26] Bu koşullarda, Rimbaud'nun sık sık kendi "köleliği"nden söz etmesi belli ki ironiktir.

Cecchi'nin raporuysa tamamen akla yakındır. Rimbaud, "Fransız hükümetinin" maaşlı bir "ajanı" olmayabilir ama Fransa'ya bu konuda hizmetlerinden ötürü sonunda Légion d'Honneur'le ödüllendirilmiş olan Piskopos Taurin gibi, verdiği bilgilerin siyasal amaçlar için kullanılmasına izin verdiği kesindir.

Rimbaud'nun 10 Mayıs'ta Ambos'ta bulunmuş olamayacağı yolundaki kritik iddia, bu konuda yazı yazanlar arasında sadece bir kişi (1979'da Duncan Forbes) dışında Ambos'un nerede olduğunu bilen kimsenin bulunmamasıyla bir şekilde zayıflamıştır. Matucci de dahil, geri kalan herkes Ambos'u sahile, Harer'den olabildiğince uzak bir yere koyar. Günümüzde yapılmış bir İtalyan araştırması, Ambos'un doğrudan Harer'e giden yol üzerinde ve sahilden elli kilometre içeride olduğunu gösteriyor.[27] Tüccarlar sonuçta bir yol seçmek zorundadır: İngilizlerin Seylac'ı, Fransızların Cibuti'si ya da kölelerin yüklenip tüfeklerin boşaltılabileceği ıssız bir sahil şeridi.

İki hafta süresince, Rimbaud'nun 10 Mayıs'ta Ambos'taki köle kervanına katılması gayet kolaydı. Mart ayında, sahilden Harer'e giden 320 kilometrelik yolu altı günde kat etmiş, beş günde geri dönmüştü. Ambos'a yapılacak yolculuk bundan elli kilometre daha kısadır.

Bu, olayların muhtemel sırasına da uyuyor. Savouré 26 Nisan 1888'de Obuk'tan yazdığı mektupta, bastırılmış bir öfkeyle soruyor: Rimbaud'nun güya Harer'den getireceği develer nerede? Rimbaud, ortağını zor durumda bırakıp kaçmışa benziyor. Ama bu ikisinin arası o yıl daha sonra tekrar düzeldiğine göre, Rimbaud pazarlıkta verdiği sözü tutmuş (ya da tutmaya çalışmış) olsa gerek; 10 Mayıs'ta Ambos'ta görünmesi bu süreye rastlar.[28]

O sırada Rimbaud, yayla havasına, kokularına alıştığı ve hayatın ucuz olduğu Harer'deki evine dönmeye karar vermişti. Orada, hem kendini tehlikeli operasyonlarda harcayan Savouré gibi çılgın adamlara yardım eder hem de komisyonunu alırdı. Aden'deki deneyimli tüccar César Tian, Rimbaud'yu Harer'deki tek acentesi yapmayı kabul etmişti.

Rimbaud, "daha önceleri işlettiğim acente gibi ama bazı düzeltmeler ve yeniliklerle" muazzam bir ticaret alanı düşlüyorum diyordu. Alfred Ilg'e mektup yazarak Harer'deki Yunanlı şirketle hiçbir iş yapmamaya teşvik etti ("bok yedi başılar çetesi" sadece) "ve biz –sen, halkı, her şeyi ve dilleri konusunda fevkalade deneyiminle Şeva'da, ben de Harer'de- ikimize de kazanç getirecek bir şeyler organize edebiliriz".

Harer, katliamdan sonra hâlâ düzelememişti ve bir kıtlık bekleniyordu; ama Rimbaud için yeni bir yaşam başlıyordu. "Böylece, bir kez daha Afrika'da yaşamış olacağım" dedi annesine 4 Nisan 1888'de, "ve uzun bir süre görünmeyeceğim".

36. Bölüm

Evde

"Çok meşgulüm ve çok sıkıldım"
(Rimbaud'dan annesi ve kız kardeşine, 4 Temmuz 1888)

Rimbaud, Avrupalı iş arkadaşlarının aksine, dinlenmek amacıyla yaşlı kıtaya hiç dönmedi. Onun nostalji duyduğu tek yer Harer'di. Meçhullüğünün tadını bir tek orada çıkarabiliyordu: "Harer'deki tek Fransız ben olacağım" diye yazdı 1888 Mart'ında; Katolik rahipleri farklı bir kategoriye sokuyordu belli ki.

Artık Avrupalıların bu bölgenin her köşesini "işgal" ediyor olmasına karşın, Afrika'nın "uygarlık" saldırısından kurtulacağından emindi:

> Her hükümet milyonlarını (hatta herkesin söylediğine göre bazıları milyarlarını) batırdı dünyanın en korkunç ikliminde, yerlilerin aylarca yiyecek ya da su bulamadan dolaştığı bu lanetli, ücra sahillerde. Ve Bedevilerin [köle tüccarlarının] cebine boşaltılan milyonların, savaştan ve her türlü faciadan başka getirdiği bir şey yok![1]

"Ama bunlara karşın" diye ekledi neşeyle, "ben yine de yapacak şeyler bulabildim burada."

Rimbaud, "ahmak Reuter Ajansı" dediği kuruluşa yüz yıl sonra da pekâlâ buna benzer raporlar verebilirdi. Alfred Ilg'e gönderdiği bir mektupta, İtalya'nın Massava işgali konusunda yaptığı betimleme –"akbabalara birkaç top atışı yapacaklar ve hamasi sloganlar yazılı şeritlerle bezenmiş bir balon uçuracaklar"- onun Prusya istilası, Paris Komünü, Java ormanları ve Danakil çölünün ötesine bakıp gördüğü barbarlık maskaralığına karşı üslubunun aynısını gösteriyor. Rimbaud, modern Doğu Afrika'yı görse gırgır geçecek bir sürü şey bulurdu. Rimbaud'yu, Makonnen'in oğlu Haile Selasiye'yi 1974'te tahttan indiren Marksist devrimi ya da geçen günlerde, Sudan'ın bir Amerikan şirketine ait olmayan tek ilaç fabrikasının yok edilmesini hafiften dalga geçerek anlatırken düşünmek gayet kolaydır.

Alfred Ilg, Rimbaud'nun İtalyan işgali konusunda yazdıklarını, "diğer bir sürü insana çok gülecekleri bir şey sağlamak" için gazetelere gönder-

meye kalktı.[2] Savouré, Rimbaud'nun şaka yapmak amacıyla Fransız basınına gülünç ve yalan haberler gönderdiğini bile iddia etti.[3] Ama Rimbaud'nun yorumlarının çoğu yayımlanamaz şeylerdi. Editörler duyguların ve iyi niyetlerin daha açık bir şekilde gösterildiği bir şey isterdi ve onun vardığı sert, acımasız sonuçlar gazete sütunlarından çok, askeri danışmanların toplantısına göreydi:

> Ahlak: Zencileri ilk fırsatta tamamen ezebilecek güce sahip değilseniz onlarla ya dost olarak kalın ya da hiç dokunmayın.

Rimbaud Harer'e 1888 baharında, mükemmel bir kahve rekoltesi vaat eden "bir dizi hortumun" içinden geçerek döndü. Harer'in bağımsızlığı 1888 Şubat'ında bir İngiliz-Fransız anlaşmasıyla garanti altına alınmıştı ve kıtlığa, çiçek salgınına ve sürekli Müslüman ayaklanması tehlikesine karşın yine de, Doğu Afrika'da ticaret yapılacak en iyi yer orasıydı.

Rimbaud, Hugo'nun Manş denizindeki adası gibi, kendi felsefi vatanını bulmuştu: "Kepenkleri kapalı, çıplak bir oda", sokakta pis kokan yoksullar "ve iğrenç şeylere yem olan ruhu". Hangi kıtada olursa olsun, küçük kasaba yaşamı gülünç bir şekilde hazindi. Charleville'de köpeklerin insan cesetlerinden parçaları kemirdiği hiç görülmemişse de ve bütün Carolopolitanların çoğu aynı kabiledense de, Café de l'Univers'in görüntüsü çok farklı değildi. Esnaf ve bürokratların yerine burada, her birinin kendi küçük düşleri ve felaketleri bulunan tüccar ve kâşiflerden oluşmuş, gezgin bir topluluk vardı. Rimbaud'nun, baş müşterisi Alfred Ilg'e yazdığı iş mektupları aynı zamanda, cepheden yazılmış birer dedikodu sütunuydu:

> Antonelli, Lit-Marefia'da çiçekten yere serildi – Traversi, Awash'da suaygırı avlıyor – Mösyö Appenzeller köprüyü onarıyor, öyle diyorlar – Borelli, Jima kralının yanında – Mösyö Zimmermann seni bekliyor – Antoine Brémond Alin Amba'da bebeklerine meme veriyor – Bidault Harer tepelerinde dolaşıp fotoğraf çekiyor – deri boyacısı Stéphane bizim evin kapısındaki hendekte gerindi, vs. vs...*
>
> Her şey eskisi gibi.

---

* Kont Pietro Antonelli: Kâşif ve diplomat; 1889'da Şeva'ya yaptığı görev gezisinde kendisine Dr. Leopoldo Traversi eşlik etti. Appenzeller (marangoz) ve Zimmermann (mühendis), Ilg'in İsviçreli arkadaşlarıydı. Bir köle ve fildişi krallığı olan, yarı otonom Jima ülkesinin kralı II. Abba Jifar (1878-1932). Amca ve yeğen Brémondlar tüccar ve (bir devlet belgesine göre) "maceracılar"dı. Bidault bir Fransız fotoğrafçıydı. Rimbaud, boyacı Stéphane'a, aynı isimde bir Ermeni tüccardan ayırt etmek için "2. sınıf Stéphane" derdi.

Alaycı tarzına karşın Rimbaud, perişan bir varlıktan azami derecede yararlanmasını bilen, boşunalığın ve ziyanın güzelliğini gören adamlara karşı bir dayanışma hissediyordu. Onun, gerçek deneyimin karşısında kafiyelerini ilikleyen şair kahramanları iğrenç bir düş kırıklığı yaratmıştı. Fakat Afrika, "son derece yetersiz olanaklarla maceralara girişen" Henry Morton Stanley gibi adamlarla doluydu: "O bunda, genellikle boşuna bir fedakârlıkla bitecek hayatın neredeyse kahramanca bir tavırla hiç umursanmayışını gördü."[4]

Hatta Rimbaud güneye yaptığı seferinde, 1888 Nisan'ında Albert gölünün kıyılarına varan Stanley ile temas kurmayı umut etmişti belki de.

***

Rimbaud Harer'e dönünce, düz damlı, (bir resme bakarak hüküm verilirse) ikindi sonunda bir devekuşunun gölgesi yüksekliğindeki tek katlı bir eve taşındı.[5] Bu ev daha sonra postane olarak kullanıldı ve sonra da yıkıldı. Rimbaud'nun Harer'deki evlerinden hiçbiri bugüne kadar gelmedi. Bugün Harer'deki "Arthur Rimbaud Evi", Rimbaud'nun ölümünden sonra yapıldı.

Ticaretin artışıyla baş edebilmek için Rimbaud, evinin yakınında depo olarak kullanılacak birtakım barakalar yaptırmıştı.[6] Güçlü César Tian'ın tek acentesi olarak ve bunun cabası olan diğer birtakım gizli işleri sayesinde, birkaç rakibini gayet rahat ezeceğinden emindi.

Rimbaud'nun, Şeva seferinden sonra silah ticaretinden vazgeçtiği iddia edilmişse de birçok mektup ve yakın zamanda yayımlanmış bazı faturalar onun Savouré ve Éloi Pino adında emekli bir kaptan adına büyük miktarda tüfek ve cephane satmaya devam ettiğini gösteriyor.[7] Mektupları neredeyse coşkulu bir havadadır: "Bana kâr bırakacak, oldukça büyük birtakım işler yapıyorum." "Sahilde geçen üç yazdan sonra dinlenmekten ya da daha doğrusu zindeleşmekten memnunum."

Rimbaud'nun evi bağımsız bir konsolosluk gibi yönetiliyordu. Rimbaud mektuplar gönderiyor, nakliye işlerini düzenliyor, Şeva'ya ya da sahile giden tüccarları ve kâşifleri ağırlıyordu; bunların arasında Ilg, Savouré ve Société de Géographie keşif seferini finanse etseydi Rimbaud'nun Fransa adına sahip çıkacağı Rudolf (Turkana) gölünden dönen Kont Teleki de vardı.

Jules Borelli de birkaç gün kaldı ve Rimbaud'nun, konuklarından, statüleri ne olursa olsun bazı şeyler beklediğini fark etti. Borelli 26 Temmuz 1888'de bir mektup yazarak, konukseverliği için ona teşekkür etti:

> Benim katırların yüklenmesi bitince, benden (o zaman budalaca gücendiğim) evi süpürmemi istemeni tamamen unutmam gibi, dilerim sen de söylediğim yakışıksız sözleri unutacak kadar hoşgörülü davranırsın.[8]

Süpürge sürekli kullanılmalıydı. Rimbaud, sanki ardında hiçbir ipucu bırakmak istemiyormuş gibi ya da sanki onun biyografisini yazmaya çalışan biri varmış gibi yaşıyordu. Savouré bir ay kalmış ama yazacak pek bir şey bulamamıştı:

> Hiçbir mobilyanın olmadığı, gayet güzel bir ev. Kendi portatif kamp yatağımdan başka yatacak hiçbir şey yoktu ve kaldığım bir ay boyunca Rimbaud'nun nerede yattığını kesinlikle bulamadım. Onu gece gündüz, kötü yapılmış bir masada yazarken görüyordum.[9]

Rimbaud'nun yazdığı şeyler gümrük beyannameleri, muhasebe kayıtları, faturalar ve belki de Habeşistan hakkında çoktandır düşünülen ama hiç ortaya çıkmayan bir kitaptı. Şeva'ya giden yeni rota konusunda yazdığı notların Britanya, Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya'daki coğrafya dernekleri tarafından yayımlanmış olmasına karşın,[10] kâşif olarak kazandığı ünden yararlanma konusunda hiçbir belirti göstermedi.

Olivoni adlı genç bir işçiye göre, Rimbaud'nun evi hali vakti yerinde bir yerlinin evinden farksızdı: Örtüsüne mumlar damlamış bir masa ve yerde birkaç kilim.[11] Sohbetiyle ve birçok Avrupa dilini konuşabilmesiyle meşhurdu[12] ama nadiren misafir kabul ederdi. Misafir ağırladığında Türk kahvesi ve bazen de likör ikram ederdi. Gat yaprakları çiğneyerek çalışma gününü uzatmış olabilir, fakat esrar ve afyon gibi, insan aklını daha fazla meşgul eden uyuşturucular kullandığı yönündeki kaynakların hepsi ikinci elden ve kuşku yaratacak kadar bulanıktır.[13]

Evin yan tarafındaki depoda, zarif ve şık bir Habeşistan yaşamına yönelik tüm gereksinimler, balyalar halinde ve geri kazanılmış fişek sandıkları içinde gerekli miktarlar birikinceye kadar saklanır, sonra Şeva'da satılmak üzere develer ve katırlarla gönderilirdi. Evin içi neredeyse boştu. Evin içindeki şeylerden bugüne kadar gelenler sadece bir bıçak, çatal ve kaşıktır ve Rimbaud Müzesi'nde, çok özel bir kargo kültünün ikonları gibi sergilenmektedir. Bunlar, her yemeğin lezzetini yok edebilecek kadar kocaman, takır takır Avrupa gereçleridir. Ayrıca, içenin dudağını yakacak,

içindekini kirletecek ve sapı birdenbire düşüverecek türden, dövme metal bir fincan da vardır.

Rimbaud'nun sofra gereçleri bazen, buruk bir acıma ve dehşet duygusu uyandırmak için kullanılmıştır. Peki bunlar acınacak bir başarısızın sefil eşyaları mıdır, yoksa başarılı bir cimrinin kaba gereçleri midir? Rimbaud daima, sanki hayatın her an kendisini rezil etmesini bekliyormuş gibi yaşamıştı; maddi nesneler bile kaderin rehineleriydi. Aşırı iyimser Fransız tüccar Brémond, kendisine "muazzam ticari faaliyetlerinden ve zarif alışkanlıklarından geri kalmayacak" bir saray yavrusu yapmaya kalktığında Rimbaud, evin kaçınılmaz çöküşünü kutladı:

> Anlaşılan, Cibuti denen yerde bir şey dikmiş ama bu, taşlaşmış süngerlerden kusurlu bir şekilde yapılmış ve sahile bahar yağmurları düşünce belli ki bunlar şişmiş, sonra inmiş ve paramparça olup yıkılmış.[14]

Rimbaud'yu tanıyanlarla, tanıdığını iddia edenlerin anlattıkları arasındaki en önemli fark, birincilerin onun asosyalliğini hiçbir zaman mutsuzlukla karıştırmamalarıdır. "Sen o müthiş sert, ekşi suratlı maskenin ardında" diye yazıyordu Ilg, "birçok kişinin imrenmekte haklı olduğu, pırıltılı bir mizaç gizliyorsun."[15] Rimbaud'nun yakını İtalyanlardan ikisi onun için "*scorza*" (kabuk ya da dış) sözcüğünü kullanır –"sert ve insanlardan hoşlanmayan", "eksantrik ve gayet somurtkan"[16]- fakat içinin farklı olduğundan söz etmezler. Rimbaud Harer'de Piskopos Taurin'in pazar ayinlerine hiç katılmayan tek Avrupalı ve Yunan barlarında "Harer kafelerinde para yerine kullanılan ortak jetonlardan yararlanmayı düşünmeyip", içkisi için para veren tek tüccardı.[17]

Ölümünden sonra Rimbaud'yu tanımlaması istenen çoğu kişinin söyleyeceği pek fazla bir şey yoktu. Her yıl daha da soluklaşan kumlu fotoğraflara benzeyen kompozit portresinde onun diğer tüccarlardan farkını gösterecek pek fazla ayrıntı yoktur:

> "Daima sinirli" ama "kendine çok hâkimdi". "Herkese karşı sıcak ama kimseyle içli dışlı değildi." "Uyanık, akıllı ve varlıklı bir işadamı olarak görülürdü." –(Olivoni)[18]

> "Gayet ciddi ve yetenekliydi." "Bazen oldukça huysuzdu ama kimsenin ona karşı kin duyduğu görülmemişti." –(Savouré)[19]

"Saygın ve çok onurlu bir adamdı." –(Rosa)[20]

"Esprili ve güzel konuşan, sohbet konusunda yeteneğiyle gerçek bir Fransız'dı." –(Robecchi-Bricchetti)[21]

"İyi bir yürüyüşçüydü", "muhasebede iyiydi". "Sizi birdenbire gülmekten çatlatabilirdi." –(A. ya da C. Righas)[22]

"Olağanüstü bir tüccardı [...] Önünde çok iyi bir gelecek vardı." –(Riès)[23]

"Hep acelesi vardı ve başka bir yerde işi varmış izlenimi verirdi." –(Guigniony)[24]

"Pek fazla dışarı çıkmayan, çok ciddi bir gençti." "Çok, çok ciddi bir gençti, diye tekrarladı Piskopos. Bu sıfatı çok tatmin edici bulduğu belliydi; çok ciddi ve hüzünlü." –(Piskopos Jérôme, Evelyn Waugh ile yaptığı röportaj)[25]

Yüz yüze konuşmada bile, Fransız edebiyatının bu büyük kayboluş eyleminin üzerinde bir tür doğal kamuflaj olduğu görülüyordu. Leopoldo Traversi'ye göre, Rimbaud öylesine "az konuşan" biriydi ki, "deri balyalarının ve kahve sepetlerinin arasında fark edilmezdi".[26]

Rimbaud'nun trajik aurası daha sonradan yaratılmış bir şeydi. 1880'lerin sonlarındaki mektuplarından, insanlardan hoşlanmayan ama halinden memnun bir insan görüntüsü çıkar. Otoportrelerinin en karamsarı bile, kendisinin eziyet edici kişiliğine karşı katı bir hayranlık sergiler:

Yine de çok sıkılıyorum. Benim kadar sıkılan birini hiç görmedim. Berbat bir yaşam bu zaten; aile yok, hiçbir entelektüel faaliyet yok, seni sömürmeye ve işlerini çabucak yoluna koymana engel olmaya çalışan* zencilerin arasında kaybolmayı düşünebiliyor musun? Onların saçma sapan dilini konuşmaya zorlanmak, pis yiyeceklerini yemek ve tembelliklerinin, hainliklerinin ve ahmaklıklarının yol açtığı binlerce zorluğun kahrını çekmek!

Ve bundan da üzücü bir şey var; entelektüel bir topluluktan uzakta tek başına kalan biri gibi, giderek bir aptala dönüşme korkusu.

---

* 4 Ağustos 1888 tarihli bu mektubun orijinali bilinmiyor. Sayfa 420'deki sözlere benzeyen, "insanın, kaderini düzeltmek istediği" yan cümlesini çıkardım. Bu göstermelik düşünce çıkarılınca cümlede gerçek Rimbaud'nun ritim ve duyguları beliriyor. Aksi takdirde bu, Rimbaud'nun ölümünden sonraki editörü Berrichon kokuyor.

Narsist, asla bozulmayacak bir evliliğin derdine düşmüştür; ama Rimbaud'nun şiirde kendini kurtaramadığı benliği hiç olmazsa saygı kazanmıştır. Fransız edebiyatının, gönüllü olarak "Zencilerin arasında kaybolmuş" Dr. Livingstone'u kendi son bölümünü yazmaya, anlaşılabilir bir biçimde gönülsüzdü.

***

Alfred Bardey'in, şans eseri Paul Bourde'yle karşılaşmasını anlatmış olmasına karşın, Rimbaud'nun Fransa'da giderek artan ününden haberdar olmadığı söylenmiştir sık sık. Fakat önceleri sahte olduğu sanılan bir mektubun yeniden keşfedilmesinden beri, Rimbaud'nun kendi yarı efsanevi statüsünün farkında olduğundan hiçbir kuşku duyulamaz.

Paul Bourde, uzun bir hastalıktan sonra nihayet Rimbaud'nun mektubuna yanıt vermişti. Maalesef, *Le Temps* bir Habeşistan muhabiri tutmamaya karar vermişti. Zaten Rimbaud da bir İngiliz gazetesinin bile vereceğinden daha çok para istemişti.[27] Ama diyordu Bourde,

> sizinle tekrar temasa geçme konusunda böyle bir fırsatı kaçırdığım için çok üzgünüm. İlgim sizi şaşırtabilir. Bizden bu kadar uzaklarda yaşadığınızdan, Paris'te çok küçük bir yazar grubu için efsanevi bir figüre –öldüğü bildirilen ama bazı sadık kişilerin var olduğuna inanmaya devam ettiği ve geri döneceğini sabırla beklediği bir figüre- döndüğünüzü muhtemelen bilmiyorsunuz. Sizin önceki, gerek düzyazı gerek vezinli çalışmalarınız Quartier Latin'de çıkan bazı dergilerde yayımlandı ve hatta kitaplar halinde toplandı. Benim nahif bulduğum bazı gençler, harflerin renkleri ile ilgili sonenize dayalı bir edebi sistem kurmaya çalıştı. Sizi lideri sayan bu küçük grup, size neler olduğunu bilmese de bir gün geri dönüp bu grubu belirsizlikten kurtaracağınızı umut ediyor. Tamamen açık konuşmak gerekirse, bunların hiçbirinin pratik bir önem taşımadığını hemen eklemek istiyorum. Ama (küstahlığımı bağışlarsanız) bunca tutarsızlık ve tuhaflığa rağmen, sizin ilk gençlik yapıtlarınızdaki hayret verici virtüözlüğe hayran kaldım.

Rimbaud istiyorsa *Le Temps*'a Habeşistan'ın siyasi durumu hakkında birtakım makaleler gönderebilir ve hiç olmazsa "manevi bir kazanç" sağlayabilirdi: "Bu size, uygar yaşamla yeniden temasa geçmenizi sağlayacak bir bağlantı kazandıracaktır."[28]

"Uygarlık"tan gelen bu ziyadesiyle büyüklük taslayan mesajın Rimbaud'yu Aden gemicilik bürosuna koşturması mümkün değildi. Ama yine de bu mektubu katlayıp, kâğıtlarının arasında sakladı.

Kaçmış fırsatlardan ötürü pişmanlığın verdiği bir sancı mıydı, yoksa sadece düzgün bir kayıt saklama düşüncesi miydi bu? Rimbaud'nun, önceki benliğinin yaşadığı ve Paris'in en karanlık yerinde gayet iyi durumda olduğu haberine tepkisi hakkında hiçbir şey bilinmiyor. Şiiriyle barıştığını ya da hatta bunu düşündüğünü gösteren hiçbir iz yok. (Rimbaud'nun bir akşam Harer'de "Sarhoş Gemi"ye, çıplak göğüslü, bal rengi Tahitili kadınlara rol vererek yeni bir son ürettiği hikâyesi, saf kişiler için bir kolay aldatılabilirlik testi değerini taşıyor sadece.)[29]

Afrika'da tanıdığı kişilerin çoğu, Rimbaud'nun içindeki gizli düşünceleri bir zamanlar şiirle dışa vurduğunu duyunca şaşırmıştı. Onu 1880'den beri tanıyan Constantin Righas 1905'te yapılan bir röportajda şunları söylüyordu:

> Q. Fransa'daki arkadaşlarından söz ettiğini hiç duydunuz mu?
> A. Hiçbir zaman. Fransa'da sevdiği tek kişi kız kardeşiydi [...]
> Q. Ama Rimbaud'nun yazarlık yaptığını biliyordunuz, değil mi?
> A. Ah evet! Güzel şeyler yazıyordu: Société de Géographie için haberler ve Habeşistan üzerine bir kitap...[30]

Rimbaud, yaşamının son döneminde (ikinci elden bir anlatıma güvenilebilirse) şiirlerinden sadece bir kez söz etti: Onlar "*rinçures*"den ("bulaşık suyu" ya da "çamurlu su"dan) başka bir şey değildi; içinde Hugo, Gautier ve Baudelaire'den eritilmemiş topaklar bulunan, sulu bir un çorbasıydı.[31]

Otuz dört yaşındaki herkes, yeniyetmeyken yazdığı şiirler için aynı şeyi söyleyebilir. Rimbaud bu konuyla ilgilenmişse de, kendisinin edebiyatta tanrılaştırılmasını mahcubiyet yaratacak gülünç bir şey olarak görmüştür muhakkak. Kahire'de (muhtemelen *Le Bosphore Égyptien*'in editörüyle), Fransız şiirinin geleceği hakkında konuştuğu söylenir: "Villon-Baudelaire-Verlaine çizgisi istimini hızla yitirdi; gerçekten önemli tüm yapıtlar Balzac ve Flaubert'den sonra gelişen romanda yaratıldı".[32]

Paul Bourde sayesinde Rimbaud artık, toplumsal gerçekçiliğe pek bir katkı diye yorumlanamayacak "Voyelles"in onun başyapıtı sayıldığını biliyordu. Dekadanlara göre, "namevcut Genç Usta"nın şiirleri[33] kendi dillerinin aynasında kendine hayran, enfes canavarcıklardı. Rimbaud, kendisini eleştiren muhafazakâr eleştirmenlerin –örneğin üç yıl önce *Le*

Temps'da "Voyelles"den alıntı yapan Paul Bourde'nin- görüşlerini kabul etmekten başka bir şey yapmazdı. (Bourde bu makalesinden Rimbaud'ya söz etmedi.)

> Bir yazar kendini, bir sözcüğün değişmez anlamına keyfi birtakım anlamlar katmakta özgür hissettiği an, artık o bize ait olmayan bir dili konuşuyor demektir. Bu sistemin kaçınılmaz sonucu anlaşılmaz laflardır.[34]

* * *

Rimbaud'nun şimdiki faaliyetleri daha az "Dekadan" sayılamazdı. Her nesnenin bir fiyat etiketi ve her sözcüğün gerçeğe tam uygun bir anlamı vardı.

Avrupalıların "işgal"ine tepki olarak, operasyonunun ölçeğini büyütmüştü. Ama 1888'in sonlarında güney Habeşistan'daki yabancı ticaretin çoğu Rimbaud'nun etrafında dönüyordu. O bir ithalatçı ve ihracatçı, maden arayıcı ve finansör, baş silah ithalatçısının (Savouré) komisyoncusu, Aden'in en eski ticari firmasının (Tian & Co.) acentesi ve Kral Menelik'in yeni ulusunu çekip çeviren adamın (Alfred Ilg) baş tedarikçisiydi.

Depolama ve bankacılık, rehberler, develer ve katırlar, muhasebe ve genel bilirkişilik hizmetleri sağlıyordu. Harer gümrüğüyle görüşmeler yürütüyor ve yüzde iki komisyonla kambiyo yapıyordu. (Bardey yüzde 0,5, Aden'deki bankaysa yüzde 0,1 alırdı.) Bütün önemli malların fiyatını Rimbaud belirliyor ve bu yüzden rakiplerinin birçok geceyi uykusuz geçirmesine yol açıyordu.[35]

Kervanları, dört bacaklı kıtalardan oluşan uzun, tekrarlamalı şiirler gibi yola çıkardı sahile doğru: Fildişi, deri, kahve, ("çok uzaklardan" yüzükler ve külçeler halinde gelen) altın,[36] saflık derecesine göre fiyatlandırılmış tütsü ve misk.

Öteki tarafa, Awash nehrine ve iç bölgelere doğru giden kervanlarsa seyyar mağazalar gibiydi: Hint pamukluları ve Massachusetts gömleklik kumaşları, örgü etekler ve tunikler, keçi derisi çantalar ve sicim gerdanlıklar (*mateb*), flanel, merinos, kadife, ipek ve damask ("katırlar için" eyer örtüleri ya da hatta etekler), ("saraciye işler ya da ruhban sınıfından kişiler için") altın örgüler, "Amharaların pençelerine ve boyunlarına taktığı türden" ilginç düğmeler ve inciler.[37] (Rimbaud'nun, insanlarla hayvanları birbirine karıştırma fırsatını kaçırdığı çok nadirdi.)

Habeşistan yaşamı her yönüyle temsil ediliyordu: Pirinç, şeker, tereyağı, tuz ve un; tütün, kinin, petrol ve mum; makas ve ip; çorap ve sandalet; silah ve cephane. 1889 Ağustos'unda gönderdiği yirmi dört develi kervanın taşıdıkları, 4230 frank değerinde (kapaklı) tava, 1000 teneke *wantcha* (konik kadeh), 1000 *birilli* (Habeşlerin *tedj* denilen mayalanmış içkilerini koymak için çeşitli renklerde, "benim tasarımıma göre yapılmış" ve "her yerde satılmayan" cam sürahiler) ve 701 adet *matad* denen ekmek sacıydı; "bunlarla çok kısa sürede çok güzel ekmek pişer" demişti Ilg'e,[38] fakat Ilg, Rimbaud'nun ithal ettiği bazı malların, özellikle de "tespih, çarmıha gerilmiş İsa heykelleri ve İsa figürleri, vs." gibi şeylerin satılabilirliğinden kuşkuluydu: "Sevgili Rimbaud, lütfen makul ol ve satabileceğim şeyler gönder bana."[39]

Ilg'in şikâyetleri, şairin başının hâlâ bulutlarda gezdiğinin kanıtı gibi görülmüştü. Fakat Ilg'in yakın zaman önce, beş Raphael Madonna'sı ve beş İsa resmi de dâhil olmak üzere kırk bir renkli taş baskı ithal etmiş olması böyle düşünenleri bir an durduracaktır herhalde.[40] Ilg'in yaptığı sadece fiyatları düşürmeye çalışmaktı. Rimbaud'yla dostluğu işinin yanında ikinci planda kalırdı. Rimbaud onun için özel bir indirimde bulunuyormuş gibi yapıp normal fiyattan veriyordu. Ilg ise, Rimbaud'nun mallarını kabul etmekle ona iyilik ediyormuş gibi yapıyor, öte yandan İsviçreli bir arkadaşına şunları söylüyordu: "Rimbaud mükemmel bir müşteridir, ona mümkün olduğu kadar çabuk ve verimli bir şekilde yardımcı olursak çok iyi ederiz."[41]

Fakat Ilg, Rimbaud'nun ona 1889 Temmuz'unda, makaslar, tespihler, düğmeler, inciler ve 392 metre kumaşın yanı sıra gönderdiği paketi sorgulamakta haklı olabilir. Bu gezici pazarın en tuhaf malı, bir balya halinde on beş paket çizgili not defteriydi; Rimbaud'nun şair olarak o güne dek kullandığından daha fazla kâğıt demekti bu ve hepsi boştu.

Paris'te yazarlar meşhur "Sesliler" sonesini tartışıyordu: Yeni bir sanat biçiminin taslağı mıydı bu, yoksa bir muziplik miydi? Ilg'e göre bile, bazen Rimbaud'nun ne kadar ciddi olduğunu anlamak zordu: "Okuma yazma bilmeyen ve bu tür şeylerin kullanımından bile habersiz insanlara not defteri satmak çok şey istemek oluyor aslında."[42]

37. Bölüm

"İğrenç Zorbalık"

"Niçin hep hastalıktan, ölümden ve her türlü nahoş şeyden
konuşuyorsunuz? Böyle düşünceleri kafamızda barındırmayalım.
Mümkün olduğunca rahat, olanaklarımız
elverdiği kadar uzun yaşamalıyız."
(Rimbaud'dan annesi ve kız kardeşine, 10 Ocak 1889)

1889 başında Rimbaud gayet canlıydı: "Şu anda çok iyiyim ve işler de pek fena değil." Onun duygusal dışavurum skalası tam bir ıstırap temeline göre ayarlanmış olduğundan, harika bir haberdi bu. Aynı gün (25 Şubat), Kahire'deki Jules Borelli'ye parlak bir haber gönderdi: "Hiç bu kadar huzur içinde olmamıştık ve Habeşistan'ın siyasi çalkantıları diye nitelenen şeyden hiç etkilenmedik. Garnizonumuzda yaklaşık bin tane Remington var."

İki ay sonra "Paskalya haftasının âlemleri" bitmişti, şehir açlıktan can çekişen mültecilerle doluydu ve İmparator Yohannes kuzeyde, Mehdi yanlısı asilere karşı savaşırken ölmüş ama olay güney Habeşistan'ı rahatsız etmemişti. 18 Mayıs'ta annesi ve kız kardeşine mektup yazan Rimbaud, Doğu Afrika tarihindeki bu dönüm noktasını her zamanki küçümseyici doğruculuğuyla tanımladı. Mektubunda, Yohannes'in ölümünün korkunç sonuçlar vereceği yolunda bir ima yoktu:

> Geçen yıl bizim Menelik bu korkunç Yohannes'e isyan etti ve birbirlerine var güçleriyle girişmeye hazırlanırlarken, sözü geçen İmparator [Yohannes] kafayı, gidip o Mehdi yanlılarına Metema'da dayak atmaya taktı ve sonu da orada geldi; cehenneme kadar yolu var!
>
> Biz burada çok huzurluyuz.

Tek ciddi sorun, kervanların gitmesini engelleyen, sel gibi yağmurdu. Ama Rimbaud'nun şikâyeti bile şaka gibiydi: "Buraya gelen hiç kimse mil-

yoner olma tehlikesiyle karşı karşıya değildir, pireler konusu hariç, eğer yerlilere çok yaklaşırsa."

Rimbaud'nun gelecek konusunda moralini koruma yeteneği en önemsenmemiş niteliğidir. O zamana dek, metaforik Nuh tufanının gelmekte olduğunu biliyor olsa gerekti. 1889 Mart'ında, Yohannes'in ölümü üzerine Şeva Kralı Menelik kendisini *negus negast,* yani krallar kralı, tüm Habeşistan'ın imparatoru ilan etti ve halkından resmen öldüresiye vergiler almaya ve kuzeyi fethetmeye kalktı. Harer mültecilerle dolarken Vali Makonnen İtalya'ya gitti: İki ülke tarafından imzalanan "Sürekli Barış ve Dostluk" anlaşması aslında İtalya'yı Habeşistan'ın koruyucusu haline getiriyor ve İtalya'nın, imparatorluğun kuzeydoğusunda, Eritre denen, sınırları net bir şekilde tanımlanmamış kıyı bölgesinde devam eden işgalini haklı gösteriyordu. Anlaşmanın Amharca versiyonu, bu anlaşmayı resmen bir yardım sunumuymuş gibi gösteriyordu.

Rimbaud, kente giden taşralı bir görgüsüz misali sahile doğru yola çıkan Makonnen'i seyretti: "Zavallı maymun! Buradan onu çizmelerine kusarken görüyorum." Kâhince bir sözdü bu. Temsilci, Napoli'de bir şampanya resepsiyonuna yakalandı ve Roma'da, birinci sınıf arabasından sendeleye sendeleye çıkarak İtalyan basınını müthiş eğlendirdi.

Vali gidince, küçük despotlar *frangui*'leri (yabancıları) rahatsız etme ve kendi ceplerini doldurma fırsatı buldu. Gümrükte bir günden az kalmış mallara fahiş vergiler kondu. Ilg, Rimbaud'nun tencere ve tavalarını Şeva'da satma konusunda karamsarlığa düşerken Rimbaud da yararsız görüşmelerin hayatının aylarca sürecek bir bölümünü yuttuğunu gördü. Müşterilerine ödeyecek parayı bulabilmek için, "timsahlar kadar obur küçük *choum*'lara [şeflere]" yalvardı, rüşvet verdi, tehditte bulundu ve yalan söyledi. Kendisine tekrar tekrar para vaadinde bulunuldu, sonra reddedildi ve nihayet, aylar sonra, gümüş paraların yerine üç ton "pis" kahve verildi.[1]

Rimbaud'nun aşağılamalarına karşın, sadece bürokratik bir bela değildi bu. Harer anarşiye gömülüyordu. O yaz ürün alınamadı, çiftlik hayvanları hastalıktan telef oldu ve hemen hemen bütün para Menelik'in ordusuna gitti. Menelik bütün kenti vergiye kestikten sonra, her Avrupalıyı kendisine 4000 dolar "ödünç" vermeye zorladı. Garnizonun askerleri eli sopalı bir vergi toplayıcı taburu haline geldi. Rimbaud Eylül'de Ilg'e, patronu Menelik'in onun şikâyetlerini duyacağını bilerek yazdığı mektupta şunları söyledi:

> Bizler burada, benzeri hiç görülmemiş bir şeye [...] gelecekte yıllar boyu tüm bu bölgelerde ve bütün sahillerde Amharaların adını rezil edecek korkunç, iğrenç bir zorbalığa tanıklık ediyoruz ve bu rezalet elbette kralın adını da lekeleyecektir.
>
> Geçtiğimiz ay, olabildiğince daha çok vergi koparmak için kent halkının mallarına el kondu, halk dövüldü, malı mülkü haczedildi ve hapsedildi. Kentteki sakinlerin her biri şimdiden üç ya da dört kat vergi verdi.

Rimbaud'nun asıl derdi kendi hıncını almaktı; ama Makonnen Ekim ayında hâlâ kentten uzakta, "Kutsal yerleri", Rimbaud'nun tahminiyle "Kudüs, Beytüllahim, Sodom ve Gomore"yi geziyordu. "Biz onu bekliyoruz burada, önümüze konmuş faturalarla ve bir beddualar korosuyla" dedi Rimbaud, Ilg'e. "Para kutusu Dedjatch Makonnen'in kuduz guereza'lar gibi dikilen kölelerinin elinde."*

O Noel'de Seylac yolunda bir kervan saldırıya uğradı ve iki rahip öldürüldü. İngilizler yerel kabilelere karşı üç ay süren bir sefer başlattı. Sahille yapılan ticaret tam anlamıyla durdu. 1890 Mart'ında Harer'le Seylac arasında bir yerde, Rimbaud'nun develerinden yirmisi yağmur altında "korkunç bir durumda"; taşıdıkları paketler sırılsıklam, ne sahile gidebilir ne de Harer'e dönebilir halde görüldü.[2]

Mektuplar gidiyor olsa da, Rimbaud'nun annesine ve kız kardeşine söyleyeceği bir şey yoktu: "Söyleyecek ilginç hiçbir şey bulamıyorum. [...] Aptal zencilerin yaşadığı, yolun, posta hizmetinin ya da gezginlerin olmadığı çöller hakkında yazacak ne var ki?" Yazacak tek şey, beyin uyuşturan can sıkıntısıydı "ve bu durum diğer insanlar için de pek eğlenceli bir şey olmadığından, sessiz kalmak gerekiyor".

***

Rimbaud'nun, "haydutlar"ın elinde "berbat bir kölelik" diye nitelediği[3] durumundan pek hoşlandığı söylenemez ama bu durum onun hiç olmazsa, tüm dünyanın özetlenip bir aşağılamayla defedilebildiği o katıksız alaycılık haline varabilmesini mümkün kılmıştı.

Ülkedeki kaos ayrıca Rimbaud'nun ticari yeteneklerini bilemesi için bir fırsattı. Alacağı para konusunda sabırsızlanan Ilg'e yazdığı mektuplarda tam bir anarşi tablosu çizdi. César Tian'a ise, sermayesini geri çekmesin

---

* Efendi ya da vali anlamına gelen *dedjatch* ya da *dedjaz*'ın tam karşılığı "kapı komutanı"dır. Guereza, uzun kıllı bir Etiyopya maymunudur.

diye daha neşeli raporlar vermişti. Rimbaud nihayet Ilg'e verecek para bulduğunda da, Tian'a teslim edilen hesaplar daha moral verici görünsün diye göndermeyi geciktirdi. Ottorino Rosa'nın, Aden'deki patronu Bienenfeld'e gönderdiği mektuplarsa bu durumun acınacak kadar tersidir. Rosa, Mösyö Rimbaud'nun gümrüğe ne zaman gideceğini daima gayet iyi bilmesinden yakınıyordu. Diğer tüccarlar bir miktar kahvenin yahut altın külçelerin geldiğini duyarlar ama Rimbaud'nun bunların hepsini kaptığını ve kendilerine bir şey bırakmadığını görürlerdi.[4]

1889-90 krizinin "kalkış ve çöküşleri"[5] Rimbaud'nun moralinde çift körüğe benzer bir etki yapmışa benziyor. 1870'lerin başındaki Paris'ten beri, bir *provocateur* olarak onun en iyi dönemiydi bu. Münzevi gibi yaşamakla ünlenmiş bir adam için,[6] Harer toplumuna yaptığı tecavüzler dikkat çekici bir şekilde dışa dönük ruh hallerini gösteriyor.

İlk önemli vaka 1889'un başına rastlıyor. Et pazarının yanında hayvan artıklarıyla karnını doyuran köpekler Rimbaud'nun kahve balyalarının üzerine çıkıyor, kurusun diye deponun dışına bırakılan derilere işiyorlardı. Rimbaud, yere striknin tabletleri serperek bir güvenlik kordonu oluşturdu. Ertesi gün Harerliler uyandıkları zaman Abdo Rinbo'nun evinin ölü ya da can çekişen hayvanlarla çevrilmiş olduğunu gördüler: Koyunlar, sırtlanlar, yırtıcı kuşlar ve rahiplerden birine göre 2 bin (Alfred Ilg'e göre on iki) köpek.[7]

Belki de Rimbaud'nun Yunanlı rakipleri tarafından kışkırtılan oralı bazı kişiler, zehirlenmiş koyunlar yüzünden hayatlarının tehlikede olduğu kanısına vararak Rimbaud'yu linç etmeye kalktı. "Deli" Fransız'dan şikâyette bulunulan resmi bir mektup César Tian'a gönderildi ve Tian da Piskopos Taurin'den Rimbaud'yu, önlem olarak oradan ayrılıp tatil yapmak için Aden'e gitmeye ikna etmesini istedi.[8]

Ünlendiği adıyla "köpek canavarı" birkaç gününü Harer hapishanesinde de geçirebilirdi ama kesinlikle durumu yatıştırmaya kalkmadı. Yetkililerle başı 1889 ile 1891 arasında, hayatının diğer tüm dönemlerinden daha sıklıkla derde girdi. "İnsani davranışım nedeniyle belirli bir saygı görüyorum" dedi annesine 25 Şubat 1890'da, yani Rosa'nın, kendi patronuna, "Rimbaud geçen gün askerler tarafından dövüldü" demesinden dokuz gün sonra.[9]

Bu dayağın nedeni bilinmiyor fakat en muhtemelleri köpek zehirlemek ve gümrük memurlarına hakaret olmak üzere birçok olasılık var. "Olay-

lar bu durumdayken" dedi Ilg'e, "birkaç thaler alabilmek için tahsildarların gırtlağını sıkıp para kutularını kırmam lazım ki bunu yapmaktan çekiniyorum."

Rimbaud'nun yaşamının pekâlâ son perdesi olabilecek başka bir dayak olayının daha kanıtları var. 1883'ten beri, Rimbaud'nun yazı yazma çalışmaları riskli ve tuhaf bir boş zaman uğraşına dönüşmüştü. İşler yavaşladığında, yerli çocukları avlusuna çağırıp onlara Kuran dersleri veriyordu. Obuk'taki Fransız Vali Léonce Lagarde'a göre, Rimbaud'nun bazı Kuran sureleri hakkında kendi yorumları vardı ve "karşılaştığı her Müslüman'a görüşlerini anlatmaya çalışıyordu".[10]

Kuran bilgisi her tüccar için değerli bir şeydi; ama teorik tartışma merakı, özellikle de militan İslam'ın büyük bir siyasi güç olduğu bir zamanda ve güney Habeşistan'da yayılan Müslümanlığın merkezi olan kentte hiç öyle değildi. Yerel dervişler yani Kadiri Sufiler kâfir bir işadamının Tanrı'nın kelamını yeniden yorumlamasına hoşgörü göstermeyecek, güçlü bir mistik sınıftı.

Paris'te Dekadanların mesihi haline gelmiş olan Rimbaud, Harer'de de küçük bir taraftar kitlesi bulmaya başlamıştı. Kaçınılmaz bir şekilde tehdit olarak algılandı. Vali Lagarde, güneydeki başına buyruk tüccar hakkında birtakım endişe verici haberler alıyordu:

> Bir gün, Harer çevresinde bir yerde bir grup fanatik ona saldırıp sopalarla vurmuş. Müslümanların delileri öldürmemesi gibi bir gelenek olmasa onu öldürürlerdi.[11]

Harer'in ötesinde, sırf okuyup yazabilme bile bir insana dinsel otorite kazandırmaya yeterliydi ve Rimbaud'nun ününün tarihçesi, gizemli bir şekilde dile getirilen zekice görüşlerin genel olarak aşırı büyük bir saygıyla karşılandığını gösterir. Ayrıca, Rimbaud'nun 1883'te kuzeybatı Uganda'dan yayılmaya başlayan Lugbara su tarikatına "tanrısal bir ilham vermiş"[12] olduğunu düşünenlerin kafasında da birtakım karışıklıklar olabilir. Bu tarikatın önderi, Rembe adında bir "Tanrı adamı"ydı.[13] (Rimbaud'nun adının Amharca telaffuzu *re-m(i)-bo*'dur.)

Rimbaud'nun Kuran öğretmesi, şiiri bıraktıktan sonra geriye kalan, hayale dayalı, edebi bir etkinlik konusunda varlığı doğrulanmış tek örnektir. On yedi yıl önce kendi İncil adaptasyonlarında ve *Cehennemde Bir Mevsim*'de kutsal metni yeniden yazmış ve İsa'nın yaşamından birtakım olay-

ları kendi kişisel dramında kullanmak için almıştı. Kuran dersleri de buna benzer bir işlev görüyordu belki de: Manevi düşünceleri resmi tedarikçilerinin tekelinden almak; hep anne baskısıyla özdeşleştirdiği bir düşünce tarzının içinde kendine düşünsel bir yuva yaratmak.

Bunlar aynı zamanda, kendi yıkıcı kişiliğini daha katlanılır bulmasını sağlayan muhalif durumların yaratılmasına da yardım ediyordu. Rimbaud şimdi, Müslüman otoriteleri yenerek ve Katolik propaganda planlarını bozarak her iki dine birden saldırıyordu.

Durumu İsa aleyhine çeviren Fransız sarraf fikrinin Rimbaud'nun ilk hayranlarından bazılarına biraz fazla geldiği görüldü. Onun Harer'deki Katolik misyonuyla samimi ilişkileri, bu huysuz dış görünüşün altında Rimbaud'nun "kilisenin kucağına" hasret çeken bir günahkâr olduğunun kanıtı sayılmıştı.[14]

Rimbaud gerçekten, misyonerlere zaman zaman mum ve kumaş örnekleri vermişse de misyonerler tespihler ve "birtakım dini nesneler" için para ödemek zorundaydı.[15] Rimbaud rahiplere hayransa da bunun nedeni onların kendilerini metafizik bir fanteziye adamış olmaları değil, amansız kahramanlıklarıydı. Sık sık, "Müslüman" sözcüğüne otomatik olarak eklenen "fanatik" sözcüğü, Piskopos Taurin ve rahipleri için rahatlıkla kullanılabilir. Bunlar, resimleri kiliselere sık sık asılan güler yüzlü Noel babalar değildi. Taurin, birtakım diplomatik kayırmalar karşılığında, silah ticaretini gayet aktif bir şekilde destekledi;[16] dinlerini değiştirip Hıristiyanlık görünümünde bir şeye döndürmek amacıyla çocuk köleler satın aldı.[17] Gizliden, İslam'ın yani "ikinci ilk günah"ın kökünün kazınmasına öncülük etmek için Tanrı tarafından seçilmiş adam olmayı diliyordu.[18] Bu koşullarda Rimbaud'da dinsel bir ilkenin bulunmaması bir vahşilik göstergesi sayılmazdı.

***

Rimbaud'nun, *Cehennemde Bir Mevsim*'in anlatıcısı gibi, kendini "öfkeli bir kalabalıkla yüz yüze" bulduğu bir durum daha vardı.

Rimbaud'nun Afrika ve Aden'deki homoseksüelliği konusunda haberlerin hepsi aynı şekilde kuşkuludur ve Verlaine ile macerasını herkesin öğrendiği daha sonraki bir dönemden kaynaklanmıştır. Onu kişisel olarak tanıyan kişiler kendileriyle röportaj yapılırken, bu soru karşısında ne şok oldular ne de savundular; gösterecekleri hiçbir kanıt yoktu.[19] Aslında, Rimbaud'nun 1886'dan sonra uzun süreli bir duygusal bağlantıya girdiğini

gösteren bir belirti yoktur. Uşağı Djami, karısı ve çocuğuyla beraber ayrı bir evde yaşıyordu. Rimbaud ona 3000 frank bıraktı; ama dokunaklı bazı varsayımlara karşın, Djami kesinlikle Rimbaud'nun eğitmeyi düşlediği "oğlu" değildi. 1891'de hâlâ "hiç okuma yazma bilmez" durumdaydı.[20] Zaman zaman, Rimbaud'nun arka odasında bir kadın –ya da kadınların– olduğu düşünüldü, fakat "evinin içi yabancı gözlere hep kapalıydı".[21]

Tek gün ışığı huzmesi, hayatta kalan Righas kardeşlerin anlattığı küçük bir hikâyedir. Righas kardeşlerin, yaşadığı sürece Rimbaud'yu çok sevdiğini ve ölümünden sonra da ona karşı genellikle sevecen baktıklarını belirtmek gerekir.

> Bir gün Rimbaud Harer'deki evindeyken, tokalanmış* bir kız içeri girdi. Rimbaud bir şeylere biraz fazla pervasızca girişti ve söz edilen engelle karşılaşınca bir bıçakla kendi başına operasyon yapmaya kalkıştı. Vücudunda çok kötü bir yara açtığı talihsiz genç kız çığlık atmaya başladı. Oralı halk koşarak geldi ve işler az kalsın kötü bitecekti.[22]

"Az kalsın kötü bitecek" bu korkunç olay doğrulanmamışsa da, Rimbaud'nun Ilg'e yazdığı (20 Temmuz 1889 tarihli) bir mektubundaki, açıklanamayan bir cümleyle bağlantılı olabilir: "Şu Makonnen, iş borcunu vermeye gelince tahammül edilmez biri! 'Bekaret'ine sarılan *Méram* gibi, 'beş parasızlığı'na sarılıyor."

Paris'te *Le Décadent*'lar Arthur Rimbaud'nun, "insanların doğaya daha yakın olduğu", bozulmamış bir çevrede psikolojik deneyler yapmakla meşgul olduğunu düşlüyordu.[23] Onların nispeten doğru fantezilerinden biriydi bu. Rimbaud, ruhunun vahşi kısmıyla yakın temastaydı. Daha sonraki Avrupafobiklerin aksine, hiçbir zaman Afrika'da alternatif bir yaşam tarzı aramadı, sadece minimum bir toplumun içindeydi. İşinin büyük boyutuna karşın, sadece bir tek devamlı personeli, Djami vardı. Diğer herkes sabah işe alınır, alacakaranlık olunca paraları verilip gönderilirdi. Rimbaud, Afrika'daki yaşamından "özgürlük" olarak söz ettiğinde bunu hep negatif bir şekilde, kısıtlamaların yokluğu olarak ve daima annesine ait olan dünya parçasının –onun görüşünce, insanların evin içinde soğuktan

---

* Tokalama: Cinsel organların, cinsel ilişkiyi önlemek amacıyla bir toka ya da kancayla bağlanması. Harerli kadınlar evlenmeden önce genellikle sünnet edilir ve tokalanırdı.

titreyerek oturup penceredeki yağmur damlalarını seyrettiği bir yerin- tersi şeklinde tanımlardı.

"Rahiplerden biri benim gibi Fransız" dedi annesine, tuhaf bir şekilde gereksiz bir cümlede. Ama Rimbaud Fransızlığı çoktan bırakmıştı. *Cehennemde Bir Mevsim*'i farklı seslerden oluşan kocaman bir koro haline getiren hayret verici kişilik bölünmesi ürkütücü bir basitlik yaratmıştı. Onun biyograflarının bazen bir nüdiste eşlik eden polisler gibi, Rimbaud'daki Avrupa uygarlığının ipliklerini biraraya getirdiği görülür. Rimbaud'nun şiiri, kutsal sayılan "Kendini bil" emrinin öylesine hatırlanmaya değer bir uygulamasıdır ki, deneylerin sonuçlarını kabul etmek ve edebiyat ancak sayfayı terk etmeye kalkmadığı takdirde kültürün koruyucusudur sonucuna varmak zordur.

Rimbaud için bulunan mazeretler aynı zamanda tüm sömürge faaliyetleri için ve daha yakın zamanlarda da, akademik girişimlerin altında yatan laik evangelizm için bulunan mazeretlerdir. Rimbaud kesinlikle Avrupalıların en kötüsü değildi. Birçoğu onun ayrılışını görünce yıkılmış olan iş arkadaşlarından saygı ve hayranlık görüyordu.[24] Yerlilere karşı davranışı, insanseverce olmasa da makul ölçüde adildi. Rakiplerinden daha başarılı olması, genel olarak ona daha fazla güvenildiğinin kanıtıdır.

Rimbaud'nun gözünde Avrupalılar da yerliler de insandı ve bu nedenle, hor görülmeyi eşit şekilde hak ediyorlardı: "Harer'in insanları, uygar denen ülkelerin beyaz zencilerinden daha aptal ya da daha sahtekâr değil. [...] Onlara sadece insanca davranmak gerekir.*

---

* Bu, Rimbaud'nun, çoğu Avrupalının aşağı ırk olarak gördüğü kişilere pratikteki yaklaşımını gösteriyor gibidir ama bu metin de kuşkuludur. Onu kurnazca sevimli göstermeye çalışan Piskopos Jarosseau'nun yürek ısıtan tablosu –abasını yağmurdan sırılsıklam olmuş çıplak bir Galla'ya veren, "ışıltılı ruhunu ticari mallar konusunda aşağılık bir saplantının çok üzerinde tutan" Rimbaud- yarım yüzyıl sonra sırf röportajcılar için uydurulmuştur. Rimbaud, yerliler tarafından "*la juste balance*" (hassas terazi) olarak tanınmış *olabilir* ama bu yaygın bir iltifata benzer.
Bardey tarafından söz edilen "gizli ve cömert" hayırseverlik onun Avrupalı arkadaşlarına karşı davranışı kastedilerek söylenmiştir. Rimbaud'nun mektuplarındaki, hayırseverlikten söz eden tüm cümleler tek otoritenin Berrichon olduğu mektuplarda (yani Rimbaud'nun Afrika ve Arabistan'dan annesi ve kız kardeşine gönderdiği doksan dokuz mektubun elli sekizinde) görülmektedir: Örn. "Fırsatını bulduğumda biraz iyilik yaparım ve benim tek zevkim budur."
Elyazmalarının yokluğunda sık sık Rimbaud'nun ahlaki kanıtları olarak kullanılan bu ukalaca cümlelere çok aşırı bir ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Buna benzer bazı sadıkça sözlerin Berrichon tarafından eklendiği biliniyor; örneğin: "Bu Zencilerin arasında perişan bir varlık sürdürüyoruz" cümlesi, "Bu Zencilerin arasında perişan *ve hürmete layık* bir varlık sürdürüyoruz" olarak değiştirilmiştir.

Rimbaud 1889 Aralık ayında Ilg'den, "çok iyi bir katır ve iki oğlan köle" göndermesini isteyince Ilg, mesai arkadaşı Zimmermann'a şu tavsiyede bulundu: "Nasıl uygun görüyorsan öyle yap. İki zavallının kaderini, ona vicdanımız temiz bir şekilde emanet edebiliriz sanırım" (22 Ocak 1890).[29] Ilg'in daha sonraki ve daha iyi bilinen (23 Ocak 1890) yanıtının, başka gözlerin de bunu görmesi umuduyla yazıldığı bellidir: "Ben asla [köle] satın almadım ve böyle bir şeye başlamak istemiyorum. Senin niyetinin iyi olduğunu tümüyle kabul ediyorum ama ben asla, kendim için bile böyle bir şey yapmam."[30] (Ilg'in bizzat köle kullandığı biliniyor.)[31]

Rimbaud'da, zulmün ve sahtekârlığın iş yönünden kötü şeyler olduğunu bilecek kadar yöneticilik deneyimi vardı. Yanıtlanamayan soruysa şu: Davranışlar hakkında, anakronik kriterlere göre mi karar verilmeli? Rimbaud'nun kendi sefaletini kâra dönüştürme hırsının, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Habeşistan'daki bir tüccarın gözünde bile şok edici etkisi vardı. Afrika coğrafyasında egzotik bir şekilde kıvrıla kıvrıla giden o deve kervanları, yakından bakınca, pis kokulu ve çok acıklı bir manzaraydı. 8 Ekim 1889'da Ilg, Rimbaud ile kervanları hakkında konuşma zamanının geldiğine karar verdi:

> Her kervan açlıktan ölecek durumda ve tüm uşaklar acınacak bir halde geliyor. [...] Erzakta birkaç thaler ekonomi yapmak için tüm uşakları hasta ve aylarca perişan etmeye değmez. [...] Harer'den gelen eşeklerin hepsi çok acıklı bir durumda. Onları, yaraları iyileşsin diye kendi arazimde otlamaya göndermek zorunda kaldım. Bir tanesi bile kullanılabilecek durumda değil. Bana bunun uşakların hatası falan olduğunu söyleyeceksin ama Habeşlerin nasıl yolculuk yaptığını görür görmez önlem almak gerekirdi.

İki ay sonra Rimbaud buna sert bir cevap verdi. Ilg, yalancılar tarafından aldatılmaya göz yummuştu:

> Benim, insanların ve hayvanların yollarda açlıktan ölmesine neden olduğum konusunda, birisi seninle dalga geçiyor. Aslında ben her yerde bu durumlarda cömertliğimle bilinirim. Ama yerlilerin sana karşı minnettarlığı budur işte!

38. Bölüm

Fırsatlar

"Her taraftan, şair hakkında bilgi vermemiz için yalvaran mektuplar alıyoruz; soru bombardımanına tutulduk. Gerçekte, bize yazan saygıdeğer kişilerden birçoğu Rimbaud'nun hâlâ Paris'te bir heykelinin bulunmadığını görmekten ötürü kızgın.
(*Le Décadent*, 1-15 Mart 1889)

Rimbaud, krizin zirvesinde, sokaklarda yarı yenmiş cesetler ve "geniş çaplı bir yağmalama" tehlikesi varken bile "sevgili Harer"ine sımsıkı sarıldı.[1] Kentler konusunda zevki belirgin bir şekilde değişmişti. 1890 Eylül'ünde *La Plume* onun ilk şiirlerinden "L'Orgie Parisienne"i yayımladı.[2] Bu şiir yeni imparatorluğun ilk yıllarındaki Harer için bir methiye olabilirdi:

> [. . .] şu yeşil Doğada hiçbir kent yoksa da
> Dönüşen böyle pis kokan bir yaraya,
> Şair "Ne muhteşem güzelsin!" der sana.

Açlıktan can çekişen soyguncular dan oluşan çetelere karşın Rimbaud, bir at eyerleyip şehrin sokaklarında gezmeye çıkıyordu Ottorino Rosa'yla (Rosa'nın hatırladığına göre) birlikte:

> Merakımızı gidermek için, gidebildiğimiz kadar uzağa gitmeye ve bölgede ilginç ne varsa bulmaya çalışıyorduk; oranın topoğrafyasını, florasını ve faunasını ve çok eski zamanlardan kalmış kalıntılarını.[3]

Rimbaud'nun hâlâ, Habeşistan üzerine bir kitap planladığını düşündüren son ima budur. Bu korkusuzca geziler onun kendi sözleriyle basit

birer enerji deşarjı, Tabiat Ana'yla şiddetli bir ilişki gibidir: "Günde 15 ile 40 kilometre arasında yaya yürüyüşler; dimdik dağlarda delice dörtnala gidişler".[4]

Rimbaud fırtınadan sağ çıkmaya karar vermişti. İngiliz ablukası 1890 Mart'ında bitti ama ticaretin düzelmesi yavaş gidiyordu. Döviz kurları giderek kötüleşiyor, fiyatlar düşmeye devam ediyordu. Rimbaud'nun mal listeleri, değişime ve çöküşe küçük birer ağıt gibidir:

> Kahveler 7 ile 8 arasında sürükleniyor. Çok hareketsiz.
> Sakızlar tam bir ricat halinde.
> Deriler de aynı şekilde.[5]

Rimbaud 1885'te, kolayca çözülecek bir düğümü kılıçla keserek, anlaşılmaz bir öfkeyle Bardey şirketinden ayrılmıştı. Şimdi de haşin bir kopuşun karakteristik havası vardı yine. İşi "tasfiye" edip yeniden başlamak için César Tian'la bir kavga yaratmaya çalışıyordu. Rimbaud, üzerinde hâlâ insanlar varken köprüleri yakıyordu. Onun "alışılmış abartılar"ına hoşgörülü yaklaşan Savouré bile[6] Rimbaud'nun onu haksız kuşkulardan ötürü suçlayan mektubundan ötürü "ciddi şekilde dehşete" kapılmıştı. "Bende de bunun tersi bir hata eğilimi var" dedi Savouré. "Ben senin gibi, herkesin bir alçak olduğuna inanmak yerine herkesin dürüst olduğuna inanmaya haddinden fazla yatkınım."[7]

Rimbaud, tüm tasfiye ve çöküş laflarına karşın, Afrika'dan ayrılma niyetinde değildi. Aden hâlâ onun ticari evreninin kıyısıydı. Annesi 1890 Nisan'ındaki mektubunda, anlaşılan hem Arthur'un hem Isabelle'in artık evlenmesi gerektiğini yazınca Rimbaud kâbusumsu otoportrelerinden biriyle karşılık verdi. Zamanın işkence sehpasında, korkunç yakın ile olanaksız uzak arasında gerilmiş vaziyetteydi:

> Ne yazık! Benim evlenecek ya da kimsenin evlendiğini görecek vaktim yok. Buradaki işimi bırakabilmem için sonsuz uzun bir zaman lazım. İnsan bu Allahın cezası memlekette bir şeye başladı mı kurtuluşu yok.
>
> Ben iyiyim ama geçen her dakika saçımın bir teli daha beyazlıyor. O kadar uzun zamandır böyle devam ediyor ki, korkarım çok yakında kafam pudra ponponuna dönecek. Kafa derisinin bu ihaneti çok üzücü bir şey; ama ne yapabilirim ki?

Evlilik konusunda fikrini değiştirdiği dört ay sonra bile, düşündüğü şeyin bir şömine başı ve terlik olmadığını heyecanla vurguluyordu. Annesi ona, "seyahatler"inde peşinden gelecek bir kadın bulmalıydı:

> Evlilikten söz ettiğimde bunda daima, yolculuk yapma ve yurtdışında yaşama ve hatta Afrika'da yaşamaya devam etmede özgür olma'm şartı vardı. Avrupa'nın ikliminе alışkanlığımı öylesine yitirdim ki tekrar alışmak olanaksız geliyor bana. [...] Yapamayacağım tek şey sabit bir yaşam sürmektir.

Rimbaud'nun, evlilik planlarını altı yıl sonra birden bire yeniden tazelemesinin belirgin hiçbir nedeni yoktur. Bunun nedeni belki de aynadaki "pudra ponponu", yahut yakında karşılaşabileceği yalnızlıktan duyduğu korkuydu. Yakın zaman önce Harer'e bir Fransız kadın gelmişti. Bienenfeld şirketinin acentelerinden Pietro Felter'in karısı diğer tüccarlara her pazar Avrupa yemekleri yapıyordu. Rimbaud'nun bir eş isteyen mektubu yazmasından üç gün önce böyle bir yemek müteşekkir bir şekilde –ve kokmuş tereyağı kullanan Habeşler hakkında birtakım kaba sözlerle- gövdeye indirilmişti.[8]

Tesadüfen, Fransa'dan bir mektup geldi. Arthur Rimbaud'yu bulma yarışı hız kazanıyordu. Son günlerde Rimbaud'yu güya "en olağanüstü keşif seferine hazırlandığı" Aden'de, Cezayir'de ve Fas'ta görenler olmuştu.[9] Marsilya'da çıkan *La France Moderne* adlı edebiyat dergisinin editörünün kulağına, Rimbaud'nun Doğu Afrika'nın Timbuktu'sunda yaşadığı söylentisi gelmişti. Adam, mektubunu "Monsenyör Arthur Rimbaud, Harer" adresine yolladı:

> Monsenyör ve sayın Şair
>
> Sizin güzel şiirlerinizden bazılarını okudum. Dolayısıyla, dekadan ve sembolist ekol liderinin, editörü bulunduğum *La France Moderne* dergisine katkıda bulunduğunu görmekten mutluluk ve gurur duyacağımı söylememe gerek yok.[10]

Rimbaud bir yanıt vermemiş görünüyor,[11] ama bu davet mektubunu, Paul Bourde'nin lütfedip gönderdiği mektupla birlikte dosyalayıp saklamış. Acele etme duygusunu bu mektup uyandırmış olabilir. Annesine, müstakbel gelinlerin, kendisi hakkında harika referanslar verecek Aden'deki Fransız konsolosuna yazabileceklerini söylemişti; ama Madam Rimbaud'nun oğlunun

"dekadan ve sembolist ekollerin lideri" olduğu haberi Ardennes'e varırsa, Arthur'un evlenecek kadın seçimi ciddi bir şekilde kısıtlı kalacaktı.

Rimbaud şimdi, Fransız gazetelerini gayet düzenli bir şekilde okuyor ve kendi "bulaşık suyu"nun gelecek kuşaklara kalacağını kesinlikle biliyordu; ama kazandığı şöhretin onu geri dönmeye teşvik edebilecek bir tarafı yoktu. 1886 Kasım'ından beri *Le Décadent*'da, yanlışlıkla Rimbaud'ya yakıştırılan cafcaflı birtakım şiirler çıkıyordu. Bir süre, kendi yapıtlarından ziyade bu sahteleriyle tanınmıştı.[12] Mizahi bir "sembolist dili sözlüğü"nde, Lemerre tarafından yayımlanan bir antolojide, bir modern Fransız edebiyatı tarihinde ve uluslararası bir şairler sözlüğünde "Poète *décadent* français" olarak yer almıştı. Seçkin *Revue Indépendante* onun eski şiirlerinden dördünü yayımlamış ve Maupassant'nın bir kitabında "Voyelles"e yer verilmişti. "Kafiye ve mantıkla evlenebilseydi", Gustave Merlet'nin *Choix de Poètes du XIXe Siècle*'inde "*fantaisiste*" olarak yer alacaktı. Rimbaud'nun hayatının Quartier Latin'de geçen korkunç bölümleri bir *roman à clé*'de* kısaca betimlenmişti ve bu romandaki Cézanne karakteri onu "yeryüzünün en büyük şairi" olarak selamlıyordu. "Hem namusluluk taslayan" diyordu Edmond Goncourt kendi dergisinde, ters bir şekilde, "hem de Rimbaud'ya, o homoseksüel katile hayran olan o parlak gençler".[13]

Madam ve Matmazel Rimbaud, Arthur'un edebi şöhreti hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı ve Arthur da onların dikkatini hiçbir zaman bu konuya çekmedi. Dekadan Rimbaud'dan sadece bir kez söz ettiği görüldü ama bu belki de sadece bir raslantıydı. Bir gazeteci mizahi bir şekilde, 1889 Mart'ında Rimbaud'nun bir heykelinin Büyük Sergi'nin ortasına –güya Gustave Eiffel'in direklerinin önüne- dikileceğini iddia etmişti.[14] Rimbaud iki ay sonra evine şunları yazdı:

> Bu yıl gidip Sergi'yi göremeyeceğim için üzgünüm ama kazancım buna elvermeyecek kadar az [...] Bir Sergi'nin daha yapılması gerekecek ve belki o zaman bu bölgenin ürünlerini, hatta kendimi sergileyeceğim, çünkü böyle yerlerde uzun zaman geçiren herkes, sanırım aşırı derecede tuhaf görünüyor olsa gerek.
>
> * * *

---

* Fr.: Anahtarlı roman. Gerçek hayattaki olay ve kişileri kurgusalmış gibi anlatan roman türü. Kişilerin kimliğini ortaya çıkaran "anahtar", romandaki olaylarla gerçek hayat arasında bağ olabilir veya veya yazar tarafından herhangi bir şekilde romanda verilebilir -e.n.

Sonuç olarak, evliliğin de, şöhretin de, kazancının düşmesinin de, iç karışıklıkların da, kolera salgınının da Rimbaud'nun Harer'den ayrılma kararıyla bir ilgisi yoktu.

Biraz uzak görüşlü bakılırsa, gelecekten beklentiler her zamankinden iyiydi. İmparator Menelik sonunda, şiddetli vatansever imparatoriçesi Taitou'yu dinlemiş, İtalyan dostlarının onu kandırdığını kabul etmişti. Eritre, kapının arasına sokulmuş ayaktan başka bir şey değildi. Şimdi anlamıştı ki İtalya, Britanya ve Fransa'yla rekabet edecek ırkçı bir imparatorluk kurmayı düşlüyordu. Kendisinin genç imparatorluğu Afrika kapışmasının arasında kalıp ezilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

İtalyan diplomatlar Alfred Ilg'in Entoto'nun aşağısındaki vadide kurduğu yeni başkenti terk etmeye zorlandı. Şubat 1891'de Harer'e geldiler. Ottorino Rosa kendi yurttaşlarıyla beraber İtalya'ya dönmeye ve daha sonra tekrar şansını denemeye karar verdi.

Harer'den ayrılmadan önce Rimbaud'yla bir kez daha tepelere çıktılar.

Rimbaud'nun nispeten neşeli olması gerekirdi. İtalyanların gidişi Fransızlar için iyi haberdi. Remingtonlar, Mauserler ve Martiniler çok yakında serbestçe Harer'den akacaktı. Şimdi bile Avrupalı maceracılar uçsuz bucaksız güneyden altın ve fildişi getirmek için geliyordu.[15] Ilg'in niyetlendiği heyecan verici bazı yeni maceralar vardı. Öncülüğünü Rimbaud'nun yaptığı yolda, Addis Ababa ile Harer arasında bir telgraf hattı yapılacaktı. Bunun hemen ardından demiryolu gelecekti.[16] Rimbaud "korkunç bir kıtlık" olacağını tahmin ediyordu –"bu yıl, Zengibar kıyıları kadar uzak yerlerden yiyecek arayacaklar"- ama bu bile bir fırsat olarak görülebilirdi: "Pirinç ithal edilmesi gerekecek" dedi.

Ama Rosa, at gezintisi arkadaşını dalgın buldu. Rimbaud'nun sağ dizinde bir ağrı vardı: Dizkapağının içine sanki küçük bir çekiçle vuruluyor; bir şey sıkışıyormuş gibi bir his oluşuyordu. Bu yüzden uyuyamıyordu. Romatizma yahut artritten şüpheleniyordu ve bu ağrının kökünü daha da çok çalışarak kazımaya karar verdi.

Harer'de, Olivoni onu bacak bacak üstüne atmış, eliyle dizini kavramış halde otururken gördü. "Bazen yüzünden bir ağrı spazmı geçiyordu. Asla bir şey söylemedi; asla yakınmadı."[17] Ağrı, güvenli bir yatırım gibi sürekli çoğaldı. Birkaç gün içinde eklemi şişmişti ve bacağının tümü tuhaf görünüyordu: Dizden aşağısı yukarısından daha kalındı. Rimbaud teş-

hisini değiştirdi: Varis olsa gerekti bu. Gizlice frengiden kuşkulanmış olsa gerek ama bu teşhislerin hiçbiri iştahının kesilmesini açıklayamazdı. 20 Şubat 1891'de annesinden "ayakkabı numarası 41 olan uzun ve sıska bir bacağa" göre bir varis çorabı göndermesini istedi: "İpek olanlar en iyisi, en esneğidir. Çok para tutacağını sanmıyorum. Ama yine de tutarını göndereceğim sana."

Mektubun sonunda, beş yıldır ilk kez askerlik hayaletini diriltmişti... Acı, Rimbaud'nun gizli duygularının altını üstüne getiriyor, eski nevrozlarını depreştiriyordu. Eğer adı hâlâ listedeyse annesi hemen bildirmeliydi. Rimbaud bu görevi yapmadı diye hapse mi girecekti?

Babasını orduya kaptırmış çocuk onun içinde hâlâ yaşıyordu; fakat ağrı bastırdıkça, Rimbaud'nun hep tekrarlayan kâbusundaki askere alma subayı daha tanıdık ve evrensel bir özellik kazanmaya başladı: Yanılmaz bir dosyalama sistemiyle bürokratik bir Azrail.

Mart'ın ikinci haftasında "çekiç", "yandan çakılan bir çivi"ye dönmüştü. Tüm varlığı büyük bir acıyla buruluyordu. Sağ bacağındaki şişlik, yaşamdaki yanlış her şeyin sonucuydu: "Kötü yiyecek, sağlıksız barınma, yetersiz giyinme, her türden endişe, ahmaklıkları sahtekârlıklarıyla yarışan şu zencilerin arasında duyulan devamlı bir öfke."

Mart'ın sonunda bacağının bir haftada tümüyle kaskatı hale gelişini "dehşetle" gözledi. Şişlik sert bir kemiğe dönüşüyordu sanki. Pratik birtakım düzenlemeler yapılmalıydı:

> Para kasamın, hesap defterlerimin ve avlunun öteki tarafındaki tartı makinemi devamlı görebileceğim bir pencerenin arasına bir yatak koydum ve işleri devam ettirecek ekstra birkaç adam tuttum.[18]

"Kafa derisinin ihaneti" bu toptan hıyanetin kısa bir uyarısını vermişti. İtalyan doktor Leopoldo Traversi katılaşmış bacağı görünce Rimbaud'nun hemen Avrupa'ya gitmesi gerektiğini söyledi ısrarla. Uzun yolculuğundan önce hastayı, kanser tümöründen söz ederek depresyona sokmanın gereği yok diye düşünmüştü.[19]

***

İtalyanlar gitti ama Rimbaud oyalanmaya devam etti. Bu fazladan günler çok önemliydi ve hayatına mal olabilirdi. Her şeyi, zararına da olsa tasfiye etmeye karar verdi. Ilg'e, tavaları ve not defterlerini satma talima-

tı verilmişti: "Bundan kurtulalım ve bu işi bitirelim Allah aşkına!" Labatut'un alacaklılarından, onun mallarını haczettiren bazı kişilere boş yere paralar da verdi. Labatut'un dul karısının Fransız temsilcisi, onun kendisinden daha üstün bir vurguncu olduğunu anlayarak, "kurnazca dolandırdığını" kabul etti, tüm hesabı kapattığını bildirdi ve yürekten selamlarını gönderdi.[20]

Nisan'ın başında Rimbaud kendini her şeyden koparmayı başardı. Harer'de, muhtemelen satılmamış malları depolamak için bir ev kiraladı.[21] Çok kısa bir süre sonra geri dönme niyetindeydi.

Uşaklarına kabaca bir taslak çizdi: On iki sırık birbirine bağlanarak A harfi biçiminde bir çerçeve yapılacak ve bunlar arasına bir deri parçası gerilecekti. Bu sedyeyi 320 kilometre ötedeki Seylac'a taşıyacak on altı hamal tutuldu. Develer erzakları ve Rimbaud'nun bagajını –mektupların, hesapların, Rimbaud'nun çatal bıçak takımının ve Isabelle için bazı hatıra eşyalarının, yani küçük bir kutudaki mercan incilerinin ve birkaç şişe parfümün bulunduğu küçük bir deri sandığı- taşıyacaktı.

Rimbaud 7 Nisan 1891 sabahı saat altıda, etrafını kefen gibi saran acılarla Harer'den yola çıktı. Sahile varmak on iki gün alacaktı. On yıl önce, yaşamının birdenbire bir amaç kazandığı tepelerden utanarak geçti.

Rimbaud'nun, sahile yaptığı yolculuk üzerine yazdığı şeyler romantik gezi yazarlığının tabutuna çakılmış son çivi gibidir; Lord Byron'dan ziyade Samuel Beckett'e benzer. Isabelle daha sonra bu korkunç azabı kendisinin en sevdiği "Pazar okulu" tarzıyla betimledi: Yerlilerin yarı tonlu bir gün batımına doğru taşıdığı, sevgili Dr. Livingstone figürü. "Yolculuğun sürdüğü on üç gün boyunca kabile reisleri gelip ağlayarak onu ziyaret ettiler ve çabucak geri dönsün diye yalvardılar."[22] Rimbaud'nun kendi anlatımıysa, eğer hâlâ şiir yazıyor idiyse, şiir denebilecek küçük pırıltılar gösteren, karanlık bir gravür gibidir.

> Egon'dan Ballava'ya iniş, her taşta tökezleyen hamallar ve her an devriliverecekmiş gibi olan benim için çok zor. Sedye artık yarı yarıya parçalanmış durumda ve uşaklar tam anlamıyla bitkin. Katıra binmeye çalıştım hasta bacağım hayvanın boynuna bağlanmış olarak; birkaç dakika sonra tekrar inmek zorunda kaldım ve bir kilometre geride kalmış sedyeye geri döndüm.
>
> Ballava'ya vardığımızda yağmur yağıyor.
>
> Korkunç bir rüzgâr gece boyunca.[23]

Geriye başka hiçbir şey kalmadığından, bunun Rimbaud'nun günlük tutma fırsatını bulduğu yegane zaman olduğu söylendi; ama yeni bir hobiye başlamak için pek uygun bir an değildi bu. Bu notlar ancak, günlük olayları ve keşfedilen şeyleri kaydetmeye çok alışmış ve acılar sanki elini bastırırken bile, sırf alışkanlık yüzünden yazmaya devam eden birinin ürünü olabilir.

Asıl gerçek, Rimbaud'nun başından beri hep yazdığıdır.[24] *Le Bosphore Égyptien*'deki makalesi ve Société de Géographie'ye gönderdiği yazılar pek hafızayı kullanarak yazılabilecek şeyler değil. Anlaşılan, Rimbaud, yazılı sözcüklerin ağrı kesici özelliğini biliyordu. Kayıt tutmak, onun çöllerden, salgınlardan ve savaşlardan geçebilmesini sağlayan demir gibi nesnelliğini korumasına yardımcı olmuştu. O zaman, acı bir soru çıkar ortaya: Diğer notlarına ne oldu? O Habeşistan üzerine kitap hiç yazılmadı mı, yoksa Harer'i yutan kaosta, Rimbaud'nun diğer eşyalarıyla birlikte kayıp mı oldu?

Acıların artışı, sonlara doğru yönünü şaşırmaya başlayan el yazısından fark edilebilir. Her mola yerinde sedyenin üzerine bir çadır kuruluyordu. Hacetini gidermek için elleriyle toprağı kazıyor, sonra vücudunu yana doğru kaydırarak çukurun içine dışkılıyordu.

Çölden fırtınalar geçti. Geceleri nem artıyor ve sıcaklık birden bire düşüyordu. Dördüncü gün öğleden sonra Vordji'de, kervan çok arkalarda kalmışken, on altı saat yağmur altında kımıldayamaz halde yattı. Develer beşinci gün öğleden sonra saat dörtte tek tek görüntüye girdiler.

Rimbaud, ceset gibi haline karşın, ticaret olanaklarını –geri dönüş yolculuğu sırasında satın alınabilecek derileri ve tahılları- hiç gözünden kaçırmıyordu. Uşakların ücretlerini ve kabahatlerini de kaydetti: "Saat 9, Arrouina'da mola. Varır varmaz yere atıldım. 4 dolar ceza veriyorum."

Harer'den ayrıldıktan on iki gün sonra Seylac'a varış kaydedilmemiş. Rimbaud acıdan ve bitkinlikten felç olmuş haldeydi.

Aden'e kalkmak üzere olan bir buharlı gemi vardı. Sedye vinçle gemiye yüklendi ve güverteye bir şilte serildi. Gemi demir alıp Aden körfezine açılırken, kelepçelenmiş bir köle gibi sırtüstü yatan Rimbaud gözden kaybolan Afrika sahilini seyredebilecek durumda değildi.

***

Aden hastanesinin İngiliz doktoru sahte teselli verecek biri değildi. Rimbaud'nun dizini görünce zorlukla konuşarak ve yanılarak "çok tehlikeli

derecede ilerlemiş" sinovit teşhisi koydu ve kesilmesini önerdi. Sonra, belki de Rimbaud'nun ısrarı sonucunda, şişin inip inmeyeceğini görmek için birkaç gün beklemeye karar verdi.[25]

Tüberküloz sinoviti, Vitalie Rimbaud'nun on altı yıl önce büyük acılar çekerek öldüğü hastalıktı. Ama Rimbaud bunun kalıtımla ilişkisini reddediyordu. Benimkisi ailevi bir hastalık değil, dedi Isabelle'e. O, kendi aptallığının ve yetersiz eğitim sisteminin cezasını çekiyordu:

> Aşırı yürümede ve çalışmada ısrar ederek her şeyi mahveden benim. Niçin okulda tıp –en azından, insanların bu tür aptalca şeyler yapmasını önleyecek kadarını- öğretmezler?

Muhtemelen doktor da, hastası da yanılmıştı. Ameliyattan sonraki son teşhis kanser olacaktı. Isabelle Rimbaud 1917'de, dizinden yayılan bir kanser yüzünden öldüğüne göre, bu hastalık her şeye karşın kalıtımsal olabilirdi.

Bu noktada Rimbaud'nun aklı hâlâ tamamen başındaydı. Kendisini hastaneden taburcu ettirdi ve altı günlük dinlenme süresini, son hesapları görmek için César Tian'ın evinde geçirdi.[26]

Tian'ın halefi Maurice Riès daha sonra Rimbaud'nun tüm mektuplarını yaktığından ve şirket, Rimbaud'nun faaliyetlerinin "siyasi yönden hassas" niteliği gerekçesiyle biyografların sorularını yanıtlamayı reddettiğinden,[27] onların finansal hikâyesini detaylı bir şekilde yeniden oluşturmak olanaksızdır.

Bilinen gerçek şu: Rimbaud Aden'e 1880'de cebinde ya çok az parayla ya da parasız gelmişti. On bir yıl sonraysa 37.450 franklık (bugünün parasıyla 115.000 sterlin) bir banka çekiyle gidiyordu. Trajik bir söylenceye göreyse paranın tutarı acınacak kadar azdı. (Yakın zamanda yayımlanan bir biyografide bu miktar 37,45 frank olarak veriliyor.)[28] Rimbaud'nun tüccar arkadaşlarına göreyse "küçük bir servet"ti.[29]

Bu durumda yeni bir sırrı ortaya çıkarıyor. Isabelle'in, César Tian'ın paranın bir kısmına haksız bir şekilde el koymuş olduğu yolundaki kuşkusuna karşın, hesaplar doğru gibi görünüyor. Öyleyse, 1887 Ağustos'unda Şeva'dan en azından 33.750 frankla dönen Rimbaud'nun, 1891 Mayıs'ında Aden'den sadece birkaç bin frank fazla bir parayla (37.450) dönmesi nasıl mümkün olabilir? Mektuplarında, Tian'la üç yıllık ortaklığının bu kadar berbat geçtiğini gösteren hiçbir şey yok.

Kısır spekülasyonlarda bulunma fırsatı sonsuz ama Rimbaud'nun çok daha büyük bir para yığınının üzerinde oturduğunu göstermeye ancak zar zor yetecek kadar güvenli bilgi var. İlki, Rimbaud Tian'dan habersiz de ticaret yapmıştı[30] ve bu kârlı, gizli işler elbette hesaplarda görünmüyordu.[31] İkincisi, varolduğu bilinen diğer bazı paralar Rimbaud'nun son hesaplarına hiç girmemiş görünüyor: Örneğin, 1887'de Crédit Lyonnais'e yüzde 4 faizle yatırılan 16.000 frank, yahut annesinin onun için Ardennes'de satın aldığı ve 1882'den beri kira getiren topraklar ne oldu?

Labatut'un dul karısının temsilcisi tarafından kullanılan –"kurnazca dolandırdım" gibi- bir söz, Rimbaud'nun hesaplarını yorumlamaya çalışan hiç kimseye rahat vermeyecektir. Rimbaud, annesine, zorlukla kazandığı paralardan bir kuruşun bile "bana tek bir mektup göndermeyen!"[32] kardeşi Frédéric'in cebine girmeyeceğini söylemişti. Ailesinin tümüne karşı buna benzer düşüncelerinin olduğu görülüyor. Annesi, Rimbaud açıkça can çekişirken bile hep onun parasal durumunu soruyordu. Kadın en sonuna kadar, Arthur'un parasının son istirahat yerini öğrenmeye ve onun o paraları yurtdışında bir yere yatırmasını önlemeye aşırı hevesliydi.[33]

Elbette Rimbaud'nun, annesine sadece bir kez olmak üzere, kazancı hakkında gerçeği söylemiş olması mümkündür. Öte yandan, Rimbaud'nun düşüncesinde bunların hiçbirinin son olmadığını unutmamak gerekir. Rimbaud çok yakında Afrika'ya geri dönecek ve sermayesi ona lazım olacaktı. "Özel olanaklara sahip bir adam" olmaya karar verdikten yirmi beş yıl sonra, para hâlâ onun bağımsızlığının sembolü ve güvencesi, onu dünyanın düzenbazlığından ve annesinin sahte sevgisinden koruyacak gizli bir talihti.

Gerçekçi olmak gerekirse, Afrika'da Rimbaud'nun bilinmeyen bir başyapıtını bulma umudu yok; ama bir banka dekontunun bulunmasıyla, yaşamının bazı karanlık bölümlerinin birden aydınlanması konusunda çok az bir şans hâlâ var.

***

Rimbaud Nisan'ın sonuna doğru tekrar Aden hastanesine döndü. Altı gün geçmişti ama hiçbir düzelme yoktu. "İskelete döndüm" dedi annesine. Doktor onu uzun bir yolculuk yapıp Fransa'ya dönmeye ikna etti. Rimbaud'nun durumu altı gün önce de "çok tehlikeli" olduğuna göre, doktorun acil tavır göstermemesi ya büyük bir sorumsuzluk yahut erken bir ölüm belgesiydi.

Aden'de bir hafta daha beklemek zorundaydı: "Fransa'ya giden bütün gemiler şimdilik maalesef dolu, çünkü kolonilerdeki herkes yılın bu zamanında memlekete gidiyor." Hastane fırın gibi sıcaktı ve Rimbaud'nun sırtı yatak yarası içindeydi. 30 Nisan'da annesine yazdığı mektupta, gönderdiği varis çoraplarını aldığını belirtti:

> Yolda ne kadar korkunç şeyler çektiğimi sana anlatmaya gerek yok. [...]
> Daha güzel günler gelecek. Ama bu kadar çok çalışmanın, zorluğun ve cefanın berbat bir ödülü bu! Vah! Ne kadar perişan yaşamlarımız! [...]
> Not: Çoraplar işe yaramıyor. Onları bir yerde satarım.

Rimbaud'nun mektubu, çoraplarla birlikte gelmiş mesajla hava ve içerik yönünden dikkat çekici bir benzerlik gösteriyor. Kederler evinden gelen son ağıtta, pekâlâ zengin diye nitelenebilecek Madam Rimbaud sırılsıklam harmanın üzerinde tırnaklarını etine batırarak hâlâ yoksul çiftçiyi oynuyordu:

> Hâlâ kıştayız. Hava çok soğuk. Ekinler tamamen mahvoldu. Hiçbir şey kalmadı ve her tarafta perişanlık var. Ne olacağız, hiç kimse bilmiyor.
> *Au revoir,* Arthur,
> her şeyden önce sen kendine iyi bak ve gönderdiğim paketi aldığını bildiren bir not yaz acilen bana.
> D[ul] Rimbaud

Bu kadar uzlaşmaz benzerlikler varken yeniden kavuşma kolay olmayacaktı.

Sonunda Rimbaud, *L'Amazone* adlı bir gemiden bilet alabildi. Gemi Aden'den 7 Mayıs 1891'de yola çıktı.

Yolculuk on üç gün sürdü.

Rimbaud bu kez not tutmadı.

39. Bölüm

"Vahşi Sakat"

"Geri döneceğim, demirden kollar ve bacaklarla."
("Kötü Kan", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Rimbaud 20 Mayıs 1891'de, Marsilya'daki Hôpital de la Conception'a kabul edildi ve ilk kattaki bir koğuşa yatırıldı: "Raimbaud, 36 yaşında, tüccar, Charleville doğumlu, yolcu."[1]

İlk teşhis –"*neoplasme de la cuisse*"- hastalığın but bölgesine yayıldığını gösteriyordu.[2] Bu ve daha sonraki raporlar bir tip kemik kanserini, muhtemelen osteosarkomayı gösteriyor.[3] Tedavinin başarısı hâlâ erken müdahaleye bağlı.

Rimbaud, vardığının ertesi gün evine bir mektup yazdı. Mektubunda kafa karışıklığını gösteren işaretler vardı: Gün ve tarih yanlıştı, sağ bacak yerine de sol bacak yazılmıştı. Hayatında ilk kez, merhametli bir kurtuluş ima ediyordu:

> Çıkacak sorunlar, bacağın kesilmesini zorunlu hale getirmese bile, uzun bir süre devam edecek. Ne olursa olsun, sakat kalacağım. Ama bunu bekleyeceğimden emin değilim. Yaşamak benim için imkânsız hale geldi. Ne kadar talihsizim! Ne kadar talihsiz hale geldim!

Ertesi gün Roche'daki çiftliğe bir telgraf geldi:

> Bugün sen yahut Isabelle Marsilya gel ekspres tren Pazartesi sabah bacağım kesilecek ölüm tehlikesi halledilecek ciddi meseleler Arthur Hôpital Conception cevap

Madam Rimbaud'dan yanıt o gün akşam geldi:

> Geliyorum yarın akşam varacağım cesaret ve sabır

Rimbaud hâlâ, şikâyetini daha yüksek bir otoriteye gönderme konusunda işaret göstermiyordu. Bir rahiple görüşmek istememişti. Boyun eğ-

diği tek seremoni, operasyon tiyatrosunun ritüeliydi: Çarmıha gerilmiş İsa ve kutsal su serpen kaşık yerine, forsepsler, retraktörler ve drenaj tüpleri; antiseptik solüsyonlar ve karbolik asitli süngerler; turnikelerin bulunduğu tepsi, bistüriler ve kemik testeresi.

27 Mayıs Çarşamba günü iki doktor ve iki stajyer geri dönüşsüz operasyonu gerçekleştirdi.

***

Cerrahi operasyonun kendisi nispeten basitti. Kırım ve Fransa-Prusya savaşları sayesinde amputasyon sanatı büyük ilerleme kaydetmişti.[4] Büyük bir kolsuz bacaksız gazi popülasyonunun kanıtladığı gibi, hayatta kalma oranı yüksekti. Isabelle, gezintiye çıktığında sık sık penceresinin önünden geçtiği çok dinç ve neşeli, bacağı kesik bir adamı betimlediği moral verici bir mektup göndermişti: Tahta bacağı adamın "köy eğlencelerinin en yorulmaz dansçısı" olmasını engellememişti.

Rimbaud'ya göreyse amputasyon, olabilecek en kötü şeydi. Vücuduyla kindar ilişkisinde, 41 numara ayağının daima gözde bir istisnalığı vardı: Kaçmada ve sert toprağa temas etmede kullanılacak bir araç; neredeyse "küçük Arthur"lar teselli ve saygıyı hak ediyordu:

> [. . .] Kafiyeler düzüyorken orta yerinde fantastik
> Loşluğun, gererdim yaralı potinimin elastik
> Bağlarını lir gibi, yüreğime yakın bir ayak!
> ("Ma Bohème")

Bacağının kesildikten sonra kalan kısmı korkunç derecede kısaydı.

Altı gün sonra kanama durmuştu ve Rimbaud, Vali Makonnen'e, "eskisi gibi ticaret yapmak üzere", "birkaç ay sonra" Harer'e döneceğini bildiren bir mektup gönderebildi.

Nedbe çabucak oluştu, fakat eski bir yara cerahatlendi. Madam Rimbaud onu 9 Temmuz öğleden sonra bırakıp gitti. "Bugün gidecektim" dedi Isabelle'e 8 Temmuz'da, "fakat Arthur'un gözyaşlarından etkilendim".

Rimbaud, kadının *Cehennemde Bir Mevsim*'deki sahneyi canlandıracağını beklemiş –"Sıcak ülkelerden dönen kıyıcı sakatlara bakar kadınlar"- ve annesini sorumsuz mu bulmuştu? Hasta yatağına yapılan ziyaretlerin diğer tek yankısı, ne olduğu belirsiz bir hastalık geçiren (yahut annesinin

öyle söylediği) Isabelle'e yazdığı mektubundaki bir paragraftır: "Annem beni bırakınca çok üzüldüm. Niçin olduğunu anlayamadım. Ama şimdi senin yanında olması ve böylece sana bakılabilecek olması daha iyi." Son cümlede karanlık bir astar vardı. Rimbaud "böylece onun sana bakabilecek olması" dememişti.

Yeniden biraraya gelme yeni bir ayrılık olmuştu. Annesine bir daha hiç yazmadı. Bundan sonraki mektupları hep Isabelle'e yazılmıştır.

***

Rimbaud Marsilya'daki hastanede geçen iki ay boyunca, düştüğü aciz duruma karşı her zamanki silahıyla savaştı: İnsanlığın durumu konusunda genel bir umutsuzluk ve ayrıntılar konusunda vahşi bir iyimserlikle. Doktorlar ona, bacağının kalan kısmındaki ağrının bir yıl devam edebileceğini söylemişti, fakat o zaman eklemli bir bacak takabilecek ve Afrika'da yararlı bir hayat sürmek üzere geri dönebilecekti.

Temmuz başında, ağrısı her zamanki kadar şiddetliyken ve diğer bacağı, herhalde çalışmamaktan ötürü katılaşmış haldeyken, "verniklenmiş ve yastıkla desteklenmiş, çok iyi yapılmış (50 frank değerinde), çok hafif bir tahta bacak" kullanmayı denemeye kalktı. Sendeleyerek, üzeri kapalı verandanın sonuna kadar gitmeyi başardı ama merdivenlerde geri dönmek zorunda kaldı: "Kesik bacağı iltihaplandırdım ve lanet olası aleti bir kenara bıraktım".

Rimbaud'nun Isabelle'e yazdığı mektuplar onun ruhsal durumunun tam bir kaydı gibi görülmemelidir. Bunlar onun iyileşme planının parçasıydı. Kendine acıma krizlerine benzeyen hallerinde deneysel bir nitelik vardır. Rimbaud'nun hayatında yazdığı en alışılmış tarzda metinlerin arasında yer alan bu romantik düzyazı pasajları, sağlıklı bir tepki göstermek için derinlere retorik bir dalıştır:

> Nereye gitti dağlardaki yürüyüşler, at sırtında gidişler, seferler, çöller, nehirler ve denizler? [...] Bu yaz evlenmek için Fransa'ya dönmeye karar vermiş olan ben! Elveda evlilik, elveda aile, elveda gelecek! Hayatım bitti. Hareketsiz bir çotuktan başka bir şey değilim ben.

Rimbaud'nun acısına karşı duyulan, anlaşılabilir saygı yüzünden, bu mektupları değişik tarzlarından ve mizah duygusundan soyutlama eğili-

mi vardı. Ama bu, oturup kendine hâlâ seyircilerin gözüyle zalimce gülümseyerek bakabilen, nesnel bir "ben"di; kız kardeşine göre diğer hastaları sık sık gülmekten kırıp geçiren alaycı Rimbaud'ydu.

> Yürürken hep tek ayağıma ve koltuk değneklerinin uçlarına bakmak zorundayım. Baş ve omuzlar öne doğru eğik duruyor ve kamburlar gibi yalpalaya yalpalaya gidiyorsun. Etrafında hareket eden şeyleri ve kişileri görmeye çabalıyorsun çarpıp seni devirmesinler ve diğer bacağını da kırmasınlar diye. Seni hoplayıp zıplarken görenler kıs kıs gülüyor. Tekrar oturduğun zaman ellerin uyuşmuş, koltukaltların ikiye yarılmış durumdadır ve suratın bir ahmağın suratıdır. Keder alıp götürmek ister seni ve sen tam bir sakat gibi otursun öylece, inleyerek ve hiç bitmeyen uykusuzluğa dönmek için geceyi ve bir önceki günden de daha kasvetli sabahı, vs. vs. bekleyerek.
>
> *Devamı var.*

> Ne yapacağımı gerçekten bilmiyorum. Bütün bu dertler delirtiyor beni. Bir dakika bile uyuyamıyorum.
>
> Neyse, hayatımız perişanlık, sonsuz bir perişanlık! Öyleyse niçin varolalım ki?
>
> Bana kendinden haber gönder.
>
> En iyi dileklerimle
>
> Rimbaud

Güneşli güneyden sevgi dolu mesajlar geldi: César Tian'dan, Rimbaud'nun uşağı Djami'ye bir iş bulan Pietro Felter'den ve kötü Fransızcasıyla bitmek bilmez bir mektup gönderen Yunanlı Righas kardeşlerin birinden: "Keşke senin yerine ben bacağımı kestirseydim. [...] Sen Harer'den gittiğinden beri sanki dünyayı yitirmişim gibi geliyor bana."

Eski keşif arkadaşı Sotiro, Seylac'dan yazarak taziyelerini sundu ve Harer'den uzak olmak için iyi bir zaman olduğunu söyledi: "Her gün 50-60 kişi açlıktan ölüyor". "Moconon [*sic*], kardeşlerini ve çocuklarını yiyen bir sürü Galla Ito'yu vurdurdu. Bu yıl tuhaf bir şeyler var ülkede!" Bizzat Makonnen Rimbaud'ya mektup yazarak, başarılı geçen ameliyattan ötürü kutladı. Savouré'ye göre, Harer valisi bu haberi duyunca çok etkilenmişti: "Sizin en saygın insan ve onun *gerçek dostu* olduğunuzu sık sık kanıtladığınızı söyledi."

Günler yavaş yavaş ilerledikçe, ameliyatın çok başarılı olmadığını gösteren gizli belirtiler çıkmaya başladı. Rimbaud'nun nevrozları mikroplar

gibi çoğalıyordu. Cerrahların onu bir deneme tahtası yerine kullandığını düşünüyordu. Amputasyon gereksiz yere yapılmıştı:

> Birisi benden öğüt isterse söyleyeceğim şudur: Seni doğrasınlar, yarıp açsınlar, küçük parçalara bölsünler, fakat asla bir yerini kesmelerine izin verme. Ölüm gelse de, hiç olmazsa bacağın eksik yaşamaktan iyidir. [...] Bir yıl işkence çekmek bir yerinin kesilmesinden iyidir.

Bir bacağı yokken bile, askeri yetkililer tarafından yürütülüp götürülmekten korkuyordu. Postane ona hıyanet edebilirdi. Isabelle ona mümkün olduğunca seyrek mektup atmalı, mektubun üzerine sadece "Rimbaud" yazmalıydı ("Sakın 'Arthur' yazma"). Daha da iyisi, Isabelle farklı bir postane kullanmalıydı. Hasta bir polis müfettişi, asker kaçağı hikâyeleriyle onun canını sıkıyordu ve herif "bana karşı bir numara planlıyor" diyordu.

Aslında Rimbaud'nun askere çağırılması ya da hapse gönderilmesi gibi bir tehlike yoktu. Askeri kaydı onun daima tüm yasal gerekleri yerine getirdiğini gösteriyor[5] ve annesiyle kız kardeşinin durumu açığa çıkarmasının bu kadar uzun zaman alması şaşırtıcıdır.

Rimbaud'nun asıl korkusu sonunda askere çağırılmaktı. Doktorlar, Haziran'ın sonunda onun "iyileşmiş" olduğunu bildirdiler ama Rimbaud düşmanını tanımayı öğrenmişti. Geceleri hiç uyumadan yatıyor, alt odalardaki hırsızın sesine kulak kabartıyordu:

> Sana gerçeği söyleyeyim, ben içten iyileştiğimi bile sanmıyorum. Bir tür patlama bekliyorum...
>
> Benim başka hastalıklara yakalanmaktan korkmama yol açan şey bu uykusuzluk. Korkarak öteki bacağımı düşünüyorum; benim kalan tek destek aracım o! [...] Belki de kaderim bir *cul-de-jatte** haline gelmek! Düşünüyorum da, askeri yetkililer o zaman beni rahat bırakır artık!

Rimbaud 23 Temmuz'da gitmeye karar verdi. Doktor bir hava değişimi tavsiye etmişti ve Rimbaud da zaten kaçıp gitmek için çıldırıyordu. Hastane hastalık kaynıyordu: "Çiçek hastalığı, tifüs" ve çok dayanıklı bir can sıkıntısı virüsü. Küçük taşra istasyonu Voncq'da trene bir sandık gibi yüklenecekti.

---

* Tam karşılığı "kâse dipli": İki bacağı da kesik.

Isabelle'e yazdığında ısrarla, Roche'da üst katta bir odaya yerleştirilmek istedi. *Cehennemde Bir Mevsim*'in doğduğu yere dönecekti. Karakter on sekiz yıl sonra, hayalin gerçeğe ne kadar benzediğini görmek için evine dönüyordu.

> Geri döneceğim, demirden kollar bacaklarla, kararmış derimle, öfkeli gözlerle...*

* * *

La France Moderne 1891 Şubat-Mart sayısında büyük keşfini duyuruyordu:

> Bu kez bulduk onu! Arthur Rimbaud'nun --büyük Rimbaud'nun, gerçek Rimbaud'nun, *Illuminations*'un Rimbaud'sunun- nerede olduğunu biliyoruz.
> Bir Dekadan şakası değil bu.
> Ünlü kayıp şairin inini bulduk.

Rimbaud'nun Afrika'da saklandığı yer keşfedilmişti ama birinin onu kuzeybatı Fransa'daki çamurlu mezrada bulma tehlikesi yoktu. Eğitim Bakanlığı'nda çalışan Delahaye, karısı ve üç kızıyla Paris'in bir banliyösünde yaşıyordu. Nihayet, Fransız edebiyatının büyük yaşlı *enfant*'ı olarak bilindiği günleri gören Verlaine bir şikayetler kokteylinden, romatizma, kalp hastalığı, diyabet ve frengiden ötürü yeniden Hôpital Broussais'e yatacaktı. Germain Nouveau mistik bir kriz geçirmiş, Ekim ayında Paris'teki bir akıl hastanesinden gezgin bir dinsel şair olarak çıkmıştı.[6] Rimbaud'nun kardeşi Frédéric hâlâ üç kilometre ötedeki Attigny'de otobüs sürüyordu ama çok yoksul bir gebe kadınla evlenerek gözden düşmüştü, yok sayılıyordu ve karanlıkta bırakılmıştı.

Rimbaud'nun "haç yolu" başladığı yerde biteceğe benziyordu. Roche yeşildi, rutubetliydi ve eski kokularla kaynıyordu. Rimbaud'nun Afrikalı aklına göre, donmuş kuzeydi burası. "Kurt ini"nden Maurice Riès'e yazdığı mektupta, kemiklerindeki katılaşmayı yaz soğuğuna bağladı ve yeni bir cesurca maceraya girişme hevesini dile getirdi. "Ne zaman istersen" diye yanıtladı Riès, "İtalyanların dikkatini çekecek bir şey söylemediğin sürece, istediğin her türlü silahı Cibuti'den geçirebilirsin."[7]

Çektiği korkunç acıya karşın Rimbaud hâlâ geleceğinin planını yapıyordu. Silahtan gelecek parayla kendi ailesini kuracaktı. Isabelle'e göre

---

* A.g.e., s. 87.

planını değiştirmişti: "Bir burjuva kızının küçümsemesine maruz kalmaktansa, bir yetim yurduna gidip, anası babası suçsuz, eğitimli bir kız bulacaktı. Eğer bulamazsa, asil Habeş soyundan gelen Katolik bir kadın bulup evlenecekti."[8]

Rimbaud'nun, annesine melez bir torun verme olasılığını tartışması bile mümkün değildi. Roche'da yazdırdığı mektuplar günümüze kadar gelmemiştir ama yakınmaları Sotiro'nun yanıtlarından çıkarılabilir:

> Anne sevgisi gibi bir şey yoktur! Onun icazeti sana şans getirecek. İnanıyorum ki sen buna pek alışık değilsin. Ne olursa olsun, yüreğinde bizim için daima en büyük sevgiyi taşıyan annemizi dinlemeli ve saygı göstermeliyiz.

Rimbaud'nun basit bir tüberküloz enfeksiyonu geçirdiğini söyleyen yetersiz yerel doktorun genel teşhisi daha doğruydu: Madam Rimbaud ne zaman yüzünü gösterse "Rimbaud'nun yüzü kasılıyor". "Kadının sırf varlığının bile Rimbaud'da fiziksel rahatsızlığa yol açtığı görülüyor." "Bir gün, görünürde hiçbir neden olmaksızın kadına gayet açıkça, çekip gitmesini söyledi."[9]

Hava ne kadar kötü yahut ağrısı ne kadar çok olsa da, Rimbaud öğleden sonraları açık bir arabaya binip evden kaçıyordu: "İnsanların pazar ya da tatil günleri en iyi giysileriyle toplandığı yerlere götürülmek hoşuna gidiyor, [...] son on yılda her şeyin nasıl değiştiğini görmek istiyordu."[10] Kâşif hâlâ yabancı adetleri gözlerken, evini tekrar görüp göremeyeceğini düşünüyordu.

***

1922'de ve 1930'ların başında yapılan röportajlarda yerel dedikoduların trajik korosu:

> Onun gece yarısından sonra acıdan inlediğini, deli gibi bağırdığını ve sövüp saydığını, ya da sakinleşmek için, aristona* çocuk melodileri çaldırdığını duyardınız.[12]

> "Ne bu yaygara!" diyorum ona. "Atlatacaksın bunu, bu yaşında." "Asla!" diyor bana. Sonra uzaklara dikiyor gözlerini ve hiçbir şey söylemiyor, sanki ben orada yokmuşum gibi.[13]

---

* Kendi kendine çalan küçük bir org.

Arthur'a çiftliğin avlusunda, güneş doğduktan sonra bacağının sargısını çözmede yardım ettiğimi hatırlıyorum. Dinsizler gibi küfrediyor ve kutsal ekmek ayinine gittim diye benimle dalga geçiyordu.

[...] Annesi ve kız kardeşi Isabelle'in riyakâr birer bağnaz olduğundan ve köydeki herkesin, evi terk etme konusunda bütün suçun Yüzbaşı'da ve Arthur'da olmadığını söylediğinden eminim.[14]

***

O yıl sonbahar erken geldi. Birden bir don oldu, sonra sert rüzgârlar dalları çıplak bıraktı. Tekrar güneye yollanmanın zamanıydı.

Rimbaud çektiği acılar için kaynatılmış afyon kullanmıştı fakat Isabelle'den, sayıklamaları sırasında ruhunu dışarıya boşalttığını öğrenince dehşete kapıldı. Bunun yerine, acıya dayanmaya karar verdi.[15]

Uzun bir yolculuğa dayanamaz göründükçe, gitmeyi daha çok istiyordu. Kurban etme eylemini gerçekleştiren cerrahın, onu nasıl tedavi edeceğini bildiğini düşündü.[16] Marsilya'da denize yakın ve sağlığının geri dönüyor olduğunu hisseder hissetmez Afrika'ya gitmeye hazır olacaktı.

Son ay, otuz bir yaşına basmış Isabelle için hızlandırılmış bir eğitim olmuştu. Arthur'un –tuhaf, "oryantal ifadeler"le dolu, "enfes" bir tarzda anlattığı[17]- Afrika ve Arabistan hikâyeleri, ağabeyinin vaktiyle bir şair olduğunu hâlâ bilmemesine karşın, Isabelle'in edebiyat hevesini tutuşturdu. (*Cehennemde Bir Mevsim* basıldığında kız henüz on üç yaşındaydı ve annesi Arthur'un yazar çizerliğinden ona kesinlikle söz etmemişti.) Kızın yaşamının zirve noktasıydı bu. Esmer tenli kâşif, onun ilgilenmesi gereken ilk kişiydi. Annesinin belirgin kayıtsızlığı kızı şok etmişti; kadın Arthur'un, bu küçük talihsizliği pireyi deve yaparcasına abarttığını düşünüyordu sanki.[18] Ama Madam Rimbaud'ya, tatsızlık yahut öfke dışında bir şeyi dışa vurmak daima zor gelirdi. Kadın, gözde oğlunun evden sakat bir halde ve büyük acılar çekerek ayrıldığını görünce, duruma uygun bir duygusal dışavurum görüntüsünü zorlukla takınabildi.

***

Yola çıkma günü 23 Ağustos 1891, pazar olarak belirlenmişti. Isabelle annesinden, Arthur'a Marsilya'ya kadar eşlik etme konusunda özel bir izin aldı.

Arthur sabah saat 3'te, üç kilometre ötedeki istasyondan saat 6.30'da kalkacak trene yetişmek için tam zamanında kalkmıştı. Ama çiftlik işçileri biraz ağırkanlıydı ve at uyanmayı reddetti.

Araba karanlık tarlaların arasından tıngır tıngır giderken, Rimbaud deriden kemerini çözüp hayvanı hızlandırdı, fakat istasyona vardıklarında tren kalkmıştı. Sıkıntılı bir tekrar için yine çiftliğe döndüler, sonra saat 9.30'da, 12.40 treni için tekrar yola çıktılar.

İstasyonda geçen iki saatlik bekleme sırasında, eski Rimbaud, yani "Les Assis"in ve "A la Musique"in ironik antropologu son bir kez görünüverdi. İstasyon şefi bir kestane ağacının dibinde sıradan bir çiçek tarhı düzenlemişti: Keyifsiz yıldızçiçekleri ve kumdan bir çemberle çevrili bir dalya çiçeği. Ne yazık ki, Isabelle ağabeyinin yaptığı yorumun tekrarlanamaz olduğunu söyledi.[19]

Tren geldi. Hattın on altı kilometre ötesindeki Amagne'da Rimbaud Paris trenine yüklendi. Vagonun her silkinmesi vücudunu acılara boğuyordu. Kesik bacağı kalın abasının ve bir battaniyenin üzerine dayalı vaziyette, sol dirseğini pencere kenarına, sağ kolunu da önündeki sandığına dayıyor, ama sarsıntıları kesmek için harcadığı çabalar boşa gidiyordu.

Hava ılık ve güneşliydi. Pencereden, nehirdeki yatları ve bahçelerdeki yazlık giysileri görüyorlardı. Kısa bir süre sonra tren pazar gezmesine çıkmış ailelerle doldu. Rimbaud diğer yolculara, yükselen ateşten ötürü boş gözlerle bakıyordu. Herhalde yeni bir ameliyatın gerekeceği Marsilya'yı düşünüyordu.

Akşamın ilk karanlığıyla Paris varoşları göründü. Tren akşam saat 6.30'da, büyük maceraların başladığı Gare de l'Est'e girdi. İçinden geçen ani bir umuda kapılan Rimbaud, gidip geceyi bir otelde geçirmelerine karar verdi. Paris'in cerrahları da bir tedavi bilirdi herhalde.

Plan işleseydi, sallana sallana Rimbaud'nun hastane yatağına doğru gelen Verlaine'in dazlak kafasını ve tütünden boyanmış bıyıklarını görecekti. Fakat araba bulvarda giderken yağmur başladı ve sokaklar boşaldı. Rimbaud parlayan kaldırımlara ve taşan su kanallarına baktı baktı ve sürücüye yönünü değiştirmesini söyledi. Dosdoğru Gare de Lyon'a gidecekti. Güneş doğarken güneye varmak istiyordu.

O sırada, nehrin karşı yakasındaki Saint-Germain-des-Prés'nin sakin bir sokağında, bir yayıncının masasında bir yığın şiir duruyordu. Charleville'li bir çocuk tarafından yirmi yıl önce yazılmışlardı. Rodolphe Darzens adında genç bir gazeteci, Verlaine'in *Les Poètes Maudits*'de çıkan Rimbaud hakkındaki makalesinde okuduğundan beri hep bu harika şiirlerin peşindeydi. Şiirlerin tam bir baskısı, biyografik bir önsözle birlikte yayımlanmak üzereydi.

Şiirlerin birçoğunu Izambard ve Demeny dışında hiç kimse görmemişti. "Le Limaçon" gibi korkunç birkaç sahte şiir son moda *Décadent*'lardan gelip araya sızmıştı ama gerçek şiirler bunları yaratanın, entelektüel bir hastalık gibi, taşranın rutubetli odalarında cerahatlenen en büyük romantik imgelemlerden biri olduğunu gösterecek kadar güçlüydü,

> Dışarıdaki sokaktan sesler gelirken nihayet,
> Yalnız, yatarak ağarmaz çarşafların üzerinde
> Ve denizdeki yelkenlerin vahşi hayalleriyle!

40. Bölüm

Deniz

"Çabuk! Var mı başka yaşamlar?"
("Kötü Kan", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Rhône vadisinde güneş doğarken Rimbaud kendinde değildi. Roche'dan ayrıldığından beri hiçbir şey yememişti. Paris istasyonunda, beyaz derili delilerin ülkesini ziyaret eden Danakil kabilesinden biri gibi, bir askeri üniforma görünce histerik kahkahalar atarak yere yığılmıştı. Bir uyku ilacı yaptırılmış, fakat ilaç etkisini çok geç göstermişti. Provence'ın sıcağı tahta kepenklerin arasından kompartımana girerken birçok kez kâbuslardan uyandı.[1]

Yıllar önce, özgürlük yollarından biriydi bu: Lyon, Valence, Orange, Avignon, Arles ve sonunda, Messageries denizcilik şirketi gemilerinin Süveyş'e ve ötesindeki dünyaya demir aldığı Marsilya.

Tren görevlileri Rimbaud'yu taşıyıp istasyon avlusuna götürdüler. Isabelle onun bir arabanın arka koltuğuna yerleştirilmesini sağladı ve fayton onları bir buçuk kilometre ötedeki hastaneye götürdü.

Sırf, askeri yetkililerin hâlâ kendisinin peşinde olması ihtimaline karşı, adını "Jean Rimbaud" –başka bir Rimbaud- olarak kaydettirdi...

Asker kaçağı son kaçışını planlıyordu.

***

Bundan sonraki bir ayın olayları bilinmiyor ama sır değil. Isabelle 22 Eylül'de eve mektup yazdığında ağabeyi tünelin daha da bir ilerisindeydi: Gözlerinin etrafında siyah halkalar; sürekli bir terleme; kalbinde ve kafasında onu gündüz baygınlığından uyandıran ani şoklar.

Haftada bir yatağı yapılırken, kurumuş kalmış vücudu çıplak halde bir sandalyeye oturtulup sağdan soldan destekleniyordu. Sağ kolunu kullanamaz olmuştu. İki hafta sonra sol kolu tuhaf bir şekilde kurudu ve "dörtte üçü felç oldu". Isabelle annesine haber vermeye devam ediyordu: "Duygularını yeniden kazandığından beri hep gözyaşları içinde. Felçli kalacağına inanmıyor (eğer yaşarsa, yani). Doktorlar onu kandırdığından, ya-

şama ve iyileşme umuduna sarılıyor." "Beni kucaklıyor, içini çekip ağlayarak onu bırakmayayım diye yalvarıyor."

Roche'dan her zamanki haberlerin –hasta bir at, haylaz uşaklar- yanı sıra bir iki kısa ve manalı not ve Arthur'un aptalca bir şey yapmaması isteği geldi. "30.000 frankının Roche'da olduğunu düşünüyor" diyerek rahatlattı Isabelle annesini, "ve ona, senin o parayla yatırım yaptığını da söyledim. O parayı geri almaya gerçekten kararlıysa da, mesele böylece yaklaşık bir ay sonraya kalacaktır."

3 Ekim'de doktorlar son bir çare olarak elektriği denemeye karar verdi. Cansız kola elektrotlar bağlandı ve bir spazm yaratıldı ama hiçbir şey olmadı. Bir doktor, Isabelle'den Marsilya'da kalmasını istedi: "Bu durumdayken onu sizin varlığınızdan yoksun bırakmak acımasızlık olur." Isabelle, doktorun sözlerini çiftliğe dönmesini isteyen annesine bildirdi.

Afrika'dan dostça mektuplar geliyordu hâlâ ve Alfred Bardey ziyaret ediyor, takma bacaklar konusunda moral verici konuşmalar yapıyor ve Rimbaud'yu kırdaki evine gelip nekahet dönemini orada geçirmeye çağırıyordu.[2]

Fakat özel olarak sipariş edilmiş bacak kutusunun içinde gelince Rimbaud –yanlışlıkla tabut sandıktan sonra- gözlerini dikip, umutsuz bir halde baktı kutuya: "Ben hiç takamayacağım bunu." "Bitti, her şey bitti. Hissediyorum, ölüyorum ben."

***

Diğer Arthur Rimbaud içinse yoğun bir hayat başlıyordu. *Revue de l'Évolution Sociale, Scientifique et Littéraire*, "Şairler ve Dejenereler" üzerine bir dizi yayımlıyordu. Bir doktor, namevcut şair hakkında uzman görüşünü sunmuştu: O gayet açıkça "aklını oynatmış"tı.[3] (Teşhis *Le Decadent*'daki sahte şiirlere dayanıyordu.) Ama bu deli neredeydi şimdi? Paris'e daima birtakım söylentiler geliyordu. "Tuhaf başlıklı" bazı "güzel şiirler" görmüş olan George Moore, *Cehennemde Bir Mevsim*'in yazarının muhtemelen hâlâ var olduğunu, fakat uzak bir yerde olduğunu duymuştu.

> Avrupa'dan ayrılıp, Kızıldeniz sahilindeki bir Hıristiyan manastırına gidip ebediyen oraya kapanmış ve manastırın bulunduğu kayalık burunda, Tanrının inayeti için toprağı kazarken görülmüş.[4]

Tüm o hayali Rimbaud'lar arasında gerçeğe en yakını buydu. "Doğunun alacakaranlığında toprağı kazan tek başına figür" Rimbaud'nun düşüncesinde de vardı. Güneşin hastane pencerelerinde hareketini seyrediyor ve Nice'e, Cezayir'e yahut Aden'e –hatta her tarafı kemiklerle dolu Obuk sahillerine- gitmeyi hasretle düşlüyordu. Isabelle onunla birlikte gelmek isteseydi gitmeye kalkışabilirdi.

***

5 Ekim'de hemşireler onun çarşaflarını değiştirmeyi bırakmıştı. Her hareket ona büyük acı veriyordu. Sol bacağı soğumuş, gözkapaklarından biri düşmüştü. Çarpıntısı vardı ve kabızlık çekiyordu. "Geceleri" diyordu Isabelle annesine, "terden sırılsıklam olmaya razı oluyor ve gece hemşiresinden yardım istemekten kaçınıyor."

Karanlık bastıktan sonra korkunç şeyler oluyordu ona...

> Hemşireleri, hatta rahibeleri olması hiç mümkün olmayacak çok kötü şeylerle suçluyor. Ona herhalde rüya görmüş olduğunu söylüyorum fakat ikna olmuyor ve bir saf ve bir aptal olduğumu söylüyor bana.

Rimbaud iyileşmeyeceğini biliyordu. Isabelle'e üstünkörü birtakım talimatlar verilmiş ve tedavi ona bırakılmıştı. Kız onu yıkıyor ve vücuduna merhem sürüyordu. Rimbaud'nun isteği üzerine kız onun saçlarını kazıdı, böylece ellerinde makasla gelen hemşireler Rimbaud'yu rahat bırakacaktı. Kız ara sıra elektrotlar takıyor ve hissiz kola galvanik akım vermeye çalışıyordu.

Tüm dehşete ve külfete karşın, Isabelle yeni bir tür mutluluk yaşıyordu. Arthur'un talihsizliği sayesinde, hayatında ilk kez evden kaçmıştı. Rimbaud'nun, kehanetten müstehcene dek uzanan konuşmaları daha büyük bir dünyaya pencereler açmıştı. "Havanın her zaman parlak güneşli" olduğu ve "her türden, çığ gibi meyve"nin bulunduğu Marsilya'da, yetişkin bir kadın muamelesi görmek gibi hiç bilmediği bir deneyim yaşamıştı.

> İnsanın, kendisine saygı gösterilmesini ve hatta hak ettiği değerin verilmesini görmek ve hissetmek istiyorsa geleceği yer burası. Buranın ince görgüsüyle, Roche'un şık gençlerinin vahşi kabalığı arasında ne kadar büyük fark var! [...] Ben sadece yaşlı adamlarla konuştuğumdan, kimsenin bana karşı söyleyecek bir şeyi olamaz.

Rimbaud otuz yedinci doğum gününü büyük acılar içinde geçirdi. Kesik bacak şişmiş ve kalçasıyla karnının arasında kocaman bir şişlik ortaya çıkmıştı. Doktorlar geldi ve durumu çok beğendi.

Isabelle'e göre hastane papazı daha ketumdu. Öğürme ve tükürmeleri görünce, "istemsiz bir davranışla kutsallığa halel gelmesinden korkarak" Komünyon sunmamaya karar verdi.[5] Hasta, İsa'nın etiyle tıkanıp boğulacaksa son ritüeller yapılamazdı.

Rimbaud'nun tek tesellisi geceleri yapılan morfindi. Sayıklama sırasında, kız kardeşine bazen Djami diyordu. Uşağına 3000 frank bırakmak istiyor ve mezarlığın denize yakın olduğu Aden'e götürülmek istiyordu. Anlaşılan, kız kardeşine zahmet vermemek için bu fikrinden vazgeçti.

Gerçeğin boy gösterebileceği bir ortam değildi bu. Bu noktadaki yazışmalar arasında, Isabelle'den annesine gönderilmiş bir mektup kendi kendini kandıran bir kaçığın elinden çıkmış gibi duruyor:

> Tanrıya bin kez şükürler olsun! Pazar günü bu dünyada yaşadığım en büyük sevinci yaşadım. Ölmek üzere yan tarafımda yatan o zavallı, talihsiz bir günahkâr değil artık; erdemli bir insan, bir aziz, bir şehit, seçilmiş biri!
>
> [...] Rahip yanımızdan ayrılırken bana, tuhaf ve tedirgin bir yüz ifadesiyle, "Ağabeyinizde iman var yavrum" dedi [...]. "Üstelik böylesine nitelikli bir imanı hiç görmemiştim!"
>
> [...] Ve [Arthur] ayrıca bana, "Evet, sadece dinden çıkmış gibi yapana inandıklarını söylüyorlar" dedi çok üzgün bir şekilde, "fakat öyle ki, insanlar yazdıklarını okuyacaklar. Ticari bir numara bu!"

Bu şaşırtıcı mektup 28 Ekim 1891 tarihlidir ki bu da, Isabelle sevincini üç gün bastırabilmiş demektir (28 Ekim Çarşamba'ya rastlar).

Rimbaud'nun dinden çıkmasıyla ilgili pasaj, Isabelle'in, annesine gönderdiği diğer tüm yazılardan oldukça farklıdır. Tarzı, biçemi ve ikiyüzlü yazarlara yapılan gönderme Rimbaud'nun ölümünden sonraki döneme aittir. Bu mektup belli ki sonradan, muhtemelen de Isabelle'in, Arthur'un "Les Premières Communions" gibi şeytani şiirler yazmış olduğunu fark etmesinden sonra düzenlenmiştir.[6] Hiç kimse –özellikle de Ardennes'de okunan hiçbir gazete- onun azizleştirilmiş ağabeyinin eskiden "bir serseri, bir Komüncü, bir dolandırıcı, bir karaborsacı, bir Karlist, bir kabadayı, bir ayyaş, bir deli ve bir haydut"[7] olduğunu söylemeyecekti. "Biyogra-

fi söz konusu olduğunda" diye yazmıştı kız 1892 Ocak ayında, "sadece tek bir temaya izin veririm, o da benim temamdır."[8]

Rimbaud, itirafını işkenceyle almış olan Tanrı'yı tanımışsa bile, söz konusu Tanrı'nın adını anmak pek akıllıca olmazdı. Isabelle onun, böyle durumlarda Kuran'ın emrettiği cümleyi tekrarladığını bizzat duymuştu: "Allah kerim!"[9]

Ölmekte olan insanların, hatta en korkunç durumdakilerin bile, ruhlarını teslim etmeden önce birdenbire huzura kavuşması ve tümüyle net, açık bir şekilde konuşması bilinmedik bir şey değildir. Isabelle böyle bir sükûnet anına tanık olmuş ve kendi istediği şekilde yorumlamış olabilir. Hatta, belli belirsiz Kutsal Kitabı çağrıştıran bir şey de duymuş olabilir.

> Uyanınca pencereden, bulutsuz bir gökyüzünde sürekli parlayan güneşe bakıyor ve ağlamaya başlayarak, güneşi bir daha hiç dışarıda göremeyeceğini söylüyor. "Ben toprağın altına gireceğim" dedi bana "ve sen güneşte yürüyeceksin!"

* * *

Böylesine sessizlikle dolu bir yaşam süren Rimbaud'nun son hakiki sözleri şaşırtıcı bir hatıradır.

9 Kasım 1891'de Rimbaud, Isabelle'e bir mektup yazdırdı. Mektup, isimsiz bir "Directeur"e hitap ediyordu. İlk başta hastanenin direktörünü düşünüyormuş gibidir ama sonradan, özlemler yelkenleri doldurunca, onu Afrika'ya geri götürecek gemi şirketinin direktörüne hitap eder hale gelir.

Zaman ve mekân karışmıştı. Rimbaud Aden'de ya da Harer'de bir fildişi kervanı düzenliyordu. Gönderilen her şeyin yerine varmasını sağlamak için envanter dikkatle yapılmalıydı. Kendisinin hastane hesabında görünen bir borç yoksa gitmekte serbest olacaktı.

"Aphinar" denen bir yerden –ya da bir gemiyle- yola çıkacaktı. Bu isim hayali gibi geliyor. Herhalde, bir zamanlar varolan bir tekneyi hatırlıyordu yahut deniz fenerinin Arapçasını: *al fanâr.*[10] Ama bu bile kesin değildir. "Aphinar" bir sözcüktü sadece.

Kalem: sadece 1 fildişi
Kalem: 2 fildişi
Kalem: 3 fildişi
Kalem: 4 fildişi
Kalem: 2 fildişi

M. le Directeur,

Hesabınızda bir borç bırakıp bırakmadığımı sormak istiyorum. Bugün bu servisten aktarma yapmak istiyorum. Adını bile bilmiyorum ama her ne idiyse, Aphinar hattı olsun. Tüm o servisler her tarafta var ve ben, sakat ve mutsuz, hiçbir şey bulamıyorum; sokaktaki bir köpek bile söyleyebilir bunu size.

Bundan ötürü lütfen bana Aphinar'dan Süveyş'e servislerin tarifesini gönderin. Ben tamamen felçliyim ve vakitlice binmek istiyorum. Gemiye ne zaman çıkarılmam gerektiğini söyleyin bana.

***

Rimbaud ertesi sabah saat onda öldü.

Sonsöz

"Belki de *yaşamı değiştirecek* gözleri vardı?"
("Sayıklamalar I", *Cehennemde Bir Mevsim*)

Ceset meşe bir tabutla Paris'e, sonra Charleville'e götürüldü. 14 Kasım'da tren istasyonuna vardı.

Madam Rimbaud, cenazeyi sanki tıbbi bir acil durummuş gibi hızla düzenledi. Rimbaud'ya yirmi iki yıl önce Collège de Charleville'de öğretmenlik yapmış olan Rahip Gillet'e, dini töreni hazırlaması için bir saat verilmişti.

Rahip dört kantoru, sekiz korocu çocuğu, mum taşıyacak yirmi yetim kızı, kilise görevlisini, çan çalacak birini, cenazeciyi ve mezar kazıcıyı biraraya getirebildi. Sabah saat 10.30'dan hemen önce, 1875'te Rimbaud'ya müziğin ilkeleri hakkında hızlı bir kurs vermiş olan orgcu, en iyi giysilerini giymiş halde sokakta koştururken, acaba Madam Rimbaud'nun hangi yakını öldü diye merak ediyordu.[1]

Pahalı, birinci sınıf bir cenazeydi. Kimse gelmedi, çünkü kimse çağırılmamıştı ve yerel basında hiçbir duyuru çıkmamıştı.

Rimbaud'nun cesedi aile kabristanına kondu. Süslü beyaz mezar taşında sadece adı, yaşı, ölüm tarihi ve "Onun için dua edin" sözleri vardır. Mezar taşı mezarlık kapısından girer girmez hemen içeride, kentten çıkıp batıya doğru giden kasvetli caddenin yukarısındadır.

Charleville mezarlığında Rimbaud'nun kemiklerinden başka bir şeyi yoktur. Zamanı daha iyi geçirmenin başka yolları var: Cafcaflı Café de l'Universe'de, ("her şeyin, çiçeklerin ve ağaçların terbiyeli olduğu") Square de la Gare'da, üzerinde muhteşem derecede yersiz bir yazı –"Jean Arthur Rimbaud'ya / Hayranları / Devlet"- bulunan büste ve kaidesindeki tarh içindeki bitkilere bakarak içki içmek; (şimdi Quai Arthur Rimbaud olan) Quai de la Madeleine'deki evin karşısındaki Rimbaud Müzesi'nden onun bir şiir kitabını satın almak ya da 1991'de Fransız öğrenciler arasında yapılmış ankete göre, beşte biri kendini Arthur Rimbaud gibi gören[2] yerel lise öğrencilerini dinleyerek, şiirlerin Charleville gençlerinin aksanıyla nasıl okunacağını öğrenmek mesela.

***

Rimbaud, öldüğünün ertesi günü yine haberlerde yer aldı. Onun *Le Reliquaire* adlı vezinli şiirlerinin baskısına, Rimbaud'nun biyografı Rodolphe Darzens'in isteğiyle polis tarafından el konulmuştu. Darzens, yayıncının onun notlarını alıp birbirine yamayarak gülünç, dedikodu gibi bir önsöz haline getirdiğini görünce dehşete kapılmıştı.

Fakat ortalığa sızan kopyalar, yabancıların odalarına girer gibi, insan aklının en karanlık bölümlerine girerek evi gibi yerleşen, hayvani bir küçük serseri olarak Rimbaud'nun ününü desteklemeye yetti. Étienne Carjat'ın bıçaklanması bütün ayrıntılarıyla yeniden anlatılmıştı ve Verlaine ile Belçika'da yaşanmış "küçük bir dram"a göndermeler vardı.

Kitap, ödül kazanan bu öğrencinin Fransız şiirinin çiçek bahçesini usta bir çizmeyle çiğnediğini gösteriyordu. Bunlar genel olarak argo ve müstehcen şeylerdi fakat, anlaşılmaz şiirlerde bile gerçek bir yaşantının kokusu vardı.

Rimbaud'nun şiirlerinin çoğu, avangardın ötesinde takdir edilmesi mümkün olmayacak kadar zor ya da dehşet vericiydi. Yaşamı hakkındaki bilgiler onun tuhaflığını tümüyle doğruluyordu. *Le Reliquaire*'e el konulması hakkında yazan gazeteciler, Arthur Rimbaud'nun ciddi bir şair sayılamayacak kadar ilginç biri olduğu yolunda bir izlenim vermişti:

12 Kasım: Bir zamanlar Hugo'nun "çocuk Shakespeare" olarak nitelendirdiği Rimbaud şimdi "Uganda'da bir köle tüccarı"dır. *(L'Écho de Paris)*

17 Kasım: "Tahammül edilmez bir yaşıttı. Onu tanırım. Yemeğini tıkınırdı ve masa görgüsü yoktu. [...] Ürkek kişiler onun olduğu yerlerde birtakım endişeler yaşamıştı. [...] Yirmi yıl önce onun yıldız falına bakarken, sonunun darağacında bitmeyeceğinden pek emin değildik." (Edmond Lepelletier, *L'Écho de Paris*)

28 Kasım: "Şair Arthur Rimbaud'nun Paris'te olduğu, bacağının kesileceği düşünülüyor. Olağandışı ve gizemli bir karakter bu Arthur Rimbaud. Geçenlerde şiirleri *Le Reliquaire* başlığıyla yayımlandı." (Anatole France, *L'Universe Illustré*)

1 Aralık: "Afrika'da, Harer'de, Cape Guardafui'de yaşıyor olduğu söylendi." "Hayvani zevkler, vahşi maceralar ve şiddet dolu bir yaşam dışında her şeyi tekmeleyip atmış olan tüm şairlerin bu en tuhafı, şiiri bırakmış gibi görünüyor." (Remy de Gourmont, *Mercure de France*)

1 Aralık: "Tamamen iyileşen Arthur Rimbaud, yapıtlarının baskısını gözden geçirmek için kısa bir süreliğine gelecek." *(Entretiens Politiques et Littéraires)*

6 Aralık: "Arthur Rimbaud'nun öldüğü bildirildi. [...] Marsilya limanında öldü." *(L'Écho de Paris)*

6 Aralık: "Şair Arthur Rimbaud'nun Sembolistler ve Dekadanlar tarafından, kendilerinin en ilginç öncülerinden biri olarak kabul edildiği gayet iyi biliniyor.

Eğer doğruysa, Quartier Latin'deki bazı söylentilere göre, kendisi hâlâ hayattadır ve Afrika'da bir zenci kabilesinde şeflik yapmaktadır ve bu olay [*Le Reliquaire*'e el konması] muhtemelen onun için son derece kayıtsız kalınacak bir meseledir." *(Le Monde Artiste)*

***

O Aralık ayında Isabelle matemdeyken, yerel gazetede çıkan nahoş bir yazıyla şaşırdı. *Le Petit Ardennais,* ağabeyi hakkında "M. D..."nin (Delahaye'in) birtakım notlarını yayımlamıştı. Bu yazılanlar onu saygın bir insanın tam tersi gibi gösteriyordu: Bir kâfir, bir terörist, polislere hakaret eden, karnını çöp yığınlarından doyuran biri ve Paul Verlaine'in arkadaşı.

Bu, Isabelle'in kariyerinin başlangıcıydı, bu dünyada Arthur Rimbaud'nun temsilcisiydi. 1897'de, Rimbaud'nun ilk biyograflarından biriyle, Paterne Berrichon adında, devam edip giden uzun cümlelerinin ortasında uyuyakalmış gibi bir izlenim veren, taammüden ahmak bir yazarla evlendi. Adamın asıl adı Pierre Dufour'du; ki bu da tesadüfen, *Cehennemde Bir Mevsim*'in bir pasajını hatırlatır:[3]

"– Güzel ve sakin eve giren şu kibar delikanlıyı görüyorsun: Duval'dir adı. Dufour, Armand, Maurice ya da ne bileyim? Bu kötü yürekli budalayı sevmeye adadı kendini bir kadın."*

Isabelle ve Berrichon birlikte, "gerçeği" yeniden kurmaya giriştiler: Rimbaud "gençlikteki düşüncesizlikleri"ni reddetmiş ve "yerlilerin ona, mucizevi yardımseverliğinden ötürü Aziz dediği" karanlık kıtada yaşamaya gitmişti.[4] Orada kendini tüm kirlerden temizlemişti: "İhtiras fırtınaları hiçbir insanın yaşamında bundan az iz bırakmamıştı."[5]

Isabelle ile kocası, Rimbaud'nun yarı vahşi bir münzevi olduğu düşünülmesin diye, "Aziz"in aynı zamanda hatırı sayılır meblağda para birik-

---

* A.g.e., s. 101.

tirdiğini gösterecek şekilde mektuplarını tahrif ettiler. Hiçbir ayrıntı çarpıtılmayacak kadar önemsiz değildi. 1887'de Rimbaud, sekiz kilo gelen 16.000 frankı taşımak zorunda kalmaktan yakınmıştı. Kandırmacalarında biraz aptalca titiz davranan Isabelle ve Berrichon rakamları –40.000 frank ve yaklaşık yirmi kilo olmak üzere- yükselttiler ki bu da, Rimbaud Kahire'de, yere konmuş bir albatros gibi sendeleye sendeleye dolaşıyordu demektir.

1901 yılında Brüksel'de *Cehennemde Bir Mevsim*'in sahipsiz nüshaları bulununca, Berrichon onları bulan adamı, Rimbaud'nun tüm yapıtlarını her şeyi temizleyen alevlere havale ettiği fantezisini koruma amacıyla, kopyaları yok etmesi için ikna etmeye çalıştı.[6]

Rimbaud'nun ölümünden sonraki kayınbiraderi tarafından üretilmiş tapınırcasına sadık biyografiler ve kitaplar, sadece safları kandırarak değil, kuşkucuları da gerçeğin Isabelle ve Berrichon'un söylediğinin tam tersi olduğuna inandırarak çok büyük zarar verdi. Otuzdan fazla yılını harcayarak Rimbaud'nun alaycı bir biyografisini, *Le Mythe de Rimbaud*'yu yazan René Étiemble kendi karşı mitlerini oluşturdu: Başarısız işadamı, köle tüccarı, "küçük oğlanlar"a meraklı, hırpani kolonici. Her iki mit grubu da bayağı bir dayanıklı çıktı.

1901'de Arthur'un büstünün açılışına katılmayan Madam Rimbaud, Arthur'un yapıtlarının ruhuna, hayranlarının çoğundan daha yakındı. Isabelle'in Berrichon'a dediği gibi:

> Onun Arthur'un kitaplarını okuduğundan kuşkuluyum ve okumamışsa da bu gayet iyi bir şey, çünkü kitapların tarzı ve felsefesi düşünülürse onlardan aşırı derecede nefret ederdi [...] ve enerjisinin geldiği bir anda azimle belki de her şeyi, yapıtları da, yorumları da yok ederdi.[7]

* * *

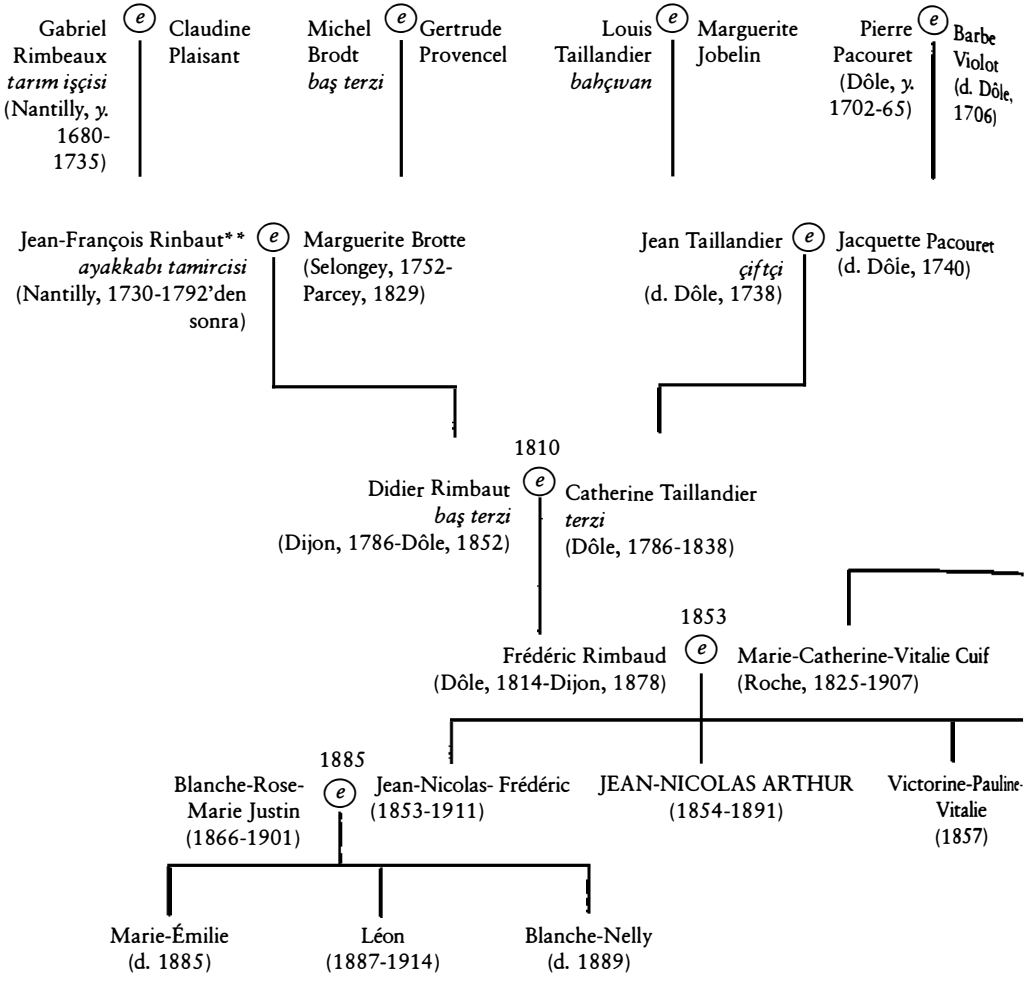
Madam Rimbaud'nun öldüğü 1907 yılında, Arthur'un yapıtlarının açık yollara ulaşmasını durdurmak için artık çok geçti. 1892'de *Cehennemde Bir Mevsim* ve *Illuminations*'un yeni baskıları, 1895'te *Poésies Complètes*'i [Toplu Şiirleri] çıktı ve hepsinde Verlaine'in birer önsözü vardı. Rimbaud'nun bilinen hemen hemen tüm yazıları Birinci Dünya Savaşı'na kadar yayımlanmıştı ve dikkat çeken istisnalar *Un Cœur Sous Une Soutane* (1924), "Zutist" şiirler (1942-61) ve İncil adaptasyonuydu (1948). Özel bir koleksiyonda, henüz yayımlanmamış en azından bir şiiri vardır[8] fakat

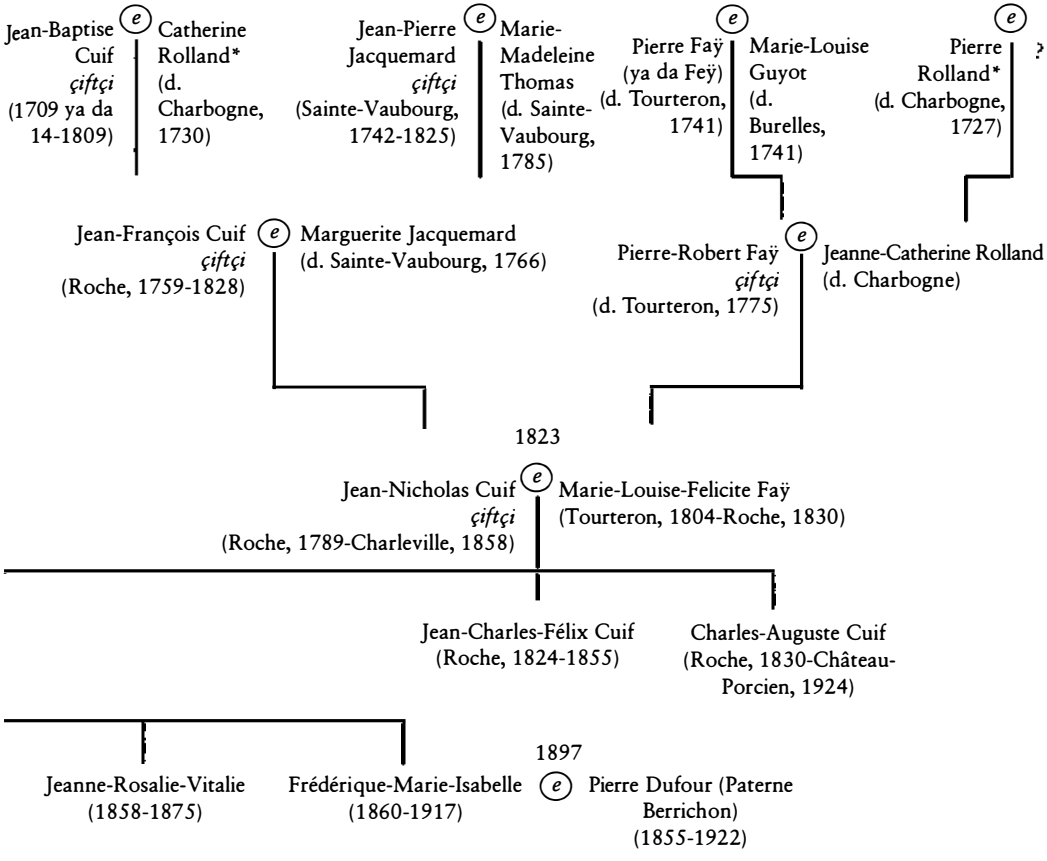
anlaşılan, 1942'de Harer'in hemen kuzeyindeki Dire Dava'da, müttefik birlikler kasabaya girdiğinde bulunmuş el yazmalarıyla dolu bavuldan bir daha hiç haber alınamamıştır.[9]

Okuyucuların çoğuna göre Rimbaud'nun şiiri, 1930'lara dek geç romantizmin tuhaf bir ileri mevzisi olarak kaldı; ama bu şiir, akademik müfredatlar ve kültür bakanları tarafından el konmasından sonra bile avangard aurasını korudu. Beat şairlerinin, 1968 Mayısı öğrencilerinin, entelektüel rock müzisyenlerinin ve gey hareketinin bir ikonu olarak Rimbaud, romantik idealleri ta yirminci yüzyıla dek taşımayı diğer tüm yazarlardan daha çok başarmıştır. Romantizmin en iyi kötü örneği –ve çok satan şairi- modern edebiyatın Lord Byron'u haline geldi: Yaşamı ve yapıtları aynı tehlikeli deneyin tamamlayıcı parçaları olarak görünen, kötü yola sürükleyen bir rol model.

Rimbaud, bu yüzyılın "lanetli, ücra sahilleri"nde, tanımadığı okuyucularını hem "cinnet"in insanı götürmesi kaçınılmaz olan cehenneme karşı uyaran, hem de oraya nasıl gideceklerini gösteren şüpheli bir varlıktır hâlâ.

EKLER

Gabriel Rimbeaux *tarım işçisi* (Nantilly, y. 1680-1735)
e
Claudine Plaisant
Michel Brodt *baş terzi*
e
Gertrude Provencel
Louis Taillandier *bahçıvan*
e
Marguerite Jobelin
Pierre Pacouret (Dôle, y. 1702-65)
e
Barbe Violot (d. Dôle, 1706)
Jean-François Rinbaut** *ayakkabı tamircisi* (Nantilly, 1730-1792'den sonra)
e
Marguerite Brotte (Selongey, 1752-Parcey, 1829)
Jean Taillandier *çiftçi* (d. Dôle, 1738)
e
Jacquette Pacouret (d. Dôle, 1740)
1810
Didier Rimbaut *baş terzi* (Dijon, 1786-Dôle, 1852)
e
Catherine Taillandier *terzi* (Dôle, 1786-1838)
1853
Frédéric Rimbaud (Dôle, 1814-Dijon, 1878)
e
Marie-Catherine-Vitalie Cuif (Roche, 1825-1907)
1885
Blanche-Rose-Marie Justin (1866-1901)
e
Jean-Nicolas-Frédéric (1853-1911)
JEAN-NICOLAS ARTHUR (1854-1891)
Victorine-Pauline-Vitalie (1857)
Marie-Émilie (d. 1885)
Léon (1887-1914)
Blanche-Nelly (d. 1889)

* Catherine ve Pierre Roland kardeştir.

** Raimbaud, Rimbaud, Rimbault, Rimbaut ve Rimbaux şeklinde de yazılır.

(e) Evlilik bağını gösterir.

Başlıca kaynaklar: Briet (1956 ve 1968); Godchot; Henry.

II. Rimbaud'nun Hayattayken Yayımlanmış Şiirleri

Bu listede Rimbaud'nun, *Moniteur de l'Enseignement Supérieur*'da yayımlanmış Latince okul şiirleri yoktur. Bu şiirlerden sadece * işaretiyle belirtilmiş üçü Rimbaud'nun bilgisi dahilinde ve izniyle yayımlanmıştır.

1870 2 Ocak - "Les Étrennes des Orphelins", *La Revue pour tous* içinde.*
13 Ağustos - "Trois Baisers" ("Première soirée"), *La Charge* içinde.*

1872 14 Eylül- "Les Corbeaux", *La Renaissance Littéraire et Artistique* içinde.

1873 Ekim - *Une Saison en Enfer* * [*Cehennemde Bir Mevsim*]

1878 Ocak - "Petit Pauvres" ("Les Effarés"), *Gentleman's Magazine* içinde.

1882 Haziran - "Le Chercheuses de Poux" (iki kıta), Champseur, *Dinah Samuel* içinde, yeni basım 1889 Eylül.

1883 Ekim - "Les Assis", "Le Bateau ivre" ["Sarhoş Gemi"], "Le Chercheuses de Poux", "Les Effarés", "Oraison du soir", "Voyelles" ["Sesliler"] ve "L'Éternité"den bölümler, "Paris se repeuple" ve "Les Premières communions" *Lutèce* içinde, Verlaine tarafından yayımlandı. *Les Poètes maudits* (1884 Nisan) içinde toplandı.

1886 11 Nisan - "Les Premières communions", *La Vogue* içinde.
Mayıs-Haziran- *Les Illuminations* (*Derniers Vers*'lerin bazıları da dahil olmak üzere), *La Vogue* içinde. Ayrı olarak da yayımlandı.

1888 Haziran "Le Buffet", "Le Dormeur du val" ve "Les Effarés", *Poètes lyriques français de XIXe siècle* (Lemerre antolojisi) içinde.
Ekim - Verlaine, *Les Poètes maudits*, yeni basım, "Le cœur du Pitre"in ("Le cœur volé") bir bölümü ve "Tête de Faune" ile birlikte.

1889 Ocak-Şubat "A la musique", "Ma Bohème", "Le Mal" ve "Sensation", *La Revue Indépendante* içinde.

1890 8 Şubat - "Le Buffet" ve "Sensation", *Le Petit Ardennais* içinde.
Mart - "Voyelles", Maupassant, *La Vie errante* içinde.
15 Mart- "Au Cabaret vert", *La Revue d'aujourd'hui* içinde.
15 Mayıs - "Le Buffet" ve "Sensation", *La Plume* içinde (*Le Petit Ardennais*'den alıntı).
15 Eylül- "Paris se repeuple", *La Plume* içinde.

1891 1 Kasım- "Bal des pendus" ve "Vénus anadyomène", *Mercure de France* içinde.
Kasım - *Le Reliquaire* (bkz. s. 452)

III. Tarihsel Olaylar

FRANSA 1870-1871

1870 *19 Haziran* - Fransa Prusya'ya savaş ilan etti.
1 Eylül - III. Napolyon Sedan'da Bismarck'a teslim oldu.
4 Eylül - Paris'te Üçüncü Cumhuriyet ilan edildi ve acil ulusal direniş hükümeti kuruldu.
19 Eylül - Paris kuşatması başladı.

1871 *28 Ocak* - Prusya ile ateşkes imzalandı.
8-15 Şubat - Prusya ile barış görüşmelerini yürütmeye yetkili ulusal meclisin seçimi yapıldı. Adolphe Thiers devlet başkanı.
26 Mart - Parisliler kendi devrimci hükümetlerini, Komün'ü seçti.
22-28 Mayıs - *Semaine sanglante*: Ulusal meclis birlikleri Komün'ü ezdi.

HABEŞİSTAN* 1872-1897

1872 IV. Yohannes Etiyopya İmparatoru.

1875 Mısır, Kızıldeniz limanlarını ve Harer'i işgal etti.

1884 *Eylül* - Mısır, Harer'den çekilmeye başladı.

1885 *Şubat* - İtalya, Habeşistan'ı sömürgeleştirme planıyla Massava'ya çıkarma yaptı.

---

* Habeşistan, yarı bağımsız krallıkları ile birlikte Etiyopya İmparatorluğu'nun yabancı adıydı. Bu krallıklardan en önemlisi, doğusunda Awash nehrinin sınır oluşturduğu, Menelik'in yönettiği Şeva'ydı. Dolayısıyla, Kızıldeniz kıyısındaki koloniler ve himaye altındaki bölgeler (Obuk, Tacura, vs.) ile Menelik'in 1887'deki kuşatmasına dek Harer, Habeşistan'a dahil değildi. Rimbaud mektuplarında, Harer'i kabile olarak Gallalar içinde, coğrafi olarak da Doğu Afrika'da konumlandırmıştır.

Mayıs - Emir Abdullahi Harer'i zaptetti.

1886 *8 Ocak* - Menelik Harer'i aldı; Makonnen vali olarak atandı.

1889 *9 Mart* - İmparator Yohannes öldü.
25 Mart - Menelik kendini Etiyopya imparatoru ilan etti (3 Kasım'da taç giydi).
2 Mayıs - Menelik İtalya ile "Sürekli Barış ve Dostluk Anlaşması" imzaladı.
Ekim - İtalyanlar Eritre'yi sömürgeleştirdi.

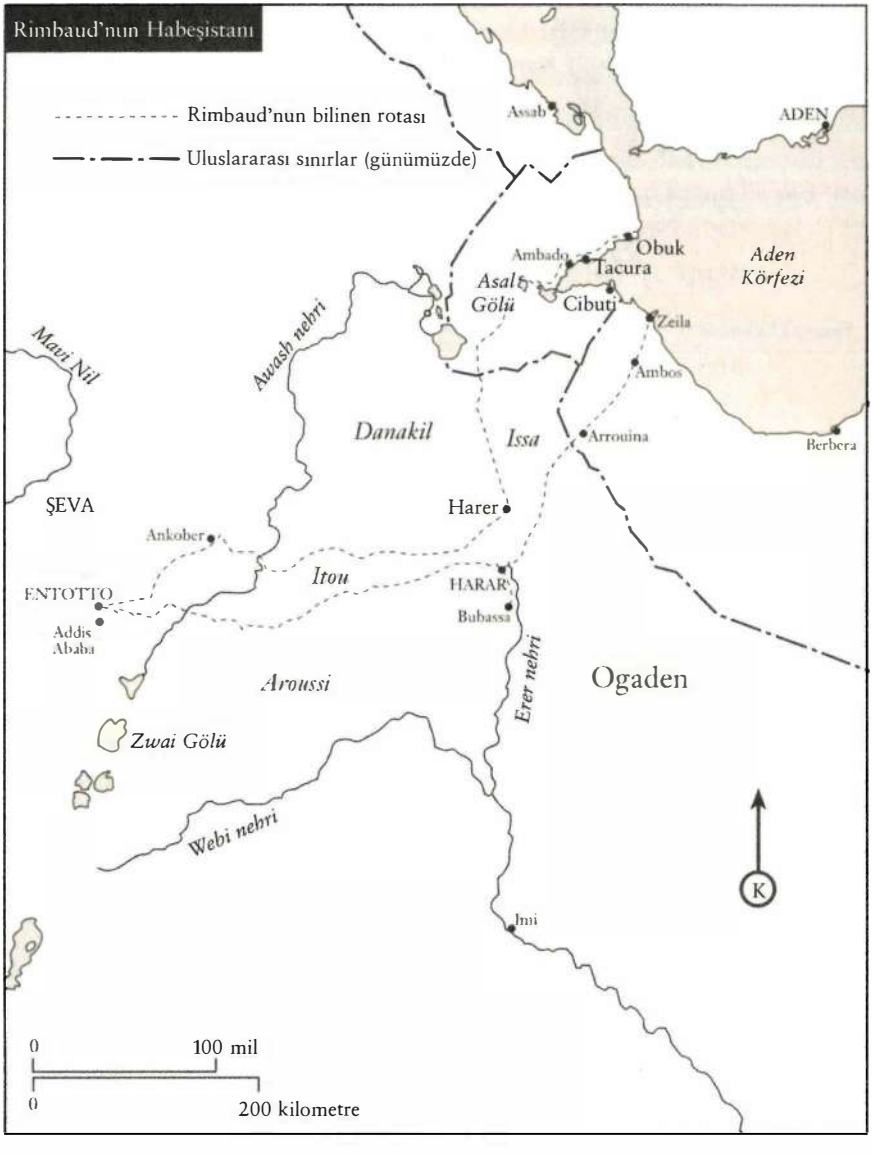
1890 *26 Ocak* - İtalya Adva'yı işgal etti.

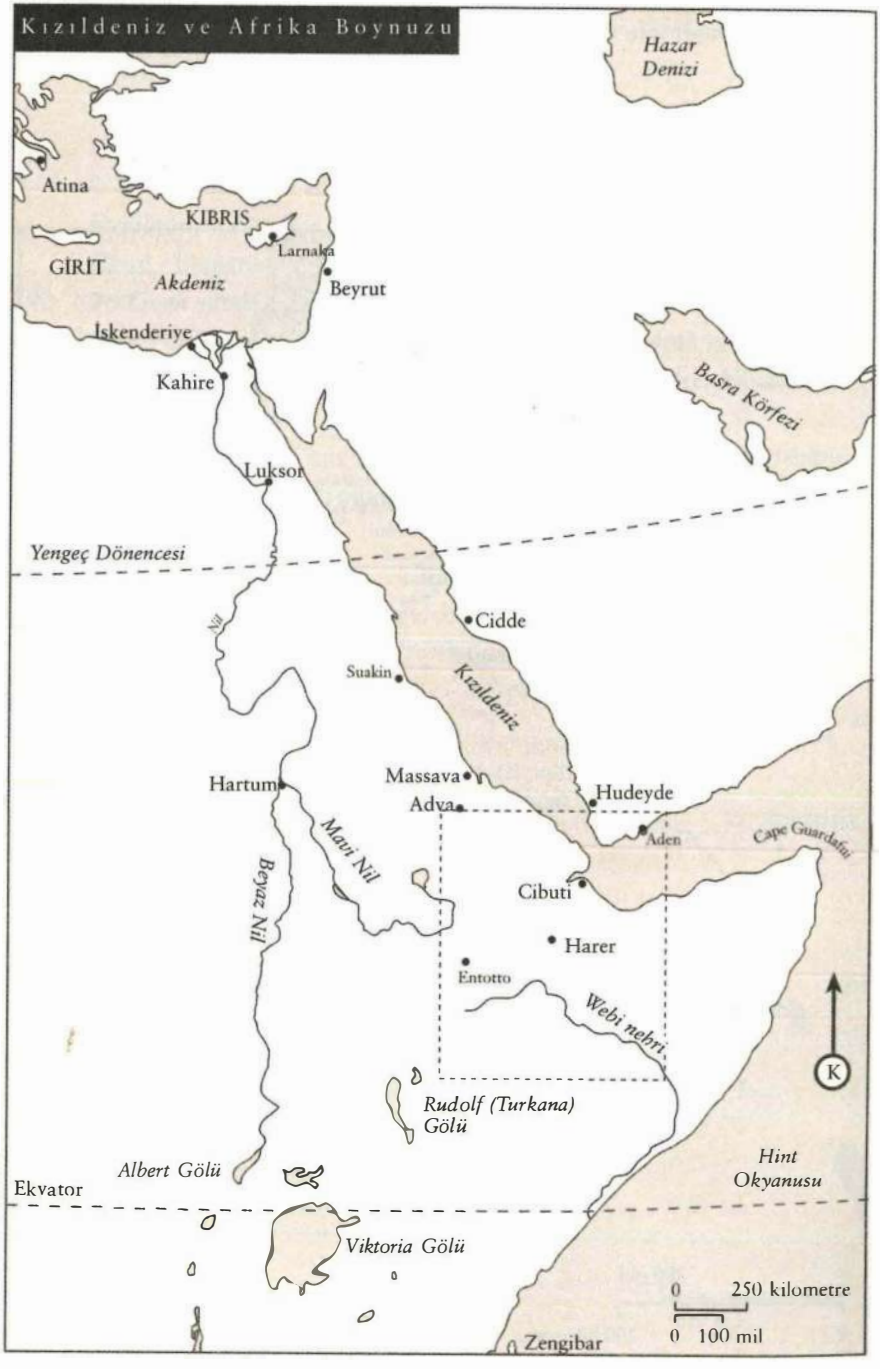
1891 (1887'de kurulan) Addis Ababa, imparatorluğun yeni başkenti oldu.

1896 *1 Mart* - General Baratieri (İtalya), Menelik tarafından Adva'da yenilgiye uğratıldı.

1897 *14 Mayıs* - Avrupa'nın büyük devletleri Etiyopya'nın bağımsızlığını tanıdı. İtalya Eritre'yi elinde tuttu.

IV. Haritalar

Kızıldeniz ve Afrika Boynuzu
Hazar Denizi
Atina
KIBRIS
Larnaka
GİRİT
Akdeniz
Beyrut
İskenderiye
Kahire
Basra Körfezi
Luksor
Yengeç Dönencesi
Nil
Cidde
Suakin
Kızıldeniz
Hartum
Massava
Adva
Hudeyde
Aden
Cape Guardafui
Mavi Nil
Beyaz Nil
Cibuti
Harer
Entotto
Webi nehri
K
Rudolf (Turkana) Gölü
Albert Gölü
Ekvator
Hint Okyanusu
Viktoria Gölü
0 250 kilometre
0 100 mil
Zengibar

V. Fransızca Metinler

Bu ekte Rimbaud'nun, çevirisi yapılarak alıntılanmış şiirlerinin orijinal metinleri yer alıyor. Yerimiz el verseydi orijinal metinlerin tümünü kapsayacaktı. Dilerim bu eksiklik, Rimbaud'nun şiir kitaplarının satın alınmasını teşvik etmek olarak yorumlanır...

I. KÖTÜ KAN

sayfa 6

Madame se tient trop debout dans la prairie
prochaine où neigent les fils du travail; l'ombrelle
aux doigts; foulant l'ombelle; trop fière pour elle;
des enfants lisant dans la verdure fleurie

leur livre de maroquin rouge!

sayfa 7

Et, rendus amoureux par le chant des trombones,
Très naïfs, et fumant des rosés, les pioupious
Caressent les bébés pour enjôler les bonnes ...

sayfa 12

Regret des bras épais [...]
Or des lunes d'avril au coeur du saint lit!

sayfa 12

Elle veut, elle veut, pourtant, l'âme en détresse,
Le front dans l'oreiller creusé par les cris sourds,
Prolonger les éclairs suprêmes de tendresse,
Et bave ... – L'ombre emplit les maisons et les cours.

sayfa 14 Je songeais à mon père parfois:
Le soir, le jeu de carte et les mots plus grivois,
Le voisin, et moi qu'on écartait, choses vues ...
– Car un père est troublant! – et les choses conçues!
Son genou, câlineur parfois; son pantalon
Dont mon doigt désirait ouvrir la fente ...

2. KİR

sayfa 16 Ces enfants seuls étaient ses familiers
Qui, chétifs, fronts nus, œil déteignant sur la joue,
Cachant de maigres doigts jaunes et noirs de boue
Sous des habits puant la foire et tout vieillots,
Conversaient avec la douceur des idiots!
Et si, l'ayant surpris à des pitiés immondes,
Sa mère s'effrayait; les tendresses, profondes,
De l'enfant se jetaient sur cet étonnement.
C'était bon. Elle avait le bleu regard, – qui ment!

sayfa 15 – Et, par elle meurtri des poings et des talons,
Remportait la saveur de sa peau dans sa chambre.

sayfa 16 L'été
Surtout, vaincu, stupide, il était entêté
A se renfermer dans la fraîcheur des latrines:
II pensait là, tranquille et livrant ses narines.

sayfa 17 Dans l'ombre des couloirs aux tentures moisies,
En passant il tirait la langue, les deux poings
A l'aine, et dans ses yeux fermés voyait des points.

sayfa 18 Tout le jour il suait d'obéissance; très
Intelligent; pourtant des tics noirs, quelques traits
Semblaient prouver en lui d'âcres hypocrisies.

sayfa 18

l'enfant
Gêneur, la si sotte bête,
Ne doit cesser un instant
De ruser et d'être traître

Comme un chat des Monts–Rocheux;
D'empuantir toutes sphères!

3. "MÜKEMMEL KÜÇÜK CANAVAR"

sayfa 31

Votre cœur l'a compris: – ces enfants sont sans mère.
Plus de mère au logis! – et le père est bien loin!...
[...]
Les petits sont tout seuls en la maison glacée;
Orphelins de quatre ans, voilà qu'en leur pensée
S'éveille, par degrés, un souvenir riant...

4. "DELİ HIRS"

sayfa 35

Sur l'onde calme et noire où dorment les étoiles
La blanche Ophélia flotte comme un grand lys,
Flotte très lentement, couchée en ses longs voiles .
– On entend dans les bois lointains des hallalis.

sayfa 36

Ciel! Amour! Liberté! Quel rêve, ô pauvre Folle!
Tu te fondais à lui comme une neige au feu:
Tes grandes visions étranglaient ta parole
– Et l'Infini terrible effara ton œil bleu!

sayfa 37

Par les soirs bleus d'été, j'irai dans les sentiers,
Picoté par les blés, fouler l'herbe menue:
Rêveur, j'en sentirai la fraîcheur à mes pieds.
Je laisserai le vent baigner ma tête nue.

Je ne parlerai pas, je ne penserai rien:
Mais l'amour infini me montera dans l'âme,
Et j'irai loin, bien loin, comme un bohémien,
Par la Nature, – heureux comme avec une femme.

sayfa 41 Brune, elle avait seize ans quand on la maria.
.....
Car elle aime d'amour son fils de dix–sept ans.

5. MAHKÛMİYETLER

sayfa 53 On n'est pas sérieux, quand on a dix–sept ans.
[...]
Passe une demoiselle aux petits airs charmants,
Sous l'ombre du faux–col enrayant de son père ...

Et, comme elle vous trouve immensément naïf,
Tout en faisant trotter ses petites bottines,
Elle se tourne, alerte et d'un mouvement vif...
[...]
Vous êtes amoureux. Loué jusqu'au mois d'août.

sayfa 55 Tandis que les crachats rouges de la mitraille Sifflent tout le jour par l'infini du ciel bleu;
[...]
Tandis qu'une folie épouvantable, broie
Et fait de cent milliers d'hommes un tas fumant;
[...]
– Il est un Dieu [...]
Qui dans le bercement des hosannah s'endort,

Et se réveille, quand des mères, ramassées
Dans l'angoisse, et pleurant sous leur vieux bonnet noir,
Lui donnent un gros sou lié dans leur mouchoir!

sayfa 56 J'irais, pressant
Ton corps, comme une enfant qu'on couche,
Ivre du sang

Qui coule, bleu, sous ta peau blanche
Aux tons rosés [...]

6. *TOUR DE FRANCE*

sayfa 59

– Celle–là, ce n'est pas un baiser qui l'épeure! –
Rieuse, m'apporta des tartines de beurre,
Du jambon tiède, dans un plat colorié,

Du jambon rosé et blanc parfumé d'une gousse
D'ail, – et m'emplit la chope immense, avec sa mousse
Que dorait un rayon de soleil arriéré.

sayfa 60

Ma Bohème

Je m'en allais, les poings dans mes poches crevées;
Mon paletot aussi devenait idéal;
J'allais sous le ciel, Muse! et j'étais ton féal;
Oh! là là! que d'amours splendides j'ai rêvées!

Mon unique culotte avait un large trou.
– Périt–Poucet rêveur, j'égrenais dans ma course
Des rimes. Mon auberge était à la Grande–Ourse.
– Mes étoiles au ciel avaient un doux frou–frou

Et je les écoutais, assis au bord des routes,
Ces bons soirs de septembre où je sentais des gouttes
De rosée à mon front, comme un vin de vigueur;

Où, rimant au milieu des ombres fantastiques,
Comme des lyres, je tirais les élastiques
De mes souliers blessés, un pied près de mon cœur!

7. GEREKLİ YIKIM

sayfa 65

Les tilleuls sentent bon dans les bons soirs de juin!
L'air est parfois si doux, qu'on ferme la paupière;
Le vent chargé de bruits, – la ville n'est pas loin, –
A des parfums de vigne et des parfums de bière ...

sayfa 68 Gisant au pied d'un mur, enterré dans la marne
Et pour des visions écrasant son œil dame,
[...]

– Il s'aidait
De journaux illustrés où, rouge, il regardait
Des Espagnoles rire et des Italiennes.
[...]
– Il rêvait la prairie amoureuse, où des houles
Lumineuses, parfums sains, pubescences d'or
Font leur remuement calme et prennent leur essor!

sayfa 69 Quand, dans la chambre nue aux persiennes closes,
Haute et bleue, âcrement prise d'humidité,
II lisait son roman sans cesse médité,
Plein de lourds ciels ocreux et de forêts noyées,
De fleurs de chair aux bois sidérais déployées,
Vertige, écroulements, déroutes et pitié!
– Tandis que se faisait la rumeur du quartier,
En bas, – seul, et couché sur des pièces de toile
Écrue, et pressentant violemment la voile!

sayfa 71 J'ai bientôt déniché la bottine, le bas...
– Je reconstruis les corps, brûlé de belles fièvres.
Elles me trouvent drôle et se parlent tout bas...
– Et je sens les baisers qui me viennent aux lèvres...

Or: Et mes désirs brutaux s'accrochent à leurs lèvres .

sayfa 71 Un soir, tu me sacras poète,
Blond laideron:
Descends ici, que je te fouette
En mon giron;

J'ai dégueulé ta bandoline,
Noir laideron;
Tu couperais ma mandoline
Au fil du front.

Pouah! mes salives desséchées,
Roux laideron,
Infectent encor les tranchées
De ton sein rond!

O mes petites amoureuses,
Que je vous hais!
Plaquez de touffes douloureuses
Vos tétons laids!

sayfa 80 Comme je descendais des Fleuves impassibles,
Je ne me sentis plus guidé par les haleurs:
Des Peaux–Rouges criards les avaient pris pour cibles
Les ayant cloués nus aux poteaux de couleurs.

8. KÂHİN

sayfa 82 Mon triste cœur bave à la poupe,
Mon cœur couvert de caporal:
Ils y lancent des jets de soupe,
Mon triste cœur bave à la poupe:
Sous les quolibets de la troupe

[...]

J'aurai des sursauts stomachiques
Moi, si mon cœur est ravalé:
Quand ils auront tari leurs chiques
Comment agir, ô cœur volé?

sayfa 85 Des curiosités vaguement impudiques
Épouvantent le rêve aux chastes bleuités
Qui s'est surpris autour des célestes tuniques,
Du linge dont Jésus voile ses nudités.

sayfa 90

Vraiment, c'est bête, ces églises des villages
Où quinze laids marmots encrassant les piliers
Écoutent, grasseyant les divins babillages,
Un noir grotesque dont fermentent les souliers:
Mais le soleil éveille, à travers les feuillages,
Les vieilles couleurs des vitraux irréguliers.

sayfa 92

Parqués entre des bancs de chêne, aux coins d'église
Qu'attiédit puamment leur souffle, tous leurs yeux
Vers le chœur ruisselant d'orrie et la maîtrise
Aux vingt gueules gueulant les cantiques pieux;

Comme un parfum de pain humant l'odeur de cire,
Heureux, humiliés comme des chiens battus,
Les Pauvres au bon Dieu, le patron et le sire,
Tendent leurs oremus risibles et têtus.

Aux femmes, c'est bien bon de faire des bancs lisses,
Après les six jours noirs où Dieu les fait souffrir!
Elles bercent, tordus dans d'étranges pelisses,
Des espèces d'enfants qui pleurent à mourir.

Leurs seins crasseux dehors, ces mangeuses de soupe,
Une prière aux yeux et ne priant jamais,
Regardent parader mauvaisement un groupe
De gamines avec leurs chapeaux déformés.

Dehors, le froid, la faim, l'homme en ribote:
C'est bon. Encore une heure; après, les maux sans noms! –
Cependant, alentour, geint, nasille, chuchote
Une collection de vieilles à fanons:

Ces effarés y sont et ces épilepdques
Dont on se détournait hier aux carrefours;
Et, fringalant du nez dans des missels antiques,
Ces aveugles qu'un chien introduit dans les cours.

Et tous, bavant la foi mendiante et stupide,
Récitent la complainte infinie à Jésus
Qui rêve en haut, jauni par le vitrail livide,
Loin des maigres mauvais et des méchants pansus,

Loin des senteurs de viande et d'étoffes moisies,
Farce prostrée et sombre aux gestes repoussants;
– Et l'oraison fleurit d'expressions choisies,
Et les mysticités prennent des tons pressants,

Quand, des nefs où périt le soleil, plis de soie
Banals, sourires verts, les Dames des quartiers
Distingués, – ô Jésus! – les malades du foie
Font baiser leurs longs doigts jaunes aux bénitiers.

sayfa 94

Le Juste restait droit sur ses hanches solides:
Un rayon lui dorait l'épaule; des sueurs
Me prirent: 'Tu veux voir rutiler les bolides?
Et, debout, écouter bourdonner les flueurs
D'astres lactés, et les essaims d'astéroïdes?

'Par des farces de nuit ton front est épié,
O Juste! Il faut gagner un toit. Dis ta prière,
La bouche dans ton drap doucement expié;
Et si quelque égaré choque ton ostiaire,
Dis: Frère, va plus loin, je suis estropié!'

Et le Juste restait debout, dans l'épouvante
Bleuâtre des gazons après le soleil mon:
'Alors, mettrais–tu tes genouillères en vente,
O Vieillard? Pèlerin sacré! Barde d'Armor!
Pleureur des Oliviers! Main que la pitié gante!'

9. AYRILIŞ

sayfa 98 Ainsi, toujours, vers l'azur noir
Où tremble la mer des topazes,
Fonctionneront dans ton soir
Les Lys, ces clystères d'extases!

sayfa 98 – En somme, une Fleur, Romarin
Ou Lys, vive ou morte, vaut–elle
Un excrément d'oiseau marin?
Vaut–elle un seul pleur de chandelle?

sayfa 103 Plus douce qu'aux enfants la chair des pommes sures,
L'eau verte pénétra ma coque de sapin
Et des taches de vins bleus et des vomissures
Me lava, dispersant gouvernail et grappin.

Et dès lors, je me suis baigné dans le Poème
De la Mer, infusé d'astres, et lactescent,
Dévorant les azurs verts; où, flottaison blême
Et ravie, un noyé pensif parfois descend.

sayfa 104 J'ai vu le soleil bas, taché d'horreurs mystiques,
Illuminant de longs figements violets,
Pareils à des acteurs de drames très–antiques
Les flots roulant au loin leurs frissons de volets!

J'ai rêvé la nuit verte aux neiges éblouies,
Baiser montant aux yeux des mers avec lenteurs,
La circulation des sèves inouïes,
Et l'éveil jaune et bleu des phosphores chanteurs!

sayfa 106 Si je désire une eau d'Europe, c'est la flache
Noire et froide où vers le crépuscule embaumé
Un enfant accroupi plein de tristesses, lâche
Un bateau frêle comme un papillon de mai.

II. QUARTIER LATIN'İN VAHŞİSİ

sayfa 129 Quand le front de l'enfant, plein de rouges tourmentes,
Implore l'essaim blanc des rêves indistincts,
II vient près de son lit deux grandes sœurs charmantes
Avec de frêles doigts aux ongles argentins.

Elles assoient l'enfant devant une croisée
Grande ouverte où l'air bleu baigne un fouillis de fleurs
Et dans ses lourds cheveux où tombe la rosée
Promènent leurs doigts fins, terribles et charmeurs.

Il écoute chanter leurs baleines craintives
Qui fleurent de longs miels végétaux et rosés
Et qu'interrompt parfois un sifflement, salives
Reprises sur la lèvre ou désirs de baisers.

Il entend leurs cils noirs battant sous les silences
Parfumés; et leurs doigts électriques et doux
Font crépiter parmi ses grises indolences
Sous leurs ongles royaux la mort des petits poux.

Voilà que monte en lui le vin de la Paresse,
Soupir d'harmonica qui pourrait délirer;
L'enfant se sent, selon la lenteur des caresses,
Sourdre et mourir sans cesse un désir de pleurer.

12. "MATMAZEL RIMBAUT"

sayfa 137 *Voyelles*

A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu: voyelles,
Je dirai quelque jour vos naissances latentes:
A, noir corset velu des mouches éclatantes
Qui bombinent autour des puanteurs cruelles,

Golfes d'ombre; E, candeurs des vapeurs et des tentes,
Lances des glaciers fiers, rois blancs, frissons d'ombelles;
I, pourpres, sang craché, rire des lèvres belles
Dans la colère ou les ivresses pénitentes;

U, cycles, vibrements divins des mers virides,
Paix des pâtis semés d'animaux, paix des rides
Que l'alchimie imprime aux grands fronts studieux;

O, Suprême Clairon plein des strideurs étranges,
Silences traversés des Mondes et des Anges:
– O l'Oméga, rayon violet de Ses Yeux!

sayfa 144 Obscur et froncé comme un œillet violet,
II respire, humblement tapi parmi la mousse
Humide encor d'amour qui suit la rampe douce
Des fesses blanches jusqu'au bord de son ourlet.

Des filaments pareils à des larmes de lait
Ont pleuré sous l'autan cruel qui les repousse
A travers de petits caillots de marne rousse,
Pour s'aller perdre où la pente les appelait.

Mon rêve s'aboucha souvent à sa ventouse;
Mon âme, du coït matériel jalouse,
En fit son larmier fauve et son nid de sanglots.

C'est l'olive pâmée et la flûte câline,
Le tube d'où descend la céleste praline,
Chanaan féminin dans les moiteurs enclos.

13. KÖPEKLER

sayfa 150 Qu'est–ce pour nous, mon cœur, que les nappes de sang
Et de braise, et mille meurtres, et les longs cris
De rage, sanglots de tout enfer renversant
Tout ordre; et l'Aquilon encor sur les débris

sayfa 151 Ce n'est rien! j'y suis! j'y suis toujours.

14. MASUMİYET ŞARKILARI

sayfa 159 L'eau claire; comme le sel des larmes d'enfance,
l'assaut au soleil des blancheurs des corps de femmes;
la soie, en foule et de lys pur, des oriflammes
sous les murs dont quelque pucelle eut la défense;

l'ébat des anges; – non ... le courant d'or en marche,
meut ses bras, noirs, et lourds, et frais surtout, d'herbe. Elle
sombre, ayant le Ciel bleu pour ciel–de–lit, appelle
pour rideaux l'ombre de la colline et de l'arche.
page 156 Jouet de cet œil d'eau morne, je n'y puis prendre,
oh! canot immobile! oh! bras trop courts! ni l'une
ni l'autre fleur: ni la jaune qui m'importune,
là; ni la bleue, amie à l'eau couleur de cendre.

Ah! la poudre des saules qu'une aile secoue!
Les rosés des roseaux dès longtemps dévorées!
Mon canot, toujours fixe; et sa chaîne drée
au fond de cet œil d'eau sans bords, – à quelle boue?

sayfa 161 Elle est retrouvée.
Quoi? – L'Éternité.
C'est la mer allée
Avec le soleil.

[...]

Puisque de vous seules,
Braises de satin,
Le Devoir s'exhale
Sans qu'on dise: enfin.
Là pas d'espérance,
Nul orietur.

Science avec patience,
Le supplice est sûr.

sayfa 161 O saisons, ô châteaux
Quelle âme est sans défauts?

O saisons, ô châteaux!

J'ai fait la magique étude
Du Bonheur, que nul n'élude.

sayfa 162 Puis l'orage changea le ciel, jusqu'au soir.
Ce furent des pays noirs, des lacs, des perches,
Des colonnades sous la nuit bleue, des gares.

sayfa 163 Mais! je n'aurai plus d'envie,
II s'est chargé de ma vie.

Que comprendre à ma parole?
Il fait qu'elle fuie et vole!

sayfa 164 Si j'ai du goût, ce n'est guères
Que pour la terre et les pierres.
Dinn! dinn! dinn! dinn! Mangeons l'air,
Le roc, les charbons, le fer.

Moi. – Plus ces paysages.
Qu'est l'ivresse, Amis?

J'aime autant, mieux, même,
Pourrir dans l'étang,
Sous l'affreuse crème,
Près des bois flottants.

15. "İYİ ÇÖMEZ"

sayfa 167 [...] la lune de miel
Cueillera leur sourire et remplira
De mille bandeaux de cuivre le ciel.

sayfa 168 A quatre heures du matin, l'été,
Le sommeil d'amour dure encore.
Sous les bosquets l'aube évapore
L'odeur du soir fêté.

Mais là–bas dans l'immense chantier
Vers le soleil des Hespérides,
En bras de chemise, les charpentiers
Déjà s'agitent.

Dans leur désert de mousse, tranquilles,
Ils préparent les lambris précieux
Où la richesse de la ville
Rira sous de faux cieux.

16. KAÇAKLAR

sayfa 177 La Juliette, ça rappelle l'Henriette,
Charmante station du chemin de fer
Au cœur d'un mont comme au fond d'un verger
Où mille diables bleus dansent dans l'air!

Banc vert où chante au paradis d'orage,
Sur la guitare, la blanche Irlandaise.
Puis de la salle à manger guyanaise
Bavardage des enfants et des cages.

Fenêtre du duc qui fais que je pense
Au poison des escargots et du buis
Qui dort ici–bas au soleil. Et puis
C'est trop beau! trop! Gardons notre silence.

sayfa 178 Mais moi, Seigneur! voici que mon Esprit vole,
Après les cieux glacés de rouge, sous les
Nuages célestes qui courent et volent
Sur cent Solognes longues comme un raiiway.

sayfa 187 Presque île, ballottant sur mes bords les querelles
Et les fientes d'oiseaux clabaudeurs aux yeux blonds.
Et je voguais [...]

17. YERALTI

sayfa 189 Aussi son buste exquis n'aspire pas aux brèches
De l'Avenir! [...]
[...] Son œil est
Approfondi par quelque immense solitude;
'Pauvre jeune homme, il a sans doute l'Habitude!'

18. PAGAN

sayfa 211 Ah! Mille veuvages
De la si pauvre âme
Qui n'a que l'image
De la Notre–Dame!
Est–ce que l'on prie
La Vierge Marie?

24. FİLOMAT

sayfa 279 Émanations, explosions.
[...]
Le génie. – 'Je suis le Roquefort!
– 'Ça s'ra not' mort!...
– Je suis le Gruyère
Et le Brie! ... etc.

27. PATLAYICI

sayfa 313 J'ai vu des archipels sidéraux! et des îles
Dont les cieux délirants sont ouverts au vogueur:
– Est–ce en ces nuits sans fonds que tu dors et t'exiles,
Million d'oiseaux d'or, ô future Vigueur? –

38. FIRSATLAR

sayfa 423 [...] quoiqu'on n'ait fait jamais d'une cité
Ulcère plus puant à la Nature verte,
Le Poète te dit 'Splendide est ta Beauté!'

39. "VAHŞİ SAKAT"

sayfa 436 [...] rimant au milieu des ombres fantastiques,
Comme des lyres, je tirais les élastiques
De mes souliers blessés, un pied près de mon cœur!

sayfa 444 – Tandis que se faisait la rumeur du quartier,
En bas, – seul, et couché sur des pièces de toile
Écrue, et pressentant violemment la voile!

Notlar

Tek isimli referanslar kaynakçada listelenmiş yapıtlara göndermedir. Notlarda aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır (tam ayrıntılar için kaynakçaya bakınız):

AR	Matarasso ve Petitfils, *Album Rimbaud*.
ARPV	Arthur Rimbaud. Paul Verlaine (Drouot müzayedesi).
BH	Bourguignon ve Houin, *Vie d'Arthur Rimbaud*.
CPV	*Correspondance de Paul Verlaine*.
D	Delahaye, *Delahaye témoin de Rimbaud*.
DAR	Darzens, "Arthur Rimbaud. Documents", ed. Lefrère.
EM	Étiemble, *Le Mythe de Rimbaud. Genèse du mythe*.
Iz	Izambard, *Rimbaud tel que je l'ai connu*.
LM	*Lettres manuscrites*, ed. Jeancolas.
MB	Marcenaro ve Boragina, *"J'arrive ce matin..."*
MV	Mathilde Verlaine, *Mémoires de ma vie*, ed. Pakenham.
OC	*Oeuvres complètes*, ed. Adam.
OV	*Oeuvre - Vie*, ed. Borer.
PBP	Berrichon, *Jean-Arthur Rimbaud. Le Poète*.
PBV	Berrichon, *La Vie de Jean-Arthur Rimbaud*.
PR	Jeancolas, *Passion Rimbaud. L'Album d'une vie*.
Z	Zaghi, *Rimbaud in Africa*.

Andre Guyaux'nun yeni Pléiade basımını beklerken, en yararlı basımlar A. Adam (*OC*), S. Bernard (A. Guyaux tarafından yeniden gözden geçirilmiş basım), F. Eigeldinger ve G. Shaeffer, L. Forestier, C.A. Hackett ve J.-L. Steinmetz'inkiler oldu. *OV*, notlarının ve sunumlarının değerli olmasına karşın, eski Pléiade tenceresinin yanında dibi kara kalmaktadır.

En iyi akademik basım S. Murphy'nin *Oeuvres complètes*'idir (1. Cilt 1999'da çıktı), buna ek olarak tıpkıbasımlardan oluşan bir cildi de vardır.

Biyografideki mektuplar mümkün olduğunca tıpkıbasımlardan çevrilmiştir. R.'nun yazışmaları hakkında bkz. s. 360, 387, 412 ve Lefrère-Murphy.

R.'nun (hemen hemen) tüm yapıtlarının en iyi çevirisi hâlâ Wallace Fowlie'ninkidir. Resimler konusunda, Pléiade *Album*'ünün yerini C. Jeancolas'ın *Passion Rimbaud*'su ve G. Marcenaro ve P. Boragina (MB) tarafından hazırlanan katalog almıştır.

GİRİŞ
(Sayfa IX-XV)

1 Camus, 115.
2 Cahiers (1899), J. Robinson-Valéry'den alıntılanmıştır, Guyaux içinde, ed. (1993), s. 276.
3 Martin (1 Ağustos 1873).
4 PBP, 289.
5 Sitwell, 39.
6 Rivière, 58.
7 Breton, 1014.
8 P. Brunel'den alıntılanmıştır, Guyaux içinde, ed. (1993), s. 331.
9 *Un diagnostic médico-littéraire* (1929): Étiemble (1984), 91.
10 *L'Instabilité mentale à trovers la vie et l'œuvre littéraire de Jean-Arthur Rimbaud* (1923): Étiemble-Gauclère, 17.
11 Bockris, 25 ve 59.
12 *OC*, 772.
13 Waugh (1938), 5. Waugh bizzat, "[R.'nun], Harar'ın bir arka sokağında dükkânı olan melez bir oğlunu" bulmayı umut etmişti: Waugh (1931), 88.
14 Miller, ix.
15 *ARPV* (Jean Hugues koleksiyonunun, çoğu Bibliothèque Nationale de France, Bibliothèque Doucet ve Rimbaud Müzesi tarafından alındığı müzayede).

1. BÖLÜM KÖTÜ KAN
(Sayfa 3-14)

1 "Mauvais sang", *Une Saison en Enfer*. R.'nun gerçek ataları hakkında: Henry.
2 R.'nun zamanında bilinen bir türetmeydi bu. Daha muhtemel bir köken, kaynağı: "ragin" (fikir) ve "bald" (cesur/cüretkâr) (Dauzat) olan "Rimbaldi"dir. Cf. Bodenham, 16-17; Coulon (1929), 23-5. Provence'da sokağa çıkma yasağına "casso-rimbaud" denirdi (Mistral).
3 "Mauvais sang", *Une Saison en Enfer*.
4 "Mauvais sang", *Une Saison en Enfer*.
5 Madam R. hakkında: Briet (1968); Lalande (1987). Çiftlik evi hakkında: Lefranc (1949).
6 Mijolla.
7 *OC*, 802.
8 *OC*, 799-800; cf. Pierquin'in karikatürize versiyonu (150).
9 Yüzbaşı R. hakkında: BH, 53 ve 205-6; Bodenham; Coulon (1929), 28-31; Godchot, I, 3-39; Kacimi-El Hassani; Petitfils (1974).
10 PBP, 13; Godchot, I, 9.
11 Evlilik akdi: *PR*, 14. R. annesinin yıllık gelirini yak. 1870'de, 6000-8000 frank olarak tahmin etmişti (D, 30 n.).
12 Sık sık söylendiği gibi öğleden sonra 5'te değil. Doğum belgesi: *PR*, 7.
13 PBP, 18.
14 PBP, 18-19.
15 Goffin, 42 (Madam R.'nun gündelikçisinden).
16 *OC*, 787-8.
17 Godchot, I, 59-60.

18 *OC*, 797.
19 PBP, 20-21.
20 Lalande (1987), 55.
21 D, 30.
2 J.-L. Delattre, *Le Déséquilibre mentale d'Arthur Rimbaud* (1928), alıntı EM içinde, 171 ve Plessen. Ayrıca, "fugue" [füj] ve "automatisme ambulatoire" olarak da bilinir (Hacking).
23 *OC*, 807.
24 J. Bourguignon, röportajı yapan Petitfils (1974), 9.
25 *PR*, 16; Briet (1956), III.
26 Labarrière: Mouquet (1933), 96.
27 Briet (1956), II; Goffin, 40.
28 Bkz. *OC*, 810.
29 "Les Remembrances du vieillard idiot".

2. BÖLÜM KİR
(Sayfa 15-26)

1 Delahaye (1919), 82-3; Mouret, 82-3.
2 Robinet (1964); Petitfils (1982), 31.
3 "Honte".
4 Pierquin, 145-6.
5 Mouret, 82-3; DAR, 723.
6 Robinet (1974), 854-6.
7 Robinet (1974), 856.
8 D, 67 ve 275; Delahaye (1919), 81.
9 Poncelet'den Berrichon'a: Briet (1956), 41; Murphy (1988).
10 Méléra (1946), 103 (Isabelle'in mektubu; ayrıca *OC*, 732). Speke ve Grant hakkında: Mary; Mille, 23-4; Pakenham (1989). Mary'ye güvenilmez. Bkz. Delahaye (1995), 107; Mouret, 71.
11 *OC*, 1027; Ruff, 8: cf. Briet, ed. (1956). Tıpkıbasım: MB, 41-3.
12 *PR*, 19.
13 D, 66.
14 Verlaine (Ekim 1895), 969.
15 D, 273.
16 D, 279.
17 D, 71.

3. BÖLÜM "MÜKEMMEL KÜÇÜK CANAVAR"
(Sayfa 27-33)

1 Iz, 54.
2 *Un Cœur sous une soutane*, ed. Murphy, 20.
3 Méléra (1930). Kendini Prens'le bir tutmak: Guyaux (1981, 1982); Murphy (1991), 57-75.
4 Cf. Aeneid, VI, 883.
5 *OC*, 1033-

6 Errard.
7 BH, 59; Iz, 23.
8 D, 31-2.
9 PBP, 37-41 (Abbé Morigny'den). R'nun ödülleri hakkında: Godchot, I, 87-9; Taute.
10 Bonnefoy, 28.
11 6 Kasım 1869'da yazılmış mektup: *PR*, 29; Robinet (1974), 858.
12 Iz, 41; Robinet; *Un Cœur...*, ed. Murphy, 68-72.
13 BH, 63.
14 BH, 63; ayrıca D, 71.

4. BÖLÜM "DELİ HIRS" (Sayfa 35-46)

1 Iz, 40; D, 278.
2 Iz, 54 ve 61.
3 Iz, 40.
4 Iz, 63.
5 Iz, 23-4.
6 Friedrich, 82.
7 Izambard'dan Coulon'a: Mouret, 76. '*Cœur*'ün çağrışımları hakkında: S. Murphy'nin basımı, 93-5.
8 Mouquet (1933, 1946).
9 Fontaine, 9; EM, 34.
10 Tucker.
11 D, 37.
12 Izambard (59-60) bu kitabın *Notre-Dame de Paris (Notre-Dame'ın Kamburu)* olduğunu söylüyor.
13 D, 277-8.
14 D, 32-3.
15 D, 176-7; Goffin, 22-3.
16 D, 71.
17 *Oeuvres complètes* (1946), 629-30. Daha sonra "Première soirée" başlığı verildi.
18 Savaşın ilanından bir gün önce Izambard'a verildi (yani 18 Haziran: cf. Iz, 63).

5. BÖLÜM MAHKUMİYETLER (Sayfa 47-56)

1 Ross, 58. Bkz. "Brune, elle avait...", "Les Reparties de Nina", "Roman" ve Banville'e gönderilen her iki mektup.
2 *PR*, 45.
3 D, 177.
4 Cook, 82.
5 Larousse.
6 Izambard bu şiirin bir kopyasını çıkarmayı düşünmeden önce üzerine boya sürülmüş.
7 Petitfils (1979). Murphy'deki Demeny kaynakçası (Ocak-Nisan 1991), 78 n. 1.

8 *OC*'de yanlış; *OV*'de kopya edilmiş. Tıpkıbasım: *AR*, 53.
9 Robinet (1974), 858.
10 Iz, 32; DAR, 739 n. 29 (röportaj notları): "Art. Rimb. evde tam bir holigan gibi davranıyordu – [Izambard] onu tutup annesine götürdüğünde – kadın onu azarladı sanki adam ... onun oğlunu kaçırmış gibi ve kadın Rimbaud'nun eğilimlerini zaten biliyordu. [...] Madam Rimbaud kaba davranıyor ve hakaret ediyor – oğluna çok haşin (kalpsiz, sert ve çok sofuca) davranıyor – Rimbaud saldırgan, öfkeli, deli gibi."
11 Iz tarafından doğrulanmış, 101-2.
12 *OC*, 866; *OV*, 1019; Petitfils (1982), 75.
13 Mijolla.
14 *AR*, 66.
15 Brunel, 46, R.'nun ikinci ziyaretinin tarihini yazıyor; ama "Soleil et Chair"le beraber ilk şiirlerin arasında yer alıyor. Şiirler hakkında: Brunel, 39-60; Murphy (Ocak-Nisan 1991).
16 D, 80-1.

6. BÖLÜM TOUR DE FRANCE
(Sayfa 57-64)

1 R.'nun turu hakkında: BH, 67-9 (Billuart'tan - cf. PBV, 54-6); Ginter (R.'nun arkadaşının yeğeni Marius des Essarts'dan); Goffin, 17-21; Iz, 71-5.
2 Larousse, Murphy'den alıntı (1990), 133-4.
3 Iz, 74.
4 *De l'esprit* içinde (1758).

7. BÖLÜM GEREKLİ YIKIM
(Sayfa 65-80)

1 D, 84-9.
2 D, 88.
3 D, 97.
4 D, 97-8.
5 D, 273.
6 Cornulier (1988), 50.
7 A. Guyaux tarafından onarılmış: *Oeuvres* (1991).
8 "Amoureuses" ("Aşıklar") ayrıca, "sevdiğim kızlar" anlamına da gelir: Cornulier (1998), 22. Baudelaire'e has, Haziran 1871 tarihli "Sœurs de charité", benzer bir tatminsizliği düşündürüyor: "Ey Kadın, bir yığın bağırsak, yumuşak merhamet..."
9 D, 102-3.
10 Arnoult, 539; D, 109.
11 PBV, 61 ve PBP, 96; BH, 73-4; Champsaur, 278-9; Coulon (1923), 107-8; D, 35, 152, 304-6, 310; Delahaye (1919), 137; DAR, 729; Mallarmé, 11; Verlaine (1888), 800.
12 Porché, 171.
13. Gill, 63. R.'nun etkisi hakkında: 35, ve Demeny'nin *Les Visions* (1873): "Les Voyants", "Vision d'Ophélie", vs.
14 Bkz. Murphy (Nisan 1985). Devam eden anlaşmazlık R.'nun değişik olayları birleştirdiğini düşündürüyor: Teslim olduktan sonra geri dönen burjuvazi; Komün ve kökünün kazınması.

15 "Mauvais sang", *Une Saison en Enfer*.
16 D, 38 ve 182-5.
17 *Termini ab quo* ve *ad quem*, R.'nun 17 Nisan ve 13 Mayıs tarihli mektuplarıdır –uzun bir ziyaret için rahatça yeterli zaman.
18 Ross içinde, xiii.
19 Ayrıntılı tartışma D, 304-22. Ayrıca bkz. DAR, 740 n. 32; Errard, 78; Graaf (1956), 633 n. 5; Gregh, 294; Martin (26 Haziran 1873); Verlaine (1888), 800 ve 20 Kasım 1872 tarihli mektup. Rickword'un Komün'le ilgili kısmı (176) çıkarması Izambard'ın varsayımına dayalıdır.
20 "Communard" şiirleri hakkında: Chambers, 66-7.
21 Iz, 226.
22 Gregh, 294 n. 1.
23 "Mauvais sang", *Une Saison en Enfer*.
24 T. Homberg, *Études sur le vagabondage* (1880): Ross, 57-8.
25 Lissagaray, 327; Noël ("Pupilles").
26 Mallarmé, 11; Lefrère-Pakenham (1990), 21.

8. BÖLÜM KÂHİN
(Sayfa 81-95)

1 Bkz. R., *Lettres du Voyant*, 121-2.
2 D, 197.
3 Starkie (1961), 86.
4 Demeny'ye mektup, 10 Haziran 1871. Muğlaklık çeviriden ötürü yok olmuştur – örn. Gay Sunshine tarafından 1979'da yayımlanan seçki: Rimbaud ve Verlaine, *A Lover's Cock and Other Gay Poems*.
5 D, 182-3.
6 Kelime oyunu –"on me pense / panse" – bir metres ya da bir ev hayvanı muamelesi görme fikrini çağrıştırıyor. Ev hayvanları için kullanıldığında "panser", tımar etmek, beslemek ya da şımartmak anlamına gelir.
7 R., *Oeuvres* (1991), 548-9.
8 R. muhtemelen, Michelet'nin *La Sorcière*'ini biliyordu; bu metinde kadınlar (cadılar ve kâhinler) Prometheusvari hayalciler olarak betimlenir (139-40).
9 R.'nun Mérat'ya hayranlığının sıklıkla yersiz olduğu söylenir: *OV*, 1059; Houston (1963), 34; *Oeuvres*, ed. Bernard, 554 n. 26; Hackett (1992), daha sonraki baskılara dayanır. Mérat'nın halüsinasyonları ve çarpık perspektifleri araştırmaya değer: Örn. "Paysage", "Chemin de halage", "La Sensation", "La Cathédrale [de Rouen]".
10 R., "Kâhin" mektubunu yazarken "Komün'ün zaferinin geleceğine sarsılmaz bir şekilde inanıyor" değildi (Ruff, 74). Komün'ün beş büyük yenilgiye uğradığı ve barış koşullarını reddettiği 15 Mayıs'ta birçok kişi tarafından biliniyordu. R.'nun, "Paris savaşı" için "deli [yahut aptalca] öfke" terimini kullanması kesinlikle, zaferin hayal bile edilemezliğindendir.
11 Edwards, 340-50; Horne, 418.
12 Demeny'den Darzens'e, 25 Ekim 1887: DAR, 711.
13 Rimbaud'nun Charleville'i hakkında: Houston (1963), 53.
14 Reboul (1985); ama tek hedef Hugo değildir. Başlık için, cf. Baudelaire (1975-6), II, 169: Hugo'dan "sürekli olarak *le juste* [adil] diye söz ediliyordu".

9. BÖLÜM AYRILIŞ
(Sayfa 97-107)

1 Hitap edilen kişi Demeny olmayabilir. R.'nun, "Kâhin" mektubunda bir "yetenek" olarak söz ettiği ve muhtemel bir sponsor saydığı Léon Dierx herhalde daha muhtemeldir (D, 39).
2 Baudelaire'in genç Banville'i "*petit Hercule*" olarak tanımlamasına gönderme (*Les Fleurs du Mal*, 1868 ed.)?
3 16 Eylül 1871'de *Le Nord-Est*'de yayımlanan satirik "Lettre du Baron de Petdechèvre", bir zamanlar R.'ya yakıştırılmıştı (örn. EM, 36).
4 D, 39, 132-4, 337; DAR, 725 ve 739 n. 24; *Le Bateau ivre*, Kasım 1955; Iz, 83-5; Petitfils (1982), 59-60; Pierquin, 115-16; Verlaine (Kasım 1895), 974.
5 D, 135-7; Verlaine (Kasım 1895), 974.
6 Porche, 151; Verlaine (1962), xxi; (1972), 1178-80.
7 D, 135.
8 "Marco" ve "Résignation".
9 Murphy (1991), 73.
10 Chambon (1986), 77-8. İlk homoseksüellik iması: Deverrière'den Izambard'a, 11 Kasım 1870: "*J'ai vu hier la cousine Bête née Ruimbaud.*" [Kuzen Beth'e gönderme. Buradaki Bête hayvan demek: "Dün Rimbaud olarak doğmuş *hayvan kuzini* gördüm."-r.n.] (Iz, 223)
11 Bazı eleştirmenler, *douanier*'in "kendini" (tütün, vs. gibi) gümrüğe tabi "cazibelere mahkûm etmiş" [ya da "tutunmuş"] olduğunu yazar. Bu şekilde bakılırsa, okşayan avuç sadece resmî bir işe girişmiştir...
12 Nitekim Mons hapishanesinin rahibi Verlaine'e hiç "hayvanlarla beraber *oldun mu*" diye sormuştur: Verlaine (1972), 350.
13 D, 136.
14 Bu deyim hafifçe değişik biçimler alır. Bu ilki Delahaye'den: BH, 80.
15 R.'nun Paris'e 10 Eylül 1871'de geldiği söylenir genellikle: 5 Ekim'de Valade, görüşünü bildirmek için "üç hafta" istiyor. Ama Valade'ın Charleville'den gelen şiirleri görmesinden (Verlaine [Kasım 1895], 974), sonra geçen o "üç hafta" R.'nun gelmesinden *önce* başlamıştır. Bu durum Mathilde'in versiyonuna uyuyor: R. iki hafta kaldı ve kadının babasının geri dönmesinden (10 Ekim) önce gitti. Yani R. muhtemelen 24 Eylül'de (bir Pazar günü) geldi ve (30 Eylül'de verilen) bir sonraki "Vilains Bonshommes" yemeğine katıldı. Yani Valade son yemekten söz ediyor, yeni bir haber vermiyor, üzerinden yirmi beş gün geçmiş bir olaydan söz ediyordu. Bu da, R.'nun Cros'la birlikte kalmış olması muhtemel günlerle (15-31 Ekim 1871) uyuşuyor.
16 Frohock, 107.
17 D, 161; Verlaine (Kasım 1895), 974.
18 Bkz. edisyonlar ve R., *Poésies* (1978), 171; Étiemble (1961), 68-74 ve (1984), 91; PBP, 124 (Darwin); Brecht, Ross içinde, 75 (dünya sistemi).
19 Hugo, XIII (*Voyages*), 1190.

10. BÖLÜM "İĞRENÇ HERİFLER"
(Sayfa 111-121)

1 Lepelletier'den gelen biyografi (1907), MV, Petitfils (1981), Porché, Verlaine, *Confessions* (1895). Ev hâlâ Rue Nicolet 14 numaradadır.
2 Verlaine, *Confessions* (1895), 541.
3 Ayrıca bkz. Underwood (1956), 187: "Hayatımda gördüğüm en çirkin adam" (Stickney'de bir öğretmen, 1875).

4 Verlaine, *Confessions* (1895), 444.
5 Kahn (1902), 292.
6 Larousse'a (1866) göre, apsent sindirim, dolaşım, iştah için yararlıdır ve klorozise iyi gelir. Zararlı tek etkisi baş ağrısı, baş dönmesi ve görüşün bulanıklaşmasıdır. "Çok hassas tabiatlıların" kaçınması tavsiye edilir. Apsent Fransa'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonrasına kadar yasal olarak kaldı. Zararlı, bağımlılık yaratıcı özellikleri konusunda (1860'taki) ilk yazı: Champfleury, 105-6.
7 Mathilde hakkında: 1. maddede söz edilen yapıtlar ve M. Pakenham'ın MV.'ye yazdığı giriş.
8 MV, 140.
9 Verlaine (Kasım 1895), 975.
10 Mathilde, 1912'de bildirildi: Porché, 178.
11 Delahaye'den M. Coulon'a, 25 Temmuz 1924: Mouret, 63.
12 Verlaine (Kasım 1895), 975; MV, 140 ve 159; Mathilde Verlaine, 1913'teki röportaj: Buisine, 175-6.
13 Verlaine (Kasım 1895), 976.
14 Verlaine (1888), 803.
15 MV, 143.
16 É. Blémont'a yazılan mektuplar, 5 Ekim 1871 ve J. Claretie, 9 Ekim 1871: Lefrère (1996). Tıpkıbasımlar: *PR*, 68-9.
17 Anon. (Ekim 1915), 396; Banville, *Le National*, 16 Mayıs 1872: *PR*, 84.
18 Godchot, II, 141.
19 D, 186 (Verlaine'den).
20 D, 40; Lepelletier (1907), 258; MV, 141. Ayrıca, Champsaur içinde ve Cabaner'in şarkısında (PR, 74-5). Ayrıca bkz. 11. bölümün 17. maddesi.
21 Banville, Mallarmé'dan alıntılanmış, 12-13. Banville'in sakıncalı genç şairlere sık sık ziyaretleri hakkında: Goncourt, II, 270 (25 Ağustos 1870).

11. BÖLÜM LATİN MAHALLESİ'NİN VAHŞİSİ (Sayfa 123-132)

1 Baudelaire (1975-6), I, 458.
2 Lepelletier, *L'Écho de Paris* içinde, 25 Temmuz 1900: Petitfils (1949), 164.
3 *ARPV*, no. 25; DAR, 729.
4 Charles de Sivry: DAR, 730. Sivry Paris'e 18 Ekim 1871'den sonra döndü: DAR, 740 n. 36.
5 DAR, 730 ("aynanın kaderi de bunun aynısıydı"); Darzens, 143; Richepin (1927), 27.
6 A. Vollard, *La Vie et l'œuvre de Pierre-Auguste Renoir* (1919): Lefrère (1991), 130-31.
7 *Cosmos*, Ağustos 1869: Cros, 523-4.
8 Cros, 162.
9 D, 41 ve 200-201. Delahaye'in *Les Déserts de l'amour* için verdiği tarih de (1871 ilkbaharı) kuşkuludur (D, 38). Bouillane de Lacoste, el yazısını 1872 olarak tarihler ve Reboul bunu tereddütlü bir şekilde destekler (1991), 51. "Hüzünlü" düşler ve aynı zamanda "küçük bir köpek" olan uşak, "Alchimie du verbe"in Londra öncesi dönemden söz eden bir bölümünü hatırlatır. Bugün kayıp olan *La Bête nouvelle* (ya da *La Bête, nouvelle*), muhtemelen başka bir erken hikâye projesiydi (DAR, 292).
10 L. Marsolleau, Forestier içinde, 99.
11 MV, 165.
12 MV, 165.

13 DAR 731; Darzens, 144.
14 Bandy-Pichois, 149.
15 Goncourt, II, 1244 (18 Nisan 1886).
16 Kahn (1925), 40-41.
17 Cros, 622 (Pradel'e [G. Pradelle?] mektup, 6 Kasım 1871); Forestier, 97-8 ve 100.
18 D, 187.
19 D, 187.
20 D, 40.
21 Lefrère-Pakenham (1990), 25.
22 Murphy (1990), 155-6.
23 Verlaine (1884), 635.
24 PBP, 137(Verlaine'den).
25 DAR, 731; Darzens, 143-4; PBP, 154. "Les Réveilleurs de la nuit" (Verlaine (1883), 655) muhtemelen aynı serinin parçasıydı.
26 Privat d'Anglemont, 71-2.
27 D, 348. Zutistler hakkında: Pia, ed., *Album zutique*; Murphy (1990), 51-2; M. Pakenham, *Revue d'Histoire littéraire de la France* içinde, 1964, 135-7; *OV*, 1104-6.

12. BÖLÜM "MATMAZEL RİMBAUT" (Sayfa 133-145)

1 D, 348.
2 D, 141; Goncourt, I, 970 (30 Mayıs 1863). Bkz. Cook, 13: "Bayanlar [...] hiçbir suretle bulvarların kuzeyindeki kafelere girmemelidir."
3 Briet (1956), 72-3; D, 193, 196, 348-9; Delahaye (1919), 143-4; *Dictionnaire de biographie française*; Gachet; Lefrère-Pakenham (1994); Petitfils, *Le Bateau ivre*, 1954, 7; Verlaine (1972), 800 ve 820; Verlaine (1997), 23-6; *Album zutique*'de Cabaner'in cinselliği hakkında imalar.
4 Bazı versiyonlarda "ve mezarda iki hafta" eklenir: D, 349; Verlaine (1997), 26.
5 Muğlak "Cercle du doi(g)t partout" hakkında: DAR, 731 ve 741 n. 42; Petitfils (1981), 73.
6 "Cabaner-cantinière", *Album zutique* içinde.
7 Tıpkıbasım: *PR*, 74-5. R.'nun *Album*'e kaydedilmiş Zutist konuşmalara tek katkısı şudur: "*Ah, merde!*"
8 DAR, 731 ve 741 n. 40; Darzens, 144.
9 Goncourt, II, 1244 (18 Nisan 1886).
10 D, 197.
11 Champsaur; "Rimbald"a yazılmış bir sonede tanımlamıştır: "Skalaların sayısı, ışıma noktaları / Hiyerarşik halkaların -12, 345, 67- / Denk düşen sesler, sesli harfler ve renkler", vs.: renkli tıpkıbasım MB içinde, 96.
12 Anon. (1872): Bir apsent öncesi masal, Baudelaire'in "Correspondances"ından ["Mektuplar"] alıntı.
13 Victor Hugo'ya göre, A ve I beyazdır, E mavi, O kırmızı ve U Siyah: Hugo, XIV (*Océan*), 210 (1846-7). Anthony Powell (245) renkleri sesliler *ve* sessizlerle ilişkilendirir: "A, çok koyu kırmızı, neredeyse siyah; B, çok koyu kahverengi, neredeyse siyah", vs. Bkz. Noulet içindeki karşılaştırma tablosu, 125. Levi-Strauss (130 ve 135) A'nın büyük çoğunlukla kırmızıyla eşleştirildiğini ve R.'nun benzetmelerinin duyusal değil bilinçdışı olduğunu iddia eder.
14 Bkz. Étiemble, *Le Sonnet des Voyelles*; Noulet, 117-43.
15 Pape-Carpantier, 149. "Virtue" ["Erdem"] için kullanılan yaygın simge yeşil bir "U" (*vert U*) idi. "L'étoile a pleuré rose..." şiiri (ya da bir bölümü) muhtemelen aynı dönemden kalmadır.

16 Verlaine (1888), 803.
17 Verlaine'den Izambard ve Richepin'e: Arnoult, 164; ayrıca Delahaye (1905), 80 n.
18 MV, 90.
19 Bkz. M. Pakenham *OV* içinde, 1128.
20 Arnoult, 161.
21 "Les Remembrances..." hakkında: Murphy (1990), 63-7.
22 Alışıldık terim, 1875'te Littré tarafından, atipik bir muğlaklıkla tanımlanan "pédérastie" idi: "Vice contre nature".
23 *Le Peuple souverain*, 16 Kasım 1871: EM, 37; MV, 143-4.
24 Aragon *ve ark*., 254.
25 Lepelletier (1907), 261-2.
26 DAR, 707 ve 737 n. 1; Darzens, 143; Anon., *L'Écho de Paris*, 12 Kasım 1891 (EM, 63); D, 40. Hugo'nun bu deyimi gezgin şair Albert Glatigny için kullandığı görülüyor.
27 Goncourt, II, 1243-4 (18 Nisan 1886): "Dumolard" yazılmış.
28 Her iki şiirde de -Verlaine'in şiirinde karakteristik olan ama R.'da bulunmayan- birer "hiatus" vardır. Verlaine "Tête de faune"yi Charles Morice'e gönderdiğinde başka şairlerin hicivlerini yazıyordu. Önemli birçok varyant (ama sadece bir elyazısı), Verlaine'in düzeltimler yapmaya devam ettiğini düşündürüyor. Verlaine'e has diğer öğeler hakkında: Dominicy. Bkz. R.'nun Verlainevari şiiri "Entends comme brame..." (ilkbahar 1872?).
29 Cocteau, 16 (7 Nisan 1919).
30 DAR, 731; Darzens, 144. Mercier hakkında: Pakenham (1963).
31 Lepelletier (1907), 30.
32 Mallarmé, 10; Verlaine (1883), 644.
33 A. t'Serstevens, "Verlaine en prison" (1933): Petitfils (1949), 180.
34 D, 189.
35 Goncourt, II, 1243 (18 Nisan 1886).
36 Goncourt, III, 537 (8 Şubat 1891).
37 Aslında, Mérat'nın kadın vücudunu yücelten sonelerinden esinlenmiştir. Sone normalde *Les Stupra* başlığı altında, diğer ikisiyle, "Les anciens animaux ..." ve "Nos fesses ne sont pas les leurs..." ile birlikte yayımlanmıştır.
38 Abélès; Druick-Hoog.
39 Goncourt, II, 503 (18 Mart 1872).
40 Arnoult, 161; Godchot, II, 145.
41 MV, 151.
42 PBP, 137; Coulon (1923), 146.
43 Goncourt, II, 503 (18 Mart 1872).

13. BÖLÜM KÖPEKLER
(Sayfa 147-155)

1 Forain hakkında: Faxon; Puget.
2 Arnoult, 13 ve 166; Lefrère-Pakenham (1990), 21; Porché, 410.
3 Arnoult, 13 ve 166-7.
4 Arnoult, 166-7; D, 190; Delahaye (1927), 84 n.; Graaf (1960), 99-100.
5 Charles de Sivry: DAR, 741 n. 46.
6 Arnoult, 167. R.'nun on dokuzuncu yüzyıl sonu sanatına etkisi geniş ama hayali bir konudur. Picasso, ona göre "*Il n'y a que Rimbaud!*" (Richardson, 466), bu pasajı bilmiyordu ama *Illu-*

minations'un sözel kübizmini, onların simültane perspektiflerini, düzlemlerini ve kavramsal realizmini tanıyordu. Paris'teki diğer bir dışa kapalı taşralı olan Cézanne, Cabaner'in yakın arkadaşıydı. Belki de Champsaur'un 1882 tarihli ve R.'nun "Les Chercheuses de poux" şiirinin alıntılandığı (bkz. s. 417) *roman à clé* adlı yapıtında beliren kişi odur. Renoir R.'yu ve Verlaine'i tanırdı ama çok samimi değildi. Bkz. Graaf (1960), 85; Lefrère (1991).

7 Lefrère-Pakenham (1990), 20-1 ve 24; M. Le Royer, *Le Miroir du monde* (1936): Petitfils (1982), 153. Yer hakında: Caradec; Hillairet, "Raspail (boulevard)", no. 243; Lefranc (1952).
8 Verlaine, "Le Poète et la Muse" (1874), *Jadis et Naguère* (Ocak 1872'deki oda hakkında).
9 Lefrère-Pakenham (1990), 24.
10 DAR, 730.
11 Lefrère-Pakenham (1990), 20, 23 ve 25.
12 Berrichon ve Delahaye haklı olarak bu şiiri R.'nun Paris'e gelişinden sonrasına tarihlemişlerdir: İçinde altı *césures enjambantes* vardır ve altıncı hecede sessiz bir 'e'yi yasaklayan kuralı dikkate almamaktadır.
13 Gerçek bir Parnassosçu olarak R. hakkında: Watson.
14 Copley, 71. Ayrıca bkz. Houston (1986), 71.
15 PBP, 183-4.
16 Verlaine (1976), 187.
17 Pakenham tarafından yeniden tarihlenmiştir (1985), 44. Olay hakkında: Verlaine (1895), 963-4 (Maurras'ı düzelterek); DAR, 730; Darzens, 143. Ayrıca D, 196; Godchot, II, 159; Lepelletier (1907), 261; Richepin (1927), 26. Parnassosçulardan Sembolistlere geçişi belirleyen tarihsel bir olay arayan Madeleine Rudler (29) R.'nun "*merdes*"leri için "Sembolizmin ilk bebek ağlaması" der.
18 PBP, 156 n. 1.
19 MV, 164.

14. BÖLÜM MASUMİYET ŞARKILARI (Sayfa 157-166)

1 PBP, 187.
2 R.'nun mektupları MV içinde, 164. Bu elyazmalarının kaderi hakkında: S. 487 n. 17, ve cf. DAR, 740 n. 39.
3 MV, 156.
4 Verlaine (Ekim 1895), 971.
5 D, 42, 1872 ilkbahar şiirleri hakkında.
6 "Fêtes de la patience" ve iyi şiirin her şeyi –matbaacıların hatalarını bile- "güzelliklere" dönüştüren gücü hakkında bkz. Aragon (vii).
7 R. yüksek irtifa baloncularının siyah bir gökyüzü gördüğünü biliyor olabilir: Goncourt, I, 1135 (Ocak 1865).
8 Ahearn, 175 n.'de kısaca söz edilen, R. ve Blake arasındaki paralellikler. Blake'in ilk Fransızca çevirisi 1900'de, *Le Mariage du ciel et de l'enfer*'dir [*Cennet ve Cehennemin Evliliği*].
9 Aynı kafiye G. Nouveau tarafından "Les Trois épingles"de kullanılmıştır.
10 Iz, 128-9; ayrıca Richepin, Arnoult içinde, 94. Şarkı için: Étiemble (1984), 13 -17; *PR*, 47.
11 R.'nun aksanı Verlaine'in *Vieux Coppées*'sinden çıkarılabilir (bkz. s. 270): Chambon (1983); Lié; Steinmetz, 102 n. Verlaine'in yazdığı nüshalar Delahaye tarafından eleştirilmiştir: D, 233.
12 Sartre, St. Aubyn'den alıntı, 98.
13 Burada Verlaine bir not eklemiş: "Doré [altın], İngilizce: Senin de İngilizceyi benim kadar az bildiğini unutmuşum."

15. BÖLÜM "İYİ ÇÖMEZ"
(Sayfa 167-175)

1 Verlaine, R.'nun "Ardennes'de (Mart başından itibaren) geçirdiği 3 ay"dan söz ediyor ve bir Cumartesi günü dönmesini bekliyor. Haziran'da R., "geçen ay" Paris'e gelmiştir. Bu nedenle geri dönüşünün en muhtemel tarihi 25 Mayıs 1872, Cumartesi günüdür.
2 PBV, 105; Isabelle R., 199-200 n. 1, ve Berrichon'a yazılan mektup (*OC*, 751). Coulon (1923), 257-60 (Isabelle ve Berrichon, 1910'da yapılan röportaj).
3 "II faut m'aimer!...", *Sagesse.*
4 Richepin (1927), 26.
5 DAR, 732 ve 741 n. 45 (Sivry'den).
6 Ya Rue Saint-Séverin ya da Rue des Grands-Degrés (Mary); ayrıca Mouret, 71; Pakenham (1989). R. bir süre Rue Saint-André-des-Arts'ta da yaşamış olabilir (Mercier: DAR, 731).
7 Cazals-Le Rouge, 141-2; Mary; Méric, 88-94; Régamey, 26; Richepin (1872), 111.
8 Sterling Heilig, "Apsinthe Drinking" ["Apsent İçimi"], *Atlanta Constitution*, 19 Ağustos 1894: Lanier, 25.
9 22 numara hakkında: Lefrère-Pakenham (1990), 21 ve 26; Richepin (1927). 22 numarada (41 numaranın karşısı) aralarında Daumier ve Forain'in de bulunduğu birçok sanatçı kalmıştır. Şimdi üzerinde Antonio La Gandara yazılı bir levha vardır.
10 Delahaye *Illuminations*'lardan bazılarını 1872'de dinlemişti (D, 203). Richepin, "hiç yayımlanmamış birçok düzyazı şiirin harika temalarını" R.'nun "cahier d'expressions"unda gördü (yani *Illuminations*'u görmedi) (Arnoult, 352-3). "Rue Nicolet'de bırakılan eşyalar listesi"nde, "Rimbaud'nun yazdığı, ölçülü ve düzyazı şiirler içeren on mektup" da vardır: *CPV*, I, 68.
11 R.'nun "au front des"i bir İngiliz özelliği olarak okunabilir.
12 Örn. Gautier'in 1868'de *Les Fleurs du Mal* için yazdığı önsöz.
13 MV, 160. Bu tiyatro, daha sonra sinema haline gelen Passe-temps idi.
14 MV, 161-2; É. Le Brun, 1888'deki bir konuşmayı 1924'te bildirir: Coulon (1929), 270. Diğer olaylar: MV, 141-59.
15 Verlaine'den Lepelletier'e, 24 Eylül 1872 (*ARPV*, no. 55; *CPV*, I, 44) –Revelation 3:17'den, muhtemelen Hugo'nun *Preface de Cromwell*'i kanalıyla.
16 Verlaine (1893); Lepelletier (1907), 275-7.
17 MV, 162.
18 Pierquin, 156-7.

16. BÖLÜM KAÇAKLAR
(Sayfa 177-187)

1 Bkz. Brunel, ch. 3.
2 Bouillane de Lacoste, 81.
3 Lefrère (Kasım 1998), 17: Eksik ilk bölümde *"tarasques" - "fantasques"* kafiyesi ve daha sonra tekrarlanan bir dize vardır: *"C'est trop beau! c'est trop beau! mais c'est nécessaire"*. R.'nun Belçika şiirlerinde "Fêtes de la faim" ve "Le loup criait..." de olabilir.
4 Sonradan 17 Kasım 1883 olarak tarihlendi: Verlaine (1964), 34.
5 Verlaine'den Lepelletier'e, [Temmuz 1872]: *ARPV*, no. 52; *CPV*, I, 37.
6 *Dossier de la Commune*, 169-78; Lefrère (1989); Verlaine (1888), 802.
7 Verlaine (1888), 802.

8 Steinmetz, 147.
9 MV, 166.
10 "Du fond du grabat", *Sagesse*. Bkz. Verlaine'in notları (1962), 1129.
11 Bu konuda ve Mathilde'e yazılan mektuplar hakkında: MV, 162-3.
12 MV, 163-4.
13 Verlaine (1883), 656. *CPV*, I, 68 ("Rue Nicolet'de bırakılan eşyalar listesi") bu başlıktan söz edilen tek çağdaş kaynaktır. Verlaine iki kez bir düzyazı müsveddeden söz eder: (1883), 656 ve (1888), 800-801. Isabelle R. (154) ve Berrichon (PBP, 215) bunu *La Chasse spirituelle* ile bir tutuyor gibidir. Verlaine buna hiçbir zaman başyapıt dememiştir. Muhtemelen bundan P. Burty'ye (aşağıda, 16. madde) ve V. Pica'ya söz etmiştir (Morrissette, 31-2). Steinmetz (*OV*, 1041), Verlaine'in *Les Deserts de l'amour*'dan söz ettiğini savunur.
14 Örn. Starkie (1961), 194.
15 Petitfils (1949), 134-5.
16 Pascal Pia, *Carrefour* içinde, 1 Haziran 1949: EM, 326; Morrissette, 42-3. 1925'te sahte bir R. şiiri yazmış olan Pia, kendi *La Chasse spirituelle*'inin doğruluğunu ispatlamaya uğraşıyordu. Morrissette'in *Büyük Rimbaud Sahteciliği*, tüm hikâyeyi ve sahte metni vermektedir. Pia, bu notu Pierre Dufay'in evinde gördüğünü savunuyor, yak. 1922. Verlaine'den Burty'ye (15 Kasım 1872 tarihinde) yazılmış kayıp mektupta, *La Chasse spirituelle*'in, saklaması için Burty'ye verildiği iddia edilir.
17 Mathilde'in, R.'nun çok önceden yok edildiği iddia edilen müstehcen mektupları hakkında belleğinin net olduğu kuşkuludur. 1897'de, Isabelle R.'ya, onları "kısa bir zaman önce" yok ettiğini söylemişti. Bu, onun yayımlanan açıklamalarıyla çelişmektedir.
18 Kayıp "Les Veilleurs" şiiri hakkında: Verlaine (1883), 654 ("M. Arthur Rimbaud'nun bugüne dek yazdığı en güzel şey"). "Les Réveilleurs de la nuit" ile karıştırılmamalıdır (cf. *OV*).
19 MV, 167.
20 MV, 166-8; Coulon (1927), 727.
21 Coulon (1927), 727-8.
22 "Chanson d'automne", *Poèmes saturniens*.
23 Quiévrain olayı: MV, 168-9; Delahaye, Porché içinde, 198.
24 Martin (1 Ağustos 1873). Ana kaynak Verlaine'in kayınbiraderi miydi? 1 Ağustos 1873 tarihli raporda Sivry'den söz ediliyor ve bir cümleye yer veriliyor -"Nous avons des amours de tigres!"- Sivry tarafından başka bir yerde kullanılmıştır (DAR, 741 n. 48).
25 MV, 169.
26 MV, 170.
27 MV, 171.
28 Postal, 115.
29 Graaf (1956), 627-8. Adli belge: Postal.
30 PBP, 210. Bretagne Eylül 1872'de Charleville'den ebediyen ayrıldı (DAR, 739 n. 24).
31 Bu cümlenin üzeri çizilmiş ve yerine şu yazılmış: "M. Rimbaud'ya gelince, kendisi henüz benim müdürlüğüme bildirilmemiştir." Postal, 118-19.
32 Bu, "Le loup criait..."taki tuhaf mantığı açıklıyor: "Haykırdı kurt yaprakların altında, / Tükürerek ince kuş tüylerini / Kendi kuş ziyafetinin. / Onun gibi, ziyan olup gidiyorum ben" (tam çevirisi, "tüketiyorum kendimi").
33 Bkz. DAR, 731.
34 *OC*, 274.
35 "Alchimie du verbe", *Une Saison en Enfer*.
36 "Le Bateau ivre". "Neredeyse bir ada" çünkü "*presque île*", "*presqu'île*" (yarımada) değildir.

17. BÖLÜM YERALTI
(Sayfa 189-200)

1 Verlaine (1894), 1085. Tek tam metin, *Fortnightly Review*'daki İngilizce versiyondur.
2 R. ve Verlaine Dover'a 8 Eylül'de vardı. Régamey onların Londra'ya 10 Eylül'de geldiğini iddia ediyor.
3 Delahaye (1927), 84 n.
4 Verlaine'in Londra gözlemlerinin alıntılandığı yer *CPV*, I, s. 41.
5 Delahaye (1905), 109.
6 Régamey, 22.
7 Bkz. Murphy (1991), böl. 5.
8 Guyaux (1981), 97.
9 Verlaine (1894), 1085.
10 Bkz. 4. madde.
11 D, 194; Robb (1994), 260-61. R.'nun çizimi, "*Hune cocher de Londres*": *AR*, 151 ve *PR*, 93.
12 Robb (1997), 316-17; D. Scott; Underwood (1976); Vadé.
13 Underwood (1956), 58; (1976), 52 n. 3, 297 ve res. 7.
14 Bkz. Verlaine'in "Sokaklar"ı: Paddington'un "Les cottages jaunes et noirs"ındakiler; kulübe değildi.
15 D, 48 ve 243; Delahaye (1919), 160-61 n.; Régamey, 23.
16 Bu Van Goghvari portre, Verlaine'in "1872 Haziran'ına" tarihlenen ünlü çizimindeki müsveddemsi küçük R.'dan daha çok tanınmayı hak eder. Bu taslak 1895 yılının belleğiyle çizilmiştir ve Isabelle R.'ya göre, "hiç kimseye benzemez". Bkz. Dufour-Guyaux, 53-4.
17 *CPV*, I, 47 ve 50, ve R.'nun ifadesi, 10 Temmuz 1873 (*OC*, 276).
18 Fransız mülteciler hakkında: Delfau; Murphy (1985).
19 Kapp, s. 155.
20 Murphy (1985), 56.
21 Örn. Ahearn; Murphy (1981). Ayrıca bkz. Iz, 139.
22 Otobiyografik okumaları, söylenceye uygun düşen şiirlerle (örn. "Ville" böyle değil) sınırlama eğilimi konusunda bkz. Sacchi (1992).
23 BH, 197. Tarih konusundaki tartışmalar hakkında: *Une Saison en Enfer*, ed. Brunel, 177-80. Ölçülü şiirlerle *Une Saison en Enfer*'in muhtemel örtüşmesi ve R.'nun şiirsel gelişimi konusunda genel belirsizlik hakkında: Murphy (1995), 969.
24 Resmi Kayıt Bürosu, HO 45 9355 29553 (Aralık 1873).
25 D, 44; Verlaine (1888), 802. Andrieu hakkında: Badesco, 321 ve 1042-65; Calmettes, 271-4; *Dictionnaire de biographie française*. C. Barrère, Charles Delescluze'un *From Paris to Cayenne*'ini birlikte tercüme ediyordu (1872).
26 D, 44.
27 *Gabriel Denver* olarak. Bkz. Ingram ve McCarthy.
28 Meyerstein tarafından bulunmuştur. "Alfred Rimbaud" ismi sadece kapakta vardır. Katkıda bulunan ve R.'yu muhtemelen savunmuş olan kişiler: Arthur O'Shaughnessy, William Hardinge, Franz Hüffer (Francis Hueffer), Swinburne, Frederick Wedmore. 1873'te editörün değişmesinden önce bu dergi Komün karşıtıydı.
29 W. Rossetti, 195 (4 Mayıs 1872). Ayrıca bkz. Swinburne, II, 186-8 (1 Ekim 1872): "Arkadaşım M. Andrieu".
30 Valéry, 100-101. Henley, Camille Barrère ile tanıştırılmış olabilir. Albert Barrère iki dilli bir argo sözlüğü üzerinde çalışıyordu. Henley daha sonra John S. Farmer'ın çok dilli argo sözlüğüne katkıda bulunmuştur (1890-1914). Bkz. Williamson, 81.
31 *CPV*, 84; Druick-Hoog, 239.

32 *CPV*, 72-3.
33 MV, 172-3. Ayrıca PBP, 212-15 (ayrıntıları kuşkuludur). *CPV* içinde, xliv sıralı mektup xliii sıralı mektuptan önce gelse gerektir (26 Aralık 1872).

18. BÖLÜM PAGAN (Sayfa 201-212)

1 "*la contemplostate de la Nature m'absorculant tout entier*".
2 D, 206; PBP, 223, *CPV*, 83.
3 *OC*, 277.
4 *CPV*, 306; Underwood (1976), 112 n. 201.
5 Bkz. Andrieu, babasının *London's Popular Songs* [Popüler Londra Şarkıları] çevirilerinden alıntı yapılıyor.
6 "Nolly" Brown, tam tersine gerçeği söyledi ve kendisine bilet verilmedi: Ingram, 141-2. Okuma salonu hakkında: Vallès, 1305-6.
7 Bkz. edisyonlar (özellikle Steinmetz). Brunel buna "*contre-évangile*" der (190-91). Kaynakçalar: Duhart ve Sacchi (1993). Renan hakkında: Reboul (1994). Tıpkıbasımlar: Duhart, 86-7.
8 Cf. "*les derniers potagers de Samarie*", "Métropolitain" içinde.
9 Polis raporu: Martin.
10 *OC*, 817-20.
11 PBP içinde bildirilmiş, 228-9.
12 Örn. Bonnefoy, 125-6; Starkie (1961), 264.
13 Afyon hikâyesiyle çoğunlukla İngilizce konuşan yazarlar uğraşmıştır ve nedeni de muhtemelen, apsentle vatanseverce bir rekabete girişmeleridir: Bercovici, 164; Sackville-West, 41; Starkie (1961), 258; Strathern, 11-12; Ullman, 161 (Çin esrarı...).
14 Bkz. Ruff, 188.
15 Çeviri tıpkıbasımlara dayanır. Çeşitli baskılar arasında fark vardır. Bilinen taslakların ilk taslaklar olması şart değildir ve "Livre païen"le uyuşmayabilir: Bkz. Brunel (1983), 175-221. Bunlar 1998'deki müzayedede satılan ve "*Une Saison en Enfer*'in elyazmaları" olarak bilinen belgelerdir.
16 D, 208.
17 "Vierge folle", *Une Saison en Enfer*.

19. BÖLÜM CEHENNEMDE BİR EV (Sayfa 213-219)

1 Thomas, 19; Thornbury, V, 323 ve 341; Underwood (1956), 128-9. Evde bir tabela vardır, R.'nun *Illumination*'u yazdığı zamanlar, pul pul dökülen boyaların üzerine kurşun kalemle "J'ai tendu des cordes..." yazılıydı.
2 *CPV*, 312-13.
3 Underwood (1956), 116; ayrıca 114 ve (1976), 136.
4 Martin (26 Haziran 1873).
5 D, 213.
6 Verlaine'den Sivry'ye, 9 Ağustos 1878: Petitfils (1969), 78.
7 "*Bandes*" müziksel anlamda kullanılmıştı, örn. Verlaine tarafından (bkz. Littré). "Uyur uyumaz" her iki karaktere de uygulanabilir.

8 D, 213; Godchot, II, 230 (Le Brun'dan).
9 Zaman çizelgesi: Underwood (1976), 136-7.

20. BÖLÜM "CİDDİ BİR NEDEN YOK MU?" (Sayfa 221-232)

1 MV, 173-4.
2 Tarih için: *AR*, 167 ve *PR*, 111 (tıpkıbasımlar).
3 Ana kaynaklar: Dullaert; Graaf (1956); *OC*, 276-84 ve 1089-92. Tıpkıbasımlar: Guyaux (1993), Postal ve *PR*, 112-14. Verlaine'in sonradan anlattıkları (örn. Retté, 108-9) tuhaftır.
4 1979'da yıkıldı: Guyaux (1992), 85 n. 10.
5 *OC*, 281.
6 Tutuklamayı yapan memur tarafından doğrulanmıştır: Postal, 122.
7 PBP, 278.
8 Berrichon'dan, imanlı saf Claudel'e 1914'te: Claudel (1965), 527.
9 Petitfils (1982), 219.
10 Lalande (1985). Penis anatomisiyle ilgili bölüm 1873'teki tıbbi inanışlara uygundur: örn. A. Tardieu'nün *Étude médico-légale sur les attentats aux mœurs* (1857; 1920'lere kadar kullanılmıştır).
11 "Ahlaksız ilişkiler" bu davadaki gibi tanımlanmıştır: Martin (21 Temmuz 1873); *PR*, 114.
12 Graaf (1956), 632 ve (1960), 173.
13 BH, 93; PBV, 94.
14 Ender rastlanan bu ölçü muhtemelen özel bir şifrenin parçasıydı: O. Nadal, Verlaine içinde (1962), 1165.
15 El yazısı versiyonu: Verlaine (1962), 1161-3. R.'nun nüshası ve tarih konusundaki kuşkular hakkında: Murphy (1994).

21. BÖLÜM ÜRÜN (Sayfa 233-242)

1 Örn. Delahaye: D, 220. Tarihsel ve retorik biçimlerin çözülmesi olarak *Une Saison en Enfer* hakkında: Wing.
2 Cf. "Les Vivants": Bkz. s. 238. (Berrichon tarafından kurulan bağlantılar: R., *Ébauches*, 10-11.)
3 R.'nun romantik hastalığı konusunda ayrıca bkz. Delahaye: (1927), 170 n.
4 Robb (1993), böl. 10.
5 *OC*, 820.
6 *OC*, 821.
7 Isabelle R., 143.
8 Bkz. Bersani, 231.
9 Örn. Bandelier, 161-83. Eleştirmenlerin çoğu *Une Saison en Enfer*'in versiyonlarını kasten düşük bulur.
10 Starkie (1961), 297.
11 Bonnefoy, 113.
12 Ross, 101: "Bir anti-otobiyografi olarak dünya tarihinde düzyazı şiir".

13 Orijinal metin *OV* içinde.
14 Jottrand, 160. Cf. Bouillane de Lacoste, 109.
15 Graaf (1956), 632; Postal, 117.
16 Godchot, II, 274.
17 *ARPV*, no. 10; DAR, 319 n. 11. Régamey nüshası ve Ponchon hakkında: Lèfrere (Kasım 1998), 18. Richepin (PBP, 294) R.'nun nüshaları Forain'e *gönderdiğini* iddia ediyor.
18 Jottrand; Losseau; *OC*, 738 ve 764 (Isabelle); PBV, 94-5; PBP, 295.
19 Pierquin, 158-9.

22. BÖLÜM "MÉTROPOLITAIN" (Sayfa 243-255)

1 D, 221.
2 PBV, 98-9; PBP, 295. (Poussin hakkında: Méric, 83-5.) Isabelle'in kronolojisi -R. Paskalya'dan önceki son Cuma gününden Ekim 1873'ün sonuna kadar Roche'daydı- kesinlikle yanlıştır: *OC*, 774.
3 D, 221; ayrıca 46 ve 224 -muhtemelen R.'dan ya da Nouveau'dan. R., Nouveau'yu bir Zudist olarak tanımış olabilir. Ayrıca bkz. Zissmann (1994), 124.
4 R., *Ébauches*, 10-11; PBP, 294.
5 Nouveau, "Ophélie"den (Banville'den mi?), "Les Chercheuses de poux"dan ve belki de R.'ya ait olmayan "Poison perdu"den söz ediyor. (bkz. *OC*, 1063-5; Nouveau, 789-93; Zissmann (1987). "Poison perdu"nün yeni bulunmuş bir elyazmasının altına Raoul Ponchon'un eliyle yazılmış "Arthur Rimbaud" yazısı, yapıtın Nouveau'ya atfedilmesine gölge düşürüyor: *ARPV*, no. 10.
6 Richepin, 27-8.
7 Özellikle bkz. Guyaux (1985), 13-74, ve altta, s. 265. Rimbaud'yu Temmuz 1873'e kadar hemen hemen her gün gören Verlaine, *Illuminations*'un "1873 ile 1875 arasında yazıldığını iddia ediyordu. Verlaine'in kafası genellikle tarihler konusunda karışıktır ama bu yıllar unutulmaz zamanlardı: 1873'te hapse girdi; 1875'te R.'yu son kez gördü. Ayrıca bkz. böl. 24 n. 13. *Une Saison en Enfer*'in anlatıcısının "delilik" eylemleri diye reddettiği şiirlerin hepsi ölçülüydü: *Illuminations*'dan hiç söz edilmiyordu.
Rimbaud sadece, varolan şiirleri kopya ediyor olsaydı bile, şiirden vazgeçmiş olması muhtemel değildir, çünkü o zamanlar uğraşıp *Illuminations*'un 8 binden fazla sözcük içeren temiz kopyalarını çıkarmış, bunu yaparken de şiirleri düzeltmiştir.
Bouillane de Lacoste'un grafolojik bulguları kesin değildir ama Rimbaud araştırmalarına cidden yeni bir olgunluk ve gerçeklik kazandırmıştır. Ama grafolojik yetersizlik konusunda uyarıcı bir hikâye olarak bkz. Smith (1964, 1965).
Kuşkulu otobiyografik göndermelerden kaynaklanan çok geç bir tarihleme (1878) için: A. Adam.
8 Verlaine'in görmüş olabileceği yegane iki şiir olan "Vagabonds" ve "Matinée d'ivresse" hariç.
9 Richepin, 30.
10 Nouveau, 817-19.
11 "Lambeth'teki Tufan", *The Daily Telegraph*, 24 Mart 1874. Commercial Road bugün Upper Ground'dur.
12 Underwood (1976), 144.
13 "Enfance V", *Illuminations.*
14 "Les Ponts", *Illuminations.*
15 Cf. Delacroix (49): "Gün ışığı daima, güneşin tutulduğu bir gündeki gibi[dir]".

16 Nouveau, 817-19 ve 827.
17 Underwood (1976), 71-8.
18 Bu bilinen ayrıntılara uyuyor: R. ve Nouveau Londra'ya 26 Mart 1874'ten az önce vardılar ve fabrikada bir ay çalıştılar (Vérane, 57-8). İlk ilanları 29 Nisan tarihli *The Echo*'dadır. Underwood (1976), 144, British Museum kayıtlarının onların hâlâ işsiz olduğunu gösterdiğini iddia ediyor; ama başvuru tarihi Cumartesi günüdür.
19 Underwood (1956), 175. Drycup hakkında: D, 46 ve 223; Vérane, 57-8.
20 Thornbury, VI, 382.
21 R.'nun biletinin kaybolmuş ya da tahrip olmuş olması şart değildir. Biletler altı ay geçerliydi.
22 Underwood (1976), res. 54.
23 Underwood (1976), 147.
24 Petitfils (1982), 236.
25 Delahaye (D, 44) bu sahneyi "1873'ün sonlarına doğru", R.'nun Fransa'da olduğu bir zamana koyuyor. Andrieu'nün "feminen eğilimleri" hakkında: Calmettes, 274.
26 Underwood (1976), res. 54.
27 Régamey muhtemelen Langham caddesi 16'da yaşamıştı: Lefrère (Kasım 1998), 18.
28 Underwood (1976), res. 54.
29 Şimdi Maple caddesi. Londra caddesi 40 numara, Maple caddesi 25 numara oldu ve sonra yok oldu: Underwood (1976), 297.
30 Verlaine (1888), 802. Hiçbir kayıt bulunamamıştır.
31 "Enfance IV", *Illuminations*.
32 R.'nun İngiliz kız arkadaşlarıyla ilgili hikâyeler göstermelik uydurmalardır (PBP, 241, iki *Illuminations*'a dayanır): "Ouvriers"de "my wife" ve "Bottom"da zengin bir "Madame". Isabelle bile bu hikâyeleri reddetmiştir (*OC*, 756).
33 "Angoisse", *Illuminations*.

23. BÖLÜM GÜVERCİNLER
(Sayfa 259-267)

1 Sonraları Great Ormond Street Hastanesi'ndeki hemşireler için lojman; şimdiyse European Hotel.
2 Tam metin *Oeuvres complètes* içinde, ed. Forestier. Isabelle metni kurcalamış *olabilir*, ama R.'yla ilgili pasajlar Vitalie'nin mektuplarıyla doğrulanmıştır: *OC*, 285-96.
3 Objektif gerçeğin bazı baskılarda hâlâ kötü bir adı vardır –örn. Forestier: "realist referanslara gömülmek istemeksizin", vs. (516 n. 3)
4 "Bruxelles" ve "Jeunesse". Ayrıca: "Les Assis" (*"Tes qu'au fil des glaïeuls le vol des libellules"*); "Le Bateau ivre" (*"Où les serpents géants dévorés des punaises / Choient..."*); "Ornières" (*"au grand galop de vingt chevaux de cirque tachetés"*).
5 En inandırıcı öğelerine indirgenmiş haliyle tartışma budur. "Pro-montoire'da R., "Scarbro'nun" ya da "Brooklyn'in 'Royaller'inin ya da 'Graandlar'ının dairesel ön cepheleri"nden söz ediyor. Scarborough'da, yuvarlak ön cepheli ve bu isimde oteller vardır. Underwood, Scarbro' şeklindeki telaffuzun sadece Scarborough'da kullanıldığı kanısındaydı. R. o kadar erken ayrıldı ki çok uzun bir yol gitmiş olsa gerek – belki de İskoçya'ya gidiyordu (BH, 101; D, 226). Scarborough İskoçya yolunun üzerindedir – eğer York'ta tren değiştirilirse – bundan ötürü New York, bundan ötürü Brooklyn, vesaire...
Aslında, R.'nun bildiği gazetelerde hemen hemen her gün Scarbro'daki otellerin ilanları çıkıyordu – bu ilanlarda sık sık bu telaffuz kullanılıyor, bazen resim de konuyordu. "İngiltere'nin

en büyüğü" diye nitelenen Grand Hotel bir zamanlar neredeyse Crystal Palace ve Brooklyn Köprüsü kadar tanınıyordu. (Henüz kimse R.'nun Brooklyn'e gittiğini iddia etmedi.)
Eğer R. Scarborough'ya gittiyse "Promontoire" onun, düşlediklerine başlık olarak oranın coğrafi adını verdiği tek *Illumination*'dur.

6 Starkie (1961), 451-4.
7 Guyaux (1985), 47.
8 Ayrıca, "Métropolitain"in sonu, "*l'étude des astres - le ciel*", from "the star-studded" (studied) sky'dan (mı)"? Lautréamont'un yapıtlarında İspanyolcanın benzer kullanımına rastlanmıştır: Lefrère, *Isidore Ducasse*, 75-6.
9 Delahaye (1905), 108; Verlaine (1886), 631. Bkz. Littré; OED. Verlaine, "renkli plakaların" altbaşlık olduğunu iddia ediyordu. Bu başlık R.'nun elyazısıyla yazılmış hiçbir yerde yoktur.
10 Verlaine'den Sivry'ye, 27 Ekim 1878: Petitfils (1969), 78.
11 Bouillane de Lacoste, 27 (İngilizce listelere Temmuz-Aralık 1874 tarihini veriyor). Chadwick onları 1872 sonuyla 1873 başı arasına tarihlendirerek doğrusunu yapıyor. Cf. Underwood (1976), 275-6 (Temmuz 1873 sonrası ile 1875 başı arası?).
12 Tıpkıbasım: Bouillane de Lacoste, 119.
13 Dufour-Guyaux, 27; Underwood (1976), res. 54. R.'nun orijinal ve yeniden yazılmış versiyonlarındaki düzeltimler aynı elden çıkmışa benziyor.
14 Etnografik sunum görünümü verilmiş askeri bir armağan: Theodoros, Kraliçe Victoria'yı kendisinin İslam'ın kökünü kazımasına yardım etmeye ikna etmek için Britanyalı rehineler almış ve Napier'in ordusu tarafından 1868'de Mekdela'da bozguna uğratılmıştır.
15 *OC*, 810.
16 "Enfance IV", *Illuminations*.

24. BÖLÜM FİLOMAT
(Sayfa 269-281)

1 Vitalie'nin günlüğü: *OC*, 834.
2 Stuttgart'taki R. hakkında: PBV, 17-18; Beurard-Valdoye; BH, 101-2 (Verlaine'den); Graaf (1960), 229-30; Isabelle R. (*OC*, 715-16). Mektuplar *OC* içinde, 296-8.
3 Beurard-Valdoye.
4 Murphy (Eylül 1991) bu karalamanın önemini vurguluyor.
5 D, 47.
6 D, 227-9; PBV, 17-18; Beurard-Valdoye.
7 Verlaine (1887), 802.
8 Verlaine (1883), 656.
9 Dolayısıyla, 95 g. hakkında: Ruff, 200.
10 C. Scott, 181.
11 Normal yayımlanma sırası *La Vogue*'dakidir; ama Fénéon (574) sayfaları bizzat değiştirmiş olabilir. Bilinen ilk sıralamanın savunması: Osmond, ed., *Illuminations*, 11-16.
12 Louis Fière, *Stella* içinde, 1895: Lefrère (1991), 136. Fière'in bu şiirleri kendine mal ettiği biliniyor: *Mercure de France*, 16 Mayıs 1914, 441-2.
13 Verlaine'e göre, *Illuminations*'lar "gerek Belçika gerek İngiltere'ye yapılan yolculuklar sırasında ve tüm Almanya'da" yazıldı. Verlaine kendisinin Stuttgart'a yaptığı yolculuktan "Almanya'nın bir parçası" diye söz ettiğine göre, "Tüm Almanya" R.'nun yolculuklarının daha sonraki aşamasını ifade ediyor: (1886), 631 ve (1972), 765.
14 Isabelle R., 137 ve 149.

15 "Soir historique", *Illuminations*.
16 D, 230.
17 17 Kasım 1878 tarihli mektup, izlenen bu rotadan haberdar olunduğunu gösteriyor: *OC*, 304; Graaf (1960), 232.
18 Milano'daki R. hakkında (BH, D, DAR ve PBV'ye ek olarak): Petralia (1954); Verlaine (1888), 802. Binanın fotoğrafları MB içinde, 158-9.
19 BH, 103; D, 48; DAR, 734; Darzens, 145.
20 PBV, 109; Delahaye (1905), 173. Gosse kesinlikle Leghorn'u belirtiyor. Marsilya ve İskenderiye de mümkündür ama Londra, 1860'lardaki grevlerden ötürü mümkün değildir.
21 Bkz. madde 19 ve PBV, 107.
22 D, 48.
23 *Le Bateau ivre*, 11 Mayıs 1949.
24 PBV, 110; D, 243-5; DAR, 734; Darzens, 145; Maurras (R. Marsilya'da Raoul Gineste tarafından görülmüştür); Nouveau, 827. Verlaine'in sakladığı kağıtlarda İspanyolca fiil çekimleri listesi vardır.
25 A. Vollard, *La Vie et l'oeuvre...*: Lefrère (1991), 131. Nouveau'ya göre (17 Ağustos 1875'te Verlaine'e gönderilen mektup), R., Mercier ve Cabaner'le yaşamıştı.
26 D, 247-8.
27 *ARPV*, no. 8; DAR, 731. Bunun, kartların basıldığı Stuttgart'tan sonraki bir tarihte olması gerekir. Diğer tek olasılık, R.'nun Paris'te görüldüğü 1878 Paskalyası'dır; ama kartları üç yıl saklamış mıdır? 18 numara, optik ve fotoğrafçılık aletleri yapan bir imalatçının adresiydi.
28 Not muhtemelen sonradan eklenmiştir. Bkz. Dufour-Guyaux, 57-8; Lefranc (1952). Daha da az bir ihtimal olan Manets hakkında: M. Pakenham, P. Adam içinde (1989), 33-4; Dufour-Guyaux, 59-60; Fénéon, 572.
29 BH, 103 ve 213 n. 18 (Isabelle'in yayımlanmamış mektuplarını kullanıyor); ayrıca *OC*, 774 (Berrichon'a yazılan mektup), ve Vitalie'nin "Mémorial"i: Petitfils (1982), 255.
30 "*Oestre*": Bkz. Chambon (1986).
31 D, 247.
32 D, 48.
33 BH, 104.
34 BH, 107.
35 D, 241 (Verlaine'e yazılmış mektup).
36 D, 48-9; Létrange; Pierquin, 146-7 (ama bebekliğine tarihlenmiş); Vaillant (1930), 79-80.
37 Breton, 1014. Richter'in ironik olmayan analizi. Çözen Murphy (1989).
38 Örn. "Génie", "Solde", "Guerre", "Jeunesse" ve "Nocturne vulgaire", Londra *Illuminations*'ları gibi aynı kağıda yazılmamıştır.
39 Bkz. Murhy (1989).

25. BÖLÜM BAY HOLMES
(Sayfa 283-293)

1 D, 49.
2 Viyana'daki R. hakkında: D, 49, 153-7, 250; Nouveau, 841; Verlaine'in "Dargnières nouvelles"i (Verlaine (1962), 299). Ayrıca (o kadar makul gelmeyen) PBV, 113-14; BH, 107 (yanlış kronoloji); DAR, 734; Darzens, 145.
3 *OC*, 716 ve 759 (araba sürücüsü değil, "peşini bırakmayan biri").
4 Delahaye (sık sık alıntı yapılmış ama kimliği belirtilmemiştir, örn. Steinmetz, 243).

5 Little (1983), 27; Plessen, 284.
6 Petitfils (1982), 266.
7 PBV, 117; D, 153.
8 Graaf (1960), 263 ve 281 n. 24.
9 Java yolculuğu hakkında: Marmelstein; Van Dam; ayrıca Graaf (1960) ve Steinmetz, 435-6 ve 471 (radyo programını yapan J. Degives ve F. Suasso).
10 Hare, 106.
11 De Jong. Bkz. Hackett (1989). Little (1984) bunu "bahou" ile bağdaştırıyor (1660 İngilizcesiyle karşılığı: "Dişlerinde bir pislik!").
12 Marmelstein, 501. (R.'nun giysileri satıldı ve geliri Salatiga yetimhanesine verildi.)
13 PBV, 118.
14 Chadwick, 37 n.; Underwood (1976), 326-7.
15 Rosa; Z, 835.
16 Starkie (1961), 341-3; Underwood (1976), 202-15; D, 253-5.
17 Lloyds Londra: Underwood (1976), 204 n. 8.
18 BH, 107.
19 D, 233 ve 256; Underwood (1976), 207.
20 Underwood (1976) 205-6.
21 Arnoult, 487; D, 255.
22 PBV, 120.
23 *OC*, 302.

26. BÖLÜM JOHN ARTHUR RIMBAUD (Sayfa 295-304)

1 Aynı şekilde, yorumlanamayan "Barbar", Korintliler I, 14:11 bir gönderme olabilir: "Eğer söylenenlerin anlamını bilmiyorsam, ben onun için barbarca konuşan biriyim, ve o konuşan da benim için bir barbardır." Öte yandan "H", yanıtı varolan bir bilmeceye benziyor. (Şimdilik tercih edilen, mastürbasyondur.)
2 Petitfils (1969), 77-8.
3 *OC*, 397.
4 D, 50 ve 252-3.
5 BH, 108; PBV, 121-2; DAR, 734. Bkz. "Conditions" ["Koşullar"], *PR* içinde, 128.
6 Bonnefoy, 169.
7 *PR*, 134.
8 Düzeltimlerinin çoğu yanlış ve ukalaca olan Underwood tarafından acımasızca kırmızı kalemle çizilmiş (1976), 217. 1877'de, "halihazırda" yerine "gerçekte" makbuldü. R., "Mai"yi "May" ve "Scoth"u "Scotch" olarak düzeltmiş. Tıpkıbasımlar: *AR*, 227 ve *PR*, 135.
9 PBV, 122; BH, 108; D, 51, 153, 156, 235 ve 257; DAR, 734; Darzens, 145. R. Kuzey Kutup Dairesi'ni geçmiş olabilir. Isabelle onun, muhtemelen daha sonraları bıçkı makineleriyle ilgili el kitabı istediğini hatırlayarak, sirkte değil bir İsveç hızarhanesinde çalıştığını iddia ediyor (BH, 108): *OC*, 311 ve 318.
10 Domino, 130 ve 146; Thétard.
11 *PR*, 134.
12 Sınırdışı edilme konusunda hiçbir kanıt bulunamamıştır, fakat ikinci ağızdan iyi kanıtlar vardır: BH, 108; D, 156 ve 257.
13 DAR, 742 n. 51.

14 Carré (1949), 56 (başlık: "Ya doğrudur ya değildir").
15 BH, 109.
16 Bkz. s. 388.
17 "Nuit de l'Enfer", *Une Saison en Enfer*.
18 BH, 109 (Isabelle'den).
19 1878 sonlarında, Cape Guardafui'de bir gemi enkazını soyan, Rimbaud adında bir gemicilik şirketi çalışanı vardı. (Carré (1931), 232-4; Guillemin (1953).) R. yaklaşık on yedi gününü İskenderiye'de iş arayarak geçirdi. Guardafui, İskenderiye'nin 3200 km uzağındadır. J.B. Rimbaud, Hunter'ın Aden "Ticaret ve Genel Müdürlük" listesinde vardı (70).
1949'da "RIMBAUD" adı Luksor tapınağındaki bir sütunun üzerinde, (daha sonraki kazılar sonrası) yerden yaklaşık üç metre yükseklikte bulundu. Bu durum büyük bir heyecan yarattı. R. Mısır'da "eski hikmet" arayışındaydı... (T. Briant, J. Cocteau ve H. Stierlin, EM içinde, 314 ve 349; Borer (1983-4), 453-5 ve (1984), 371-2 n. 24.) E. Starkie'ye göre (1961), 345, "İskenderiye yakınlarındaki" bu tapınak 640 km uzaklıktaydı. R., Luksor'u 1887 sonbaharında görmüş olabilir ama kazınarak yazılmış yazının tarzı daha eski bir tarihi düşündürüyor; muhtemelen Napolyon'un (1798-1801) seferine katılmış bir asker ve hatta R.'nun büyükdedesi Jean-François; 1792'de bir Pazar sabahı karısıyla kavga ettikten sonra, üzerinde bir yelek, pantolon ve bir takkeyle evi terk etmişti. (Henry, 29 ve 32).
20 Delahaye (1905), 189.
21 Hare, 107.
22 BH, 109; D, 52.
23 D, 258.
24 Delahaye (1927), 175 n.
25 D, 259.
26 *OC*, 303; PBV, 124.
27 R.'nun yazdığı gibi 19 Kasım değil. Tarihler, zaman tarifeleri ve hava durumu hakkında: MB, 160-3.

27. BÖLÜM PATLAYICI (Sayfa 305-313)

1 Kimliği teşhis eden R. Milliex, 80-4.
2 Anon. (1878); Milliex, 77.
3 D, 259.
4 BH, 113.
5 D, 259; Delahaye (1905), 179; Milliex, 81.
6 Tarihlenmemiş not. R.'nun ikinci kalışı yaklaşık yedi hafta sürdü. Bir mektup gönderip de cevabının alınması en az altı hafta gerektirir. Çadırın ve hançerin "iki hafta önce" geldiği bildirilmiş. Bu nedenle not R.'nun ilk kalışına aittir.
7 "L'Impossible", *Une Saison en Enfer*.
8 D, 261. Son buluşmanın ayrıntıları: D, 52 ve 260-2.
9 BH, 114 (Isabelle R.'dan). Graaf tarafından yanlışlıkla Mallarmé'a atfedilmiş ve referans verilmeden Borer tarafından tekrarlanmıştır: Graaf (1960), 328 ve 332 n. 32; Borer (1983-4), 394.
10 D, 22.
11 D, 183.
12 D, 261.
13 BH, 109; D, 262. Pierquin'in tarihlemesi (Ağustos 1878) mümkün değildir.

14 Britanya Valisi tarafından 1948'de konan plakette şunlar yazıyor: "ARTHUR RIMBAUD POÈTE ET GÉNIE FRANÇAIS AU MÉPRIS DE SA RENOMMÉE CONTRIBUA DE SES PROPRES MAINS À LA CONSTRUCTION DE CETTE MAISON MDCCCLXXXI" (*sic*): *AR*, 237 ve, bunun doğru bina olup olmadığını merak eden Milliex (78).
15 *Cyprus Gazette*, 19 Kasım 1881: EM, 480.
16 *OC*, 313 (17 Ağustos 1880); *OC*, 716 (Isabelle'den gelen mektup: cf. PBV, 142 ve BH, 124); Bardey (1969), 36; Rosa (1993), 833 ve 835; Murphy (1987) (Righas).

28. BÖLÜM İMPARATORLUKLAR (Sayfa 317-325)

1 A. Billy tarafından söz edilmiştir. Ben Habeşistan'daki yer adlarının günümüzdeki söylenişini yeğledim. Günümüzdeki farklı karşılıklar dizinde verilmiştir.
2 Bardey: Vaillant (1930), 16. Bardey'den yapılan tüm alıntılar: Bardey (1939, 1969, 1981); mektuplar ve röportajlar BH, PBV ve Vaillant (1930), 16-41 içinde.
3 "Ce qu'on dit au poète à propos de fleurs".
4 Delahaye (1927), 99 n.
5 28 Eylül 1885: *OC*, 402.
6 G.M. Giulietti Harar'a Ekim 1879'da, bir yerli ve üç katırla geldi. 1881'de, Afrera gölü yakınlarında öldürüldü.
7 Burton, I, 1.

29. BÖLÜM BİLİNMEYEN (Sayfa 327-337)

1 Borer (1983-4), 253.
2 Burton, I, 201.
3 Aksi belirtilmedikçe, bütün ayrıntılar Bardey'dendir.
4 Pinchard'ın mektubu, Bardey içinde (1969), 18.
5 Steinmetz, 298.
6 Starkie (1961), 353.
7 Ilg'in biyografisi: Keller.
8 Briet (1956), 174-5; Z, 526.
9 *OC*, 776. R.'nun bilinmeyen seferleri hakkında, özellikle bkz. Forbes (1979).
10 Bubassa'ya gidiş-geliş ve nekahet süresi olan altmış yedi gün hariç.
11 Cohen, 80.

30. BÖLÜM "ZAVALLI ARTHUR" (Sayfa 339-345)

1 Bardey (1939), 21.
2 Bardey (1939), 21 ve 14.

3 Bardey (1939), 29 ve 25.
4 Gribaudo, 103 ve 106.
5 *OC*, 347.
6 1881'de, Madam R.'dan Delahaye'e: D, 356.
7 Bibliothèque Nationale, 60: "trois terres" (1880); Godchot, I, 62-3: "une parcelle de 37 ares 70 ca" (1882). Madam R., R.'yu bir "profesör" olarak niteledi (*PR*, 97 ve 165), nedeni herhalde, öğretmenlerin askerlikten muaf tutulmasıydı. R.'nun tuhaf bir şekilde, annesinin yatırımını onayladığı mektup kuşkuludur: Bir tek Berrichon'un versiyonu biliniyor (12 Şubat 1882).
8 Bardey (1939), 31-2.
9 Rosa, 832.

31. BÖLÜM CENNET
(Sayfa 347-359)

1 Isabelle, *OC* içinde, 723-4 ve 746.
2 Rosa, 835 ("a Galla woman"'); Errard, 80 ("an Argoba woman"); Guigniony (1890-91 hakkında); Waugh (1931), 88 (Tigray'dan bir kadın). Ayrıca bkz. aşağıda, s. 366-7. Sonraki, R.'nun "küçük bir harem" kurduğu yolunda (iki ayrı kaynaktan çıkan) söylentiler cinselden ziyade dilsel hevesleri yansıtıyor olabilir: Mille, 25; Olivoni, 850.
3 Borelli, 200; A. Bernard, Méléra içinde (1946), 158; Errard, 77; U. Ferrandi (Petralia (1960), no. 14); Olivoni, 847; Righas kardeşler (Segalen (1906), 491). "Kotou'ya ne Bender'de, ne Cohen'de ne de Conti Rossini'de (1937) rastlanmaktadır.
4 On sekiz yılını Somali'de geçiren bir devlet memuru ve linguistik uzmanı olarak tanımlanmıştır (Errard, 75). Cohen 1915 ve 1956 arasında Amharca hakkında birçok kitap ve makale yazmıştır.
5 *Éthiopie méridionale*'deki listelerde vardır.
6 "Nei Galla", *L'Esploratore* (Milano), Eylül 1883: Petralia (1960), no. 4; Z, 503-4.
7 Errard, 77 (kısmen, Obuk'taki Fransız otelcilerin anılarına dayanır). Britanya Dışişleri Bakanlığı Ocak 1883'te Obuk'ta Fransız bir marangoz ve aşçı bildirmiştir: Starkie (1937), 46. R. 1884'te Danakil ülkesine dönmüş olabilir, çünkü Aden'e "çöllerde altı hafta süren bir yolculuktan sonra" varmıştır. Eylül-Ekim 1884 arasındaki mektuplar Obuk hakkında doğrudan bilgisinin varlığını düşündürüyor: *OC*, 391-2.
8 Baum, 96-7.
9 Nerazzini'den kendi dışişleri bakanına, 14 Şubat 1890 (Z, 843); Bardey (1939), 15.
10 Muhtemelen "aliéné" (bu sözcük çizilerek çıkarılmıştır).
11 "*Votris Kys*": Herhalde tahmini Amharcadan bir aktarma.
12 Bernoville, 99 ve 101. Ayrıca bkz. 105: "Bubassa, Babbo'nun [küçük bir köy] ortada olduğu bir ovadır."
13 Kont Salimbeni 1892: Zaghi, ed.
14 Z, 517. Sacconi, Sotiro'nun batısına iki günlük mesafede, muhtemelen El Fud yakınlarında öldü: Baudi di Vesme, R. ve Piskopos Taurin, BH içinde, 167-8; *OC*, 368; Z, 510-18 ve 709. Mori'nin Etiyopya keşifleri tarihinde ne Sotiro'nun ne de R.'nun adı geçmez.
15 Bernoville, 96.
16 Borelli, 124 (Şeyh Hüseyin'in memleketi hakkında).
17 Conti Rossini (1913), 489.
18 Société de Géographie'ye gönderilen mektup, 24 Kasım 1883: Webi, R.'nun inisiyatifiyle keşfedildi. Bardey, R.'nun başarılarını daha sonra, Berrichon'un abartılarına tepki olarak azaltmıştır.

19 Nerazzini (R.'yu tanıyan biri); Trimingham, 14-15.
20 Isabelle R., BH'ye mektup: *OC*, 814. (Bu, kadının çeviriyi niçin evde bulamadığını açıklıyor.)
21 *AR*, 254; Bibliothèque Nationale, 59; *PR*, 197.
22 Forbes (1979), 38.
23 Bardey (1969), 52.
24 Bu, R.'nun rapor ve mektubunda söz edilen Ennya yoludur (*OC*, 373 ve 376).
25 Bkz. James.
26 Z, 511; BH, 169. Ayrıca bkz. Olivoni, 849.
27 Bardey'den Société de Géographie'ye, 10 Ocak [1884]: *PR*, 164.
28 Piskopos Taurin: Z, 709.
29 *OC*, 382.

32. BÖLÜM ABDO RİNBO (Sayfa 361-369)

1 Bardey ile röportaj: Vaillant (1930), 31-2. R. ve Bardey 23-25 Nisan 1884'te Aden'de birlikteydiler. *Le Symboliste*'in 22-29 Ekim 1886 nüshasındaki makale Bardey'nin R.'nun geçmişini bildiğini kanıtlıyor: Pakenham (1973), 145.
2 Vaillant (1930), 32.
3 Bardey (1939), 19.
4 Vaillant (1930), 36. R., Verlaine'den bir mektup almış ve "Beni rahat bırak!" diye yanıtlamış olabilir (Vaillant (1930), 39). Verlaine'de bunu gösteren bir kanıt yoktur.
5 Bardey (1939), 20.
6 PBV, 159.
7 Bkz. s. 430; BH, 174 ve 221 n. 4; Ferrandi, alıntı s. 367
8 Vaillant (1930), 36.
9 Bardey (1969), 50.
10 Bardey (1939), 25, 30 ve 32.
11 Vaillant (1930), 34.
12 Elyazması bilinen mektuplara dayanır.
13 Waugh (1931), 109.
14 Alelacele yazılmış Afrika sahneleri de uydurmadır: Murphy (Kasım 1990).
15 Taurin'in günlüğü: Foucher, 94; Voellmy (1992), 305.
16 Bardey (1939), 16 s.
17 Provost, 154.
18 Herling Croce, 6 ve 14-15.
19 Bardey (1939), 18.
20 PBV, 158-9.
21 Rosa, 835.
22 A. Bernard, Méléra içinde (1946), 155.
23 Errard, 78.
24 A. Bernard, Méléra içinde (1946), 155; G. Ferrand, Claudel içinde (1968), 238; U. Ferrandi'den gelen mektuplar (bkz. bir sonraki başlıkta madde 12); Guigniony, 315-16.
25 R., *Lettres*, 18.
26 Tıpkıbasım: *PR*, 168.
27 Bardey (1939), 22-3.
28 Labatut hakkında: Bardey (1939, 1969); Borelli, 3; Cecchi, II, 606; Antonelli, Bianchi ve Soleillet, Z içinde, 328.

33. BÖLÜM AFRİKA'YA SİLAH
(Sayfa 371-379)

1 J.-J. Lefrère'den alıntı, *Isidore Ducasse*, 520.
2 Petitfils, Bardey içinde (1969), 54.
3 Z, 385-410. Ayrıca bkz. Brémond (14 Eylül 1883) Briet içinde (1956): "Zeila yolu bizim kervanlara sadece Ebu Bekir ailesinin rızası sayesinde açıktır". Piskopos Taurin köleler satın aldı: Z, 434. Lagarde (29 Mayıs 1886'da Ministre de la Marine'e gönderdiği mektup) R.'nun Tacura'daki ticaretle ilgili sözlerini doğruluyor.
4 Örn. Fransız Dışişleri Bakanı'na, Latour (1886) ve Hénon (1888) adlı kaptanlar tarafından gönderilen raporlar: Z, 394 ve 396-7.
5 Ebu Bekir Kasım 1885'te öldü fakat on bir oğul bıraktı.
6 Hénon'dan Bakan Flourens'e: Briet (1956), 178.
7 Z, 335-6.
8 Briet (1956), 156.
9 E.M. Gray (1913) ve O. Schanzer'e (1923) mektuplar: Emanuelli ve Z, 841-2. Ayrıca bkz. Lionel Faurot, *Voyage au Golfe de Tajoura* (1886).
10 Emanuelli.
11 Yazan V. Pica, *Il Pungolo della domenica* içinde, 20 Eylül 1885: Guyaux, ed. (1993), 412.
12 U. Ferrandi, Emanuelli içinde.
13 *A.g.e.*
14 R.'nun Franzoj'a mektubunun tarihinin Eylül 1886 olarak değiştirilmesi gerekir. Fildişi ile ilgili not da (*OC*, 424) yeniden tarihlenmeli. Radouan Mayıs 1885'ten sonra artık "Harer valisi" değildi.
15 Bardey (1939), 18.

34. BÖLÜM DEHŞET
(Sayfa 381-392)

1 R.'nun *Le Bosphore égyptien*'e mektubundan, 20 Ağustos 1887: *OC*, 430-40. Şeva'ya yolculuk hakkındaki diğer pasajlar R.'nun Aden konsolosuna anlattıklarından (*OC*, 427-8, 452-6 ve 461-7) ve Bardey'e mektubundan alınmıştır (*OC*, 444-8).
2 Cf. Thesiger, 185: "şimdiye kadar hiçkimse Dikil'den Assal gölüne kadar gidemedi." R., daha sonra Dikil denen yerin birkaç mil batısından geçmişti.
3 Errard, 79.
4 Thiersch, 51.
5 Briet (1956), 180 ve Z, 310 (Menelik'ten Başkan Carnot'ya, Şubat 1887).
6 Bkz. Winstanley 1881: "Bir silahın Habeşistanlılar için güvenilmez ya da yararsız olarak nitelenmesi için ne kadar bir süre çürümüş olması gerektiğini söylemek zordur ve en yıpranmış silahları bile savaşçıların listesinde tutmak için başvurulacak ustaca ve karışık yöntemler çok ve tehlikelidir." (II, 210)
7 Borelli, 200-201.
8 Briet (1956), 174.
9 Z, 753.
10 Bkz. Bir sonraki bölümde madde 4.
11 Djami'nin adı Beyrut pasaportunda görülüyor.
12 R.'nun zararları konusunda kuşkularını dile getirenler: Starkie (1961), 376; Fongaro (1966); Forbes (1979), 72 ve 77-8.

35. BÖLÜM KAZANÇ
(Sayfa 393-402)

1 Tıpkıbasım: *PR*, 183 (baskıların düzeltilmesi gerekir).
2 A. Deschamps'tan Aden konsolosuna, 28 Ekim 1887: *OC*, 451.
3 *OC*, 429.
4 R., çeklerini paraya çevirdiğini açıkça söylüyor. Bu, Massava konsolosu tarafından da doğrulanmıştır. *Daha sonraki* sorunlar hakkında 26 Ağustos ve 20 Aralık 1889 tarihli mektuplara bakınız. R.'nun para konusundaki şikâyetleri, yeni bir iş bulmasından çok önce çabucak yok olup gitti.
5 Lucien Labosse, 15 Kasım 1887: Briet (1956), 144-5.
6 Yeni yol hakkında ayrıca bkz. Dehérain, 38-9; Provost, 151.
7 1889'da Cibuti'nin önemini vurgulayan Du Paty de Clam, Société de Géographie'ye "bu bölgede uzun zamandır yaşayan" birinden (R.?) söz etmiştir: Z, 97.
8 Bu iddialarına karşın, R. parayı Şeva'ya götürdü, Borelli'nin günlüğü de (221), R.'nun bir kervanla döndüğünü gösteriyor: "Bu gece dört kişi benden ayrıldı. [...] Mösyö Rimbaud da aynı zorlukları yaşıyor", vs.
9 A. Bernard, Méléra içinde (1946), 157; ayrıca M. Riès 1938 (Z, 550). R. önceki hesaplarını büyüttü (bkz. notlar, *LM* içinde, II, 189 ve IV, 450).
10 Soupault, 181. Footman (4), Besse'in Aden'e 1899'da vardığını söylüyor ama Riès'i yanlışlıkla Tian sanıyor.
11 PBV, 183-4; Carré (1926), 218-20.
12 Bkz. Hamilton, 21-7.
13 Savouré (3 Nisan 1930).
14 Bkz. Isabelle'den Berrichon'a 1896 tarihli mektup (*OC*, 779); Méléra (1931), 252 ve (1946), 122. Ama R. Kahire'deki "ısıyı" hiç "ılıman ve serin" diye niteler miydi?
15 R. bir hükümet yardımı için de başvurmuş olabilir. A. d'Abbadie, R. Şeva'ya gitmek için yola çıkmadan hemen önce Aden'deydi ve R., Abbadie'nin Amharca sözlüğünden bir tane istemişti. Ağustos 1885'te Abbadie, dışişleri bakanlığının Obuk ya da Tacura'ya, "tek görevi Amharca deyimleri öğrenmek olan bir ajan" gönderdiğini iddia etti. Bu ajan (R.?) bir tüccar gibi gezecek ve "bir tür gizli diplomasi" yürütecekti (Briet (1956), 142).
16 Forbes (1979), 83. Ama cf. BH, 174 ve 188: Bardey, Stefanie ve Rudolf göllerinden, bunların kartografl ar tarafından bilindiğini sanarak söz ediyor.
17 Isabelle'den Berrichon'a: *OC*, 777. Pasaport: *PR*, 183.
18 Vaillant (1930), 27.
19 Makonnen'den Lagarde'a, 1 Kasım 1887: Briet (1956), 187.
20 Bibliothèque Nationale, 96; Guillemin (1954); PBV, 203.
21 Bkz. Voellmy (1994), 143; Z, 633. *Le Temps*'da Habeşistan hakkında yazanlar: Lefrère (1990), 76 n. 11.
22 C. Rossetti, 62-4 (Nisan 1890).
23 Matucci (1962), böl. 4. İtalyan ve İngiliz raporları, 109-11. İngilizce versiyonunda "Remban".
24 Konsolos yardımcısı Moss'tan (Zeila) Aden'deki siyasi görevliye, 14 Kasım 1887.
25 Muhtemelen ayrıca 4 Mayıs: Borelli'den R.'ya, 26 Temmuz 1888 (*OC*, 497). R.'nun Berbera üzerinden Harer yolculuğu hakkında: Emanuelli (Ferrandi'nin günlüğü).
26 Matucci (1962), 73.
27 Bardone, 41; Forbes (1979), 92 (45 km).
28 Muhtemelen, R.'nun silah ithal etmesine 2 Mayıs 1888'de izin verilmiş olmasıyla ilgili. (15 Mayıs'ta tekrar iptal edildi.) Ayrıca bkz. bilinmeyen mektuplar *LM* içinde, IV, 456-7.

36. BÖLÜM EVDE
(Sayfa 403-412)

1 *OC*, 476-7.
2 Ilg'den R.'ya, 19 Şubat 1888.
3 Savouré'den Ilg'e, 13 Şubat 1888.
4 Olivoni, 851.
5 Rosa, 6 ve 17. Daha sonraki kuşkulu bir kaynağa göre, R.'nun Harer yakınlarındaki bir tepede, öğleden sonraları kitap okuduğu küçük bir kulübesi vardı: Baba Émile Foucher, Marsden-Smedley içinde, 53.
6 Olivoni, 849.
7 *LM*, IV, 462-503.
8 *OC*, 500; ayrıca, R.'nun "candan konukseverliği" hakkında, Borelli, 406.
9 Savouré (3 Nisan 1930).
10 Lefrère (1990), 60 ve 78; Z, 535-6.
11 Olivoni, 846.
12 Emanuelli (Schanzer hakkında).
13 Errard, 79-80.
14 *OC*, 558.
15 Ilg'den R.'ya, 19 Şubat 1888: *OC*, 482-3.
16 Rosa, 833; L. Traversi'den C. Zaghi'ye, 23 Aralık 1931: Z, 875.
17 Olivoni, 847.
18 Olivoni, 845-53.
19 Savouré (12 Nisan 1897).
20 Rosa, 835.
21 Robecchi Bricchetri: Petralia (1960), no. 17.
22 Segalen (1906, 1950).
23 M. Riès'den É. Deschamps'a, 15 Mart 1929: *OC*, 815-16.
24 Guigniony.
25 Waugh (1931), 87-8.
26 L. Traversi'den C. Zaghi'ye, 2 Şubat 1932: Z, 875.
27 Bourde'ye göre ayda 4500 frank.
28 29 Şubat 1888: Tıpkıbasım, *PR* içinde, 188.
29 Graaf (1960), 317-18 (C. Bourdet, 1911).
30 Segalen (1906), 492.
31 Billy; ayrıca *Le Figaro Littéraire*, 24 Aralık 1940.
32 Zech, 87-8 (R.'nun, Bardey'nin tanıdığı bir aileye hamilik yaptığı konusunda, kuşkulu bir referansla). Zaghi (737), O. Borelli'yi öneriyor.
33 *Le Décadent*, 15-31 Mayıs 1888.
34 Bourde, 19.
35 Örn. Ilg'den R.'ya, 30 Mart 1889; Savouré'den R.'ya, 16 Haziran 1889; Rosa'dan Bienenfeld'e, 17 Haziran 1889 ve 18 Nisan 1890 (*OC*, 529 ve 547; Z, 583 ve 585).
36 *OC*, 502.
37 *OC*, 559 ve 556. Tesadüfen, Ferdinand Brunetière 1887'de, R.'nun o zaman pazen ve keçe kumaş satıp satmadığını merak ediyordu: Mendès, 252.
38 *OC*, 554 ve 565.
39 *OC*, 580.
40 Voellmy (1984), 70.

41 Ilg'den Zimmermann'a, 22 Mayıs 1889: Voellmy (1984), 71. Cf. R.'dan Ilg'e, 3 Mayıs 1889: *OC*, 540. Satılmayan tencereler konusundaki tartışmaya karşın Ilg, R.'ya en geç Ocak 1891'de yeni bir iş teklif etti.
42 *OC*, 581.

37. BÖLÜM "İĞRENÇ ZORBALIK" (Sayfa 413-421)

1 Makbuz: *OC*, 321 (tarihin 1889 olarak değiştirilmesi gerekir).
2 Rosa'dan Bienenfeld'e, 28 Mart 1890: Z, 585.
3 *OC*, 601 ve 582.
4 Rosa, mektuplar 18 ve 21 Nisan 1890'a tarihlenmiştir: Z, 585.
5 *OC*, 587.
6 A. Bernard, Méléra içinde (1946), 155.
7 Ilg'den Appenzeller'e, 18 Ocak 1889: R., *Correspondance*, 180-1 n. 2; Arnoult, 490 n. 53; Guigniony; L. Brémond, Savouré ve R.'dan mektuplar: *OC*, 515, 532 ve 652. Menelik'in memurlarından, R.'nun "köpeklerin savunucusu" diye isim taktığı Grazmatch Banti, bazı tazılarını yitirdiğini iddia ediyordu: *OC*, 652.
8 Foucher, 92.
9 Rosa'dan Bienenfeld'e, 16 (ya da 1?) Şubat 1890: Z, 475 ve 584.
10 H. d'Acremont, *Revue Hebdomadaire* içinde, 27 Ağustos 1932: Lagarde ile konuşma (Chauvel, 228). Ayrıca Isabelle R., 89; Tharaud, 196.
11 Chauvel, 228.
12 Isabelle R., 89; Méléra (1946).
13 Middleton; Trimingham.
14 "Aziz Rimbaud" hakkında: Étiemble (1961), 133-54.
15 Foucher, 93. Taurin'in R.'yla işi hakkında: Giusto.
16 Z, 295.
17 Z, 434 (Taurin'in günlüğünden).
18 Bernoville, 94 ve 103.
19 Örn. André Malraux'dan alınan söylenti (Étiemble (1961), 222), ve 1949'da tanınmayan bir rahibin gevezelikleri: R., "Somalililer ve İssalarla açıkça homoseksüellik yapıyor" (bu toplumlarda açıkça homoseksüellik diye bir şey bilinmiyordu): Guillemin (Eylül 1953), 71. Ilg'in Mayıs 1888'de, R.'yla ilgili olarak kullandığı "Menahinler" sözcüğü bir zamanlar sanıldığı gibi "sadistçe homoseksüellik" ("Melanin") demek değildir. "Menahin", Harer'de misk anlamında kullanılan bir terimdi (Voellmy (1992), 303).
20 Isabelle'den Aden konsolosuna (R.'dan alıntı), 19 Şubat 1892: *OC*, 724.
21 Olivoni, 846.
22 Murphy (1987). D. Righas hakkında bkz. s. 438 ve *OC*, 686; ayrıca A. Righas'dan Isabelle'e: *OC*, 686 ve 725.
23 L. Villatte, *Le Décadent* içinde, 1-15 Ocak 1889: *Oeuvres Complètes*, ed. Forestier, 565-6 n.
24 Örn. M. Riès'den gelen mektup, *OC* içinde, 815-16.
25 Provost, 158; Jarosseau: Mektuplar (1936 ve 1939) Starkie'ye (1937), 153 ve A. Tian'a (Matucci (1962), 118-19); Guiheneuf; Marcus tarafından açıkgöz ve sevimli olarak nitelenmiş (1987), 2. Jarosseau'nun belleği zamanla düzelmiş; önceki ifadeleri daha muğlaktır: Chauvel, 226-8; Tharaud, 195-6.
26 "Notes de l'éditeur", *Poésies Complètes* (1895); Tharaud, 196. Sahle Selassie adlı Dankali, "hassas altın terazisi" derdi: Pankhurst, 89.

27 25 Şubat 1890.
28 18 Mayıs 1889. R.'nun zencilik anlayışı hakkında: Ferguson.
29 R., *Correspondance*, 164-5 n. 2.
30 *OC*, 638.
31 Z, 430.

38. BÖLÜM FIRSATLAR (Sayfa 423-433)

1 R.'dan Ilg'e, 7 Eylül 1889; Ilg'den R.'ya, 16 Haziran 1889.
2 "Paris se repeuple" olarak yayımlanmıştır.
3 Rosa, 832-3.
4 R.'dan Isabelle'e, 15 Temmuz 1891: *OC*, 688.
5 R.'dan Ilg'e, 1 Mart 1890.
6 Savouré'den R.'ya, 4 Mayıs 1890.
7 Savouré'den R.'ya, 10 Aralık 1889.
8 Nerazzini'den karısına, 7 Ağustos 1890: Z, 680.
9 L. Villatte (bkz. yukarıda, s. 507 n. 23); P. Valéry (Borer (1983-4), 234-5); *La Wallonie*, 1889 (Lefrère (1991), 135).
10 *OC*, 634. Gavoty hakkında: Lefrère (1990), 72-4.
11 *La France Moderne*'deki 19 Şubat 1891 tarihli makalede kişisel bir temastan söz edilmez (bkz. s. 416). F. Caradec'in, *Catalogue d'Autographes Rares et Curieux*'sundaki (Éditions du Limon, 1998), R.'nun bir şiir vaadinde bulunduğu mektup bir şakadan ibarettir. Aralık 1889'da Savouré, "sanırım bir zamanlar sizin arkadaşlarınız olan bazı kişilerin arkadaşı, büyüleyici bir çocuğun", Georges Richard'ın geldiğini bildirmişti. Richard, Obuk'ta kolunu kırmıştı ve Harer'e varamamış olabilir. Dostları bilinmiyor. Bkz. Lefrère (1990), 69 ve 71.
12 Deffoux-Dufay, II, 16.
13 P. Adam (1888); *Poètes Lyriques Français du XIXe Siècle* (Lemerre, 1888); V. Jeanroy-Félix, *Nouvelle Histoire de la Littérature Française...* (1889) (Guy-aux, ed. (1993), 415); A. de Gubernatis, *Dictionnaire International des Écrivains du Jour* (Lefrère (1991), 130); Maupassant, *La Vie Errante* (1890); Merlet, 450; Champsaur; Goncourt, III, 212 (6 Ocak 1889).
14 L. Villatte, *La Revue Indépendante* içinde, 1-15 Mart 1889.
15 Salimbeni, 334 (12 Mart 1891, R.'dan alıntı).
16 Ilg'den R.'ya, 30 Ocak 1891. Voellmy (1984), 71, bu telgraftan söz ediyor. Ayrıca bkz. *OC*, 694 (Ilg'in bir kömür madenini keşfi).
17 Olivoni, 852. R.'nun mimoza dikeni batmasından öldüğü hikâyesi hakkında: Borer (Ekim 1984), 13 ve 15 n. 16.
18 R.'dan Isabelle'e, 15 Temmuz 1891: *OC*, 688.
19 C. Zaghi ile 1932 yılındaki konuşma: Z, 757.
20 Bkz. Ilg'den R.'ya, 15 Mart 1891: *OC*, 658.
21 Satın alınmış ya da kiralanmış: Orsi, 17; Z, 675.
22 L. Pierquin'e mektup, 17 Aralık 1892: *OC*, 737; ayrıca bkz. *OC*, 752.
23 R.'nun günlüğü tamamlanmış değildir; *OC* ve *OV*. Tıpkıbasım, MB içinde, 232-3.
24 Bkz. R., *Lettres*, 33-4, ve yukarıda s. 502 n. 7.
25 *OC*, 662.
26 Z, 861-79.
27 R., *Lettres*, 25 n. 1; Billy; M. Riès, *OC* içinde, 1210; Tian (1947, 1954).

28 Petitfils (1982), 367. R.'nun kazancının azalması da Berrichon'un abartısına karşı bir tepkidir. İronik bir şekilde, şişirilmiş bazı rakamlar belki de gerçeğe daha yakındır. Méléra'ya göre (1931), 252, Isabelle, R.'nun kazancı konusunda annesine yalan söylediğini biliyor ve gerçek rakamları koymaya çalışıyordu.
29 Savouré (3 Nisan 1930); M. Riès'den É. Deschamps'a (*OC*, 816); Z, 592: Rosa'nın aynı dönemdeki kazancının iki katından fazla (1880-91).
30 Örn. R.'dan Ilg'e, 20 Kasım 1890 ve C. Tian'dan Isabelle R.'ya, 6 Mart 1892.
31 Örn. R., Savouré'nin gönderdiği bir silah sevkiyatından 3600 frank ve bir yıllık döviz ticaretinden de 3416 frank komisyon kazanmıştı. Bkz. *LM*, III, 218-97.
32 *OC*, 509.
33 *OC*, 707.

39. BÖLÜM "VAHŞİ SAKAT" (Sayfa 435-444)

1 "Billet de salle": *PR*, 206.
2 A.g.e.
3 "*Un cancer généralisé*": Hastane müdüründen R. Darzens'e, 11 Aralık 1891 (*ARPV*, no. 32); PBV, 253; "*Ostéo sarcome*": M. Riès'den É. Deschamps'a (*OC*, 816). R., bir "*maladie des os*"dan söz ediyordu. Bkz. Lefrère (1987).
4 Bkz. MacCormac.
5 R.'nun askerlik kaydı: *PR*, 96-7.
6 Amprimoz, 125-7.
7 M. Riès'den É. Deschamps'a (*OC*, 816), ve R.'ya, 3 ve 8 Eylül 1891: Z, 775 ve Petitfils (1982), 386.
8 Isabelle R., 105-6.
9 Dr. Beaudier: Goffin, 46-7; Vaillant (1933).
10 Isabelle R., 105. Dr. Émile Baudoin'in R.'yu 31 Temmuz 1891'de Charleville'de, 'bacağını biraz sürüklerken' görmüş olması belli ki kuşkuludur (Baudoin).
11 Sadie.
12 Arnoult, 17; ayrıca Goffin, 39.
13 Arnoult, 17.
14 Goffin, 40.
15 Isabelle R., 108-9.
16 Isabelle R., 111.
17 Isabelle R., 108.
18 Bkz. Isabelle'in Madam R.'ya Marsilya'dan yazdığı mektuplar: *OC*, 698-700.
19 Isabelle R., 114.

40. BÖLÜM DENİZ (Sayfa 445-450)

1 Ayrıntılar çoğunlukla Isabelle R.'dan ve *OC* içindeki mektuplardandır.
2 Vaillant (1930), 41.
3 Émile Laurent: EM, 56-7.

4 Moore, 114-15-
5 *OC*, 705.
6 Bkz. L. Pierquin'e 11 Ocak 1893'te yazılan mektup: Morrissette, 12.
7 *OC*, 772.
8 *OC*, 721.
9 *OC*, 754 ve 768 (1896).
10 Forbes (1989): *Al fanâr*, *affanâr* olarak telaffuz edilir. Berrichon (bilgi kaynağı Isabelle?), R.'nun öğleden sonra saat 2'de öldüğünü iddia ediyor: PBV, 253.

SONSÖZ
(Sayfa 451-455)

1 *PR*, 211; Pierquin, 149-50; Vaillant (1930), 81. Cenazeyle ilgili ayrıntılar: *PR*, 211.
2 Fowlie, 2 (*Le Globe*, 1991).
3 Bu raslantıyı Iz'in editörleri göstermiştir (1946), 176 n. 1.
4 *OC*, 731.
5 *OC*, 754.
6 Jottrand; Losseau –geleceğin başbakanı Barthou, kendisinden kopyaları yok etmesini istemiştir ve bu kişinin kendi kopyası da değerini yitirmiştir (DAR, 319).
7 Isabelle R.'dan Berrichon'a, 25 Ağustos 1896: *OC*, 761.
8 Bkz. yukarıda, böl. 16 n. 3.
9 EM, 293-6; Z, 728-9. Dire Dava'ya daha sonra, trenle gelindi; fakat bölgede yaşayan Avrupalı nüfus kalabalıktı; ve R.'nun arkasında birtakım kağıtlar bıraktığı hemen hemen kesindir.

Seçilmiş Kaynakça

(Aksi belirtilmedikçe, yayımlanma yerleri ya Londra ya da Paris'tir.)

PS = *Parade sauvage*
PSB = *Parade sauvage. Bulletin*

Abélès, Luce. *Fantin-Latour: Coin de table. Verlaine, Rimbaud et les Vilnius Bonshommes*. Réunion des Musées Nationaux, 1987.

Adam, Antoine. "L'Énigme des *Illuminations*". *Revue des Sciences Humaines*, 1950, 221-45.

[Adam, Paul]. "Jacques Plowert". *Petit glossaire pour servir à l'intelligence des auteurs décadents et symbolistes*. Vanier, 1888.

[Adam, Paul]. *Symbolistes et Décadents*. Ed. M. Pakenham. U. of Exeter (University of Exeter), 1989.

Ahearn, Edward. "Blake, Rimbaud, Marx: d'Après le déluge à Soir historique". *Rimbaud, cent ans après* içinde, 170-79.

Album zutique. 2 cilt. Ed. P. Pia. Cercle du Livre précieux, 1962.

Amprimoz, Alexandre. *Germain Nouveau dit Humilis: étude biographique*. Chapel Hill: Uni. of N. Carolina, 1983.

Andrieu, Jules. *L'Amour en Chansons. Chants de tous les Pays*. Taride, 1876.

Andrzejewski, B. W., ve ark., ed. *Literatures in African Languages*. Cambridge Uni. Press; Varşova: Wiedza Powszechna, 1985.

Anon. "Maladie de cœur. Nouvelle". *Vermersch-Journal* (Londra), 6 Ocak 1872, 2-3.

Anon. *Aperçu rapide sur l'île de Chypre*. Montpellier: Boehm, 1878.

Anon. "Varia". *Mercure de France*, 1 Ağustos 1915, 815.

Anon. "Petite chronique rimbaldienne". *Mercure de France*, 1 Ekim 1915, 395-6.

Aragon, Louis. "*Arma virumque cano*". *Les yeux d'elsa* içinde. Horizon - La France libre, 1943.

Aragon, L. ve ark. "Permettez!" (23 Ekim 1927). Maurice Nadeau. *Histoire du surréalisme* içinde. Club des Éditeurs, 1958, 252-7.

Arnoult, Pierre. *Rimbaud*. Yeni basım. Albin Michel, 1955.

Arthur Rimbaud. Paul Verlaine. Manuscrits et lettres autographes. Documents. Éditions Originales. Succession Jean Hugues. Drouot, 20 Mart 1998.

Auden, W. H. "Rimbaud" (Aralık 1938). *Collected Poems* içinde. Ed. E. Mendelson. Faber & Faber, 1991.

Badesco, Luc. *La Génération poétique de 1860*. 2 cilt. Nizet, 1971.

Bandelier, Danielle. *Se dire et se taire: l'écriture d'Une Saison en Enfer d'Arthur Rimbaud*. Neuchâtel: La Baconnière, 1988.

Bandy, W. T. ve Claude Pichois, ed. *Baudelaire devant ses contemporains*. Yeni basım. Klincksieck, 1995.

Banville, Théodore de. *Petit traité de poésie française*. 1872; Fasquelle, 1899.

Bardey, Alfred. "Nouveaux documents sur Rimbaud". Ed. H. de Bouillane de Lacoste ve H. Matarasso. *Mercure de France*, 15 Mayıs 1939, 5-38.

Bardey, A. "Souvenirs inédits d'Alfred Bardey". Ed. P. Petitfils. *Études rimbaldiennes*, 1 (1969), 27-54.

Bardey, A. *Barr-Adjam, souvenirs d'Afrique orientale*, 1880-1887. Ed. J. Tubiana. CNRS, 1981.

Bardone, Rinaldo. *L'Abissinia e i paesi limitrofi. Dizionario corografico, storico, statistico ed etnografico dell'Etiopia*. Floransa: Le Monnier, 1888.

Barrère, Albert. *Argot and Slang. A new French and English Dictionary of the Cant Words, Quaint Expressions, Slang Terms and Flash Phrases Used in the High and Low Life of Old and New Paris*. 1887; Yeni basım. Whittaker, 1889.

[Barrère, Camille]. *The Story of the Commune. By a Communalist*. Chapman & Hall, 1871.

Baudelaire, Charles. *Les Paradis artificiels*. Précédé de *La Pipe d'opium, Le Hachich, Le Club des Hachichins* par Théophile Gautider. Ed. C. Pichois. Folio, 1972.

Baudelaire, C. *Oeuvres complètes*. 2 cilt. Ed. C. Pichois. Pléiade, 1975-6.

Baudoin, Dr. Émile. "Le Dernier voyage de Rimbaud à Charleville". *La Grive*, Nisan 1949, 1-2.

Baum, James E. *Savage Abyssinia*. New York: Sears, 1927.

Beckett, Samuel. *Drunken Boat. A Translation of Arthur Rimbaud's Poem Le Bateau ivre*. Ed. J. Knowlson ve F. Leakey. Reading: Whiteknights Press, 1976.

Bender, M. L., ve ark., ed. *Language in Ethiopia*. Oxford Uni. Press, 1976.

Bercovici, Konrad. *Savage Prodigal*. New York: Beechhurst Press, 1948.

Bernard, Oliver, trçev. *Arthur Rimbaud. Collected Poems*. Penguin, 1962; gözden geç. basım 1997.

Bernoville, Ga tan. *Monseigneur Jarosseau et la Mission des Gallas*. Albin Michel, 1950.

Berrichon, Paterne. *La Vie de Jean-Arthur Rimbaud*. Mercure de France, 1897. Rpt: New York: AMS, 1980.

Berrichon, P. *Jean-Arthur Rimbaud. Le Poète (1854-1873). Poèmes, lettres et documents inédits*. Mercure de France, 1912.

Berrichon, P. "Versions inédites d'*Illuminations*". *Mercure de France*, 1 Mayıs 1914, 28-35.

Bersani, Leo. "Rimbaud's Simplicity". *A Future for Astyanax. Character and Desire in Literature* içinde. Boston ve Toronto: Little, Brown and Co., 1976.

Beurard-Valdoye, Patrick. "Verlaine-Rimbaud. La Rencontre de 'Stuttgarce': du nouveau". *Revue Verlaine*, 5 (1997), 100-107.

Bibliothèque Nationale. *Arthur Rimbaud. Exposition organisée pour le centième anniversaire de sa naissance*. Bibliothèque Nationale, 1954.

Billy, André. "Les Propos du Samedi". *Le Figaro littéraire*, 9 Haziran 1962.

Bivort, Olivier ve André Guyaux. "Pour une bibliographie des *Illuminations*". *Rimbaud, Cent Ans Apres* içinde, 163-9.

Bivort, O. ve Steve Murphy. *Rimbaud. Publications autour d'un centenaire*. Torino: Rosenberg & Sellier, 1994.

Bockris, Victor. *Patti Smith*. Fourth Estate, 1998.

Bodenham, Charles Henry L. *Rimbaud et son père. Les Clés d'Une énigme*. Les Belles Lettres, 1992.

Bonnefoy, Yves. *Rimbaud par lui-même*. 1961; Seuil, "Écrivains de toujours", 1994.

Borelli, Jules. *Éthiopie méridionale. Journal de mon voyage aux pays Amhara, Oromo et Sidama, Septembre 1885 à Novembre 1888*. Librairies-Imprimeurs Réunies, 1890.

Borer, Alain. *Un Sieur Rimbaud se Disant Négociant*. Lachenal et Ritter, 1983 ve 1984. P. Soupault ve A. Aeschbacher ile birlikte.

Borer, A. *Rimbaud en Abyssinie*. Seuil, 1984.

Borer, A. "La Part de Shiva". *PS*, 1 (Ekim 1984), 4-15.

Bouillane de Lacoste, Henry de. *Rimbaud et le problème des illuminations*. Mercure de France, 1949.

Bourde, Paul. "Les Poètes décadents". *Le Temps*, 6 Ağustos 1885. Jean Moréas. Les *Premieres Armes du Symbolisme* içinde. Ed. M. Pakenham. Uni. of Exeter, 1973, 9-22.

Bourguignon Jean ve Charles Houin. *Vie d'Arthur Rimbaud*. 1896-1901. Ed. M. Drouin. Payot, 1991.
Breton, André. *Anthologie de l'humour Noir*. 1940. *Oeuvres Complètes* içinde. Ed. M. Bonnet. Cilt II. Pléiade, 1992.
Briet, Suzanne. *Rimbaud notre prochain*. Nouvelles Éditions Latines, 1956.
Briet, S. *Madame Rimbaud: essai de biographie, suivi de la correspondance de Vitalie Rimbaud-Cuif*. Minard, 1968.
Britten, Benjamin. *Les Illuminations* (1939). Yeni Londra Senfoni Orkestrası. Eugene Goossens. Decca, 1967.
Brunel, Pierre. *Rimbaud, projets et réalisations*. Cenevre: Slatkine, 1983.
Buisine, Alain. *Paul Verlaine: histoire d'un corps*. Tallandier, 1995.
Burton, Captain Sir Richard F. *First Footsteps in East Africa; or, An Exploration of Harar*. 2 cilt. Longman, 1856.
Butor, Michel. *Improvisations sur Rimbaud*. Éditions de la Différence, 1989.
Calmettes, Fernand. *Leconte de Lisle et ses Amis*. Librairies-Imprimeries Réunies, [1902].
Camus, Albert. *L'Homme révolté*. Gallimard, NRF, 1951.
Caradec, Francois. "Devant la porte du cimetière du Sud". *PS*, 6 (Haziran 1989), 97-101.
Carré, Jean-Marie. *La Vie aventureuse de Jean-Arthur Rimbaud*. Yeni basım. Plon, 1926.
Carré, J.-M. *Lettres de la vie littéraire d'Arthur Rimbaud (1870-1875)*. 5. basım. Gallimard, NRF, 1931.
Carré, J.-M., ed. *Autour de Verlaine et de Rimbaud. Dessins inédits de Paul Verlaine, de Germain Nouveau et d'Ernest Delahaye*. Gallimard, NRF, 1949.
Cazals, F.-A. ve Gustave Le Rouge. *Les Derniers jours de Paul Verlaine*. Yeni basım. Mercure de France, 1923.
Cecchi, Antonio. *Da Zeila alle frontiere del Caffa*. 3 cilt. Roma: Ermanno Loescher & Co., 1885-7.
Chadwick, Charles. "The Dating of Rimbaud's Word Lists". *French Studies*, 1969, 35-7.
Chambers, Ross. "Réflexions sur l'inspiration communarde de Rimbaud". *Arthur Rimbaud 2* (Minard, 1973), 63-80.
Chambon, Jean-Pierre. "Quelques remarques sur la prononciation de Rimbaud". *Circeto*, 1 (Ekim 1983), 6-12.
Chambon, J.-P. "Les Sobriquets de Delahaye". *PSB*, 2 (Ocak 1986), 69-81.
Champfleury. *La Mascarade de la vie Parisienne*. Librairie Nouvelle, Bourdilliat, 1860.
Champsaur, Félicien. *Dinah Samuel*. Ollendorff, 1882; 1889 (Önsöz: "Le Modernisme"). Özetler Guyaux içinde, ed. (1993), 65-7.
Chauvel, Jean. *L'Aventure Terrestre de Jean Arthur Rimbaud*. Seghers, 1971.
Claudel, Paul. "Un Dernier Salut à Arthur Rimbaud". *Oeuvres en Prose* içinde. Ed. J. Petit ve C. Galpérine. Pléiade, 1965.
Claudel, P. *Journal*. Ed. F. Varillon ve J. Petit. Cilt. I. Pléiade, 1968.
Cocteau, Jean. *Carte blanche. Articles parus dans "Paris-Midi"*. La Sirène, 1920.
Cohen, Marcel. *Études d'éthiopien méridional*. Librairie orientaliste Paul Geuthner, 1931.
Cohen, Marcel (?), *bkz*. Errard.
Conti Rossini, Carlo. "Hamites and East Africa". *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. Cilt VI. Edinburgh: T. & T. Clark, 1913. 486-92.
Conti Rossini, C. *Etiopia e genti di Etiopia*. Floransa: Bemporad, 1937.
Cook, Thomas ve oğl. *Cook's Guide to Paris*. Yeni basım. Simpkin, Marshall & Co., 1882.
Copley, Antony. *Sexual Moralities in France, 1780-1980*. Londra ve New York: Routledge, 1989.
Cornulier, Benoît de. "L'Ange urine". *PS*, 5 (Temmuz 1988), 50-3.
Cornulier, B. de. "Le Violon enragé d'Arthur pour ses 'Petites amoureuses'". *PS*, 15 (Kasım 1998), 19-32.

Coulon, Marcel. *Le Problème de Rimbaud, poète maudit*. Nîmes: Gomès, 1923.
Coulon, M. "Le Divorce de Verlaine". *Mercure de France*, 1 Şubat 1927, 724-8.
Coulon, M. *La Vie de Rimbaud et de son Oeuvre*. Mercure de France, 1929.
Cros, Charles ve Tristan Corbière. *Oeuvres complètes*. Ed. L. Forestier ve P.-O. Walzer. Pléiade, 1970.
Darzens, Rodolphe. Önsöz, Rimbaud, *Reliquaire. Poésies*. Genonceaux, 1891. Rpt. *Cahiers du Collège de Pataphysique*, 17-18 (15 haha 82 EP) [Ekim 1954], 137-45. [Bu ve aşağıdaki için bkz s. 442.]
Darzens, R. "Arthur Rimbaud. Documents, proses et po sies inédits". Paris, 1891-2. Lefrère içinde (1998).
Dauzat, Albert. *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*. Larousse, 1951.
Deffoux, Léon ve Pierre Dufay. *Anthologie du pastiche*. Crès, 1926.
Dehérain, Henri. *Figures coloniales françaises et étrangères*. Société d'Éditions Géographiques, Maritimes et Coloniales, 1931.
De Jong, M. "Deux petits problèmes rimbaldiens". *Neophilologus*, 1962, 281-3.
Delacroix, Eugène. "Letters from England or on English Art". Çev. E. Roditi. *London Magazine*, Şubat-Mart 1993, 48-66.
Delahaye, Ernest. *Rimbaud*. Revue littéraire de Paris et de Champagne, 1905.
Delahaye, E. *Verlaine*. Messein, 1919.
Delahaye, E. *Rimbaud, l'artiste et l'être moral*. Messein, 1923; 1947.
Delahaye, E. *Souvenirs familiers à propos de Rimbaud, Verlaine, Germain Nouveau*. Messein, 1925.
Delahaye, E. *Les "Illuminations" et "Une Saison en Enfer" de Rimbaud*. Messein, 1927; 1949.
Delahaye, E. *Delahaye Témoin de Rimbaud*. Ed. F. Eigeldinger ve A. Gendre. Neuchâtel: La Baconnière, 1974.
Delahaye, E. "Lettres d'Ernest Delahaye à Jean-Paul Vaillant". Ed. S. Murphy. *PS*, 12 (Aralık 1995), 98-118.
Delfau, Gérard. *Jules Vallès. L'Exil à Londres (1871-1880)*. Paris ve Montréal: Bordas, 1971.
Demeny, Paul. *Les Glaneuses, Poésies*. Librairie Artistique, 1870.
Demeny, P. *La Sœur du Fédéré. Poëme. Mai 1871*. Librairie Artistique, 1871.
Demeny, P. *Les Visions*. Lemerre, 1873.
Dictionnaire de Biographie française. Letouzey et Ané, 1929-.
Dominicy, Marc. "*Tête de faune* ou les règles d'une exception". *PS*, 15 (Kasım 1998), 109-88.
[Domino, Signor]. *Der Cirkus und die Cirkuswelt*. Berlin: Fischer, 1888.
Doré, Gustave ve Blanchard Jerrold. *London: A Pilgrimage*. Ed. M. Rose. 1872; New York: Dover, 1970.
Le Dossier de la Commune devant les Conseils de Guerre. Librairie des Bibliophiles, 1871.
Druick, Douglas ve Michel Hoog. *Fantin-Latour*. Ottawa: National Gallery of Canada, 1983.
Dufour, Hélène ve Andre Guyaux. *Arthur Rimbaud. Portraits, Dessins, Manuscrits*. Réunion des Musées Nationaux, 1991.
Duhart, Remy. "Le Fac-similé des proses dites 'évangéliques'". *PS*, 11 (Aralık 1994), 84-7.
Dullaert, Maurice. *L'Affaire Verlaine*. Messein, 1930. N. p.
Edwards, Stewart. *The Paris Commune*. 1871. 1971; New York: Quadrangle, 1977.
Eigeldinger, Frédéric. "Lettres inédites de Georges Izambard à Ardengo Soffici sur Rimbaud". *Versants*, 3 (1982), s. 89.
Emanuelli, Enrico. "Deux Lettres d'Arthur Rimbaud". *La Table Ronde*, Ocak 1950, 179-84.
Errard, Paul. "Des souvenirs inconnus sur Rimbaud". Ed. P. Petitfils. *Mercure de France*, 1 Ocak 1955, 66-83. *Société des Naturalistes et Archéologues du Nord de la Meuse*'den, 1934. [Röportajı yapan ve röportajı yapılanlar hakkında bkz. s. 500, n. 4. (Bölüm 31)]
Étiemble, René. *Le Mythe de Rimbaud. Structure du Mythe*. Yeni basım. Gallimard, 1961.
Étiemble, R. *Le Mythe de Rimbaud. Genèse du Mythe, 1869-1949*. 2. basım. Gallimard, 1968.

Étiemble, R. *Le Sonnet des Voyelles. De l'audition colorée à la vision érotique.* Gallimard, 1968.
Étiemble, R. *Rimbaud, système solaire ou trou noir?* PUF, 1984.
Étiemble, R. ve Yassu Gauclère. *Rimbaud.* Yeni basım. Gallimard, NRF, 1950.
Favart, Charles-Simon. *Théâtre de Favart, ou Recueil des Comédies, Parodies et Opéra -Comiques qu'il a donnés jusqu'à ce jour, avec les Airs, Rondes et Vaude¬villes notés dans chaque pièce.* 10 cilt. Duchesne, 1763-72.
Faxon, Alicia Craig. *Jean-Louis Forain. A Catalogue Raisonné of the Prints.* New York ve Londra: Garland Publishing, 1982.
Fénéon, Félix. *Oeuvres plus que complètes.* 2 cilt. Ed. J. Halperin. Cenevre: Droz, 1970.
Ferguson, J.A. "'Noirs inconnus': The Identity and Function of the Negro in Rimbaud's Poetry and Correspondence". *French Studies*, 1985, 43-58.
Fongaro, Antoine. "Les Échos Verlainiens chez Rimbaud et le problème des 'Illuminations'". *Revue des Sciences Humaines*, 1962, 263-72.
Fongaro, A., "M. Matucci'nin, 'La Malchance de Rimbaud' eleştirisi". *Critique*, 1966, 736-48.
Fontaine, André. *Génie de Rimbaud.* Delagrave, 1934.
Footman, David. *Antonin Besse of Aden. The Founder of St Antony's College, Oxford.* Macmillan, St Antony's College, Oxford işbirliğiyle, 1986.
Forbes, Duncan. *Rimbaud in Ethiopia.* Hythe and Peterhead: Volturna Press, 1979.
Forbes, D. "La Signification de *Aphinar* dans les dernières paroles de Rimbaud". *PS*, 6 (Haziran 1989), 144-5.
Forestier, Louis. *Charles Cros, l'homme et l'oeuvre.* Minard, 1969.
Foucher, R.P. Émile. "Arthur Rimbaud et la Mission Catholique de Harar". *Europe*, Haziran-Temmuz 1991, 88-97.
Fowlie, Wallace. *Rimbaud and Jim Morrison. The Rebel as Poet.* Duke Uni. Press, 1994.
Fowlie, W., çev. *Rimbaud. Complete Works, Selected Letters.* Uni. of Chicago Press, 1966.
Friedrich, Hugo. *Structures de la poésie moderne.* Çev. M.-F. Demet. Denoël / Gonthier, 1976.
Frohock, W.M. *Rimbaud's Poetic Practice. Image and Theme in the Major Poems.* Harvard University. P., ress, 1963.
Gachet, Paul. *Cabaner.* Les Beaux-Arts, 1954.
Garad, Abdurahman. *Harar. Wirtschaftsgeschichte eines Emirats im Horn von Afrika (1825-75).* Frankfurt: Lang, 1990.
Gautier, Théophile, *bkz.* Baudelaire (1972).
[Gill, André]. *La Muse à Bibi.* Marpon et Flammarion, 1881.
Ginter, Roland. "Rimbaud et le *Journal de Charleroi*". *Arthur Rimbaud 4* (Minard, 1980), 103-6.
Giusto, Jean-Pierre. "Rimbaud et les missionnaires du Harar". *Rimbaud Vivant*, 1 (1973) 23-6.
Godchot, Colonel. *Arthur Rimbaud ne varietur.* 2 cilt. Nice: Chez l'auteur, 1936 ve 1937.
Goffin, Robert. *Rimbaud Vivant. Documents et témoignages inédits.* Corrêa, 1937.
Goncourt, Edmond ve Jules. *Journal. Mémoires de la vie littéraire.* 3 cilt. Ed. R. Ricatte. Laffont, 1989.
Gosse, Edmund. "Rimbaud, Arthur". *Encyclopaedia Britannica* içinde, 11. basım 1911.
[Gourmont, Remy de]. *Mercure de France*, 1 Aralık 1891, 363-4.
Graaf, Daniel A. de. "Autour du dossier de Bruxelles". *Mercure de France*, 1 Ağustos 1956, 626-34.
Graaf, D. A. de. *Arthur Rimbaud, sa vie, son œuvre.* Assen: Van Gorcum & Co., 1960.
Gregh, Fernand. *L'Age d'or. Souvenirs d'enfance et de jeunesse.* Grasset, 1947.
Gribaudo, Paul. "A vendre". *PS*, 3 (Nisan 1986), 103-6.
Guigniony, G.-L. "En marge du symbolisme". [Röportajı yapan Pierre Ripert.] *Marseille*, Temmuz-Eylül 1952.
Guiheneuf, Max. "Rimbaud et Mgr Jarosseau". *Mercure de France*, 1 Nisan 1948, 759-60.
Guillemin, Henri. "Connaissance de Rimbaud". *Mercure de France*, 1 Haziran 1953, 261-73, ve 1 Ekim 1954, 235-47.

Guillemin, H. "Approche de Rimbaud". *La Table Ronde*, Eylül 1953, 49-73. *A Vrai Dire* içinde. Gallimard, NRF, 1956.
Guyaux, André. "Rimbaud et le Prince Impérial". *Berenice*, Mart 1981, 89-97. "Post-scriptum", *a.g.e.*, Nisan-Ağustos 1982, 143-6.
Guyaux, A. *Poétique du Fragment. Essai sur les "Illuminations" de Rimbaud*. Neuchâtel: La Baconnière, 1985.
Guyaux, A. "Bruxelles, 10 Juillet 1873". *Arthur Rimbaud ou le voyage poétique. Actes du colloque de Chypre* (1991). Ed. J.-L. Steinmetz. Tallandier, 1992.
Guyaux, A. "Rimbaud - Biographie". *Quarante-huit/Quatorze. Conférences du Musée d'Orsay*, no. 5. Réunion des Musées Nationaux, 1993.
Guyaux, A., ed. *Rimbaud*, Éditions de l'Herne, 1993. Ayrıca içinde A. Guyaux, "Chronologie de Rimbaud et du Rimbaldisme".
Guyaux, A., *bkz.* Bivort; Dufour.
Hackett, C.A. "Fumant des roses". *PS*, 2 (Nisan 1985), 101.
Hackett, C.A. "'Bau', 'Baoe' et 'Baou'". *PS*, 6 (Haziran 1989), 136-8.
Hackett, C.A. "Rimbaud et Albert Mérat". *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1992, 994-1002.
Hacking, Ian. *Mad Travellers. Reflections on the Reality of Transient Mental Illnesses.* Uni. Press of Virginia, 1999.
Hamilton, Richard F. *The Social Misconstruction of Reality. Validity and Verification in the Scholarly Community.* Yale Uni. Press, 1996.
Hampton, Christopher. *Total Eclipse.* Faber & Faber, 1969; 1981.
Hare, Humphrey. *Sketch for a Portrait of Rimbaud.* Brendin Publishing Co., [1958?].
Helvétius, Claude-Adrien. *De l'esprit* (1758). Ed. F. Châtelet. Marabout Université, 1973.
Henry, Gilles. "L'Ascendance d'Arthur Rimbaud en ligne directe". *Études rimbaldiennes*, 3 (1972), 21-31.
Hergé [Georges Remi]. *Tintin au Congo.* Tournai: Casterman, 1946.
Herling Croce, Lidia. "Rimbaud à Chypre, à Aden et au Harar". *Études rimbaldiennes*, 3 (1972), 9-19.
Hillairet, Jacques. *Dictionnaire historique des rues de Paris.* 6. basım. 2 cilt. Éditions de Minuit, 1976.
Horne, Alistair. *The Fall of Paris. The Siege and the Commune 1870-71.* 1965; Papermac, 1997.
Houin, Charles, *bkz.* Bourguignon.
Houston, John Porter. *The Design of Rimbaud's Poetry.* Yale Uni. Press, 1963.
Houston, J. P. *Patterns of Thought in Rimbaud and Mallarmé.* Lexington: French Forum, 1986.
Hugo, Victor. *Oeuvres complètes.* 15 cilt. Gen. ed. J. Seebacher ve G. Rosa. Laffont, 1985-90.
Hunter, Captain F. M. *The Aden Handbook: A Summary of Useful Information Regarding the Settlement. Guide du voyageur à Aden: renseignements et tarifs, et diverses autres indications utiles.* Harrison, 1873.
Ingram, John H. *Oliver Madox Brown. A Biographical Sketch. 1855-1874.* Elliot Stock, 1883.
Izambard, Georges. *Rimbaud tel que je l'ai connu.* Ed. H. de Bouillane de Lacoste ve Pierre Izambard. Mercure de France, 1946; 1963.
James, Frank L. ve William D. *The Unknown Horn of Africa. An Exploration from Berbera to the Leopard River.* 1888; G. Philip, 1890.
Jeancolas, Claude. *Passion Rimbaud. L'Album d'une Vie.* Textuel, 1998.
Jottrand, Charles. "Le Secret d'Arthur Rimbaud". *Rimbaud, cent ans après* içinde, 159-62.
Kacimi-El Hassani, Mohamed. "Frédéric Rimbaud, chef de bureau arabe". *Europe*, Haziran-Temmuz 1991, 82-7.
Kahn, Gustave. *Silhouettes littéraires.* Montaigne, 1925.

Kahn, G. *Symbolistes et Décadents.* Vanier, 1902.
Kapp, Yvonne. *Eleanor Marx.* Cilt I. 1972; Virago, 1979.
Keller, Conrad. *Alfred Ilg, sein Leben und sein Werken als schweizerischer Kulturbote in Abessinien.* Frauenfeld ve Leipzig: Huber, 1918.
Lalande, Françoise. "L'Examen corporel d'un homme de lettres". *PS*, 2 (Nisan 1985), 97-8.
Lalande, F. *Madame Rimbaud.* Presses de la Renaissance, 1987.
Lanier, Doris. *Absinthe. The Cocaine of the Nineteenth Century.* Jefferson, NC ve Londra: McFarland, 1995.
Larousse, Pierre. *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle.* 1866-79.
Lefranc, Jules. "Roche. La Maison Rimbaud". *Revue palladienne*, 7 (Nisan-Mayıs 1949), 345-6.
Lefranc, J. "Encore Rimbaud", *Revue palladienne*, 17-18 (1952), 260-5.
Lefrère, Jean-Jacques. "Diagnostic: carcinose généralisée". *PSB*, 3 (Haziran 1987), 31-6.
Lefrère, J.-J. "Qui était ce Pipe-en-bois?". *PS*, 6 (Haziran 1989), 86-91.
Lefrère, J.-J. "De Paul Soleillet à Georges Richard". *PSB*, 6 (Kasım 1990), 50-80.
Lefrère, J.-J. "Quelques 'singularités'...". *Berenice*, Temmuz 1991, 130-6.
Lefrère, J.-J. "Quand Rimbaud comparaissait devant les Vilains-Bonshommes". *La Quinzaine littéraire*, 16-31 Mart 1996, 17-18.
Lèfrere, J.-J. *Isidore Ducasse, auteur des "Chants de Maldoror, par le comte de Lautréamont".* Fayard, 1998.
Lèfrere, J.-J. *Les Saisons littéraires de Rodolphe Darzens, suivi de Documents sur Arthur Rimbaud.* Fayard, 1998.
Lèfrere, J.-J. "Les Manuscrits d'un poète". *La Quinzaine littéraire*, 1-15 Temmuz 1998, 12-15.
Lèfrere, J.-J. "Rimbaud et Lautréamont en salle des ventes". *La Quinzaine littéraire*, 16-30 Kasım 1998, 16-18.
Lèfrere, J.-J. ve Steve Murphy. "Vers une édition moins fautive de la correspondance de Rimbaud (1875-1891)". *PS*, 13 (Mart 1996), 104-26.
Lèfrere, J.-J. ve Michael Pakenham. "Rimbaud dans le *Journal* de l'abbé Mugnier". *PSB*, 6 (Kasım 1990), 20-27.
Lèfrere, J.-J. ve M. Pakenham. *Cabaner poète au piano.* L'Échoppe, 1994.
Legangneux, Claude. "Rimbaud in Cyprus". *Adam*, 244-6 (1954), 16-18.
Lepelletier, Edmond. Makale, *L'Écho de Paris* içinde, 17 Kasım 1891.
Lepelletier, E. *Paul Verlaine, sa vie, son œuvre.* Mercure de France, 1907.
Létrange, Ernest. "Les Leçons de piano". *La Grive*, Ekim 1954, 31-2.
Lévi-Strauss, Claude. "Des sons et des couleurs". *Regarder ecouter lire* içinde. Plon, 1993.
[Lié, satrape]. "L'Accent ardennais de Rimbaud". *Cahiers du Collège de Pataphysique*, 17-18 (15 haha 82 EP) [Ekim 1954], 147-50.
Lissagaray, Prosper-Olivier. *Histoire de la Commune de 1871* (1876). Ed. J. Maitron. Maspero, 1976. (Çev. Eleanor Marx Aveling: Reeves and Turner, 1886.)
Little, Roger. *Rimbaud, "Illuminations".* Grant & Cutler, 1983.
Little, R. "Baou". *PS*, 1 (Ekim 1984), 54-8.
Losseau, Léon. "La Légende de la destruction par Rimbaud de l'édition princeps d'*Une Saison en Enfer*". *Annuaire de la Société des Bibliophiles et Iconophiles de Belgique* (1915). Brüksel: Monnom, 1916.
Lübke, Wilhelm. *Grundriss der Kunstgeschichte.* 9. basım. Stuttgart: Ebner & Seubert, 1882.
MacCormac, Sir William. *Surgical Operations.* II. Bölüm. *Amputations, Excision of Joints, Operations on Nerves.* Smith, Elder & Co., 1889.
Maitron, Jean. *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français.* Cilt VIII. Les Éditions Ouvrières, 1970.
Mallarmé, Stéphane. "Arthur Rimbaud". *The Chap-Book*, V, 1 (15 Mayıs 1896), 8-17.

Mapplethorpe, Robert, *bkz.* Schmidt.
Marcenaro, Giuseppe ve Piero Boragina. *"J'arrive ce matin...". L'Universo poetico di Arthur Rimbaud*. Milano: Electa, 1998.
Marcus, Harold G. *Haile Sellassie I. The Formative Years, 1892-1936*. Uni. of California Press, 1987.
Marcus, H. G. *A History of Ethiopia*. Uni. of California Press, 1994.
Marmelstein, J.-W. "Rimbaud aux Indes néerlandaises". *Mercure de France*, 15 Temmuz 1922, 500-502.
Marsden-Smedley, Philip. *A Far Country. Travels in Ethiopia*. Century, 1990.
Martin, Auguste. *Verlaine et Rimbaud. Documents inédits tirés des Archives de la Préfecture de Police*. Imprimerie Chantenay, 1944. (*Nouvelle Revue française*'den, 1 Şubat 1943.)
Mary, Jules. "Arthur Rimbaud". *Littérature*, 8 Ekim 1919. Ed. S. Murphy *PS* içinde, 13 (Mart 1996), 127-30.
Matarasso, Henri ve Pierre Petitfils, ed. *Album Rimbaud. Iconographie*. Pléiade, 1967.
Matucci, Mario. *Le Dernier Visage de Rimbaud en Afrique*. Floransa: Edizioni Sansoni Antiquariato; Didier, 1962.
Matucci, M. "Sur Rimbaud en Abyssinie". *Berenice*, Mart 1981, 107-16.
Maurras, Charles. "Arthur Rimbaud". *Gazette de France*, 21 Temmuz 1901. *Barbarie et Poésie. Oeuvres*, VI içinde. Nouvelle Librairie Nationale; Champion, 1925, 170-78.
McCarthy, Justin. "Oliver Madox-Brown". *The Gentleman's Magazine*, Şubat 1876, 161-5.
Méléra, Marguerite-Yerta. "Nouveaux documents autour de Rimbaud". *Mercure de France*, 1 Nisan 1930, 44-76.
Méléra, M.-Y. "Au sujet de Rimbaud". *Mercure de France*, 1 Ocak 1931, 252-5.
Méléra, M.-Y. *Résonances autour de Rimbaud*, Éditions du Myrte, 1946.
Mendès, Catulle. *Rapport à M. le Ministre de l'Instruction publique et des Beaux-Arts sur le mouvement poétique français de 1867 à 1900*. Imprimerie Nationale, 1902.
Méric, Victor. *A travers la jungle politique et littéraire*. 1. seri. Librairie Valois, 1930.
Merlet, Gustave. *Choix de poètes du XIXe siècle*. Armand Colin-Lemerre, n.d.
Meyerstein, E.H.W. "Rimbaud and the 'Gentleman's Magazine'". *The Times Literary Supplement*, 11 Nisan 1935, 244.
Michelet, Jules. *La Sorcière*. 2. basım, 1867. Ed. W. Kusters. Nijmegen, 1989.
Middleton, John. *Lugbara Religion*. 1960; Washington: Smithsonian Institution Press, 1987.
Mijolla, Alain de. "Rimbaud multiple". *Rimbaud multiple* içinde, 215-27.
Mille, Pierre. "Un aspect du 'cas Rimbaud'". *L'Age nouveau*, 1, Ocak 1938, 23-6.
Miller, Henry. *The Time of the Assassins. A Study of Rimbaud*. Neville Spearman, 1956.
Milliex, Roger. "Le Premier séjour d'Arthur Rimbaud à Chypre". *Nota Bene*, Bahar 1984, 75-87.
Mistral, Frédéric. *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire Provençal-Français*. Delagrave, 1932.
Mondor, Henri. *Rimbaud ou le génie impatient*. Gallimard, 1955.
Moore, George. "Two Unknown Poets" (Rimbaud and Laforgue). *Impressions and Opinions*. David Nutt, 1891, 111-21.
Mori, Attilio. "Storia della conoscenza e dell'esplorazione". Reale Società Geografica Italiana içinde. *L'Africa orientale*. Bologna: Zanichelli, 1936, 3-66.
Morrissette, Bruce. *The Great Rimbaud Forgery. The Affair of "La Chasse spirituelle". With Unpublished Documents and an Anthology of Rimbaldian Pastiches*. Saint Louis: Washington Uni., 1956.
Mouquet, Jules. "Un témoignage tardif sur Rimbaud". *Mercure de France*, 15 Mayıs 1933, 93-105.
Mouquet, J. "Rimbaud et le *Parnasse contemporain*". *Bulletin du Bibliophile*, Mart 1946, 111-22.
Mouret, Daniel, ed. "Lettres inédites Izambard-Delahaye-Coulon". *Arthur Rimbaud I* (Minard, 1972), 43-84.
Munier, Roger. *Aujourd'hui, Rimbaud... Enquête*. Archives des Lettres Modernes, 1976.
Murphy, Steve. "La Re-constitution des voix exilées". *Berenice*, Mart 1981, 124-50.

Murphy, S. "Rimbaud et la Commune". *Rimbaud multiple* içinde (1985), 50-65.
Murphy, S. "L'Orgie versaillaise ou Paris se dépeuple". *PS*, 2 (Nisan 1985), 28-39.
Murphy, S. "Des frères Righas à Enid Starkie". *PSB*, 3 (Haziran 1987), 48-58.
Murphy, S. "Les Romanciers de sept ans?". *PSB*, 4 (Mart 1988), 42.
Murphy, S. "La Faim des haricots: la lettre de Rimbaud du 14 octobre 1875". *PS*, 6 (Haziran 1989), 14-54.
Murphy, S. *Le Premier Rimbaud ou l'apprentissage de la subversion.* CNRS; P. U. de Lyon, 1990.
Murphy, S. "'J'ai tous les talents!': Rimbaud harpiste et dessinateur". *PSB*, 6 (Kasım 1990), 28-49.
Murphy, S. *Rimbaud et la ménagerie impériale.* CNRS; P. U. de Lyon, 1991.
Murphy, S. "Autour des 'Cahiers Demeny' de Rimbaud". *Studi francesi*, Ocak-Nisan 1991, 78-86.
Murphy, S. "*In vino veritas?* La lettre du 5 mars 1875". *PS*, 8 (Eylül 1991), 35-45.
Murphy, S. "Rimbaud copiste de Verlaine: *L'Impénitence finale*". *PS*, 9 (Şubat 1994), 59-68.
Murphy, S. "*Une Saison en Enfer* et les 'Derniers Vers' de Rimbaud: rupture ou continuité?" *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1995, 958-73.
Murphy, S., *bkz.* Bivort; Lefrère; Mary.
Nerazzini, Cesare. *La Conquista mussulmana dell'Etiopia nel secolo XVI. Traduzione d'un manoscritto arabo.* Roma: Forzani, 1891.
Nicholl, Charles. *Somebody Else: Arthur Rimbaud in Africa 1880-91.* Jonathan Cape, 1997.
Noël, Bernard. *Dictionnaire de la Commune*, 2 cilt. Flammarion, 1978.
Noulet, Émilie. *Le Premier visage de Rimbaud. Huit poèmes de jeunesse.* Brüksel: Palais des Académies, 1953.
Nouveau, Germain ve Lautréamont. *Oeuvres complètes.* Ed. P.-O. Walzer. Pléiade, 1970.
Olivoni, Giovanni Battista. [Rimbaud'nun Harer anıları, kaydeden Olivoni'nin kız torunu.] Zaghi içinde (1993), 845-53.
Orsi, Augusto. *Arthur Rimbaud, poète et aventurier.* Addis Ababa: Istituto Italiano di Cultura, 1972.
Pakenham, Michael. "Un ami inconnu de Rimbaud et de Debussy" (Henri Mercier). *Revue des Sciences Humaines*, 1963, 401-10.
Pakenham, M. "'Trouver le lieu et la formule': Rimbaud dans la Bibliothèque de la Pléiade depuis un quart de siècle". *Arthur Rimbaud 2* (Minard, 1973), 137-49.
Pakenham, M. "Les Vilains Bonshommes et Rimbaud". *Rimbaud multiple* içinde (1985), 29-49.
Pakenham, M. "En marge de Rimbaud: un camarade carolopolitain, Jules Mary". *PS*, 6 (Haziran 1989), 61-6.
Pakenham, M., *bkz.* Lefrère.
Pankhurst, Richard. *The Ethiopians.* Blackwell, 1998.
Pankhurst, R., ed. *Travellers in Ethiopia.* Oxford Uni. P., 1965.
Pape-Carpantier, Marie. *Manuel de l'instituteur, comprenant l'exposé des principes de la pédagogie.* Hachette, 1869.
Le Parnasse contemporain. Recueil de vers nouveaux. Lemerre, 1866 ve 1869.
Petitfils, Pierre. *L'Oeuvre et le visage d'Arthur Rimbaud. Essai de bibliographie et d'iconographie.* Nizet, 1949.
Petitfils, P. "Les Manuscrits de Rimbaud". *Études rimbaldiennes*, 2 (1969), 41-157.
Petitfils, P. "Le Capitaine Rimbaud écrivain". *Rimbaud vivant*, 1 (1974), 8-16.
Petitfils, P. "Du côté de Douai: Paul Demeny". *Rimbaud vivant*, 16 (1979), 4-7.
Petitfils, P. *Verlaine.* Julliard, 1981.
Petitfils, P. *Rimbaud.* Julliard, 1982.
Petralia, Franco. "Rimbaud in Italia". *Rivista di letterature moderne*, 1954, 250-62.
Petralia, F. *Bibliographie de Rimbaud en Italie.* Institut Français de Florence. 1960.
Pichois, Claude ve Jean Ziegler. *Charles Baudelaire.* Yeni basım. Fayard, 1996.
Pierquin, Louis. "'Souvenirs'". Carré içinde (1931).

Plessen, Jacques. *Promenade et poésie: l'expérience de la marche et du mouvement dans l'œuvre de Rimbaud*. Lahey ve Paris: Mouton, 1967.
Plowert, Jacques, *bkz*. P. Adam.
Porché, François. *Verlaine tel qu'il fut*. Flammarion, 1933.
Postal, Pol. "A propos du dossier de Bruxelles". *PS*, 6 (Haziran 1989), 114-24.
Pound, Ezra. *Instigations*. New York: Boni and Liveright, 1920.
Powell, Anthony. *Journals. 1982-1986*. Heinemann, 1995.
Privat d'Anglemont, Alexandre. "Les Industries inconnues". *Paris anecdote*. Delahays, 1860.
Provost, André. "Sur les traces africaines de Rimbaud". *La Revue de France*, 1 Kasım 1928, 136-62.
Puget, Jean. *La Vie extraordinaire de Forain*. Émile-Paul, 1957.
Reboul, Yves. "Les Problèmes rimbaldiens traditionnels et le témoignage d'Isabelle Rimbaud". *Arthur Rimbaud 1* (Minard, 1972), 95-105; *Arthur Rimbaud 3* (Minard, 1976), 83-102.
Reboul, Y. "A propos de 'L'Homme juste'". *PS*, 2 (Nisan 1985), 44-54.
Reboul, Y. "Sur la chronologie des 'Déserts de l'amour'". *PS*, 8 (Eylül 1991), 46-52.
Reboul, Y. "De Renan et des *Proses évangéliques*". *PS*, 11 (Aralık 1994), 88-94.
Régamey, Félix. *Verlaine dessinateur*. Floury, 1896.
Retté, Alphonse. *Le Symbolisme. Anecdotes et Souvenirs*. Vanier; Messein, 1903.
Richardson, John. *A Life of Picasso*. Cilt I. Pimlico, 1992.
Richepin, Jean. *Les Étapes d'un réfractaire: Jules Vallès*. 1872. Ed. S. Murphy. Seyssel: Champ Vallon, 1993.
Richepin, J. "Germain Nouveau et Rimbaud. Souvenirs et papiers inédits" (1927). *Dossier Germain Nouveau*. Ed. J. Lovichi ve P.-O. Walzer. Neuchâtel: La Baconnière, 1971, 21-41.
Richter, Mario. *Les Deux "Cimes" de Rimbaud: "Dévotion" et "Rêve"*. Cenevre: Slatkine, 1986.
Rickword, Edgell. *Rimbaud, the Boy and the Poet*. Heinemann, [1924]; Daimon Press, 1963.
Rimbaud, Arthur. "Le Cahier des dix ans". Ed. S. Briet. *La Grive*, Nisan 1956, 1-16.
Rimbaud, A. *Un Cœur sous une soutane*. Ed. S. Murphy. Musée-Bibliothèque Arthur Rimbaud, 1991.
Rimbaud, A. *Correspondance, 1888-1891*. Ed. J. Voellmy. 1965; Gallimard, 1995.
Rimbaud, A. *Ébauches, suivies de la correspondance entre Isabelle Rimbaud et Paterne Berrichon et de Rimbaud en Orient*. Ed. M.-Y. Méléra. 2. basım. Mercure de France, 1937.
Rimbaud, A. *Illuminations*. Ed. A. Guyaux. Neuchâtel: La Baconnière, 1985.
Rimbaud, A. *Illuminations. Coloured Plates*. Ed. N. Osmond. The Athlone Press, 1976.
Rimbaud, A. *Lettres de Jean-Arthur Rimbaud. Égypte, Arabie, Éthiopie*. Ed. P. Berrichon. Mercure de France, 1899.
Rimbaud, A. *Lettres du Voyant (13 et 15 mai 1871)*. Ed. G. Schaeffer. M. Eigeldinger, *La Voyance avant Rimbaud* ile birlikte. Cenevre: Droz; Paris: Minard, 1975.
Rimbaud, A. *Les Lettres manuscrites de Rimbaud, d'Europe, d'Afrique et d'Arabie*. 4 cilt. Ed. C. Jeancolas. Textuel, 1997.
Rimbaud, A. *Oeuvre - Vie. Édition du Centenaire*. Ed. A. Borer, A. Montègre ve ark. Arléa, 1991.
Rimbaud, A. *Oeuvres*. Ed. S. Bernard ve A. Guyaux. Garnier, 1987; 1991. [Gözden geçirilmiş S. Bernard basımı, 1960.]
Rimbaud, A. *Oeuvres*. 3 cilt. Ed. J.-L. Steinmetz. Flammarion, GF, 1989.
Rimbaud, A. *Oeuvres complètes*. Ed. R. de Renéville ve J. Mouquet. Pléiade, 1946.
Rimbaud, A. *Oeuvres complètes*. Ed. A. Adam. Pléiade, 1972. (1994 baskısı.)
Rimbaud, A. *Oeuvres complètes. Correspondance*. Ed. L. Forestier. Laffont, 1992.
Rimbaud, A. *Oeuvres poétiques*. Ed. C.A. Hackett. Imprimerie Nationale, 1986.
Rimbaud, A. *Oeuvres complètes*. Cilt I. *Poésies*. Ed. S. Murphy. Champion, 1999. (Tıpkıbasım ciltdiyle birlikte.)
Rimbaud, A. *Poésies (1869-1872)*. Ed. F. Eigeldinger ve G. Schaeffer. Neuchâtel: La Baconnière, 1981.

Rimbaud, A. *Poésies*. Ed. M. Ruff. Nizet, 1978.
Rimbaud, A. *Une Saison en Enfer*. Ed. P. Brunel. Corti, 1987.
Rimbaud, Isabelle. *Reliques*. 4. basım. Mercure de France, 1921.
Rimbaud, Vitalie. "Voyage en Angleterre (Journal)", Isabelle R.'nun notlarıyla *Oeuvres completes* içinde, ed. L. Forestier, 391-410. (Güncel yazışmalar *OC* içinde, 285-96.)
Rimbaud, cent ans après. Actes du Colloque du Centenaire de la Mort de Rimbaud. Musée-Bibliothèque Rimbaud, 1992.
Rimbaud multiple. Colloque de Cerisy. Ed. A. Borer, J.-P. Corsetti ve S. Murphy. Bedou et Touzot, 1985.
Rimbaud ou "La Liberté libre". Colloque de "Parade sauvage". Musée-Bibliothèque Rimbaud, 1987.
Ripert, Pierre, *bkz*. Guigniony.
Rivière, Jacques. *Rimbaud. Dossier 1905-1925*. Ed. R. Lefèvre. Gallimard, NRF 1977.
Robb, Graham. *La Poésie de Baudelaire et la poésie française, 1838-1852*. Aubier 1993.
Robb, G. *Balzac. A Biography*. Londra: Picador; New York: Norton, 1994.
Robb, G. *Victor Hugo*. Londra: Picador, 1997; New York: Norton, 1998.
Robecchi Bricchetti, Luigi. *Nell'Harrar*. Milano: Galli, 1896.
Robinet, René. "L'Institution Rossat de Charleville et la réforme d l'enseignement par Victor Duruy". *Actes du 88e Congrès national di Sociétés savantes (Clermont-Ferrand, 1963)* içinde. Imprimerie Nationale, 1964, 173-80.
Robinet, R. "Le Collège de Charleville et l'enseignement secondaire dans les Ardennes de 1854 à 1877". *Actes du 95e Congrès national des Sociétés savantes (Reims, 1970)* içinde. Cilt I. Bibliothèque Nationale, 1974, 845-66.
Rosa, Ottorino. *L'Impero del Leone di Giuda. Note sull'Abissinia*. Brescia: Lenghi, 1913. Özetler Herling Croce ve Zaghi içinde (1993).
Rosa, O. [R. hakkında Fransızca ve İtalyanca metinler.] Bkz. Zaghi (1993), 832-5.
Ross, Kristin. *The Emergence of Social Space. Rimbaud and the Paris Commune*. Basingstoke: Macmillan, 1988.
Rossetti, Carlo. *Storia diplomatica dell'Etiopia durante il regno di Menelik II*. Torino: Società Tipografico-Editrice Nazionale, 1910.
Rossetti, William Michael. *The Diary of W.M. Rossetti, 1870-1873*. Ed. O. Bornand. Oxford: Clarendon Press, 1977.
Rudler, Madeleine. *Parnassiens, Symbolistes et Décadents*. Messein, 1938.
Ruff, Marcel. *Rimbaud*. Hatier, 1968.
Sacchi, Sergio. "Oblique Rimbaud". *Rimbaud, cent ans après* içinde (1992), 210-19.
Sacchi, S. "Prolégomènes à une autoconscience 'rimbaldienne'". *Les 'Illuminations': un autre lecteur?* içinde. Ed. P. Piret. *Les Lettres romanes*, 1993, 101-34.
Sackville-West, Edward. *The Apology of Arthur Rimbaud. A Dialogue*. The Hogarth Press, 1927.
Sadie, Stanley. *The New Grove Dictionary of Musical Instruments*. Macmillan, 1984.
Salimbeni, Augusto, *bkz*. Zaghi, ed.
Sartre, Jean-Paul. *Saint Genet, comédien et martyr*. Gallimard, NRF, 1952.
Savouré, Armand. "Letters to F. Rimbaud, 12 April 1897", ve "G. Maurevert, 3 April 1930", *L'Eclaireur de Nice* içinde: tıpkıbasımlar Borer içinde (1983-4), 72-6.
Scarfoglio, Edoardo. *Abissinia (1888-1896)*. 1. basım. Roma, 1936.
Schmidt, Paul, çev. *Arthur Rimbaud. A Season in Hell*. Robert Mapplethorpe'un fotoğraflaryla. 1986; Little, Brown & Co., 1997.
Scott, Clive. *Vers libre. The Emergence of Free Verse in France, 1886-1914*. Oxford: Clarendon Press, 1990.
Scott, David. "La Ville illustrée dans les *Illuminations* de Rimbaud". *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1992, 967-81.

Segalen, Victor. "Les Hors-la-loi. Le Double Rimbaud". *Mercure de France*, 15 Nisan 1906, 481-501; *Le Double Rimbaud* (Fata Morgana, 1979), Constantin Rhigas'la (*sic*) ile ikinci görüşme ile birlikte.
Segalen, V. "Hommage à Gauguin". *Lettres de Gauguin à Daniel de Monfreid* içinde. Ed. Mme Joly-Segalen. Falaize, 1950.
Shack, William A. *The Central Ethiopians. Amhara, Tigriña and Related Peoples.* International African Institute, 1974.
Sitwell, Edith. "Arthur Rimbaud. An Essay". *Prose Poems from "Les Illuminations" of Arthur Rimbaud* içinde. Çev. Helen Rootham. Faber & Faber, 1932.
Smith, F.R. "Rimbaud's Performances". *The Times Literary Supplement*, 4 Haziran 1964, 496.
Smith, F.R. "The Life and Works of Germain Nouveau". Doktora tezi. Uni. of Oxford, 1965.
Soupault, Philippe. "Mer rouge". *Revue de Paris*, Mayıs-Ağustos 1951. Borer içinde (1983-4), 163-98.
Speke, Capt. John Harming. *Les Sources du Nil, journal de voyage.* Çev. E.-D. Forgues. Hachette, 1864.
Speke, Capt. J.H. ve Capt. James Grant. *Les Sources du Nil, voyage des capitaines Speke et Grant.* Çev. E.-D. Forgues. Hachette, 1867.
Starkie, Enid. *Arthur Rimbaud in Abyssinia.* Oxford: Clarendon Press, 1937.
Starkie, E. "Sur les traces de Rimbaud". *Mercure de France*, 1 Mayıs 1947, 83-97.
Starkie, E. *Arthur Rimbaud.* 3. basım. Faber & Faber, 1961; 1973. [İlk basım: 1938.]
St Aubyn, F.C. "Rimbaud and the Third Republic". *Nineteenth-Century French Studies*, Sonbahar-Kış 1976-7, 94-9.
Steinmetz, Jean-Luc. *Arthur Rimbaud: une question de présence.* Tallandier, 1991.
Strathern, Paul. *A Season in Abyssinia. An Impersonation.* Macmillan, 1972.
Swinburne, A.C. *The Swinburne Letters.* 6 cilt. Ed. C. Y. Lang. Yale Uni. Press, 1959-62.
Taute, Stéphane. "La Scolarité de Rimbaud et ses prix". *Centre culturel Arthur Rimbaud*, 6 (Kasım 1978).
Tharaud, Jérôme ve Jean. *Le Passant d'Éthiopie.* Plon, 1936.
Thesiger, Wilfred. *The Danakil Diary. Journeys Through Abyssinia, 1930-1934.* HarperCollins, 1996.
Thétard, Henry. "Arthur Rimbaud et le cirque". *Revue des Deux Mondes*, 1 Aralık 1948, 536-44.
Thiersch, Dr H.W.J. *Abyssinia.* Çev. S. Pereira. Nisbet, 1885.
Thomas, Henri. "8 Great College Street". *Adam*, 244-6 (1954), 19.
[Thornbury, George]. *Old and New London. A Narrative of its History, its People, and its Places.* 6 cilt. Londra, Paris ve New York: Cassell, Petter, Galpin & Co., [1879-85].
Tian, André. "40.000 vers inédits". *Les Nouvelles littéraires*, 13 Şubat 1947. Borer içinde (1983-4), 366.
Tian, A. "A propos de Rimbaud". *Mercure de France*, 1 Ekim 1954, 248-52.
Treharne, Mark, çev. *Arthur Rimbaud. A Season in Hell and Illuminations.* Dent, 1998.
Treich, Léon, ed. *Almanach des lettres françaises et étrangères.* Crès, 1924.
Trimingham, J. Spencer. *Islam in East Africa.* Edinburgh House Press, 1962.
Tucker, George. "'Jésus à Nazareth' (et Rimbaud à Charleville)". *PS*, 5 (Temmuz 1988), 28-37.
Ullman, James Ramsey. *The Day on Fire. A Novel Suggested by the Life of Arthur Rimbaud.* Collins, 1959.
Underwood, V.P. *Verlaine et l'Angleterre.* Nizet, 1956.
Underwood, V.P. *Rimbaud et l'Angleterre.* Nizet, 1976.
Vadé, Yves. "Le Paysan de Londres". *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1992, 951-66.
Vaillant, Jean-Paul. *Rimbaud tel qu'il fut, d'après des faits inconnus et avec des letters inédites.* Le Rouge et le Noir, 1930.
Vaillant, J.-P. "Le Témoignage du médecin de Rimbaud". *Bulletin des Amis de Rimbaud.* Supplément à La Grive, Ocak 1933, 1.

Valéry, Paul. *Regards sur le monde actuel et autre essais*. Yeni basım. Gallimard, NRF, 1945.
Vallès, Jules. *La Rue à Londres. Oeuvres* içinde. Cilt II. Ed. R. Bellet. Pléiade, 1990.
Van Dam, J.J.M. "Le Légionnaire Rimbaud". *De Fakkel* (Jakarta), Şubat 1941.
Vérane, Léon. *Humilis, poète errant*. Grasset, 1929.
Verlaine, Mathilde. ("Ex-Madame Paul Verlaine"). *Mémoires de ma vie*. Ed. F. Porché. Flammarion, 1935. (Daktilo metni, "Mes années de ménage avec Verlaine", tarih: 1907-8.) Yeni basım. M. Pakenham. Seyssel: Champ Vallon, 1992.
Verlaine, Paul. "Arthur Rimbaud", *Lutèce*, 5-12 Ekim 1883; *Les Poètes maudits*, 1884; 1888. *Oeuvres en prose completes* içinde. Ed. J. Borel. Pléiade, 1972 (sonrası *OPC*), 643-57.
Verlaine, P. Önsöz, Rimbaud, *Les Illuminations. La Vogue*, 1886; ve Rimbaud, *Poèmes. Les Illuminations. Une Saison en enfer*. Vanier, 1892. *OPC*, 631-2.
Verlaine, P. "Arthur Rimbaud. '1884'". *Les Hommes d'aujourd'hui*, 318. Vanier, Ocak 1888. *OPC*, 799-804.
Verlaine, P. "Une... manquée". *Le Chat noir*, Ocak-Nisan 1892; ve *Mes prisons*. Vanier, 1893. *OPC*, 327-30.
Verlaine, P. "Notes on England. Myself as a French Master". *Fortnightly Review*, Temmuz 1894. *OPC*, 1085-95.
Verlaine, P. *Confessions*. Publications du *Fin de siècle*, 1895. *OPC*, 441-549.
Verlaine, P. Önsöz, Rimbaud, *Poésies complètes*. Vanier, 1895. *OPC*, 961-9.
Verlaine, P. "Arthur Rimbaud". *The Senate*, Ekim 1895. *OPC*, 969-73.
Verlaine, P. "Nouvelles Notes sur Rimbaud". *La Plume*, 15-30 Kasım 1895. *OPC*, 973-6.
Verlaine, P. "Arthur Rimbaud. Chronique". *Les Beaux-Arts*, 1 Aralık 1895. *OPC*, 977-80.
Verlaine, P. *Correspondance de Paul Verlaine*. 3 cilt. Ed. A. Van Bever. Messein, 1922, 1923, 1929.
Verlaine, P. *Rimbaud raconté par Paul Verlaine*. Ed. J. Mouquet. Mercure de France, 1934.
Verlaine, P. ["Carnet personnel"]. Ed. V.P. Underwood. *OPC*, 1113-32.
Verlaine, P. *Lettres inédites de Verlaine à Cazals*. Ed. G. Zayed. Cenevre: Droz, 1957.
Verlaine, P. *Oeuvres poétiques complètes*. Ed. Y.-G. Le Dantec ve J. Borel. Pléiade, 1962.
Verlaine, P. *Lettres inédites à Charles Morice*. Ed. G. Zayed. Cenevre: Droz; Paris, Minard, 1964.
Verlaine, P. *Oeuvres en prose complètes*. Ed. J. Borel. Pléiade, 1972.
Verlaine, P. *Lettres inédites à divers correspondants*. Ed. G. Zayed. Cenevre: Droz, 1976.
Verlaine, P. *Nos murailles littéraires*. Ed. M. Pakenham. L'Échoppe, 1997.
Voellmy, Jean. "Rimbaud, employé d'Alfred Bardey et correspondant d'Ilg". *PS*, 1 (Ekim 1984), 66-72.
Voellmy, J. "Rimbaud et Ilg face à l'expansion coloniale de l'Italie". *Rimbaud ou "La Liberte libre"* içinde (1987), 142-50.
Voellmy, J. "Rimbaud par ceux qui l'ont connu en Arabie et en Afrique". *Rimbaud, cent ans après* içinde (1992), 298-306.
Voellmy, J. "Les Déclarations de Rimbaud confrontées à celles d'autres voyageurs". *PS*, 11 (Aralık 1994), 137-45.
Warner, Philip. *Kitchener. The Man Behind the Legend*. Hamish Hamilton, 1985.
Watson, Lawrence. "Rimbaud et le Parnasse". *Rimbaud ou "La Liberté libre"* içinde, 18-29.
Waugh, Evelyn. *Remote People*. Duckworth, 1931; Methuen, 1991.
Waugh, E. *Waugh in Abyssinia*. Longmans, Green and Co., 1936.
Waugh, E. *Scoop. A Novel About Journalists*. 1938; Penguin, 1987.
Williamson, Kennedy. *W. E. Henley. A Memoir*. Harold Shaylor, 1930.
Wing, Nathaniel. "The Autobiography of Rhetoric: On Reading Rimbaud's *Une Saison en Enfer*". *French Forum*, Ocak 1984, 42-58.
Winstanley, W. *A Visit to Abyssinia. An Account of Travel in Modern Ethiopia*, 2 cilt. Hurst and Blackett, 1881.

Zaghi, Carlo. *Rimbaud in Africa. Con documenti inediti*. Napoli: Guida, 1993.
Zaghi, C., ed. *Crispi e Menelich nel Diario inedito del conte Augusta Salimbeni*. Torino: Istituto per la storia del Risorgimento italiano, 1956.
Zech, Paul. *Jean-Arthur Rimbaud. Ein Querschnitt durch sein Leben und Werk*. Berlin: Rudolf Zech, 1947.
Zissmann, Claude. "Pointes fines et sac d'embrouilles: 'Poison perdu'". *Rimbaud ou "La Liberté libre"* içinde (1987), 45-55.
Zissmann, C. *Ce que révèle le manuscrit des "Illuminations"*. 2 cilt. Le Bossu Bitor, 1989.
Zissmann, C. "Un brelan de maudits". *PS*, 11 (Aralık 1994), 123-36.

DİZİN

I. Menelik 383
I. Wilhelm 74
II. Abba Jifar (Jima Kralı), 404
II. Don Carlos, 276
II. Menelik 333, 349, 369, 373, 375, 383, 384, 387-391, 394, 398, 399, 411, 413, 414, 427, 463, 464
II. Tevodros, 266
III. Darius 21
IV. Yohannes 318, 383, 397, 413, 414, 463, 464
1968 Mayısı, 77, 455
ABD Donanması, 266, 298
Abdullahi (Harer Emiri), 384, 390, 464
Abdülkadir, 29
Adar yaylası, 384
Addis Ababa, 387, 389, 397, 464
Aden, 287, 317, 319, 320-325, 330, 335, 340, 341, 343-345, 347, 351, 353, 359, 361, 363-368, 371-374, 377, 385, 391, 393-396, 398, 400, 402, 409, 411, 416, 418, 424, 425, 430-433, 447-449, 465, 521, 522
Adva, 466
Adva savaşı, 390, 464
Aeneas, 234
Afar, *bkz.* Danakil
Afrika, xiv, xv, 11, 51, 77, 197, 252, 266, 273, 290, 292, 301, 311, 312, 317-321, 323, 324, 327, 328, 333, 335, 340-343, 345, 348-350, 353, 355, 367, 371, 373, 376, 381, 384, 390, 396, 397, 400, 402, 403, 405, 410, 418-421, 424, 425, 427, 430, 432, 437, 440, 442, 446, 449, 452, 453
  Doğu Afrika, xiv, 301, 318, 323, 324, 327, 328, 340, 342, 343, 356, 386, 389, 394, 401, 403, 404, 413, 425, 463
  Kuzey Afrika, 7
Afrika Boynuzu, xvi, 330, 357, 376
Afrodit, 39
Agar Town, 213
Ahmar dağları, 349
Airolo, 303
Albert gölü, 405, 466
Alighieri, Dante, 234
Alin Amba, 404
Alman İmparatorluğu, 270
Almanya, 4, 43, 68, 269, 284, 297, 406
Alpler, 274, 302-304
Amagne, 443
  L'Amazone, 433
Ambado, 378
Ambos, 400, 401
Andrieu, Jules, 197, 198, 205, 224, 252, 253
Ankober, 369, 382-385, 389
Antonelli, Pietro (Kont), 404
Antwerp, 185, 212, 219, 261
Apollon, 29, 37
Appenzeller 404
Arabistan, xiv, 296, 343, 420, 442
Ardennes, 4, 7, 9, 10, 51, 60, 66, 90, 113, 155, 164, 165, 167, 170, 199, 205, 232, 284, 300, 308, 330, 358, 426, 432, 448
Ardennes Kanalı, 5, 80
Argoba kabilesi, 348
Argyle, 259, 260
Arles, 445
Arnold, Matthew, 295
Arnoux, Pierre, 350
Aroussi kabilesi, 335
Arras, 100, 113, 152, 155, 173, 174
  L'Artiste, 128
Assab, 318, 374
Asal gölü, 381, 382, 394, 465
Atlantik, 292, 317
Attigny, 4, 206, 362, 440
Avignon, 445
Avrupa, 9, 106, 107, 151, 185, 195, 200, 213, 235, 236, 244, 266, 275, 276, 288, 299, 311, 318, 323, 329, 332, 334, 342, 347, 350, 355, 365, 367, 373, 376, 385, 390, 392, 397, 398, 420, 425, 428, 446, 464
Avustralya, 290
Awash nehri, 335, 373, 382, 394, 404, 411, 463, 465

Babille, 342
Babü'l Fütuh, 328

Babü'l Mendep, 317, 319
Bağdat, 318
Ballava, 429
Balzac, Honoré de, 44, 76, 92, 93, 107, 155, 172, 197, 309, 410
Köylüler, 309
Banville, Marie- Elisabeth de 120, 124, 129
Banville, Théodore, 31, 35, 36, 38, 39, 97-100, 119-121, 123, 124, 295
Bardey, Alfred, 319, 321, 323, 324, 327, 328, 331, 333, 334, 336, 337, 339, 340, 344, 345, 349-354, 357, 358, 361-364, 366, 368, 369, 378, 391, 395, 396, 398, 409, 411, 420, 424, 446, 507-512, 517, 518, 529
Bardey, Pierre, 340, 345
Barjau 196
Barral, Pierre, 373
Barrére, Camille, 197, 198, 216
Batavia, 288, 290, 292
Batri kabilesi, 351
Baudelaire, Charles-Pierre, 31, 37, 38, 61, 62, 68, 72, 84, 87, 92, 112, 120, 123, 124, 128, 131, 136, 139, 144, 148, 171, 172, 234, 240, 295, 297, 311, 365, 410, 489-493, 517, 518, 521, 525, 527
"Crépuscule du matin", 172
Kötülük Çiçekleri, 62, 128, 239, 240
Beat şairleri, xi, 455
Beaudier, Henri, 515
Beckett, Samuel, 429
Bedevi kabileleri, 7, 403
Belçika, 8, 43, 46, 57, 58, 60, 61, 66, 102, 170, 173, 175, 177-180, 184, 185, 187, 205, 211, 212, 215, 225, 231, 232, 272, 278, 337, 452
Berbera, 356
Bernard, Augustin, 367
Bernhardt, Sarah, 101
Berrichon, Paterne, xiii, 289, 368, 397, 408, 420, 453, 454, 459, 485, 487, 495, 496, 497, 500, 504, 508, 511, 515, 516, 518, 526
La Vie charmante d'Arthur Rimbaud, xiii
Besse, Antonin, 396
Beyaz Nil, 320, 389, 466
Beyrut, 398, 466
Bibliothéque Nationale, 143, 486, 508, 509, 511, 518, 527
Bidault, Edouard-Joseph, 404
Bienenfeld, Giuseppe ve Vittorio, 416, 425, 512, 513
Billuart, Léon, 57-59
Bir Gora Abdallah, 353
Birinci Dünya Savaşı, 4, 454
Bisédimo, 352
Bismarck, Prens Otto von, 54, 67, 74, 463
Blanchecotte, Augustine-Malvina, 40
Boileau-Despréaux, Nicolas, 30, 31
La Bombe, 179
Bonaparte, Charles Louis Napoléon 3, 22, 25, 28, 29, 43, 46, 54, 62, 95, 189, 197, 205, 211, 301, 463
Bonaparte, Louis-Napoléon 191
Bonaparte, Napoléon 291
Bonnefoy, Yves, 297
Boot, Courteney John, xiv
Boquillon, 62
Boragina, Piero, 274
Borel, Petrus, 103
Borelli, Jules, 349, 381, 384, 388-390, 394, 396, 404, 405, 413
Borelli, Octave, 394
Borer, Alain, xv
Le Bosphore Égyptien, 394, 410, 430
Bouillane de Lacoste, Henri de, 264
Bouillon, 211
Boulevard d'Enfer, 73, 149
Bourde, Paul, 361, 362, 398, 409-411, 425, 512, 518
Bremen, 298, 299
Brémond, Antoine, 404, 407
Bretagne, Paul-Auguste (Charles), 99-102, 107, 113, 157, 174, 175, 184, 497
Breton, André, xii, xiii, 280, 486, 504, 519
Anthologie de l'humour noir, 280
Brindisi, 275
Britanya Hindistanı, 317
Britanya İmparatorluğu, 189, 305, 306, 312, 317, 321, 350, 358, 359, 367, 374, 375, 383, 394, 400, 406, 427
British Museum, 196, 203, 214, 251, 261, 266, 318, 502
Britten, Benjamin, 296
Brooklyn, 263
Brown, Ford Madox, 197, 198
The Black Swan, 197
Brown, J. (kaptan), 290, 291
Brown, Ford Madox, 197
Brown, Oliver Madox, 197, 198, 522, 524
Brüksel, xii, 43, 61, 178-185, 190, 214, 221-225, 228, 230, 233, 239, 240, 241, 261, 285, 292, 454

Bubassa, 336, 337, 342, 348, 349, 352
Burton, Richard (Sir), 323, 328
Büyük İskender, 21
Byron, George Gordon (Lord), 429, 455

Cabaner, Ernest, 134-136, 138, 277, 363, 492, 493, 495, 504, 521, 523
Café Dutherme, 99, 100, 241
Café Tabourey, 243
Cakarta, *bkz.* Batavia
Cambrai, 12
Camden Town, 213-215
Camus, Albert, xi
Cape burnu, 290
Cape Guardafui, 452
Carjat, Etienne, 117, 130, 142, 145, 153, 154, 243, 343, 361, 452
Carpeaux, Jean-Baptiste, 147
Caserne de Babylone, 79
Catullus, 29, 30
Cavalier, Georges, 179
Cebelitarık, 287
Cecchi, Antonio, 400, 401
Cenova, 302, 304
Cercle (Club) d'Études Sociales, 195, 205
Cercle Zutique, 135, 147
Cézanne, Paul, 148, 495
Cezayir, 5, 7, 9, 29, 79, 328, 330, 358, 425, 447
Char, René, xiii
La Charge, 43, 461
Charleroi, 46, 48, 58-62, 177
Charleville, 5, 6, 8, 10, 19, 23, 24, 26, 40, 43, 44, 46, 48-50, 54, 57, 58, 60, 63-68, 70, 72, 75, 76, 80, 82, 83, 86, 89, 93, 95, 97, 99-101, 103, 107, 114-116, 118, 119, 125, 127, 131, 133, 135, 152, 155, 157, 158, 163, 169, 174, 184, 194, 200, 201, 205, 206, 208, 212, 214, 216, 231, 241, 244, 245, 254, 260, 266, 278, 279, 284, 285, 289, 298, 299, 301, 302, 309, 330, 345, 350, 382, 404, 435, 443, 451, 459
Chateaubriand, Vikont François-Rene, 233
René, 233
Chatwin, Bruce, xiii
Chelenko, 390
Chercher yaylası, 327
Cibuti, 389, 394, 401, 407, 440, 465, 466
Cicero, 21
Cidde, 318, 466
Civitavecchia, 300
Le Clair, Camille, 263, 266
Claretie, Jules, 128
Claudel, Paul, xii, 280
Cleveland sokağı, 254
Cleveland (gemi), 290, 291
Cobain, Kurt, xiii
Cocteau, Jean, xii, 142
Cohen, Marcel, 348
Collège de Charleville, 19-21, 28, 31, 32, 35, 46, 52, 57, 72, 78, 285, 334, 361, 451
Comédie humaine, 4
Comtesse de Flandre, 205
Cook, James (Kaptan Cook), 107, 285
Cook, Thomas, 48
Cooper, James Fenimore, 20
Coppée, François, 118, 139, 140, 191
Corbiére, Tristan, 361
Cork, 292
Correggio, 38
Cotton, Charles, 364
Cour d'Orleans, 19
Courbet, Gustave, 91
Courrier des Ardennes, 45
Crédit Lyonnais, 391, 432
Creissels, Auguste, 154
Le Cri du Peuple, 74
Cros, Charles, 115, 124-128, 154
Cuif, Charles-Auguste, 6, 8, 9, 41, 459
Cuif, Félix, 5-9, 459
Cuif, Jean-Nicolas, 458
Cuif, Vitalie, *bkz.* Rimbaud, Vitalie
Curiosités Bibliographiques, 36
Curiosités de l'Histoire de France, 36
Curiosités Historiques, 36

Çemmak, Ali, 344
Çin, 207, 368, 397

D'Hervilly, Ernest, 119
Dakar, 292
The Daily Telegraph, 213, 214, 501
Danakil kabilesi, 317, 349, 350, 373, 374, 381, 403, 445
Darimont, 351
Darwin, Charles, 106
Darzens, Rodolphe, 443, 452, 485, 490, 492-495, 504, 505, 515, 520, 523
Daubigny, Charles-François, 201
Daudet, Alphonse, 143
Daumier, Honoré, 147

De Natura Rerum, 41
Debussy, Claude, 112
Le Décadent, 419, 423, 426, 446
Degas, Edgar, 129
dekadanlar, xi, 376, 410, 411, 417, 425, 453
Delahaye, Ernest, 10, 24-26, 41-43, 53-55, 63, 65-67, 69, 70, 72, 73, 75, 77-79, 82, 89, 100-105, 107, 117, 125, 127, 132-134, 142, 143, 157, 161, 169-171, 175, 194, 197, 201, 207, 208, 210-212, 239-241, 252, 264, 270, 271, 274, 276-279, 281, 284, 286, 292, 299, 301, 302, 307-309, 311, 321, 342, 343, 440, 453, 485, 487, 489, 491-498, 500, 502-504, 506-508, 519, 520, 524
Demeny, Paul, 51, 54, 55, 57, 62, 67, 73, 74, 78, 83-85, 87-92, 97, 99, 100, 183, 210, 444, 488-491, 520, 525
Les Glaneuses, 51, 89, 90
Den Helder, 286, 287
Déreme, Tristan, 138
Descartes, René, 83
Desdouest (müdür), 20
Deverriére, Léon, 99, 107
Dickens, Charles, 195, 347, 388
Büyük Umutlar, 347
Oliver Twist, 388
Dieppe, 205, 292
Dijon, 106, 302, 458
Dimitri 366
Dire Dava, 455
Dôle, 7, 321, 458
Doré, Gustave, 189
Douai, 44, 49-52, 54, 61, 62, 90, 91, 113
Dover, 187, 189, 205, 259
Drouot müzayedesi, 299, 485
Drycup (Dracup), 249, 250
Dubar (albay), 320, 321, 323, 343
Duchamp, Marcel, 39
Duderstadt-Reinöhl, August, 273
Dufour, Pierre, *bkz.* Berrichon, Paterne
Dujardin, Élisa, 113
Dumollard, Martin, 141
Durand, Paul, 61
Dylan, Bob, xii

E. Jean & Thial Fils (inşaat şirketi), 305
Ebu Bekir ailesi, 372, 510
Ebu Bekir, İbrahim (Seylac ve Tacura Paşası), 324, 400
The Echo, 214, 254, 502
L'Écho de Paris, 452, 453
L'Éclipse, 73
Ege adaları, 275
Egon, 429
Eiffel, Gustave, 426
Eimeh, 356
Einstein, Albert, 84, 279
Eliot, T.S., 238
Çorak Ülke, 238
empresyonistler, 6
Entoto, 387, 389, 427
Entretiens Politiques et Littéraires, 453
Erer nehri, 356, 465
Eritre, 318, 414, 427, 464
Essarts, Jules Bufquin, 57-59, 61
Essarts, Xavier Bufquin, 57
Étiemble, René, 454
Le Mythe de Rimbaud, 454
Etiyopya, xii, 278, 324, 333, 348-350, 352, 386, 415, 463, 464

Fampoux, 100
Fantin-Latour, Henri, 144, 198, 517, 520
Farré, 382, 383
Fas, 425
Favart, Charles, 163
Felter, Pietro, 425, 438
Fénéon, Félix, 376
Ferrandi, Ugo, 375-377
Figaro, 131, 171
Flaubert, Gustave, 204, 271, 358, 410
Forain, Jean-Louis, 77, 128, 147-150, 157, 158, 168, 172, 240, 277, 494, 496, 501, 521, 526
Forain, Jean-Louis 150
Forbes, Duncan, 401
Fourier, Charles, 152
France, Anatole, 452
La France Moderne, 425, 440
François (peder), 366
Fransa-Prusya savaşı, 88
Fransız Devrimi, 4, 43, 80
Fransız Ressamlar Derneği, 198
Franzoj, Augusto, 375, 376, 378
Fumay, 57, 59-61

Galla, 348
Galla kabilesi, 324, 327, 342, 349-351, 356, 420, 438, 463

Garnier, Alfred-Jean, 277
Gautier, Théophile, 172, 410, 496, 521
Gentleman's Magazine, 198, 461
Gespunsart, 8
Ghent, 185
Gill, André, 73, 74, 123, 147, 489, 521
La Muse à Bibi, 74
Gillet, Joseph 451
Ginsberg, Allen, xii
Givet, 57, 60
Glatigny, Albert, 72
Godchot (albay), 11
Goethe, Johann Wolfgang von, 239
Goncourt, Edmond, 141, 145, 426
Gourmont, Remy de, 452
Goya y Lucientes, Fransisco José de, 134, 361
Grant, James Augustus, 20
Greenham, George (çavuş), 197
Grenoble, 10
Guerri kabilesi, 334, 351
Guigniony, G.L., 408

Habeşistan, x, xi, xv, 266, 318, 322, 324, 331, 332, 343, 348, 350, 352, 355, 359, 363, 366, 367, 369, 373, 378, 383, 388, 389, 394, 398, 399, 401, 406, 409-414, 417, 421, 423, 430, 463, 465
Hacı Afi, 339
Haile Selasiye, 390, 403
Hamburg, 297, 299, 302
Hampstead Heath, 214
Hampton, Christopher, 271
Hanssen, Hans, 290
Harderwijk, 285, 286
Harer, 323, 325, 328-335, 337, 339-341, 343, 345, 347-352, 354-358, 363, 366, 381, 384, 387, 388, 390, 393, 394, 398-405, 407, 410, 411, 414-421, 423, 425, 427, 429, 430, 436, 438, 449, 452, 455, 463-466, 510-514, 525
Harwich, 212
Haşhaşiler, xv, 232
Haşhaşiler Kulübü, 172
Haussmann, Baron Georges-Eugéne, 131
Le Havre, 291, 292, 299
Hay, Michel de 124, 154
Helvétius, Claude-Adrien, 63
Henley, William Ernest, 198
Hénon (yüzbaşı), 385, 389
Henri (Fransız konsolos yardımcısı), 366
Hérge (Georges Remi), xiv, 522
Héritage 196
Herna, 390
D'Hervilly, Ernest, 119
Hewett, William (amiral), 372
Hiddleston, J.A., 396
Highgate, 214
Hindiçin, 317, 361
Hingston, John (yüzbaşı), 290
Holbein, Hans, 99
Holborn, 193, 249, 250
Hollanda, 113, 288, 290, 297
Hollanda Doğu Hint Adaları, 285
Hollanda sömürge ordusu, 285, 286, 289, 297, 299
Holmes, Edwin, 290, 291
Hôpital de la Conception, 435
Horatius, 28, 29
Hôtel d'Orient, 170
Hôtel de Ville, 112, 114, 205
Hôtel des Étrangers, 132-135, 142
Howland caddesi, 191-193, 196, 199, 201, 205, 214, 247, 254
Hudeyde, 319, 466
Hugo, Adéle, 129
Hugo, Victor-Marie, xiv, 25, 31, 35-37, 39, 42, 43, 47, 51, 76, 87, 92, 94, 105, 107, 115, 118, 129, 141, 231, 295, 364, 404, 410, 452
"Ce que dit la Bouche d'Ombre", 51, 94, 330
Les Contemplations, 51, 239
Hernani, 118
Notre-Dame'ın Kamburu, 36
Orientales, 364
Sefiller, 42, 47, 87
Hunter, F.M. (Binbaşı), 359
Huxley, Aldous, 195
Hüseyin, Ömer, 354, 356

Ilg, Alfred, 333, 387, 389, 399, 400, 402-404, 411, 416, 427, 507, 512-515, 523, 529
Imi, *bkz.* Eimeh
Islington, 213
Issa kabilesi, 327, 371, 381
Itou kabilesi, 324, 325, 335, 349
Izambard, Georges, 35-37, 39, 40, 42, 44, 48-54, 57, 58, 61-63, 67, 71, 77, 80-82, 84, 85, 88, 89, 100, 102, 117, 126, 128, 142, 165, 210, 444, 485, 488-491, 494, 520, 522, 524

"İğrenç Herifler", 118, 123, 132, 233
İkinci Dünya Savaşı, 193
İncil, 15, 54, 139, 203, 204, 209, 210, 238, 313, 348, 417, 454
İngiltere, 187, 189, 191, 192, 197, 198, 204, 209, 212, 215, 244, 265, 375
İnsan Hakları Bildirgesi, 4, 235
İran Şahı, 213, 215
İrlanda, 292
İsa Peygamber, 33, 41, 54, 66, 84, 85, 93, 116, 119, 134, 164, 203, 204, 228, 270, 412, 417, 418, 436, 448
İskenderiye, 299, 302, 305, 310, 358, 466
İspanya, 213, 223-225, 276, 277, 318
İspanya İç Savaşı, 277
İsviçre, 274, 301
İtalya, 274, 299, 300, 318, 359, 374, 390, 397, 400, 403, 406, 414, 427, 463, 464

Jacquemin-Parlier, E xiii
James, Frank Linsly ve William D. (James kardeşler), 356
Japonya, 397
Jarosseau (Piskopos), 420
Java, 285, 286, 288-290, 292, 297, 298, 403
Jeannin 52
Jehonville, 205
Jérôme (piskopos), 408
Jima, 404
Jolly, 27, 28
Journal, 141
Journal de Charleroi, 57, 58
Joyce, James, 261
Ulysses, 238
Juba nehri, 353
Jugurtha, 29
Jura Dağları, 7

Kahire, 391, 393-395, 397, 410, 413, 454, 466
Kahn, Gustave, 112, 492, 493, 522, 523
Kapital, 195
Karlistler, 213, 223, 266, 276, 277, 285, 448
Kenya, 350
Kıbrıs, 287, 305-308, 310, 312, 321
Kırım, 9
Kırım Savaşı, 12, 436
Kızıldeniz, 287, 312, 317-319, 323, 359, 369, 375, 390, 391, 394, 395, 446, 463, 466
Kopenhag, 299
Krakatoa, 288
Kuran, 11, 354, 355, 377, 417, 418, 449

La Lanterne, 43
La Liberté, 195
La Lune, 73
Labatut, Pierre, 369, 371, 374, 375, 377, 382, 385-390, 392, 393, 395, 396, 429, 509
Labatut 385, 386, 389, 429, 432
Lacambre, J.H. (Dr.), xiii
Lafont, J., 252
Lagarde, Léonce, 417
Larnaka, 306, 308, 466
Leconte de Lisle, 37, 38
Lefrère, Jean-Jacques, 178, 485, 490, 492-496, 501-504, 510-512, 514, 515, 520, 523, 525
Leghorn, 275, 276
Lemerre, Alphonse, 310, 426, 462, 514, 520, 524, 525
Poètes lyriques français de XIXe siècle, 462
Lenin, Vladimir İlyiç, 77
Lepelletier, Edmond, 140-142, 173, 192, 195, 199, 201, 215, 223, 452, 491, 492, 494-496, 523
Létrange, Louis, 279
Lévi, Éliphas, 106
Lhéritier 25
Le Libéral du Nord, 51
Librarie Artistique, 73
Limasol, 311
Lincolnshire, 274
Lissagaray, Prosper-Olivier, 195, 197, 490, 523
Lit-Marefia, 404
Littré, Émile Maximilien Paul, 132
Liverpool, 292
Livingstone, David (Dr.), 409, 429
Livorno, *bkz.* Leghorn
Loisset sirki, 299
Lombard, Constable, 177, 182, 183
Londra, 189-203, 205-207, 212, 213, 216, 221-225, 246, 247, 249, 250, 253, 254, 259-263, 269, 274, 292, 306, 317, 363, 492, 498, 499, 502, 504
Longfellow, Henry Wadsworth, 202
Lorenz, Edward, 84
Louvre, 143, 147, 148, 198
Lucardi 393
Lucereau, Henri, 320, 324, 325, 335, 349
Lucretius, 41
Lugbara su tarikatı, 417, 524

Luksor, 301, 466, 506
Lübke, Wilhelm, 269, 523
Lyon, 8, 324, 332, 343, 445

Mabille, Alfred, 30
Macagne, Jules, 184
MacMahon, Edmé-Patrice (Kont), 213
Madagaskar, 393, 397
Magasin Pittoresque, 107
Maisons-Alfort, 278
Maître, Edmond, 119
Makonnen, Ras, 390, 398, 401, 403, 414, 415, 419, 436, 438, 464, 511
Malaya Takımadaları, 286, 288
Mallarmé, Stéphane, 37, 80, 112, 142, 143, 361, 489, 490, 492, 494, 506, 522, 523
Manet, Edouard, 129, 134
Manş Denizi, 187, 189, 190, 194, 199, 205, 224, 246, 264, 287, 292, 404
Mao Zedong, 77
Marat, Jean-Paul, 33, 52
Marsilya, 276, 299, 300, 308, 353, 361, 425, 435, 437, 442, 443, 445-447, 453, 504, 515
Marx, Eleanor, 195, 523
Marx, Karl, 77, 195, 203, 517
Mary, Jules, 169, 496, 524, 525
Massava, 318, 366, 391, 393, 397, 403, 463, 466, 511
Matucci, Mario, 400, 401, 511, 513, 521, 524
Matuszewicz (albay), 197, 223
Maupassant, Guy de, 426, 462, 514
La Vie errante, 462
Mauté 153, 173, 182
Mauté, Mathilde, *bkz.* Verlaine, Mathilde
Mauté, Théodore-Jean 114, 120, 140, 153, 158, 167, 174, 180, 181, 184
Mavi Nil, 320, 465, 466
May, Frederick, 262
Mazas Hapishanesi, 48, 49, 56
Mazeran, Pierre, 351
Mechelen, 185
Mehdi yanlıları, 358, 413
Mendès, Catulle, 129, 512, 524
Mérat, Albert, 87, 145, 153, 490, 494, 522
Mercier, Etienne-Henri, 142, 275, 277, 299, 494, 496, 504, 525
Mercure de France, 181, 452, 462, 503, 517-524, 526-529
Merlet, Gustave, 426, 514, 524
Choix de Poètes du XIXe Siècle, 426
Meryem (Hz. İsa'nın annesi), 41, 204, 211, 212, 251, 386
Meryem, 366, 378
Metema, 413
Metz, 43, 174
Meuse nehri, 5, 19, 57, 60, 80, 158
Mézières, 5, 24, 45, 54, 64, 66, 67
Mısır, 21, 302, 305, 311, 312, 317, 318, 328, 329, 358, 359, 368, 387, 394, 463, 506
Michel, Auguste-Joseph 228
Michel (uşak), 310
Michelet, Jules, 239, 490, 524
Milano, 274, 275, 504, 508
Millais, John Everett, 36
Miller, Henry, xv
Millot, Ernest, 240, 241, 292, 310
Mindjar ovası, 390
Mocha, 323
Mogadişu, 353
Mombasa, 353
Mona Lisa, 39
Le Monde Artiste, 453
Monet, Claude, 201
Moniteur de l'Enseignement Supérieur, 28-30, 41, 461
Montaigne, Michel Eyquem de, 44, 235, 522
Montmartre, 102, 111, 114, 117, 124
Montparnasse, 149, 277
Montpellier Evi, 263
Montrouge bulvarı, 277
Moore, George, 446, 516, 524
Morrison, Jim, xii, 521
Mourot, Auguste, 223, 225
Mozart, Wolfgang Amadeus, 396
Murger, Henry, 118
Murphy, Steve, 365, 485, 487-489, 491, 493, 494, 498, 500, 503, 504, 507, 509, 513, 518, 520, 523-527
Musset, Alfred de, 233
Confession d'un enfant du siècle, 233

Nantes, 382
Napoli, 287, 414
Le National, 120, 492
Neckarstrasse, 269
Neron (Roma İmparatoru), 237
New York Herald, 194
Newhaven, 205
Newton, Isaac, 84

Nice, 300, 397, 447, 527
Nicholl, Charles, 525
Nil, 20, 21, 312, 317, 320, 353, 375, 390, 528
Nokob, 356
Le Nord-Est, 98, 491
Notre-Dame de Paris, 90, 211, 482, 488
Nouveau, Germain, xv, 243, 244, 246, 247, 249-253, 266, 272, 277, 440, 495, 501, 502, 504, 519, 520, 525, 526, 528

Obuk, 317, 349, 350, 367, 374, 375, 378, 399, 401, 417, 447, 463, 465, 508, 511, 514
Ogaden, 337, 352-358, 376
Olivoni, Giovanni Battista, 406, 407, 427, 508, 509, 512-514, 525
Orange, 445
Orsini, Felice, 25
Orwell, George, 195
Oseco, 290, 291
Osmanlı İmparatorluğu, 305
Ostend, 187, 205
Oxford, 263, 396
Oxford Caddesi, 196

Padang, 288
Palmerston, 290
Panama Kanalı, 331
Panthéon, 133
Paris, xii, 5, 9, 24, 35, 38, 44-49, 51, 54, 73-80, 88-91, 93, 97, 99-105, 107, 111-114, 121, 123-125, 128, 132, 134-136, 139-141, 153-155, 157, 166-169, 171-174, 179, 182, 183, 190, 196, 197, 199, 205, 210, 213-216, 226-228, 233, 240, 243, 246, 247, 271, 275, 277, 278, 284, 289, 292, 301, 307, 310, 324, 332, 359, 363, 375, 397, 409, 410, 412, 416, 417, 419, 423, 440, 443, 445, 446, 451, 452, 463, 491, 492, 495, 496, 504
Paris Komünü, 76-80, 88, 89, 94, 99, 105, 111, 112, 114, 128, 132, 134, 136, 143, 147, 151, 175, 178-180, 185, 192, 195, 198, 205, 216, 250, 403, 463, 489, 490, 498, 520
Parnassos, 37, 38, 124, 132
Parnassosçular, 38, 39, 41, 45, 87, 92, 97, 99, 105, 117, 118, 129, 140, 141, 151, 182, 183, 197, 234, 243, 310, 355, 377, 495
Le Parnasse Contemporain, 37-40, 112, 253, 524, 525
Patagonya, xiv
Pauffin, Henri, 278
Paulitschke, Philipp, 356, 357
Le Pére Fouettard, 76
Pérette 20
Périgueux, 153
Perpignan, 134
Persephone, 234
Le Petit Ardennais, 453, 462
Petit Traité de Poésie Française, 119, 517
Petitfils, Pierre, xvi, 485-489, 491-495, 497, 499, 500, 502-505, 510, 515, 518, 520, 524, 525
Le Peuple Souverain, 140, 494
Piazza del Duomo, 274
Picasso, Pablo, xii, 147, 148, 494, 526
Pierquin, Louis, 310, 486, 487, 491, 496, 501, 504, 506, 514, 516, 525
Pincemaille, Anne, 231
Pinchard, D., 323, 328, 332, 334, 507
Pino, Éloi, 405
Pireneler, 276
Pissarro, Camille, 201
Place de la Bastille, 48, 292
Place de la Gare, 70, 71
Place de la Musique, 7
Place des Vosges, 5
Place du Saint-Sépulcre, 19
Place Ducale, 5, 68
Place Rouppe, 227, 228
La Plume, 423, 462, 529
Poe, Edgar Allan, 107, 202, 298
Pol Pot, 113
Poncelet 20, 487
Ponchon, Raoul, 240, 241, 243, 501
Poot, Jacques 239, 240
Potamos, 306, 307
Poussin, Alfred, 243, 501
Prester John, 318
Prins van Orange, 287, 288
Prison des Petits Carmes, 229
Le Progrès des Ardennes, 67, 78
Proust, Marcel, 93
Provence, 445, 458, 486
Pussemange, 175

Quartier Latin, 117, 119, 123, 124, 131, 137, 143, 147, 149, 174, 244, 301, 355, 363, 409, 426, 453
Queenstown, 292, 298
Quiévrain, 182, 184, 497

Racine, Jean, 361
Raphael (Raffaello Sanzio da Urbino), 38, 412
Rasali, 378
Reading, 263-266
Régamay 196
Régamey, Félix, 190-192, 194, 241, 253, 496, 498, 501, 502, 526
Le Reliquaire, 452, 453, 462
Remi kabilesi, 4
La Renaissance Littéraire et Artistique, 461
Renan, Ernst, 204, 499, 526
Renoir, Auguste, 124, 492, 495
Rethel, 279
Reuter Ajansı, 403
La Revue d'aujourd'hui, 462
La Revue de l'Évolution Sociale, Scientifique et Littéraire, 446
La Revue Indépendante, 426, 462, 514
La Revue Pour Tous, 31, 35, 38
Rheims, 4, 5, 21, 23
Richepin, Jean, 78, 168-170, 240, 243, 244, 246, 247, 249, 492, 494-496, 501, 526
Riés, Maurice, 408, 431, 440, 511-515
Rift vadisi, 335, 353, 390
Rigault, Raoul, 76
Righas, Athanese ve Constantin, 324, 349, 408, 410, 419, 438, 507, 508, 513, 525, 528
Righas, Dimitri, 513
Rimbaud, Arthur
"A la musique", 7, 71, 443, 462
"Accroupissements", 68, 85, 93, 100
Album zutique, xi, 454, 517
"Aylaklığım", *bkz.* "Ma Bohème"
"Les Amants de Paris", 93
"Les Assis", 68, 93, 100, 101, 443, 461, 502
"Au Cabaret-Vert", 59
"Bal des Pendus", 36
"Bir Usa", 252
"Bonne pensée du matin", 165, 172
"Bottom", 502
"Le Buffet", 462
"Le Bureau des Cocardiers", 131
"Cahier des Dix Ans", 21, 25
"Ce qu'on dit au poète à propos de fleurs", 97, 507
Cehennemde Bir Mevsim, xi, 3, 4, 27, 42, 47, 57, 65, 66, 70, 75, 97, 117, 147, 148, 151, 157, 162, 180, 181, 183, 185-187, 190, 196, 200, 203, 204, 207, 209-212, 215, 217, 218, 223, 228, 231-236, 238, 239, 241-243, 245, 246, 248, 253, 272, 274, 281, 296, 298, 348, 356, 361, 365, 374, 378, 386, 417, 418, 420, 435, 436, 440, 442, 445, 446, 451, 453, 454, 461
"Cehennemin Gecesi", 209, 361
"Chanson de la plus haute tour", 211
"Les Chercheuses de Poux", 50, 128, 129, 244, 361, 495, 501
"Chant de guerre parisienne", 78, 79, 85
La Chasse Spirituelle, 180, 181
"Le Châtiment de Tartufe", 33
"Le Cœur du Pitre", 81, 462
"Le Cœur Supplicié", 81
"Le Cœur Volé", 80-82, 100, 462
"Les Corbeaux", 141, 461
"Credo in Unam", 38, 40
"Çocukluk", 244, 254
"Démocratie", 286, 287
Derniers Vers, 160, 461, 525
Les Deserts de l'amour, 125, 233, 492, 497
"Dévotion", 288, 526
"Document", 272
"Le Dormeur du val", 462
"Les Douaniers", 100, 102
"Les Effarés", 55, 100, 198, 361, 461, 462
"Elveda", 237, 241, 374
"L'enfant qui ramassa les balles", 191
"L'Éternité", 164, 461
"Les Étrennes des Orphelins", 31, 38, 461
"Études Néantes", 160
"Est-elle almée?...", 178
"Fausse conversion", *bkz.* "Cehennemin Gecesi"
"Fêtes de la Patience", 162
"Le Forgeron", 43, 80
"Gençlik", 269
"Göstermelik", 112, 295, 296, 299
"L'Homme juste", 94, 526
Illuminations, xi, 15, 125, 171, 189, 190, 193, 195, 242, 244-249, 252, 254, 261, 264-267, 269-273, 275, 278, 281, 285, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 307, 340, 354, 355, 364, 376, 379, 440, 454, 461, 496, 499, 501-504, 517-523, 526-530
"İşçiler", 15
"Janvier", 272
"Jeune Ménage", 167
"Kâhin" mektubu, 85, 87, 91, 95, 102, 104, 106, 126, 136, 183, 238, 336, 386, 490, 491

"Kent", 189, 193, 196
"Kentler", 194, 292
"Kötü Kan", 3, 47, 97, 209, 236, 276, 365, 435, 445
"Lautréamont", 283, 503, 523, 525
"Larme", 162
"Lettre de Charles d'Orléans à Louis XI", 36
Lettre du Voyant, *bkz.* Kâhin Mektubu
"Le Limaçon", 444
"Ma Bohème" , 59, 60, 61, 63, 276, 436, 462, 471
"Les Mains de Jeanne-Marie", 78
"Le Mal", 55, 462
"Matinée d'ivresse", 133, 232, 501
"Mektuplar", xii, 136, 493
"Mémoire", xi, 6, 12, 158-160, 196, 254
"Mes Petites Amoureuses", 72, 85, 101
"Métropolitain", 243, 249, 499, 503
"La Mort de Paris", 93
"Morts de Quatre-vingt-douze", 43, 56
"Nocturne vulgaire", 281, 504
"Nuit de l'Enfer", *bkz.* "Cehennem Gecesi"
"Les Nuits Blanches", 131
"Ofelya", 35, 36, 38, 88, 244, 501
"Olanaksız", 57, 233
"Oraison du soir", 68, 461
"L'Orgie Parisienne", 74, 75, 77, 101, 115, 423
Oeuvres Diverses, 138
"Pagan Kitabı", 208, 210
"Parade", *bkz.* "Göstermelik"
"Paris se repeuple", 461, 462, 514
"Les Pauvres à L'église", 92, 93
"Petit Pauvres", 198, 461
Photographies du temps passé, 125
Poésies, 93, 491, 520, 526, 527
Poésies II, 283
Poésies Complétes, 454, 513, 529
"Les Poètes de Sept Ans", 15, 17, 18, 41, 68, 69
"Premiére Soirée", *bkz.* "Trois Baisers"
"Les Premières Communions", 12, 33, 84, 90, 101, 103, 352, 361, 373, 448, 461
"Promontoire", 503
Proses Évangéliques, 203, 204, 526
"Qu'est-ce pour nous, mon cœur", 150, 151, 179
"Rages de Césars", 55
Rapport sur l'Ogadine, 356, 357
"Les Reparties de Nina", 55, 56, 488
"Rêve", 279, 526
"Les Réveilleurs de La Nuit", 131, 493, 497
"Roman", 65, 488
"Sabah", 27
"Sarhoş Gemi", xi, 37, 104, 105-107, 118, 120, 121, 125, 138, 142, 160, 187, 246, 266, 298, 313, 332, 350, 355, 376, 410, 436, 461
"Sayıklamalar I", 217, 451
"La Sensation", 462, 490
"Serseriler", 151, 217
"Sesliler", *bkz.* Voyelles
"Soleil et chair", 38, 489
"Sonnet du trou du cul", 143, 144, 191, 230
"Sözün Simyası", 65, 147, 157, 209, 237
"Tan", 171
"Tête de Faune", 141, 462, 494, 520
"Trois Baisers", 43, 461, 488
"Tufandan Sonra", 272
"Ucuzluk", 246, 292
"Un Cœur Sous Une Soutane", 39-41, 101, 487, 526
"Vénus anadyomène", 462
"Les Vivants", 243, 500
"Voyelles", xi, 136-138, 143, 244, 355, 376, 410, 411, 426, 461, 462, 477, 493, 521
"Yaşamlar", 244
"Yola Çıkış", 246, 340
"Zenci Kitabı", 208
Zutist şiirler, *bkz. Album zutique*
Rimbaud, Frédéric (babası), 7-13, 15, 16, 24, 29, 42, 106, 266, 267, 298, 321, 330, 355, 442, 458, 486
Correspondance militaire, 12
Grammaire Nationale, 12, 30
Rimbaud, Frédéric (ağabeyi), 8, 13, 15, 18-20, 23-25, 29, 32, 43, 54, 85, 206, 310, 330, 362, 363, 432, 440, 458
Rimbaud, Isabelle (kızkardeşi), xiii, 10, 20, 21, 77, 84, 85, 206, 241, 260, 272, 278, 284, 289, 308, 310, 334, 335, 347, 365, 397, 424, 429, 431, 435-437, 439, 440, 442, 443, 445-449, 453, 454, 459, 487, 496-498, 500-509, 511, 513-516, 526, 527
Rimbaud, Vitalie I (kızkardeşi), 10, 458
Rimbaud, Vitalie II (kızkardeşi), 10, 206, 207, 234, 235, 259-262, 278, 283, 310, 431, 459, 502-504, 527
Rimbaud, Vitalie (annesi), 4-13, 15, 16, 18, 19, 21-26, 41-43, 46, 50-54, 57, 59, 63, 66, 72,

73, 84, 89, 97, 135, 151, 152, 157, 159, 184, 186, 199, 201, 208, 210, 218, 219, 223, 224, 234, 239, 245, 255, 260-262, 269, 279, 301, 302, 308, 310, 332, 343, 362, 367, 378, 391, 392, 425, 433, 435, 436, 441, 442, 451, 454, 489
Rimbaud Müzesi, 52, 406, 451, 486
Rivière, Jacques, xii, 486, 527
Robecchi-Bricchetti, Luigi, 408, 512, 527
Robespierre, Maximilien, 33, 52
Robinson Crusoe, 20, 107
Roche, 4, 8, 9, 13, 18, 27, 80, 168, 200, 206, 207, 210, 228, 231, 233, 234, 245, 301, 305, 306, 308, 330, 435, 440, 441, 445-447, 458, 459, 501, 523
Rollinat, Maurice, 143
Roma, 3, 29, 246, 300, 359, 414
Rosa, Ottorino, 312, 345, 366, 408, 416, 423, 427, 505, 507-509, 512-515, 527
Rosman, Jef, 231
Rossat Enstitüsü, 17, 19, 527
Rossat, François-Sébastien, 19
Rossetti, William, 197, 498, 527
Rotte Pietje, 286
Rotterdam, 285
Rudolf gölü, *bkz.* Turkana gölü
Rue de l'Arquebuse, 17
Rue Bonaparte, 73
Rue Bourbon, 10, 15, 16
Rue Forest, 24
Rue Napoléon, 5, 8, 10
Rue Nicolet, 111, 115, 140, 173, 199, 491, 496, 497
Rue Saint-Antoine, 48
Rue Thiers, 5
Rusya, 284, 318

Sacconi, Pietro, 349, 353, 354, 508
Sade, Marquis de Donatien-Alphonse-François, 203
Sagallo, 381
Sahra Çölü, 7
Saint-Laurent, 301
Saint-Quentin, 46, 48
Salatiga, 288, 505
Samarang, 288-292, 297
Sanayi Devrimi, 90, 149
Sappho, 112
Sarcey, Francisque, 74
Sarpy, Charles, 250
Sartre, Jean-Paul, 93, 495, 527
Savouré, Armand, 397, 399, 401, 402, 404-407, 411, 424, 438, 511-515, 527
Scarborough, 263, 502, 503
Scotland Yard, 196
Scoop, xiv, 529
Sebdou, 7
Sedan, 46, 49, 53, 57, 463
Sedan savaşı, 211
Seine nehri, 47, 73, 75, 80, 120, 124
Sélestat, 10
Semaine sanglante, 78, 463
Semal, Charles (Dr.), 221, 230
Seylac, 324, 327, 349, 366, 367, 374, 394, 401, 415, 429, 430, 438
Sezar, Jül, 5, 189
Shakespeare, William, 141, 202, 239, 452
Siefert, Louisa, 45
Siena, 275, 276
Sitwell, Edith, xii, 486, 528
Sivry, Charles de, 113, 296, 492, 494, 496, 497, 499, 503
Smith, Alexander, 213, 216, 223, 224
Smith, Patti, xiii, 518
Sobat nehri, 320
Société de Géographie, 342, 354, 357, 359, 398, 405, 410, 430, 508, 509, 511
Sophokles, 45
Soho, 195, 196
Soleillet, Paul, 377, 382, 509, 523
Somali, 287, 320, 323, 324, 327, 330, 345, 352, 356, 358, 367, 371, 508
Sorbonne, 169
Sotiros (Sotiro), Konstantinu, 352-356, 358, 438, 441, 508
Southampton, 287
Speke, John Hanning, 20, 487, 528
Splügen geçidi, 274
Square de la Gare, 7, 451
St Gotthard geçidi ve tüneli, 302, 303
St Helena, 291
St Pancras, 196, 214, 259
Stanley, Henry Morton, 405
Starkie, Enid, 82, 214, 263, 290, 333, 334, 400, 490, 497, 499, 500, 503, 505-508, 510, 513, 525, 528
Steamer Point, 319, 320, 364
Steinmetz, Jean-Luc, xvi, 485, 495, 497, 499, 504, 505, 507, 522, 526, 528

Stéphane (deri boyacısı), 404
Stephens ailesi, 247
Stickney, 274, 491
Stockholm, 292, 299
Strasbourg, 10, 284
Stuttgart, 269-272, 503, 504
Suakin, 318
Sudan, 318, 358, 397, 403
Suel, Jules, 319-321, 373, 377
Sully-Prudhomme, 41
Sumatra, 288
Surabaya, 289, 290
Süleyman, 238, 383
sürrealistler, 124, 140, 280
Süveyş, 196, 287, 299, 317, 394, 445, 450
Swedenborg, Emanuel, 186
Swinburne, Algernon Charles, 197, 202, 203, 253, 498, 528
Le Symboliste, 376, 509

Şam, 398
Şeva, 333, 341, 343, 349, 350, 367, 369, 373-375, 377, 382-388, 390, 393-398, 402, 404-406, 414, 431, 463, 510, 511

Tacura, 317, 324, 368, 369, 371, 372, 375, 376, 378, 381, 384, 386, 391, 394, 463, 465, 510, 511
Taine, Hippolyte, 84, 239
Taitou Betul (Şeva İmparatoriçesi), 352, 388, 427
Taurin Cahagne, Ludovic (piskopos), 352, 363, 366, 384, 401, 407, 416, 418, 508-510, 513
Teleki, Samuel (Kont), 405
Le Temps, 361, 399, 409
Tenten, xiv, 522
Thames nehri, 190, 192, 247
The Times, 243, 251-253, 262, 263, 265
Thiers, Adolphe, 213, 463
Tian, André, 513, 528
Tian, Césare, 400, 402, 405, 415, 416, 424, 431, 432, 438, 511, 514, 515
Tigray, 372, 508
Timbuktu, 323, 425
Toupet 196
Traversi, Leopoldo (Dr.), 404, 408, 428, 512
Trébuchet 319
Trodos Dağları, 310, 311
t'Serstevens, Théodore (yargıç), 229, 494
Tucker, George, 41, 488, 528
Tuileries Sarayı, 28
Tungtang, 288, 289
Turkana gölü, 405, 466

Uganda, 417, 452
Underwood, V.P., 214, 491, 498-503, 505, 528, 529
L'Universe Illustré, 452

Ümit Burnu, 291, 301

Valade, Léon, 119, 243, 491
Valence, 445
Valéry, Paul, xi, 198, 295, 498, 514, 529
Vallés, Jules, 73, 74, 499, 520, 526, 529
Varabeili, 325, 349
Varna, 284
Verlaine, Élisa, 113
Verlaine, Georges, 131, 158, 199, 228
Verlaine (Madam), 111, 183, 201, 202, 226, 227-229, 231
Verlaine, Mathilde, 111, 113-117, 127, 128, 130, 131, 152, 153, 155, 157, 158, 173, 179-182, 184, 199, 205, 211, 223, 225, 226, 230, 296, 376, 485, 491, 492, 497, 529
Verlaine, Paul-Marie, xii, xvi, 25, 45, 76, 77, 87, 91, 99-103, 111-120, 123, 124, 127, 128, 130-134, 138-141, 143-145, 147, 149-155, 157, 158, 160, 161, 165-168, 173-175, 177-187, 189-199, 201, 202, 204, 205, 211-219, 221-233, 235, 239-245, 249, 251-253, 261, 262, 264, 270-276, 278, 279, 281, 283, 296, 299, 301, 302, 309, 336, 355, 361, 362, 367, 376, 377, 410, 418, 440, 443, 452-454, 461, 462, 485, 487, 489-504, 509, 517-520, 523-526, 528, 529
Chanson d'automne, 112, 497
"Crimen amoris", 232
Fêtes Galantes, 45, 100, 112
La Bonne Chanson, 113
Laeti et Errabundi, 179
"Le Bon Disciple", 167, 230
Les Poètes Maudits, 141, 229, 241, 334, 361, 443, 461, 462, 529
"Paysages Belges", 177
Poémes saturniens, 100, 112, 497
Romances sans paroles, 177, 201, 202, 253
Verlaine, Nicolas-Auguste 111, 112
Vermersch, Eugéne, 73, 74, 191, 193-197, 205, 225, 517

Verne, Jules, 20, 107 189, 247
Verplaes 229
Versailles, 76, 79
Vietnam, 287
Villains Bonshommes, *bkz.* İğrenç Herifler
Villers-Cotterêts, 80
Villon, François, 36, 59, 410
Viotti, Lucien, 114
Vireux, 57, 61
Viyana, 284, 504
Vleminckx (Dr.), 230
La Vogue, 373, 376, 379, 461, 503, 529
Voltaire, François-Marie Arouet, 358
Voncq, 439
Vordji, 430
Vouziers, 208

Wadaï, Djami, 348, 391, 398, 419, 438, 448, 510
Wagner, Albrecht (polis memuru), 269, 271
Wagner, Richard, 270, 271
Wandering Chief, 290-292
Waterloo, 247, 254
Waugh, Evelyn, xiv, 348, 358, 365, 408, 486, 508, 509, 512, 529
Webi nehri, 353, 356, 357, 465, 466, 508
Wilde, Oscar, 253, 264
Wisseaux (heykeltraş), 292
Wittgenstein, Ludwig, 279

Xylophagou, 306

Yunanistan, 358

Zengibar, 322, 331, 341, 343, 397, 427, 466
Zenjero kabilesi, 354
Zimmermann, Ernest, 404, 421, 513
Zivay gölü, 335
Zola, Emile, 76, 142
Zutistler, 132, 135, 142, 191, 493

DÜNYAYA YÖN VERENLER | 12

Şeytani yaratıcılığının müthiş parıltısını 16 yaşında bir delikanlıyken dünyaya saçmaya başlayan Fransız şair Arthur Rimbaud (1854-1891), hayli sarsıcı olaylar yaşadıktan sonra tutkulu bir ilişki sürdürdüğü Paul Verlaine'e ve şiir yazmaya ilgisini yitirerek ortadan kaybolur. Çeşitli efsanelere kaynaklık eden hayatının bundan sonraki döneminde on üç ülkeye yolculuklar yapar; fabrika işçiliği, öğretmenlik, dilencilik, liman işçiliği, paralı askerlik, denizcilik gibi çok çeşitli mesleklere girip çıkar. Yaralı bir genç olarak o zamanın uygar dünyasının dışında kendini arar.

Bulur da… Habeşistan'a yerleşir, iş kurar, ev kurar, silah ticareti dahil bir sürü iş yapar. Delikanlılık çağında Fransa'nın müesses nizamını reddeden Rimbaud, orta yaşlarında Harer'in o kadar müesses olmayan nizamında saygın bir yer edinir kendine…

Sonuçta o kısacık ışıltıdan geriye kalan, etkisini günümüzde de sürdüren az sayıda şiiri, mektupları ve André Breton'un sözleriyle "gerçek ergenlik tanrısı" halini gösteren eşsiz fotoğrafıdır. Kendisi şiir yazmaktan erken vazgeçmiştir ama dünya, tadını bir kez aldıktan sonra *Sarhoş Gemi*'yi, *Illuminations*'ı, *Cehennem'de Bir Mevsim*'i okumaktan vazgeçmemiştir.

"Rimbaud, bu yüzyılın 'lanetli, ücra sahilleri'nde, tanımadığı okuyucularını hem 'cinnet'in insanı götürmesi kaçınılmaz olan cehenneme karşı uyaran, hem de oraya nasıl gideceklerini gösteren şüpheli bir varlıktır hâlâ."

Graham Robb'un, elinizdeki biyografisi, Fransa'dan Afrika Boynuzu'na, şiirden çöle Rimbaud'nun hayatının izini sürmekte ve kimi sınırları zorlayarak kayda geçirmektedir. Onun delifişek ruhuna ulaşmak için de ancak bu kadarı yapılabilir zaten.

9 786053 606048

KDV dahil fiyatı
48 TL